

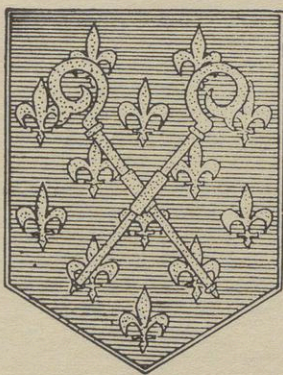
COMMISSIO HISTORICA ORDINIS PRAEMONSTRATENSIS

ANALECTA PRAEMONSTRATENSIA

TOMUS LXXXIV

2008

FASCICULUS 1-4

SECRETARIATUS REDACTIONIS ET ADMINISTRATIO:

Abdij Averbode

B-3271 AVERBODE

SUMMARIUM tom. LXXXIV, 2008, fasc. 1-4

Editio:

Dirk VAN DE PERRE, Het necrologium van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij van Ninove. Tekstuitgave van de oudste twee necrologia (1185/1188-1651 en 1652-1694) met inleiding en annotaties	5-249
---	-------

Articulus:

Erik VAN MINGROOT, Hugo van Fosses als kanunnik in Fosses-la-Ville en Cambrai (1087/95-1121/23). Bijdrage tot de ontstaansgeschiedenis van de Orde van Prémontré	250-477
--	---------

Chronicon	478-495
Index	496-499

Index tomi LXXXIV, 2008	500
--------------------------------------	-----

COMMISSIO HISTORICA ORDINIS PRAEMONSTRATENSIS

ANALECTA PRAEMONSTRATENSIA

ANALECTA PRAEMONSTRATENSIA

TOMUS LXXXIV — 2003

SECRETARIATUS REDACTIONIS ET ADMINISTRATIO:

Abdij Averbode

B-2570 PROKRIJDE

Editoriale

Il presente fascicolo raccoglie quattro articoli che si occupano di temi di attualità e di rilevanza internazionale. I temi trattati sono: la crisi del sistema sanitario italiano, la crisi del sistema sanitario europeo, la crisi del sistema sanitario mondiale e la crisi del sistema sanitario globale.

Articoli

Il presente fascicolo raccoglie quattro articoli che si occupano di temi di attualità e di rilevanza internazionale. I temi trattati sono: la crisi del sistema sanitario italiano, la crisi del sistema sanitario europeo, la crisi del sistema sanitario mondiale e la crisi del sistema sanitario globale.

Editoriale

Il presente fascicolo raccoglie quattro articoli che si occupano di temi di attualità e di rilevanza internazionale. I temi trattati sono: la crisi del sistema sanitario italiano, la crisi del sistema sanitario europeo, la crisi del sistema sanitario mondiale e la crisi del sistema sanitario globale.

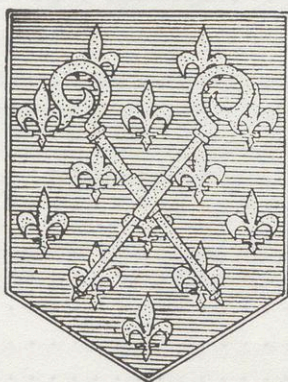
ANALISI E PREMONSTRANZI

Het necrologium van de Sint-Cornelius-
en Sint-Cyprianusabdij van Ninove

A N A L E C T A PRAEMONSTRATENSIA

TOMUS LXXXIV — 2008

Inhouding	
1. Onze keuze voor de oudste twee necrologia	7
2. Necrologium A en B: inhoudelijke analyse	14
3. De waarde van necrologium A als historische bron	21
4. Gehanteerde principes bij de tekstopname	28
5. De registers	32
Summary	34
Tabloutgave	
Januari	43
Februari	54
Mart	65
April	74
Mai	89
Juni	101
Juli	111
Augustus	121
September	133
Oktober	142
November	161

SECRETARIATUS REDACTIONIS ET ADMINISTRATIO:

Abdij Averbode

B-3271 AVERBODE

18-1252 JB

COMMISSIO HISTORICA ORDINIS PRAEMONSTRATENSIS

ANALLECTA PRAEMONSTRATENSIA

TOMUS LXXXIV — 2008

SECRETARIATUS REDACTIONIS ET ADMINISTRATIONIS

Abdij Averbode

B-3514 AVERBODE

Gl 5334-84

Het necrologium van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij van Ninove

II Tekstuitgave van de oudste twee necrologia
(1185/1188-1651 en 1652-1694)
met inleiding en annotaties

(With an English Summary)

Inhoudstafel

Inleiding

1. Onze keuze voor de oudste twee necrologia	7
2. Necrologium A en B: inhoudelijke analyse	14
3. De waarde van necrologium A als historische bron	21
4. Gehanteerde principes bij de tekstuitgave	28
5. De registers	32

Summary	34
-------------------	----

Tekstuitgave

Januari	41
Februari	54
Maart	65
April	78
Mei	89
Juni	101
Juli	111
Augustus	121
September	133
Oktober	147
November	161
December	173

Bibliografie

Gebruikte afkortingen en verkorte referenties	188
---	-----

Necrologia premonstratenzer orde	189
Andere bronnen en literatuur	190

Registers

1. Verwijzingen naar bisdommen, kloosters, kapittels en andere religieuze instellingen	
A. Premonstratenzer kloosters	198
B. Religieuze instellingen buiten de premonstratenzer orde, exclusief parochies	207
C. Niet-geïdentificeerde kloosters (al dan niet premonstratenzers)	210
2. Verwijzingen naar religieuzen van de abdijen van Park en van Vermand	
A. Park	211
B. Vermand	212
C. Ninoofse kloosterlingen die vermeld zijn in het necrologium van Park	213
3. Ninoofse kloosterlingen en familia, gerangschikt naar functie	
A. Kloosterlingen	215
B. Ad succurrendum, familiares en varia	218
4. Kloosterlingen van de abdij van Ninove	
A. Gerangschikt naar plaats van herkomst en/of familienaam	220
B. Kloosterlingen waarvan alleen de voornaam gekend is	225
5. Externe personen, gerangschikt naar plaats van herkomst en/of persoonsnaam; plaatsnamen	229
6. Niet-geïdentificeerde voornamen	244
Abtenlijst Ninove (tot 1685)	247

Illustraties

1. Necrologium A	8
2. Necrologium B	11

Inleiding

1. Onze keuze voor de oudste twee necrologia

Van de gewezen premonstratenzer abdij van Ninove¹ (België, provincie Oost-Vlaanderen), die deel uitmaakte van de Brabantse circarie, worden in het Rijksarchief te Beveren drie necrologia bewaard, verder in deze tekst necrologium A, B en C genoemd². Slechts de eerste twee necrologia, die een eenheid vormen, zijn het voorwerp van deze tekstuitgave. Het derde necrologium maakt een zodanige breuk met de eerste twee, dat het onmogelijk is de tekstuitgave van de drie necrologia in één project te realiseren.

1. Necrologium A is het oudste. Dit necrologium is een onderdeel van het zogenaamde middeleeuwse kapittelboek³. Dit is een perkamenten codex, die bijna volledig in de jaren 1185-1188 werd samengesteld en die de essentiële onderdelen bevat van de liturgie die zich dagelijks na de priem in het kapittel afspeelde. De codex telt 149 folio's. Het blad is 26 cm hoog en 18 cm breed. De nummering van de folio's in inkt is vermoedelijk gemaakt in het begin van de negentiende eeuw toen er een katern verkeerd stak. Nadien, bij de huidige inbinding, is de katern herstoken en is in potlood dit gedeelte opnieuw genummerd⁴. Die inbinding is na 1837 te dateren en gebeurde nadat het handschrift door het Rijksarchief te Gent verworven werd⁵. De band is van geringe kwaliteit, verkeert in een slechte staat en is dringend aan restauratie toe. Op de rug staat in goudletters *Martyrologium*.

Dit middeleeuwse kapittelboek bevat het martyrologium (fol. 5-75vo), het necrologium (fol. 77-137vo) en de Regel van Augustinus, samen met

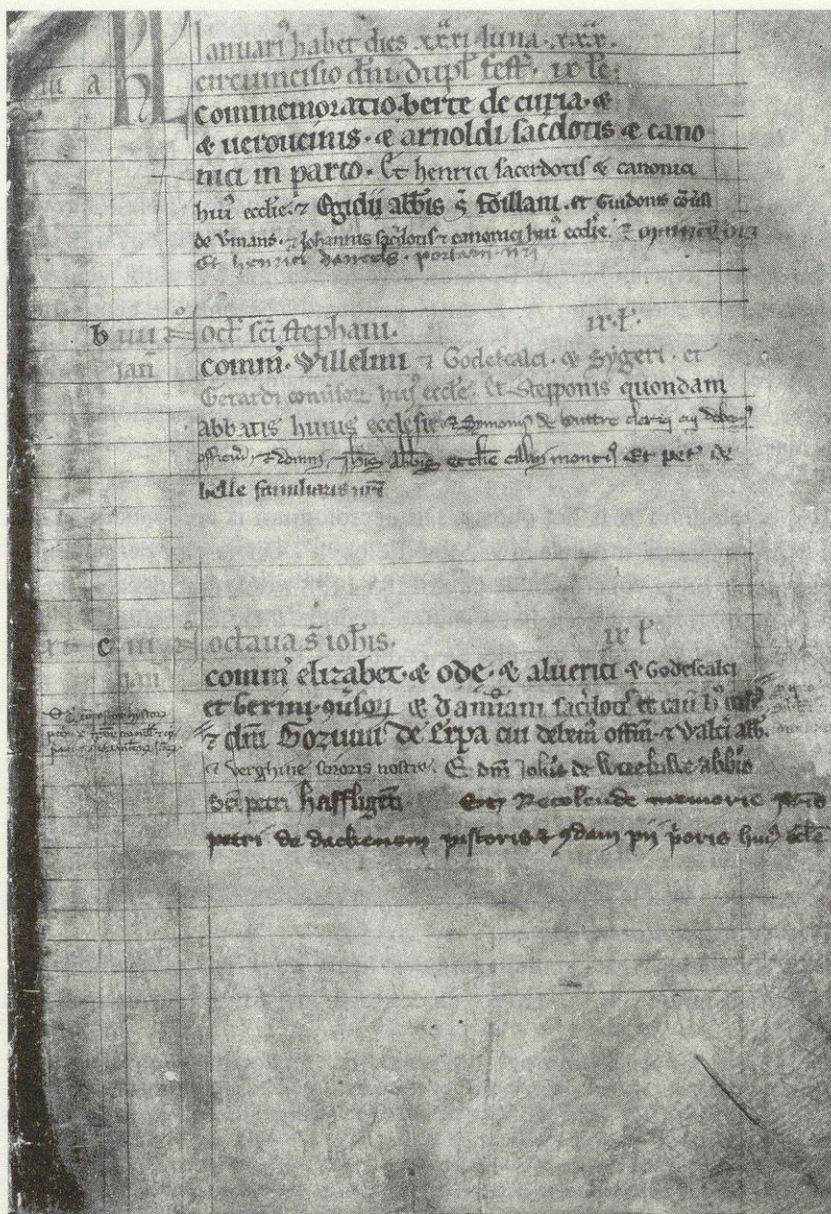
¹ De Ninoofse abdij werd vanuit Park gesticht in 1137. Toen werd een klein seculier kapittel in de parochiekerk omgevormd tot een premonstratenzer stichting (*Mirakelboek*, 3-6, 76-81; MB VII/3, 485-535). Voor de volledige titelbeschrijving van alle geciteerde bronnen en werken verwijzen we naar de Bibliografie, 188-197.

² We volgen de nummering van de nieuwe inventaris van het Ninoofse abdijsarchief uitgegeven door het Rijksarchief te Beveren in 2008 (Put en Peersman, *Inventaris*). De necrologia A, B en C betreffen de nrs. 92, 93 en 94, voordien waren dit respectievelijk de nrs. 8, 11 en 134.

³ Een volledige beschrijving van het kapittelboek wordt gegeven in: VdP12, 128-155.

⁴ Het betreft de huidige folio's 110 tot 139.

⁵ Dit blijkt uit de beschrijving van de codex in 1837 door de Gentse archivaris, de Saint-Genois (de Saint-Genois, Notice, 348-349).

III. 1. Eerste blad (1, 2 en 3 januari) van necrologium A
(RAB, AN, nr. 92, fol. 77).

enkele gebeden die verband houden met de inkleding en met de *fraternitas* (fol. 137vo-148). Martyrologium en necrologium zijn nog volledig. Bij de Regel ontbreekt één folio. De drie grote onderdelen van de codex zijn in één korte redactieperiode ontstaan. De bladspiegel en het schrift van het martyrologium en van de Regel zijn van dezelfde hand. De tekst is geschreven in een statig boekschrift in pregotische letters met bruine inkt. De titels van de hoofdstukken zijn in rode inkt. De kapitalen bij het begin van elk hoofdstuk zijn groter en in blauwe, groene of rode inkt gezet. De bladspiegel is voorbereid met dunne hulplijnen (kantlijnen, regels). Elk blad van het martyrologium en van de Regel bevat gemiddeld 22 à 24 regels. De bladspiegel en het schrift zijn typisch voor de boekenproductie van het Ninoofse abdijscriptorium in de jaren 1180-1190. Ook het nog bewaarde *Liber miraculorum*⁶ heeft dezelfde stijlkenmerken.

Het schriftbeeld van het necrologium is nagenoeg hetzelfde als dat van het martyrologium. Alleen is het schrift kleiner omdat een bladspiegel gemiddeld 32 à 33 regels telt. Het basispatroon van het necrologium is in één keer opgemaakt. Per bladzijde worden drie dagen genoteerd. Van die regel is niet afgeweken, ook niet bij het begin van een nieuwe maand. Bij het begin van elke maand zijn de hoofdletters KL (afkorting van *Kalendae*) in sierschrift geschreven en is aangegeven hoeveel dagen de maand telt volgens het zonnejaar en het maanjaar. Per dag worden in de marge in twee kolommen het gulden getal en de zondagletter aangegeven. Daarna volgen de naam van de dag volgens de Romeinse dagkalender en de naam van het liturgische feest. Deze titelgegevens zijn in rode inkt geschreven. Nadien volgt op dezelfde regel in bruine inkt de aanzet van de commemoratie met de afkorting *Com(m)*. Die afkorting is voor alle dagen door dezelfde hand geschreven. In de meeste gevallen volgen daarop enkele namen die eveneens door dezelfde hand zijn opgetekend. Die eerste hand verrichtte dus een vrij omvangrijke kopieerarbeid⁷. Dat het martyrologium en het necrologium in één redactiewerk tot stand zijn gekomen, kan eveneens afgeleid worden uit het gebruikte kalendersysteem, inclusief de liturgische kalender, dat in beide onderdelen van het kapittelboek identiek is.

Op basis van de overlijdensdatum van enkele personen kunnen we de oudste redactielaag van het necrologium A dateren. De Ninoofse abt

⁶ *Mirakelboek*, 21-32.

⁷ Het begrip 'eerste hand' moet niet letterlijk als de hand van één persoon genomen worden, maar als een continue kopieerarbeid, die door meerdere personen kan zijn uitgevoerd.

Gerardus, die stierf op 28 september 1185, is genoteerd door de eerste hand. De naam van zijn opvolger Arnoldus, die stierf op 8 oktober 1190, is door een latere hand geschreven. Walter Hawel, die overleed op 18 november 1188, werd eveneens door een latere hand genoteerd. We kunnen dus met grote zekerheid stellen dat de eerste hand van het necrologium werkzaam was tussen 28 september 1185 en 18 november 1188⁸. Het necrologium is geschreven tijdens het abbatiaat van Arnoldus (1185-1190). Bij uitbreiding kunnen we de productie van het volledige kapittelboek onder zijn abbatiaat plaatsen. Twee elementen versterken de hypothese dat abt Arnoldus de opdrachtgever was. Zijn abbatiaat is gekend omwille van de boekenproductie⁹ en hij is de enige abt uit die periode die een zeer persoonlijke commemoratie krijgt in het necrologium, alsof degene die zijn naam in 1190 in het necrologium neerschreef speciaal hulde wilde brengen aan deze bijzondere abt.

Na de eerste hand hebben in de loop der volgende eeuwen tientallen andere handen nieuwe namen toegevoegd en dit tot en met 1651¹⁰. Per dag komen gemiddeld een tiental namen voor en zijn een vier à zes regels geproduceerd. Het is onbegonnen werk al deze handen te beschrijven en te dateren op basis van stijlkenmerken, omdat het meestal om een ongevormd en vrij geschrift gaat.

In necrologium A zijn talrijke randnotities aanwezig, die als noot toegevoegd zijn bij de naam van een persoon. Die notities, die geen deel uitmaakten van de eigenlijke liturgische tekst, komen vooral voor vanaf de veertiende eeuw en zijn in hoofdzaak onder te brengen in twee grote categorieën: de beschrijving van de aard van de gift en de vermelding van het jaartal van het overlijden.

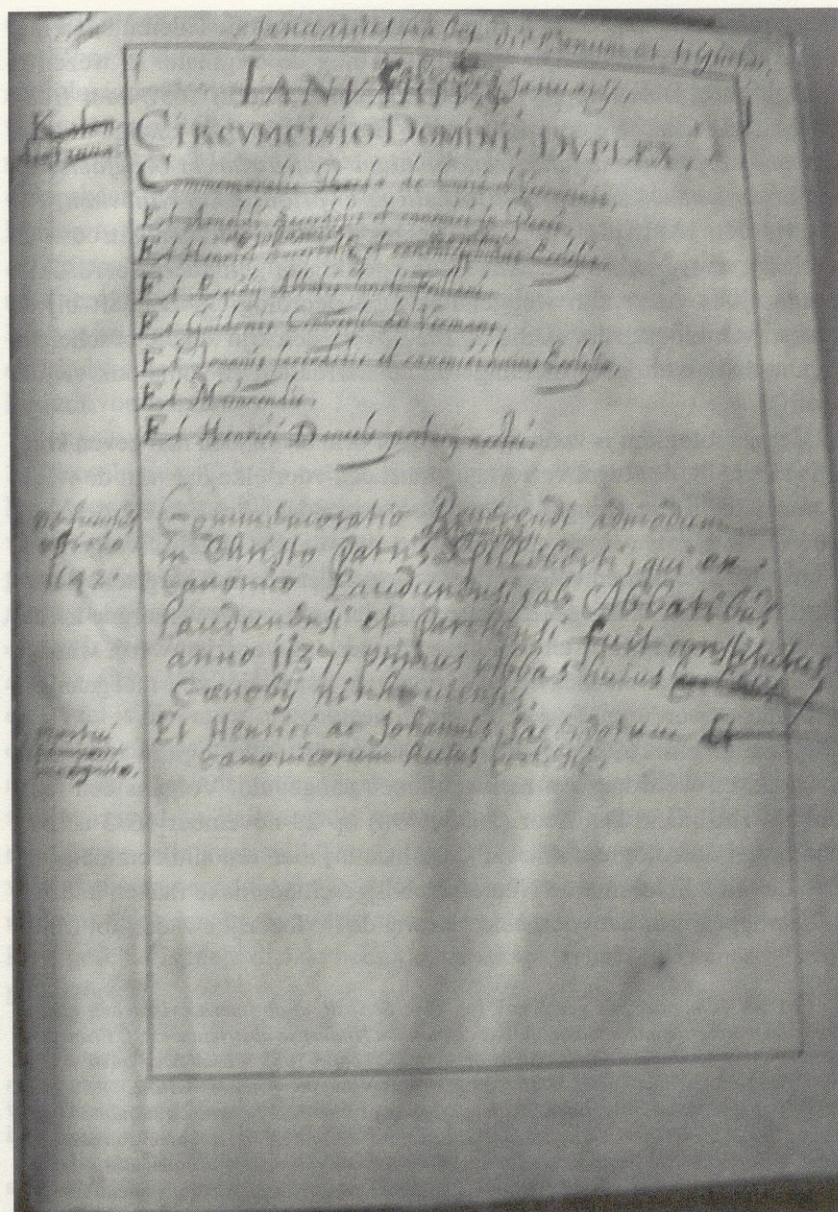
2. Necrologium B is een perkamenten codex die in 1652 tot stand kwam en 186 folio's (27 cm hoog en 19,3 cm breed) telt. De nummering is origineel en loopt van I tot III voor het gedeelte dat de Regel van Augustinus bevat en vervolgens van 1 tot 369 voor het eigenlijke necrologium¹¹. Dit necrologium is een zelfstandig boek los van het

⁸ Rockwell, *Liber miraculorum*, 25-27 ziet Damiaan als de kopiist van het kapittelboek. Damiaan was inderdaad in die periode als kopiist actief (VdP14, 254-256).

⁹ *Mirakelboek*, 146: *armaria vero nostra variis et exquisitis et chorum necessariis replevit libris*.

¹⁰ De laatste naam die effectief werd ingeschreven is die van Aegidius vanden Vyvere op 7 september 1650.

¹¹ De nummering I-III betreft een nummering per folio, de nummering 1-369 een nummering per bladzijde.

III. 2. Eerste blad (1 januari) van necrologium B. Bemerkt het doorhalen door abt De Moor van de tekst en onderaan de kladversie van necrologium C (RAB, AN, nr. 93, fol. 1).

martyrologium. De codex is ingebonden in een mooie lederen band met koperbeslag en sloten. Die inbinding is nog de originele. In wezen is necrologium B een kopie van necrologium A, die in 1652 door frater Franciscus Charité gemaakt werd¹². Het necrologium draagt de titel *Commemorationes defunctorum omnium confratrum et benefactorum monasterii nostri sanctorum Cornelii et Cypriani iuxta Ninoviam*. Per dag is één bladzijde voorzien. De tekst van A is zeer getrouw en volledig overgeschreven. Alleen de spelling is gemoderniseerd. Alle randnotities uit A zijn weggelaten. Ook necrologium B heeft bij de namen van kloosterlingen die na 1652 overleden zijn enkele bescheiden randnotities met de vermelding van de sterfdatum en soms ook van de leeftijd.

Het necrologium is voorafgegaan door drie bladzijden met zeven korte uittreksels uit de Regel van Augustinus, één voor elke dag van de week, van zondag tot zaterdag. Gulden getal en zondagletter komen niet meer voor. De dagen van de maanden worden dubbel geteld: volgens de Romeinse kalender en volgens de moderne kalender. De liturgische kalender is behouden, maar geactualiseerd. Gelet op het zeer verzorgde karakter van het handschrift en de ruimte die per dag voorzien werd, was het de bedoeling dat dit nieuwe boek nog vele generaties zou meegaan om gebruikt te worden tijdens de kapittelliturgie.

Vanaf begin 1652¹³ tot mei 1694 werd dit necrologium inderdaad gebruikt en werd het met nieuwe namen aangevuld. Volgens een tekst die abt Ferdinand De Moor (1685-1698) op 29 november 1693 achteraan in het necrologium schreef¹⁴, besliste hij toen om alle commemoraties die niet direct met de Ninoofse abdijschiedenis te maken hadden, te schrappen naar het voorbeeld van wat de invloedrijke vader-abt Libert

¹² Door de kopiist zelf genoteerd, fol. 366: *Scriptis, et ab interitu vindicavit confratrum, benefactorumque nomina, quibus coenobium Ninivense obstrictum est, f. Franciscus Charité, eiusdem coenobii canonicus et sacerdos, anno 1652. Sit in pace locus eorum.*

¹³ De eerste nieuwe naam is die van Adrianus Vloots op 4 februari 1652.

¹⁴ Fol. 366: *Monitos velim RR. dd. confratres presentes et futuros, ut si quando oportuerit denuo describere hunc librum obituarium, sciant R^{um} d. abbatem Parchensem, nomine Libertum de Pape, in suo obituario renovato ordinasse, ut dumtaxat inscriberentur nomina confratrum ad gremium Parchense propie et proxime pertinentium, fundatorum et benefactorum; reliquorum omnium (inter quos multi erant Ninhoviensis abbatiae patres et fratres) nomina, iussit omitti, et quasi e dyptichis abbatiae suae consecutive eradi. Saltem plurimorum externorum, nihil aut parum ad nos spectantium nomina, presenti libro mortuario inserta sunt, crediderim, levi de causa; proinde, correctione opus est. Ita scripsi, antedictorum testis oculatus, die 22 novembris 1693. Ferdinandus abbas Ninhoviensis.*

de Pape (1648-1682) te Park had gedaan¹⁵. Onderaan elke pagina schreef De Moor in slordig handschrift zijn nieuwe versie van het toekomstige necrologium. De netversie van het nieuwe necrologium (zie punt 3) werd tussen 15 mei 1694 en 25 juli 1694 in gebruik genomen¹⁶. Vervolgens maakte abt De Moor de tekst van elke bladzijde van necrologium B onleesbaar door het doorschrappen van elke regel, als wou hij verhinderen dat nog ooit iemand het oude necrologium zou gebruiken. Achteraan necrologium B schreef hij de nog drie lege bladzijden vol met een korte historische uitleg over de relatie tussen de abdijen van Ninove en Vermand, over de samenvoeging van de kapittels van Ninove en Liedekerke en over het waarom er namen van begijnen in het necrologium voorkomen.

3. Necrologium C is de netversie van het nieuwe necrologium dat abt De Moor onderaan elke pagina van necrologium B heeft neergeschreven. Vanaf juli 1694 zijn nieuwe namen toegevoegd¹⁷. Het gaat om een papieren boek van 185 folio's met als titel: *Liber mortuarius patrum, fratrum ac benefactorum ecclesiae abbatialis Ninhoiviensis, ab initio foundationis eiusdem de anno 1137, renovatus, correctus, auctus et illustratus anno 1697*¹⁸. Per dag is één pagina voorzien. Een uittreksel uit de Regel is niet meer opgenomen. De liturgische kalender is wel behouden. Vele namen uit het necrologium A en B zijn weggelaten, zoals alle namen van vreemde abten en proosten, de namen van de kloosterlingen van Vermand en Park en alle onbepaalde voornamen. De namen die overbleven, zijn vaak willekeurig overgeplaatst naar een andere dag en vele nieuwe namen, die abt De Moor opdiepte uit het abdijsarchief en die niet voorkwamen in de oudste twee necrologia, werden toegevoegd¹⁹. Ruw geschat is meer dan de helft van de tekst van het oude necrologium gewijzigd.

¹⁵ Libert de Pape schreef in 1669 zijn vernieuwd necrologium: *Catalogus fratrum religiosorum conventus Parchensis a condito monasterio ad annum 1669*. In een voorwoord van 6 juni 1669 formuleerde hij zijn nieuwe inzichten. De tekst van deze inleiding is uitgegeven in het necrologium van Park (Park, 8-11).

¹⁶ Herman De Ceulener, proost te Bouchoute, die overleed op 15 mei 1694 is de laatste naam die in B werd ingeschreven.

¹⁷ De eerste nieuw ingeschreven naam in C is die van Fulgentius Van Wassenhove, monnik van de abdij van Affligem, overleden op 25 juli 1694.

¹⁸ In feite werd het boek in gebruik genomen in de zomer van 1694 (zie vorige noot).

¹⁹ Een typisch voorbeeld van deze historische correcties uitgevoerd door abt De Moor vinden we al op 1 januari, waar hij begint met de commemoratie van abt Gillebertus I, van wie de naam in necrologium A (en B) bewust werd weggelaten.

4. De continuïteit die was blijven bestaan tussen necrologium A en B is weggevalen bij C. Dat is de reden waarom C niet in dit project van tekstuitgave is opgenomen. Het heeft immers geen zin de veranderingen die in C aangebracht zijn in onze tekstuitgave als een variant aan te geven. C is geen variant van A en B, C is een nieuw necrologium dat volgens nieuwe criteria is samengesteld. De namen die in necrologium A en B genoteerd zijn, weerspiegelen de commemoratiepraktijk van vijf eeuwen geschiedenis. De namen in necrologium C zijn het gevolg van de beslissing van één man die met één pennentrek de geschiedenis van het commemoreren in de Ninoofse abdij heeft herschreven. De meeste middeleeuwse namen die in necrologium C genoteerd staan, zijn geen herhalingen van vroegere commemoraties, maar eigen creaties van abt De Moor. Daarom is het misleidend om de middeleeuwse namen uit necrologium C als bron voor onze kennis van middeleeuwse commemoraties in de Ninoofse abdij te gebruiken²⁰. Omwille van deze kritisch historische reden beperken wij onze tekstuitgave tot de oudste twee necrologia. Het necrologium van abt De Moor moet daarvan strikt onderscheiden worden.

2. Necrologium A en B: inhoudelijke analyse

1. We kunnen in de orde van Prémontré twee types van middeleeuwse necrologia onderscheiden: een type waar de namen zonder onderscheid van rang chronologisch zijn opgetekend en een type waar de namen per categorie genoteerd zijn. De necrologia van Averbode, Grimbergen, Park en gedeeltelijk ook van Bonne-Espérance zijn van het tweede type. Dit type is vermoedelijk het meest recente en lijkt maar realiseerbaar wanneer een bestaand necrologium in een nieuwe meer geordende vorm kan worden omgezet²¹. Het beantwoordt aan het middeleeuwse standengevoel. Hetzelfde hiërarchisch principe is eveneens gehanteerd in het dertiende-eeuwse liturgisch voorschrift om in ieder klooster de op het Generaal Kapittel genoemde overleden abten en stichters, kloosterlingen en weldoeners met een eigen *servitium generale* te gedenken²². Het eerste

²⁰ Dit is al te vaak gebeurd, onder meer in het *Monasticon belge* (VII/3, 501-535). Uiteraard blijft necrologium C een geschikte historische bron voor de commemoraties na 1694 en voor de studie van de mentaliteit van abt De Moor en van zijn revisionistische benadering van de abdijschiedenis.

²¹ Bonne-Espérance (1960), 297-300.

²² Lefèvre, *L'ordinaire de Prémontré*, 121-122 (tekstvariant Grimbergen).

type is ouder en het is het aangewezen model voor necrologia die voor-
namen bevatten zonder enige toevoeging. We vinden het onder meer terug
te Prémontré, Tongerlo, Heylisse, Floreffe en Berne. Het necrologium
van Arnstein heeft kenmerken van beide types²³. Het Ninoofse necrolo-
gium is van het eerste, louter chronologische type. Het bevat heel wat
onbepaalde namen. Pas vanaf de dertiende eeuw is men systematisch gaan
specificeren of het om een abt, stichter, eigen kanunnik, convers, zuster,
externe weldoener of om iemand uit een ander klooster gaat. Ruw geschat
zijn er in het necrologium 500 voornamen zonder enige toevoeging aan-
wezig, waarvan er door ons een aantal konden geïdentificeerd worden,
maar waarvan toch nog 378 namen (register 6) niet konden worden thuis-
gebracht.

Er blijken drie vormen van herdenking te bestaan. Een vermelding zon-
der meer in het necrologium, een vermelding met de toevoeging *cui debe-
mus officium* en een vermelding met de toevoeging *cui debemus plenum
officium*. Die laatste vermelding is eerder zeldzaam. Een volledig doden-
officie bestaat uit het nachtofficie met negen lezingen, een conventsmis
en een *magna commendatio*²⁴.

2. Necrologium A en B bevatten samen ongeveer drieduizend namen.
Een eerste belangrijke groep is die van de Ninoofse kloosterlingen, in het
totaal 908 namen²⁵. Van 539 kloosterlingen (230 kanunniken, 245 con-
versen, 64 conversae en sorores) kennen we alleen de voornaam (regis-
ter 4 B). Van 369, waaronder slechts vijf conversen en geen enkele zus-
ter, is de familienaam, bijnaam of de plaats van herkomst gegeven of
gekend (register 4 A). Is daarmee de volledige kloosterpopulatie van
1137 tot 1693 opgetekend? Er zijn sterke aanwijzingen om te veron-
derstellen dat de reeks vrij volledig is. Van de 42 abten uit de behandelde
periode zijn er 40 opgetekend (zie de bijgevoegde abtenlijst). Gilleber-
tus I (1138-1141) en Henricus van Aalst (afgezet in 1274) ontbreken. De
eerste naam is bewust weggelaten, de tweede naam vermoedelijk ook,
zodat het wegvallen van die twee namen niet noodzakelijk op een hiaat
in de activiteit van het commemoreren wijst. In het necrologium van

²³ Krings, *Das Prämonstratenserstift Arnstein*, 43.

²⁴ Voor de concrete richtlijnen, zie Lefèvre, *L'ordinaire de Prémontré*, 112-115 en 121-122.

²⁵ Bij het overlijden van een kloosterling was de opname van zijn naam in het necro-
logium een verplichting: *Quidquid pro defuncto fratre vel sorore fit antequam terræ tra-
datur, extra debitum erit quod ei debetur. Hoc est autem debitum: ut scribatur in kalen-
dario singulis annis in capitulo recitandum ...* (Lefèvre, *L'ordinaire de Prémontré*, 120).

Park zijn 121 namen van Ninoofse kloosterlingen vermeld (register 2 C). Slechts één naam kon niet in het Ninoofse necrologium worden teruggevonden en bij drie ervan is de identificatie onzeker. Voor de periode van 1540 tot 1693 beschikken we ook over andere bronnen met namenlijsten. De vergelijking met het necrologium leert dat er geen namen ontbreken²⁶. Het is moeilijker om een juiste inschatting te maken voor de periode 1137-1185/1188. Bij de eerste redactie in 1185/1188 beschikte men zeker over een voorlopig necrologium met de namen van de overleden eigen kloosterlingen, van weldoeners en van abten en stichters van andere kloosters. Alleen zijn in die periode het merendeel van de personen uitsluitend met de voornaam aangeduid, zodat het niet uit te maken is of sommige van die namen op Ninoofse kloosterlingen betrekking hebben. Ook voor de dertiende en zelfs de veertiende eeuw blijft de controle op de volledigheid moeilijk, omdat meestal de toenames ontbreken, die in de eigentijdse oorkonden wel gebruikt zijn. Het is haast onmogelijk om uit te maken of een kloosterling die met naam en toenaam vernoemd wordt in een oorkonde, dezelfde persoon is als degene die met dezelfde voornaam maar zonder toenaam vermeld wordt in het necrologium, zeker als het om courante voornamen gaat zoals Johannes, Egidius of Gerardus²⁷.

3. Een tweede belangrijke groep is die van de abten, stichters en kloosterlingen van andere premonstratenzer abdijen (register 1 A). We telden 165 expliciete of impliciete verwijzingen naar verschillende premonstratenzer kloosters in gans Europa. Alles samen gaat het om circa 915 namen²⁸. Ninove had met twee premonstratenzer abdijen een

²⁶ Vooraan in het kapittelboek (fol. 2vo en 3) staan twee lijsten uit 1542 en 1546 met namen van kloosterlingen en het *Liber reverendorum dominorum* (RAB, AN, nr. 75) bevat een lijst die begint in 1574 en doorloopt tot in de 18de eeuw.

²⁷ Voor de 12de eeuw ontbreekt Woltelmus, de abt van Dielegem, die bij zijn dood in 1141 eveneens aan het hoofd van het kapittel van Liedekerke stond. In de 13de eeuw is Soikinus herhaaldelijk vermeld in de oorkonden en als prior vernoemd in 1223 (DS, nrs. 113, 114, 129). Er is echter geen Soikinus vermeld in het necrologium. In een oorkonde van 1339 (AAM, AN, nr. 3, fol. 29vo) worden 17 namen van Ninoofse religieuzen vernoemd, alle met toenaam. Van die 17 vonden we zes namen niet terug in het necrologium: *Balduinus de Valenchines*, *Jacobus de Orchies*, *Johannes Muis*, *Egidius de Meere*, *Johannes de Moersele*, *Johannes de Okeghem*. Wil dit zeggen dat deze kloosterlingen niet gecommemoreerd werden? Vermoedelijk is dit wel het geval en moeten we hen zoeken in de vrij belangrijke groep van kloosterlingen die alleen met de voornaam zijn vermeld.

²⁸ Het betreft hier geïdentificeerde namen. Vermoedelijk zijn er onder de niet-geïdentificeerde voornamen nog enkele tientallen abten en proosten.

gebedsovereenkomst om wederzijds alle overleden kloosterlingen te commemoreren, namelijk met het moederklooster Park²⁹ en met de abdij van Vermand, nabij Saint-Quentin in Noord-Frankrijk³⁰. Voor Vermand zijn 197 namen genoteerd, voor Park 168 (register 2). Tussen Park en Ninove moet er een bredere uitwisseling van namen geweest zijn dan die van de eigen kloosterlingen alleen. We verwijzen hiervoor naar de naam van de mystica Hildegard van Bingen (17 september), die ongetwijfeld via Park in het Ninoofse necrologium is terechtgekomen.

Voor Park speelde de wederkerigheid niet volledig³¹. In het necrologium van Park zelf zijn slechts 123 Ninoofse namen vermeld, waaronder dertien abten. Bij de namen van de Ninoofse abten is de laatste vermelding die van abt Johannes Millys, die overleed in 1317, terwijl te Ninove zeventien abten van Park vermeld zijn tot 1601. Voor Vermand is de wederkerigheid niet na te gaan, maar we kunnen, voortgaande op de namen van de veertien abten van Vermand die te Ninove gecommemoreerd zijn, ervan uitgaan dat van 1220 tot 1490 de namen zeer regelmatig uitgewisseld werden.

Dat namen van abten uit andere premonstratenzer kloosters gecommemoreerd werden, is een algemeen gebruik in de orde. De hoeveelheid namen van vreemde abten en proosten te Ninove is groot, maar niet uitzonderlijk. De hoeveelheid is minder groot dan te Prémontré, maar vergelijkbaar met Arnstein, Park, Floreffe en Tongerlo. Hoe die namen binnen de orde verspreid werden, is een nog op te lossen vraagstuk. Zeker werden op het Generaal Kapittel de namen meegedeeld van de abten die dat jaar overleden waren³². Daar werden ook personen

²⁹ Een gebedsovereenkomst met Park wordt niet vermeld in het Ninoofse necrologium. Wel had te Park op 2 maart een algemene commemoratie van de Ninoofse broeders plaats.

³⁰ Van de gebedsovereenkomst met Vermand is de tekst uit 1220 bewaard gebleven (DS, nr. 125). Vermand bezat sinds 1138 de parochie Denderwindeke bij Ninove en sinds 1137 die van Huizingen bij Halle. Te Denderwindeke had de abdij een hof waar zowel de pastoor verbleef als een *magister domus* voor het goederenbeheer. Vermand behield Denderwindeke tot 1490. De parochie werd toen met Vicogne geruimd voor goederen in Noord-Frankrijk. Huizingen is reeds in 1259 aan de abdij van Terkameren overgelaten (VdP8, 54-59; VdP11, 241-263; VdP20, 73-130). Denderwindeke was gedurende eeuwen de schakel tussen de abdijen van Ninove en Vermand.

³¹ De vergelijking met Park moet met enige voorzichtigheid gehanteerd worden. Het oudst bewaarde necrologium van Park is van de eerste helft van de 16de eeuw (1515-1543). We weten dus niet of er namen uit een vroeger necrologium zijn weggelaten.

³² In de statuten van de eerste helft van de 13de eeuw staat: *Similiter abbates qui de novo fuerint instituti, in generali capitulo recitent obitus antecessorum suorum qui decesserint illo anno* (Lefèvre, *Les statuts de Prémontré réformés*, 88).

gecommemoreerd die vroegen om een gebed in gans de orde³³. Ongetwijfeld werden door de kloosters boodschappers uitgestuurd om een overlijden aan andere kloosters te melden³⁴. Verder veronderstellen we dat reisroutes tussen kloosters de intensiteit van de communicatie kunnen bepaald hebben. Zo vermoeden wij dat er een reisroute liep van Middelburg³⁵ over Drongen, Ninove, Saint-Feuillien te Le Roeulx, en zo verder naar Laon en Prémontré. Dit zou kunnen verklaren waarom juist abten of kanunniken uit die kloosters te Ninove veelvuldig gecommemoreerd werden. Dat ook de abten van Vicogne en Mont-Saint-Martin regelmatig vermeld zijn, is eveneens logisch. Beide abdijen hadden contactpunten in de buurt van Ninove. Vicogne verwierf te Denderwindeke de helft van de tienden en had er een belangrijk hof³⁶. Mont-Saint-Martin verwierf in 1162 de altaren van Voorde bij Ninove en Strijpen bij Zottegem en in 1172 het altaar van Sint-Goriks-Oudenhove eveneens bij Zottegem³⁷. Met de circarieën³⁸ zien wij geen direct verband. Abten uit de Brabantse circarie worden niet meer vermeld dan die uit de circarie Vlaanderen of Floreffe.

Waarom werden voor de meeste kloosters slechts enkele abten of proosten vermeld en waarom juist die selectie? Daar is geen patroon in te herkennen. Speelde het toeval de belangrijkste rol? Van de abten van Prémontré zijn er vijftien opgetekend in de periode 1189-1458, wat

³³ Dit blijkt uit volgende tekst: *Tercium vero servitium ... solempne fiet, specialiter pro omnibus illis quibus, vel personaliter vel per certum nuntium hoc petentibus, conceduntur littere capituli generalis, et generaliter pro omnibus illis pro quibus in generali capitulo orationes Ordinis postulatur* (Lefèvre, *L'ordinaire de Prémontré*, 122). Dergelijk verzoek deed graaf Boudewijn IX van Vlaanderen en Henegouwen (1195/1204) bij de abt van Mont-Saint-Martin: *tum quia predictae domus abbas dilectus noster, in generali capitulo sui ordinis colloquio, una mecum uxore mea, conscribi fecit, ut pro nobis, cum de medio facti fuermus, plenarium servitium in toto ordine fiat* (Prevenier, *De oorkonden* II, 561-562).

³⁴ Dit is voorgeschreven in de oudste statuten en overgenomen in de liturgische wetgeving: *Per singula autem loca tantum fiet pro abbate mortuo quantum pro fratre in loco suo; ubi autem moritur, statim pro eo brevia per omnes abbatias mittantur* (Lefèvre, *L'ordinaire de Prémontré*, 122).

³⁵ Sloten Friese abten via de Hollandse kust te Middelburg op deze reisroute aan? Het zou de aanwezigheid kunnen verklaren van een aantal Friese namen in het Ninoofse necrologium.

³⁶ Vicogne verwierf er zijn eerste gronden in 1214 en bleef er gevestigd tot de Franse Revolutie (VdP20, 97-117).

³⁷ Te Strijpen bezat Mont-Saint-Martin een proosdij. Het altaar van Voorde werd door Mont-Saint-Martin aan Ninove overgelaten in 1291 (VdP20, 94-96).

³⁸ Een circarie – een specifieke term binnen de premonstratenzer orde – is een territoriale omschrijving van abdijen uit eenzelfde gebied (Van Dyck en Janssens, *Woordeboek*, 15).

gemiddeld niet slecht is, maar toch wijst op grote hiaten³⁹. De eerste abt van Prémontré Hugo I komt niet expliciet voor⁴⁰. Hetzelfde geldt tot 1189 voor zijn opvolgers. Ook Norbertus, de stichter van de orde, die we konden verwachten op 6 juni, is niet vermeld⁴¹.

Stichters en abten of proosten uit de beginperiode zijn relatief goed vertegenwoordigd. Vanaf de vijftiende eeuw vermindert het aantal namen van vreemde abten. Dit heeft zeker te maken met de evolutie van de orde en de politieke en mentale evolutie op het Europese continent⁴². Dat men in de abdij van Ninove goed op de hoogte was van de internationale structuur van de orde en van de namen en de ligging van de kloosters, blijkt uit de twee catalogi die men er bezat en die nog in 1498 in een cartularium van de abdij gekopieerd werden⁴³. Dat kan verklaren waarom de vreemde plaatsnamen bijna altijd correct zijn genoteerd. Men kon de naam natrekken en controleren in de lijst!

4. Een derde belangrijke groep is die van externe personen die niet behoorden tot de orde. Het gaat om circa duizend namen. Vooreerst zijn er de personen uit bevriende religieuze instellingen buiten de orde (register 1 B). We telden 53 instellingen. Met twee benedictijnenabdijen, het nabije Affligem en het verre Kornelimünster, had de Ninoofse abdij een gebedsovereenkomst⁴⁴. De gebedsovereenkomst met Affligem werd in de moderne tijd vernieuwd in 1681⁴⁵. Een tiental namen van monniken uit Affligem is opgenomen in necrologium B. Voorts zijn er diegenen die individueel nauw betrokken waren bij het abdijsleven. Er zijn 38 personen vermeld als *familiaris* of *famulus*⁴⁶, negentien zijn

³⁹ Voor de genoemde periode is dit één op twee; voor de lijst met de abten van Prémontré, zie Backmund II, 527-529.

⁴⁰ Is hij één van de abten met de naam Hugo, die we niet geïdentificeerd hebben?

⁴¹ Op deze pagina zijn niet meer te achterhalen ingrepen gebeurd.

⁴² VdP2, 135-137.

⁴³ Uitgegeven door Backmund (Backmund III, 365-402) en door hem omwille van de volledigheid en nauwkeurigheid zeer gewaardeerd.

⁴⁴ De gebedsovereenkomst met de benedictijnenabdij van Geraardsbergen, die werd afgesloten op 6 maart 1373 (n.s.), lijkt dode letter te zijn gebleven, althans voortgaande op het geringe aantal abten en monniken van Geraardsbergen die in het Ninoofse necrologium vermeld staan. Voor de tekst van deze *confraternitas*, zie RAB, AN, nr. 68, fol. 115-117.

⁴⁵ Zie 23 januari en 3 april; Verleyen, Relaties, 49-55.

⁴⁶ Is er een verschil tussen die twee categorieën? Was een *famulus* louter een knecht en had een *familiaris* een hoger sociaal statuut? Te Leliëndaal (Brabantia) wordt een *familiaris* gelijkgesteld met een *prebendarius*, iemand die van de abdij levenslang een inkomen kreeg in ruil voor het afstaan van zijn bezittingen (SAM, Leliëndaal, nr. 85).

vermeld met een beroep in dienst van de abdij, en 45 zijn genoteerd als *frater, conversus of soror ad succurrendum* (register 3 B). Vervolgens is er de grote categorie van familieleden van kloosterlingen (ouders, broers, zusters) en van weldoeners van de abdij (register 5). Die vermeldingen zijn zeer talrijk in de veertiende en de vijftiende eeuw. Bij de beschermers en begunstigers komen de grote regionale adellijke families in het vizier. De graven van Vlaanderen, de *advocati* van de abdij, worden regelmatig vermeld tot Roberecht van Bethune (1322), de heren van Ninove van Amalrik II (1118/1119) tot Hendrik II van Vlaanderen (1366)⁴⁷, de heren van Gavere-Liedekerke-Breda tot Raas VIII (1306). Tot circa 1300 zijn eveneens enkele generaties van de heren van Aa (Anderlecht-Grimbergen-Pollare) en van Ledeborg-Pamel gecommemoreerd. Het meest opvallend is de langdurige band met de heren van Meerbeke-Neigem-Wedergrate, vanaf Herbrandus van Meerbeke (ca. 1140) tot Otto V van Wedergrate (1383)⁴⁸. Van de kleine lokale adel is de familie die het hof van Rideve op de grens van Ninove en Okegem bewoonde het best vertegenwoordigd⁴⁹. Vanaf het einde van de dertiende tot de vijftiende eeuw worden namen van Ninoofse schepenfamilies herhaaldelijk in het necrologium opgetekend. Het is een periode waarin enkele Ninovieters het tot abt van de abdij brachten⁵⁰. De aanwezigheid van Gentse families is eveneens opvallend, maar niet zo verwonderlijk als men weet dat het oudste refugehuis van de abdij in Gent gevestigd was⁵¹. Na 1500 komen er haast geen commemoraties van externen meer voor.

5. Welke criteria golden er om als externe te worden opgenomen in het necrologium? Niet iedereen die een jaargetijde stichtte of bij testament een schenking deed, is vermeld in het necrologium. In het abdijsarchief bevinden zich een aantal testamenten van schenkers wier namen niet in

⁴⁷ Door huwelijk waren de heren van Grimbergen tevens heren van Ninove van 1144 tot 1295. Na 1295 kwam Ninove in handen van de graven van Vlaanderen (VdP3, 47-67; VdP10, 277-291; VG II, 12).

⁴⁸ Deze heren bezaten in de 12de-14de eeuw de dorpen Meerbeke, Neigem, Denderwindeke en Appelsterre-Eichem in een persoonlijke unie (VdP18, 1-39). Vooral te Meerbeke en Appelsterre bezat de abdij gronden.

⁴⁹ DS, nr. 219.

⁵⁰ De abten Egidius van de Keldere, Simon de Costere, Cornelius van Hamme en Johannes Beverlinc waren geboren Ninovieters.

⁵¹ De abdij kocht in 1366 het Maleroensteen te Gent, in 1554 verwisselde ze dit voor een nieuw hof nabij de Sint-Baafskerk (Soens, De herberg, 150-167).

het necrologium voorkomen⁵². Vermoedelijk bestonden er naast het necrologium nog andere lijsten met namen van personen die een jaargetijde stichtten. Aparte lijsten met namen van schenkers komen voor te Prémontré⁵³ en te Arnstein⁵⁴. Die aparte lijsten zijn daar opgenomen in het kapittelboek, maar niet in het necrologium in strikte zin⁵⁵. Te Ninove ontbreekt een lijst met oude schenkingen, die vroeger wel in het kapittelboek stak, maar daar sinds de negentiende eeuw niet meer in aanwezig is⁵⁶.

3. De waarde van necrologium A als historische bron

Omdat necrologium A het originele document is dat gedurende bijna vijfhonderd jaar gebruikt werd, is het vanuit historisch oogpunt van uitzonderlijke waarde. Bij de door ons geraadpleegde necrologia heeft alleen het necrologium van Prémontré op het vlak van originaliteit een vergeleekbaar belang⁵⁷.

1. De chronologie is het enige element dat te Ninove de volgorde van de namen bepaalt. Bovendien kan op basis van het schriftbeeld nagegaan

⁵² Volgende namen van personen die in de 14de eeuw een jaarmis stichtten, komen niet in het necrologium voor: Soikinus Bloc (1302), Johannes Brentin (1311) en Gilles De Rouc (1332) (RAB, AN, nr. 68, fol. 106, 106-107, 110-111). Door de wapenheraut Gailard is in de 16de eeuw een lijst met jaargetijden in de Ninoofse abdij opgemaakt. Deze uitvoerige lijst is duidelijk uit het necrologium A gedistilleerd, maar de namen zijn zo gebrekkig en met zoveel fouten genoteerd, dat het haast een nieuwe lijst lijkt (Béthune, *Épitaphes*, 86-89).

⁵³ Te Prémontré bezat men drie lijsten, alle opgenomen in het kapittelboek: het gewone necrologium (uitgegeven door Van Waefelghem), een necrologium met de namen van de weldoeners (uitgegeven door Evers), en een lijst met schenkingen aan de pitantie (onuitgegeven; Soissons, BM, mss., nr. 9, fol. 255-262vo). Voor een uitvoerige beschrijving van het kapittelboek van Prémontré, zie Overgaaauw, *Les martyrologes*, 231-237.

⁵⁴ Te Arnstein bevat de lijst van de pitantie enkel plaatsnamen. Er is een andere lijst met namen van schenkers met de titel: *Hii sunt qui nobis pro remedio animarum suas largiti sunt elemosinas* (Arnstein, 4-7, 7-19; Krings, *Das Prämonstratenserstift Arnstein*, 258-259).

⁵⁵ In een oorkonde uit 1300 van de abt van Prémontré voor de Ninoofse abdij worden een aantal inkomsten en schenkingen aan de pitantie vastgelegd (RAB, AN, nr. 68, fol. 123-125). Te Ninove blijkt de afbakening van de inkomsten van de abt en van de pitantie gedurende de 13de eeuw een controversieel punt te zijn geweest (VdP12, 143-145).

⁵⁶ VdP12, 132.

⁵⁷ Soissons, BM, mss., nr. 9, fol. 113vo-203; zie ook de Inleiding van Van Waefelghem (Prémontré, 1-5), die het necrologium dateert 1175/1178 – 1718.

worden of namen op hetzelfde moment zijn ingeschreven of niet. Daarom is necrologium A een goede bron om abten en proosten uit andere premonstratenzer abdijen, waarvoor we over geen datering beschikken, in de tijd te situeren. De voorafgaande en volgende namen zijn immers een *terminus post* en *ante quem*, althans indien enkele namen uit de rij kunnen geïdentificeerd en gedateerd worden. Of een naam al dan niet door de eerste hand is geschreven, is eveneens een belangrijk gegeven voor de datering. Toch moeten we de chronologische consequenties van de volgorde van de namen met een zekere soepelheid hanteren. Tussen het moment van sterven en het moment van inschrijven in het necrologium kan er een zeker tijdsverloop zijn, vooral voor personen die ver van de abdij verbleven. Ook in periodes van oorlogen of op momenten dat de communiteit verspreid was, mogen we aannemen dat sommige namen met enige vertraging in het necrologium zijn opgetekend.

2. Verder stelt zich de vraag of de commemoratiedag met de sterfdag mag geïdentificeerd worden. Bij een aantal personen, zoals bij bisschoppen of vorsten, van wie we uit andere bronnen de juiste sterfdag kennen, blijken sterfdag en commemoratiedag inderdaad meestal samen te vallen. Bij de Ninoofse abten veronderstellen we dat dit eveneens het geval is. Uit de vergelijking met andere necrologia blijkt dat dezelfde personen vaak met één of meerdere dagen verschil gecommemoreerd worden. Waaraan die verschillen te wijten zijn en in welk necrologium de juiste dag vermeld wordt, blijft een gissen. Voor de Ninoofse abten lijkt ons de Ninoofse vermelding de meest betrouwbare.

Sterfdag en commemoratiedag zijn in een aantal gevallen zeker niet identiek. We geven enkele voorbeelden. De collectieve commemoratie van een dertigtal abten en proosten op 30 en 31 december is een gegeven dat alleen te Ninove voorkomt. Blijkbaar bezat de abdij een losse lijst met namen van abten waarvan men wel het overlijdensbericht bezat, maar de dag van het overlijden niet kende. Vermoedelijk las men die namen voor op het einde van het jaar en heeft men naderhand die namen toch een vaste stek in het necrologium gegeven door ze in te schrijven op 30 en 31 december. Op basis van het schrift kan worden vastgesteld dat dit vijfmaal is gebeurd. Bij commemoraties van namen uit Park of Vermand komen dikwijls groepen van namen voor. In deze gevallen blijkt men overlijdensberichten gegroepeerd ontvangen te hebben. Die namen zijn dan ingeschreven op de dag van het overlijden van een van hen ofwel bij het ontvangen van het collectieve bericht. Als bij een gehuwd koppel

man en vrouw samen worden vermeld, kan het zijn dat een van de twee aan de naam van de andere is toegevoegd, ofwel onmiddellijk ofwel later bij het overlijden. Hetzelfde geldt voor kinderen en ouders. Koppels worden soms tweemaal gecommemoreerd, omdat bij het overlijden van elke partner de andere mee vernoemd wordt.

In twee gevallen wordt de commemoratie elke maand herhaald: voor de Ninoofse abt Johannes van Hartbeke (1274-1305), die overleed op 20 december en voor Eggericus van Lembeke en zijn vrouw Beatrix, die herdacht worden op 30 augustus.

3. Een ander historisch significant verschil is de vermelding *abbas* en *quondam abbas*. Voor de Ninoofse abten gaat het bij *quondam abbas* steeds om het overlijden van een abt die niet meer in functie was, bij *abbas* om een regerende abt. Dit verschil in benoeming gebeurde niet toevallig en stemt overeen met de historische gegevens die we over de Ninoofse abten hebben. Dit onderscheid heeft ons toegelaten een meer genuanceerde datering van de regeerperioden van de Ninoofse abten op te stellen dan tot nog toe het geval was (zie abtenlijst). Tot en met Johannes van de Evene (1543-1567) viel slechts bij elf abten het einde van het abbatiaat samen met de dood. Dit is een belangrijke vaststelling, omdat in de bestaande abtenlijsten al te vaak de commemoratiedag met het einde van het abbatiaat gelijkgesteld wordt. Vanaf Michaël van Male (1567-1578) vallen dood en einde van het abbatiaat wel steeds samen, wat een opmerkelijke trendbreuk in de abdijschiedenis is. Bij uitbreiding naar de andere abdijen kan in principe gesteld worden dat ook daar *quondam abbas* wijst op een abt die niet meer in functie was. Of het omgekeerde eveneens geldt, is niet zeker. Het zou kunnen dat bij een aantal abten gewoon het overlijden is meegedeeld, zonder dat men wist of de abt nog regeerde of niet.

Een kwestie die met de middeleeuwse dateringproblematiek samenhangt, is de vraag naar de gebruikte jaarstijl⁵⁸. Vanaf wanneer en tot wanneer gebruikte men in de Ninoofse abdij de paasstijl? Die vraag is niet alleen van belang voor de data die in de marge van het necrologium voorkomen, maar ook voor het opstellen van een juiste chronologische volgorde van alle data die in de middeleeuwse Ninoofse bronnen vermeld zijn. Onze voorlopige conclusie is dat de paasstijl in de Ninoofse abdij

⁵⁸ Zie hiervoor Strubbe, 51-59. Bij de paasstijl wisselt het jaar pas met Pasen van het lopende jaar, m.a.w. 1 januari 1220 komt in een document, dat volgens de paasstijl is geda-teerd, overeen met ons 1 januari 1221.

niet vóór 1200 gebruikt werd⁵⁹ en in voege bleef tot 1575. Wie, zoals in het Ninoofse necrologium, geconfronteerd wordt met namen uit gans Europa, waarvan heel wat uit de twaalfde en dertiende eeuw, is voor het dateren vaak afhankelijk van achttiende-eeuwse werken zoals *Annales Praemontratenses* van Hugo of *Gallia Christiana*, die op hun beurt steunen op oudere gegevens. Het is voor de onderzoeker moeilijk om na te gaan in welke jaartijl de jaartallen in die werken zijn opgetekend. Had men toen al oog voor de dateringproblematiek, of nam men gewoon de data over zoals ze in de bronnen stonden? Zelfs in hedendaagse werken als het *Monasticon Praemontratense* van Backmund, of in het *Monasticon belge* is die problematiek niet opgelost⁶⁰. Behalve voor de jaartallen met betrekking tot de Ninoofse abdij hebben wij de historische kritiek van de jaartallen niet doorgevoerd en de data van de referentiewerken overgenomen. Het is dus mogelijk dat bij data van de twaalfde tot het midden van de zestiende eeuw die betrekking hebben op de periode vóór Pasen, er naar onze huidige jaartijl gemeten, bij het opgegeven jaartal een jaar moet bijgeteld worden.

Het is een bijzonderheid in necrologium A dat Pasen op de vaste datum van 27 maart valt en Goede Vrijdag op 25 maart, dit is Maria Boodschap. Andere veranderlijke kerkelijke feesten als Hemelvaart en Pinksteren worden niet vermeld. Op het eerste gezicht zou dit kunnen wijzen op het gebruik van de Boodschapstijl, met een jaarwisseling op 25 maart. Het gebruik van een vaste paasdatum op 27 maart is echter een oud gebruik in middeleeuwse martyrologia⁶¹. Hierdoor beschikte men over de liturgische kalender van een typejaar, waarin het lijden van Christus een vaste plaats kreeg⁶². De sterke band tussen martyrologium en necrologium in

⁵⁹ Het nauwe contact van de abdij met personen uit de grafelijke kanselarij, zoals notaris Radolf (com. 9 februari) en diens dochter Maria van Popperode (com. 9 augustus) maken het zeer aannemelijk dat de abdij de grafelijke gebruiken volgde. Die kanselarij maakte ca. 1202 de omslag van de kerststijl naar de paasstijl. De paasstijl is in de Nederlanden officieel afgeschaft op 1 januari 1576 (Prevenier, *De oorkonden* I, 454-458; Strubbe, 52).

⁶⁰ De dateringsproblematiek is gemakkelijker op te lossen bij oorkonden dan bij kroniektteksten die over een lange periode handelen en door meerdere personen in verschillende periodes zijn opgesteld. In welke jaartijl zijn de data genoteerd in het *Chronicon* van Boudewijn van Ninove of in de *Recapitulatio omnium abbatum*? Moeten we één stijl veronderstellen of eerder een mengeling van stijlen?

⁶¹ Overgaauw, *Martyrologes*, 670-671 geeft aan dat dit ook te Prémontré, Averbode en Park het geval is in de martyrologia. Het is echter ongewoon dat de vaste paasdatum in een necrologium voorkomt.

⁶² Strubbe, 33-34.

het Ninoofse kapittelboek heeft meegebracht dat de liturgische kalender van het martyrologium in het necrologium is overgenomen. In de praktijk echter volgde men in de Ninoofse abdij de veranderlijke paasdatum.

4. Rockwell wees al op het parallellisme tussen de meestal in de marge aangebrachte historische gegevens in het necrologium en in de *Historia foundationis*⁶³. Dat parallellisme is verder door te trekken naar het *Chronicon* van Boudewijn van Ninove en naar de *Recapitulatio omnium abbatum*⁶⁴. Soms zijn gegevens uit het necrologium inderdaad gebruikt als bron voor het stofferen van de genoemde kroniektteksten, soms lijkt achteraf een historische notitie in het necrologium te zijn bijgeschreven met gegevens uit de *Recapitulatio*. De originaliteit en de historische betrouwbaarheid van deze randnotities zijn een complexe zaak, die geval per geval moeten nagegaan worden.

Het necrologium is in de eerste plaats een loutere registratie van namen met het oog op de liturgische voorlezing ervan. Veel ruimte voor de inbreng van een eigen visie van de auteur is er niet. Af en toe komt het eigen standpunt van de redacteur toch om de hoek kijken. De stelligheid waarmee abt Gerardus (28 september) en vooral zijn opvolger Arnoldus (8 oktober) respectievelijk de eerste en de tweede abt van de abdij genoemd worden, verradt de zeer grote aversie die bij de eerste generatie pioniers aanwezig was tegen Gillebertus I, de eerste abt van de abdij, tevens de eerste abt van wie geweten is dat hij door een Generaal Kapittel afgezet werd. Die negatieve visie op abt Gillebertus I bleef een rol spelen tot in de zeventiende eeuw. In zijn *Chronotaxis* van 1652 geeft Godfried van Elshout een dubbele nummering van de Ninoofse abten: één die begint bij Gillebert I en één die begint bij Gerardus⁶⁵. Een gelijkaardige manipulatie van de feitelijkheid vinden wij in de notitie over de duur van de abbatiaten van Nockerstock (11 juli) en van Van Hoemen (1 oktober). Bij Van Hoemen is een veel te lang abbatiaat opgegeven. Bij Nockerstock is mogelijk een correcte tekst achteraf gewist⁶⁶.

⁶³ Rockwell, *Liber miraculorum*, 52. Voor een recente tekstuitgave van de *Historia foundationis*, zie *Mirakelboek*, 133-164.

⁶⁴ De *Recapitulatio* is toegevoegd aan het *Chronicon* van Boudewijn van Ninove. Beide teksten zijn gedeeltelijk uitgegeven in MGH, SS, 25, 515-552 en volledig, maar tekstkritisch met tekortkomingen, in DS, 587-746. Voor de relaties tussen al deze kroniektteksten, zie VdP7, 287-296.

⁶⁵ RAB, AN, nr. 70.

⁶⁶ VdP8, 300-303.

Van alle grote historische omwentelingen zijn het alleen de godsdienststoorlogen in de tweede helft van de zestiende eeuw die een spoor nagelaten hebben in het necrologium, vooral omdat de Ninoofse kloosterlingen in 1579-1582 te Ninove, Aalst en Brussel direct in het conflict betrokken geraakten met de dood van enkelen tot gevolg⁶⁷. Het uitvoerige bericht in de marge op 5 juni over de slag van Woeringen is een opmerkelijke uitzondering op het niet-historische karakter van het necrologium. In necrologium B zijn de historische randnotities van A volledig weggelaten, wat bewijst dat het werkelijk om marginalia ging. In necrologium C voegt abt De Moor opnieuw historische gegevens toe, nu niet meer als marginalia maar als onderdeel van de liturgische tekst zelf.

5. Het necrologium brengt uitsluitel over de verhouding tussen de verschillende groepen binnen de kloosterpopulatie. Bij de namen waar dit expliciet vermeld is, tellen we 571 kanunniken, 248 conversen en 62 zusters (register 4). De niet-geïdentificeerde namen kunnen deze verhoudingen nog wijzigen, maar globaal gesproken geven deze cijfers toch een goed beeld van de onderlinge verhoudingen.

Het aantal *conversae* of *sorores* is te Ninove zeer beperkt gebleven⁶⁸. Hieruit kunnen we afleiden dat Ninove geen vrouwenklooster met een eigen kerk en met koordiensten heeft gekend⁶⁹. In de eerste periode zijn er wel een aantal vrouwen geweest die als *conversae* geleefd hebben bij een kerk, vermoedelijk bij de oude parochiekerk van Ninove in de Nederwijk en bij de kerk te Liedekerke, twee plaatsen waar buiten de abdij een of meerdere kanunniken aanwezig waren en de zusters in de kerk het koorofficie konden volgen. In de oorkonden komen de *sorores* nauwelijks ter sprake. We vonden slechts vier verwijzingen. In 1195 stelt Raas van Gavere de abdij vrij van de overeenkomst om op zijn territorium – hij vernoemt drie mogelijke plaatsen, Boechoute, Velzeke en Liedekerke – zusters te huisvesten, op voorwaarde dat de abdij te Boechoute permanent een priester ter beschikking stelt⁷⁰. Daarop biedt in datzelfde jaar Willem van Ledeberg de abdij een locatie aan te Pamel, in het hof nabij de kerk,

⁶⁷ Valvekens, *De Zuid-Nederlandsche Norbertijner abdijen*, 156-166; VG II, 317-325.

⁶⁸ We konden op basis van het necrologium of van andere Ninoofse bronnen geen inhoudelijk onderscheid vaststellen tussen beide categorieën en gaan ervan uit dat in het necrologium beide termen door elkaar gebruikt zijn.

⁶⁹ Voor de plaats van de zusters in de orde, zie VdP2, 226-230.

⁷⁰ DS, nr. 68.

om daar zusters onder te brengen⁷¹. Het jaar daarop doet Mathilde van Neigem te Okegem een schenking aan de broeders en zusters van de Ninoofse abdij⁷². In 1201 is er nog sprake van een intrede van een zuster, toen een zekere Mathilde bezittingen aan de abdij afstond en het religieuze kleed aantrok⁷³. Rond 1195 blijken er niet-gerealiseerde plannen bestaan te hebben om met een vrouwenklooster te beginnen⁷⁴. Voortgaande op het necrologium en het stilzwijgen van de oorkonden is daar blijkbaar niets van terecht gekomen en is de Ninoofse vrouwengemeenschap in het begin van de dertiende eeuw afgebouwd. De verplaatsing in 1222-1252 van de parochiekerk van Ninove van de Nederwijk naar de site van de nieuwe abdij kan het moment geweest zijn waarop de huisvesting van een vrouwengemeenschap niet meer mogelijk was⁷⁵. Ninove volgde hiermee de trend in de Franse abdijen om de vrouwenkloosters af te schaffen⁷⁶. Misschien is dat de reden waarom de Ninoofse abdij proosten kon leveren voor de vrouwenkloosters van andere abdijen. Zo waren enkele Ninoofse kanunniken in de dertiende eeuw proost in het vrouwenklooster van Drongen te Serskamp/Tussenbeek en in Leliëndaal te Hombeek nabij Mechelen⁷⁷. Ook in Gempe te Sint-Joris-Winge en in Sint-Catharinadal te Breda is een Ninoofse proost vermeld⁷⁸. In de eerste helft van

⁷¹ DS, nr. 71: *ut sororibus de Ninive inibi fiat habitatio cum aedificia et caetera usibus earum poterunt parari necessaria.*

⁷² DS, nr. 74: *fratribus et sororibus Ninivensis ecclesiae.*

⁷³ *habitum religionis suscipiens* (Prevenier, *De oorkonden* II, 378). We wijzen er eveneens op dat in het necrologium slechts één priorissa (Lismoudis, 31 januari) vermeld is.

⁷⁴ De veronderstelling dat in 1188 zusters gevestigd werden bij de kerk te Pamel berust op een tekst van E. Soens, die in 1933 postuum gepubliceerd werd: "in 1188 schonk Willem, heer van Ledeberg een twintigtal bunder grond te Pamele aan de kloosterlingen van Ninove om er eene woning op te bouwen voor de Zusters van de abdij" (Soens, *Het hof van Pamel*, 211). Soens anticipeert hiermee op de schenking van 1195, waarbij die intentie wel is geformuleerd (zie noot 71), maar voert geen verder bewijs aan dat de zusters zich daar effectief gevestigd hebben. Backmund (II, 317) gebruikte Soens als bron om ten onrechte Pamel in zijn lijst van premonstratenzer kloosters op te nemen.

⁷⁵ De bouw van de nieuwe parochiekerk nabij de abdijgebouwen begon in 1222, dertig jaar nadien was ze voltooid (*Het Mirakelboek*, 156-157). Over het verdere lot van de oude parochiekerk is niets geweten. Vermoedelijk is ze na 1252 afgebroken omwille van de zeer ongunstige ligging. Mogelijk hebben zich in de tweede helft van de 13de eeuw bij de oude kerk tijdelijk nog enkele begijnen gevestigd.

⁷⁶ De Franse abdij van Vermand liet te Ninove geen enkele naam van een zuster optekenen (zie register 2).

⁷⁷ MB VII/3, 579-600; VIII/1, 397-418. Zie register 3 Ab voor de namen van de proosten.

⁷⁸ MB IV/3, 829-850 en Sponselee-De Meester, *Het norbertinessenklooster Sint-Catharinadal*, 21-22. Voor Sint-Catharinadal betreft het Michael van Liedekerke, die in 1289 werd aangesteld, maar niet expliciet in het Ninoofse necrologium vermeld is.

de dertiende eeuw werd met de komst van drie cisterciënzerinnenkloosters in de Dendervallei (Zwijveke te Dendermonde, Ten Rozen te Aalst, en Beaupré te Grimminge halverwege Ninove en Geraardsbergen) aan de lokale nood aan vrouwenkloosters ruim voldaan⁷⁹. Was het omdat de Ninoofse abdij geen vrouwenklooster had, dat er in de tweede helft van de dertiende eeuw ruimte was voor enkele begijnen die in de schaduw van de abdij konden leven en van wie de namen in het necrologium werden opgenomen? Van een samenwerking met het Ninoofse begijnhof zelf, dat circa 1300 van start ging, geeft het necrologium geen aanwijzingen⁸⁰.

Op basis van de geciteerde verhoudingen tussen de verschillende groepen van kloosterlingen mogen we stellen dat in de twaalfde en dertiende eeuw de groep van de lekenbroeders vermoedelijk iets groter was dan die van de kanunniken. Het is een gekend gegeven dat nadien deze groep in belang afnam en bijna volledig verdween, zodat de abdijen hun hoeven in pacht gaven en dienstpersoneel in de abdij opnamen. Bij de groep van de kanunniken is die van de priester-kanunniken veruit de grootste.

6. Ten slotte wijzen we op het belang van het necrologium voor de naamkunde, vooral voor de studie van het gebruik van de voornamen en de langetermijnevolutie daarin. We beschikken immers over een bron die het gebruik van persoonsnamen op één plaats over een periode van bijna zes eeuwen overspant. Er zijn namen van mannen en vrouwen, namen van geestelijken en leken en namen van personen met een verschillende sociale en culturele status⁸¹.

4. Gehanteerde principes bij de tekstuitgave

1. De tekstuitgave betreft dus necrologium A, aangevuld met de nieuwe namen uit necrologium B. Alle gegevens die uit necrologium B komen, zijn cursief gedrukt. Wanneer B betekenisvol afwijkt van A, is dit aangegeven. Waar A onleesbaar of moeilijk leesbaar is, hebben wij ons gesteund op de lectuur van B, ervan uitgaande dat in 1652 het oudste handschrift nog in een betere toestand was dan vandaag en dat er toen een

⁷⁹ Beaupré, gesticht in 1228, Ten Rozen in 1228/1235, Zwijveke in 1223 (Pieteraerens, *Van Beaupré tot Zwijveke*, 62, 118, 132).

⁸⁰ Voor de stichting van het begijnhof, zie Cock, *Het "Susterhuys"*, 11-15.

⁸¹ Een voorbeeld van wat zulke studie kan omvatten biedt de recente studie van Somers, *Voornaamgeving*, 47-93.

nog levende traditie van lectuur en interpretatie bestond die over de generaties heen mondeling werd doorgegeven.

2. Wat de spelling betreft hebben we naar een compromis gezocht tussen de leesbaarheid van het Latijn en het respect voor de schrijfwijze in het origineel. We hebben ons gehouden aan het hedendaagse schriftbeeld van het Latijn en de u-klank als u, de v-klank als v geschreven, ook in eigennamen en plaatsnamen. De i verlengd tot j is steeds als i geschreven, ook wanneer de i de klankwaarde van de j heeft, zoals in *eius* of *huius*⁸². Alleen in eigennamen is, conform het handschrift, bij de hoofdletters het onderscheid in schrijfwijze van I en J bewaard en schrijven we zowel *Iohannes* als *Johannes*. De *ę* en *æ* in het origineel zijn uniform als *æ* geschreven. *Et*, *et* en *&* en andere vormen van het voegwoord zijn steeds uniform als *et* geschreven. Het hoofdlettergebruik is aangepast aan de hedendaagse praktijk. Om de leesbaarheid te vergroten zijn de duizenden afkortingen steeds opgelost, zonder dat dit is aangegeven. Daarbij hebben we voor een aantal woorden waarvan de vorm of de spelling over de eeuwen heen niet vastligt, toch voor een eenvormige schrijfwijze gekozen. Ook de eigennamen, die vaak in afkorting zijn geschreven, zijn steeds voluit weergegeven. Hierbij was de tekst van B, waarin alle afkortingen zijn opgelost, een grote hulp. Zo schrijven we steeds *domnus* bij abten en bisschoppen en *dominus* bij heren, en verder *Willelmus*, *martyr* en *presbyter*, behalve wanneer het woord in de tekst voluit anders geschreven is.

3. De naam van de maand bij het begin van elk hoofdstuk en de aanduiding van de dag in Arabische cijfers zijn cursief gezet en komen alleen in necrologium B voor. De kopgegevens van elke dag zijn vet gedrukt. Die gegevens staan in het handschrift in rode inkt. Het eerste gegeven in grote Romeinse cijfers is het gulden getal van de eeuwigdurende maancyclus⁸³,

⁸² In het handschrift is over de tijdperken heen *eius* en *huius* de meest voorkomende schrijfwijze.

⁸³ Het middeleeuwse kalendersysteem berust op een combinatie van het zonnejaar (365 dagen) met zijn nu nog gebruikte maandkalender en van het kortere maanjaar van 354 dagen met 12 maancycli van 29 of 30 dagen. Na verloop van 19 zonnejaren begint het maanjaar opnieuw op dezelfde dag als het zonnejaar. Beginnend vanaf de geboorte van Christus (de facto vanaf 1 voor Christus) rekende men met cycli van 19 zonnejaren, waarvan elk jaar telkens genummerd werd van 1 tot 19. Het getal dat elk jaar ontvangt, is het 'gulden getal'. Het gulden getal geeft voor een bepaalde dag aan in welk jaar uit de cyclus van 19 de maancyclus op die dag begint. Voor 1 januari is dit getal 3; dit betekent dat in het jaar 2, 21, 40 enzovoort, dus om de 19 jaar, de nieuwe maan valt op 1 januari (Strubbe, 34-35 en 38). Voor

gevolgd door de zondagletter in kleine letters⁸⁴. Die gegevens staan alleen in necrologium A. De tweede regel bevat de naam van de dag volgens de Romeinse dagkalender, eventueel gevolgd door de naam van het liturgische feest en de graad ervan⁸⁵. Die elementen staan zowel in A als in B. Deze kopgegevens in A zijn telkens van de eerste hand. Teksten die niet van de eerste hand zijn, maar later zijn toegevoegd, staan in gewoon corpus afgedrukt. Wat bij de aanduiding van het liturgische feest cursief staat, is enkel vermeld in B.

Vanaf regel drie volgt de eigenlijke commemoratie. Wat in de tekst van de commemoraties aan de dubbele schuine streep voorafgaat, is geschreven door de eerste hand en te dateren vóór 1185/1188. Daarna zijn betekenisvolle cesuren in het schriftbeeld door een enkelvoudige schuine streep aangegeven. Met het plaatsen van komma's is zuinig omgesprongen om de tekst niet te fragmenteren. Wat inhoudelijk bij elkaar hoort, is niet door een komma gescheiden, zoals de namen van man en vrouw. Namen of elementen die inhoudelijk niet bij elkaar horen, zijn wel door een komma gescheiden. Wanneer een cesuur al door een schuine streep is aangeduid, is geen bijkomende komma meer geplaatst.

De randnotities zijn in een kleiner corpus onderaan de tekst van de dag geplaatst. Randnotities waarvan geen zinvol onderdeel kon ontcijferd worden, zijn weggelaten⁸⁶. In de loop der tijden zijn sommige teksten met een product gewist en nadien al dan niet overschreven. Deze ingrepen zijn niet in de tekstuitgaveesignaleerd, behalve bij enkele belangrijke en zeer duidelijke gevallen. Tussen vierkante haakjes staan eigen reconstructies van originele tekstfragmenten. Wat tussen ronde haakjes staat, zijn redactionele toevoegingen.

een handige tabel van de eeuwigdurende maankalender en de bepaling van het gulden getal voor de jaartallen vanaf 1 tot 2200, zie: Grotefend, *Taschenbuch*, 136-137.

⁸⁴ De zondagletter gaat van a tot g, één letter voor elke dag van de week. 1 januari ontvangt de letter a. Wanneer dit een zondag is, ontvangen alle zondagen van dat jaar de letter a, wanneer dit een maandag is, zullen de eerste zondag van dat jaar en alle andere zondagen van dat jaar de letter g ontvangen, enzovoort. De letter van de zondag in een bepaald jaar is de zondagletter. De zondagletter in het Ninoofse necrologium met de vaste paasdatum op 27 maart is b (Strubbe, 37-38).

⁸⁵ De studie van de liturgische kalender is buiten beschouwing gelaten. Zie hiervoor, Lefèvre, *L'ordinaire*, 125-138. Daar te Ninove de drie opeenvolgende necrologia een liturgische kalender bevatten, is de evolutie van de feesten binnen de orde van de 12de tot de 18de eeuw goed te volgen.

⁸⁶ Ruw geschat zijn een derde van de randnotities onleesbaar. Hiervoor zijn hoofdzakelijk twee redenen aan te geven: de buitenranden van het blad zijn later bij het inbinden ingekort, zodat soms een deel van de tekst is weggesneden en de randen zijn in de loop der eeuwen zeer sterk beduimeld, zodat de inkt vervaagd of uitgewist is.

4. Het voetnotenapparaat is beknopt gehouden omdat we het accent op de tekst van het necrologium zelf willen leggen en niet op de annotaties. De liturgische kalender is niet geannoteerd⁸⁷. De namen van de heiligen zijn niet opgenomen in de registers. Behalve voor de abten zijn ook de namen van de kloosterlingen van Park niet geannoteerd. Voor die namen, die zijn samengebracht in register 2 A, verwijzen we naar de tekstuitgave van het necrologium van Park. De noten zijn in de eerste plaats gericht op de identificatie en de datering van personen, zodat de tijdslijn in de commemoratie kan worden blootgelegd. Voor verdere biografische gegevens van personen en voor gegevens over kloosters, verwijzen we naar de bestaande naslagwerken.

Bij de abten, proosten en stichters uit de orde van Prémontré verwijzen we systematisch naar drie necrologia die als vergelijkingsbasis zijn gekozen: Floreffe (Fl), Park (Pa) en Prémontré (Pr). In de meeste gevallen is een naam die te Ninove is opgenomen in de drie of een van de drie genoemde necrologia aanwezig. Wanneer dit niet het geval is, is de identificatie gebeurd door vergelijking met tien andere necrologia (Amiens, Arnstein, Averbode, Berne, Bonne-Espérance, Braine, Grimbergen, Heylisse, Marcheroux, Tongerlo). Gegevens uit de necrologia van Rommersdorf en Knechtsteden zijn me welwillend meegedeeld door dr. Bruno Krings. De ervaring heeft geleerd dat het natrekken van nog andere necrologia niet tot nieuwe resultaten leidt, maar slechts bevestiging brengt van wat al geweten is⁸⁸. We hebben vermeden de voetnoten te laten uitgroeien tot een vergelijkende studie van commemoratie van abten, proosten en stichters binnen de premonstratenzer orde. Dit is een opdracht *sui generis*, die interessant is om inzicht te verwerven in de communicatienetwerken binnen de orde. R. Van Waefelghem deed dit al een eeuw geleden voor de Belgische abdijen⁸⁹, Brouette eveneens in zijn laatste publicaties van necrologia van een aantal Franse abdijen⁹⁰. Vandaag

⁸⁷ We wijzen erop dat het middeleeuwse *Liber ordinarius* (begin 14de eeuw), uitgegeven door M. Van Waefelghem en afkomstig uit de Ninooftse abdij, interessant materiaal bevat voor een vergelijking met de liturgische kalender van necrologium A (Van Waefelghem, *Le Liber ordinarius*, 12-16).

⁸⁸ Zo hebben we in de zeven necrologia van Duitse kloosters uitgegeven door de Monumenta Germaniae Historica geen nieuwe gegevens gevonden. Ook de necrologia van Cuissy, Sainte-Marie-au-Bois, Silly en Verdun, uitgegeven door Brouette, leverden geen nieuwe gegevens op.

⁸⁹ Van Waefelghem, *Liste chronologique*.

⁹⁰ Zie zijn tekstuitgaven van de necrologia van Verdun Saint-Paul, Cuissy, Sainte-Marie-au-Bois en Silly.

beschikt dr. Bruno Krings (Neuwied, Duitsland) over een groot databestand van commemoraties uit necrologia van gans Europa. Bij de namen van premonstratenzer kloosters is steeds de circarie volgens de indeling van Backmund (zie register 1) tussen haakjes toegevoegd.

5. De vergelijking van namen uit verschillende necrologia blijft een delicate kwestie. Wanneer te Ninove alleen de voornaam is gegeven en er in een ander necrologium bij dezelfde voornaam de naam van het klooster staat, dan is de waarschijnlijkheid groot dat het om dezelfde persoon gaat, op voorwaarde dat én de commemoratie op dezelfde dag of enkele dagen daarvoor of daarna gebeurt, én de oplossing past in de chronologie van de reeks. Op basis daarvan hebben we een aantal identificaties niet weerhouden, die, naar ons oordeel, al te gemakkelijk door Brouette gemaakt zijn⁹¹. Dezelfde terughoudendheid is eveneens toegepast bij de identificatie van personen die in Ninoofse oorkonden of verhalende bronnen voorkomen, maar in het necrologium alleen met de voornaam zijn opgenomen. Hoewel veel door ons is opgelost, zijn toch honderden namen niet geïdentificeerd of gedateerd. Ons werk is niet af. Het veld dat deze namen omvat, is te ruim om door één persoon bespeeld te worden. Anderen, die bronnen kennen die door ons niet gekend of gebruikt zijn, zullen juist door het beschikbaar stellen van de Ninoofse tekst personen kunnen identificeren die wij niet konden identificeren. Dit werk is geen eindpunt, slechts een schakel in een ketting van onderzoek.

5. De registers

Registers vormen de zoekmachine om toegang te hebben tot een bepaald onderdeel van de tekst. We hebben zes registers opgesteld. Steeds is naar de dag en maand verwezen, nooit naar de pagina. Dit geldt ook wanneer de naam of het gegeven in een voetnoot voorkomt. Sommige namen komen in meer dan één register voor. Naar namen uit de Inleiding is niet verwezen.

De eerste drie registers zijn thematisch. Register 1 A geeft een overzicht van alle vernoemde premonstratenzer kloosters. Register 1 B doet hetzelfde voor de religieuze instellingen van buiten de orde. Register 2 groepeerde de verwijzingen naar namen uit de abdijen van Park en Vermand,

⁹¹ Om het notenapparaat niet te verzwaren, is de discussie daarover niet aangegaan.

gerangschikt per categorie (abt, kanunnik, convers, zuster) en geeft ook een overzicht van de Ninoofse namen die te Park vermeld zijn. Register 3 groepeerde die namen van Ninoofse religieuzen die specifieke functies hebben bekleed (abt, prior, proost, parochiepriester) en geeft een overzicht van speciale categorieën van bij het klooster betrokken derden (ad succurrendum, familiaris, begijn).

De registers 4, 5 en 6 zijn alfabetische namenregisters. Register 4 bevat de namen van de Ninoofse kloosterlingen. In 4 A zijn ze rangschikt volgens de plaats van herkomst en/of familienaam of toenaam (indien gegeven of gekend), in 4 B volgens de voornaam en geordend per categorie (kanunnik, broeder, zuster). Register 5 is het omvangrijkste en bevat alle namen van externe personen, uitgezonderd van diegenen die al in register 1 A en B vermeld zijn. De namen zijn gerangschikt naar de plaatsnaam en/of de familienaam of de voornaam. Register 6 geeft een overzicht van alle niet-geïdentificeerde voornamen.

Ten slotte rest mij een woord van dank aan dom Jozef Van der Speeten, bibliothecaris van de abdij van Affligem, waar ik alle faciliteiten kreeg om in de bibliotheek te werken; aan prof. em. dr. Erik Van Mingroot van de KU Leuven, die me nuttige informatie doorgaf over het bisdom Kamerijk; aan dr. Herman Van Isterdael en dr. Eddy Put, respectievelijk afdelingshoofd en archivaris van het Rijksarchief te Leuven, die in de periode van de inventarisatie me de toegang tot het Ninoofse abdijsarchief steeds mogelijk hebben gemaakt en ervoor zorgden dat ik de voorpublicatie van de nieuwe inventaris kon gebruiken; aan vriend Francis Parker, die met zijn feilloos Engels voor de vertaling van de Summary heeft gezorgd en stadsgeenoot Edward Asselman die de Nederlandse teksten nalas.

Veel erkentelijkheid ben ik verschuldigd aan dr. Bruno Krings die welwillend zijn uitgebreide kennis van necrologia uit premonstratenzer kloosters ter beschikking heeft gesteld, zodat ik enkele tientallen namen kon identificeren die ik zonder zijn hulp niet zou hebben thuisgebracht. Herman Janssens van de abdij van Averbode, redactiesecretaris van *Analecta Praemonstratensia*, die van in het begin dit project gevolgd en gesteund heeft, dank ik voor het vertrouwengevend perspectief dat hij me bood voor de publicatie van deze studie.

Hoogstraat 23
B-9401 Ninove-Pollare

Dirk VAN DE PERRE
Kath. Universiteit Leuven
Research fellow

Onderzoekseenheid Geschiedenis Middeleeuwen

Summary

The two older *Necrologia* of the Abbey of SS Cornelius and Cyprianus at Ninove (1185/1188 – 1651 and 1652-1694)

Text edition with annotations

1. The choice of the two older *necrologia*

Three *necrologia* have been preserved of the former Premonstratensian abbey at Ninove (Belgium, in the Province of East Flanders), which was part of the Brabant circary. These are currently held in the State Archive at Beveren-Waas under inventory numbers 92, 93 and 94, and are referred to further as *necrologium* A, B or C, as the case may be.

1. *Necrologium* A is the oldest. It forms part of the mediaeval Ninove Chapter Book, which also contains the *martyrologium* and the Rule of St. Augustine. In this parchment codex of 149 folios, the *necrologium* covers folios 77 to 137 verso. The codex is the result of a single conceptual approach, the writing style in the three parts being the same. On the basis of historical data, hand one of the *necrologium* can be dated to between 28 September 1185 (death of Abbot Gerard) and 18 November 1188 (death of Walter Hawel). The work was thus effected under the abbacy of Arnold (1185-1190). The *necrologium* was supplemented by tens of hands after 1188 and up to and including 1651, and is characterized by the many notes written in the margin of the manuscript.

2. *Necrologium* B is a parchment codex of 186 folios, prepared in 1652 by the Ninove canon Francis Charité. It is a faithful copy of *necrologium* A and was used from the beginning of 1652; it is supplemented with names to May 1694. A memorandum written by Abbot Ferdinand De Moor on 29 November 1693 indicates that, following the example of Libert De Pape, abbot of Park and father-abbot of the Ninove abbey, he had decided on a complete revision of the *necrologium*. All names that had no direct connection to the Ninove abbey were scrapped – thereby very substantially shortening the *old necrologium* – and other names, not included in the *old necrologium*, but indeed of significance for the abbey's history, added. At the same time, existing commemorations were moved in order to achieve a balanced spread of names over the days of

the year. Abbot De Moor himself added this new *necrologium* in draft form below the folios of *necrologium* B and expertly made the text of the old *necrologium* illegible.

3. *Necrologium* C is the clean copy of the text appended by Abbot De Moor below the folios of *necrologium* B. It is a paper codex of 185 folios and new names were included from July 1694 on. This *necrologium* remained in use until the end of the eighteenth century.

4. The continuity between *necrologia* A and B is abundantly clear, as is the discontinuity of *necrologium* C with *necrologia* A and B. In consequence, this text edition is limited to the publication of A and B. C cannot be regarded as a variant of them, as it is a completely new text, the content of which shows little relation to the text of the old *necrologium*.

2. *Necrologia* A and B: content analysis

1. In *necrologia* A and B, the names are entered in purely chronological order (according to the date of death). This is contrary to the practice in certain other, more recent *necrologia* (those of Park, Grimbergen, Averbode, Bonne-Espérance), where the names are entered in hierarchical order of importance: first, those of the abbots and founders; second, those of the canons; then those of the converses (lay brothers) and sisters; and lastly those of the externs.

2. Together, *necrologia* A and B contain about 3000 names. About 908 names are of the abbey's own conventuals (Register 4) and we can identify 369 of these, because their sobriquet or family name is given or because the names have been found in other historical sources. Of the 539 others, we know only the first name and whether they were canons (230), converses (245) or sisters (62). Two of the forty-two abbots during the 1137-1694 period – Gilbert I and Henry of Aalst – are not mentioned, probably deliberately. There are reliable indications that the list of Ninove conventuals shows few gaps.

3. A second important group is formed by the names of abbots, provosts and founders of other Premonstratensian monasteries (Register 1 A). There are references to 915 persons from 165 different monasteries

throughout Europe. This international dimension is typical of mediaeval *necrologia* in the Premonstratensian Order of the twelfth to the fourteenth century, but thereafter it diminished and even disappeared entirely. How these names spread within the order has still to be discovered, though the presence of abbots from Ninove at the General Chapter would certainly have been an important element in the acquisition of information, and mutual contacts among the monasteries must also have played a part. Indeed, Ninove had an arrangement with two Premonstratensian monasteries for the exchange of names of all conventuals: the mother-abbey of Park, near Leuven, and the French abbey of Vermand, near Saint-Quentin, of which 168 and 197 names respectively are registered. Furthermore, there was a significant exchange of names of abbots with the abbeys of Grimbergen, Tongerlo, Drongen, Middelburg, Saint-Feuillien, Vicogne, Mont-Saint-Martin, Laon and Prémontré.

4. The names of externs form a third major group. These concern clerics from other religious communities (Register 1 B), as well as both individual clerics and lay-persons (Register 5). In all, there are references to fifty-six religious communities and institutions outside the Premonstratensian Order. Of these, the most cited is the bishopric of Cambrai, under which the Ninove abbey came during the Middle Ages; others cited are the Benedictine abbeys of Affligem and Kornelimünster (near Aachen), with which Ninove had a prayer covenant. Among the names of the lay persons that spring out are those of the Counts of Flanders, the Lords of Ninove-Grimbergen, of Gavere-Liedekerke-Breda, of Aa (Anderlecht and Pollare) and – among the smaller, regional aristocracy – of Pamel-Ledeberg, Meerbeke-Wedergrate (Contrecœur) and Rideve. Well represented in the thirteenth and fourteenth centuries were the patriciates of Ghent (where the Ninove abbey had its first house of refuge) and Ninove; mention, too, was often made of family members (parents, sisters and brothers) of Ninove conventuals. From the sixteenth century on, however, there is scarcely any further mention of externs, though it is not clear whether this is because no more endowments were being made or because their names were no longer recorded in the *necrologium*, but on other lists (the ‘pittance’ lists, for example).

5. Yet another substantial group is that of just first names (about 500), which appear chiefly among the oldest commemorations. In 378 cases, it

has not been possible to identify the persons to whom the names refer; they could be of bishops, abbots, provosts, Ninove clerics or indeed lay persons.

3. *Necrologium A* as historical source

1. The Ninove *necrologium* is a unique historical source for various reasons. That of Prémontré aside, it is one of the few original *necrologia* that was used continuously from the twelfth to the seventeenth century. The chronological order of the commemorations permits certain names whose dating is unknown yet to be assigned to a time, as in the case of the names inscribed by the first hand, which can be dated to before 1185/1188.

2. There is also a question of whether the commemoration day fell on the anniversary of the decease. This was generally the case for kings and bishops, and we assume that the same applied to the Ninove abbots and conventuals. However, this was certainly not the case for the important number of abbots commemorated collectively on 30 and 31 December. Where a series of names was inscribed in one go, as in the case of family members, it is usually not possible to establish an unequivocal link between commemoration day and day of decease.

3. Furthermore, what significance has to be given to the designation *quondam*? In respect of the Ninove abbots, this was used in the case of the decease of a former abbot, i.e. of an abbot who was no longer in office. Of the first thirty-three Ninove abbots, there were just eleven whose death marked the end of their abbacy. From 1578 on, decease always marked that end (see the list of Ninove abbots in annex).

4. Attention is also drawn to the problem of the calendar style used. We argue, albeit with the necessary caution, that the 'Easter style' was used from the beginning of the thirteenth century to 1575 for the Ninove abbey and have interpreted the data in the *necrologium* accordingly. Assuming that use, thus, and on the basis of the difference between when the abbacy ended and when the abbot died, we have consequently prepared a new chronology for the abbacies of the Ninove abbots (see annex).

5. What is the value of the historical information entered in the margin of the *necrologium*? It can be secondary and have been added later and

drawn from other sources. It can also be original and have served as the basis for information subsequently adopted in other sources. Sometimes it was consciously manipulated, as in the statement that Gerard (28 September) was the first abbot of the Ninove abbey and Arnold (8 October) the second, and in the case of the duration of the abbacies of John Nockerstock (10 July) and Bartholomeus van Hoemen (1 October).

6. The *necrologium* additionally provides us with an insight into the relative importance of the various groups among the abbey's members. Over the centuries, there were 571 canons, 248 converses and 62 sisters. The group of priest-canons was very important right from the outset. During the twelfth and thirteenth centuries, the converses probably formed the largest group, but from the fourteenth their numbers dwindled to virtually nothing. At 62, the number of sisters was very limited; the hypothesis accepted by Norbert Backmund that the Ninove abbey established a nun's house in Pamel 1188 is not confirmed by either the charters or the *necrologium*. It is true that, during the early decades, Ninove had a number of lay sisters, but it did not participate in the expansion of nun's houses within the order during the first half of the thirteenth century. Nevertheless, it provided a number of provosts to other mediaeval nunneries, such as that of Serskamp-Tussenbeek and that of Leliëndaal near Mechlin.

7. Also worthy of note, lastly, is that the *necrologium* is an excellent source for the study of the changing fashion in first names over the centuries, both within the cloister and outside it, and among both men and women.

4. Principles governing the text edition

1. For the sake of readability in respect of the spelling of Latin, the 'v' sound is written as 'v', the 'u' sound as 'u' and the 'i' sound as 'i', according to present-day usage. Even where 'i' or 'j' has the phonetic value of a consonant, as in the case of *huius*, 'i' is always written; the exception to this is in proper names, where, in capitals, a distinction between 'J' and 'I' is maintained. The 'e' and 'æ' are uniformly reproduced as 'æ'. The question of abbreviations is similarly solved by uniformly writing *domnus* for abbots, and *martyr* and *presbyter*, save where

the word is written in full otherwise in the text. In the use of capitals, present-day rules have been followed. Variants are indicated only where *necrologium* B differs significantly from *necrologium* A.

2. In respect of typography, our intention was to reproduce the following elements from the manuscripts. The title particulars of each day that are inscribed in red ink in *necrologium* A by the first hand (name of the month, name of the day, feast of the liturgical calendar, number of the perpetual moon calendar, Sunday letter) are printed in bold. Thereafter, in the general corpus, follows the text of the commemorations from *necrologium* A. Anything preceding the double oblique stroke (//) is from the first hand. Later caesuras in the script (a different ink, a different letter type) are indicated with a single oblique stroke (/). The liturgical feasts and commemorations that appear solely in *necrologium* B are printed in all cases in italics. The marginal notes are placed in small corpus below the commemoration of each day. Editorial reconstructions and additions are indicated by respectively square and round brackets.

3. The footnotes have been kept brief and are aimed chiefly at the identification and dating of names. No attempt has been made to make them a comparative study of abbot commentaries and comparison has consequently been restricted to the names of abbots and provosts from three *necrologia* that served as basic reference, i.e. those of Prémontré (Pr), Park (Pa) and Floreffe (Fl). Where those documents provided no results, further comparison was made with the *necrologia* of Amiens, Arnstein, Averbode, Berne, Bonne-Espérance, Braine, Grimbergen, Heylissem, Marcheroux and Tongerlo. In order to avoid establishing any too speculative links, the identification of the names of abbots with abbot names from other *necrologia* was conducted with great caution.

5. The registers

Six registers have been drawn up and some names appear in more than one. Register 1 A gives the references to other Premonstratensians, arranged by monastery according to the designation and circary breakdown used by Backmund in his *Monasticon Praemonstratense*. Register 1 B gives the references to religious institutions outside the Premonstratensian Order, likewise arranged by name of institution. Register 2

lists the names mentioned at Ninove of conventuals of the abbeys of Park and Vermand, as well as providing the references in the Park *necrologium* to the Ninove conventuals. Register 3 groups the Ninove conventuals according to their specific function (abbot, prior, sub-prior, parish priest), together with a number of special categories (*ad succurrendum*, *famuli*, *beguines*). Register 4 A provides a survey of the Ninove conventuals by family name or place of origin, register 4 B of those conventuals only whose first name is known. Register 5 lists externs, arranged by family name or place of origin. Register 6 lists all first names that have not been identified.

(Translation: Francis Parker)

IANUARIUS

fol. 77 **Ianuarius habet dies xxxi^a, luna xxx^a.^a**

III a

- 1 **KAL[ENDAS]^b. Circumcisio Domini, duplex festum, ix le[ctionum].**
 Commemoratio Berte de Curia, et Veroucinis // et Arnoldi sacerdotis et canonici in Parco / et Henrici sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Egidii abbatis Sancti Foillani¹ / et Guidonis conversi de Vermans² / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Maincendis / et Henrici Daneels portarii nostri.

a) Niet in B.

b) B heeft kalendis, nonis, idibus. In A zijn de kalenden steeds afgekort als KL. Naar analogie van nonas en idus in A opteren wij ook bij kalendas voor de accusatief.

b

- 2 **iiii nonas ianuarii. Octava sancti Stephani, ix l[ectionum].**
 Comm. Willelmi // et Godescalci / et Sygeri et Gerardi conversorum huius ecclesie / et Stepponis quondam abbatis huius ecclesie³ / et Symonis de Puttre clerici, cui debemus officium / et domni Johannis abbatis ecclesie Calvi Montis⁴ / et Petri de Belle familiaris nostri.

XI c

- 3 **iii nonas ianuarii. Octava sancti Iohannis, ix l.**
 Comm. Elizabet, et Ode // et Alverici / et Godescalci et Berini conversorum / et Damiani^a sacerdotis et canonici huius ecclesie⁵ / et domini Gozuini de Erpa⁶, cui debemus officium, et Walteri abbatis⁷ / et Verghine

¹ Fl en Pa idem. Egidius, abt van Saint-Feuillien (Floreffia) van 1221 tot 1226 (MB I, 413).

² Ninove sloot in 1220 een gebedsovereenkomst met de abdij van Verman (DS, nr. 75); voor de relatie Ninove-Verman, zie Inleiding.

³ Pa idem. Steppo, abt van Ninove van 1201 tot 1206 (MB VII/3, 507-508). Leefde vermoedelijk nog in 1211 (De Marneffe, *Cartulaire*, 354).

⁴ Pa idem, Pr 3 jan. Abdij van Chaumont (Floreffia). Vermoedelijk abt Johannes die regeerde circa 1347/1365 (Hugo I, 439; Backmund II, 369).

⁵ Damiaan, schrijver, componist, kopiist; was prior in 1195-1199 en overleed na 1202. De *hystoriae* zouden hier op de compositie van officies slaan en niet op het *Liber miraculorum* (Mirakelboek, 148-151, 162; VdP14, 254-256).

⁶ Goswinus III van Erpe. Zijn zoon Goswinus IV deed in 1236/1237 een schenking voor het zielenheil van zijn vader (DS, nr. 182; Warlop, 796; VdP10, 290).

⁷ Pa idem. Walterus de Senteney, abt van 1200 tot 1231 in Dale (Anglia Mediana). Aanvankelijk werd deze abdij S. Maria de Parco Stanley genoemd (Hugo II, 849; Backmund II, 51).

sororis nostre / et domni Johannis de Woeluwe abbatis Sancti Petri Haf-fligenensis⁸ / et recolende memorie fratris Petri de Dacknem⁹ pastoris et quondam pii prioris huius ecclesie^b.

a) qui composuit hystorias patronorum nostrorum Cornelii et Cypriani et multorum aliorum sanctorum.

b) m° ccc° lxxx [...].

fol. 77vo

d

4 ii nonas ianuarii. Octava sanctorum innocentium, ix l.

Comm. Rodulfi conversi huius ecclesie, et Ermentrudis sororis nostre, et Ulrici, et Egberti abbatis¹⁰ // et Amilii conversi huius ecclesie / et Willelmi et Balduini conversorum / et Thome sacerdotis et canonici de Vermans / et Johannis sacerdotis et canonici in Parco / et magistri Radulphi et Litgardis matris eius / et pie memorie domni Willelmi ex Castro^{a 11} quondam abbatis huius ecclesie, cui debemus officium.

a) 1505 (1506 n.s.).

XIX e

5 nonas ianuarii. Vigilia Epiphaniæ^a.

Com. Hugonis et Walteri conversorum huius ecclesie, et Agnetis // et Arnoldi conversi, et Henrici sacerdotis et canonici in Parco / et Salomonis prepositi de Insula Ducis¹² / et Sygeri et Alicie uxoris eius et Theoderici filii eorundem de Roslar, et Willelmi Hossce de Lovanio, quibus debemus officium / et domni Iohannis abbatis Bassifontis¹³ / et Jacobi conversi de Vermans / et Egidii Barbitonsoris et Katherine uxoris sue¹⁴, quibus debemus memoriam.

a) In A is de oorspronkelijke tekst gewist.

⁸ Abt van de benedictijnenabdij van Affligem van 1357 tot 1369 en daar gecommemoereerd op 29 dec. (Verleyen, 458).

⁹ Is getuige in een oorkonde van 1377 (RAB, AN, nr. 68, fol. 117).

¹⁰ Pa en Pr idem. Abt van Grimbergen (Brabantia), geattesteerd van 1172 tot 1183 (Spillemaeckers, 30-33).

¹¹ Willelmus de Castro (van de Borch), afkomstig uit Liedekerke, abt van Ninove van 1484 tot 1499, overleden in 1506 (MB VII/3, 520-521).

¹² Pa 7 jan., Pr 6 jan. Gempe (Brabantia) vrouwenklooster te Sint-Joris-Winge nabij Leuven. Salomon was eerst abt te Tongerlo, 1212/1213-1222, nadien proost te Gempe, 1230-1231 (Backmund II, 334; MB VIII/1, 286-287; IV/3, 835).

¹³ Johannes de Sommevoir, abt van Bassefontaine (Francia), geattesteerd in 1372/1391 (Hugo I, 239; Backmund II, 480).

¹⁴ Waarschijnlijk dezelfde als Catherine tSweens en Egidius Barbiers, gecommemoereerd op 21 juli. Egidius Sceerbaert, afkomstig van Gaasbeek, stichtte voor zichzelf en zijn vrouw een jaargetijde in 1369 (RAB, AN, nrs. 288 en 729).

VIII f

6 viii idus ianuarii. Epiphania Domini, duplex / triplex.

Com. Bethonis sacerdotis, et Arnoldi conversi huius ecclesie // et Iohannis conversi in Parco / et Iohannis de Vilvorden, cui debemus officium / et Luce sacerdotis et canonici huius ecclesie¹⁵ / et Balduini dicti de Tornaco oppidani Ninivensis et Heilewidis uxoris sue¹⁶, quibus debemus officium / et Petri Stevenijs^a sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) in B: Stevenijns.

fol. 78

g

7 vii idus ianuarii.

Comm. Hermengardis // et Willelmi conversi huius ecclesie / et Iohannis quondam abbatis huius ecclesie¹⁷ / et Arnoldi abbatis Altimontis¹⁸, et domini Bartholomei de Roya fundatoris Vallis Gaudii¹⁹ / et Thome sacerdotis et canonici de Castello²⁰ / et Franconis sacerdotis et canonici in Parcho / et domni Dominici abbatis Regie Vallis, et domni Mannasseri quondam abbatis ibidem²¹ / et Bartholomei sacerdotis et canonici de Vermans / et domicelle Beatricis de Piermont, cui debemus officium. / Com. Willelmi Zadeleere in vita sua unius consulum in Camera Flandrie serenissimi domini ducis Burgundie, qui dedit ecclesie nostre unam vestem sericam blaniam^a ²², cui debemus officium.

a) blaniam niet in B.

¹⁵ Vermeld als subprior in een oorkonde van 1300 (DS, nr. 289).

¹⁶ Testament opgemaakt in 1305 (RAB, AN, nr. 68, fol. 54-60).

¹⁷ Pa idem. Iohannis de Spinis, afkomstig van Spiennes (provincie Henegouwen), abt van Ninove in 1208/1209 (MB VII/3, 508).

¹⁸ Benedictijnenabdij van Sint-Pieter en Sint-Paulus te Hautmont (Noord-Frankrijk). Arnold was abt in 1226 (DHGE 23, 594-595). De Ninooftse abdij kwam in 1185 in contact met Hautmont, toen deze abdij aan Ninove haar rechten afstond te Sint-Renelde (Saintes) en te Herbeek (DS, nr. 50).

¹⁹ Pr idem. Joyenval (Ponthivum), gesticht in 1221. Bartholomeus, kamerheer van de Franse koning, overleed in 1237 (Hugo I, 705-707). Zijn vrouw Petronella wordt gecommemoreerd op 28 april.

²⁰ Châteaudieu (Flandria).

²¹ Riéval (Lotharingia). In de abtenlijst is Dominicus niet opgenomen, Manasse wordt vermeld in 1285 (Hugo II, 617; Backmund III, 100-101). Was Dominicus de voorganger van Manasse?

²² *Blanium* betekent satijn (Du Cange I, 1196). Is het hier gebruikte *blanius* (in de betekenis van satijnen) daarvan afgeleid?

XVI a

8 vi idus ianuarii.

Comm. Reinboldi conversi huius ecclesie, et Gozuini etiam conversi huius ecclesie // et Gossuini abbatis²³ / et domni Helie abbatis de Vermans²⁴ / et Willelmi conversi huius ecclesie / et Gossuini sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Henrici Mule quondam curati de Pamella sacerdotis et canonici huius ecclesie.

V b

9 v idus ianuarii.

Comm. Stephani // et Manno conversi in Parco / et Magteldis sororis nostre / et domni Arnoldi quondam abbatis in Antverpia²⁵ / et Johannis Wittebloums²⁶ et Katherine uxoris eius, quibus debemus officium / et fratris Johannis Vierendeels²⁷ alias Hallis sacerdotis et canonici huius ecclesie.

fol. 78vo

c

10 iiii idus ianuarii.

Comm. comitis Tibaldi²⁸, et Eustachii²⁹ et Petri³⁰ abbatum, et Lamberti³¹, et Volboldi, et Ligardis // et Volquidis / et Flori conversi / et Henrici conversi in Parco / et Gozuini conversi huius ecclesie / et Sadonii sacerdotis et canonici huius ecclesie / et David de Dilebeka / et Henrici sacerdotis et canonici in Parco / et fratris Livini de Puteo³².

Et domini Ignatii Groesem Sanctæ Theologiæ baccalarii sacerdotis et canonici huius ecclesiæ^a.

a) obiit 1666, ætatis 40.

²³ Pr idem. Gosuinus, abt van Cuissy (Francia), overleden in 1233 (Hugo I, 108; Backmund II, 497).

²⁴ Helias, abt van Verman (Flandria), geattesteerd in 1245 (Coquelle, 279).

²⁵ Antwerpen Sint-Michiels (Brabantia). Arnoldus was abt van 1231 tot 1240 (MB VIII/1, 212).

²⁶ Vermoedelijk de ouders van kanunnik Jan Witteblomme, die in 1332 vermeld is als pastoor van Ninove (RAB, AN, nr. 68, fol. 109-110).

²⁷ Vermeld als precentor in 1542 (RAB, AN, nr. 92, fol. 2vo).

²⁸ Pr idem. Graaf Theobald van Champagne, begunstiger van Prémontré en stichter van Valsecret (Francia), overleden in 1152 (Hugo II, 1035; LM II, 1681).

²⁹ Fl en Pr idem. Eustachius, eerste abt van Amiens Saint-Jean (Ponthivum), die regeerde van 1124 tot 1130 (Hugo I, 913-914; Backmund II, 546).

³⁰ Fl idem, Pr 9 jan. Petrus, eerste abt van Ressons (Ponthivum), vernoemd van 1150 tot 1172 (Hugo II, 650; Backmund II, 561).

³¹ Bonne-Espérance en Tongerlo idem. Lambertus, eerste proost van Leitzkau (Saxonia), regeerde van 1139 tot 1156 (Backmund Ib, 300).

³² Vermoedelijk dezelfde persoon als Livinus de Puttem, gecommemoreerd op 11 januari.

XIII d

11 iii idus ianuarii.

Comm. Iohannis³³, et Nothi³⁴, et Hugonis abbatis, et Roberti conversi huius ecclesie, et Willelmi, et Roberti sacerdotis // et Magarete^a, et Theoderici de Biest / et pie memorie domni Godefridi abbatis Antverpiensis³⁵, et Egidii prioris eiusdem ecclesie, et Gerardi abbatis in Grimbergis³⁶ / item domni Iohannis abbatis in Grembergis³⁷ / et fratris Livini de Puttem sacerdotis et canonici huius ecclesie³⁸ / et pie memorie fratris Henrici van Hoorenbeke Sacræ Theologiæ baccalarii^b.

Et reverendi et admirabilis domini Aemiliani van Hoyvorts³⁹, monasterii Affligeniensis præpositi et jubilarii confratris nostri, et fratris Norberti van Eygen⁴⁰ religiosi abbatie Affligeniensis et confratris nostri.

a) que dedit nobis annuatim vi sol.

b) prioris et pyetantiarii huius monasterii et curati Ninivensis; 1518 (1519 n.s.).

II e

12 ii idus ianuarii.

Com.^a Gersuendis sororis nostre, et Gozwini, et Galteri, et Godescalci abbatis⁴¹ // et Ermengardis sororis nostre / et Stephani conversi de Vermans / et Egidii sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Andree de Sceppere conversi huius ecclesie^b.

a) B geeft deze commemoratie op 13 januari.

b) 1614.

³³ Arnstein idem. Daar vermeld als *Iohannis fundatoris abbatie Lavendis*. Het betreft Johannes de Bidun (1155/1158), stichter van Lavendon (Anglia Mediana) (Hugo II, 23-24).

³⁴ Pa en Pr idem. Nothus, eerste proost van Spieskappel (Ilfeldia), vermeld in 1143-1147 (Backmund Ib, 152).

³⁵ Antwerpen Sint-Michiels (Brabantia). Godfried van Waarloos, abt van 1300 tot 1328 (MB VIII/1, 217-218).

³⁶ Grimbergen (Brabantia). Gerard van Overijse, geattesteerd van 1325/1326 tot 1330. Wordt te Grimbergen vermeld op 18 oktober (Spillemaeckers, 83-85).

³⁷ Grimbergen (Brabantia). Vermoedelijk Johannes van de Hove, 1390-1396. Wordt te Grimbergen herdacht op 14 september (Spillemaeckers, 91-92).

³⁸ Zie ook 10 januari.

³⁹ Hij was proost van Affligem van 1664 tot 1682 en vernieuwde in 1681 de gebedsgemeenschap met de abdij van Ninove (Verleyen, 45-46).

⁴⁰ Overleed in 1687 (Verleyen, 46).

⁴¹ Fl 13 jan., Pa 11 jan., Pr idem. Abt van Berne (Brabantia) van 1176 tot 1184 (Backmund II, 277).

fol. 79 **f****13 idus ianuarii. Octava Epiphanie, ix l.; Remigii et Hilarii, confessorum^a.**

Com.^b Arnoldi, et Lamberti, et Ulrici prepositi⁴² // et Gilberti, et Guidonis conversi de Vermans / et Sygeri acoliti et canonici huius ecclesie / et pie memorie domni Roberti abbatis de Vermans⁴³ / et fratris Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Elizabeth uxoris Paridani de Atrio et Paridani filii eius presbyteri curati de Okenghem⁴⁴, quibus debemus officium / et Johannis de Broeke, cui debemus officium.

Et domini Norberti Weyns sacerdotis et canonici huius ecclesiæ^c.

a) Remigii et Hilarii, confessorum *niet in B.*

b) *B geeft deze commemoratie op 12 januari.*

c) obiit 1684.

X g**14 xix kalendas februarii. Felicis, confessoris^a; Festum S. Nominis Iesu, duplex.**

Com. Gerardi // et Gertrudis, et Andree abbatis⁴⁵ / et Thome sacerdotis et canonici huius ecclesie⁴⁶ et Johannis de Stienkerka patris eius et Godeldis matris eius, quibus debemus officium / et Godefridi de Pamella et Margarete uxoris eius⁴⁷, quibus debemus officium / et Johannis Lupi sacerdotis et canonici huius ecclesie^b / et Catarine prime^c uxoris Livini vanden Hovekine et ipsius Livini et Gosuini filii eorundem, quibus debemus officium / et fratris Egidii Moortgat^d pastoris in Lombeca Castri et Strythem quondam supprioris ac magistri juniorum sacerdotis et canonici huius ecclesie.

Et domini Francisci Carite⁴⁸ pastoris Ninivensis Sacræ Theologiæ baccalarii quondam provisoris et sacerdotis et canonici huius ecclesiæ^e.

a) Felicis *niet in B.*

b) *Boven de naam staat m° ccc° lvi°; in de marge: 1356 (1357 n.s.).*

c) *B leest Catarine Pine.*

d) 1641.

e) obiit 1665; ætatis 46.

⁴² Pa en Pr 5 jan. Proost Ulrich van Steinfeld (Westfalia) stierf in 1170 (Backmund Ib, 255).

⁴³ Vermand (Flandria). Abt Robertus is niet gedateerd (Coquelle, 311); op basis van deze commemoratie te situeren circa 1300.

⁴⁴ Pastoor Paridanus en ouders zijn eveneens vermeld op 7 augustus.

⁴⁵ Grimbergen idem. Abt van Saint-Just-en-Chaussée (Ponthivum), geattesteerd van 1176 tot 1182 (Hugo I, 943; Backmund II, 565).

⁴⁶ Thomas was getuige in een oorkonde van 1249 (DS, nr. 216).

⁴⁷ Godfried en Margareta zijn in 1300 vernoemd als de overleden ouders van Jan van Pamel (DS, nr. 295), die gecommemoreerd wordt op 21 februari.

⁴⁸ Franciscus Charité kopieerde in 1652 het necrologium B (zie Inleiding). Pastoor te Ninove van 1660 tot 1665 (DB V, 108).

a

15 **xviii kalendas februarii. S. Pauli primi eremiti.**

Comm. fratrum cisterciensium, quibus debetur plenum officium⁴⁹, et Itcheri sacerdotis // et Sygeri prioris huius ecclesie⁵⁰, et Balduini sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Jacobi sacerdotis de Lombecca, et pie memorie domini Johannis de Moelnem militis et domine Marie uxoris eius⁵¹, quibus debemus plenum officium de quibus pervenerunt nobis bona de Voorde in Okenghem, et Johannis multoris nostri et Katherine uxoris sue, quibus debemus officium.

fol. 79vo **XVIII b**

16 **xvii kalendas februarii. Marcelli, pape et martyris.**

Com. Bernardi abbatis⁵², et Helewigis // et Henrici conversi in Parco / et Mathei sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Johannis de Hamme^{a 53} et uxoris eius et fratrum et sororum eorumdem, quibus debemus officium / et fratris Guillelmi Groenincx Sacrae Theologiae baccalarii quondam pastoris in Okegem nec non praepositi in Tusschenbeken⁵⁴ sacerdotis et canonici huius ecclesiae^b.

a) qui dedit nobis annuatim xxxvi lb. par.

b) 1637.

VII c

17 **xvi kalendas februarii. Anthonii, abbatis non pontificis^a, ix l.**

Comm. Weneri conversi huius ecclesie, et Orgardis, et Balduini⁵⁵ // et Buvonis / et Roberti sacerdotis et canonici de Vermans / et domni Nycholai Pragensis episcopi⁵⁶ / et Gerardi Joie et Heylewigis uxoris eius,

⁴⁹ Fl en Pr 14 jan. Een gebedsgemeenschap tussen de orde van Prémontré en Cîteaux werd aangegaan in 1142 en 1153 (LP, 322-323).

⁵⁰ Siger van Gent, prior, vermoord in 1218 (n.s.) in de abdijkerk (*Mirakelboek*, 156-157).

⁵¹ Jan van Mollem, alias van Grembergen, en zijn vrouw Maria, verkochten in 1351 het Hof te Voorde te Okegem aan de abdij (Van Isterdael, De heren, 27-29). Worden eveneens gecommemoreerd op 16 maart.

⁵² Fl, Pa en Pr idem. Bernardus, eerste abt van La Casedieu (Gasconia), regeerde in 1135-1148 (Hugo I, 482; Backmund III, 173).

⁵³ Een Johannes van Hamme wordt eveneens gecommemoreerd op 28 december.

⁵⁴ Vrouwenklooster Tussenbeek (Flandria) te Schellebelle, dat aanvankelijk gevestigd was te Serskamp. Willem Groenincx overleed in 1637 (MB VII/3, 594).

⁵⁵ Pr idem. Balduinus, tweede abt van Septfontaines-en-Thiérache (Floreffia), vernoemd in 1158 (Hugo II, 783; Backmund II, 399).

⁵⁶ Nicholaus Henricus von Riesenburger, bisschop van Praag van 1241 tot 1258 (Gams, 303).

quibus debemus officium, et Henrici Mighe decani de Hal fratris nostri ad succurrendum / et [...] ^b.

a) Anthonius *niet* in B.

b) *Naam uitgewist*.

d

18 **xv kalendas februarii. Pisce, virginis^a; Cathedra S. Petri Romæ.**

Com. Giselberti, et Folcardi, et Ermentrudis // et Symonis sacerdotis et canonici huius ecclesie quondam prepositi in Valle Liliorum⁵⁷ et Agate de Gandavo matris eius, quae dedit nobis partem decime de Lathem⁵⁸ et Lisane filie eius, quibus debemus officium / et Gilleberti sacerdotis et canonici de Vermans / et Egidii de Oestersele burgensis in Ninive⁵⁹, cui etiam debemus officium / et fratris Johannis Caprarii sacerdotis et canonici huius ecclesie⁶⁰.

a) Pisce *niet* in B.

fol. 80 **XV e**

19 **xiii kalendas februarii. Sanctorum Marii et Marthe; et Audifacis et Abachum, martyrum.**

Com. Tiscelini⁶¹, et Iohannis⁶² // et pie memorie domni Danielis⁶³ abbatibus huius ecclesie^a / et domini Rasonis de Hersele et domine Clementie de Bercghe uxoris eius⁶⁴, et Aleidis filie domini Walteri de Berghem, quibus debemus officium / et [...] ^b / et fratris Johannis Puttere sacerdo-

⁵⁷ Bonne-Espérance 1 sept. Simon van Gent was de eerste proost van het vrouwenklooster Leliëndaal (Brabantia) te Hombeek bij Mechelen, gesticht in 1233 (Backmund II, 301; MB VIII/1, 397-418; Installé, *Inventaris*, 42-46). Simon is er als proost vermeld in 1238. Hij was voordien prior van de Ninoofse abdij (Vleeschouwers, *De oorkonden*, 255; DS, nrs. 129 en 149).

⁵⁸ Agatha van Gent was in 1238 al overleden. De schenking betreft de tienden van Sint-Martens-Latem bij Gent (Vleeschouwers, *De oorkonden*, 254-255).

⁵⁹ Is vernoemd als getuige in 1283 en 1288 (DS, nrs. 262, 263 en 268).

⁶⁰ Caprarius, alias De Geytere, cantor, overleed in 1581 te Aalst (LRD, fol. 1vo).

⁶¹ Pr idem. Tiscelinus, abt van La Luzerne (Normannia Borealis), overleden in 1157 (Hugo II, 95).

⁶² Pr 16 jan. Mogelijk abt Johannes van Bucilly (Floreffia), geattesteerd in 1155 of een andere abt Johannes van Bucilly, geattesteerd in 1160/1163 (Backmund II, 366).

⁶³ Pa idem. Daniël was abt van Ninove van 1251 tot 1255 (MB VII/3, 511), voordien abt te Dielegem en Grimbergen (MB IV/3, 699-700; Spillemaeckers, 65-67).

⁶⁴ Raas van Herzele, uit het geslacht 'Gavere-Liedekerke'. Hij was de jongste zoon van Raas (VIII) van Liedekerke en Breda en van Aleidis van Boelare. Hij is geattesteerd van 1301 tot circa 1335. Zijn vrouw Clementia van Berchem overleed circa 1330 (RAB, AN, nrs. 573-574; De Liedekerke, *Histoire* I, 290-292; Vannérus, *Les changements*, 25-50).

tis et canonici huius ecclesie / et fratris Petri Roolof sacristæ⁶⁵ quondam pastoris in Voorde sacerdotis et canonici huius ecclesiæ.

Et domini Amandi Fabii, Sacræ Theologiæ baccalarii, pastoris in Okeghem⁶⁶ et supprioris Pragæ in monasterio Strahoviensi, sacerdotis et canonici huius ecclesiæ⁶.

a) qui rexit ecclesiam [nostram] iii annis et [...].

b) *Tekst geschrapt.*

c) obiit 1662, ætatis suæ 76.

III f

20 **xiii kalendas februarii. Sanctorum Fabiani et Sebastiani, ix l., martyrum.**

Com. Bave // et Odilie / et magistri Iohannis de Geraldimonte⁶⁷, qui dedit nobis psalterium glosatum / et Yolendis de Outre^a ⁶⁸/ et Danielis conversi huius ecclesie / et domni Balduini abbatis apud Sanctum Petrum de Seculi Curte⁶⁹, et Framondi abbatis Belli Campi⁷⁰.

a) oorspronkelijke tekst gewist.

g

21 **xii kalendas februarii. Sancte Agnetis, virginis et martyris, ix l.**

Com. Hugonis // et Arnoldi / et domni Nicholai quondam abbatis Sancti Foillani⁷¹ / et Willelmi / et Ide sororis in Parcho / et Odonis sacerdotis et canonici de Vermans.

fol. 80vo **XII a**

22 **xi kalendas februarii. Sancti Vincentii, ix l. et Athanasii, martyrum.**

Com. Oioti canonici huius ecclesie, et Wichmanni, et Balduini sacerdotis // et Balduini de Hasplar / et Iohannis abbatis de Insula Sancte Marie⁷².

⁶⁵ Wordt vermeld als *cappellanus domini* in 1546 (RAB, AN, nr. 92, fol. 3); overleed in 1593 op 77-jarige leeftijd (LRD, fol. 1vo).

⁶⁶ Pastoor te Okegem van 1612 tot 1614 (DB V, 110).

⁶⁷ Is vernoemd als getuige in een Ninoofse oorkonde van 1225 (DS, nr. 141).

⁶⁸ Yolendis van Outer was in 1330 vrouwe van Galmaarden (Matthieu, Charte de liberté, 175).

⁶⁹ Sélincourt (Ponthivum); Boudewijn Palette, die overleed op 14 februari 1327 (Hugo II, 552) of Boudewijn de Hesdin, geattesteerd in 1331/1347 (Backmund II, 568).

⁷⁰ Belchamps (Burgundia). Abt Framondus of Fromundus is geattesteerd in 1325 (Backmund Ib, 453).

⁷¹ Bonne-Espérance idem. Nicholaus, 3de abt van Saint-Feuillien (Floreffia), die regeerde van 1172 tot 1204 (MB I, 412).

⁷² Pa en Pr idem. Johannes I, abt van Mariënweerd (Brabantia), die regeerde in de periode 1239-1249 (Backmund II, 305).

I b

- 23 **x kalendas februarii. Emerentiane virginis et martyris, et Macharii^a.**
Com. illorum de Fonte Evraldi, et Cluniacensium, et illorum de Sancto Victore Parisiensi⁷³ // et monachorum de Enden⁷⁴, quibus debemus officium / et Rutheri, et Walteri / et bone memorie domni Godefridi abbatis in Tongerlo⁷⁵ / et Mathei sacerdotis et canonici huius ecclesie / et commemoratio Margarete Robijns potricis nostre.

a) Door een latere hand is Macharius doorgehaald; hij komt niet voor in B.

c

- 24 **ix kalendas februarii. Timothei, apostolorum discipuli^a, episcopi et martyris, ix l.**

Com. Hugonis sacerdotis huius ecclesie, et Gerardi // et Henrici / et Clare / et Margarete domine de Wavera et Pamella⁷⁶, cui debemus officium.

a) apostolorum discipuli niet in B.

fol. 81 IX d

- 25 **viii kalendas februarii. Conversio sancti Pauli, ix l., / duplex; Preiecti martyris^a.**

Com. // Deiamici, et Sygeri ad succurrendum / et Walteri conversi / et Ermengardis de Riedeve⁷⁷ / et Assonis conversi huius ecclesie / et Hervei abbatis Belli Portus⁷⁸ / et Arnulphi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Willelmi conversi huius ecclesie / et Philippi sacerdotis et canonici in

⁷³ Fl idem. De gebedsovereenkomst tussen de orde van Prémontré en die van Cluny werd in 1140 afgesloten (LP, 321-322). Ook met de monialen van Fontevraud en met de reguliere kanunniken van Saint-Victor van Parijs werd op ordeniveau een gebedsovereenkomst afgesloten.

⁷⁴ Benedictijnenabdij aan de rivier de Inde te Kornelimünster nabij Aken. De abdij was een Europees centrum voor de Corneliusverering en had het Sint-Hermeskapittel van Ronse gesticht. De Ninoofse abdij kwam met Inden in 1239 in contact toen ze de tienden van Sint-Cornelius-Horebeke verwierf en daardoor leenplichtig werd aan deze abdij (DS, nr. 186; Meijns, *Aken of Jeruzalem?*, 256-265).

⁷⁵ Fl 21 jan., Pr 22 jan. Godfried Roest, abt van Tongerlo (Brabantia) van circa 1300 tot 1309 (MB VIII/1, 294).

⁷⁶ Margareta van Ledeberg, vrouwe van Pamel, in tweede huwelijk getrouwd met Jan Meeuwe, heer van Waver. Margareta werd in 1345 begraven in de kerk van de Onze-Lieve-Vrouwebroeders te Brussel (VdP17, 63-70).

⁷⁷ Een Ermengardis van Rideve, echtgenote van Hugo van Burst (zie 3 juni), wordt vermeld in een oorkonde van december 1271 (DS, nr. 243; Van Isterdael, *De heren en vrouwen*, 24-25). Gelet op de chronologie moet het hier om een andere Ermengardis gaan, die leefde in de eerste helft van de 13de eeuw.

⁷⁸ Pr idem. Herveus, abt van Beauport (Normannia Borealis), waar hij in 1249 abt was (Backmund III, 17).

Parcho / et Sygeri Pesteels de Winthi, cui debemus officium⁷⁹, qui dedit nobis xl solidos annuatim supra v^{que} iornalia terre iacentia supra Bongart / fratris Cornelii de Jansmersch sacerdotis et canonici huius ecclesie.
a) *Niet in B.*

e

26 **vii kalendas februarii. S. Polycarpi episcopi et martyris.**

Comm. Rodulfi // et Alardi conversi / et Arnoldi abbatis⁸⁰ / et Ide sororis nostre / et Inghelberti conversi / et Helwigis de Lympia, et Heile de Oeneghe, et Machtildis de Hoemberghen⁸¹, et Alicie de Ninive, quibus debemus officium / et Johannis abbatis⁸² / et Henrici de Hasche familiaris / et Stephani conversi ad succurrendum / et Iohannis molendinarii nostri de Reinirsart / et domni Johannis quondam abbatis huius ecclesie⁸³, cui quolibet mense debemus memoriam / fratris Costinuleghem curati ecclesie Ninivensis^a / et fratris Aegidii Bogaert sacerdotis et canonici huius ecclesie⁸⁴.

Et domini Cypriani vander Elst quondam pastoris in Oultre⁸⁵ ac deinde supprioris huius ecclesie^b.

a) 1546 (1547 n.s.).

b) obiit 1660, ætatis 59.

XVII f

27 **vi kalendas februarii. S. Iohannis Chrysostomi, episcopi et confessoris.**
Com. Mainardi abbatis⁸⁶, et Henrici conversi // et Johannis conversi de Vermans / et Johannis dicti Boyst sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Johannis conversi in Parco / et fratris Petri Impens sacerdotis et canonici huius ecclesie⁸⁷ et sacellani in Lidekercke^a.
a) 1560.

⁷⁹ Een Siger Pestel, zoon van Otto I van Wedergrate, wordt te Denderwindeke vermeld in 1251 (VdP19, 101).

⁸⁰ Marcheroux idem. Arnoldus, abt van Combelongue (Gasconia), overleden in 1189 (Hugo I, 541).

⁸¹ Eveneens vermeld op 31 maart.

⁸² Pa 27 jan. Johannes, abt van Belle Étoile (Normannia Australis), overleden in 1301 (Hugo I, 252; Backmund III, 38).

⁸³ Maandelijkse commemoratie van abt Johannes van Hartbeke (1274-1305); sterfdag op 20 december.

⁸⁴ Vermeld in 1546 als lid van de Ninoofse abdijgemeenschap (RAB, AN, nr. 92, fol. 3).

⁸⁵ Pastoor te Outer van 1654 tot 1660 (DB V, 117).

⁸⁶ Pa idem. Mainardus, abt van Pleinselve (Gasconia). Backmund (III, 193) vermeldt slechts abten vanaf 1200.

⁸⁷ In 1546 genoemd als eleemosinarius (RAB, AN, nr. 92, fol. 3).

fol. 81vo

VI g28 **v kalendas februarii. Octava sancte Agnetis.**

Com. Ermengardis, et Horborgis // et Alicis et Ide et Mabilie sororum nostrarum / et Rogeri conversi de Vermans / et Hugonis clerici et novitii / et Sygeri Eyamensis abbatis⁸⁸ / et domini Henrici de Folensele conversi ad succurrendum, et Guidonis de Bracle⁸⁹ canonici Rohnacensis, quibus debemus officium^a / et Roberti conversi de Vermans / et Jacobi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Henrici Vonaerts quondam famuli nostri / et fratris Caroli Moenins Iuris Utriusque baccalarii et Romæ prosindici^b sacerdotis et canonici huius ecclesiæ.

Et domini Jacobi de Mets sacerdotis et canonici huius ecclesiæ et vicarii in Lidekercke^c / et domini Ludovici de Lau pastoris in Okegem⁹⁰ supprioris antea sacerdotis et canonici huius ecclesiæ^d.

a) qui dedit nobis viii sol. apud Bracle.

b) obiit 1641 in Steingadensi monasterio in Bavaria cum reditur ad domum; servavit conventui quadraginta 4^{or}.

c) obiit 1654, ætatis 47.

d) obiit 1667, ætatis 44.

a29 **iiii kalendas februarii.**

Comm. // Ide de Geraldimonte^a / et Egidii de Ninive, quibus debemus officium / et Eggherici de Lembecca et Beatricis uxoris eius, quibus quolibet mense debemus memoriam⁹¹ / et Margarete de Hasselt, cui debemus officium.

a) in cuius anniversario habemus x sol. de quodam prato iuxta Stritmersch.

XIII b30 **iii kalendas februarii. S. Aldegundis, virginis.**

Comm. // Bessele sororis nostre / et domni Egerici sacerdotis et canonici de Tongerlo quondam abbatis in Antwerpia⁹² / et Margarete sororis in Parco / et Philippi de Massemen⁹³ militis et domine Katherine de Halen

⁸⁸ Abt van de benedictijnenabdij van Ename van 1206 tot 1227 (MB VII/2, 230).

⁸⁹ Guido van Brakel, kanunnik van Sint-Hermes te Ronse, deed een schenking aan de abdij in 1221 (DS, nr. 128). Voor het kapittel van Ronse, zie Meijns, *Aken of Jeruzalem?*, 256-265.

⁹⁰ Pastoor te Okegem van 1666 tot 1667 (DB V, 111).

⁹¹ Maandelijkse commemoratie. Sterfdag op 30 augustus.

⁹² Pa idem, Pr 31 jan. Egericus, abt van Antwerpen Sint-Michiels (Brabantia) in 1239-1241 (MB VIII/1 212).

⁹³ Philips van Massemen, heer van Massemen, Berlegem en Eke, grootbaljuw van Dendermonde, overleden in 1391, en Katerina de Mirabello, gezegd van Halen, overleden in

uxoris eius et domini Johannis de Galoys filii eorundem militis necnon domini Johannis filii naturalis dicti Johannis de Galoys.

fol. 82

III c31 **ii kalendas februarii.**

Com. Balduini // et Anselmi abbatis Grimbergensis⁹⁴ / et Lismoudis priorisse^a sororis nostre⁹⁵ / et Johannis conversi de Vermans / et Willelmi conversi huius ecclesie / et Amilii familiaris nostri et Iane uxoris eius / et Henrici de Keereghem, cui debemus officium.

a) priorisse is later toegevoegd.

Et fratris Adriani Vloots, sacerdos et canonicus huius ecclesie, cui debemus officium.

1378. Beiden werden begraven in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Dendermonde en zijn daar gecommemoreerd op 18 april (Broeckaert, *Inscriptions funéraires*, 140-141).

⁹⁴ Pa en Pr idem. Anselmus, abt van Grimbergen (Brabantia) van 1195 tot 1197. Hij was voordien prior te Ninove (Spillemaeckers, 37; *Mirakelboek*, 140-141).

⁹⁵ Enige vermelding van een priorin van het vrouwenconvent van de Ninoofse abdij.

FEBRUARIUS

Februarius habet dies xxix^a, luna xxix^a.^a

d

1 **KAL[ENDAS]. Ignatii, martyris et episcopi, et Brigide, virginis^b.**

Com. // Gheile de Houtain / et Reineri conversi in Helencinis¹ / et Simonis sacerdotis et canonici de Vermans / et Godefridi sacerdotis et canonici in Parco / et Reinaldi sacerdotis et canonici de Vermans, et Gilberti conversi ibidem / et Radulphi sacerdotis et canonici huius ecclesie² / et Riquardi de Steeland, et domicelle Eutente de Melle / et fratris Anthoonii de Waesberge sacerdotis et canonici huius ecclesie præpositi in Reïssaert³ et quondam prioris nostri / et commemoratio domicellæ Annæ Flameng.

Et domini Mathei van Ypersele præpositi in Bouchour⁴ quondam prioris nostri, sacerdotis et canonici huius ecclesie^c.

a) Niet in B.

b) Brigide niet in B.

c) obiit 1674, ætatis 83.

XI e

2 **iiii nonas februarii. Purificatio sancte Marie, duplex / triplex.**

Com. Walfridi abbatis⁵ // et Philippi prioris de Parco⁶ / et Gisle / et Remundi conversi nostri / et Christiani sacerdotis et monachi in Inda⁷ / [et Elyzabeth de Bouterbeke]^a / et Heiluwigis de Vuren familiaris nostre

¹ Heylisse idem. Abdij van Heylisse (Floreffia).

² Mogelijk Radulphus, die in 1311 vermeld wordt als parochiepriester van Ninove (RAB, AN, nr. 68, fol. 107).

³ Overleden in 1646 (MB I, 421). Reïssaert te Arquennes in de provincie Henegouwen was het belangrijkste hof van de Ninoofse abdij, waaraan ook een kapel verbonden was. De kanunnik die er instond voor het goederenbeheer werd proost genoemd. Reïssaert wordt door Backmund als priorij betiteld (Backmund II, 346).

⁴ MB VII/3, 573-574. Het Hof van Boechoute te Dikkele in Oost-Vlaanderen was na Reïssaert het belangrijkste hof van de Ninoofse abdij. Ook aan dit hof was een kapel verbonden. De kanunnik belast met het goederenbeheer droeg de titel van magister, later van proost. Boechoute is niet opgenomen in het *Monasticon* van Backmund.

⁵ Fl en Pa idem, Pr 3 febr. Eerste abt van Thenailles (Floreffia), overleden in 1160 (Hugo II, 950-951; Backmund II, 401).

⁶ Pa idem. Te Park als prior vermeld in 1190 en 1201.

⁷ Kornelimünster, zie 23 januari.

et Balduini mariti eius conversi ad succurrendum, quibus debemus officium / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Elizabet de Bouterbeke et Margarete sororis eius / et commemoratio fratris Thome de Bergis sacerdotis et canonici huius ecclesie et sacellani in Liekercke.

a) *Doorgehaald.*

fol. 82vo

XIX f

3 iii nonas februarii. Berlendis⁸, virginis, ix l.

Comm. Iohannis // et Haduwigis sororis nostre⁹ / et Katerine de Eighem beghine¹⁰, cui debemus officium / et fratris Henrici de Inxem¹¹ sacerdotis supprioris et canonici huius ecclesie.

VIII g

4 ii nonas februarii.

Comm. Magteldis de Gavera¹², et Machteldis de Ninive¹³ // et Godefridi sacerdotis / et Riquardi conversi huius ecclesie / et Johannis de Hardbecca conversi huius ecclesie¹⁴, et domini Willelmi de Ledeberghe¹⁵, quibus debemus plenum officium / et Iohannis dicti Meester de Nienève, cui debemus officium.

Et fratris Adriani Vloots, sacerdotis et canonici huius ecclesiæ et sacellani in Lombeke Castelli¹⁶.

⁸ Lokale heilige, vereerd te Meerbeke bij Ninove, in de premonstratenzer orde alleen vereerd te Ninove. Voor Berlendis en haar relatie met de Ninoofse abdij, zie Van de Perre, Berlendis, 10-23.

⁹ Zuster van Damianus en abt Arnoldus, overleden circa 1200 (*Mirakelboek*, 148-149).

¹⁰ Katerina van Eichem, dochter van Johannes van Kamerijk en van Ermengardis. Verreemd in 1273, maar niet als begijn (RAB, AN, nr. 68, fol. 10-11). In 1281 is ze wel begijn met verblijfplaats te Beaupré (DS, nr. 253; RAB, AN, nr. 509). Te Beaupré gecommemoreerd op 1 februari (KBB, Hs, nr. 18200-18201).

¹¹ Een Hendrik van Inxem is geattesteerd in 1429 en 1460 (RAB, AN, nrs. 820 en 821). Was in 1454 subprior (Put en Peersman, *Inventaris*, 23).

¹² Gehuwd met Razo IV van Gavere, vermeld in 1166 (DS, nr. 23; Warlop, 810).

¹³ Dochter van Gerard I van Ninove, gehuwd met Gerard II van Grimbergen. Zij overleed in 1184 (VdP10, 285). Haar man wordt gecommemoreerd op 27 april.

¹⁴ Vermeld als getuige in 1195 en schenker van het hof te Herbeek. Trad in als convers (VE, fol. 167; DS, nr. 91).

¹⁵ Willem I van Ledeberg, heer van Pamel van 1189 tot 1227. Hij stichtte de kapelanie van Ledeberg (DS, nrs. 143 en 215).

¹⁶ Overleed in 1652 (LRD, fol. 3vo).

a

5 **nonas februarii. Agathe, virginis et martyris, ix l.**

Comm. Walteri // et Petri sacerdotis et canonici de Vermans / et pie memorie domni Egidii¹⁷ abbatis huius ecclesie^a / et quondam prioris in Viconia / et Everardi sacerdotis et canonici in Parco / et Johannis conversi de Vermans / et fratris Guilielmi Cobbaert sacerdotis et canonici huius ecclesie et pastoris in Liedekercke¹⁸. / Eodem die fratris Hieronymi van der Noot prioris huius ecclesie et quondam pastoris in Pamella^b.

a) sepultus ante pulpitum in capitulo; rexit ecclesiam tredecim annis et in Viconia prioratus septemdecim annis.

b) 1598.

fol. 83 **XVI b**6 **viii idus februarii. Vedasti^a et Amandi, episcopi et confessoris, ix l.**

Comm. Alberni, et Ermengardis, et Galandi abbatis // et Rodulfi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Antonii conversi huius ecclesie / et Johannis sacerdotis et canonici in Vermans / et Walteri sacerdotis et canonici Premonstrati / et domni Walteri quondam abbatis in Grimbergis¹⁹.

a) Vedasti niet in B.

V c

7 **vii idus februarii. S. Romualdi, abbatis.**

Com. Sigeri conversi huius ecclesie, et Thome²⁰ // et Willeberge sororis nostre / et domni Arnoldi abbatis in Tongerlo²¹ / et domine Elizabeth de Straten ac predecessorum eius, quibus debemus officium / com. Nycholai de Bughenhout alias dicti Boele, Katherine uxoris eius, fratris Willelmi Boele canonici huius ecclesie, Elyzabet sororis sue, liberorum dictorum Nycholai et Katherine, et Henrici de Ronse mariti dicte Elyzabet et fratris Henrici²² sacerdotis et canonici huius ecclesie dicti Henrici filii, quibus debemus plenum officium.

¹⁷ Pa idem. Abt van Ninove van 1258 tot 1271, voordien 17 jaar prior te Vicogne (MB VII/3, 511-512).

¹⁸ Overleed in 1594. Was pastoor te Liedekerke van 1586 tot 1594 (LRD, fol. 1vo; DB V, 52).

¹⁹ Pa 7 febr. Wouter van Marck, abt van Grimbergen (Brabantia), die regeerde van 1332 tot 1358 (Spillemaeckers, 84-85).

²⁰ Pr en Amiens hebben op dezelfde dag: *Thome, fundatoris abbatie Sancti Johannis de Valle*. De genoemde abdij kon niet worden geïdentificeerd. De gelijkstelling door Brouette met Amiens Saint-Jean lijkt ons niet gefundeerd.

²¹ Pa idem. Arnold van Grimbergen, abt van Tongerlo (Brabantia) van 1294 tot 1305 (MB VIII/1, 293-294).

²² Vermoedelijk dezelfde als Henricus Boele, gecommemoreerd op 21 maart.

d

8 **vi idus februarii. S. Pauli, episcopi et confessoris.**

Comm. Erlebaldi conversi huius ecclesie, et Clementis²³ // et Sigeri, et Philippi abbatis²⁴ / et Ide de Vreckem / et Sigeri conversi huius ecclesie / et Gosuini sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Petri Dijn sacerdotis et monachi Affligenensis²⁵ / et fratris Bartholomei vanden Woestinen sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Johannis Everaet Brugensis sacerdotis et canonici huius ecclesie.

XIII e

fol. 83vo

9 **v idus februarii. S. Apolloniae, virginis et martyris.**

Comm. Gerbergis, et Hildebrandi // et Iuliani sacerdotis et canonici huius ecclesie²⁶ / et Rodulfi notarii²⁷ pro quo datum est nobis bonarium terre, cui debemus plenum officium / et Walteri sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Balduini de Ophem / et Henrici conversi huius ecclesie / et Beatricis priorisse in Wynaugia²⁸ / et domini Walteri Cussiacensis abbatis²⁹ / et Clare de Lembeke beghine, cui debemus officium.

Et domini Martini de Clerc pastoris in Oitinghen canonici huius ecclesiae^a.

a) obiit 1691.

II f

10 **iiii idus februarii. Scolastice, virginis.**

Comm. // Willelmi de Pollar et Heyle uxoris eius / et Gaufridi abbatis³⁰ / et Balduini conversi de Vermans / et Hodierne sororis nostre / et Jacobi sacerdotis et canonici de Vermans.

²³ Clemens, abt van Drongen (Flandria) in 1153-1154 (MB VII/3, 544).

²⁴ Tongerlo idem. Philippus, abt van Leyston (Anglia Australis), vernoemd in 1234 (Backmund II, 66).

²⁵ Niet vermeld in het necrologium van Affligem (Verleyen, 83-84).

²⁶ Vermeld in een oorkonde van 1162 (DS, nrs. 18 en 19) en in de *Historia fundationis* (Mirakelboek, 140-141), moet gestorven zijn kort na 1188.

²⁷ Rodulfus, ook Rolinus genaamd, was grafelijk notaris van Boudewijn IX van Vlaanderen in 1196-1201 en baljuw van Gent in 1190-1201, overleden in 1201/1202 (DS, nrs. 73, 90 en 93; Declercq, De oorsprong van het Sint-Veerlekapittel, 76-77, n. 173). Hij was gehuwd met Lidildis en de vader van Maria van Popperode en Simon (DS, nr. 122; Van de Perre, Het Aalsterse geslacht, 211-212); zie ook 9 augustus.

²⁸ Fl 20 febr. Vrouwenklooster van Wenau (Westfalia). In de lijst van priorinnen komt Beatrix niet voor (Hugo II, 1159; Backmund Ib, 262).

²⁹ Pa 7 febr., Pr idem. Walter van Leuven, abt van Cuiussy (Francia), overleed in 1288 (Hugo I, 109; Backmund II, 498).

³⁰ Pa idem. Abt van Silly (Normannia Australis). Wordt vernoemd van 1212 tot 1216 (Hugo II, 805; Backmund III, 50).

g

11 **iii idus februarii.**

Comm. Alberne converse, et Hodierne // et Theoderici / et Katerine Smeereels et Gosuini mariti eius et domini Egidii filii eorumdem sacerdotis et canonici huius ecclesie, quibus debemus officium / et domini Johannis de Ninieve curati de Houtem Tenere, cui debemus officium.

fol. 84 **X a**12 **ii idus februarii.**

Com Theoderici³¹, et Clarebaldi, et Hardwini // et Helsuendis converse / et Onulfi sacerdotis / et Renaldi sacerdotis et canonici de Vermanz / et fratris Johannis de Hauwere sacerdotis et canonici huius ecclesie.

b

13 **idus februarii.**

Comm. Berengeri abbatis³² // et Bernodalis abbatis³³ / et Hildegheri monachi in Inda³⁴ / et domni Johannis abbatis Trunchiniensis³⁵ / et Balduini conversi huius ecclesie / et fratris Johannis vanden Perre^a sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) 1531 (1532 n.s.).

XVIII c14 **xvi kalendas martii. Valentini, presbyteri et martyris.**

Comm. Rodulfi, et Balduini, et Henrici // et Gossuini de Ranchove / et Egidii Prumeel^{1a}, quibus debemus officium / item Egidii filii Yvani, et Mathei Scult^b, et Symonis de Brusebeke presbyteri, quibus debemus officium / item Symonis canonici nostri / et fratris Pauli de Caverson sacerdotis et canonici huius ecclesie³⁶.

a) *B leest* Pruniel.

b) *Enkel leesbaar in B.*

³¹ Fl en Pr idem. Tweede abt van Verdun Saint-Paul (Lotharingia), overleed in 1149 (Hugo II, 509-510; Backmund III, 113).

³² Fl en Tongerlo 6 febr. Eerste abt van Welbec (Anglia Mediana), vermeld circa 1153 (Hugo II, 1157-1158; Backmund II, 83).

³³ Pr idem. Bernoaldus, abt van Auxerre Saint Marien (Francia), vermeld van 1204 tot 1207 (Hugo II, 229; Backmund II, 476).

³⁴ Kornelimünster, zie 23 januari.

³⁵ Abt van Drongen (Flandria) in 1284-1289/1290 (MB VII/3, 549).

³⁶ Overleed te Aalst in 1581, was kapelaan te Liedekerke en was afkomstig van Brussel (LRD, fol. 1vo).

fol. 84vo

VII d

- 15 **xv kalendas martii. SS. Faustini et Iovitæ, martyrum.**
Comm. Gerardi conversi huius ecclesie // et domni Rogeri abbatis Sancte Crucis³⁷ / et Johannis sacerdotis et monachi Sancti Bavonis in Gandavo³⁸ / et fratris Walteri sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Michaelis Lupi sacerdotis et canonici huius ecclesie quondam prepositi in Scherscamp³⁹. / Commemoratio domini Heinrici de Liedekerke militis⁴⁰.

e

- 16 **xiii kalendas martii. Iuliane, virginis et martyris.**
Com. Helewigis // et Willemi conversi huius ecclesie / et Gertrudis / et Arnoldi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Henrici Craveth conversi ad succurrendum / et Nicholai conversi nostri / et Radulphi sacerdotis et canonici de Vermans / et Roberti conversi ibidem / et Elizabeth domine de Bugghenhout.

XV f

- 17 **xiii kalendas martii.**
Comm. Evermodi episcopi⁴¹ // et fratris Petri sacerdotis et canonici in Vermans, et Danielis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Johannis prioris in Parco / et Theoderici conversi huius ecclesie ad succurrendum et Beatricis uxoris eius et Danielis dyaconi et canonici huius ecclesie et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie^a filiorum eorumdem, quibus debemus officium / et pie memorie domni Roberti abbatis Premonstratensis⁴² / et domni Johannis quondam abbatis huius ecclesie, cui quolibet mense debemus memoriam⁴³.

*Et domini Christiani van den Abeele pastoris in Oultra sacerdotis et canonici huius ecclesie*⁴⁴.

a) hic [...] denis annis cantor fuit huius ecclesie [...].

³⁷ Pr idem. Abt Rogerus van Metz Sainte Croix (Lotharingia) moet kort na 1300 gesitueerd worden (Hugo I, 574; Backmund III, 88).

³⁸ Benedictijn van de Sint-Baafsabdij te Gent.

³⁹ Michaël Wulfs, proost te Tussenbeek (Flandria) in 1338 (MB VII/3, 585).

⁴⁰ Hendrik van Liedekerke overleed in 1345. Mogelijk was hij heer van Wedergrate (VdP19, 30-31).

⁴¹ Fl, Pa en Pr idem. Evermodus was van 1138 tot 1154 proost te Maagdenburg (Saxonia), daarna tot 1178 bisschop van Ratzeburg (Hugo II, 173-174; Backmund, Ib, 303; Gams, 304).

⁴² Abt van Prémontré in 1287-1288 (Hugo I, 26-27; Backmund II, 528).

⁴³ Maandelijkse commemoratie van abt Johannes van Hartbeke (1274-1305); sterfdag 20 december.

⁴⁴ Overleed in 1694; was pastoor te Outer van 1678 tot 1692 (DB V, 117).

fol. 85 **III g**18 **xii kalendas martii.** *S. Symeonis, episcopi et martyris.*

Comm. Arnoldi, et Henrici conversi // et Willelmi item Willelmi conversorum huius ecclesie / et Walteri sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Theoderici, et Henrici subdiaconi et canonici huius ecclesie / et fratris Johannis Truyen prioris huius ecclesiæ; fuit hic captus in invasione civitatis Alostensis⁴⁵, ductus ad Bruxellam ab hæreticis, frigore, inedia et squallore carceris oppressus, obiit, sepultus ibidem in coemiterio Sanctæ Gudulæ^a.

a) 158[3].

a19 **xi kalendas martii.**

Comm. // Onulfi sacerdotis et canonici / et pie memorie domni Gervasii episcopi Sagiensis quondam Premonstratensis abbatis⁴⁶ / et domni Renoldi abbatis in Seri⁴⁷ / et Loduwici sacerdotis et canonici in Parco / et domni Michaelis abbatis Beate Marie Vallis Christiane⁴⁸ / et bone memorie domni Johannis de Teneremonda⁴⁹ quondam abbatis huius ecclesie^a / et fratris Danielis de Mulder sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) qui rexit ecclesiam nostram xxii [annis] et ix mensibus.

XII b20 **x kalendas martii.**

Comm. Arnulfi, et Woltelmi conversi // et Alardi sacerdotis et canonici in Parco / et Walteri de Wolputte et Alicie uxoris eius et Petri filii eorundem, quibus debemus officium / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie.

⁴⁵ Johannes de Gast, alias Truijen, overleed in 1583 te Brussel (LRD, fol. 1vo). Aalst werd door de calvinisten veroverd op 22/23 april 1582 (VG II, 323; Valvekens, *De Zuid-Nederlandsche Norbertijner abdijen*, 164).

⁴⁶ Fl en Pa idem. Gervasius, abt van Prémontré van 1209 tot 1220, nadien bisschop van Sées. Overleed op 28 december 1228 (Hugo I, 18-19; Gams, 626). Was voordien abt te Saint-Just-en-Chaussée (Ponthivum) en te Thenailles (Floreffia).

⁴⁷ Renoldus, abt van Sery (Ponthivum), geattesteerd in 1326/1330 (Hugo II, 800; Backmund II, 571).

⁴⁸ Een abt Michaël is geattesteerd te Valchrétien (Francia) in 1319 (Backmund II, 534).

⁴⁹ Johannes van Dendermonde, abt van Ninove van 1336 tot 1359. Hij was in 1332 pastoor te Ninove (MB VII/3, 516; RAB, AN, nrs. 68 en 110). Een Johannes van Dendermonde wordt eveneens vermeld als proost te Leliëndaal bij Mechelen (Brabantia). De daar vermelde data van 1344 en 1347 (SAM, Leliëndaal, nrs. 217 en 233) maken het onwaarschijnlijk dat proost Johannes van Dendermonde te Leliëndaal en abt Johannes van Dendermonde te Ninove dezelfde persoon zijn.

fol. 85vo

I c21 **ix kalendas martii.**

Comm. Cononis conversi // Sigeri sacerdotis et Sygeri subdiaconi canonicorum huius ecclesie / et domini Gossuini de Rideve⁵⁰ / et Johannis de Likem, quibus debemus officium / et Heylewigis / et Johannis domini de Pamella⁵¹, cui debemus officium / et Egidii dicti Zoet et Kristine uxoris eius, quibus debemus officium / et commemoratio magistri Antonii vander Haghen familiaris nostri^a.

a) obiit 1616.

d22 **viii kalendas martii. Cathedra sancti Petri versus Antiochiam, ix l. / duplex.**

Com. Reinzonis conversi huius ecclesie // et Arnoldi / et Willelmi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Beniamini abbatis⁵² / et Johannis conversi huius ecclesie / et Walteri de Stienen, qui dedit nobis dimidium bonarium prati / et Sigeri presbyteri de Ydenghem⁵³, quibus debemus officium / et pie memorie domni Renaldi abbatis Sancti Foyllani⁵⁴ / et Eggerici de Lembeeke et Beatricis uxoris eius, quibus debemus memoriam⁵⁵ / et Egidii sacerdotis et canonici in Parcho / et fratris Zygeri Everaert sacerdotis et canonici huius ecclesie, cui debemus officium / et magistri Johannis Zegers.

IX e23 **vii kalendas martii. Vigilia S. Mathiæ, apostoli.**

Comm. // Ottonis monachi in Inda⁵⁶ / et Gervasii abbatis de Ardena⁵⁷ /

⁵⁰ Gossuinus van Rideve wordt in 1233 vernoemd als de overleden oom van Gosuinus van Schendelbeke (DS, nr. 175).

⁵¹ Jan van Pamel, zoon van Godfried en Margareta (zie 14 januari), was gehuwd met Ymaine en deed in januari 1300 (n.s.) een schenking aan de abdij voor zijn zielenheil (DS, nr. 295; VdP17, 68-69).

⁵² Pr idem. Benjamin, abt van Moncetz (Francia), overleed in 1227 (Hugo II, 313; Backmund II, 316).

⁵³ Siger maakte zijn testament in 1258 en overleed tussen 1264 en 1274. Hij was een groot begunstiger van het Geraardsbergse hospitaal (De Vos, *Onser Liever Vrouwen hospitaal*, 41-43).

⁵⁴ Fl idem. Abt van Saint-Feuillien (Floreffia), geciteerd van 1271 tot 1277, gestorven in 1278 (MB I, 414).

⁵⁵ Maandelijkse commemoratie; voor de sterfdag zie 30 augustus.

⁵⁶ Abdij van Kornelimünster, zie 23 januari.

⁵⁷ Fl en Pr idem. Ardenne nabij Caen (Normannia Australis). Gervasius is te situeren in de eerste helft van de 13de eeuw; komt niet voor in de bestaande abtenlijst (Hugo I, 190; Backmund III, 35).

et Johannis abbatis in Tongherlo⁵⁸ / et Johannis Beverlinc et Elizabeth Paleyts uxoris sue⁵⁹, quibus debemus officium / et Karoli vanden Steene familiaris nostri et hospitis nostri in domo nostra Bruxellensi / et fratris Christiani Stercq præpositi in Reinissart sacerdotis et canonici huius ecclesiæ⁶⁰.

Onderaan de folio: Singulis annis, die cinerum debet fieri plenum officium pro animis Sigeri Stobel de Winthi et Jute uxoris eius, in quorum anniversario ad faciendam pietantiam assignavit xxv sol. de capella de Riedeve.

fol. 86 **f**

24 **vi kalendas martii. Sancti Mathie, apostoli; ix l. / duplex.**

Comm. Litgardis, et Hingelsuendis // et Pagani / et Walteri sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Helie sacerdotis et canonici de Vermans / quibus debemus officium / et Balduini conversi huius ecclesie / et fratris Gosuini de Liedekerke sacerdotis et canonici huius ecclesie⁶¹.

XVII g

25 **v kalendas martii.**

Com. Amelrici, Walteri, Gerardi // et Walteri / et Balduini abbatis⁶² / et domini Gerardi de Ninive^a, cui debemus plenum officium⁶³ / et Drogonis conversi de Vermans / et Johannis sacerdotis et canonici in Parcho / et Petri de Mulem⁶⁴ et Machtildis uxoris eius, quibus debemus officium / et Gosuini conversi huius ecclesie / et Henrici Vroede burgensis in Dam quondam hospitis nostri, cui debemus officium, et Egidii Pratere et [...] uxoris eius, quibus debemus officium.

a) In B gecommemoreerd op 24 en 25 febr.

⁵⁸ Fl idem. Tongerlo (Brabantia). Johannes I of Johannes II, die abt waren van 1234 tot 1263 (MB VIII/1, 288-290).

⁵⁹ Ouders van de Ninoofse abt Johannes Beverlinc, die afkomstig waren uit Denderwindeke. Zij schonken in 1452 bij testament goederen aan de abdij (VdP20, 115-116; RAB, AN, nr. 74, fol. 313; nrs. 290, 514 en 801-804).

⁶⁰ Christianus Sterck overleed in 1607 (MB I, 421).

⁶¹ Vermeld als getuige in 1315 (RAB, AN, nr. 68, fol. 51-52).

⁶² Fl 27 febr., Pr 21 febr. en Braine 24 febr. Een abt Balduinus van Cuissy leefde circa 1263 (Backmund II, 498), maar kan niet met de hier genoemde abt Balduinus geïdentificeerd worden.

⁶³ Grimbergen 26 febr. Gerard III van Grimbergen en Ninove, overleden in 1201, wordt te Grimbergen op 26 februari gecommemoreerd, samen met zijn vrouw Adelize van Dendermonde (VdP3, 51-54).

⁶⁴ Een Petrus van Mulhem wordt in 1279 genoemd als leenman van Maria van Perwez, vrouwe van Ninove (AAM, AN, nr. 1, fol. 23vo).

VI a

26 **iiii kalendas martii.**

Comm. Escelini^a abbatis⁶⁵, et Willelmi, et Sigeri, et Ricolfi sacerdotis // et Odelive^b sanctimonialis Sancte Marie in Suessione⁶⁶ / et Alicis de Tenremonde^c ⁶⁷ / et Bartholomei de Grisco, quibus debemus officium / et Henrici sacerdotis et canonici in Parco.

a) De eerste letter van de naam is niet leesbaar; lectuur volgens B.

b) B leest: Godelive.

c) Wordt in B gecommemoreerd op 25 februari samen met haar man Gerard III.

b

fol. 86vo

27 **iii kalendas martii.**

Comm. Danielis // et Iohannis abbatis⁶⁸ / et Sigeri sacerdotis et canonici in Parcho / de Mathei sacerdotis et canonici de Vermanz / et Gregorii sacerdotis et canonici de Viconia / et Iohannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Rasonis domini de Liedekerke et de Breda et Margarete uxoris eius⁶⁹ / et fratris Egidii Mannins⁷⁰, qui in prioratu viginti annis præfuit, sacerdotis et canonici huius ecclesiæ^a.

a) 1510 (1511 n.s.).

XIII c

28 **ii kalendas martii.**

Comm. Raineri abbatis⁷¹ // et Gaufridi decani, et Martini abbatis Cornelii Montis^a ⁷² / et Nycholai acoliti et Stephani sacerdotis canonici

⁶⁵ Park en Prémontré hebben op dezelfde dag: *Tiscelini, abbatis S. Hilarii*. Dat het om dezelfde abt zou gaan, is mogelijk. De abdij van Sint-Hilarius is niet geïdentificeerd.

⁶⁶ Pr idem. Benedictinessenabdij te Soissons.

⁶⁷ Adelize van Buischeure, ook Adelize van Dendermonde genoemd, was in een eerste huwelijk echtgenote van Walter II van Dendermonde, in een tweede huwelijk van Gerard III van Grimbergen. Zij overleed op 26 februari 1212 (n.s) (VdP3, 51-54).

⁶⁸ Pr idem. Johannes van Merchtem, abt van Grimbergen in 1195-1197 (Spillemaekers, 38).

⁶⁹ Raas (VII) van Liedekerke en Breda deed in maart 1290 een schenking voor zijn gedachtenis en voor die van zijn vrouw Margareta van Edingen (DS, nr. 273). Hij overleed in 1291 (Warlop, 814-815).

⁷⁰ Vermeld als prior in 1495 (Coenobia, fol. 159).

⁷¹ Fl, Pa en Pr idem. Eerste abt van Auxerre Saint-Marien (Francia). Wordt geattesteerd van 1139 tot 1146 (Backmund II, 476).

⁷² Fl idem. Er is geen abt Martinus van Beaurepart of Mons Cornelii (Floreffia) in de bestaande abtenlijst opgenomen (MB II, 221-236 en Backmund II, 359-361).

corum de Vermanz / et domni Stephani de Brana abbatis⁷³ / et fratris Augustini de la Bourse sacellani in Strytem sacerdotis et canonici huius ecclesiae^b.

a) Montis is later toegevoegd.

b) 1577.

⁷³ Pr 5 maart. Er is een abt Stephanus van Braine (Francia) geattesteerd in 1226 (Hugo I, 395-400; Backmund II, 486-487). Het geschrift is van latere datum, zodat de identificatie problematisch is.

MARTIUS

Martius habet dies xxxi^a, luna xxx^a.^a

III d

1 **KAL[ENDAS]. S. Albini, episcopi et confessoris.**

Com. Emze converse, et Godescalci abbatis¹ // et Gertrudis / et Magthildis de Betunia² / et Yvaini sacerdotis et canonici in Parco / et Henrici sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Danielis sacerdotis et canonici huius ecclesie³ / et Renardi conversi in Parcho / et domini Symonis vander Vlassenroote familiaris nostri⁴ / et commemoratio fratris Petrus Claes^b quondam prioris huius ecclesie et prepositi in Tusschenbeeke sacerdotis et canonici huius ecclesie⁵.

a) Niet vermeld in B.

b) 1574.

fol. 87 e

2 **vi nonas martii.**

Com. Grimonis⁶ et Balduini⁷ prepositorum // et Amelrici sacerdotis et canonici huius ecclesie⁸ / Danielis de Roslar et Beatricis sororis eius, quibus debemus officium / et pie memorie domni Nicholai Cameracensis episcopi⁹

¹ Pr idem. Želiv (Bohemia et Moravia). Godescalcus was er de eerste abt en overleed circa 1184 (Hugo II, 810-811; Backmund Ib, 392).

² Zij was de oudste dochter van Walter II van Dendermonde en van Adelize, vrouwe van Dendermonde en Ninove. Zij huwde met Willem II van Bethune en stichtte in 1223 de cisterciënzerinnenabdij van Zwijveke bij Dendermonde. Zij overleed in 1224 en wordt in de kapittelkerk van Dendermonde gecommemoreerd op 17 april (Warlop, 758; De Vla-minck, *L'église* II, 69-70; VdP3, 53-54).

³ Eveneens vermeld te Grimbergen op dezelfde dag.

⁴ Was getuige in 1435 (AAM, AN, nr. 3, fol. 37) en de opsteller van een reeks Ninoofse pachtboeken tijdens de periode 1458-1483 (RAB, AN, nr. 137).

⁵ Proost van het vrouwenklooster van Tussenbeek (Flandria) (MB VII/3, 590-591).

⁶ Fl, Pa en Pr idem. Proost van Ursberg (Suevia), regeerde van 1136 tot 1172 (Hugo II, 1149-1150; Backmund Ib, 83; LP, 494).

⁷ Pa idem, Tongerlo 3 maart. Te Park gecommemoreerd als Balduini, *prepositi Sancto Petri sanctique Albani martyris in Rothe*. Het betreft Kloosterrode (Saxonia), waar Balduinus proost was in 1173 (Backmund Ib, 296).

⁸ Vermeld als getuige in een oorkonde van 1195 (DS, nr. 72).

⁹ Nicholaus van Fontaines, bisschop van Kamerijk van 1249 tot 17 maart 1272 (Strubbe, 265).

/ et Arnoldi conversi in Parcho / et Iohannis Roelants, Elizabeth et Alisie sororum eius, et Iohannis dicti Prepositi clerici, quibus debemus officium^a.

a) qui dederunt nobis vi sol. par. annuatim supra iornalium prati in [...].

XI f

3 v nonas martii.

Comm. Aszonis, et Hildegardis, et Walteri presbyteri // et Gozelini abbatis, et Gertrudis comitisse de Moriana¹⁰ / et Adele, et Marie comitisse de Campania¹¹ / et Iohannis presbyteri de Ninive^{a 12} et Simeonis avunculi sui et patris et matris et avi sui et avie, quibus debemus officium / et Henrici conversi nostri / et Iohannis sacerdotis et canonici in Parcho / et fratris Gossuini Bernage sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) qui dedit conventui .c. sol. turonenses [...].

g

4 iiiii nonas martii. S. Lucii, papæ et martyr.

Com. Sielmi // et Hildegardis converse / et Nicholai abbatis de Blanchelande¹³ / et Petri sacerdotis et canonici de Vermans / et Philippi Winant familiaris nostri.

Et reverendi domni Joannis Nevii huius ecclesiæ abbatis¹⁴, quondam ad Flandriæ sex annis ordines deputati primarii^a.

a) obiit 1685, ætatis 68.

¹⁰ Gertrudis, zuster van de Vlaamse graaf Filips van de Elzas, stichtte en begunstigde in 1167-1179 het vrouwenklooster Hof ten Vrouwen (Flandria) te Hem (Noord-Frankrijk), dat afhankelijk was van de abdij van Veurne. Zij stierf na 1186 in de abdij van Mesen. In de oorkonden wordt zij *Gertrudis comitissa Maurianensis* genoemd (MB III/1, 221; MB III/3, 653-654; Hugo I, 589; Backmund II, 413). De woorden *Moriana*, *Maurianensis* slaan op de Vlaamse kuststreek waar in de Romeinse tijd het volk van de *Morini* woonde. De bisschop van Terwaan wordt *episcopus Morinorum* genoemd. Boudewijn van Ninove stelt in zijn *Chronicon* het *comitatus Morinorum* gelijk met *comitatus Flandrensi* (MGH, SS XXV, 528).

¹¹ Maria van Champagne, dochter van koning Lodewijk VII van Frankrijk en Eleonora van Aquitanië. Zij huwde met Hendrik I, graaf van Champagne, en overleed in maart 1198. Zij bestuurde het graafschap Champagne na de dood van haar man in 1181 (LM VI, 287). Zij stichtte het kapittel van Notre Dame du Val te Provins (LM VII, 283-284). Mogelijk is zij te identificeren met *domine Marie, fundatrix domus/abbatie sancte Marie*, gecommemoreerd te Rommersdorf en te Grimbergen op 6 maart.

¹² Vermeld in 1299, 1300 en 1305 (DS, nrs. 289 en 291; RAB, AN, nr. 68, fol. 58).

¹³ Pr 3 maart. Nicolaus de Sturville, abt van Blanchelande (Normannia Borealis), overleden in 1232 (Backmund III, 19).

¹⁴ Johannes de Neve, afkomstig van Outer, abt van Ninove van 1657 tot 1685 (MB VII/3, 531-531).

fol. 87vo

XIX a**5 iii nonas martii.**

Comm.^a Henrici conversi huius ecclesie, et Arnoldi, et Anscheri abbat¹⁵ // et Folberti / et Roberti abbat¹⁶ / et Amelrici sacerdotis et canonici de Vermans / et Egidii de Lidekerke et uxoris eius, et Margarete^b uxoris Iohannis Stoutin, quibus debemus officium / et domni Egidii quondam abbat¹⁷ huius ecclesie / et Iohannis Strubollin curati de Leeuwe / et domicelle Margarete de Coudendaele^c, cui debemus officium / et piæ memoriæ domni Adriani Wasteels¹⁸ abbat¹⁹ huius ecclesiæ^d.

a) *B brengt deze commemoratie op 6 maart.*

b) *que dedit nobis xxv lb.*

c) *que dedit nobis [... libras grossorum] novas.*

d) 1594.

VIII b**6 ii nonas martii.**

Comm.^a Imme, et Reineri // et Marie / et Gerardi sacerdotis Sancti Iacobi in Gandavo¹⁹ / et Gerardi de Godeida²⁰ et Marie uxoris eius et Stephanie filie eorum, quibus debemus officium / et Alicie de Heuvelghem / et domini Iohannis de Houdenhoven militis, cui debemus officium / et fratris Sigeri Stevins curati de Liekerke sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) *B brengt deze commemoratie op 5 maart.*

c

7 nonas martii. Perpetue et Felicitatis^a. S. Thomae de Aquino, confessoris.
 Com. Gerardi // et Petri abbat²¹ Cussiacensis / et Roberti abbat²² / et Ingelberti conversi huius ecclesie / et bone memorie domini Guidonis

¹⁵ Fl, Pa en Pr idem. Abt van Dommartin (Ponthivum), die regeerde in 1170-1176 (Hugo I, 623-624; Backmund II, 551).

¹⁶ Pr 12 maart. Vermoedelijk Robertus II van Isledieu (Normannia Australis), geattesteerd in 1214/1219 (Hugo I, 885; Backmund III, 44).

¹⁷ Egidius van de Keldere (Cellarius), afkomstig van Ninove, was abt van Ninove van 1317 tot 1324 (MB VII/3, 515).

¹⁸ Adrianus Wasteels, afkomstig van Ninove, was abt van Ninove van 1588 tot 1594. Hij was voordien subprior en in 1586 pastoor te Ninove (MB VII/3, 526).

¹⁹ Parochiekerk van Sint-Jacob te Gent.

²⁰ Gerard van Godeida is in 1265 genoemd als getuige (Cock en Van de Perre, Overmolens, 103-104).

²¹ Pa idem, Pr 8 maart. Petrus de Saint-Medard overleed in 1217. Hij was eerst abt van Prémontré (1195-1201) nadien van Cuissy (Francia) (Hugo I, 17-18 en 107; Backmund II, 497).

²² Pr idem. Robertus II van Châteaudieu (Flandria), vermeld in 1240/1248 (Hugo I, 491; Backmund II, 407).

comitis Flandrie²³, et domni Iohannis quondam abbatis in Viconia²⁴ / et fratris Iohannis de Inghelboutsvelde sacerdotis et canonici huius ecclesie^b / et fratris Franconis de Halen prioris huius ecclesie.

a) Perpetue et Felicitatis *niet in B.*

b) Anno m° ccc° lxxii° (1373 n.s.).

fol. 88 **XVI d**

8 **viii idus martii.**

Comm. // Iohannis sacerdotis / et Sebastiani quondam abbatis in Parco²⁵, et Ambrosii sacerdotis et canonici huius ecclesie²⁶ / et Frumaldi sacerdotis et monachi Altimontis²⁷, et Machtildis de Schendelbeke / et Balduini conversi de Vermans / et Balduini sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Ritcheri sacerdotis et canonici de Vermans, et Danielis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Jacobi vander Borchgracht prioris huius ecclesie²⁸.

V e

9 **vii idus martii. SS. Quadraginta martyrum.**

Comm. Rodulfi conversi huius ecclesie // et pie memorie magistri Egidii abbatis Viconie²⁹ / et domni Galteri abbatis de Capella³⁰ / et domni Balduini Puttin, prioris in Gerald[monte] / et Henrici de Hoese et Gertrudis uxoris eius / et Heinrici filii eorumdem sacerdotis et canonici huius ecclesie³¹, quibus debemus officium / et fratris Wilhelmi de Hechtelt³² quondam curati in Lombecca Castelli sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Iohannis Splitere curati de Ninevis sacerdotis et canonici huius ecclesie³³.

²³ Gewijde van Dampierre, graaf van Vlaanderen van 1278 tot 1305 (Strubbe, 394).

²⁴ Vicogne (Flandria). Zowel abt Johannes de Pons (1294-1301) als Johannes de Tongres (1301-1303), die beiden ontslag namen, komen in aanmerking (Hugo II, 1078-1081; Backmund II, 437).

²⁵ Pa idem. Sebastiaan, abt van Park, overleed in 1212 (Jansen, 221).

²⁶ Was getuige in 1224 (DS, nr. 140).

²⁷ Abdij van Hautmont in Noord-Frankrijk, zie 7 januari.

²⁸ Wordt als prior vermeld in 1465 (RAB, AN, nr. 294).

²⁹ Meester Egidius was een bekende kruistochtprediker in Vlaanderen en Brabant. Zijn activiteiten zijn uitvoerig vermeld in het *Chronicon* van Boudewijn van Ninove (MGH, SS XXV, 542) en in de *Historia foundationis* (Mirakelboek, 156-157, 163-164). Hij was abt van Middelburg (1225-1230) en van Vicogne (1230-1235) (Backmund II, 436).

³⁰ Walter II van Chapelle-aux-Planches (Francia), te situeren in de 13de eeuw (Hugo I, 457; Backmund II, 491-492).

³¹ Ouders van Hendrik de Hoese, proost te Boechoute circa 1400 (MB VII/3, 572), die zelf gecommemoreerd wordt op 27 juli.

³² Geattesteerd in 1453 (RAB, AN, nr. 406).

³³ Vermeld als sacrist in 1495 (Coenobia, fol. 195vo).

f

10 **vi idus martii.**

Comm. Rocele³⁴, et Rodulfi conversi huius ecclesie // et Ide de Eychem / et Gozuini conversi huius ecclesie, et Roberti, et Ermengardis / et Arnulphi conversi huius ecclesie / et Gamalielis abbatis Sancti Foillani³⁵ / et pie memorie domni Walteri abbatis in Floreffia³⁶ / et domni Zenoti abbatis Sancti Justi³⁷.

fol. 88vo **XIII g**11 **v idus martii.**

Comm. // Franconis conversi huius ecclesie / et Arnoldi ad succurrendum / et Ysaac conversi / et Leonis comitis fundatoris ecclesie Sancte Marie in Bronia³⁸ / et domni Gerardi abbatis Sancti Iusti³⁹, et domni Willelmi abbatis de Stella⁴⁰ / et Jacobi sacerdotis et canonici de Vermans.

II a12 **iiii idus martii. Gregorii, pape; ix l. / duplex.**

Com. Iliane, et Martini // et Johannis de Lapidibus / et Thome sacerdotis et canonici huius ecclesie / et domni Henrici abbatis Jhettensis⁴¹ / et Walteri conversi in Parcho / et domni Gerardi quondam abbatis Jettenensis⁴² sacerdotis et canonici in Parcho / et fratris Johannis Carper^a sacellani in Voirdis / quondam supprioris huius ecclesie et magistri novitorum.

a) 1575.

³⁴ Vermoedelijk domina Rosela van Idegem, moeder van frater Willelmus van Idegem, die in 1170 belangrijke schenkingen deed te Schendelbeke en Idegem (VE, fol. 56).

³⁵ Fl, Pa en Pr idem. Saint-Feuillien (Floreffia). Als abt geattesteerd van 1230 tot 1233, overleed in 1234 (MB I, 413).

³⁶ Pa idem, Pr 9 maart, Fl 11 maart. Walter d'Obaix, abt van Floreffie van 1268 tot 1280; vermoedelijk overleden in 1288 (Backmund II, 377; MB I, 117).

³⁷ Saint-Just-en-Chaussée (Ponthivum). Geen abt met die naam is aanwezig in de bestaande abtenlijsten (Hugo I, 943-944; Backmund II, 565-566).

³⁸ Pr idem. Klooster van Zabrdovice (Bohemia et Moravia), gesticht door graaf Leo van Klobouk in 1209 (Hugo II, 1177-1182; Backmund Ib, 388-390). Het genoemde graafschap Bronia is te identificeren met het huidige Brno.

³⁹ Pr idem. Saint-Just-en-Chaussée (Ponthivum). Een abt Gerardus is geattesteerd in 1225/1226 (Hugo I, 943; Backmund II, 565).

⁴⁰ L'Étoile (Normandia Borealis). Een abt Willelmus is vernoemd in 1250 (Hugo II, 874; Backmund III, 22).

⁴¹ Henricus III, abt van Dielegem (Brabantia) van 1284 tot 1300 (MB IV/3, 702).

⁴² Gerardus van Honsem, abt van Dielegem van 1300 tot 1308, overleed in 1323 (MB IV/3, 702-703).

b13 **iii idus martii.**

Comm. Gervasii clerici // et commemoratio fratrum et sororum totius ordinis nostri et benefactorum et familiarium nostrorum et omnium qui in cymiteriis nostris requiescunt, pro quibus debet fieri plenum officium⁴³ / et Petri de Vollensele, et Nicholai de Haucrois, quibus debemus officium.

fol. 89 **X c**14 **ii idus martii.**

Comm. Rodulfi de Buvengem⁴⁴ // et Bescele converse huius ecclesie / et Johannis conversi huius ecclesie / et Petri conversi de Vermans / et Michaelis de Exarde, Gertrudis et Beatricis uxorum eius, Radulphi et Egidii⁴⁵ sacerdotum et canonicorum huius ecclesie et Michaelis fratris eorum / et fratris Johannis Longii sacerdotis et canonici huius ecclesie.

d15 **idus martii.**

Comm. Alicis // et Herbrandi acoliti et canonici huius ecclesie⁴⁶ / et Heilewigis sororis nostre / et Ricardi abbatis Lucerne⁴⁷ / et Arnoldi sacerdotis et canonici in Parco / et Hattonis abbatis⁴⁸ / et Iohannis dicti Voyke^a burgensis in Gandavo⁴⁹ et Avesote uxoris eius et parentum eius et Egidii filii ipsius, quibus debemus officium, et Colini de Dase^b, cui debemus officium.

a) qui assignavit [in]firmitorio nostro xl lb. annuatim.

b) qui dedit conventui [annuatim] quinque solidos.

⁴³ Voorschrift uit begin 13de eeuw (Lefèvre, Quatre services annuels, 124-125).

⁴⁴ Een *Rodulfus de Buvengem, miles*, is vermeld als getuige in 1196 (VE, fol. 174). Daar de commemoratie van de eerste hand is, zou het hier om een oudere Rodulfus (vader?) met dezelfde naam kunnen gaan.

⁴⁵ Vermoedelijk zonen van Michael van Eksaarde. Een kanunnik Radulfus van Eksaarde is vermeld in 1315 (RAB, AN, nr. 68, fol. 52). Egidius van Eksaarde wordt eveneens gecommemoreerd op 30 maart.

⁴⁶ Vermeld in 1186 en 1189 (VE, fol. 126 en 142).

⁴⁷ Pr idem. Abt Ricardus van La Luzerne (Normannia Borealis) is geattesteerd circa 1225-1230 (Hugo II, 96).

⁴⁸ Pa en Pr idem. Thenailles (Floreffia), waar Hatto vermeld is in 1214/1219 (Hugo II, 953; Backmund II, 401).

⁴⁹ Jan Voyke, zoon van Willem, deed een schenking in 1295 (RAB, AN, nr. 68, fol. 18-21 en ibidem, nr. 178).

XVIII e**16 xvii kalendas aprilis.**

Comm. // Andree conversi huius ecclesie⁵⁰ / et domni Walteri abbatis in Viconia⁵¹ / et Arnoldi de Steenhusia et Johannis filii eius, quibus debemus officium / et Philippi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et bone memorie domini Johannis de Muelnem militis et domine Marie uxoris eius, quibus debemus officium⁵².

fol. 89vo

VII f**17 xvi kalendas aprilis. Gertrudis, virginis, ix l.**

Com. Dominici pie memorie abbatis et fundatoris Sancte Marie Vitis⁵³ // et Heyse de Larebeca / et Theobaldi abbatis in Walacria⁵⁴ / et Johannis Wegmans^a de Lombeke et Lue uxoris eius et parentum dicti Johannis.
a) de quibus habemus sextarium bladi post mortem fratris Johannis Scernier⁵⁵; de quo blado Egidius abbas⁵⁶ solvet halsterium supra mansionem suam et Egidius Wegman halsterium supra suam mansionem.

g**18 xv kalendas aprilis.**

Com. Bertaldi⁵⁷, et Alrici, et Girelmi abbatis⁵⁸, et Adelberti prepositi, et Hugonis sacerdotis et canonici huius ecclesie, et Balduini conversi huius ecclesie // et Ave sororis nostre / et Arnulphi de Boerst et Elizabeth uxoris eius et Agnetis uxoris Cornelii filii eorundem et eiusdem Cornelii / et Arnoldi Coci et Emme uxoris eiusdem / et Ingelberti sacerdotis et canonici in Parco / et commemoratio fratris Jacobi Martins sacerdotis huius ecclesie^a.

a) obiit anno xli° (1542 n.s.).

⁵⁰ Vermeld in 1195 (VE, fol. 169).

⁵¹ Bonne-Espérance 15 maart. Walter de Quesnoy was abt van Vicogne (Flandria) van 1212 tot 1230 (Hugo II, 1076; Backmund II, 436).

⁵² Beiden worden eveneens gecommemoreerd op 15 januari.

⁵³ Fl en Pr 18 maart. La Vid (Hispania). Abt Dominicus overleed in 1187 (Hugo II, 1131; Backmund III, 308).

⁵⁴ Pr idem. Abdij van Middelburg (Brabantia) op het eiland Walcheren. Abt Theobald is geattesteerd van 1231 tot 1235 (Middelburg, 33).

⁵⁵ Gecommemoreerd op 19 april.

⁵⁶ Egidius van de Keldere (Cellarius), abt van Ninove van 1317 tot 1324, zie ook 5 maart.

⁵⁷ Fl, Pa en Pr 17 maart. Bertoldus wordt vernoemd als tweede abt van Auxerre Saint-Marien (Francia). Hij overleed in 1147 (Hugo II, 229; Backmund II, 476).

⁵⁸ Pa en Pr idem. Girelmus (1134-1169) was de eerste abt van Chartreuve (Francia) (Hugo I, 477; Backmund II, 494).

XV a

19 **xiii kalendas aprilis. S. Iosephi, confessoris, duplex.**

Comm. // Lamberti sacerdotis et canonici huius ecclesie / et domini Razonis de Gavera⁵⁹ / et Egidii de Monte⁶⁰ famuli nostri, cui debemus officium / et fratris Johannis de Alost sacerdotis et canonici huius ecclesie⁶¹ / et fratris Willelmi Voghelaere conversi huius ecclesie / et fratris Jodoci Doens⁶² sacerdotis et canonici huius ecclesie^a.
a) 1554 (1555 n.s.).

fol. 90 **III b**20 **xiii kalendas aprilis. S. Ioachimi, patris S. Marie.**

Comm. // Haymerici conversi huius ecclesie / et Petri abbatis⁶³ / et Roberti sacerdotis et canonici de Vermanz / et Iohannis Blicc^a ⁶⁴ et Elyzabeth uxoris eius, quibus debemus officium / et Balduini dicti Cupere de Exarde et Beatricis uxoris eius et Petri filii eorundem et Johannis de Quercu fratris predictae Beatricis, quibus debemus officium / et Catharinæ vander Malen.

a) qui dedit nobis annuatim vi sol. supra [...].

c

21 **xii kalendas aprilis. Depositio Benedicti, abbatis.**

Com. Firmini abbatis⁶⁵, et Emze, et Gerardi, et Agnetis // et Gisleberti / et Bescele⁶⁶ / et domni Hermanni quondam abbatis in Tongherlo⁶⁷ / et Johannis conversi in Parco, et Borchardi conversi huius ecclesie, et Ade de Beverna⁶⁸, et Agnetis uxoris domini Balduini de Bella / et pie memorie

⁵⁹ Mogelijk Razo V, heer van Gavere en Liedekerke, geattesteerd van 1181 tot 1217/1218. Hij was gehuwd met Clarissia van Herzele (Warlop, 811).

⁶⁰ Maakte zijn testament op in 1337 (RAB, AN, nr. 68, fol. 72-74).

⁶¹ Geattesteerd in 1339 (AAM, AN, nr. 3, fol. 29vo).

⁶² Was eleemosinarius in 1542 en precentor in 1546 (RAB, AN, nr. 92, fol. 2vo en 3).

⁶³ Pa 21 maart. Petrus van Dilo (Francia), geattesteerd in 1231/1244 (Hugo I, 596; Backmund II, 500).

⁶⁴ Schepen te Ninove in 1282 (VG II, 614; DS, nr. 255); eveneens vermeld op 6 augustus.

⁶⁵ Pa en Pr idem. Eerste abt van Belchamps (Burgundia), geattesteerd in 1142 (Backmund Ib, 453).

⁶⁶ Vermoedelijk Bescela, die in 1188 afstand deed van haar rechten op het allodium te Kattem (VE, fol. 138).

⁶⁷ Pa idem. Herman II van Tongerlo (Brabantia), die regeerde van 1178 tot circa 1206/1209 (MB VIII/1, 283-285).

⁶⁸ Vermoedelijk Ada van Beveren, schoonzuster van Gerard IV van Grimbergen en Ninove. Ada was kloosterzuster en wordt vermeld in 1222-1223 (Warlop, 680).

domni Alardi quondam abbatis in Parco⁶⁹ / et fratris Henrici Boele sacerdotis et canonici huius ecclesie⁷⁰ / et Reverendi Domini Michaelis Mordack huius ecclesie abbatis⁷¹.

Et venerabilis domini Gregorii de Smet sacerdotis et canonici et provisoris huius ecclesie et vicarii Ninivensis beneficiati^a.

a) obiit 1659, ætatis 50.

XII d

22 xi kalendas aprilis.

Com. Folcrici conversi huius ecclesie, et Weneri prepositi⁷² // et Michaelis de Foleselles et uxoris eius, Johannis et Walteri filiorum eorumdem, quibus debemus officium / et Cristiani sacerdotis et canonici in Parcho, et Johannis sacerdotis et canonici de Vermans / et Johannis Carlarii sacerdotis et canonici huius ecclesie⁷³, cui debemus officium / et venerabilis domini Antonii vander Plancken præpositi in Reinissart⁷⁴ sacerdotis et canonici huius ecclesie^a.

a) obiit 1641.

fol. 90vo

I e

23 x kalendas aprilis.

Com. // Balduini conversi huius ecclesie / et Ade abbatis⁷⁵ / et Sigeri conversi huius ecclesie / et pie memorie domni Paris abbatis de Vermans⁷⁶ / et Theoderici Cravet et Agnetis uxoris eius / et Egidii domini de Ledebeghe et Willelmi filii sui⁷⁷ itemque Willelmi et Egidii filiorum

⁶⁹ Fl 19 maart, Pa idem. Alard van Tervuren, die regeerde van 1239 tot 1289 en overleed op 21 maart 1290 (Jansen, 222).

⁷⁰ Vermoedelijk dezelfde als Henricus, zoon van Henricus van Ronse en Elyzabeth Boele, vermeld op 7 februari.

⁷¹ Michaël Mordack, afkomstig van Brussel, was kortstondig abt in 1636-1637. Voordien subprior en pastoor te Outer en Okegem (MB VII/3, 529).

⁷² Fl en Pa idem. Proost te Steinfeld (Westfalia), vermeld van 1170 tot 1177 (Backmund Ib, 255).

⁷³ Geattesteerd in 1347 als publiek notaris en in 1351 als pastoor van Ninove (RAB, AN, nr. 68, fol. 90 en AAM, AN, nr. 3, fol. 31).

⁷⁴ Proost te Renissart (MB I, 421).

⁷⁵ Fl 24 maart. Adam, abt van Dilo (Francia), geattesteerd in 1203/1209 (Backmund II, 500).

⁷⁶ Pr 24 maart. Abt Paris van Verman (Flandria) sloot in 1220 de gebedsovereenkomst met Ninove af en is vermeld tot 1222 (DS, nr. 125; Coquelle, 278-279). Was in 1214-1219 proost te Denderwindeke (VdP20, 82).

⁷⁷ Egidius van Ledebeg was heer van Pamel vóór 1247. Zijn zoon Willem II is als heer geattesteerd vanaf 1247 tot 1282. Nadien zijn Godfried en Jan heer geweest, zodat de twee hier vermelde kinderen van Willem vermoedelijk jong gestorven zijn (DS, nrs. 206, 252 en 295).

eiusdem Willelmi, quibus debemus officium / et Gosuini domini de For-
dis⁷⁸, et Elizabet de Hasselt, quibus debemus officium.

f

24 **ix kalendas aprilis.**

Com. Geldulfi conversi huius ecclesie // et Henrici conversi / et Henrici
sacerdotis et canonici huius ecclesie / et felicis memorie domni Radulphi
Atrebatensis episcopi⁷⁹ / et Johannis conversi huius ecclesie / et Henrici
sacerdotis et canonici in Parcho / et fratris Luce Jacobi⁸⁰ pastoris de Vorda
necnon quondam huius ecclesie prioris^a.

a) obiit anno c^v li (1552 n.s.).

IX g

25 **viii kalendas aprilis. Annunciatio Domini / B. Mariæ Virginis, duplex;
Crucifixio Domini^a.**

Com. Amelrici⁸¹, et Walteri de Curia⁸², et Walteri de Malbroch⁸³ // et
Agathe sororis in Parcho / et Walteri sacerdotis ibidem / et Margarete de
Woubrechtinghen cum liberis suis / et Anselmi sacerdotis et canonici de
Vermans, et Willelmi conversi nostri.

*Et domini Adriani de Clercq, Sacræ Theologiæ baccalarii, sacerdotis et
canonici huius ecclesiæ ac quondam circatoris et lectoris eiusdem, item
Praga in seminario archiepiscopali⁸⁴ professoris publici^b.*

a) Crucifixio Domini niet in B.

b) obiit 1663, ætatis 32.

⁷⁸ Vernoemd als getuige in 1279 en 1291 (DS, nrs. 249 en 279).

⁷⁹ Pr idem. Radulpus van Neuville, bisschop van Atrecht van 1204 tot 27 maart 1221 (Strubbe, 237).

⁸⁰ Vermeld in 1546 als cellarius (RAB, AN, nr. 92, fol. 3).

⁸¹ Enkele personen met de naam Amelricus speelden in de beginperiode van de Ninoofse abdij een grote rol, waaronder Amelricus van Steenhuize (1138-1160), neef van de stichter Gerard I van Ninove (VdP5, 64 en 87; VdP10, 286). Mogelijk gaat het hier om deze Amelricus.

⁸² Vermeld circa 1142 als weldoener van de abdij (VE, fol. 14vo).

⁸³ Komt herhaaldelijk voor als getuige in oorkonden. Vermeld vanaf 1177 tot 1220 (VE, fol. 71; DS, nr. 124), wat doet veronderstellen dat het om een vader en zoon gaat met dezelfde naam. Hier zou het dan de vader betreffen.

⁸⁴ Collegium Pragense (Bohemia et Moravia) (Hugo I, 533-538).

fol. 91 a

26 **vii kalendas aprilis.**

Com. Elizabeth comitisse⁸⁵ // et Balduini canonici de Haltert⁸⁶, quibus debemus officium / et Petri⁸⁷ et Berthrammi⁸⁸ abbatum / et Gylleberti conversi huius ecclesie / et Bawami canonici huius ecclesie / et Henrici conversi huius ecclesie / et Egherici de Lembecke et Beatricis uxoris eius⁸⁹, quibus debemus memoriam, et pie memorie domni Willelmi abbatis in Parco⁹⁰ / et domni Johannis⁹¹ quondam abbatis huius ecclesie, cui quolibet mense debemus memoriam, et domni Symonis quondam abbatis huius ecclesie⁹².

XVII b27 **vi kalendas aprilis. Resurrectio Domini^a.**

Com. Landrici et Alardi canonicorum huius ecclesie, et Gozuini // et Hostonis conversi huius ecclesie / et Balduini conversi ad succurrendum / et Balduini conversi huius ecclesie / et domni Wimari abbatis in Stienvelt⁹³ / et fratris Reyneri Drossaert curati de Ninive sacerdotis et canonici huius ecclesie^b.

a) Resurrectio Domini *niet in B*.

b) et quondam magistri novitiorum, supprioris et prioris huius monasterii.

VI c28 **v kalendas aprilis.**

Com. Symonis abbatis⁹⁴, et Helewigis, et Volcardi sacerdotis et canonici huius ecclesie, et Gerardi // et Rerneri, itemque Rerneri conversorum de

⁸⁵ Elisabeth van Vermandois huwde in 1157 met graaf Filips van de Elzas en overleed op 26 maart 1182 (Strubbe, 393).

⁸⁶ Haaltert bij Aalst, waar een seculier kapittel gevestigd was (De Brouwer, *Het kollegiaal kapittel*).

⁸⁷ Pr 24 maart. Abt Petrus van Beaulieu (Francia), overleden in 1230 (Hugo I, 305; Backmund II, 483).

⁸⁸ Bonne-Espérance idem. Te Rommersdorf vermeld als abt van Calabrita. Het betreft de kruisvaardersabdij Kalavryta (Graecia et Hierosolymitana), gesticht na 1218 (Hugo I, 523-524; Backmund Ib, 505).

⁸⁹ Maandelijkse commemoratie, zie 30 augustus.

⁹⁰ Willelmus van Lubbeek, abt van Park van 1289 tot 1307 (Jansen, 222-223).

⁹¹ Maandelijkse commemoratie voor abt Johannes van Hartbeke (1274-1305), zie 20 december.

⁹² Simon de Costere, afkomstig van Ninove, abt van Ninove van 1326 tot 1328. Was voordien prior en in 1339 pastoor te Borchtlombeek (MB VII/3, 515; AAM, AN, nr. 3, fol. 29vo).

⁹³ Fl idem. Abdij van Steinfeld (Westfalia). Abt Wimar van regeerde van 1279 tot 1298 (Backmund Ib, 255).

⁹⁴ Pa 31 en Pr 27 maart. Simon, abt van Veurne (Flandria), vermeld in 1142 (MB III/3, 596; Backmund II, 432).

Vermans / et Cornelii Ronoyt^a, cui debemus officium / et Stephani de Vaus quondam sacellani domini de Fyennes, cui debemus officium / et fratris Johannis Hapaert sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Gregorii Rutchenvels sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) qui dedit conventui [...] vii sol. par. annuatim.

d

29 **iiii kalendas aprilis.**

Com. // Radulfi, sacerdotis et monachi Sancti Petri Altimontis⁹⁵, et Johannis ad succurrendum / et Symonis dicti de Ghelue oppidani in Gandavo et Margarete eius uxoris et Symonis sacerdotis et canonici nostri et Johannis fratris eius, filiorum eorumdem / et fratris Balthazar Campbrugge sacerdotis et canonici huius ecclesie; sepultus est Alosto ibidem mortuus in captivitate⁹⁶.

XIII e

30 **iii kalendas aprilis.**

Com. Ottonis⁹⁷, et Alardi, et Walteri abbatis⁹⁸ // et Johannis sacerdotis et canonici in Parco / et Willelmi conversi ibidem / et Gilberti prioris Sancti Bavonis⁹⁹ / et Johannis dicti Ghaerlinck de Geraldimonte¹⁰⁰ et Alicie uxoris eius / et fratris Egidii de Exarde canonici et sacerdotis huius ecclesie¹⁰¹.

III f

31 **ii kalendas aprilis.**

Com. Zacharie¹⁰², et Folboldi abbatis // et Johannis canonici et sacerdotis / et Martini conversi huius ecclesie / et Ottonis abbatis / et domini Theoderici de Hoemberghen et Magteldis uxoris eius¹⁰³, quibus debemus

⁹⁵ Abdij van Hautmont; zie 7 januari.

⁹⁶ Overleed te Aalst in 1583 in gevangenschap door de calvinisten (VG II, 323; Valveken, *De Zuid-Nederlandsche Norbertijner abdijen*, 164-166; LRD, fol. 1vo).

⁹⁷ Fl, Pa en Pr idem. Otto I, proost van Cappenberg (Westfalia), overleden in 1156 (Backmund Ib, 188).

⁹⁸ Pr en Tongerlo 25 maart. Vermoedelijk Walter, eerste abt van Chapelle-aux-Planches (Francia), die vermeld wordt in 1145/1149 (Hugo I, 456-457; Backmund II, 491).

⁹⁹ Sint-Baafsabdij te Gent.

¹⁰⁰ Mogelijk Johannes Gheylinck, geattesteerd in 1328 bij een verkoop te Schendelbeke (RAB, AN, nr. 68, fol. 78).

¹⁰¹ Geattesteerd in 1339 toen hij prior was (AAM, AN, nr. 3, fol. 29vo; RAB, AN, nr. 68, fol. 74), zie eveneens 14 maart.

¹⁰² Pa en Pr idem. Zacharias, eerste abt van Justemont (Lotharinga), overleden in 1136 (Hugo I, 552; Backmund III, 83).

¹⁰³ Zie eveneens 26 januari.

officium / et Egidii filii eorumdem / et Gerardi / et Alicie Pilleits¹⁰⁴ / et Katherine monialis de Swiveke¹⁰⁵ et Danielis et Elizabet parentum eius, et Elizabet converse in Bello Prato¹⁰⁶ ac Margarete sororis sue filiarum eorumdem, quibus debemus officium / et Beatricis / et fratris Johannis Wanzele curati de Lombecca Castelli sacerdotis et canonici huius ecclesiae / et fratris Mathei Brouxkins sacerdotis et canonici huius ecclesiae.

¹⁰⁴ De moeder van abt Johannes Beverlinc (1447-1484) was Elisabeth Pilleits uit Denderwindeke. Alice moet in dezelfde omgeving gesitueerd worden (VdP20, 115-116).

¹⁰⁵ Cisterciënzerinnenabdij van Zwijveke te Dendermonde (MB VII/3, 473-483). Katerina van Geraardsbergen, moniale te Zwijveke, wordt te Beaupré gecommemoreerd op 3 april (KBB, Hs, nr. 18200-201).

¹⁰⁶ Cisterciënzerinnenabdij van Beaupré te Grimminge (MB VII/3, 307-328).

APRILIS

fol. 92 **Aprilis habet dies xxx^a, luna xxix^a.**^a

g

1 KAL[ENDAS].

Com. Odonis¹ // et Aleidis converse / et domni Roberti abbatis de Hermires² / et Egidii Puttre³, cui debemus officium / et fratris Egidii Wilde sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Lamberti de Ophem et Beatricis uxoris eius, quibus debemus memoriam / et domicelle Margarete de Mid-delhoven, cui debemus officium.

a) Niet in B.

XI a

2 iihi nonas aprilis. S. Francisci de Padua, confessoris.

Com. Hugonis Pauperis⁴ // et Roberti canonici huius ecclesie / et Willelmi / et Gossuini conversi huius ecclesie / et domini Henrici abbatis Rubrensis ecclesie⁵ / et Petri conversi huius ecclesie / et fratris Iohannis Hoybaut sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Iohannis Symonis sacerdotis et canonici huius ecclesie.

b

3 iii nonas aprilis.

Com. Ingelramni, et Ave et Heldegardis sororumstrarum // et Gerardi clerici / et Alardi conversi huius ecclesie / et domni Garini abbatis de Castello Mauritanie⁶ / et Petri conversi de Vermans / et Iohannis sacerdotis et canonici ibidem / et Iohannis conversi in Parco / et Symonis sacerdotis

¹ Fl, Pa en Pr idem. Odo, eerste abt van Beaulieu, overleden in 1146 (Francia) (Hugo I, 503-504; Backmund II, 482).

² Abt Robertus II van Hermières (Francia) overleden in 1227 (Backmund II, 507).

³ Van de schenkingen door Egidius de Puttere uit Lebeke, gehucht van Outer bij Ninove, worden vier oorkonden bewaard, die dateren van 1289 en 1299 (DS, nrs. 250, 270, 274 en 289).

⁴ Hugo Pauper was circa 1142 een van de eerste begunstigers van de Ninoofse abdij te Renissart (DS, nrs. 8 en 22). Hij is de vader van Franco Gibbon, die gecommemoreerd wordt op 13 oktober.

⁵ Tongerlo idem. Abdij Rotenkirchen (Vadegotia). Henricus wordt er vernoemd in 1270/1280 (Hugo I, 631-632; Backmund Ib, 118).

⁶ Pa idem. Garinus, abt van Châteaudieu (Flandria) in de periode 1208/1215 (Backmund II, 407).

et canonici de Vermans / et Bernardi sacerdotis et canonici huius ecclesie. *Onderaan de pagina:* Pro fratribus defunctis Haffluginensis ecclesie sollempne agimus officium annuatim proxima vacante feria i^a post octavas Pasche. Singuli sacerdotes celebrant missam unam pro defunctis, alii dicant quinquaginta psalmos, conversi dicant centum Pater noster⁷.

fol. 92vo

XIX c**4 ii nonas aprilis. Ambrosii, confessoris / ecclesie doctoris, ix l. / duplex.**

Com. // Margarete sororis nostre / et Gossuini / et pie memorie domni Conradi abbatis Cussiaccensis quondam Premontratis abbatis⁸ / et Johannis Alexandri burgensis in Gandavo^a / et Johannis Korthals et Beatrixis uxoris eius⁹.

a) a quo habuimus c sol. in pagamento priori.

VIII d**5 nonas aprilis.**

Com. Sebaldi, et Rainsuendis // et Arnoldi de Haiecruce¹⁰ / et Ave converse / et Symonis presbyteri de Ockenghem¹¹, cui debemus officium / et Leonii sacerdotis et canonici huius ecclesie¹², et domni Walteri abbatis in Averbodio¹³ / et Johannis sacerdotis et canonici in Parcho / et domini Johannis de Lidekerke^a militis et domine Aleydis uxoris eius domine de Contrecuer, quibus debemus officium¹⁴.

a) qui dedit nobis xl sol. annuatim supra silvam suam apud Lidekerke.

⁷ Benedictijnenabdij van Affligem bij Aalst. Mogelijk werd de gebedsovereenkomst afgesloten naar aanleiding van de overeenkomst over een goederenwissel tussen beide abdijen in 1311 (DS, nr. 297). De tekst van de gebedsovereenkomst is eveneens bewaard te Affligem en te Frasne, een priorij van Affligem (Coppens, *Liber anniversariorum*, 39; Verleyen, *Relaties*, 49).

⁸ Fl en Pr idem. Conradus Suevus, abt van Prémontré van 1220 tot 1233 en nadien abt van Cuissy van 1235 tot 1241. Hij was ook proost van Weissenau (1203-1217) en abt van Valsecret (1217-1220) (Hugo I, 19-20; Backmund II, 527).

⁹ Maakten hun testament in 1333 (RAB, AN, nr. 68, fol. 96-100), Johannes Corthals wordt eveneens gecommemoreerd op 4 augustus.

¹⁰ Arnoldus, heer van Heikruis, wordt vernoemd in de periode 1186-1193 (VE, fol. 133, 153 en 167).

¹¹ Gelet op de chronologie kan Simon, vermeld in 1300 als priester van Okegem, niet in aanmerking worden genomen (DS, nr. 289).

¹² Trad op als getuige in 1224, 1230 en 1248 (DS, nrs. 140, 159 en 209).

¹³ Pa 4 april. Walter van Wezemaal, abt van Averbode in de periode 1258/1269 (Backmund II, 273).

¹⁴ Jan van Liedekerke en Aleidis van Wedergrate stelden hun testament op in juli 1304 (RAB, AN, nr. 341). Contrecœur of Wedergrate omvatte toen de dorpen Denderwindeke, Appelsterre, Neigem en Meerbeke (VdP19, 26-29; Warlop, 818).

XVI e**6 viii idus aprilis.**

Com. // Rikardi regis Anglie fundatoris abbatie Loci Dei¹⁵ / et Alardi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Marie / et Willelmi sacerdotis et canonici in Parcho / et Gertrudis de Vorde / et Mathei de Looche / et domni Jacobi abbatis Belle Vallis¹⁶ / et Pennoti sacerdotis et canonici huius ecclesie.

fol. 93 **V f****7 vii idus aprilis.**

Comm. Gisle, et Dominici sacerdotis // et Ide / et Symonis conversi de Vermans^a / et Nicholai sacerdotis et canonici de Vermans / et Walteri Stomme de Arenboudengem et fratris eius et parentum eorum, quibus debemus officium / et domni Johannis de Dale sacerdotis / et fratris Iudoci vanden Veckene alias van Griemminghe sacerdotis et canonici huius ecclesie^b.
Et domini Philippi van Wassenhove^c sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) de Vermans is doorgeshaald.

b) a° m° v° xxvi, feria 3^a post dominicam Palmarum (1527 n.s.).

c) obiit 1653.

g**8 vi idus aprilis.**

Comm. // Gerardi conversi huius ecclesie / et Gerardi quondam abbatis de Truncines¹⁷ / et Reingeri conversi huius ecclesie / et Reineri sacerdotis et canonici de Vermans / et Johannis quondam abbatis Lefflensis¹⁸ / et Katerine beghine de Huffelghem^a, cui debemus officium / et domicelle Margarete sororis sue, cui debemus officium.

a) qua dedit nobis vii [sol.] grossorum [...].

XIII a**9 v idus aprilis.**

Com. Teoderici, et Wigmanni, et Hermanni prepositi¹⁹ // et Johannis familiaris / et Guidonis sacerdotis et canonici de Vermans / et domini Willelmi

¹⁵ Pa idem. Richard Leeuwenhart, koning van Engeland van 1189 tot 1199 (Strubbe, 337), stichtte circa 1196 de abdij van Lieu-Dieu-en-Jard (Normannia Borealis).

¹⁶ Jacobus, abt van Belval (Lotharingia), overleden in 1281 (Hugo I, 259-262; Backmund III, 60).

¹⁷ Abt Gerardus I van Drongen (Flandria), die regeerde circa 1192 (MB VII/3, 546).

¹⁸ Heylisse idem. Abdij van Leffe (Floreffia). Vermoedelijk abt Johannes II, vermeld in 1224 (MB I, 125).

¹⁹ Pa en Pr idem. Hermannus, proost van Knechtsteden van 1151 tot 1181 (Backmund Ib, 223).

de Okenghem militis²⁰ / et domine Ade et domicelle Katerine sororis eius. *Onderaan de pagina:* Anno 1586. Commemoratio Jacobi van Traghem, canonici Anderlechtensis qui dedit capellae nostrae de Reinirsart vitream fenestram et [...] cui predicta capella debet anniversarium.

fol. 93vo

II b**10** **iiii idus aprilis.**

Com. // Godefridi quondam abbatis in Averbodio²¹ / et Johannis militis de Malbrouc et Clementie uxoris eius et matris eiusdem Clementie, quibus debemus officium / et Sebastiani de Bruxella^a, cui debemus officium / et Thome sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Petri de Pottere sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) qui dedit nobis v sol. annuatim.

c**11** **iii idus aprilis. Leonis, pape et confessoris.**

Com. Alaydis, et Philippi abbatis²² // et Balduini presbyteri de Outhra ad succurrendum / et Remacii sacerdotis et canonici huius ecclesie²³ / et Godefridi sacerdotis et canonici in Parcho / et Nicolai Heghels et domicellæ Barbaræ Swilden eius uxoris et Judoci et Mariæ prolium eorumdem / et fratris Georgii van Snick prioris huius ecclesie²⁴ / et felicitis recordationis reverendi domini domni Antonii de Langhe^a abbatis huius ecclesie²⁵ nec non commissarii Flandriæ, qui propia sua industria et frugalitate dirutorum ædificiorum huius monasterii magnam partem restauravit.

a) animam Deo reddidit anno 1606 circa hora 9 ante meridiem, cum mensibus quinque et 8 diebus hactenus decumbisset, ætatis suæ 60.

²⁰ Moeilijk uit te maken over welke Willem van Okegem het gaat. Er is een Willem die in 1295 meier van Okegem was en een Willem die in 1327 eveneens meier was en in dat jaar vermoord werd. Betreft het hier dezelfde persoon of vader en zoon met dezelfde naam? (Van Isterdael, De heren, 21-25). Op 13 november wordt eveneens een Willem van Okegem gecommemoreerd, wat in de richting van vader en zoon wijst.

²¹ Fl 9 april, Pa idem. Godfried I van Averbode (Brabantia), die regeerde van 1211 tot 1225 (Backmund II, 273).

²² Pa idem, Pr 12 april. Philips van Harvengt, abt van Bonne-Espérance (Floreffia) van 1157 tot 1182, overleed in 1183 (Backmund II, 364).

²³ Vermeld in 1245 als subprior (DS, nr. 199).

²⁴ Was in 1495 pietentarius (Coenobia, fol. 195vo).

²⁵ Antonius de Langhe, afkomstig van Mechelen, abt van Ninove van 1594 tot 1606. Was voordien prior en pastoor te Borchtlombeek en te Ninove (MB VII/3, 526-527).

X d**12 ii idus aprilis.**

Com. Rolendis sororis nostre // et Gilleberti²⁶ sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Arnulphi abbatis²⁷ / et Henrici presbyteri de Houthem quondam decani de Geraldimonte²⁸, cui debemus officium / et Manasseri sacerdotis et canonici de Vermans / et magistri Johannis Meiers magistri Utriusque Iuris, cui debemus officium^a.

a) qui dedit nobis crucem argenteam reverenter deauratam, in se continentem repositorium cristallium pro corpore portando in die sacramenti, ut consuetudo est.

fol. 94

e**13 idus aprilis.**

Com. Gerardi sacerdotis et canonici huius ecclesie // et Amelrici et Balduini et Sigeri, conversorum huius ecclesie / et Menfridi abbatis in Sorech²⁹ / et Adele de Ydergem / et Ode converse in Parco / et Henrici sacerdotis et canonici eiusdem ecclesie / et Henrici de Godeida / et Adele uxoris eius / et Johannis abbatis de Vermans³⁰ / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Egidii Aelbrecht Velsicani quondam pastoris in Windika Tenere deinde multis annis pastoris in Ninive ac demum regentis foundationis in Nazareth³¹, sacerdotis et canonici huius ecclesie^a.

a) obiit 1624.

XVIII f**14 xviii kalendas maii. Tiburtii et Valeriani et Maximi, martyrum.**

Com. // Alb[er]ni^a, et Ode³² / et Ingelrammi sacerdotis huius ecclesie, qui emit nobis decimam de Woubregthenghem³³ minutioni nostre assignatam^b

²⁶ Gillebertus van Roeselaar (*Mirakelboek*, 140-141).

²⁷ Pa en Pr idem. Arnulfus, abt van Bucilly (Floreffia), die regeerde van 1220 tot 1237 (Hugo I, 421; Backmund II, 366).

²⁸ Henricus, pastoor van Denderhoutem en landdeken van Geraardsbergen, bezegelde twee oorkonden in 1249 (DS, nrs. 211 en 216).

²⁹ Menfridus I, vierde proost van Schussenried (Suevia), die regeerde in 1207-1208, of Menfridus II, die regeerde circa 1218-1220 (Hugo II, 825-826; Backmund Ib, 77).

³⁰ Pr 14 april. Mogelijk abt Johannes die geattesteerd is in 1259 (VdP11, 253). Deze Johannes is niet opgenomen in de abtenlijst van Coquelle.

³¹ Godshuis van Nazareth te Ninove, in de huidige Antoon De Vlaminckstraat. Het Godshuis is gesticht in 1574 door de uit Ninove afkomstige Ieperse kanunnik Antonius De Vlaminck (VG II, 293-294). Aelbrecht was pastoor in Denderwindeke in 1587-1595 en vervolgens te Ninove tot 1614 (DB V, 89, 108).

³² Vermoedelijk Oda, dochter van Gerard II van Grimbergen en Mathilde van Ninove (VdP10, 285, 289).

³³ Schenking te dateren vóór 1219 (DS, nr. 122).

/ et magistri Willelmi de Herines³⁴, et Walteri de Warelles, quibus debemus officium / et Roberti conversi de Vermans / et Egidii de Haselbeke et Matte uxoris eius, quibus debemus officium.

Et domini Godefridi ab Elshout³⁵ Sacrae Theologiae baccalarii pastoris in Okeghem sacerdotis et canonici huius ecclesiae, antea pastoris in Nino-via et Pamella^c.

a) De naam is in afkorting geschreven. B schrijft Albini.

b) cui debemus in qualibet minutione plenum officium.

c) obiit 1666, ætatis 69.

VII g

15 xvii kalendas maii.

Com. Conradi³⁶, et Golduige // et Magtildis abbatisse de Bruborc³⁷ / et Walteri militis / et Heile de Flursenghem / et Gossuini conversi huius ecclesie, et Johannis sacerdotis et canonici de Vermans / et fratris Johannis Noedout sacerdotis et canonici huius ecclesie.

fol. 94vo a

16 xvi kalendas maii.

Com. Utbergis sororis nostre, et Titwigis, et Walteri // et Henrici conversi huius ecclesie / et Geraerdi sacerdotis et canonici huius ecclesie.

Et Caroli van Kerckoven, præpositi in Bouchaut, sacerdotis et canonici huius ecclesie³⁸.

XV b

17 xv kalendas maii. S. Aniceti, papæ et martyris.

Com. Roberti³⁹, et Rabodonis, et Oulendis sororis nostre // et domni Hugonis abbatis Premontratis⁴⁰ / et Willelmi burgensis de Boscho

³⁴ Magister Willem was pastoor te Herne en bezegelde in 1230 enkele oorkonden van Otto I van Wedergrate (DS, nrs. 151, 162 en 163). Eveneens gecommemoreerd te Beaupré op dezelfde dag (KBB, Hs, nr. 18200-201).

³⁵ Was voorheen ook prior en archivaris (LRD, fol. 5). Hij is auteur van de *Chronotaxis* (1652-1653), een chronologisch overzicht van alle feiten en gebeurtenissen uit de Ninooftse abdijschiedenis (RAB, AN, nr. 70).

³⁶ Pa idem. Conradus, vierde proost van Oberzell (Ilfeldia), geattesteerd in 1143 (Hugo I, 503; Backmund Ib, 146).

³⁷ Benedictinessenabdij van Broekburg/Bourbourg in Noord-Frankrijk, waar Mathilde abdis was van 1174 tot 1218 (DHGE 10, 137-141).

³⁸ Overleden in 1675 (MB VII/3, 574).

³⁹ Pr en Arnstein 16 april. Robertus, vierde abt van Dilo (Francia), regeerde in 1148-1151 (Backmund II, 500).

⁴⁰ Fl en Pr idem. Hugo van Hirson, abt van Prémontré van 1238 tot 1242 (Hugo I, 22-23; Backmund II, 527).

Ducis^a et Hadewigis uxoris eius, quibus debemus officium / et domni Henrici quondam abbatis de Vermans⁴¹ / et pie memorie domni Johannis de Goes abbatis Middelborch, cui etiam debemus officium^b ⁴².

a) qui dedit nobis xxv lib.

b) In de marge staat een uitvoerige maar onleesbare notitie.

III c

18 xiii kalendas maii.

Com. // Ingelberti sacerdotis, et Ingelberti canonici / et pie memorie domni Radulphi abbatis huius ecclesie^a ⁴³ / et domni Godefridi abbatis in Parco⁴⁴ / et fratris Johannis vanden Damme sacellani in Pamella sacerdotis et canonici huius ecclesie^b.

a) rexit ecclesiam nostram ut bonus pastor fideliter et prudenter xxxvii annis; *boven zijn naam*: Ante altare [sepultus] / a° m cc xlvi / maius.

b) 1555.

fol. 95 d

19 xiii kalendas maii.

Com. // magistri Johannis, et Henrici sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Arnoldi Scheernier et Alicie uxoris eius et Margarete et Katerine filiarum eorumdem, quibus debemus officium, item Walteri dicti Temmerman / et fratris Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie⁴⁵ filii^a eorumdem / et Michaelis Cloet et Margarete de Anckersborre uxoris eius ac parentum eorum, qui dederunt nostre pyetantie annuatim xiii solidos par., quibus debemus officium.

a) B heeft filiorum.

XII e

20 xii kalendas maii.

Com. Alaydis, et Tiderici de Alost⁴⁶ // et Henrici / et Giselberti conversi huius ecclesie / et Wederici sacerdotis et canonici in Parco / et Heile de Ninive que dedit nobis dimidium bonarium prati iuxta Waterscap / et

⁴¹ Henricus van Vermand (Flandria), geattesteerd in 1270-1279 (Coquelle, 280).

⁴² Johannes van der Goes, abt van Middelburg, geattesteerd van 1348 tot 1358 (*Middelburg*, 33).

⁴³ Pa 19 april, Pr idem. Radulfus, abt van Ninove van 1209 tot 1246 (MB VII/3, 508-510).

⁴⁴ Godfreid van Aertrode, abt van Park, die regeerde van 1316 tot 1332, overleden op 17 mei (Jansen, 223-224).

⁴⁵ Zie ook 17 maart.

⁴⁶ Diederik van Aalst, zoon van Iwein van Aalst en Lauretta, dochter van graaf Diederik van de Elzas. Hij stierf kinderloos in 1166. Hij was een beschermer van de abdij (DS, nr. 27; Warlop, 593).

Johannis Clerici qui dedit nobis dietarium terre, quibus debemus officium / et Arnoldi conversi in Parcho / et Walteri sacerdotis et canonici ibidem / et fratris Judoci de Messem sacerdotis et canonici huius ecclesie⁴⁷.

I f

21 xi kalendas maii.

Com. // Balduini conversi ad succurrendum / et magistri Sigeri de Merbecca⁴⁸ / et Walteri de Buevegem / et Thome conversi huius ecclesie / et Balduini sacerdotis et canonici in Parco / et fratris Nycholai Craynem sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Adriani de Ydegthem⁴⁹ sacerdotis et canonici huius ecclesie.

fol. 95vo

g

22 x kalendas maii. S. S. Soteris et Caii, pontificum et martyrum.

Com. Radulfi canonici huius ecclesie, et Ascele // et Reineri sacerdotis / et Volmari abbatis in Windibroc⁵⁰ / et Ascele sororis in Parco / et Hugonis itemque Hugonis conversorum de Vermans / et Willelmi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Johannis sacerdotis et canonici de Vermans, et Egidii conversi eiusdem loci / et Johannis Martijns / et Iohannis de Cuelsbrouc et Margarete de Ogy⁵¹ uxoris eius, et domine Katherine de Cuelsbrouc priorisse hospitalis in Geraldimonte⁵², et domini Iohannis de Cuelsbrouc canonici et prepositi Sancte Pharahildis de Gandavo⁵³, et Gerardi de Cuelsbrouc⁵⁴ et Margarete Vrancs uxoris sue, quibus debemus officium / et fratris Michaelis Berwouts sacerdotis et canonici huius ecclesie quondam pastoris in Windicke Tenere^{a 55}.

a) 1604.

⁴⁷ Vermeld als kloosterling in 1495 (Coenobia, fol. 195).

⁴⁸ Scholaster van het kapittel van Meerbeke. Hij stichtte in 1249 in de abdijkerk de kapelanie van de Heilige Geest (DS, nr. 216).

⁴⁹ Geattesteerd in 1419 (RAB, AN, nr. 751).

⁵⁰ Pa idem. Windberg (Bavaria), waar Volmarus regeerde van 1210 tot 1216 (Hugo II, 1165; Backmund Ib, 40).

⁵¹ Jan van Cuelsbrouc en Margareta van Ogy zijn de ouders van de verder genoemde priorin Katerina. Jan was in 1373 schepen te Geraardsbergen (De Vos, *Onser Lieve Vrouwen Hospitaal*, 65, 71-72).

⁵² Was priorin in 1401, gestorven in 1406 (De Vos, *Onser Lieve Vrouwen Hospitaal*, 71-72).

⁵³ Kapittel van Sint-Pharaïldis te Gent. Johannes van Cuelsbrouc wordt als proost vermeld in 1421 (De Potter, *Gent VI*, 433).

⁵⁴ Gerard van Cuelsbrouc en de genoemde proost Jan waren de broers van priorin Katerina. Gerard was in 1421 en de volgende jaren schepen te Geraardsbergen (De Vos, *Onser Lieve Vrouwen Hospitaal*, 71-72).

⁵⁵ Overleed in 1604; pastoor te Denderwindeke van 1595 tot 1604 (LRD, fol. 2; DB V, 89).

IX a

23 ix kalendas maii. Georgii, martyris, ix 1^a.

Com. Arnoldi, et Ide // et Ermengardis sororis nostre / et Oylardi abbat⁵⁶ / et Stephani Egidii, et Willelmi familiaris nostri, cui debemus officium / et Heinrici de Marke, cui debemus officium / et commemoratio fratris Johannis Molitoris quondam pastoris in Lombeca et Strytem sacerdotis et canonici huius ecclesie⁵⁷ / et fratris Francisci Meywaert sacerdotis et canonici huius ecclesie et sacellani in Lombeka; fuit hic trucidatus ab hereticis in expugnatione oppidi Alostensis^{b 58}.

a) Georgii ... is nadien onleesbaar gemaakt.

b) 1582.

b

24 viii kalendas maii.

Com. Stephani et Amelrici conversorum huius ecclesie, et Ide // et Sanci abbatis⁵⁹ / et pie memorie domni Gerardi Noviomensis episcopi⁶⁰ / et Willelmi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et domini Johannis curati de Ymmelverdeghe.

fol. 96 XVII c

25 vii kalendas maii. Marci, evangeliste, duplex; letania maior^a.

Com. // Sygeri et Godefridi conversorum huius ecclesie / et Arnulphi conversi in Parcho / et Jacobi Stavelijn sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) letania maior niet in B.

VI d

26 vi kalendas maii. Cleti, pape et martyris, et Marcellini, pontificis et martyris.

Com. Wirici abbatis⁶¹, et Idesgardis et Sigewigis sororum nostrarum, et Volcardi sacerdotis huius ecclesie // et Epponis conversi nostri, et Adele

⁵⁶ Rommersdorf idem, Amiens 24 april. Oilardus, abt van Sélincourt (Ponthivum) is niet opgenomen in de abtenlijsten (Hugo II, 551; Backmund II, 568).

⁵⁷ In 1339 vermeld als pastoor van Liedekerke (AAM, AN, nr. 3, fol. 29vo).

⁵⁸ Bij de inname van Aalst door de calvinisten omgebracht (VG II, 323; Valvekens, *De Zuid-Nederlandse Norbertijner abdijen*, 164).

⁵⁹ Pr 26 april. Vermoedelijk abt Sancius van Retuerta (Hispania), die geattesteerd is in 1196/1201 (Hugo II, 660; Backmund III, 281).

⁶⁰ Gerard de Basoches, bisschop van Noyon van 1222 tot 1228 (Gams, 590).

⁶¹ Averbode 11 april, Marcheroux 27 april. Werricus, tweede abt van Marcheroux (Ponthivum), die regeerde in 1164-1172 (Hugo II, 129).

sororis nostre / et Stephani presbyteri / et Wederici conversi in Parco / et Thome conversi de Vermans / et fratris Johannis Warant sacerdotis et canonici huius ecclesie.

27 **v kalendas maii.**

Com. Gerardi de Grimbergis⁶² // et Helewigis converse / et Margarete de Idenvorde⁶³ / et Katherine sororis eius / et domni Reineri abbatis in Bucillis⁶⁴ / et Egherici de Lembecka et Beatricis uxoris eius, quibus debemus memoriam⁶⁵ / et domni Johannis quondam abbatis huius ecclesie, cui quolibet mense debemus memoriam⁶⁶ / et Theobaldi dyaconi de Vermans / et Petri de Okeghem famuli nostri et Katherine uxoris eius / et Reynaldi dyaconi in Parco / et Johannis de Overmeere^{a 67} ac domicelle Katherine uxoris eius, quibus debemus memoriam / et commemoratio fratris Philippi Scoonians sacerdotis et canonici huius ecclesie pastoris in Likercke^b.

a) anno m° ccc° lxxviii° obiit.

b) 1553.

fol. 96vo

XIII f

28 **iiii kalendas maii. Vitalis, martyr.**

Com. Gozuini, et Wanberti // et Volquare sororis nostre, et Petronille nobilis matrone fundatricis Vallis Gaudii⁶⁸ / et Ermengardis / et domni W[o]lfardi abbatis in Walacria⁶⁹ / et Mathei conversi / et Francisci sacerdotis et canonici de Vermans / et commemoratio fratris Christophori Rampeberch⁷⁰ sacerdotis et canonici huius ecclesie^a.

a) 1554.

⁶² Grimbergen idem. Gerard II van Grimbergen, heer van Grimbergen en van Ninove van 1144 tot 1180. Hij overleed in 1181 als *conversus ad succurrendum* in de abdij van Grimbergen. Hij huwde met Mathilde van Ninove, dochter van Gerard I van Ninove, de stichter van de abdij (VdP10, 49-51; *Mirakelboek*, 88-89).

⁶³ Gestorven vóór 1271 (DS, nr. 243).

⁶⁴ Pr idem. Reinerus is als abt van Bucilly (Floreffia) geattesteerd in de periode 1266-1272 (Hugo I, 421-422; Backmund II, 366).

⁶⁵ Maandelijkse commemoratie, zie ook 30 augustus.

⁶⁶ Maandelijkse commemoratie van abt Johannes van Hartbeke (1274-1305), sterfdag 20 december.

⁶⁷ Maakte zijn testament op in 1368 (RAB, AN, nrs. 101 en 102).

⁶⁸ Pa en Pr idem. Joyenval (Ponthivum), gesticht in 1221. De man van Petronilla wordt herdacht op 7 januari.

⁶⁹ Pa en Tongerlo idem. Wolfardus, abt van Middelburg (Brabantia), is vermeld door Backmund (II, 311) maar niet chronologisch geplaatst. Niet vermeld in de recente abtenlijst van Middelburg (*Middelburg*, 33). Te situeren in de 14de eeuw.

⁷⁰ Was in 1546 novice (RAB, AN, nr. 92, fol. 3).

III g

29 iii kalendas maii. Petri, martyris, ix l.

Com. Blidulfi conversi huius ecclesie, et Hugonis, et Walteri // Geroldi abbatis, et Reingoti ad succurrendum / et Alardi / itemque Alardi conversi / et fratris Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Alaidis domine de Zamesclacht⁷¹ / et Margarete de Gandavo / et Helene Alfgart de Ninive, et Walteri canonici de Brugis qui dedit nobis compilationes Gratiani⁷², quibus debemus officium / et Johannis de Sainctes canonici et sacerdotis de Vermanz / et pie memorie domini Hugonis de Mierliere^a presbyteri, cui debemus officium / et domini Henrici Magnus militis consiliarii domini ducis in Brabantia⁷³ et domine Margarete de Ogy uxoris eius, quibus debemus officium.

Et domini Norberti de Cuypere sacerdotis et canonici huius ecclesie^b.

a) qui contulit ecclesie nostre viginti libras turonenses [...].

b) obiit 1685, ætatis 30.

a

30 ii kalendas maii. S. Quirini, martyris.

Com. Aurelie // et Helsuendis / et magistri Gerardi de Brania⁷⁴ subdiaconi et canonici ad succurrendum / et Arnoldi Buc / et Willelmi Placcart de Alost et uxoris eius, quibus debemus officium⁷⁵ / et Walteri Scoudecoeke^a, cui debemus officium / et Michaelis filii Sygeri Mercatoris^b et Katerine matris eius, quibus debemus officium / et Arnoldi de Imppeghem⁷⁶, cui etiam debemus officium.

a) qui dedit nobis v sol. [...].

b) qui dedit nobis vii lib. cum x sol.

⁷¹ Moeder van Arnoldus, schout van Zaamslag nabij Axel in Zeeuws-Vlaanderen, die in april 1268 een schenking deed voor het zielenheil van zijn moeder (DS, nr. 238).

⁷² Gratianus is een van de belangrijkste 12de-eeuwse theologen en canonisten, van wie vooral het *Decretum Gratiani* bekend is (DHGE 21, 1235-1239).

⁷³ Henricus Magnus zat in 1453-1454 het Leenhof van Brabant voor in een rechtszaak tussen Anton, bastaard van Brabant, en Roeland van Bornival (RAK, Plotho, nr. 3481).

⁷⁴ Mogelijk G. de Brania, kanunnik van het kathedraalkapittel van Kamerijk en gewezen deken van Halle, vermeld in 1226 (Bonenfant, *Cartulaire*, 50).

⁷⁵ Elisabeth, vrouw van Willem Placcart wordt te Aalst in het necrologium van Ten Rozen gecommemoreerd op 18 december (Reyntens, *De Abdij van Ten Roosen*, 139). Zij leefden in de tweede helft van de 13de eeuw.

⁷⁶ Geattesteerd in 1336 (RAB, AN, nrs. 347 en 348).

MAIUS

fol. 97 **Maius habet dies xxxi^a, luna xxx^a.^a**

XI b

- 1 **KAL[ENDAS]. Philippi et Iacobi, apostolorum, duplex; Walburgis, virginis^b.**

Com. Bertulfi¹, et Ide, et Henrici // et Lutgardis converse / et Bernardi abbatis² / et pie memorie domni Bartholomei Novem Fontium abbatis³ / et Sygeri / et Balduini sacerdotis et canonici in Parcho / et Johannis conversi in Parcho / et Alicie de Opbeke / Henrici de Wambeke et Laurette uxoris eius, quibus debemus officium / et fratris Nycasii Schietere sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Laurentii Sollevelt sacerdotis et canonici huius ecclesie^c.

a) *Niet in B.*

b) Walburgis *niet in B.*

c) obiit m^o v^o xxvii, prima maii.

c

- 2 **vi nonas maii. S. Athanasii, episcopi et confessoris.**

Com. // Heberti / et Gerardi conversi huius ecclesie / et pie memorie domni Franconis abbatis Grimbergensis⁴ / et Gerardi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Johannis Sarratoris de Haltra^a et Beatricis uxoris eius ac parentum eorumdem, quibus debemus officium / et Johannis dicti de Atrio de Ninive^b, cui debemus officium / et fratris Nicholai Jaghere sacerdotis et canonici huius ecclesie / et pie memorie domni Gerardi de Gothssenhove abbatis Parcensis⁵, cui debemus memoriam^c.

a) xviii sol. par. annuatim.

b) qui dedit nobis annuatim x sol. par. supra dimidium bonarium terre iacentis in [...] Doernekine [...].

c) 1434.

¹ Pr idem. Bertulfus, abt van Oberzell (Ilfeldia), geattesteerd in 1150 (Hugo I, 503; Backmund Ib, 146).

² Tongerlo idem. Bernardus, abt van de benedictijnenabdij van Saint-Victor-en-Caux in 1201-1209 (GC IX, 262).

³ Neuffontaines (Arvernia). Bartholomeus was er abt in 1213-1233 (Hugo I, 744; Backmund III, 153).

⁴ Fl en Pa idem, Pr 3 mei. Franco, abt van Grimbergen (Brabantia) van 1229 tot 1244 (Spillemaeckers, 53-60).

⁵ Gerard van Goetsenhoven, abt van Park (Brabantia) van 1414 tot 1434 (Jansen, 226).

xix d

- 3 **v nonas maii. Inventio Sancte Crucis, duplex; Alexandri et aliorum^a.**
Com. Alapayse // et Gerardi abbatis⁶ / et Anselmi, Radulphi, Willelmi et
Johannis sacerdotum et canonicorum de Vermans / et Beatricis Stemans
sororis nostre ad succurrendum^b, et Sygeri Coman de Volensele / et
Gerardi de Londersele^c et Beatricis uxoris eius, quibus debemus officium
/ et Walteri dicti Vremden⁷, cui debemus officium / et fratris Egidii de
Raesseghen⁸ curati de Ninive / et felicitis memorie reverendi domini Fran-
cisci Vlierden⁹ abbatis Parcensis^d.

a) Alexandri *niet in B.*

b) qui dedit nobis x sol. par. annuatim apud Woubrechtghem.

c) qui dedit nobis x sol. annuatim supra pratum in Rubroec.

d) 1601.

fol. 97vo

VIII e

- 4 **iiii nonas maii. S. Monicae, viduae.**
Com. Adele¹⁰, et Berneri¹¹, et Alberti conversi huius ecclesie // et domni
Henrici abbatis de Furnis¹² / et Willelmi sacerdotis et canonici huius
ecclesie / et domni Gerardi abbatis de Truncines¹³ / et domni Johannis
quondam abbatis in Tongerlo¹⁴ / et Laurentii sacerdotis et canonici de
Vermans / et domini Sygeri de Liedekerke militis domini de Boelaer¹⁵,
cui debemus officium / et Johannis de Sancto Quintino sacerdotis et cano-
nici de Vermans / et pie memorie domni Livini abbatis Sancti Adriani

⁶ Fl en Pr idem. Gerardus, abt van Dryburgh (Scotia), geattesteerd in 1177/1184 (Backmund II, 102).

⁷ Walter Vremden liet in 1365 een nieuwe kapel te Boechoute bouwen (Coenobia, fol. 194).

⁸ Geattesteerd in 1339 (AAM, AN, nr. 3, fol. 29vo).

⁹ Franciscus van Vlierden, abt van Park (Brabantia) van 1583 tot 1601 (Jansen, 229-230).

¹⁰ Vermoedelijk de zuster van frater Willelmus van Idegem en de dochter van Rocela. Zij wordt vermeld in 1170 (VE, fol. 56); voor Rocela, zie 10 maart.

¹¹ Mogelijk Bernerus van Nederwijk, die circa 1142 gronden aan de abdij schonk en als convers intrad (VE, fol. 16vo).

¹² Pr idem. Henricus, abt van Veurne (Flandria), vernoemd in 1206, gestorven in 1233 (Backmund II, 432; MB III/3, 602-604).

¹³ Pr 3 mei. Gelet op het gebruik van het woord *Truncines*, vermoedelijk Gerardus II, abt van Drongen (Flandria) in 1254-1263 (MB VII/3, 548).

¹⁴ Johannes van Berlaar, abt van Tongerlo (Brabantia) in 1270-1280 (Backmund II, 334; MB VIII, 291-292).

¹⁵ Heer van Boelare in 1312-1327. Jongere zoon van Raas (VIII) van Liedekerke en Breda en van Aleydis van Boelare. Hij was gehuwd met Johanna van Nevele (Warlop, 818-819; de Liedekerke, *Histoire* I, 290-291).

Geraldimontensis¹⁶ / et fratris Arnoldi Robbrechts sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Michaelis Robijns coci nostri^a.

Et pia memoria reverendi domini Christiani Roelofs¹⁷ abbatis huius ecclesie, quondam ecclesiasticorum Flandrie ordinum deputati primarii et visitoris per circarias Brabantie et Frisie ex commissione Capituli Generalis^b.

a) [15]45.

b) obiit 1657, ætatis 55.

f

5 iii nonas maii.

Com. Gerardi Longi¹⁸, et Rogeri conversi huius ecclesie // et Roberti abbatis Sancti Andree Ponti¹⁹ / et pie memorie domni Iohannis quondam abbatis de Vermanz²⁰ / et Iohannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Iohannis sacerdotis et canonici de Vermanz / Thome familiaris nostri / et Iohannis diaconi et canonici in Parcho / et Iohannis Lippins familiaris nostri / et Egidii vanden Brouke familiaris nostri / et fratris Antonii Evenepoule diaconi et canonici huius ecclesie^a.

a) 1617.

XVI g

6 ii nonas maii. Iohannis ante Portam Latinam.

Com. Marguardi²¹, et Wedrici conversi huius ecclesie // et Alberti conversi huius ecclesie, et Godescalci abbatis de Hafflighem²² / et Henrici / et Iohannis conversi de Vermans / et Machteldis de Alpetre / et Bernardi sacerdotis et canonici de Vermans / et Petri dicti Gans, et Katerine Roelants.

¹⁶ Livinus Vranx (1380-1410) abt van de Sint-Adriaansabdij van Geraardsbergen (MB VII/2, 93-95).

¹⁷ Christiaan Roelofs, afkomstig van Geraardsbergen, was subprior en nadien abt van Ninove van 1637 tot 1657 (MB VII/3, 529-530).

¹⁸ Vader van frater Herbrandus van Meerbeke, die een schenking deed aan de abdij in 1161 (DS, nr. 16).

¹⁹ Heylisssem idem. Abdij van Saint-André-au-Bois (Ponthivum) waar abt Robertus regeerde van 1199 tot 1208 (Hugo I, 164; Backmund II, 563). Vermoedelijk is *Ponti* een afkorting of verwijzing naar *Ponthivum*.

²⁰ Vermoedelijk abt Johannes, die regeerde van 1204 tot 1220 (Coquelle, 278).

²¹ Fl, Pa en Pr idem. Eerste proost van Münsterdreisen (Vadegotia), gesticht in 1145 (Backmund Ib, 115).

²² Pa idem. Abt van Affligem van 1147 tot 1162 en een tweede maal van 1185 tot 1195 (Verleyen, 187-188).

fol. 98 **V a**
 7 **nonas maii. S. Stanislai, episcopi et martyr.**

Com. Aloldi presbyteri²³, et Absalonis abbatis²⁴, et Alicis // et domni Reinaldi abbatis Sancti Martini Laudunensis²⁵ / et Walteri conversi huius ecclesie / et Hescelini abbatis in Grimbergis²⁶ / et Radulphi et Willelmi sacerdotum et canonicorum de Vermans / et domini Egidii Crudenare²⁷ presbyteri et Petri et Elizabeth parentum eius et Gossuini et Elizabeth, Henrici et Margarete parentum eorumdem, et Margarete et Johannis Crudenare, quibus debemus officium.

a) qui dedit nobis annuatim xx sol. par.

b

8 **viii idus maii. Apparitio S. Michaelis, duplex.**

Com. Tibaldi, et Fredrici conversi // et Arnulphi sacerdotis et canonici de Vermanz / et Sygeri sacerdotis et canonici huius ecclesie quondam abbatis in Trunchines²⁸ / et Balduini sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Petri sacerdotis et canonici in Parco / et Radulfi sacerdotis et canonici de Vermans / et Katherine uxoris Cornelii Corthals et ipsius Cornelii et Johannis filli eorum sacerdotis et canonici huius ecclesie, et Egidii sacerdotis et canonici / et fratris Georgii van Binnen prioris huius ecclesie / et piæ memoriæ domni Cornelii Heij^a quondam abbatis huius ecclesie²⁹ / et fratris Judoci Scheppere³⁰ sacerdotis et canonici huius ecclesie^b.

a) a° liii (1553); *in de marge*: Heer Cornelis Hey sterf op den achsten van maye. God wille zijn ziele nu in deewighe ruste gellyden.

b) a° 1573.

²³ Wordt genoemd als de derde kanunnik van het kleine seculiere kapittel van Ninove, overleed in 1136 (*Mirakelboek*, 137, 160).

²⁴ Fl, Pa en Pr idem. Abt van Théroutanne Saint-Augustin (Flandria). Abt Absalon overleed in 1177 (Hugo I, 224; Backmund II, 423).

²⁵ Pa en Pr idem. Reinaldus de Ribemont, abt van Laon Saint-Martin (Francia), geat-testeerd in 1207/1214 (Hugo I, 62-63; Backmund II, 512).

²⁶ Pa en Pr 6 mei. Abt van Grimbergen (Brabantia) van 1200 tot 1223 (Spillemaeckers, 39-43).

²⁷ Een Gillis de Crudenaere is vernoemd in 1346 en 1347 (RAB, AN, nrs. 745 en 746).

²⁸ Pa idem. Siger, abt van Drongen in 1235-1250; vermoedelijk overleden in 1252 (MB VII/3, 547).

²⁹ Cornelius Hey, afkomstig van Breda, abt van 1525 tot 1543, overleed in 1553 (MB VII/3, 522).

³⁰ Vermeld in 1546 (RAB, AN, nr. 92, fol. 3).

XIII c

- 9 **vii idus maii.** // Translatio S. Nycholai, *episcopi et confessoris*, ix l.
Com. Sigeri sacerdotis et Sygeri subdiaconi cano- /^a nicorum huius ecclesie // et Guidonis abbatis Sancti Andree in Nemore³¹ / et Godefridi conversi, et Elyzabeth familiaris in Parco / et Laurentii conversi de Vermans / et fratris Johannis tSac sacerdotis et canonici huius ecclesie / et commemoratio domini Jodoci Zegers^b coadiutoris huius ecclesie³².

a) De oorspronkelijke tekst van de eerste regel geschreven door de eerste hand vanaf Translatio tot cano- is uitgewist en herschreven. Van die oorspronkelijke tekst maakt -nicorum huius ecclesie duidelijk deel uit.

b) 1541; onder zijn naam is door een latere hand geschreven: Waelbrouck.

fol. 98vo

II d

- 10 **vi idus maii. Gordiani et Epimachi^a; S. Gregorii Nazianzeni, episcopi et confessoris.**

Com. Balduini sacerdotis et Eustachii canonicorum huius ecclesie, et Macharii abbatis³³, et Theoderici conversi // et Walteri de Sotegem³⁴ / et Arnulfi conversi huius ecclesie / et Johannis itemque Johannis conversorum de Vermans / et Balduini Witte censitoris nostri et Elizabeth uxoris eius / et fratris Aegidii Paludani canonici et diaconi huius ecclesiæ^{b 35}.

a) Gordiani et Epimachi niet in B.

b) obiit Alost.

e

- 11 **v idus maii.**

Com. // Willelmi conversi huius ecclesie / et pie memorie domni Gerardi abbatis Viconie³⁶ / et Egidii conversi de Vermans / et Nicholai / et

³¹ Pr idem. Saint-André-au-Bois (Ponthivum). Abt Guido is er geattesteerd in 1208/1214 (Hugo I, 164; Backmund II, 563).

³² Coadjutor met recht van opvolging onder abt Cornelius Hey (1525-1543) (MB VII/3, 522).

³³ Fl idem. Abt te Rommersdorf (Westfalia). Macharius, kanunnik van Floreffe, was de derde abt en regeerde in 1151/1153 (Hugo II, 689; Backmund Ib, 243).

³⁴ Vermoedelijk Walter I van Zottegem, overleden in 1212 (Warlop, 1226).

³⁵ Egidius vande Poele overleed in 1580 in de Ninooftse refuge te Aalst (LRD, fol. 1vo).

³⁶ Fl 15 mei. Braine en Cuissy 9 mei, Amiens 10 mei. De chronologie geeft moeilijkheden. Mogelijk Gerardus abt van Vicogne (Flandria), die regeerde van 1151 tot 1168 en werd afgezet (Hugo II, 1075; Backmund II, 436). Daar zijn naam niet door de eerste hand is geschreven zou hij na 1185/1188 gestorven zijn, tenzij zijn naam met jaren vertraging is ingeschreven. Abt Gerardus de Chièvres (keuze van Brouette), die regeerde van 1235 tot 1258, komt volgens ons niet in aanmerking, gelet op de sterfdatum van Matheus, priester van Idegem, die volgt.

Symonis Ammanni de Veteri Burgo³⁷ in Gandavo et Margarete et Ogeve quondam uxorum suarum / et Elisabeth, et Mathei presbyteri de Ydenghem³⁸ qui dedit nobis decimam apud Horenbeke, quibus debemus officium / et domni Walteri abbatis Sancti Foillani³⁹ / et fratris Johannis van Snick sacerdotis et canonici huius ecclesie^a.

a) 1572.

X f

12 **iiii idus maii. Nerei, Achillei, Pancratii, Domitissæ, martyrur.**

Com. Herberti⁴⁰, et Wedrici, et Witgheri conversi huius ecclesie⁴¹ // et Fergi⁴² / et Alicis de Mortanio / Everardi⁴³ / et Radulfi abbatum / Willelmi et Marcilii conversorum huius ecclesie / et Erburgis / et Johannis sacerdotis et canonici in Parco.

fol. 99 **g**

13 **iii idus maii. Marie ad martyres^a; et Servatii episcopi et confessoris.**

Com. Lamberti canonici huius ecclesie, et Godescalci // et Lismodis / et Macthildis converse / et domni Tiscelini⁴⁴ / et Walteri Bever⁴⁵ sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Ghisellini de Hautcroes et Geluidis uxoris eius et Laurentii sacerdotis et canonici huius ecclesie filii eorumdem / et Henrici famuli nostri de Camba^b, quibus debemus officium / et Rasonis vander Haghen⁴⁶ et Rasonis et domicelle Margarete parentum eius, quibus debemus officium.

a) niet in B.

b) qui dedit nobis xvi lib. [...].

³⁷ Oudburg, stadsdeel van Gent rond het Gravensteen dat een eigen amman had, dit is een grafelijke gerechtsdienaar te vergelijken met een meier (Heins I, 237-238). Op te merken valt dat de tweede deken van het Sint-Pharaïldiskapittel *Henricus, dictus Amman*, heette en vernoemd wordt van 1231 tot 1250 (Declercq, De oorsprong, 76 en 94). Is de hier genoemde Simon een familielid?

³⁸ Matheus, pastoor van Idegem, deed *agens in extremis*, afstand van de tienden van Sint-Kornelius-Horebeke in mei 1239 en overleed in de zomer van dat jaar (DS, nrs. 154 en 186).

³⁹ Pr idem. Abt van Saint-Feuillien (Floreffia) in de periode 1300-1305 (MB I, 414).

⁴⁰ Pa idem. Herbert, eerste proost van Knechtsteden (Westfalia), die regeerde van 1129 tot 1150 (Hugo II, 6-7; Backmund Ib, 223).

⁴¹ Is vermeld in het *Liber Miraculorum* (Mirakelboek, 116-117).

⁴² Heylissem idem. Daar gecommemoreerd als *Fergi conversi, fundatoris duarum ecclesiarum nostri ordinis*. De kloosters zelf hebben we niet kunnen identificeren.

⁴³ Fl 11 mei, Pa idem. Everardus, abt van Heylissem (Brabantia) in 1206/1225 (Backmund II, 382).

⁴⁴ Tongerlo idem. Abt van Laon Saint-Martin (Francia), geattesteerd in 1188/1189 (Hugo I, 61; Backmund II, 512).

⁴⁵ Getuige in een oorkonde van 1230 (DS, nr. 159).

⁴⁶ Maakte zijn testament op in 1376 (RAB, AN, nrs. 103 en 104).

XVIII a

14 ii idus maii. S. Bonifacii, martyris.

Com. Lambini abbatis // et Gozuini sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Rogeri sacerdotis et canonici de Vermans / et Johannis conversi in Parcho / et fratris Adriani Wasteels⁴⁷ diaconi et canonici huius ecclesiæ^a, et fratris Livini Bularii pastoris Ninivensis⁴⁸ sacerdotis et canonici huius ecclesiæ; obiit hic ex lesura inflicta ab hereticis in expugnatione oppidi Alostensis, sepultus est Bruxellæ in coemiterio Sanctæ Gudulæ, quo læsus in captivitatem deductus est^b.

a) iste Alosto obiit.

b) 1582.

VII b

15 idus maii.

Com. Tibaldi⁴⁹ // et Walteri / et Egidii de Vreckem conversi ad succurrendum⁵⁰ / et Walteri abbatis in Berna⁵¹ / et Johannis Scamp de Goike et Gertrudis uxoris sue⁵², et Petri Hartkase de Leniaco et Yde uxoris sue / et domni Johannis quondam abbatis huius ecclesie⁵³ / et Henrici de Wasenhove sacerdotis⁵⁴, quibus debemus officium / et Egidii de Costere^a quondam pistoris nostri et Beatricis uxoris sue ac liberorum eorundem, quibus debemus officium.

Et fratris Hermannii De Ceulener præpositi in Boekhout quondam pastoris Ninivensis sacerdotis et canonici huius ecclesiæ⁵⁵.

a) qui dedit ecclesie nostre [...] grossorum monete [...] supra domistadium suum in Nederwic.

⁴⁷ Overleed in 1581 (LRD, fol. 1vo). De Ninoofse communautiteit was van 1579 tot 1582 in haar refugehuis te Aalst gevestigd (Valvekens, *De Zuid-Nederlandsche Norbertijner abdijen*, 160-165).

⁴⁸ Was te Ninove pastoor in 1576 (DB V, 108). Aalst werd door de geuzen veroverd op 22/23 april 1582 (VG II, 323; Valvekens, *De Zuid-Nederlandsche Norbertijner abdijen*, 164).

⁴⁹ Averbode 13 mei, Grimbergen 3 aug. Tibaldus, abt van Antwerpen Sint-Michiels (Brabantia), die resigneerde in 1171 (MB VIII/1, 209).

⁵⁰ Egidius van Vreckem wordt vermeld in oorkonden van 1214 tot 1229. Hij was de schoonvader van Helwidis, dochter van Otto I van Wedergrate (DS, nrs. 148 en 151; VdP19, 51-52).

⁵¹ Berne 14 mei. Walter II, abt van Berne (Brabantia), die regeerde van 1232 tot 1235 (Berne, 110).

⁵² Vermoedelijk de oom van de Ninoofse abt Johannes Scamp. Johannes en Gertrudis worden eveneens gecommemoreerd op 22 juni. In 1302 maakte Gertrudis, weduwe van Johannes, haar testament op (RAB, AN, nr. 68, fol. 66-69).

⁵³ Johannes Scamp, afkomstig van Lennik, eerst prior en nadien abt van 1314 tot 1317 (MB VII/3, 515).

⁵⁴ Was in 1300 getuige bij een schenking van Egidius de Puttere (DS, nr. 289).

⁵⁵ Hij overleed in 1694 en was pastoor te Ninove van 1665 tot 1678 (DB V, 108; MB VII/3, 574).

fol. 99vo

c

16 **xvii kalendas iunii.**

Com. Walteri⁵⁶, et Gerbergis converse // et Winrici sacerdotis et canonci / et Oilardi abbatis de Vermans⁵⁷ / et Balduini sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Walteri conversi nostri / et Iohannis conversi de Vermans / et Iohannis conversi in Parcho / et Jacobi sacerdotis de Vermans / et fratris Iohannis Hasselt sacerdotis et canonici huius ecclesie.

XV d17 **xvi kalendas iunii.**

Com. Ermentrudis sororis nostre, et Alsteni conversi, et Stephani⁵⁸, et Theoderici // et Willelmi abbatis⁵⁹ / et Inghelberti / et domni Andree abbatis Bassifontis⁶⁰ / et Rogeri abbatis Belli Portus⁶¹ / et domni Willelmi abbatis in Ardenna⁶² / et Thome presbyteri de Hasplar canonici ad succurrendum / et Godefridi de Leniaco patris eius et Hodierne matris eius / et Beatricis de Herlinckhove^{a 63}, quibus debemus officium / et Henrici sacerdotis et canonici in Parcho / et Iohannis Biscop quondam familiaris nostri.

a) Gewist in A, wel aanwezig in B.

III e18 **xv kalendas iunii.**

Com. Reimboldi conversi huius ecclesie, et Amelrici constabularii⁶⁴, et Ermengardis converse // et Phylippi sacerdotis et canonici de Troncinis⁶⁵ /

⁵⁶ Pa 15 mei. Walter de Saint-Maurice, eerste abt van Laon Saint-Martin in 1124-1151, nadien bisschop van Laon in 1151-1155 (Gams, 559).

⁵⁷ Fl idem. Oilardus van Verman (Flandria) is wel gekend door Coquelle, maar chronologisch niet geplaatst (Coquelle, 310). Op basis van het Ninoofse necrologium te situeren rond 1200.

⁵⁸ Pr idem. Abt van Metz Sainte-Croix (Lotharingia), geattesteerd in 1152/1176 (Hugo I, 573; Backmund III, 86).

⁵⁹ Pa idem. Vermoedelijk Willem, abt van Licques (Flandria) van 1198 tot 1218 (Hugo II, 61; Backmund II, 416).

⁶⁰ Pa idem. Andreas, abt van Bassefontaine (Francia) (Hugo I, 238-239; Backmund II, 481). Abt Andreas is te situeren einde 13de eeuw.

⁶¹ Fl, Pa en Pr idem. Beauport (Normannia Borealis). Rogerus regeerde circa 1224/1232 (Hugo I, 311; Backmund III, 17).

⁶² Berne 14 juni. Abt Willem van Ardenne (Normannia Borealis) is geattesteerd in 1260/1282 (Hugo I, 190; Backmund III, 35).

⁶³ Zie ook 8 december.

⁶⁴ Almarik II van Ninove, stichter van het kleine seculier kapittel van Ninove in 1114-1119. Hij was stalmeester van Vlaanderen en vader van Gerard I, de stichter van de abdij (VdP10, 280-282; Warlop, 1017).

⁶⁵ Drongen (Flandria).

et Johannis / et Ottijn vanden Gruene quondam coci et portarii nostri^a.
a) 1544.

fol. 100

f

19 **xiii kalendas iunii. Potentiane, virginis.**

Com. Henrici⁶⁶, et Galfridi⁶⁷, et Sigeri // et Willelmi abbatis Thenalien-
sis⁶⁸ / et pie memorie domni Stephani abbatis apud Locum Dei in Jardo⁶⁹
/ et fratris Arnoldi de Bast sacerdotis et canonici huius ecclesie, qui obiit
in via Romana / et Henrici sacerdotis et canonici huius ecclesie.

XII g

20 **xiii kalendas iunii.**

Com. Thidele sororis nostre, et Rieze converse // et Arnoldi sacerdotis et
canonici huius ecclesie / et Ghelnoti / et Lutgardis converse / et Balduini
Scolpart / et Thome de Pollar⁷⁰ / et Jordani burgensis in Gandavo / et
Ghiselberti presbyteri de Oudenhoven, quibus debemus officium /
Arnoldi sacerdotis et canonici de Vermans / et Johannis conversi nostri /
et Balduini de Milebeke⁷¹ et Margarete uxoris eius qui dederunt nobis x
sol. par. annuatim supra pratum quod erat Kamuis^a, quibus debemus offi-
cium / et fratris Henrici Borluut sacerdotis et canonici huius ecclesie.
a) *Nadien doorschapt*.

I a

21 **xii kalendas iunii.**

Com. Ellebaudi abbatis⁷² // et Sygeri canonici Merbeccensis⁷³, cui debe-
mus officium / et Sancii abbatis Case Dei⁷⁴ / et Gerardi de Mulem, cui

⁶⁶ Fl en Pa idem. Graaf Henri le Liberal (1152-1181), vader van graaf Tibaldus III van Champagne (LM 2, 1681-1682).

⁶⁷ Fl en Pa idem. Godefridus, abt van Neuffontaines (Arvernica), overleden in 1159 (Hugo I, 743; Backmund III, 153).

⁶⁸ Pr 16 mei. Willem, abt van Thenailles (Floreffia), die stierf in 1230 (Hugo II, 953; Backmund II, 401).

⁶⁹ Pr 18 mei. Lieu-Dieu-en-Jard (Normannia Borealis). Abt Stephanus leefde in de 14de eeuw (Hugo II, 72; Backmund III, 25).

⁷⁰ Schepen van Geraardsbergen. Was getuige bij een overeenkomst in 1226 en ver-
kocht gronden aan de abdij in 1237 (DS, nrs. 141 en 186).

⁷¹ Was in 1282 baljuw van Ninove (DS, nr. 255). Wordt in 1311 vermeld als schepen
van Ninove (VG II, 614).

⁷² Fl 20 en Pa 26 mei, Pr idem. Derde abt van Lieu-Restauré (Francia), geattesteerd in
1172/1179 (Hugo II, 75; Backmund II, 514).

⁷³ Siger, kanunnik van Meerbeke, is geattesteerd in 1221 (DS, nr. 126).

⁷⁴ Abt van La Casedieu (Gasconia), vernoemd in 1227 en 1237/1257 (Hugo I, 483;
Backmund III, 173).

debemus officium / et Johannis Kersmakere et Alicie eius uxoris⁷⁵, quibus debemus officium / et Henrici de Conroet⁷⁶, cui debemus officium / et fratris Gisberti Byl^a sacerdotis et canonici huius ecclesiæ præpositi in Reinissart⁷⁷ / et fratris Adriani Robaert^b præpositi in Reinirsart sacerdotis et canonici huius ecclesiæ quondam pastoris in Windecka-Teneræ⁷⁸.

a) 1611.

b) 1637.

fol. 100vo

b

22 **xi kalendas iunii.**

Com. Balduini conversi huius ecclesie // et Iohannis conversi de Insula Beate Marie⁷⁹ / et Lamberti sacerdotis et canonici in Parcho, et Iohannis subdiaconi et canonici ibidem / et fratris Martini de Mygero alias Govaerts^a canonici huius ecclesie.

a) s *bij Govaert door latere hand toegevoegd*; B leest Bovaerts.

IX c

23 **x kalendas iunii.**

Com. domini Gerardi fundatoris huius abbatie et Gissele uxoris sue⁸⁰, quibus debemus officium // et Claricie converse / et Hescelini pie memorie sacerdotis et canonici huius ecclesie⁸¹ / et Milecendis Nivellensis prepositisse⁸² / et Balduini de Praet⁸³ / et Nicholai de Hoven / et Sygeri abbatis⁸⁴ / et Gerardini de Ninive⁸⁵ et Alicie uxoris eius item Gerardini filii eorum et Mabilie uxoris sue, quibus debemus officium, et domni Harelii abbatis Novi Predii⁸⁶.

⁷⁵ Johannes de Keersmaker en zijn vrouw zijn geattesteerd in 1321 (RAB, AN, nr. 68, fol. 85).

⁷⁶ Ridder, overleden in 1353 en samen met zijn ouders begraven in de abdijkerk (Béthune, *Épitaphes*, 85).

⁷⁷ Renissart, hof van de Ninoofse abdij te Arquennes (MB I, 421).

⁷⁸ Pastoor van Denderwindeke in 1610-1630 (DB V, 89; MB I, 421).

⁷⁹ Abdij Mariënweerd (Brabantia).

⁸⁰ Fl, Pa en Pr idem. Gerardus I van Ninove, stichter van de abdij van Ninove, die van start ging op 11 november 1137. De stichting gebeurde ter gedachtenis van zijn vrouw Gisela van Petegem, die overleed in 1136 (gecommemoreerd op 26 december). Gerardus zelf werd nog kanunnik en overleed in 1144 (VdP10, 283-284; *Mirakelboek*, 78-79).

⁸¹ Subprior Hescelinus wordt vernoemd in de *Historia fundationis* en in een oorkonde van 1195 (*Mirakelboek*, 141 en 161; DS, nr. 72).

⁸² Abdij van Nijvel, zie MB IV/1, 269-304.

⁸³ Komt voor als getuige in twee grafelijke oorkonden in 1200 en 1201 (DS, nrs. 90 en 92).

⁸⁴ Berne en Braine idem. Sigerus, abt van Thenailles (Floreffia), die regeerde circa 1220 (Backmund II, 401).

⁸⁵ Vermoedelijk Gerardinus, clericus van Ninove, vermeld in 1299 (RAB, AN, nrs. 245 en 246).

⁸⁶ Abdij kan niet geïdentificeerd worden.

d

24 **ix kalendas iunii.**

Com. Ermengardis, et Willelmi abbatis Gratie Dei⁸⁷, et Agathe // et Henrici sacerdotis / itemque Heinrici diaconi canonicorum huius ecclesie / et Johannis militis de Landreghem⁸⁸ conversi ad succurrendum, cui debemus officium / et Egherici de Lembeke et Beatricis uxoris eius, quibus debemus quolibet mense memoriam⁸⁹ / et Johannis dicti Woebel de Leniaco^a, cui debemus officium / et Gertrudis uxoris eius, cui etiam debemus officium / et domni Johannis quondam abbatis huius ecclesie, cui quodam mense debemus memoriam⁹⁰.

a) qui assignavit conventui nostro sex sol. annuatim supra mansum suum cum suis appendiciis situm apud Leniacum [...] Petri Hartkaes⁹¹.

fol. 101 **XVII e**25 **viii kalendas iunii. Urbani, pape et martyris.**

Com. Godefridi abbatis⁹² // et Berteldis / et Geroldi sacerdotis et canonici de Vermans / et fratris Johannis Cobbaert sacerdotis et canonici huius ecclesie⁹³.

VI f

26 **vii kalendas iunii. S. Eleutherii, papæ et martyris.**

Com. Gerlonis abbatis⁹⁴, et Iohannis sacerdotis et canonici huius ecclesie // et domni Johannis prioris Marchianensis⁹⁵ quondam canonici huius ecclesie / et Albrici sacerdotis et canonici de Vermans.

g

27 **vi kalendas iunii. S. Ioannis, papæ et martyris.**

Com. // Leonis / et Iwani prepositi de Bedebur⁹⁶ / et Alidis de Nivella familiaris.

⁸⁷ Pa idem. Willem, eerste abt van La Castelle Saint-Jean (Gasconia) (Hugo I, 487; Backmund III, 195).

⁸⁸ Vernoemd als getuige in 1249 en 1267 (DS, nrs. 217 en 235).

⁸⁹ Maandelijkse commemoratie, zie 30 augustus.

⁹⁰ Maandelijkse commemoratie van abt Johannes van Hartbeke (1274-1305); sterfdag 20 december.

⁹¹ Wordt vermeld op 15 mei.

⁹² Pr 24 mei. Godefridus, eerste abt van Valsecret (Francia), overleden in 1164 (Hugo II, 1035-1036; Backmund II, 536; LP, 464-466).

⁹³ Overleed in 1581 te Aalst (LRB, fol. 1vo).

⁹⁴ Fl en Pr idem. Eerste abt van Newhouse (Anglia Mediana), dat gesticht werd in 1145 (Hugo II, 339-342; Backmund II, 68).

⁹⁵ Benedictijnenabdij van Marchiennes in Noord-Frankrijk, arr. Douai (GC III, 393).

⁹⁶ Pa 22 mei. Iwanus, proost van Bedburg (Westfalia). Bij Backmund onder de twijfelgevallen geplaatst. Op basis van het schriftbeeld te situeren in de 13de eeuw (Backmund Ib, 177).

fol. 101vo

XIII a28 **v kalendas iunii.**

Com. Ingelberti conversi huius ecclesie // et domni Mathei abbatis Cla-
refontis⁹⁷ / et fratris Johannis de Saedelaere praepositi in Scherscamp⁹⁸
sacerdotis et canonici huius ecclesie, et fratris Adriani Lestuer sacellani
in Voorde sacerdotis et canonici huius ecclesiae⁹⁹.

III b29 **iiii kalendas iunii.**

Com. Ermengardis, et Tibaldi sacerdotis // et Symonis sacerdotis et cano-
nici huius ecclesie / et domni Johannis prioris de Vermans / et Henrici
de Londerzele / item Johannis sBrunen et Margarete uxoris eius et Egi-
dii filii eorumdem et Beatricis uxoris eius.

c30 **iii kalendas iunii. S. Felicis papæ et martyris.**

Com. Ade abbatis¹⁰⁰ // et Reinbaldi conversi / et Ave sororis in Parco /
et Beatricis de Liefverghem / et Godefridi canonici in Parco, et Gertru-
dis.

fol. 102

XI d31 **ii kalendas iunii. Petronille, virginis.**

Com. Reineri sacerdotis et canonici huius ecclesie // et Gerardi sacerdo-
tis / et Walteri dicti Leuwerke de Aedeghem / et Margarete, [et] Oliveri
de Ostersele¹⁰¹ / et Boymundi canonici Vallis Sancte Marie in Frisia¹⁰² /
et Marie van den Wouwe, cui debemus officium.

⁹⁷ Clairefontaine (Floreffia). De abt komt niet voor in de bestaande abtenlijst (Hugo I, 516-520; Backmund II, 372).

⁹⁸ Overleden in 1581 (MB VII/3, 590).

⁹⁹ Overleden te Aalst in 1580 (LRD, fol. 1vo).

¹⁰⁰ Pr 31 mei. Adam, tweede abt van Dommartin (Ponthivum), die regeerde in 1131-1166 (Hugo I, 623; Backmund II, 551; LP, 470).

¹⁰¹ Oliverus van Oosterzele is vernoemd als getuige in 1332 (RAB, AN, nr. 68, fol. 110).

¹⁰² Lidlum (Frisia).

IUNIUS

Iunius habet dies xxx^a, luna xxix^a.^a

e

1 KAL[ENDAS]. Nicomedis, martyris^b.

// Commemoratio Philippi comitis Flandrie¹ / et Nicholai, et Elysabeth, et Gerardi sacerdotis, item Geraerdi, et Nicholai / Balduini^c conversi huius ecclesie / et Walteri / itemque Walteri Faitinc de Nederwijn^d, et Alicie / et Walteri conversi huius ecclesie / item Agnetis beghine de Lidekerke et parentum eius et Clementie sororis sue² et antecessorum suorum, quibus debemus officium / et pie memorie domni Cornelli de Hamme abbatis huius ecclesie³, cui debemus plenum officium^e.

a) *Niet in B.*

b) *Niet in B.*

c) *B heeft et Nicolai, et Balduini.*

d) *Faitinc de Nederwijn ontbreekt in B.*

e) *a° m° ccc° xci°; et rexit ecclesiam nostram ut bonus et laudabilis pastor fideliter ac prudenter xxxii annis, et ix mensibus cum viii diebus.*

XIX f

2 iiij nonas iunii. Marcellini et Petri, et Erasmi, martyrum.

Com. Lantberti conversi // et Petri sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Alicie de Asplar / et Nicholai de Guchthe / et pie memorie nobilis domine Margarete de Cleve comitisse de Lode et domine de Ninive⁴, cui debemus officium / item Henrici Vlamijncs, Alicie uxoris eius, Johannis, Symonis, Cristiani, Nycholai⁵ sacerdotis et canonici huius ecclesie,

¹ Pr 2 juni. Graaf Filips van de Elzas, die regeerde van 1157 tot 1191 (Strubbe, 393).

² Agnes is geattesteerd in 1301. Haar zuster Clementia, eveneens begijn, maakte haar testament in 1315 en is geattesteerd in 1301 en 1313 (RAB, AN, nrs. 250, 342, 344, 345 en 459).

³ Fl idem, Pa 6 juni. Cornelius van Hamme, afkomstig van Ninove, was abt van Ninove van 1359 tot 1391 (MB VII/3, 517).

⁴ Margareta van Kleef, dochter van graaf Diederik VII van Kleef, huwde met Hendrik I van Vlaanderen, derde zoon van graaf Gewijde van Dampierre. Zij overleed op 8 juni 1334 en werd naast haar man begraven in de Vlaanderenkapel van het klooster van de franciscanen te Brugge. Hendrik was graaf van Lodi (stad en graafschap nabij Milaan) en heer van Ninove. Hij overleed op 6 november 1337 (VG II, 74-78; Vredius, *Genealogiae* II, 66-67).

⁵ Geattesteerd als subprior in 1377 (RAB, AN, nr. 68, fol. 117).

Margarete, Alicie, Petronille, Marie⁶ liberorum eorumdem necnon omnium antecessorum, amicorum et benefactorum omnium predictorum, quibus debemus plenum officium. / Com. fratris Roberti Villici⁷ sacerdotis et canonici huius ecclesie^a / et fratris Judoci Steelandt⁸ pastoris in Voorde, sacerdotis et canonici huius ecclesie^b.

Et domini Martini Regnaucourt⁹ sacerdotis et canonici huius ecclesie^c.

a) 1554.

b) 1608.

c) obiit 1667, ætatis 69.

fol. 102vo

VIII g

3 **iii nonas iunii.**

Com. // Sigeri / et Ade sacerdotis et canonici de Vermans / et Johannis Dieroghe et matris eius et Alicie uxoris eius¹⁰ / et Iohannis sacerdotis et canonici de Vermans / et domini Hughonis de Borst¹¹ militis / et fratris Johannis de Brouwere sacerdotis et canonici huius ecclesie.

XVI a

4 **ii nonas iunii.**

Com. Geroldi // et Werrici acoliti et canonici de Vermans / et Gerardi sacerdotis et canonici ibidem.

V b

5 **nonas iunii.**

Com. Balduini sacerdotis et canonici huius ecclesie // et Johannis conversi huius ecclesie.

Onderaan de folio staat een tekst over een veldtocht van hertog Jan I van Brabant¹² en de slag te Woeringen. De nog moeilijk leesbare kroniektekst van 10 regels is blijkbaar omwille van de datum van 5 juni op deze pagina geplaatst¹³.

⁶ Maria wordt eveneens gecommemoreerd op 22 december en overleed in 1385.

⁷ Vermeld als subprior in 1542 (RAB, AN, nr. 92, fol. 2vo).

⁸ Pastoor van Voorde van 1585 tot 1606 (DB V, 137).

⁹ Naam van een Ninoofs schepengeslacht tijdens de periode 1626-1679 (VG II, 617-618).

¹⁰ Beiden worden eveneens vermeld op 31 augustus.

¹¹ Vermeld in 1271 als man van Ermengardis van Rideve, die gecommemoreerd wordt op 25 januari (DS, nr. 252). Was in 1304-1305 hoogbaljuw van het Land van Aalst (Van Isterdael, De heren, 24-26).

¹² Hertog Jan I regeerde van 1267 tot 1294 (Strubbe, 370). De slag te Woeringen had plaats op 5 juni 1288.

¹³ Tekst gepubliceerd in: Willems, *Chronique de Jean van Heelu*, 384. De transcriptie van Willems is hier overgenomen.

a° domini m° cc° lxxx° viii° nonas junii Johannes dux Brabantie et Lotharingie profectus est cum exercitu suo versus Coloniam ad destruendum castella supra Rhenum sita, quorum custodes de mandato archiepiscopi Coloniensis omnibus navigiis per eadem castella transeuntibus gravia thelonea imponebant, et si quando dare rennuissent, spoliantur navigia. Cum igitur predictus dux castellum quoddam, quod dicitur Woronc, situm supra Renum prope Coloniam, in quo collectores dicti archiepiscopi morabantur, aliquamdiu odsedisset, idem archiepiscopus, comes Gelrie et comes de Lussenlenborgh, collecto interim magno et fortissimo exercitu, predictum ducem et suos invaserunt, certando ab hora tertia usque ad vesperam. Dictoque duce per dei misericordiam triumphum gloriosum optinente, archiepiscopus Coloniensis, comes Gelrie et multi cum eis a dicto duce capti sunt, comes vero de Lussemborgh cum tribus fratribus suis et multis aliis nobilibus in commune certamine occisus est. Et ut dicebatur de parte ducis non [...] xxx homines, de parte vero comitis mille et quingenti. Actum anno predicto, nonas junii.

fol. 103

c

6 **viii idus iunii.** *Translatio S.P.N. Norberti, triplex.*

Com. // [...] ^a et Arnoldi conversi in Parcho / et Margarete de Tenremunde ^b ¹⁴ / et Alicie de Loches ^c / et Gossuini Cloppre de Ninive ^d / et fratris Gerardi Dijn ¹⁵ curati de Nienive sacerdotis et canonici huius ecclesie ^e.

Et domini Frederici Struelens ¹⁶ sacerdotis et canonici huius ecclesie necnon pastoris in Vorde ^f.

a) Een tekst van één regel is uitgewist.

b) que dedit v lib. [...].

c) que dedit iii sol. a[nnuatim].

d) qui assignavit xiii sol. par. annuatim, scilicet [iii] sol. par. supra pratum [...] et residuos x sol. supra pratum Zurenmersch in Nederwic [...].

e) m cccc i.

f) 1654.

XIII d

7 **vii idus iunii.**

Com. Hermann ¹⁷ // et Theoderici de Strithem / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Johannis sacerdotis et canonici de Vermans.

¹⁴ Margareta overleed in 1238. Zij was de tweede dochter van Walter II van Dendermonde en Aleydis. Haar moeder was in een tweede huwelijk getrouwd met Gerard III van Grimbergen en Ninove (Warlop, 758; VdP3, 53-54). Ze wordt te Dendermonde in de kapittelkerk gecommemoreerd op 16 april (De Vlaminck, *L'église* II, 68).

¹⁵ De naam De Dijn komt in 1360 voor bij de Ninoofse schepenen (VG II, 614).

¹⁶ Pastoor te Voorde vanaf 1644 (DB V, 138).

¹⁷ Pr en Marcheroux idem. Hermann, proost van Weissenau (Suevia), overleed in 1175 (Hugo II, 287; Backmund Ib, 86).

I I e**8 vi idus iunii. SS. Medardi et Gildardi, episcoporum et confessorum.**

Com. Digardis, et Basiliï conversi huius ecclesie // et domini Johannis abbatis ecclesie Theloniensis¹⁸ / et domni Reineri abbatis monasterii Sancti Justi¹⁹.

fol. 103vo

f**9 v idus iunii. Primi et Feliciani, martyrum.**

Com. Truhmani^{a 20}, et Frowini conversi huius ecclesie, et Reinsuendis, et Rinceri // et Arnoldi conversi²¹ / Petri Wintoniensis episcopi²² fundatoris ecclesiarum de Tychefeldis²³ et de Halys²⁴ ordinis premonstratensis / et Elisabeth Sproncs de Gandavo^b / et Heylewidis dicte Wrede^c uxoris Henrici Mulhem²⁵, quibus debemus officium / et pie memorie domni Gilberti abbatis ecclesie Liskensis²⁶.

a) *B leest* Truhmari.

b) que dedit [...] abbati xxxvii lib. et conventui x lib.

c) que dedit conventui nostro [...] annuatim supra domum suam apud Ninive.

X g**10 iiii idus iunii.**

Com. Apnis conversi, et Oberti sacerdotis et canonici huius ecclesie, et Gozuini conversi, et Petri abbatis²⁷ // et Gerardi / et Walteri conversi ad succurrendum / et pie memorie domni Gerardi abbatis ecclesie

¹⁸ Fl en Pr 9 juni. Abt Johannes de Rochigny van Thenailles (Floreffia), overleed in 1263 (Hugo II, 954; Backmund II, 401).

¹⁹ Abt Reinerus van Saint-Just-en-Chaussée (Ponthivum), wordt vermeld in 1270 (Hugo II, 944; Backmund II, 565).

²⁰ Bonne-Espérance idem. Truhmannus, tweede proost van Osterhofen (Bavaria), vernoemd van 1140 tot 1153 (Hugo II, 461-462; Backmund Ib, 16).

²¹ Arnoldus van Velzeke, broeder en schoenmaker, overleed in 1215. Zijn leven wordt verteld in de *Historia foundationis* (Mirakelboek, 154-157). Na de Contrareformatie werd hij als een zalige van de orde vereerd. Zijn feest valt op 12 jan. te Ninove (necrologium C) en op 23 jan. elders (LP, 515; Amiens 23 jan.).

²² Pr 8 juni. Petrus de Rupibus, bisschop van Winchester van 1205 tot 1238 (Gams, 198).

²³ Abdij van Tichfield (Anglia Australis), gesticht in 1219 (Hugo II, 963-964; Backmund II, 79).

²⁴ Abdij van Halesowen (Anglia Mediana), gesticht in 1219 (Hugo I, 791-792; Backmund II, 58).

²⁵ Getuige in 1289 en 1305 (DS, nr. 271; AAM, AN, nr. 2, fol. 170vo).

²⁶ Abdij van Licques (Flandria), waar abt Gilbertus geattesteerd is circa 1300 (Hugo II, 92; Backmund II, 416).

²⁷ Pa en Pr idem. Petrus, derde abt van Neuffontaines (Arvernia), geattesteerd in 1159 (Hugo I, 744; Backmund III, 153).

Antwerpiensis²⁸ / et venerabilis domini fratris Hellini Steelandt²⁹ sacerdotis et canonici huius ecclesie quondam prepositi in Bouchaut^a.

*Et fratris Matthei David conversi huius ecclesie*³⁰.

a) obiit a° 1641.

a

11 **iii idus iunii. Barnabe, apostoli, duplex.**

Com. Lidelmi, et Willelmi acoliti et canonici huius ecclesie // et Petri sacerdotis de Vermans / et Walteri, Godefridi, Lamberti sacerdotum et canonicorum in Parcho.

fol. 104 **XVIII b**

12 **ii idus iunii. Basilidis, Cirini et aliorum; Naboris et Nazarii, martyrum.**

// Com. Johannis conversi huius ecclesie / et Balduini sacerdotis huius ecclesie / et Petri conversi de Vermans / et Henrici conversi huius ecclesie / et Egidii de Ympe³¹ sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Cornelii Drivere³² sacerdotis et canonici huius ecclesie / et commemoratio fratris Martini Reynbouts quondam pastoris in Voordis^a.

a) a° [15]40.

VII c

13 **idus iunii. S. Antonii de Padua, confessoris.**

Com. Riquini // et Gerardi canonici huius ecclesie / et Eggrici de Haycruce³³ et Ermengardis uxoris eius³⁴ / et Egidii, et Thome de Hasselth, quibus debemus officium / et bone memorie domine Margarete domine de Boulers³⁵ / et Petri conversi / et Elysabet.

²⁸ Pa 11 juni, Pr idem. Gerard van Lier, abt van Antwerpen Sint-Michiels (Brabantia) van 1244 tot 1258 (MB VIII/1, 212-213).

²⁹ Overleden op 87-jarige leeftijd. Liet een uitgebreide biografie na (LRD, fol. 1; MB VII/3, 573). Was subprior, pastoor te Outer (1596-1606), Borchtlombeek (1606-1616) en proost te Boechoute (1616-1638).

³⁰ Overleed in 1652, was de broer van abt Johannes David (LRD, fol. 3vo).

³¹ Geattesteerd in 1339 (AAM, AN, nr. 3, fol. 29vo).

³² Vermoedelijk familielid (zoon) van Cornelis de Drivere, schepen van Ninove in 1396 (VG II, 614).

³³ Vernoemd in 1217 en 1220 als leenman van de heer van Edingen (Decamps, Castres, 221 en 229).

³⁴ Vermeld in 1195 (VE, fol. 167).

³⁵ Margriet van Halewijn, vrouw van Pieter van Reingersvliete, heer van Boelare. Zij was in 1468/1469 nog in leven (Van Trimpont, *Het Land en de baronie Boelare*, 152-153).

d

- 14 **xviii kalendas iulii. S. Basilii magni episcopi et confessoris.**

Com. Giselberti canonici // et Gerardi, et Henrici, et Ave / et domni Henrici canonici huius ecclesie prepositi in Valle Lyliorum³⁶ / et Johannis quondam abbatis Bone Spei³⁷ / et Nicholai / et fratris Johannis Loquose^a sacerdotis et canonici et prioris huius ecclesie et magistri in Reinirsart.
a) Reinirsart obiit 1627, plusquam 90 annis.

XV e

- 15 **xvii kalendas iulii. Viti sociorumque eius^a; Modesti atque Crescentiae, martyrum.**

Com. Lithardi // et Gerbergis / et Alardi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Roberti Bardolfi^b ³⁸, et Ausculfi abbatis³⁹ / et Gerardi abbatis Bone Spei⁴⁰ / et Ghisele de Outre.

a) Niet in B.

b) B leest Roberti Radulphi.

III f

- 16 **xvi kalendas iulii. Sanctorum Cirici et Iulitte, martyrum.**

Com. Antonii⁴¹ // Balduini et Willelmi conversorum nostrorum / et fratris Judoci Claus⁴² Ninivensis dyaconi et canonici huius ecclesie^a.
a) obiit a° xlvii (1547), litera dominicalis b.

g

- 17 **xv kalendas iulii.**

Com. Stephani, Alsteni, et Amilii // et Claricie / et Martini sacerdotis et canonici de Vermans / et domni Pontii abbatis de Bucillies⁴³ / Walteri de

³⁶ Henricus was proost te Leliëndaal (Brabantia) in 1278-1283 (SAM, Leliëndaal, nrs. 72 en 77).

³⁷ Johannes van Valenciennes was abt van Bonne-Espérance (Floreffia) van 1291 tot 1308 (Hugo I, 361; MB I, 400).

³⁸ Heylisseem idem. Robertus Bardolf en zijn familie waren begunstigers van de abdij van Barlings (Anglia Mediana). Robertus is vernoemd in een oorkonde uit 1216 van koning Jan zonder Land (Hugo I, 236 en prob I, 148).

³⁹ Fl 26 juni, Tongerlo 16 juni. Ausculfus, abt van Joyenval (Ponthivum), overleed volgens Hugo op 12 oktober 1227 (Hugo I, 707; Backmund II, 555).

⁴⁰ Fl, Pa en Pr idem. Gerard van Binche, abt van Bonne-Espérance (Floreffia), die geat-testeerd is in 1238 (Hugo I, 359; MB I, 398).

⁴¹ Mogelijk de man van Richeldis, die circa 1142 voor zijn zielenheil een schenking deed te Rideve (VE, fol. 16vo).

⁴² Vernoemd als novice in 1542 (RAB, AN, nr. 92, fol. 2vo).

⁴³ Braine idem. De abtenlijst van Bucilly (Floreffia) vermeldt geen Pontius, wel Ponsardus, die regeerde circa 1233-1237 (Hugo I, 421; Backmund II, 366).

Essche et Gertrudis uxoris eius, Egidii, Gertrudis, Margarete, et Heylewidis, quibus debemus memoriam.

fol. 105 **XII a**

18 **xiii kalendas iulii. Marci et Marcelliani, martyrum.**

Com. Gerardi de Curia⁴⁴ // et Giselberti conversi huius ecclesie / et pie memorie domini Sigeri abbatis in Parco⁴⁵.

b

19 **xiii kalendas iulii. Gervasii et Prothasii, martyrum, ix l.**

Com. Godezonis canonici huius ecclesie, et Willelmi // et Stephani de Scetmont familiaris nostri / et Katerine de Hamme uxoris eius, quibus debemus officium / et magistri Jodoci Aricon secretarii nostri⁴⁶.

c

20 **xii kalendas iulii. S. Silverii, papæ et martyris.**

Com. Iohannis abbatis // et domini Walteri de Scilbeke monachi in Geraldimonte / et fratris Iohannis de Valle sacerdotis et canonici huius ecclesie⁴⁷.

fol. 105vo

IX d

21 **xi kalendas iulii. S. Albani, martyris.**

Com. // Walteri abbatis⁴⁸ / et Bernardi, et Gerardi canonici huius ecclesie / et domini Walteri de A⁴⁹ / et magistri Henrici de Liefergem⁵⁰ / et Henrici sacerdotis et canonici in Parcho.

Et domini Arnoldi de Brucke olim cellarii nostri sacerdotis et canonici huius ecclesie^a.

a) obiit a° 1671, ætatis 65.

⁴⁴ Een van de eerste begunstigers van de Ninoofse abdij (VdP5, 87; DS, nr. 22).

⁴⁵ Fl 19 juni, Pa 17 juni. Sigerus Faber of Siger van Vinckenbosch, abt van Park van 1306 tot 1314 (Jansen, 223).

⁴⁶ In 1530 trad hij op als arbiter in een conflict tussen de abdij en de parochie Outer over de tienden. Hij draagt daar als titel: *clericus Tornacensis diocesis publicus, sacra apostolica autoritate notarius* (AAM, AN, nr. 3, fol. 93).

⁴⁷ Was provisor in 1455-1456 (RAB, AN, nr. 835, fol. 89).

⁴⁸ Fl, Pa en Pr idem. Vijfde abt van Valchrétien (Francia), die leefde einde 12de eeuw (Hugo II, 1010; Backmund II, 534).

⁴⁹ Grimbergen idem. Gelet op de chronologie, vermoedelijk Walter IV van Pollare, die geattesteerd is van 1157 tot 1191 (VdP5, 90-91). Te Affligem identificeert Verleyen de naam met Walter V, die hier op 13 december voorkomt (Verleyen, 236).

⁵⁰ Magister Hendrik van Lieferinge is geattesteerd in 1215 (VdP9, 48).

x kalendas iulii. S. Paulini, episcopi et confessoris.

Com. Arnoldi conversi huius ecclesie, et Wascelini // et domni Gerardi abbatis Sancti Martini Laudunensis⁵¹ / et Nicholai presbyteri de Galmardes qui dedit nobis bibliothecam⁵², cui debemus officium / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Johannis Scamps et Gertrudis uxoris eius⁵³ et Alicie filie eorundem, quibus debemus officium.

XVII f

ix kalendas iulii. Vigilia S. Ioannis Baptistæ.

Com. Rainsuendis, et Gerardi⁵⁴ // et Reimboldi conversi huius ecclesie, et Hildebrandi abbatis⁵⁵ / et Teoderici de Quercu et uxoris eius Hadewigis / et Balduini militis de Ham⁵⁶ et uxoris eius / et Egherici de Lembeke et Beatricis uxoris eius, quibus debemus memoriam⁵⁷ / et Michaelis de Kerkove / et Alisye uxoris Johannis Vastræts / et Johannis / et domni Johannis quondam abbatis huius ecclesie, cui quolibet mense debemus memoriam⁵⁸ / et fratris Christofori van der Hoeven sacerdotis et canonici huius ecclesie magistri de Boechoute⁵⁹.

Et fratris Jacobi Goethals sacerdotis et canonici huius ecclesiæ eiusdemque quondam succentoris ac vicarii in Liedekerck^a.

a) obiit 1656; ætatis 54.

⁵¹ Fl 27 juni, Pa en Pr 24 juni. Gerard de Fastieux, abt van Laon Saint-Martin van 1248 tot 1254 (Hugo I, 65; Backmund II, 512).

⁵² Te Beaupré gecommemoreerd op 23 juni (KBB, Hs, nr. 18200-201).

⁵³ Vermoedelijk de ouders of familie van abt Johannes Scamps. Ze worden ook vermeld op 15 mei, maar zonder dochter.

⁵⁴ Fl, Pa en Pr idem. Gerardus, eerste abt van Clairefontaine (Floreffia), die overleed in 1160 (Hugo I, 516-517; Backmund II, 372; LP, 467-468).

⁵⁵ Fl 24 juni, Pa idem. Abt van Dielegem (Brabantia), die regeerde van 1159 tot 1186 en overleed in 1200 (MB IV/3, 695-696).

⁵⁶ Vernoemd in 1220 als leenman van de heer van Edingen (Decamps, Castres, 229).

⁵⁷ Maandelijkse commemoratie, zie 30 augustus.

⁵⁸ Maandelijkse gedachtenis van abt Johannes van Hartbeke (1274-1305); sterfdag op 20 december.

⁵⁹ Was proost te Boechoute van 1453 tot 1482 (MB VII/3, 572-573).

fol. 106 **VI g**24 **viii kalendas iulii. Nativitas sancti Iohannis Baptiste, triplex.**

Com. Milesendis⁶⁰ // et Helewigis / et Laurette sororis in Parco / et Ottonis abbatis⁶¹ / et Iohannis sacerdotis et canonici huius ecclesie.

*Et domini Amandi Chambley religiosi abbatiae Affligeniensis et confratris nostri*⁶².

a25 **vii kalendas iulii.**

Com. Sigeri sacerdotis // et Wenemari / et Gilleberti, Hugonis, et Imme / et Bernardi, et Rolini / et Valentini abbatis⁶³ / et Symonis dyaconi et canonici in Parco / et Jacobi subdiaconi et canonici de Vermans.

XIII b26 **vi kalendas iulii. Iohannis et Pauli, martyrum, l. ix.**

Com. Gisle // et Ostonis subdiaconi et canonici huius ecclesie / et Margarete Cassinne de Leniaco^a / et domini Nicholai abbatis Vallis Secrete⁶⁴ / et Stephani Hoele, et domicelle Elizabeth de Overnehuus castellane de Alost / et commemoratio Iohannis de Lierde custodis huius ecclesie^b.

a) que dedit nobis xi sol. annuatim.

b) 1534.

fol. 106vo

III c27 **v kalendas iulii.**

Com. // Odonis episcopi fundatoris Belvac⁶⁵ / et Cari conversi in Parco / et Iohannis dicti Boers de Adendych⁶⁶ et Agate uxoris eius^a et Henrici prepositi in Cherscamp⁶⁷ filii eorumdem canonici huius ecclesie, quibus debemus officium / et fratris Iohannis Boudijns sacerdotis et canonici huius ecclesie. a) qui dederunt nobis terram quam vendidimus [...] libras parisienses.

⁶⁰ Pr idem. Milesendis, vrouw van Thomas de Marle, heer van Coucy, vernoemd bij een schenking van haar zoon in 1138 (Dufour-Malbezins, *Actes des évêques de Laon*, 283-284).

⁶¹ Heylisse idem: *Otonis abbatis de Dork*. Tongerlo 27 okt.: *Otonis, praepositi Sancti Bonifacii*. Het betreft hier Dokkum (Frisia), waar Otto de eerste abt (of proost) was (Backmund II, 194).

⁶² Was pastoor te Waver en overleed in 1686 (Verleyen, 241).

⁶³ Pr idem. Valentinus, abt van Dryburgh (Scotia) (Hugo I, 641-642; Backmund (II, 103).

⁶⁴ Pr idem. Abt van Valsecret (Francia), geattesteerd in 1284 (Hugo II, 1037; Backmund II, 536).

⁶⁵ Odo III, bisschop van Beauvais van 1144 tot 1148 (Gams, 511), stichter van de abdij van Saint-Just-en-Chaussée (Ponthivum), gelegen in zijn bisdom (Hugo I, 942).

⁶⁶ Aandijk, gehucht van Zaamslag in Zeeuws-Vlaanderen.

⁶⁷ Hendrik Boers was proost te Serskamp (Flandria) circa 1250 (MB VII/3, 584).

d

28 **iiii kalendas iulii. Leonis pape^a; vigilia.**

Com. Godescalci // et Symonis sacerdotis et canonici de Vermans / et domni Henrici abbatis Sancti Montis⁶⁸ / et domini Johannis Kouske[n] sacerdotis et canonici huius ecclesie⁶⁹ / et fratris Huberti de Quesnoy sacellani castri Liedekerckensis sacerdotis et canonici huius ecclesie^b / et com. reverendissimi domini Gaspari a Questenberch abbatis Strahovien-sis⁷⁰ de ordine bene meriti^c.

a) Niet in B.

b) obiit 1622.

c) obiit 1640; hic corpus S.P.N. Norberti Magdeburgo Pragam transtulit.

XI e

29 **iii kalendas iulii. Petri et Pauli, apostolorum; maius duplex.**

Com. Hergardis // et Berte converse / et Johannis Stalpart de Ninive^a.
a) qui dedit nobis [bonarium] terre apud Nederwic.

fol. 107 **f**

30 **ii kalendas iulii. Comemoratio sancti Pauli, apostoli.**

Com. Theoderici, et Berte // et Johannis⁷¹ / et Egidii domini de Riedeve⁷² / Alicie et Katerine uxorum eiusdem et Willelmi filii eius / item Aleidis de Rideve, quibus debemus officium / et domni Petri quondam abbatis de Lucerna⁷³ / et Johannis sacerdotis et canonici de Vermans / et pie memorie Johannis Beverlinck abbatis huius ecclesie^a ⁷⁴ Sacre Theologie bacca-larii / et fratris Petri Wymersch sacerdotis et canonici huius ecclesie^b.

a) obiit a° domini m° cc[cc°] lxxxiii°.

b) obiit a° 1546, sub litera dominicali c.

⁶⁸ Heylissem en Tongerlo idem. *Sanctus Mons* is onbekend. Mogelijk wordt de abdij van Justus Mons of Justemont (Lotharingia) bedoeld, waar een abt Henricus is geattesteerd, die overleed in 1243 (Hugo I, 954; Backmund III, 83).

⁶⁹ Johannes Kouskin is in 1338 vermeld als pastoor van Ninove (RAB, AN, nr. 68, fol. 73 en 74). Vermoedelijk is Kouskin een verkleinwoord van Cousemakere. Johannes Cousemakere is in 1339 vermeld als Ninoofse pastoor (AAM, AN, nr. 3, fol. 29vo).

⁷⁰ Hij was abt van Strahov (Bohemia et Moravia) te Praag van 1623 tot 1640. Op zijn aandringen werd in 1626 het lichaam van de heilige Norbertus vanuit Maagdeburg naar Strahov overgebracht (Hugo II, 929-930; Backmund Ib, 382).

⁷¹ Pa idem. Mogelijk abt Johannes III van Bucilly (Floreffia), geattesteerd in 1196 (Hugo I, 420; Backmund II, 366).

⁷² Deed in 1248 een schenking voor zijn zielenheil (DS, nr. 210) en stichtte in 1251 op zijn hof te Rideve een kapelanie (DS, nr. 219).

⁷³ Petrus de Tourville, abt van La Luzerne (Normannia Borealis) van 1257 tot 1274 (Hugo II, 96; Backmund III, 28).

⁷⁴ Johannes Beverlinck, afkomstig van Ninove en abt van Ninove van 1447 tot 1484 (MB VII/3, 519-520).

IULIUS

Iulius habet dies xxxi^a, luna xxx^a.^a

XIX g

1 **KAL[ENDAS]. Octava sancti Iohannis Baptistæ.**

Com. domni Nicolai Cameracensis episcopi¹ // et Stephani conversi huius ecclesie / et Hermannii abbatis in Antwerpia² / et Henrici de Haepet familiaris ad succurrendum, cui debemus memoriam / et Petri sacerdotis et canonici de Vermans.

a) *Niet in B.*

VIII a

2 **vi nonas iulii. Processi et Martiniani.** Visitacio beate Marie, triplex / duplex.

Com. Fredegardis, et Oberti, et Mescelini³, et Gozuini // et Mabilie converse / et Marie / et Ode familiaris / et Nycholay sacerdotis et canonici de Vermans, et Ade conversi ibidem.

fol. 107vo

b

3 **v nonas iulii. S. Rumoldi, episcopi et martyris, duplex.**

Com. // Henrici Olkemar / et Nicholai sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Ghiselberti de Mottinghen sacerdotis et canonici huius ecclesie.

XVI c

4 **iiii nonas iulii. Translatio sancti Martini^a.**

Com. // pie memorie domni Iohannis abbatis Sancti Martini Laudunensis⁴ / et domni Iohannis quondam abbatis apud Sanctum Andream in Nemore⁵ / et fratris Jacobi Loocman sacerdotis et canonici huius ecclesie^b.

a) Translatio *niet in B.*

b) 1555.

¹ Nicholaas van Chièvres, bisschop van Kamerijk van 1136 tot 1167 (Strubbe, 264).

² Pa en Pr idem. Abt te Antwerpen Sint-Michiels (Brabantia) van 1219 tot 1230 (Backmund II, 268; MB VIII/1, 211).

³ Mogelijk Mescelinus, meier van Seneffe, vernoemd als getuige circa 1142 (VE, fol. 15).

⁴ Laon Saint-Martin (Francia). Een van de abten met de naam Johannes, die regeerden tussen 1229 en 1261 (Hugo I, 63; Backmund II, 512).

⁵ Saint-André-au-Bois (Ponthivum). Vermoedelijk abt Johannes d'Embri, die overleed in 1328, volgens Hugo op 17 april (Hugo I, 165-166; Backmund II, 563).

V d

5 **iii nonas iulii.**

Com. // Lamberti sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Richildis domine de Ardenarde⁶ / et Jacobi de Ridive⁷ / et^a Heilewidis uxoris eius, quibus debemus officium / et Michaelis militis de Lombecka⁸ / et Kate-rine sBoenen^{b 9}, cui debemus officium.

a) Na Ridive is een naam uitgewist.

b) que dedit nobis annuatim iiii sol. par. supra domum Henrici Spormaliers.

fol. 108 e

6 **ii nonas iulii. Octava apostolorum^a.**

Com. Uscelini, et Wichmanni, et Godescalci // et Roberti abbatis de Ber-lingis¹⁰ / et Nicholai sacerdotis et canonici de Vermans / et Elizabeth monialis in Cherscamp¹¹ / et Leonii sacerdotis et canonici in Parcho / et Heinrichi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et pie memorie domni Egi-dii sBonen¹² prioris huius ecclesie / et fratris Johannis vanden Pardeke acoliti et canonici huius ecclesie.

a) Niet in B.

XIII f

7 **nonas iulii. Dedicatio ecclesie nostre^{a 13}.**

Com. // Willelmi de Honshem sacerdotis et canonici in Parcho quondam prepositi in Insula Ducis¹⁴ / et Odonis conversi in Vermans / et bone memorie domni Willelmi abbatis in Parcho¹⁵ / et fratris Huberti Damman

⁶ Richildis van Doornik (1187-1219). In een eerste huwelijk verbonden met Gilbert II van Oudenaarde, in een tweede met Walter I van Zottegem (Warlop, 1160). Deze laatste wordt gecommemoreerd op 10 mei.

⁷ Jacobus, zoon van Gossuinus, deed in mei 1233 een schenking voor het zielenheil van zijn vader (DS, nr. 175).

⁸ Vermoedelijk dezelfde als Michael sBoenen, gecommemoreerd op 6 oktober.

⁹ Vermoedelijk echtgenote van de genoemde ridder Michael van Lombeek en moeder van prior Egidius (zie 6 juli). Michael sBoenen en Katerina en hun kinderen worden eveneens gecommemoreerd op 6 oktober.

¹⁰ Barlings (Anglia Mediana). Abt Robertus is er geattesteerd in 1205/1206 (Backmund II, 35).

¹¹ Vrouwenklooster van Tussenbeek (Flandria) (Backmund II, 424-426).

¹² Ook gecommemoreerd op 6 oktober.

¹³ In 1174 door Eskil, aartsbisschop van Lund; zie ook 8 september. De kerkwijding wordt eveneens vermeld door Boudewijn van Ninove in zijn *Chronicon* (MGH, SS XXV, 535).

¹⁴ Vrouwenklooster van Gempe (Brabantia). Willem van Honsem was er proost van 1257 tot 1268 (MB IV/3, 836).

¹⁵ Pa idem. Willem van den Calster, abt van Park van 1314 tot 1316 (Jansen, 223).

sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Petri Decani sacerdotis et canonici huius ecclesie¹⁶ / et fratris Judoci de Smedt magistri in Reinirsart sacerdotis et canonici huius ecclesie quondam pastoris in Pamella^b.

a) Dedicatio niet in B.

b) a° 1629 obiit in Renirsart, ibidem sepultus.

II g

8 viii idus iulii.

Com. Hugonis abbatis¹⁷, et Helewigis // et Henrici abbatis in Berna¹⁸ / et Gertrudis de Bacrem et Egidii clerici filii eius conversi nostri ad succurrendum / et fratris Christofori de Wanzele curati de Pamella / et commemoratio fratris Francisci de Hoeghaerde.

fol. 108vo

a

9 vii idus iulii. Octava visitationis B. Mariæ.

Com. // Godescalci de Dashole et Alisie uxoris eius et Stephani filii eorum et Elizabeth filie eorumdem item Henrici et Margarete liberorum eorumdem^a, quibus debemus officium, et Gerardi / et Egidii subdiaconi et canonici huius ecclesie / et Jacobi.

a) qui dederunt nobis decem libras tur.

X b

10 vi idus iulii. vii fratrum martyrum; martyrum Gorcum, maius duplex.

Com. Snellardi, et Amelrici, et Hillini // et Theoderici abbatis¹⁹ / et Radulfi de Berleghem et uxoris eius / et Coelini de Vlursenghem, quibus debemus officium / et pie memorie domni Johannis de Nokerstock^a ²⁰ quondam abbatis huius ecclesie, cui debemus officium / et pie memorie domni Walteri de Beeringhen quondam abbatis Parcensis Sacre Theologie baccalarii²¹.

a) anno [domini] m° [cc]cc° [x]xx° obiit; rexit [ecc]lesiam nostram [...] annis. *De tekst is achteraf onleesbaar gemaakt.*

¹⁶ In 1495 vermeld als portier (Coenobia, fol. 195vo).

¹⁷ Pa en Pr idem. Hugo, abt van Veurne, die regeerde in 1167-1180 (Backmund II, 432; MB III/3, 601-602).

¹⁸ Fl 9 juli, Pr idem. Henricus van Alphen, abt van Berne (Brabantia) van 1205 tot 1214 en in 1222 (Backmund II, 277).

¹⁹ Pa en Pr 9 juli. Theodericus II, abt van Dielegem (Brabantia) van 1186 tot circa 1194 (Backmund II, 282; MB IV/3, 696-697).

²⁰ Johannes van de Nockerstock was abt van Ninove van 1391 tot 1426 en overleed in 1430 (VdP4, 300-303; MB VII/3, 518).

²¹ Walter van Beringen, abt van Park van 1434 tot 1463 (Jansen, 226-227).

c sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Petri Decani sacentib

- 11 **v idus iulii^a.** *Hodie celebretur festum SS. Patris nostri Norberti, triplex.* Com. Ottonis, et Roberti²² // et domini Leonii de A²³, qui dedit nobis dimidium bonarium prati iuxta molendinum apud Pollers / et domni Mathei abbatis Ambianensis²⁴, et domni Milonis abbatis / et fratris Philippi Robardi pastoris in Voorde sacerdotis et canonici huius ecclesie^b.

a) *Het oorspronkelijke feest is uitgewist.*

b) a° 1635.

fol. 109

III d

- 12 **iiii idus iulii.**

Com. Gertrudis // et Symonis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Egidii Keghel²⁵ et domicelle Katherine uxoris sue, et Henrici Keghel et domicelle Johanne uxoris sue, et Johannis de Hoeven et domicelle Elysabeth uxoris sue parentum dictorum Egidii et Katherine, et domicellarum Beatricis, Katherine, Elysabeth et Margarete materterarum dicti Egidii, et Johannis et Henrici fratrum dicti Egidii, quibus debemus plenum officium / et fratris Johannis Zwaef sacerdotis et canonici huius ecclesie.

VII e

- 13 **iii idus iulii.**

Com. Bartholomei²⁶ // et Walteri fundatoris abbacie Blanchelande²⁷ / et Marsilii abbatis²⁸ / et Cornelii vanden Steene coci nostri .1485. / et fratris Cornelii de Praet sacerdotis et canonici huius ecclesie pitantiarii et curati de Lumbeke Castelli^a / et piæ memoriæ reverendi domini domni Christiani vanden Abbeele²⁹ abbatis huius monasterii^b.

²² Pr 8 juli. Mogelijk Robertus, abt van Licques (Flandria), geattesteerd in 1164/1183 (Hugo II, 60; Backmund II, 416).

²³ Leonius III van Aa, heer van Pollare (1191-1215) schonk een stuk weide te Pollare (Cock en Van de Perre, Over molens, 89-90).

²⁴ Pr idem. Abt Mattheus van Amiens Saint-Jean, die overleed in 1296 (Hugo I, 905; Backmund II, 546).

²⁵ Maakte zijn testament in 1372 (AAM, AN, nr. 3, fol. 10).

²⁶ Fl, Pa en Pr 14 juli. Bartholomeus, bisschop van Laon van 1113 tot 1151. Hij overleed in 1157 (Gams, 559).

²⁷ Grimbergen idem. Blanchland (Anglia Borealis). De stichting door Walter de Bolebek gebeurde circa 1164 (Hugo I, 341-342; Backmund II, 41).

²⁸ Bonne-Espérance en Tongerlo idem. Marsilius van Salival (Lotharingia) regeerde circa 1250 (Backmund III, 106).

²⁹ Christianus van den Abeele, afkomstig van Denderleeuw, abt van 1606 tot 1613. Voordien pastoor te Denderwindeke (MB VII/3, 537).

Et domini Michaelis vander Brugghen sacerdotis et canonici huius ecclesie cantoris et bibliothecarii^c.

a) 1499.

b) 1613.

c) obiit a° 1693, ætatis 32.

f

14 **ii idus iulii.** Octava dedicationis ecclesie nostre, ix l.^a; *S. Iusti martyris, duplex.*

Com. Indordi prepositi³⁰ // et Willemi conversi huius ecclesie / et Goszuini conversi huius ecclesie / et Grosnate³¹ / et Gerardi conversi huius ecclesie / et Willelmi conversi huius ecclesie / et Cornelii de Varent et Katerine uxoris eius³².

a) Octava dedicationis *niet in B.*

fol. 109vo

XV g

15 **idus iulii. Dimisio apostolorum^a.**

Com. Balduini sacerdotis et canonici huius ecclesie // et Balduini de Stenhusia³³ / et Himme / et pie memorie Philippi regis Francie³⁴ / et domni Jacobi abbatis Ambianensis³⁵ / et Walteri sacerdotis et canonici in Parco.

a) *Niet in B.*

III a

16 **xvii kalendas augusti.**

Com. Milonis episcopi³⁶, et Razonis // et Walteri conversi ad succurrendum / et Vitalis sacerdotis et canonici in Parco / et domni Petri

³⁰ Heylisseem vermeldt op 14 juli *Herbordi praepositi in Knechsteden*. Bij Hugo is sprake van Henbordus, die overleed op 9 juli 1186 (Hugo II, 8). We nemen aan dat Indordus proost was te Knechsteden (Westfalia) en gelijk te stellen is met Herbordus/Henbordus (Backmund Ib, 223).

³¹ Fl idem. Graaf Hroznata stichtte samen met zijn zuster in 1193 en 1202 de kloosters van Teplá en Chotěšov (Bohemia et Moravia). Hij overleed in 1217 (Hugo I, 553-554 en II, 939-941; Backmund Ib, 343-345 en 383-385; LP, 522-523).

³² Ze deden een schenking in 1369 (RAB, AN, nr. 730).

³³ Boudewijn van Steenhuize, zoon van Bertha, als getuige vernoemd in 1198 (DS, nr. 82).

³⁴ Pr 14 juli. Koning Filips II August, die regeerde van 1179 tot 1226 (Strubbe, 343).

³⁵ Pr 12 juli. Amiens Saint-Jean (Ponthivum), waar abt Jacobus overleed in 1274 (Hugo, I, 905; Backmund II, 546).

³⁶ Fl 16 aug., Pa en Pr idem. Milo I, bisschop van Terwaan van 1131 tot 1158 (Strubbe, 306). Was voordien van 1121 tot 1131 de eerste abt van Dommartin (Ponthivum) (Backmund II, 551).

abbatis Cussiaccensis³⁷ / et domni Egidii abbatis quondam Premonstratensis³⁸.

b

17 **xvi kalendas augusti.**

Com. // Matheldis de Allodio, cui debemus plenum officium³⁹ / et Bartholomei sacerdotis et canonici de Vermanz / et Godelive recluse de archa in Bruxella, cui debemus officium / et Johannis quondam abbatis in Brana⁴⁰ / et Ermengardis Paginne^a de Ninive / et Petri Drossate, cui debemus officium / et domni Adriani abbatis Sancti Adriani Gerardimontensis⁴¹.

a) Onzekere lezing van de familienaam; B laat de interpretatie open en zet enkele puntjes.

fol. 110 **XII c**

18 **xv kalendas augusti. Octava SS. Patris nostri Norberti.**

Com. Gaufridi⁴² // et Antonii / et Bartholomei quondam abbatis Clarifontis⁴³ / et Odonis conversi de Vermanz / et domni Johannis de Impe quondam abbatis huius ecclesie⁴⁴ / et Gilberti sacerdotis et canonici huius ecclesie.

I d

19 **xiii kalendas augusti.**

Com. // Gumberti et Thome conversorum huius ecclesie / et pie memorie domni Iohannis abbatis de Helenchinis⁴⁵ / et pie memorie domni

³⁷ Cuissy (Francia); Petrus regeerde in 1242-1244 (Hugo I, 108; Backmund II, 498).

³⁸ Fl en Pr idem. Egidius van Biervliet. Was van 1278 tot 1281 abt van Prémontré en overleed in 1286. Was voordien van 1271 tot 1278 abt van Antwerpen Sint-Michiels (Hugo I, 25-26; Backmund II, 528; MB VIII/1, 214-215).

³⁹ Mathilde van Neigem, vrouwe van Meerbeke en Neigem. Zij huwde met Otto II van Trazegnies, pair van Henegouwen en heer van Silly en Trazegnies. Ze overleed in of kort na 1214 (VdP19, 2-3).

⁴⁰ Pr idem en Braine 16 juli. Abt Johannes van Bourgondië van Braine (Francia), die regeerde in 1295 (Hugo I, 399; Backmund II, 486).

⁴¹ Adrianus Vleisch van de Sint-Adriaansabdij van Geraardsbergen, die regeerde van 1377 tot 1379 (MB VII/2, 93).

⁴² Pa idem. Gaufridus, aartsbisshop van Bordeaux van 1136 tot 1158, stichter van de abdij van Pleineselve (Gasconia) (Hugo II, 571; Gams, 520).

⁴³ Clairefontaine (Floreffia). De abt komt niet voor in de abtenlijst (Hugo I, 517-520; Backmund II, 372).

⁴⁴ Abt van Ninove van 1324 tot 1326 (MB VII/3, 515).

⁴⁵ Heylisse 12 juli; abt Johannes van Heylisse (Floreffia) regeerde in 1267/1273 (Backmund II, 382; MB IV/3, 755).

Nycolay de Couster^a abbatis Middelburgensis, cui debemus memoriam⁴⁶.
*Et domini Petri vander Haeghen cellarii nostri, sacerdotis et canonici
 huius ecclesiae^b.*

a) *B* leest Coster.

b) a^o 1669, ætatis 40.

e

20 **xiii kalendas augusti. Margarete virginis et martyris, xi l.**

Com. Gertrudis // et Sygeri quondam abbatis Ieethensis⁴⁷ / et Margarete beghine de Lokerne / et commemoratio fratris Jodoci a Facuwes sacerdotis et canonici huius ecclesiae et pastoris in Lombeke^a.

a) 1606.

fol. 110vo

IX f

21 **xii kalendas augusti. Praxedis, virginis.**

Com. // Willelmi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et domni Willelmi decani Haltrensis^{a 48}, cui debemus officium / et bone memorie domni Gerardi abbatis Trunchiniensis⁴⁹ / et Petri capellani de Okenghem^b, cui debemus officium / et Egidii patris eius / et Elisabeth de Hamme et Borchardi mariti sui, quibus debemus officium / et Catherine tSweens et Egidii Barbiers mariti eius^{c50}, quibus debemus officium / et fratris Andree Humbeke sacerdotis et canonici huius ecclesie ac parentum suorum, quibus debemus officium.

a) qui dedit nobis calicem cum [...].

b) qui dedit [...] x lib.

c) qui dederunt mortuemanui annuatim v sol. grossorum supra domum et domistadium iuxta Willelmi de Hasselt.

g

22 **xi kalendas augusti. Marie Magdalene, maius duplex.**

Com. Gozuini // et Willelmi abbatis⁵¹ / et Lamberti conversi huius ecclesie / et commemoratio pie memorie domni Nicholai abbatis

⁴⁶ Nicolaus van der Coulster, die regeerde van 1426 tot 1438 (*Middelburg*, 33).

⁴⁷ Pa en Pr 19 juli. Abdij van Dielegem te Jette (Brabantia); abt Siger regeerde van 1204 tot 1217 (*Backmund II*, 282; *MB IV/3*, 697).

⁴⁸ Seculier kapittel van Haaltert, nabij Aalst (*De Brouwer, Het collegiaal kapittel te Haaltert*).

⁴⁹ Drongen (Flandria); gelet op het gebruik van het woord *Trunchiniensis* vermoedelijk abt Gerardus III, die regeerde van 1273 tot 1280 (*MB VII/3*, 549).

⁵⁰ Eveneens gecommemoreerd op 5 januari.

⁵¹ Pr 21 juli. Willem, abt van Marcheroux (Ponthivum), overleed in 1207 (*Hugo II*, 130; *Backmund II*, 558).

Premonstratensis⁵² / et magistri Heynrici presbiteri de Harchiers⁵³, cui debemus officium / et Egherici de Lembeke et Beatricis uxoris eius, quibus debemus memoriam⁵⁴ / et Walteri sacerdotis et canonici huius ecclesie / et domni Johannis quondam abbatis huius ecclesie⁵⁵, cui quolibet mense debemus memoriam.

Et domini Godefridi Busse⁵⁶ sacerdotis monasterii Affligeniensis confratris nostri^a.

a) 1681.

XVII a

23 x kalendas augusti. Apollinaris, martyr^a.

Com. // Aelidis Blonde de Nivella, que dedit nobis decem libras alborum / et Bernardini conversi huius ecclesie et Alicie quondam uxoris eius, quibus debemus officium / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Rassonis famuli nostri / et Henrici capellani de Bonlar / et domini Iohannis de la Hay præpositi in Reynirsart sacerdotis et canonici huius ecclesie^b.

a) Apollinaris *niet in B*.

b) 1644.

fol. 111

VI b

24 ix kalendas augusti.

Com. // Dodonis abbatis⁵⁷, et Christine / et Godefridi sacerdotis et canonici huius ecclesie⁵⁸, et Willelmi conversi / et Willelmi prepositi in Bedebur⁵⁹ / et Johannis dyaconi et canonici huius ecclesie / et domni

⁵² Fl en Pr idem. Abt Nicholaus overleed in 1242; was voordien abt van Dommartin (Ponthivum) (Hugo I, 24; Backmund II, 527).

⁵³ Magister Henricus de Hergies, kanunnik van het kathedraalkapittel van Kamerijk, wordt in 1267 genoemd als scheidsrechter in een conflict om de tienden van Kester (Decamps, Castres, 237-240).

⁵⁴ Maandelijkse commemoratie; sterfdag op 30 augustus.

⁵⁵ Maandelijkse vermelding van abt Johannes van Hartbeke (1274-1305); sterfdag op 20 december.

⁵⁶ Verleyen, 268.

⁵⁷ Fl, Pa en Pr idem. Dodo was abt van Valsecret (Francia) en geattesteerd in de periode 1166/1175 (Hugo II, 1036; Backmund II, 536).

⁵⁸ Pastoor te Liedekerke, vermeld in 1265 en 1276 (Cock en Van de Perre, Overmolens, 103-104; DS, nr. 247).

⁵⁹ Pr 24 juli. Bedburg (Westfalia); niet gedateerd in de proostenlijst, te situeren in de eerste helft van de 14de eeuw (Backmund. Ib, 176-177).

Johannis quondam abbatis de Vermans⁶⁰ / et bone memorie domni Ramondi abbatis Tronchiniensis⁶¹.

Et domini Petri Cobbaert⁶² Sacræ Theologiæ licentiati et quondam lectoris et pastoris Lidekerani, sacerdotis et canonici huius ecclesiæ^a.

a) 1654.

c

25 **viii kalendas augusti. Iacobi, apostoli, duplex; Christofori^a.**

Com. Sigeri, et Hillini // et Sigeri conversi huius ecclesie / et Margarete de Ninive / et piæ memoriæ reverendi domini domni Johannis David abbatis huius ecclesiæ⁶³ et quondam ad Flandriæ Ordines pro statu ecclesiastico legati ac per Germaniam Lotharingamque visitatoris et vicarii Reverendissimi Domini Generalis^b.

a) Christofori *niet in B.*

b) 1636.

XIII d

26 **vii kalendas augusti. Anne, matris B. Virginis Mariæ, duplex.**

Com. // Stephani sacerdotis et canonici de Vermanz ad succurrendum / et Henrici sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Egidii de Houwere sacerdotis et canonici huius ecclesie.

fol. 111vo **III e**

27 **vi kalendas augusti.**

Com. // Ferdinandi⁶⁴ comitis Flandrie et Hanonie^a / et Heinrici de Hoese et Gertrudis uxoris eius et Heinrici magistri de Boechoute⁶⁵ filii eorundem sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) m^o cc^o xxx^o iii^o.

⁶⁰ Te identificeren met abt Johannes, die geattesteerd is in 1357 (Coquelle, 282).

⁶¹ Raimundus de Vos, abt van Drongen (Flandria), overleed in 1341 (MB VII/3, 551).

⁶² Hij was in 1617 pastoor te Pamel, nadien van 1618 tot 1639 pastoor te Ninove en van 1639 tot aan zijn dood pastoor te Liedekerke (DB V, 52 en 108; RAB, AN, nr. 69, fol. 96vo).

⁶³ Abt Johannes David, geboren te Bergen (Mons), regeerde van 1613 tot 1636 (MB VII/3, 527-529).

⁶⁴ Ferdinand van Portugal, die gehuwd was met gravin Johanna van Constantinopel, die herdacht wordt op 5 december. Hij overleed in 1233 (Strubbe, 393-394).

⁶⁵ Hendrik van Hoese, proost te Boechoute in 1405-1406 (MB VII/3, 572; RAB, AN, nr. 69, fol 127vo); zijn familie is eveneens vermeld op 9 maart.

f

28 v kalendas augusti.

Com. Gerardi sacerdotis et canonici huius ecclesie // et Balduini abbatis de Castello⁶⁶ / et fratris Egidius Moens sacerdotis et canonici huius ecclesie quondam magistri in Boehoute⁶⁷.

XI g

29 iiij kalendas augusti. Felicis, Simplicii et aliorum^a; octava Marie Magdalene, ix l.

Com. Gerardi // et Imme sororis in Parco / et Johannis villici de Papinghem⁶⁸ / et Henrici Amands coci nostri et Agnetis uxoris eius et Clementie sororis eiusdem Agnetis / et Wilhelmi Sutoris de Griemeghem^b quondam coci nostri.

a) Felicis, Simplicii et aliorum *niet in B*.

b) *Onzekere lezing. Woord ontbreekt in B.*

fol. 112 XIX a

30 iii kalendas augusti. Abdon et Sennes, martyrum^a; S. Marthæ, virginis. Com. Werenzonis et Alberti canonicorum huius ecclesie, et Heinrici abbat⁶⁹ // et Petri abbatis⁷⁰ / et Lamberti sacerdotis et canonici de Vermans / et Edicie fundatricis Belle Stelle⁷¹.

a) Abdon et Sennes *niet in B*.

b

31 ii kalendas augusti. Germani, episcopi et confessoris.

Com. // Hadewigis sororis nostre, et pie memorie domni Widonis archiepiscopi Remensis⁷² / et Walteri sacerdotis et canonici de Vermanz / et fratris Johannis de Fine sacerdotis et canonici huius ecclesie^a.

a) obiit a^o 1546, sub litera dominicali c.

⁶⁶ Fl idem. Abt Boudewijn van Châteaudieu (Flandria) regeerde circa 1240 (Hugo I, 491; Backmund II, 407).

⁶⁷ Hij was proost te Boechoute van 1428 tot 1459 (MB VII/3, 572).

⁶⁸ Vernoemd in 1295 (DS, nr. 285). Hij was meier te Pamel en oom (langs moederszijde?) van Jan, heer van Pamel en Ledeberg.

⁶⁹ Fl en Pr idem. Henricus, derde abt van Rommersdorf (Westfalia), die regeerde in 1156/1160 (Hugo II, 685; Backmund Ib, 243).

⁷⁰ Pr 29 juli. Petrus, abt van Moncetz (Francia), regeerde in 1205 (Hugo II, 313; Backmund II, 517).

⁷¹ Belle-Étoile (Normannia Australis). Edicia, echtgenote van Henri de Beaufou, stichtte de abdij in 1215 (Hugo I, 251; Backmund III, 36). Zie eveneens 19 september.

⁷² Pr idem. Guido II Paré, aartsbisschop van Reims van 1204 tot 1206 (Strubbe, 296).

AUGUSTUS

Augustus habet dies xxxi^a, luna xxix^a.^a

VIII c

1 **KAL[ENDAS]. Ad vincula sancti Petri, celebre.**

Com. Gerardi // et Roberti abbatis Virduni¹ / et Walteri Plaschaertz / Nycholai conversi nostri ad succurrendum / et Johannis Code² et Alicie uxoris eius et Elisabeth filie eorum, et Johannis Voghlare, et domini Johannis de Kerleghem³ et Egidii fratris eius et patris et matris eorumdem, quibus debemus officium, et Balduini sacerdotis et canonici in Parcho / et Katerine begine filie Sygeri Mercatoris, cui etiam debemus officium.

a) *Niet in B.*

fol. 112vo

XVI d

2 **iiii nonas augusti. Stephani, pape et martyris.**

Com. Gwalteri // et Henrici abbatis Sancte Radegundis⁴ / et domicelle Beatricis de Coudenborch^a quondam uxoris Gerardi de Steenberghen⁵, cui debemus officium / et Wilhelmi vanden Heede sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) *que dedit nobis iiii sol. grossorum novorum.*

V e

3 **iii nonas augusti. Inventio Stephani, protomartyris, et aliorum.**

Com. // domni Dominici quondam abbatis apud Septem Fontes⁶.

f

4 **ii nonas augusti. S. Dominici, confessoris.**

Com. Honkini conversi huius ecclesie, et Emze // et Wilhelmi conversi huius ecclesie / et Cornelii de Hersele / et Johannis de Raseghem famuli

¹ Fl 31 juli, Pr idem. Abt Robertus II van Verdun Saint-Paul (Lotharingia) overleed in 1234 (Hugo II, 512-513; Backmund III, 114).

² Vernoemd als schepen van Ninove in 1279 (AAM, AN, nr. 3, fol. 23vo).

³ Schepen te Ninove in de periode 1408-1430 (VG II, 614).

⁴ Pr idem. Abdij van Bradsole (Anglia Australis). Henricus regeerde circa 1241/1265 (Backmund II, 80-81).

⁵ De tweede vrouw van Gerard van Steenberghen wordt gecommemoreerd op 3 oktober.

⁶ Septfontaines-en-Bassigny (Lotharingia). Abt Dominicus was abt van 1281 tot 1304 (Hugo II, 788; Backmund III, 110).

nostri^a et Katherine uxoris eius, quibus officium debemus / et Iohannis dicti Corthals⁷ / et domini Iohannis de Wedergrate militis et domine Marie uxoris eius, quibus debemus officium⁸.

a) qui dedit nobis xii sol. par. [...].

fol. 113 **XIII g**

5 **nonas augusti.** Dominici, confessoris, ix l.^a; *Dedicatio B. Mariæ ad Nives, duplex.*

Com. Hotgeri, et Guntheri, et Lamberti // et Walteri canonici in Parco / et Alardi sacerdotis et canonici de Vermans / et Rabodonis abbatis / et Arnoldi de Staple^b et parentum eius, quibus officium debemus.

a) *In B op 4 augustus.*

b) qui dedit nobis [...] par. annuatim supra pratum quod dicitur [...]driesch apud [Ni]neven.

II a

6 **viii idus augusti. Sixti, ix l., Felicissimi et Agapiti, martyrum^a; Transfiguratio Domini, duplex.**

Com. // pie memorie domni Hermannii primi abbatis in Scheida⁹ / et Iohannis dicti Blic¹⁰ / Rassonis domini de Gavera itemque Rassonis filii eius¹¹, quibus debemus officium / et pie memorie Iohannis abbatis in Averbodio¹² / et Petri de Exaerde sacerdotis et canonici huius ecclesie, cui debemus officium / et fratris Symonis de Brugis sacerdotis et canonici ecclesie Troncinensis / et Julyane Hoolbeecs, cui debemus officium / et piæ memoriæ eximii domini magistri nostri fratris Petri Malcot ecclesie Middelburgensis sacerdotis et canonici Sacræ Theologiæ doctoris^b.

a) Sixti, Felicissimi et Agapiti *niet in B.*

b) 1601.

⁷ Johannes Corthals maakte zijn testament op in 1333 (RAB, AN, nr. 68, fol. 96-100) en wordt ook gecommemoreerd op 4 april.

⁸ Jan van Wedergrate wordt als heer van Wedergrate vernoemd vanaf 1343. Hij overleed in 1357. Hij huwde tweemaal, eerst met Maria van Bouchoute en nadien met Maria van den Borch. Vermoedelijk betreft het hier deze laatste (VdP19, 31-35).

⁹ Pr idem. Scheda (Westfalia), gesticht in 1127. Hermannus II was er de eerste abt in 1174-1217; zijn voorgangers waren proosten (Hugo II, 773; Backmund Ib, 249; LP, 469-470).

¹⁰ Mogelijk de Ninoofse schepen Johannes Blic of een gelijknamig familielid. Een Johannes Blic wordt eveneens gecommemoreerd op 20 maart.

¹¹ Moeilijk uit te maken om welke Raas het gaat. Mogelijk Raas VIII (1266-1300) en zijn zoon Raas IX, die overleed vóór zijn vader (Warlop, 817).

¹² Berne 10 aug. Johannes Quistwater, abt te Averbode (Brabantia) van 1304 tot 1311 (Backmund II, 273; MB IV/3, 643).

b

7 **vii idus augusti. Donati, episcopi et martyr.**

Com. Herbrandi canonici huius ecclesie¹³, et Willelmi et Godescalci¹⁴ et Walonis¹⁵ episcoporum, et Balduini abbatis¹⁶ // et Iohannis abbatis¹⁷ / et item Iohannis conversi de Vermanz / et domni Iohannis abbatis Sancti Augustini¹⁸, et Roberti conversi de Vermans / item Paridani de Atrio et Elizabeth uxoris sue, item domini Paridani quondam curati de Okeghem¹⁹, Danielis fratris eius et Katerine uxoris sue, Egidii etiam fratris eius et Margarete uxoris sue, et Katerine, Elizabeth, Michaelis, Iohannis maritorum earumdem, item Margarete sororis earum, quibus debemus officium.

fol. 113vo **X c**8 **vi idus augusti. Cyriaci, Largi et Smaragdi, martyrum.**

Com. Ywani de Alost²⁰, et Theoderici conversi huius ecclesie, et Reineri conversi // et pie memorie Hermannii abbatis de Cappenberga²¹ / et Pauli abbatis²² / et Willelmi conversi huius ecclesie / et bone memorie fratris Jacobi Mathie²³ curati Nienevensis, sacerdotis et canonici huius ecclesie.

¹³ Herbrandus, zoon van Gerardus Longus, schonk in 1161 weide en bos aan de abdij te Elsbroek (Meerbeke). Hij wordt in latere oorkonden als *miles et canonicus Ninivensis ecclesie* aangeduid (De Smet, nrs. 16, 62 en 124; VdP21, 131-133).

¹⁴ Fl en Pr idem. Godescalc, bisschop van Atrecht van 1150 tot 1170 (Strubbe, 236).

¹⁵ Pa en Pr idem. Walo, bisschop van Havelberg (Saxonia) van 1155 tot 1177/1178 (Backmund Ib, 292; Gams, 280 vermeldt 18 april als sterfdag).

¹⁶ Pa en Pr idem. Boudewijn, abt van Dilo (Francia), geattesteerd in 1162/1176 (Hugo I, 596; Backmund II, 500).

¹⁷ Fl idem. Een van abten van Laon Saint-Martin (Francia) uit de 13de eeuw met de naam Johannes (Hugo I, 63-65; Backmund II, 512).

¹⁸ Théroutanne Saint-Augustin (Flandria). Vermoedelijk Johannes de Witernesse (1280-1310) (Hugo I, 225-226; Backmund II, 423).

¹⁹ Eveneens gecommemoreerd op 13 januari.

²⁰ Iwein van Aalst, stichter van de abdij van Drongen en heer van Aalst, huwde met Lauretta van de Elzas, dochter van de graaf van Vlaanderen, en overleed in 1145 (Warlop, 592).

²¹ Cappenberg (Westfalia). Abt Hermannus von Are is, na een reeks van proosten, geattesteerd als eerste abt. Hij regeerde van 1171 tot 1210 (Backmund Ib, 188).

²² Berne idem. Paulus, tweede abt van Wittewierum (Frisia), die regeerde van 1239 tot 1242 (Hugo, 671-672; Backmund II, 233).

²³ Geattesteerd in 1447 (AAM, AN, nr. 3, fol. 20).

d

9 v idus augusti. Romani, martyr; vigilia^a.

Com. domni Giselberti quondam abbatis huius ecclesie²⁴, et Symonis conversi huius ecclesie // et Gerardi conversi huius ecclesie, et Marie de Beverna²⁵ / et Franchonis sacerdotis et canonici in Parco / et Marie de Poprode²⁶ et domni Symonis decani²⁷ Sancti Pharaïldis in Gandavo²⁸ fratris eius et domine Lidildis matris eorumdem, quibus debemus officium / et Johannis Raven / et pie memorie domni Wilhelmi abbatis Sancti Martini Laudunensis²⁹ / et bone memorie fratris Egidii dicti Blasere sacerdotis et canonici huius ecclesie^b.

a) vigilia niet in B.

b) anno domini m° ccc° lxxx° obiit iam fratris Egidius in monasterio S. Johannis Ambianensis et ibidem sepultus. Anima eius requiescat in pace. Amen.

XVIII e

10 iii idus augusti. Laurentii, martyr; maius duplex.

Com. Mabilie, et Milesendis, et Hadewigis // et Eradi canonici huius ecclesie³⁰ / et Ermengaldi comitis³¹ / et Egidii de Vordes³² ac parentum

²⁴ Pa idem. Gillebert II, de tweede abt van Ninove (1141/1142), kanunnik van Park, die slechts kortstondig abt was en aftrad. Dat het om een verwijzing naar Gillebert I zou gaan, zoals meestal wordt aangenomen, achten wij onwaarschijnlijk, gelet op de negatie in het Ninoofse necrologium van Gillebert I als eerste abt bij de commemoraties van de abten Gerardus en Arnoldus op 28 september en 8 oktober (MB VII/3, 501-502).

²⁵ Mogelijk uit het geslacht van de heren van Beveren-Waas. In de bestaande genealogieën is evenwel geen Maria, die overleden is circa 1200, opgenomen (Warlop, 673-683).

²⁶ Dochter van de grafelijke notaris Rodulfus en Lidildis. Zij overleed vóór 1219 (DS, nrs. 73, 90 en 122; Declercq, De oorsprong van het Sint-Veerlekapittel, 76-77). Voor Rodulfus, zie 9 februari. Droeg Maria de naam Popperode omwille van haar huwelijk of omwille van haar geboorte? Popperode was een heerlijkheid binnen Aalst en een leen van het grafelijk leenhof (Van Twembeke, *Lijst*, 223; Van de Perre, Het Aalsterse geslacht, 213).

²⁷ Simon is als deken geattesteerd in 1220, 1221 en 1222 (Vleeschouwers, *De oorkonden*, 167-168, 175-177; Declercq, De oorsprong, 71-77; Van de Perre, Het Aalsterse geslacht, 212-213).

²⁸ Seculier kapittel van Sint-Pharaïldis of Sint-Veerle in de grafelijke kapel te Gent. Deze kapel deed eveneens dienst als parochiekerk van de Oudburg (Declercq, De oorsprong, 49-102; Heins, *Gand II*, 516-517).

²⁹ Pa idem, Pr 7 aug. Laon Saint-Martin (Frankia). De genoemde abt is Willem van Marle, die overleed in 1269 (Hugo I, 65; Backmund II, 512).

³⁰ Vermoedelijk te identificeren met Erardus uit de *Historia fundationis*. Leefde circa 1200 (*Mirakelboek*, 140-141).

³¹ Braine idem. Ermengaldus, graaf van Urgel, begunstiger van de abdij van Bellpuig de las Avellanas (Gasconia). Hij overleed in 1214 (Hugo I, 285-286).

³² Egidius, meier van Voorde, deed een schenking in 1279; is eveneens als getuige vermeld in 1291 (DS, nrs. 249 en 279).

ipsius / et Hugonis de Frigido Monte / et Petri van Papeghem, baluvii nostri^{a 33}.

a) [15]42.

fol. 114 **VII f**

11 **iii idus augusti. Gaugerici, episcopi, ix l.; Tiburcii, martyr^a.**

Com. Walteri de Somergem³⁴ // et Michaelis de Birbecca³⁵ / et Philippi sacerdotis et canonici de Vermans / et pie memorie domni Roberti abbatis Buciliensis³⁶ / et Ottonis abbatis / et Henrici sacerdotis et canonici in Parco / et Walteri filii domini Walteri domini de Outra³⁷ / et Philippi sacerdotis et canonici ecclesie Beate Marie Viromandensis / et Stephani Clerici familiaris nostri et hospitis in domo nostra Gandensi.

a) Gaugerici, Tiburcii *niet in B*.

g

12 **ii idus augusti.**

Com. Raduardi, et Balduini³⁸, et Iohannis canonici huius ecclesie // et Elewidis / et Galteri et Drogonis conversorum Sancte Marie de Vermans / et Ghile de Poulke / et Iohannis conversi ad succurrendum / et Theodorici dicti Yoede / et fratris Nicolai Ghijselinck sacellani in Strijthem sacerdotis et canonici huius ecclesiæ^a.

a) obiit 1618.

³³ Was Ninoofse schepen in 1527 en 1530 (VG II, 616).

³⁴ Vermoedelijk Walter van Zomergem, getuige in een grafelijke oorkonde voor de Ninoofse abdij van 1163-1166 (De Hemptinne, *De oorkonden*, 409). Daar zijn naam geschreven is door de eerste hand, moet hij vóór 1188 overleden zijn. Warlop (1219) vermeldt nog een attestatie in 1200. Het is de vraag of het in 1200 niet om iemand anders (een zoon?) gaat met dezelfde naam.

³⁵ Michaël van Bierbaix was getuige in 1195 (DS, nr. 71) en deed een schenking in augustus 1196 (VE, fol. 175).

³⁶ Braine idem. Een Robertus komt in de bestaande abtenlijsten van Bucilly (Floreffia) niet voor, wel een Gobertus (1273-1274), die echter volgens Hugo op 1 januari overleed (Hugo I, 418-422; Backmund II, 366). De identificatie door Brouette met Robertus, 28ste abt van Bucilly, die regeerde van 1450 tot 1494, is om chronologische regenen uitgesloten.

³⁷ De hier genoemde Walter is vermoedelijk een jong gestorven zoon van Walter VI van Aa (1286-1295), heer van Outer en Zandbergen (Cock en Van de Perre, Over molens, 89-92; DS, nrs. 262, 263, 268, 286); op dezelfde dag is deze Walter ook gecommemooreerd te Beaupré als zoon van Walter, heer van Outer (KBB, Hs, nr. 18200-201); zie eveneens op 21 augustus.

³⁸ Fl en Pa idem. Balduinus, tweede abt van Bassefontaine (Francia), die regeerde van 1148 tot 1158 (Hugo I, 237; Backmund II, 480).

XV a

13 idus augusti. Ypoliti sociorumque eius^a.

Com. Ingelramni³⁹, et Giselberti // et Johannis de Fura conversi ad succurrendum et Johannis et Ade parentum eius / et Rogeri diaconi et canonici de Vermans, et Egidii Oeghe, Arnoldi et Margarete parentum eius / et Johannis conversi nostri / et fratris Jacobi Marchinelle dyaconi et canonici huius ecclesie^b / et fratris Petri Byl sacerdotis et canonici ecclesie Middelburgensis⁴⁰.

a) *Niet in B.*

b) 1514.

fol. 114vo

III b

14 xix kalendas septembris. Eusebii presbyteri; vigilia^a.

Com. Mathei comitis⁴¹, et Ave // et Henrici comitis⁴² / et Balduini sacerdotis / et Henrici quondam abbatis in Jeth et in Parcho⁴³ / et Petri conversi de Vermans / et Willelmi de Ockenghem⁴⁴, cui debemus officium / et Henrici Grise^b et Adele uxoris sue et Margarete filie eorum, et Alicie uxoris Walteri Grise et eiusdem Walteri, quibus debemus officium / et domni Huberti abbatis in Tongerlo⁴⁵.

a) Eusebii *en* vigilia *niet in B.*

b) Assignavunt predictus H. Grise et uxor [Adela] ad elemosinam porte nostre viginti sol. annuatim; item Walterus Grise xii sol. annuatim post vitam suam; viginti solidi predicti assignati sunt supra domistadium ac domum predicti Walteri apud Lebeke cum omni situ suo.

c

15 xviii kalendas septembris. Assumptio Sancte Marie, triplex.

Com. Hugonis abbatis⁴⁶, et Emze // et Godennardi conversi in Parcho / et Thome conversi huius ecclesie / et Wagonis dyaconi et canonici in Walacria⁴⁷ /

³⁹ Pr idem. Ingelramnus II van Coucy, die overleed in 1147 (LM III, 306).

⁴⁰ Stierf in 1575. Gevlucht uit Middelburg, baccalaureus in de theologie, was prior te Ninove en kapelaan te Voorde (LRD, fol. 1vo).

⁴¹ Braine idem. Mathias van de Elzas, graaf van Boulogne van 1159 tot 1173, broer van de Vlaamse graaf Filips, (LM II, 500; Lottin, *Histoire*, 61-62).

⁴² Fl en Pr idem. Hendrik de Blinde was graaf van Namen van 1139 tot 1196 (Strubbe, 384-385).

⁴³ Pa 13 aug. Henricus van Brussel, abt te Dielegem (Brabantia) in 1220-1226 en te Park van 1226 tot 1239. Hij overleed in 1244 (Jansen, 222).

⁴⁴ Maakte zijn testament op 9 aug. 1249 (RAB, AN, nr. 673; Van Isterdael, De heren, 18-20).

⁴⁵ Pa idem. Hubertus Bac, abt te Tongerlo van 1309 tot 1333 (Backmund II, 334; MB VIII/1, 295-297).

⁴⁶ Fl en Pa idem. Berne 14 aug. Hugo van Terwaan, abt van Berne (Brabantia) overleden in 1176 (Hugo I, 331-332; Berne, 116).

⁴⁷ Abdij van Middelburg (Brabantia).

et pie memorie domni Willelmi Viconiensis abbatis⁴⁸ / et Egydii^a sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Geraerdi Boudewijns⁴⁹ et Elizabeth uxoris eius et magistri Johannis filii eorumdem, quibus debemus officium.

a) qui dedit conventui vi sol. par. annuatim supra domum et lx ducatos iacentes intra domum Egidii [...] et Walteri de Lombeca.

XII d

16 xvii kalendas septembris. S. Rochi, confessoris.

Com. Wolbrandi conversi huius ecclesie // et Johanne domine de Gavera, cui debemus officium⁵⁰ / et Beatricis domine de Riedeve, cui debemus officium⁵¹ / et Egidii Siercem, cui debemus officium / et domicelle Margarete tSgrufers et Simonis, Bette et Margarete suorum filiorum, quibus debemus officium^a.

Et fratris Richart ecclesie Sanctæ Augustini apud Morinos⁵² conversi in ministerio huius conventus defuncti^b.

a) B schrijft Margarete tSgrufers en vermeldt geen kinderen.

b) obiit anno 1664, ætatis suæ 53.

fol. 115 I e

17 xvi kalendas septembris. Octava sancti Laurentii^a.

Com. // Hostonis, et pie memorie domni Helye abbatis Sancte Marie de Dunis⁵³ / Henrici conversi in Parcho, et Willelmi sacerdotis et canonici ibidem / et fratris Cornelii Prepositi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Francisci de Edinghen sacerdotis et canonici huius ecclesie⁵⁴.

a) Niet in B.

f

18 xv kalendas septembris. Adapti, martyris^a.

Com. // Aelidis canonice Nivellensis⁵⁵, et Elizabeth de Geraldimonte / Stephani Stul / et Henrici Aurifabri de Geraldimonte⁵⁶, Nicholai filii sui

⁴⁸ Fl 17 sept. Willem van Verchain, abt van Vicogne (Flandria) van 1258 tot 1279 (Backmund II, 437).

⁴⁹ Mogelijk Gerardus Boudijns, geattesteerd in 1332 (RAB, AN, nr. 68, fol. 109 en 114).

⁵⁰ Johanna, vrouw van Raas VII van Gavere. Zij is geattesteerd in 1255 (Warlop, 814).

⁵¹ Geattesteerd in 1282 (n.s.) als vrouw van Oliverus (DS, nr. 252).

⁵² Théroutan Saint-Augustin (Flandria).

⁵³ Cisterciënzerabdij van Ter Duinen (Koksijde). Abt Heile regeerde van 1189 tot 1203 (MB III/2, 380-382).

⁵⁴ Overleden in 1580 te Aalst (LRD, fol. 1vo).

⁵⁵ Abdij van Sint-Gertrudis te Nijvel, waaraan een kapittel van kanunnikessen verbonden was.

⁵⁶ Mogelijk familie van de Ninoofse kanunnik Clayse Selverssmets, die de zoon was van Gheerts Gheroutsberghe, vernoemd in 1312 (AAM, AN, nr. 3, fol. 16).

et Walteri filii uxoris sue, item Clementie uxoris dicti Henrici et Heile cognate eius / et Johannis subdiaconi et canonici huius ecclesie, et Nycholai sacerdotis et canonici huius ecclesie quondam prepositi Vallis Liliorum⁵⁷ / et fratris Henrici Warant⁵⁸ sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Petri Clerici sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) *Niet in B.*

IX g

19 **xiii kalendas septembris. Magni, martyris^a.**

Com. Gerardi // et Hugonis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Gillardi conversi huius ecclesie / et Johannis de Herzele et domicelle Mabilie uxoris eiusdem / et fratris Johannis Scoreel sacerdotis et curati Nynivensis quondam prepositi⁵⁹.

a) *Niet in B.*

fol. 115vo

a

20 **xiii kalendas septembris.**

Com. Alselmi conversi huius ecclesie // et Petri abbatis Regnivallis⁶⁰ / et Henrici dyaconi in Parco / et Willelmi Veys⁶¹ de Gandavo et Margarete uxoris sue / et Johannis Wedeghe clerici de Gandavo et Avezote⁶² uxoris sue et parentum eorumdem.

XVII b

21 **xii kalendas septembris.**

Com. // pie memorie domni Hugonis abbatis Premonstratensis ecclesie⁶³ / et Godefridi ducis Lotaringie⁶⁴ / et Hermanni conversi huius ecclesie /

⁵⁷ Leliëndaal (Brabantia) te Hombeek bij Mechelen. Nicholas komt niet voor in de lijst van proosten (Backmund II, 301).

⁵⁸ Naam van een Ninoofs schepengeslacht tijdens de jaren 1524-1534 (VG II, 615-616).

⁵⁹ Proost te Tussenbeek (Flandria) in 1493; vermeld als cellarius in 1495 (MB VII/3, 587; Coenobia, fol. 195vo).

⁶⁰ Pr idem. Abt Petrus van Rengéval (Lotharingia) is geattesteerd in 1185/1197 (Hugo II, 638; Backmund III, 98).

⁶¹ De Gentse familie Veys is verwant met de familie Wedeghe (RAB, AN, nr. 68, fol. 101-103).

⁶² Avezota maakte in 1310 (n.s.) als weduwe van Johannes Wedeghe haar testament. Zij was toen parochiane van Ninove; zij is eveneens vermeld in 1313 en 1316 (RAB, AN, nr. 68, fol. 101-103, 104-105; AN, nr. 251).

⁶³ Pa en Pr idem. Hugo II van Prémontré. Was van 1160 tot 1165 abt van Cuissy, nadien van 1174 tot 1189 abt van Prémontré (Hugo I, 16-17; Backmund II, 527).

⁶⁴ Godfried III, hertog van Lotharingen van 1142 tot 1190 (Strubbe, 357).

et Symonis Vulpis de Gramont et Gertrudis uxoris eius, quibus debemus officium / et Egidii Poplart conversi huius ecclesie / et Walteri domini de Outra et de Zamberghen, cui debemus officium⁶⁵ / et Henrici sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Eustacii sacerdotis et canonici de Vermans.

VI c

22 xi kalendas septembris. Octava sancte Marie, ix l.; Tymothi et Simphoriani, martyrum^a.

Com. Paschasii⁶⁶, et Sigeri, et Walteri sacerdotis et canonici huius ecclesie // et Hugonis et Willelmi⁶⁷ et Alardi abbatum / et Sibrandi abbatis de Horto Sancte Marie⁶⁸ / et Theoderici conversi huius ecclesie / et Jacobi sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) Tymothi et Simphoriani *niet in B*.

fol. 116 d

23 x kalendas septembris. Timothei, et Apollinaris martyris.

Com. // Iohannis episcopi⁶⁹ / et Sygeri conversi de Vermans / et Willelmi sacerdotis et canonici in Parcho, et Iohannis novitii ibidem / et Jacobi de Valenchines sacerdotis et canonici huius ecclesie⁷⁰ / et fratris Iohannis van Bueghem sacerdotis et canonici huius ecclesie.

XIII e

24 ix kalendas septembris. Bartholomei, apostoli, duplex.

Com. Bartholomei⁷¹, et Willelmi, et Amelrici conversi huius ecclesie // et Arnaldi abbatis / et Rodulphi abbatis / et Hermannii quondam abbatis in Hamborgh⁷² / et Iohannis Rolin conversi ad succurrendum et Ode uxoris eius, quibus debemus officium / et Jacobi Pistoris de Gandavo / et

⁶⁵ Walter VI van Aa, vermeld van 1286 tot 1295 (Cock en Van de Perre, Over molens, 89-92).

⁶⁶ Pa en Pr idem. Paschasius, eerste abt van Arenillas de San Pelayo (Hispania) (Hugo I, 527-530; Backmund III, 246).

⁶⁷ Heylisse idem. Amiens 17 aug. Willem, abt van Grandchamp (Ponthivum), geattesteerd in 1248 (Backmund II, 553).

⁶⁸ Mariengaarde (Frisia). Sibrandus II, overleden op 3 september 1313 (Hugo I, 840; Backmund II, 212).

⁶⁹ Braine idem. Johannes van Antoing, bisschop van Kamerijk, die regeerde van 1192 tot 1196 (Strubbe, 264).

⁷⁰ Was in 1276 kapelaan van de burchtkapel te Liedekerke (DS, nr. 247).

⁷¹ Pr idem. Derde abt van Verdun Saint-Paul (Lotharingia), overleden in 1169 (Hugo II, 510; Backmund III, 113).

⁷² Hamborn (Westfalia). Hermannus Holte was er abt van 1234 tot 1252 (Hugo I, 794; Backmund I, 167; Backmund Ib, 210).

Elisabeth uxoris eius / et Egidii de Lovanio sacerdotis et canonici huius ecclesie⁷³ / et Elisabeth Scufers et Johannis mariti eius et Katerine Smaechs matris eiusdem Johannis, quibus debemus officium / et fratris Johannis van Bigaerden sacerdotis et canonici huius ecclesie portarii nostri.

III f

- 25 **viii kalendas septembris.** Ludovici Regis Franciæ, confessoris, ix l. / duplex.

Com. Gerardi canonici huius ecclesie, et Ermengardis // et pie memorie domni Nicholai abbatis in Floreffia⁷⁴ / et domni Thessonis abbatis Sancti Andree in Nemore⁷⁵ / et Lamberti prepositi in Cherscamp canonici huius ecclesie⁷⁶ / et Godefridi vander Biestrade portarii nostri et Beatricis Coels uxoris eius.

fol. 116vo

- g
26 **vii kalendas septembris.** S. Zepherini^a, papæ et martyr.

Com. Franconis castellani de Brusella, qui dedit ecclesie nostre quidquid habuit apud Strithem et Cathem advocatiam scilicet et garbam, cui debemus officium⁷⁷ // et Heylewigis de Lidekerke et Egidii de Beverne mariti sui⁷⁸ itemque Egidii sacerdotis et canonici nostri filii eorumdem, quibus debemus officium / et Egidii novicii huius ecclesie.

a) Niet in B.

XI a

- 27 **vi kalendas septembris.** Rufi, martyr^a; Bernardi, abbatis, ix l.
Com. Thruboldi conversi huius ecclesie, et Ide sororis nostre, et Gerardi, et Odilie converse // et Gisle sororis nostre / et Radulphi abbatis Grandis

⁷³ Vermeld als getuige in 1282, 1300 en 1315 (DS, nrs. 251 en 289; RAB, AN, nr. 68, fol. 52). Werd in 1294 begunstigd in het testament van Aleydis van Boelare, vrouwe van Liedekerke en Breda (DS, nr. 284), wat laat vermoeden dat hij een familielid was van Arnoldus van Leuven, heer van Breda (DS, nr. 254).

⁷⁴ Fl 26 aug., Pa en Pr idem. Abt Nicholaus van Floreffe (Floreffia) regeerde van 1216 tot 1221 (Backmund II, 377; MB I, 115).

⁷⁵ Braine idem. Saint-André-au-Bois (Ponthivum). Abt Tesso regeerde van 1217 tot 1230 (Hugo I, 165; Backmund II, 563).

⁷⁶ Serskamp (Flandria). Proost Lambertus regeerde circa 1230 (MB VII/3, 583).

⁷⁷ Franco II (1134-1173), kastelein van Brussel, deed een schenking in 1173 (DS, nrs. 29 en 36).

⁷⁸ Maakten hun testament in 1299 (DS, nr. 291).

Campi⁷⁹ / et domni Petri quondam abbatis de Vermans⁸⁰, et Francisci Nicolay et Johannis sacerdotum et canonicorum, et Ade conversi ibidem / et Henrici Vetsupen et Petri Clappois familiarium nostrorum.

a) Niet in B.

XIX b

- 28 **v kalendas septembris. Augustini, ix l. / triplex; Hermetis et Iuliani, martyr^a.**

Com. Ricite converse // et Symonis de Avenella et Gerardi filii eius, quibus debemus officium / et fratris Nicholai Wegburch sacerdotis et canonici huius ecclesie⁸¹.

Et domini Norberti Aegidii sacerdotis et canonici huius ecclesiae Sanctae Theologiae lectoris emeriti^b.

a) Hermetis et Iuliani niet in B.

b) 1674.

fol. 117 c

- 29 **iiii kalendas septembris. Decollatio Iohannis Baptiste, ix l. / duplex; Sabine, virginis^a.**

Com. // Roberti abbatis⁸² / et Thome / et Ideri de Maldenghem / et Gilberti subdiaconi et canonici de Vermans / et Johannis conversi ibidem / et Cornelii Massemen⁸³ sacerdotis et canonici huius ecclesie.

Et amplissimi domini Ruperti Beydale praepositi Affligeniensis⁸⁴.

a) Sabine niet in B.

VIII d

- 30 **iii kalendas septembris. Felicis et Adaucti, martyr^a.**

Com. Hermanni conversi // et Gerardi sacerdotis et canonici ad succurrendum / et domni Peregrini quondam abbatis et canonici huius ecclesie⁸⁵ / et Egherici de Lembeka^b fratris nostri ad succurrendum⁸⁶ et Beatrix

⁷⁹ Pr idem. Grandchamp (Ponthivum). Radulfus is niet vermeld in de abtenlijst, maar te situeren in de 13de eeuw (Backmund II, 553).

⁸⁰ Petrus van Vermand regeerde van 1305 tot 1338 (Coquelle, 281).

⁸¹ Overleed te Aalst in 1580 (LRD, fol. 1vo).

⁸² Tongerlo en Heylisse idem. Robert, eerste abt van Leyston (Anglia Australis), geattesteerd in 1183/1193 (Backmund II, 66).

⁸³ Geattesteerd in 1339 (AAM, AN, nr. 3, fol. 29vo).

⁸⁴ Rupertus Beydaels was proost van Affligem van 1682 tot 1685 (Verleyen, 222).

⁸⁵ De Ninoofse abt Peregrinus regeerde slechts enkele maanden in 1271 en resigneerde. Was nadien pastoor te Ninove (MB VII/3, 512).

⁸⁶ Wordt vermeld in 1300 als begiftiger van de pitantie (RAB, AN, nr. 68, fol. 25). Eggericus en zijn vrouw worden maandelijks gecommemoreerd.

uxoris eius et Petri sacerdotis et canonici huius ecclesie filii eorumdem, et Willelmi Pamelart^c, quibus debemus officium / et domni Johannis quondam abbatis huius ecclesie, cui quolibet mense debemus memoriam⁸⁷ / et Johannis Magherman presbyteri, cui debemus officium / et fratris Roberti prioris huius ecclesie quondam prepositi in Scherscamp^{d 88} / et Jacobi Stoo- vere sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) Felicis et Audauti, *niet in B*.

b) qui Eggricus [dedit] nobis centum sol. annuatim apud Ayeghem et unum bonarium terre apud Crucem Amilii⁸⁹.

c) Willelmus Pamelart dedit nobis quinquaginta libras.

d) m° ccc° lxxx°.

e

31 ii kalendas septembris.

Com. // Nicholai, Arnulphi sacerdotis et canonici, et Iohannis novitii de Vermans, Gaudefridi abbatis in Bella Valle⁹⁰, Symonis et Reineri sacerdotum et canonicorum in Parcho, Henrici, Ghenardi, Reineri, Godefridi et Johannis conversorum ibidem / et Alicie Dieroghe et Johannis eius mariti⁹¹, et Gerardi conversi in Parco / et Gosuini Paus et parentum eius⁹² et Petri fratris eius et domini Egidii filii sui sacerdotis et Margarete sororis eiusdem domini Egidii et liberorum eiusdem Margarete / et domini Francisci monachi Affligenensis⁹³ / et fratris Philippi Gerimaulx supprioris nostri⁹⁴.

⁸⁷ Maandelijkse commemoratie van abt Johannes van Hartbeke (1274-1305); sterfdag op 20 december.

⁸⁸ Robertus, proost van Tussenbeek (Flandria), overleden in 1380 (MB VII/3, 585-586).

⁸⁹ *Crux Amilii* is gelegen te Ninove in de Nederwijk (DS, nr. 255).

⁹⁰ Bellevaux (Arvernia), waar abt Gaudefridus geattesteerd is in 1269 (Backmund III, 143).

⁹¹ Zie ook 3 juni.

⁹² Mogelijk dezelfde als Goswinus, zoon van Johannes Pau en Katerina, gecommemoerd op 1 november.

⁹³ Niet vermeld bij Verleyen.

⁹⁴ Overleed te Brussel in 1578 (LRD, fol. 1vo).

SEPTEMBER

fol. 117vo **September habet dies xxx^a, luna xxx^a.^a**

f

1 KAL[ENDAS]. Egidii, abbatis, ix l.; Prisci, martyris^b.

Com. Warneri abbatis¹ // et Philippi / et Walteri presbyteri et canonici nostri / et Hersewendis / et Thome sacerdotis et canonici huius ecclesie / Ermengardis, et Gertrudis / Walteri conversi de Vermans / et Egidii Wilde de Calkene et Heilsoete uxoris eiusdem / et commemoratio fratris Wilhelmi Brixis sacerdotis et canonici huius ecclesie^c.

a) *Niet in B.*

b) Prisci *niet in B.*

c) 1534.

V g

2 iiij nonas septembris.

Com. Hugonis² // et Amicie comitisse Liencestrie fundatricis ecclesie Gerardis Campi³ / et domni Ponchardi abbatis Montis Sancti Martini⁴ / et domni Egidii abbatis Clarifontis⁵.

a

3 iij nonas septembris.

Com. // Hescelini conversi huius ecclesie / et domni Petri quondam abbatis in Walacria⁶ / et Adele de Stenhusen et Margarete filie eius, quibus

¹ Pr 31 aug. Warnerus, abt van Sainte-Marie-au-Bois (Lotharingia). De abdij verhuisde later naar Pont-à-Mousson. Hij overleed op 29 augustus 1183 (Hugo II, 202; Backmund III, 95).

² Braine 5 sept. Mogelijk Hugo van Champfleury, bisschop van Soissons, die regeerde van 1159 tot 1175 en overleed op 4 september (DHGE 25, 205/206; Gams, 633).

³ Pr idem. Verschrijving van Grandis Campus of Grandchamp (Ponthivum). Die abdij werd opgericht in 1214 door Simon IV, graaf van Monfort (Hugo I, 763-764) en zijn moeder Amicia van Leicester, tweede vrouw van Simon III van Montfort, die overleed in 1181 (LM VI, 802-803).

⁴ Pa en Pr idem. Mont-Saint-Martin (Flandria), waar Ponchardus regeerde in 1237-1239 (Backmund II, 420).

⁵ Pr 17 sept. Abdij van Clairefontaine (Floreffia). Een Egidius is wel in de abtenlijst opgenomen, maar niet gedateerd (Hugo I, 516-519; Backmund II, 372-373).

⁶ Abdij van Middelburg (Brabantia). Petrus wordt vernoemd in 1211-1214 (*Middelburg*, 33).

debemus officium / et Mychaelis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Egidii Putken⁷ burgensis in Ninive, cui debemus officium / et domini Johannis de Scoete militis, cui debemus officium^a.

a) qui dedit nobis x sol.

fol. 118 **XIII b**

4 **ii nonas septembris. Octava sancti Patris Nostri Augustini.**

Com. Ingelramni dOrbais⁸, et Selewardis // et Egidii abbatis⁹ / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et pie memorie domni Iohannis quondam abbatis in Cornelio Monte¹⁰, et pie memorie domni Balduini abbatis de Insula Beate Marie¹¹ / et Iohannis sacerdotis et canonici huius ecclesie quondam prepositi Vallis Liliorum¹² / et Hugonis canonici de Vermans / et fratris Zigeri de Keghele sacerdotis et canonici huius ecclesie.

II c

5 **nonas septembris. S. Genebaldi, episcopi et confessoris.**

Com. Thidware converse huius ecclesie, et Gaufridi abbatis¹³, et Walteri conversi // et Giselberti abbatis¹⁴ / et Cuardi abbatis Sancti Judoci in Nemore¹⁵, et domni Jacobi abbatis Mirevallis¹⁶ / et domini Johannis presbyteri de Eyghem fratris nostri ad succurrendum, et domini Petri de

⁷ Een Gillis Putkens is geattesteerd als getuige in 1332 (RAB, AN, nr. 68, fol. 109). In datzelfde jaar maakte Gillijs van Puthem van het hof van Puttem te Heldergerm zijn testament (RAB, AN, nr. 68, fol. 74-75). Mogelijk gaat het tweemaal om dezelfde persoon als de hier gecommemoreerde Putken.

⁸ Fl idem. Ingelramnus van Orbais, die overleed circa 1160, was weldoener van de abdij van Floreffe, waar hij begraven werd.

⁹ Pr idem. San Pelayo de Cerrato (Hispania), waar Egidius geattesteerd is in 1169/1175 (Backmund III, 287).

¹⁰ Mont Cornelion (Floreffia), dat later verhuisde naar Beaurepart. Abt Johannes de Fleron overleed in 1273 (MB II, 225).

¹¹ Pa idem. Abt Balduinus van Marienweerd (Brabant), die ontslag nam in 1272 (Backmund II, 305).

¹² Pa idem. Mechelen Leliëndaal (Brabant). Een proost Johannes is geattesteerd in 1287 (SAM, Leliëndaal, nr. 62).

¹³ Braine en Marcheroux idem. Godefridus, abt van Ressons (Ponthivum). Is niet opgenomen in de abtenlijst (Hugo II, 650; Backmund II, 561). Moet vóór 1188 gesitueerd worden.

¹⁴ Tongerlo idem. Gillebertus van Middelburg (Brabantia) resigneerde vóór 1208 (*Middelburg*, 33).

¹⁵ Dommartin (Ponthivum). Cuardus komt niet voor in de abtenlijst (Hugo I, 621-626; Backmund II, 551).

¹⁶ Abt Jacobus van Mureau (Lotharingia) is geattesteerd in 1286/1290 (Backmund III, 91).

Eyghem / et bone memorie domini Gerardi de Aa domini de Grimbergis et de Pollaer et uxoris eius¹⁷ / et Franconis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Godefridi de Montenake familiaris nostri.

d

6 **viii idus septembris.**

Com. Meinsuendis matris constabuli¹⁸, et Reimboldi conversi, et Henrici, et Ermentrudis abbatisse¹⁹ // et Hugone conversi huius ecclesie^a et Ide de Pamela familiaris quondam uxoris eiusdem, quibus debemus officium / et Andree abbatis²⁰ / et domni Henrici abbatis in Knetsteden²¹ / et pie memorie Arnoldi abbatis in Trunchinio²².

a) conventui debetur pietentia.

fol. 118vo

e

7 **vii idus septembris.**

Com. Hermanni prepositi²³ // et Henrici / et Hugonis Rampardi canonici huius ecclesie²⁴ / et Danihelis de Lucerna²⁵ et domni Guidonis de Sancto Remigio²⁶ abbatum / et Walteri de Riedeve²⁷ / et domni Franconis

¹⁷ Gerard van Aa, heer van Grimbergen en Pollare, was gehuwd met Katarina van Gruuthuse. Hij overleed na 1293 (VdP13, 44).

¹⁸ Meinsuendis was de moeder van Gerard I van Ninove, bijgenaamd *constabulus* en stichter van de Ninoofse abdij in 1137. Zij was gehuwd met Almarik II van Ninove (VdP10, 282).

¹⁹ Pa idem. Ermentrudis wordt daar abdis van *Sancti Petri in Dickirkin* genoemd. Rommersdorf vermeldt op 7 sept.: *Irmentrudis, abbatissae de Dietkirchen*. Dietkirchen is een voormalige benedictinessenabdij te Bonn. Irmentrud von Millendonck is er als abdis geattesteerd van 1163 tot 1174 (mededeling dr. B. Krings).

²⁰ Pa en Pr idem. Andreas, proost van Cappenberg (Westfalia), die regeerde van 1210 tot 1232 (Hugo I, 469; Backmund Ib, 188).

²¹ Pa en Pr idem. Knechtsteden (Westfalia). Henricus wordt vernoemd van 1244 tot 1262 (Hugo II, 9; Backmund Ib, 233).

²² Drongen (Flandria). Er zijn vier abten met de naam Arnoldus voor de periode 1269-1329 (MB VII/3, 548-551).

²³ Fl en Pr idem. Hermannus, proost van Steinfeld (Westfalia), overleed in 1184 (Hugo II, 854; Backmund Ib, 255).

²⁴ Hugo Rampard uit het geslacht 'van Aa', die gronden schonk aan de Ninoofse abdij in 1156 (VE, fol. 27), lijkt, gelet op de chronologie, niet in aanmerking te komen. Gaat het hier om een zoon?

²⁵ Fl en Pr idem. Abt Daniël van La Luzerne (Normannia Borealis) wordt vernoemd in 1225 (Hugo II, 96; Backmund III, 28).

²⁶ Benedictijnenabdij van Saint-Remy te Reims. Abt Guido overleed in 1212 (GC IX, 235).

²⁷ Gelijk te stellen met Walter van de Voorde, die getuigde in 1248 (DS, nr. 211; Van Isterdael, De heren, 21).

quondam abbatis in Tongherlo²⁸ sacerdotis et canonici in Grimbergis / et Johannis novitii huius ecclesie / et Yderi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et domini Aegidii vanden Vyvere sacerdotis et canonici et phonasci ac demum cellarii huius ecclesiæ^a.

a) obiit Aldenardæ 1650.

f

8 **vi idus septembris. Nativitas sancte Marie, ix l. / triplex; Adriani, martyris^a.**

Com. Eskilli Lundensis archiepiscopi, qui consecravit ecclesiam nostram²⁹ // et Willelmi conversi huius ecclesie / et domini Philippi de Gavera^{b30} / et Sigeri sacerdotis et canonici in Parcho, et Johannis sacerdotis et canonici de Vermans / et fratris Guilielmi Ghyselins quondam sacellani in Liedekerck sacerdotis et canonici huius ecclesiæ^c.

a) Adriani *niet in B.*

b) dedit nobis annuatim xii lib. de allodio suo apud Parnech.

c) 1623.

g

9 **v idus septembris. Gorgonii, martyris^a.**

Com. Teheri abbatis³¹, et Sigeburgis, et Nicholai conversi huius ecclesie // et pie memorie domni Johannis abbatis Sancti Judoci in Nemore³² / et Betici sacerdotis et canonici Camerefontis³³ / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Egtherici quondam presbyteri de Lumbecke / et Danielis Conscuer sacerdotis et canonici huius ecclesie.

Et domini Hieronymi de Caesteker abbatiæ Affligeniensis religiosi et confratris nostri^b.

a) Gorgonii *niet in B.*

b) obiit 1692, ætatis 57.

²⁸ Franco was abt te Tongerlo van 1265 tot 1269 (Backmund II, 334; MB VIII/1, 291).

²⁹ Fl, Pa en Pr 7 sept. Eskil was in 1134 bisschop van Roskilde (Denemarken) en werd daarna aartsbisschop van Lund (Zweden). Hij wijdde de Ninoofse kerk op 7 juli 1174, resigneerde in 1177 en overleed als cisterciënzermonnik te Clairvaux in 1182 (DHGE 15, 884-885).

³⁰ Filips van Gavere, heer van Velzeke, overleed in 1219/1221 (Warlop, 813-814).

³¹ Fl en Pa idem. Teherus (Leherus), tweede abt van Justemont (Lotharingia) (Hugo I, 952; Backmund III, 83).

³² Pa en Pr 12 sept. Dommartin (Ponthivum). Abt Johannes II, die regeerde van 1242 tot 1251 en overleed op 9 september (Hugo I, 625; Backmund II, 551).

³³ Abdij van Chambrefontaine (Francia).

fol. 119 **VII a**10 **iii idus septembris.**

Com. Ottrammi³⁴ et Garini³⁵ et Radulfi³⁶ abbatum // et Roberti abbatis, et Andree^{a 37} sacerdotis et canonici huius ecclesie / pie memorie Stephani olim Parcensis abbatis post Premonstratensis abbatis³⁸, et illustris memorie domni Petri Cameracensis episcopi^{b 39}.

a) anno domini m° cc° xxviii°.

b) anno [m° ccc°] lxxviii°.

b11 **iii idus septembris. Proti et Iacincti, martyrum^a.**

Com. Henrici canonici huius ecclesie // Mauricii episcopi⁴⁰ / et Egidii / et pie memorie domni Reineri abbatis in Romerstorp⁴¹ / et Willelmi prepositi Vallis Sancte Marie⁴² / et domni Godefridi abbatis in Averbodio⁴³ / et fratris Michaelis Wamback sacerdotis et canonici et circatoris huius ecclesie^b.

Et domini Ambrosii vande Vyvere sacellani in Liedekerke sacerdotis et canonici huius ecclesie^c.

a) Proti et Iacynthi niet in B.

b) 1558.

c) anno 1668, ætatis suæ 56.

³⁴ Fl en Pa idem. Ottramms (Oderannus, Goderannus), abt van Mont-Saint-Martin (Flandria), regeerde van 1137 tot 1140 (Backmund II, 419).

³⁵ Fl en Pa idem. Garinus was de tweede abt van Laon Saint-Martin (Francia). Hij overleed in 1171 (Hugo I, 59-60; Backmund II, 512).

³⁶ Marcheroux idem. Radulfus van Silly (Normannia Australis), die regeerde van 1147 tot 1169 (Backmund III, 50).

³⁷ Pastoor van Ninove, vernoemd in de *Historia foundationis* (Mirakelboek, 156-157).

³⁸ Fl 8 sept., Pa idem. Stephanus was abt van Park van 1361 tot 1368 en voordien ook abt van Auxerre Saint- Marien (Francia). Werd in dat jaar benoemd tot abt van Prémontré, maar hij heeft wegens een vroegtijdige dood het ambt niet uitgeoefend (Jansen, 225; Backmund II, 528).

³⁹ Petrus IV, bisschop van Kamerijk van 1349 tot 1368 (Strubbe, 265).

⁴⁰ Pr idem. Maurice de Sully, bisschop van Parijs van 1160 tot 1196 (Gams, 596).

⁴¹ Rommersdorf (Westfalia). Reinerus regeerde in 1202-1214 (Hugo II, 690; Backmund Ib, 243).

⁴² Zoetendaal (Brabantia) ook Vallis B. Marie of Vallis Dulcis genaamd. Heylisseem heeft op 23 juli *Willelmi sacerdotis et canonici in Walacria et quondam praepositi Vallis Sanctae Mariae*. Zoetendaal te Serooskerke op het eiland Walcheren was het vrouwenklooster van Middelburg. Het werd gesticht circa 1248. De hier genoemde Willelmus was de eerste proost en is geattesteerd van 1249 tot 1272 (Backmund II, 340-341; Middelburg, 41; Schoengen, *Monasticon* II, 172-173).

⁴³ Godfried van Testelt, abt van 1269 tot 1273/1274 (Backmund II, 273; MB IV/3, 639).

c

12 ii idus septembris.

Com. Ave sororis nostre, et Goszuini, et Frogeri episcopi⁴⁴ // et Gerardi conversi huius ecclesie / et domini Ostonis de Contrecuer item Ostonis filius eius et domine Johanne de Allodio, quibus debemus officium⁴⁵ / et Johannis de Eyghem⁴⁶ et Elizabeth uxoris eius, quibus debemus officium / et Johannis sacerdotis et canonici Vallis Serene⁴⁷ / et Gerardi conversi de Vermans, et Franconis sacerdotis et canonici in Parcho / et Henrici dicti Choghe⁴⁸ et Elizabeth uxoris eius, quibus debemus officium / et recolende memorie domni Willelmi Busere huius ecclesie abbatis⁴⁹, qui obiit anno domini m^occc^o xxxvi^o / in capitulo iuxta domini Cornelii⁵⁰ [sepultus]^a / et pie memorie domni Arnoldi de Hylverenbecka^b Parcensis abbatis⁵¹ / et fratris Petri Casens⁵² sacellani in Pamella sacerdotis et canonici huius ecclesie^c.

a) qui obiit... sepultus, *niet in B*.

b) obiit anno domini millesimo quingentesimo decimo quinto.

c) obiit anno 1640.

fol. 119vo

III d

13 idus septembris.

Com. Alicis // et Reineri / et Gosuini sacerdotis et canonici de Furnis⁵³ / et Arnulphi conversi huius ecclesie / et Johannis sacerdotis et canonici de Vermans / et Symonis de Steendamme sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Jacobi Roegiers prepositi in tShercamp⁵⁴ canonici et sacerdotis huius ecclesie^a / et fratris Egidii Varenberch sacerdotis et canonici huius ecclesie quondam pastoris in Likercke^b ⁵⁵.

a) obiit ibi et postea ibidem sepultus est in fine ecclesie sub anno domini 1406.

b) 1558.

⁴⁴ Pr 7 sept. Frogerus of Frogerius was bisschop van Sées van 1157 tot 1184 (Gams, 625).

⁴⁵ Otto II (1232-1268) en Otto III (1268-1269) van Wedergrate. Johanna van Neigem (Allodium), vrouw van Otto II, overleed in september 1247 en werd in de abdij begraven (DS, nr. 208; VdP19, 22-26).

⁴⁶ Mogelijk Johannes van Eichem, vernoemd in 1273 als getuige (RAB, AN, nr. 68, fol. 11).

⁴⁷ Valsery (Francia).

⁴⁸ Vermeld in 1288 (DS, nr. 268).

⁴⁹ Willelmus de Busere, abt van Ninove van 1328 tot 1336 (MB VII/3, 515-511).

⁵⁰ Abt Cornelius van Hamme, die overleed in 1391. Die begraafplaats is bevestigd door de *Coenobia* (KBB, Hs. 22471, fol. 157-157vo).

⁵¹ Arnold Wyten (van Hilvarenbeek), abt van Park van 1494 tot 1515 (Jansen, 227).

⁵² Een Casens was Ninoofse schepen in 1633 (VG II, 617).

⁵³ Veurne (Flandria).

⁵⁴ Jacob Roegiers, proost van Tussenbeek (Flandria), overleed in 1406 (MB VII/3, 586).

⁵⁵ Vermeld in een oorkonde van 1558 (RAB, AN, nr. 361).

e

- 14 **xviii kalendas octobris. Exaltatio sancte Crucis^a; Cornelii et Cypriani, patronorum huius ecclesiae, triplex.**

Com. Everardi⁵⁶, et Gilleberti abbatis⁵⁷ // et Theoderici monachi / et Odonis quondam abbatis de Castello⁵⁸ / et domni Nicholai abbatis Montis Cornelii⁵⁹ / et domni Egidii sacerdotis et canonici in Parco quondam abbatis in Arnoutsberghe⁶⁰, et Johannis de Kerxine / et Hugonis, sacerdotis et canonici de Vermans / et fratris Walteri Vremde sacerdotis et canonici huius ecclesie⁶¹ / et Jodoci Cobbaert⁶² et Petronillæ vander Borch uxoris eius in domo nostra Gandensi.

Et venerabilis domini Siardi de Brauwere prioris nostri⁶³ sacerdotis et canonici huius ecclesiae^b.

a) In B op 16 september.

b) obiit anno 1672, ætatis 65.

XII f

- 15 **xvii kalendas octobris. Octava Nativitatis sancte Marie, ix l.; Nicomedis, martyris; Jychadri, abbatis^a.**

Com. // domni Lamberti Einamensis abbatis⁶⁴ / et Arnoldi et Paridani conversorum huius ecclesie / et Balduini sacerdotis et canonici in Parco.

a) Nicodemis en Jychadri, niet in B.

⁵⁶ Fl en Pa idem. Abt van Berne (Brabantia) van 1134 tot 1168 (Backmund II, 277; Berne, 116).

⁵⁷ Pr idem. Gillebert II (1181-1184) abt van Vermand (Coquelle, 274-276).

⁵⁸ Châteaudieu (Flandria). Een abt Odo is geattesteerd in 1221 (Hugo I, 491; Backmund II, 407).

⁵⁹ Mont Cornillon (Floreffia), later verhuisd naar Beaurepart. Nicolaus was abt van 1252 tot 1260 (MB I, 225).

⁶⁰ Pa idem. In Park is vermeld: *Egidii, prepositi in Arnesberga*. Egidius is eveneens prior te Park geweest. Of hij circa 1260 daadwerkelijk te Arnsberg (Westfalia) geregeerd heeft, is zeer twijfelachtig (mededeling dr. B. Krings). In die periode is wel een proost Eustacius vermeld, maar geen Egidius (Hugo I, 195; Backmund Ib, 171).

⁶¹ Proost te Boechoute in 1413 (RAB, AN, nr. 69, fol. 132).

⁶² In 1559 vernoemd als concierge van de Ninoofse refugie te Gent (RAB, AN, nr. 318).

⁶³ Was voordien pastoor te Pamel (LRD, fol. 5vo).

⁶⁴ Benedictijnenabdij van Enname bij Oudenaarde. Lambert III (1176-1191) of Lambert IV (1191-1196) (MB VII/2, 29-30).

fol. 120 **I g**

- 16 **xvi kalendas octobris. Eufemie, virginis; Lucie et Germiniani, martyrum^a; Exaltatio S. Crucis, duplex.**

Com. Iohannis⁶⁵ // et Huberti abbatis⁶⁶ / et Willelmi fundatoris Sancte Marie de Ardenna⁶⁷ / et pie memorie domni Guiardi Cameracensis episcopi^b 68 / et Walteri vander Merken sacerdotis et canonici huius ecclesie^c.

a) Eufemie, Lucie, Germiniani *niet in B.*

b) m° cc° xlviii°.

c) Was aanvankelijk vermeld op 10 september, maar is daar geschrapt.

a

- 17 **xv kalendas octobris. Lamberti, episcopi et martyris.**

Com. Willelmi, et Hildegardis⁶⁹ // et Iohannis sacerdotis et canonici Wala-crensis⁷⁰ / et Radulphi abbatis Belle Stelle⁷¹, et Willelmi militis fundatoris eiusdem loci⁷² / et pie memorie domini Roberti comitis Flandrie⁷³ / et Henrici quondam curati Geraldimontensis et patris et matris et Iohannis fratris eius / et Iohannis de Scalkem et uxoris et Iohannis filii eius / et Petri Keul et Elizabet uxoris sue et filiorum eorumdem / et fratris Iohannis Bernem sacerdotis et canonici huius ecclesie⁷⁴.

Et domini Judoci de Clerck^a pastoris Ninivensis⁷⁵ Sacrae Theologiae licentiatii quondam in archicenobio Præmonstratensis philosophiæ ac theologiæ successive professoris, sacerdotis et canonici huius ecclesiæ / et

⁶⁵ Fl en Pr idem. Johannes, tweede abt van Clairefontaine (Floreffia), overleed in 1164 (Hugo I, 517; Backmund II, 372).

⁶⁶ Fl, Pa en Pr idem. Hubertus, abt van Sainte-Marie-au-Bois (Lotharingia) overleed in 1198 (Backmund III, 95).

⁶⁷ Ardenne (Normannia Australis). Problematische referentie. Ardenne werd gesticht in 1144. Willem wordt niet als stichter vermeld, wel Ajulphus. Op basis van de chronologie moeten we de hier vermelde Willem in de eerste helft van de 13de eeuw plaatsen (Hugo I, 188-190; Backmund III, 33-34).

⁶⁸ Pa 15 sept. Bisschop Guiardus of Guido I van Kamerijk regeerde van 1237 tot 1248 (Strubbe, 265).

⁶⁹ Pa idem. Hildegard van Bingen, stichteres en eerste abdis van de abdij Sint-Rupert te Bingen in Duitsland. Zij overleed in 1180 en correspondeerde met abt Philippus van de abdij van Park (DHGE 24, 493-496).

⁷⁰ Middelburg (Brabantia).

⁷¹ Belle-Étoile (Normannia Australis). Radulfus regeerde tijdens de tweede helft van de 13de eeuw (Hugo I, 252; Backmund III, 38).

⁷² Een Willem komt als stichter van Belle-Étoile niet voor, wel Henricus (Hugo I, 251; Backmund III, 36). Zie ook 19 september.

⁷³ Fl 22 sept. Robrecht III van Bethune, graaf van Vlaanderen van 1305 tot 1322 (Strubbe, 324).

⁷⁴ Vermeld als circator en cantor in 1495 (Coenobia, KBB, Hs, nr. 22471, fol. 195).

⁷⁵ Pastoor te Ninove van 1643 tot 1660 (DB V, 108).

domini Gabrielis de Rieck^b pastoris in Okeghem⁷⁶ sacerdotis et canonici huius ecclesiæ.

a) obiit 1660, ætatis 60.

b) obiit 1666, ætatis 49.

IX b

18 **xiii kalendas octobris.**

// Com. Hillini quondam abbatis in Floreffia⁷⁷ / et Willelmi Baiaert / et Willermi quondam prepositi in Keyserbosch⁷⁸ / et Jordani et Godialis et Henrici et Willelmi filiorum eorum / et Amandi conversi huius ecclesie / et domini Amelrici prepositi in Bruccella apud Capellam⁷⁹ fratris nostri ad succurrendum / et Beatricis dSabts, et Johannis Cuparii et Katarine uxoris eius / et piæ memoriæ domni Michaelis Maleni^a abbatis huius ecclesiæ⁸⁰.

a) fugatus ab hæreticis ex monasterio Bruxellis, et est moritus anno 1578.

fol. 120vo

c

19 **xiii kalendas octobris.**

Com. Gisle, et Arnoldi conversi huius ecclesie // et Henrici fundatoris ecclesie de Bella Stella⁸¹ / et Onulfi conversi in Parco / et Drogonis conversi de Vermans / et Macharii quondam abbatis in Steenvelt⁸² / et Johannis de Zene^a et Margarete uxoris eius, et Brantini de Ninive, Sontine uxoris sue, Iohannis et Michaelis canonici nostri sacerdotum et

⁷⁶ De Rieck of De Rijck, pastoor te Okegem in 1666 en hetzelfde jaar overleden (DB V, 111).

⁷⁷ Fl 19 aug., Pr 21 aug. Hillinus was abt van Floreffie vanaf 1212 en stierf in 1218 op Cyprus. Hij vertrok in 1216 op kruistocht. Of hij in het Oosten ook abt van St. Habacuc en St. Samuel (Graecia et Hierosolymitana) is geweest, wordt door Berlière betwijfeld (MB I, 115). Hugo neemt dit wel aan (Hugo I, 81; I, 120; II, 737-738), Backmund doet geen uitspraak (Backmund Ib, 507, 508-509). Dat hij hier als 'quondam abbat' vermeld wordt, wijst erop dat hij inderdaad niet als abt van Floreffie stierf, maar mogelijk als abt van St. Habacuc, zoals hij te Prémontré gecommemoreerd wordt.

⁷⁸ Averbode idem. Keizerbosch (Brabantia), vrouwenklooster nabij Roermond. Willem van Lier was er proost midden 13de eeuw. Hij is niet vermeld in de proostenlijst bij Backmund (Backmund II, 295).

⁷⁹ Als proost van de Brusselse Kapellekerk vernoemd in 1304 (Van Gestel II, 28). De Kapellekerk was een proosdij van het Kamerijkse benedictijnenklooster van het H. Graf.

⁸⁰ Michiel van Male, afkomstig uit Brussel, abt van 1567 tot 1578. Werd in de Sint-Gorikskerk te Brussel begraven (MB VII/3, 523-524).

⁸¹ Henricus de Bello Fago stichtte in 1215 Belle-Étoile (Normannia Australis) (Hugo I, 251); zie ook 30 juli en 17 september.

⁸² Macharius van Steinfeld (Westfalia) was abt van 1211 tot 1247 (Hugo II, 855; Backmund Ib, 255).

filiorum eorundem, quibus debemus officium / et fratris Willelmi de Eekeloe⁸³ sacerdotis et canonici huius ecclesie^b / et fratris Johannis vanden Brouke⁸⁴ sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Ade vanden Cruce sacerdotis et canonici huius ecclesie / idem fratris Petri de Castro⁸⁵ sacerdotis et canonici huius ecclesie quondam prioris nostri et pastoris in Pamella^c.

a) [...] xvi sol. par. et viii den. supra domum Rennoti apud Ninive.

b) et Bartholomei Nepotis presbyteri, sacellani domni Johannis Beverlinck, pro quo conventui debetur pietantia.

c) obiit anno 1575.

XVII d

20 **xii kalendas octobris. Vigilia;** octava sanctorum Cornelii et Cypriani, ix l. Com. Sigeri et Husdei sacerdotum et canonicorum, et Godefridi conversi huius ecclesie, et Sogiri de Somergem⁸⁶ // et Everardi abbatis de Derham⁸⁷ / et Willelmi canonici huius ecclesie / et domni Radulphi abbatis Sancti Johannis Ambianensis⁸⁸ / et Nicholai sacerdotis et canonici de Vermans / et domni Gerardi abbatis Vallis Dei⁸⁹ / et Henrici de Huflinghen⁹⁰ / et Johannis dicti Moermede⁹¹, cui debemus officium^a / et domini Iacobi Waghemaker⁹² sacerdotis huius ecclesie / et magistri Johannis van Assche barbitonsoris nostri / et E[minentiae] Iacobi Petit Sacrae Theologiae licentiati, Collegii Præmonstratensis Lovanii præsidis⁹³, huius ecclesiae quondam supprioris et lectoris necnon pastoris in Okeghem^b ⁹⁴.

a) qui dedit nobis xvi sol. par.

b) obiit 1634.

⁸³ Mogelijk familielid van Alaert de Eekeloe, schepen van Ninove in 1377 (VG II, 614).

⁸⁴ Naam van een Ninoofs schepengeslacht in 1396 (VG II, 614).

⁸⁵ In 1542 vernoemd als prior onder de naam Petrus de Borchman (RAB, AN, nr. 92, fol. 2vo).

⁸⁶ Vermoedelijk Siger van Zomergem (1157-1168), getuige circa 1165 in een grafelijke oorkonde (Warlop, 1218; DS, nr. 27).

⁸⁷ Pr idem. West Dereham (Anglia Australis). Everardus komt niet voor in de abtenlijst (Backmund II, 86).

⁸⁸ Pr idem. Amiens Saint-Jean (Ponthivum). Radulfus regeerde in 1206-1210 (Hugo I, 251; Backmund II, 546).

⁸⁹ Pa 23 sept. Gerardus, abt van Laval Dieu (Floreffia), is geattesteerd in 1283/1293 (Hugo II, 1018; Backmund II, 385).

⁹⁰ Vermeld in 1311 (AAM, AN, nr. 2, fol. 171vo). Hij is de broer van Arnoldus, die gecommemoreerd wordt op 24 dec.

⁹¹ Geattesteerd in 1338 (RAB, AN, nr. 68, fol. 74vo).

⁹² Geattesteerd in 1311 (AAM, AN, nr. 2, fol. 171vo).

⁹³ College van Premonstreit in de Naamsestraat te Leuven (Hugo I, 531; Backmund II, 301).

⁹⁴ Pastoor te Okegem van 1615 tot 1618 (DB V, 110).

VI e

21 **xi kalendas octobris. Mathei, apostoli et evangeliste, duplex.**

Com. Lamberti subdiaconi et canonici huius ecclesie, et Samsonis⁹⁵ archiepiscopi Remensis, et Arnoldi diaconi // et Henrici sacerdotis et canonici in Parco / et Walteri quondam abbatis in Helencini⁹⁶ / et Bartholomei quondam abbatis Vallis Gaudii⁹⁷, et domni Hugonis quondam abbatis in Floreffia⁹⁸, et Iohannis quondam abbatis in Insula Dei⁹⁹ / et fratris Arnoldi Landtmeter Aldenardensis sacerdotis et canonici huius ecclesie et pastoris Ninivensis, Sacre Theologie licentiati necnon huius monasterii quondam lectoris et prioris^a.

a) obiit 1617.

fol. 121 **f**

22 **x kalendas octobris. Mauricii sociorumque eius, martyrum, ix l.**

Com. Ottonis¹⁰⁰, et Godardi // et pie memorie domni Roberti abbatis in Averbodio¹⁰¹ / et Petri Clerici de Ninive / et Beatricis uxoris eius et Walteri sacerdotis et canonici huius ecclesie et Gossuini filiorum eorumdem, quibus debemus officium / et Haymonis abbatis Liskensis¹⁰² / et Michaelis conversi huius ecclesie / et Elixabeth Lantfers de Gandavo / et Johannis de Hardebeke censuarii nostri^a, cui debemus officium / et fratris Inghelberti Bleyenberch sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Petri Michaelis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et commemoratio fratris Johannis de Quercu sacerdotis et canonici huius ecclesie ac sacellani in Lydekerk / et bone memorie fratris Petri de Mol¹⁰³ sacerdotis et canonici huius ecclesie pastoris in Voordis quondam prioris nostri^b.

⁹⁵ Pr idem. Samson, aartsbisschop van Reims van 1140 tot 1161 (Strubbe, 296).

⁹⁶ Fl 27 sept. Abt Walterus van Heylisse (Floreffia) is geattesteerd van 1248 tot 1258 (Backmund II, 382; MB IV/3, 754).

⁹⁷ Abt Bartholomeus van Joyenval (Ponthivum) overleed op 21 november 1293 (Hugo I, 708; Backmund II, 555).

⁹⁸ Florefe (Floreffia), waar Hugo de Refayt abt was van 1295 tot 1306 (MB I, 708).

⁹⁹ Fl 20 sept. Isledieu (Normannia Australis). Vermoedelijk gaat het om Johannes II (begin 14de eeuw) of Johannes de Lesques, die regeerde van 1359 tot 1364 (Hugo I, 885; Backmund III, 45).

¹⁰⁰ Pr idem. Bisschop Otto van Freising (1138-1158), stichter van de abdijen van Schäftlarn en Neustift (Bavaria) (DHGE 28, 1196).

¹⁰¹ Fl 21 sept, Pa en Pr idem. Abt Robertus van Averbode (Brabantia) regeerde van 1227 tot 1237/38 (Backmund II, 273; MB IV/3, 635-636).

¹⁰² Fl en Pr idem. Abdij van Licques (Flandria). Haymo is niet opgenomen in de abtenlijst (Backmund II, 416).

¹⁰³ In 1542 en 1546 vernoemd als Petrus Molinus (RAB, AN, nr. 92, fol. 2vo en 3).

Item venerabilis domini Martini Banniers¹⁰⁴ Affligeniensis supprioris et confratris nostri^c.

a) qui dedit conventui x lb.

b) obiit anno 1570, 22 sept.

c) obiit 1690.

XIII g

23 **ix kalendas octobris.** *S. Lini, papæ et martyris.*

Com. Michaelis abbatis¹⁰⁵ // et Ulboldi et Walteri conversorum / et pie memorie domni Johannis abbatis Montis Corneli¹⁰⁶ / et Petri conversi in Parco / et domini Arnoldi de Mench / et pie memorie domni Willermi tSwinnen decani Anderlectensis¹⁰⁷, cui debemus officium.

III a

24 **viii kalendas octobris.**

Com. Willelmi // et Arnoldi / et Roberti conversi huius ecclesie, et Willelmi fundatoris Lucerne¹⁰⁸ / et Johannis de Sanctes¹⁰⁹, qui dedit nobis bonarium terre apud Hartbecam / et Sigeri conversi huius ecclesie / et Gisle sororis in Parco / et pie memorie domni Bartholomei abbatis in Walacria¹¹⁰ / et pie memorie domni Hugonis abbatis ibidem¹¹¹.

Et reverendi domini Gabrielis Colins præpositi in Renisart sacerdotis et canonici huius ecclesiæ^a.

a) obiit 1669, ætatis 78.

fol. 121vo

b

25 **vii kalendas octobris.** *Sancti Firmini, episcopi et martyris.*

Com. Margarete // et Berte converse ad succurrendum / et domni Johannis abbatis in Insula Dei¹¹² / et Walteri conversi huius ecclesie / et

¹⁰⁴ Was prior en subprior te Affligem (Verleyen, 335).

¹⁰⁵ Pr 24 sept., hier wordt Michael abt van *Galweia* genoemd, dat te identificeren is met Whithorn (Anglia Borealis), waar een abt Michael geattesteerd is circa 1164 (Backmund II, 116).

¹⁰⁶ Fl idem. Mont Cornillon (Floreffia), dat later verhuisde naar Beaurepart. Johannes II regeerde einde 13de eeuw (MB II, 226).

¹⁰⁷ Willelmus Swinnen was deken van het kapittel van Anderlecht van 1476 tot zijn dood in 1498 (Van Gestel II, 53).

¹⁰⁸ Pr idem. Een Willem de Sancto Johanne speelde in 1161 een rol bij de hervestiging van de abdij te La Luzerne (Normannia Borrealis) (Hugo II, 93-94).

¹⁰⁹ Mogelijk Johannes, heer van Sint-Renelde / Saintes, die in 1180 een allodium aan de abdij schonk (VE, 81bis).

¹¹⁰ Fl 22 sept. Abdij van Middelburg (Brabantia). Bartholomeus is te identificeren met abt B. bij Backmund (Backmund II, 311). Hij regeerde in 1239-1244 (*Middelburg*, 33).

¹¹¹ Abt Hugo, geattesteerd in 1304-1307 (*Middelburg*, 33).

¹¹² Isledieu (Normannia Australis). Vermoedelijk Johannes I, geattesteerd in 1262/1264 (Hugo I, 885; Backmund III, 45).

Rassonis sacerdotis et canonici huius ecclesie¹¹³ / et Iosephi conversi nostri / et domni Aegidii Heijns abbatis Everbodiensis^{a 114}.
a) 1574.

XI c

- 26 **vi kalendas octobris. SS. Cypriani et Iustinæ, martyrum.**

Com. Bernardi conversi huius ecclesie // et Reineri Magni¹¹⁵ sacerdotis et canonici huius ecclesie / et domini Walteri de Lathem¹¹⁶ et Helvigis et Alicie uxorum eius / et Walteri filii domini Walteri, quibus debemus memoriam / et Johannis clerici de Vermans.

Et domini Judoci vanden Broucke vicarii Ninhoviensis sacerdotis et canonici huius ecclesiæ^a / et domini Pauli Lemmens huius ecclesiæ canonici subprioris ac magistri novitiorum^b.

a) obiit 1669, ætatis 40.

b) obiit 1690, ætatis 39.

XIX d

- 27 **v kalendas octobris. Cosme et Damiani, martyrum.**

Com. Henrici conversi, et Heylewigis converse huius ecclesie // et Hugonis de Tornaco / et Theoderici sacerdotis et canonici in Viconia¹¹⁷.

fol. 122 **e**

- 28 **iiii kalendas octobris. S. Wenceslai, martyris.**

Com. pie memorie domni Gerardi¹¹⁸ primi abbatis huius ecclesie^a, et Willelmi¹¹⁹ // et Walteri conversi huius ecclesie / et Gerardi archidiaconi¹²⁰ / et Genrici conversi ad succurrendum / et Iachobi abbatis

¹¹³ Een Raso is in 1260 vernoemd als pastoor van Pamel, in 1271 als pastoor van Ninove (DS, nr. 243) en in 1281 als pastoor van Borchtlombeek (Bonenfant, *Cartulaire*, 147, 246 en 247).

¹¹⁴ Abt van Averbode (Brabantia) van 1565 tot 1574 (Backmund II, 274; MB IV/3, 660-661).

¹¹⁵ Afkomstig van de abdij van Park. Vernoemd in de *Historia foundationis* als een van de steunpilaren van de eerste generatie kloosterlingen (*Mirakelboek*, 140-141).

¹¹⁶ Vermeld in 1300 als begiftiger van de pitantie (RAB, AN, nr. 68, fol. 24).

¹¹⁷ Vicogne (Flandria).

¹¹⁸ Pa idem, Pr 29 sept. Gerardus, abt van Ninove van 1142 tot 1185, was afkomstig uit de abdij van Laon Saint-Martin (MB VII/3, 502-504). In feite was hij de derde abt. Het negeren van de eerste twee abten gebeurt eveneens bij de commemoratie van abt Arnoldus op 8 oktober.

¹¹⁹ Pr idem. Willem van Wideville, stichter van Wilfort of Sulby (Anglia Mediana) (Hugo II, 1163; Backmund II, 73).

¹²⁰ Vermoedelijk een aartsdiaken van Brabant te Kamerijk. In dat geval mogelijk Gerard de Ligne, gestorven in 1270 (Duvivier, *L'archidiaconat de Brabant*, 516-517).

Montis Cornelii¹²¹ / et Eggherici de Lembecca et Beatricis uxoris eius, quibus quolibet mense debemus memoriam¹²² / et Wiloi et antecessorum eius / et Walteri presbyteri de Staples^b, cui debemus officium / et domni Johannis quondam abbatis huius ecclesie, cui quolibet mense debemus memoriam¹²³ / et domni Arnulphi abbatis de Furnis¹²⁴ / et Johannis Roelants cui debemus officium¹²⁵.

a) anno domini m° c° lxxxv°, iiii kal. octobris ex hac luce pius pater subtractus est.

b) qui dedit nobis x lib. annuatim.

VIII f

29 **iii kalendas octobris. Dedicatio S. Michaelis Archangeli, duplex.**

Com. Hugonis, et Reineri, et Ricardi, et Emelini abbatis¹²⁶ // et Remekini, et Yvani conversi in Parco / et Symonis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et pie memorie reverendi Johannis abbatis Premonstratensis¹²⁷ / et fratris Martini de Vleeschouwere sacerdotis et canonici huius ecclesie.

g

30 **ii kalendas octobris. Ieronimi, presbyteri, duplex.**

Com. Hiliardis converse, et Ausilie, et Digardis, et Landrade, et Wenne-mari // et Willelmi sacerdotis et canonici in Parco / et domini Ostonis de Wedergrate militis et domine [Elizabet] de Scoenvoerst uxoris sue, quibus debemus plenum officium¹²⁸.

¹²¹ Floreffe 27 sept. Jacobus, abt van Mont Cornillon (Floreffia), de abdij verhuisde naar Bearepart. Hij komt in de abtenlijst niet voor (MB II, 224). Backmund geeft de naam, maar dateert niet (Backmund II, 360). Te plaatsen in de tweede helft van de 13de eeuw.

¹²² Sterfdag op 30 augustus.

¹²³ Maandelijkse commemoratie van abt Johannes van Hartbeke (1274-1305); sterfdag op 20 december.

¹²⁴ Veurne (Flandria). Abt Arnoldus is er geattesteerd van 1319 tot 1332 (MB III/3, 608).

¹²⁵ Vermeld in 1339 (AAM, AN, nr. 3, fol. 29vo).

¹²⁶ Fl, Pa en Pr idem. Abt van Antwerpen Sint-Michiels (Brabantia), overleed in 1161 (Backmund II, 268; MB VIII/1, 208-209).

¹²⁷ Fl. 28 sept., Pr idem. Johannes le Petit, die regeerde van 1339 tot 1352, was voordien abt van Valsery (Francia) (Backmund II, 528).

¹²⁸ Otto V van Wedergrate (1369-1383), die zijn testament maakte op 27 september 1383. Hij was gehuwd met Elisabeth van Schoonvorst (1370-1411) (VdP19, 35-37).

OCTOBER

fol. 122vo

October habet dies xxxi^a, luna xxix^a.^a**XVI a****1 KAL[ENDAS]. Remigii, episcopi et confessoris, et aliorum.**

Com. // domni Petri abbatis Montis Sancti Martini¹, et domni Symonis abbatis Sancti Judoci in Nemore², et domni Eustachii abbatis Sancti Andree in Nemore³, et domni Hammardi abbatis Septem Fontium⁴, et domni Nycholai quondam abbatis ibidem⁵ / et Richeri et Petri sacerdotum de Vermans^b / et Willelmi filii Jacobi dicti Costere de Leedberge quondam familiaris nostri et Judoci fratris eius etiam familiaris nostri / et recolende memorie domni Bartholomei de Hoem^c abbatis huius ecclesie⁶.

a) Niet in B.

b) Alleen leesbaar in B.

c) qui rexit ecclesiam nostram ut bonus et fidens dispensator xliii annis et decem mensibus.

V b**2 vi nonas octobris. Leodegarii, martyris^a; S. Angeli Custodis, duplex.**

Com. Walteri // et Rembedonis abbatis⁷ / et domni Henrici quondam abbatis huius ecclesie⁸ / et Sygeri / et Herberti conversi de Vermans / et Iohannis sacerdotis et canonici ibidem / et Margarete vanden Keldere

¹ Petrus, abt van Mont-Saint-Martin (Flandria) van 1264 tot 1272 (Backmund II, 420).

² Simon, abt van Dommartin (Ponthivum), geattesteerd van 1269 tot 1271 (Backmund II, 551); volgens Hugo (Hugo I, 625) overleden op 15 december 1272.

³ Eustachius, abt van Saint-André-au-Bois (Ponthivum), volgens Hugo (Hugo I, 165) overleden op 26 oktober 1269 (Backmund II, 563).

⁴ Vermoedelijk Septfontaines-en-Bassigny (Lotharingia). Hammardus komt niet voor in de bestaande abtenlijst (Hugo II, 789; Backmund III, 110).

⁵ Vermoedelijk Septfontaines-en-Bassigny. Nycholaus II is daar geattesteerd in 1339/1346 (Backmund III, 110).

⁶ Bartholomeus van Hoemen, afkomstig uit Aaigem, abt van Ninove. Zijn abbatiaat wordt in de *Recapitulatio* gedateerd van 1404 tot 1447, maar liep in feite van 1426 tot 1447 en duurde slechts 21 en geen 43 jaar (MB VII/3, 518-519; VdP4, 202-203).

⁷ Rommersdorf en Arnstein idem (mededeling dr. B. Krings). Rembedo, abt van Münsterdreisen (Vadegotia) regeerde in het begin van de 13de eeuw (Backmund Ib, 113).

⁸ Henricus was abt van Ninove van 1206 tot 1208. Hij was afkomstig van de abdij van Mont-Saint-Martin, waar hij ook overleed (MB VII/3, 508).

et parentum et omnium amicorum eiusdem, quibus debemus officium / et fratris Johannis Palert, sacerdotis et canonici huius ecclesie.

Et venerandi domini Benedicti de Pape⁹ subprioris abbatiam Affligeniensis, confratris nostri^b.

a) Leodegarii niet in B.

b) a° 1681.

XIII c

3 v nonas octobris. Duorum Ewaldorum, martyrum.

Com. Teoderici, et Onulfi canonici huius ecclesie, et Iohannis, et Walteri // et Lodowici regis¹⁰ Francorum piissimi^a / et sancte memorie domni Philippi abbatis in Parco¹¹ / et Simonis quondam abbatis de Grimberges¹² / et Sigeri / et Hugonis conversi huius ecclesie / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et domni Willelmi abbatis in Lauduno¹³ / et Gilberti Zonderdanc et Marie uxoris eius et Nicholai Alexandri mariti eiusdem Marie, quibus debemus officium / et domicelle Marie quondam uxoris Gerardi de Steenberghen¹⁴, cui debemus officium / item pie memorie domini Henrici de Flandris^b ¹⁵ domini de Ninive, cui debemus plenum officium, et illustris domine Philippe uxoris sue, cui debemus officium / et fratris Marci Annaert¹⁶ sacerdotis et canonici huius ecclesie.

Et domini Iosephi Martii provisoris nostri sacerdotis et canonici huius ecclesie^c.

a) *De oorspronkelijk tekst is uitgewist en herschreven.*

b) obiit Gandavi in mansione sua [...] anno domini m° ccc° lxxi° nocte beati Francisci confessoris. Erat vir armis strenuus, defensor patrie, spes bonis et piis, timor malis et perversis, cuius anima cum fidelibus requiescat.

c) obiit 1672, ætatis 44.

⁹ Te Affligem eveneens op 22 oktober (Verleyen, 220).

¹⁰ Braine 19 sept. Lodewijk VII (1131-1180) van Frankrijk, hij overleed op 18 september (Strubbe, 343).

¹¹ Fl en Pa idem. Abt Philippus II van Park overleed in 1192 (Jansen, 221).

¹² Simon abt van Grimbergen (Brabantia), geattesteerd van 1186 tot 1191, overleed vermoedelijk in 1196 (Spillemaeckers, 34-36).

¹³ Laon Saint-Martin (Francia). De abtenlijst kent slechts één Willelmus (Willem van Marle, 1270-1280), die te Laon gecommemoreerd wordt op 9 augustus (Hugo I, 65; Backmund II, 512).

¹⁴ Gerard van Steenberghen blijkt tweemaal gehuwd te zijn; zie ook 2 augustus.

¹⁵ Hendrik II van Vlaanderen, gehuwd met Philipote van Valkenburch. Hij was heer van Ninove van 1337 tot 1366 (VG II, 78-80).

¹⁶ Was in 1494 subprior en kopieerde in 1498 het huidige cartularium 2, bewaard te Mechelen (Coenobia, fol. 195; AAM, AN, nr. 2, inleidende folio's).

fol. 123

II d4 **iiii nonas octobris.** Francisci, confessoris, ix l.

Com. // Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Godefridi et Johannis conversorum de Vermans / et Johannis prepositi in Campo Regis¹⁷ / et Alardi sacerdotis et canonici in Parco, et Arnoldi conversi ibidem / et Guidonis abbatis apud Stellam¹⁸ / et Johannis conversi in Parco / et domni Willelmi abbatis in B[ra]ne^{a 19}.

a) franc. Brane.

e5 **iii nonas octobris.** SS. *Placidi et sociorum, martyrum.*

Com. Gualteri, et Gilleberti, et Oioti sacerdotis et canonici huius ecclesie²⁰, et Ermengardis // et Sygeri conversi in Parco / et Eustachii quondam abbatis Vallis Christiane²¹ / et Reineri conversi in Parcho / et Godefridi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Laurentii abbatis Camerefantis²² / et Rasonis Robijns²³ sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Hughonis de Jaghere sacerdotis et canonici huius ecclesie. *Et reverendi domini Petri Bogaert pastoris Lombecæ Castri ac jubilarii^a.*

a) a° 1690.

X f6 **ii nonas octobris.** Fidis, virginis^a; S. Brunonis, confessoris.

Com. Ide, et Walteri episcopi²⁴, et Lisane, et Arnoldi abbatis // et domni Walteri abbatis Grimbergensis²⁵ / et Symonis sacerdotis et canonici in Parcho / et domni Henrici abbatis in Antwerpia²⁶ / et magistri Ade de

¹⁷ Berne idem. Koningsveld (Brabantia), gesticht in 1252 (Hugo I, 450-452). Proost Johannes wordt vermeld in 1301/1316 (Backmund II, 298).

¹⁸ Pa idem. L'Étoile (Normannia Borealis). Abt Guido overleed in 1275 (Backmund III, 22).

¹⁹ Pr 12 okt., Braine idem. Willelmus de Mons, abt van Braine (Francia), geattesteerd in 1323/1328 (Hugo I, 399; Backmund II, 486).

²⁰ Pa idem. Vermoedelijk Oiotus, die pastoor van de parochiekerk van Ninove was en lid van het seculiere kapittel bij de stichting van de abdij in 1137. Hij maakte de overgang naar de orde van Prémontré mee en is geattesteerd tot 1161 (*Mirakelboek*, 127).

²¹ Eustachius, abt van Valchrétien (Francia), is geattesteerd in 1220/1226 (Hugo II, 1011; Backmund II, 534).

²² Chambrefontaine (Francia), waar abt Laurentius geattesteerd is in 1284/1291 (Backmund II, 489). Hugo (I, 446) plaatst zijn dood op 9 februari 1290.

²³ Geattesteerd in 1339, toen hij pastoor van Pamel was (AAM, AN, nr. 3, fol. 29vo).

²⁴ Fl, Pa en Pr op 5 okt. Walter van Mortagne, bisschop van Laon van 1155 tot 1174. Hij werd begraven in de abdij van Laon Saint-Martin (Gams, 559).

²⁵ Pa idem. Walter van Caelmont wordt geattesteerd van 1254 tot 1261 (*Spillemaeckers*, 68-69).

²⁶ Pa en Pr idem. Antwerpen Sint-Michiels (Brabantia). Henricus van Mechelen was abt van 1278 tot 1300 (Backmund II, 268; MB VIII/1, 215-217).

Hasche^{b 27}, cui debemus officium / et Michaelis sBoenen et Katerine uxoris sue, Egidii sacerdotis huius ecclesie, Johannis, Katerine, Margarete et aliorum liberorum eorumdem²⁸, quibus etiam debemus officium^c.

Et domini Benedicti de Vorstere quondam supprioris huius ecclesie et pastoris in Lumbeca-Castelli et Streythem^d / et domini Joannis Cortvrient olim supprioris nostri, pastoris in Okeghem, Lumbeka-Castelli et Streythem, sacerdotis et canonici huius ecclesie^e / et domini Petri Isaac supprioris nostri sacerdotis et canonici huius ecclesie^f.

a) Fidis niet in B.

b) qui dedit nobis xx lb. annuatim.

c) qui dederunt nobis annuatim viii sol. par. supra domum et domistadium Danielis Seghers in de Bieststrate, quondam Margarete de Hoeze.

d) obiit 1656.

e) obiit 1659, ætatis 64.

f) obiit 1670, ætatis suæ 67.

fol. 123vo

g

7 nonas octobris. Marci, pape et confessoris; Marcelli et Apulci^a.

Com. // Ghevardi / et Balduini Neptuni / et Lamberti abbatis Thenalensis²⁹ / et Gilleberti sacerdotis et canonici de Vermans / et Franchonis sacerdotis et canonici in Parcho / et Agathe Smerschmans et Johannis Molcise mariti eius / et Stephani van Daelem^b portarii nostri et Maria vander Beelen uxoris eius, quibus debemus perpetuum anniversarium sive missam maiorem.

Et reverendi domini Van Hamme^c confratris nostri abbatiæ Affligeniensis religiosi³⁰.

a) Marcelli et Apulci niet in B.

b) 1625.

c) 1686.

XVIII a

8 viii idus octobris. Benedicte, virginis^a; S. Brigittæ, viduæ.

Com. Sancii // et sancte memorie domni Arnoldi^b abbatis nostri³¹ qui secundus post primum patrem nostrum domnum Gerardum exstitit, qui ut vir summe religionis xlv annis prioratum tenuit et post in cura pastoralis

²⁷ Was in 1291 kapelaan van de burcht van Ninove (AAM, AN, nr. 1, fol. 143).

²⁸ Zie eveneens 5 en 6 juli.

²⁹ Fl en Pr idem. Thenailles (Floreffia). Lambertus wordt vermeld in 1235 (Hugo II, 954-955; Backmund II, 401).

³⁰ Verleyen, 227-228.

³¹ Pa idem. Abt Arnoldus regeerde van 1185 tot 1190 (MB VII/3, 504-505; *Mirakelboek*, 146-149).

ut fidelis servus et prudens quinque annis ministravit, et com. Stepponis abbatis de Everbodio³² / et Ade sacerdotis / et Phylippi Namurcensis comitis³³ / et domni Johannis abbatis Sancti Andree in Nemore³⁴ / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie³⁵ / et Ywani de Moure, sacerdotis et canonici huius ecclesie / et domni Theoderici van Thuele^c abbatis in Parco 1494³⁶.

a) Benedicte niet in B.

b) Door latere hand toegevoegd: daret om[ne] sac[rarium] altar[is].

c) Nadien gecorrigeerd in de Thuldel.

VII b

9 vii idus octobris. Dionisii et sociis suis; Rustici et Eleutherii, martyrum, duplex.

Com. Everwini³⁷, et Otberti // et Heilewigis sororis nostre / et Elgeri abbatis Sancti Follani³⁸, et Walteri conversi in Parcho / et Odonis sacerdotis et canonici de Vermans / et Godescalci sacerdotis et canonici in Parco / et pie memorie domni Johannis abbatis in Seri³⁹, et eiusdem memorie domni Goberti abbatis Montis Sancti Martini⁴⁰ / et Iohannis de Cellario burgensis in Ninive⁴¹ et Mathildis uxoris sue, quibus debemus officium / et Jordani de Cellario filii eorum, cui etiam debemus officium.

Onderaan de folio: Statutum est ut in qualibet ecclesia ordinis nostri in dominica iii^{ia} post Pascha missa Sancti Spiritus in conventui [celebretur] et tam in ipsa missa quam in singulis missis privatis dicatur collecta *Deus qui caritatis* pro abbatibus in generali capitulo congregatis, et singuli canonici in die illa [et duobus diebus sequentibus] dicant psalmum *Misere mei Deus* et *Pater noster* cum predicta collecta; conversi vero [*Miserere mei Deus* et *Pater*] *noster*; et qui nescierint redimant per vii *Pater noster*⁴².

³² Fl en Pa idem. Abt Steppo van Averbode (Brabantia) regeerde van 1166 tot 1188/1189 (Backmund II, 273; MB IV/3, 630).

³³ Fl 9 okt. Filips de Edele, graaf van Namen van 1195 tot 1212 (Strubbe, 385).

³⁴ Fl 9 sept., Pr idem. Saint-André-au-Bois (Ponthivum). Johannes de Resne overleed in 1242 (Hugo I, 165; Backmund II, 563).

³⁵ Johannes de Malre, vermeld als Ninoofse kanunnik te Park op 7 oktober.

³⁶ Pa 9 okt. Diederik van Tuldel regeerde van 1462 tot 1494 (Jansen, 226-227).

³⁷ Fl 8 okt., Pa en Pr 9 okt. Everwinus, eerste proost van Steinfeld (Westfalia) van 1126 tot 1152 (Backmund Ib, 255).

³⁸ Pa idem. Elgerus, abt van Saint-Feuillien (Floreffia), is geattesteerd in 1234/1237 (Backmund II, 396; MB I, 413).

³⁹ Sery (Ponthivum). Johannes regeerde in 1267-1295 (Backmund II, 571).

⁴⁰ Mont-Saint-Martin (Flandria). Gobertus regeerde van 1299 tot 1307 (Backmund II, 420).

⁴¹ Jan van de Keldere is vermeld als schepen van Ninove in 1311 en 1317 (VG II, 614). Hij maakte zijn testament op 2 februari 1334 (n.s.) (RAB, AN, nr. 68, fol. 103-104).

⁴² Dit besluit van het Generaal Kapittel is van 1458. Het herneemt de bewoordingen van een ouder besluit, waarin de dag van 9 oktober, het feest van Sint-Dionysius, als openingsdag van het Generaal Kapittel vernoemd wordt. Die laatste tekst komt voor in het *Liber ordinarius* van de Ninoofse abdij (begin 14de eeuw) (Van Waefelghem, *Le Liber*

De tekst van de collecte staat onderaan fol. 124. Voor de samenhang geven we de tekst hier weer:

Deus qui caritatis dona per gratiam Sancti Spiritus tuorum cordibus fidelium mundisti, da famulis et famularibus tuis pro quibus tuam deprecamur clemenciam, salutem mentis et corporis ut te tota virtute diligant et que tibi placita sunt tota dilectione perficiant, Per ...

fol. 124 **c**

10 **vi idus octobris. Gereonis sociorumque eius, martyrum; duplex.**

Com. Elgeri abbatis⁴³ // et Danielis / et Johannis abbatis⁴⁴ / et Walteri abbatis de Falesia⁴⁵ / et Nicolai conversi in Parcho, et Hugonis conversi de Vermans / et domni Constancii abbatis apud Vallem Secretam⁴⁶ / et domni Petri abbatis Cussiaccensis⁴⁷ / et Elizabeth dicte Platvoets^a de Lovanio et Johannis mariti eius, quibus debemus officium / et fratris Augustini Brennet huius ecclesie canonici et subdiaconi et organistae peritissimi^b.

a) qui dedit nobis vi [sol.] et vi den. [...].

b) 1645.

XV d

11 **v idus octobris. Translatio S. Patris nostri Augustini, triplex.**

Com. Gisle, et Pauli abbatis⁴⁸, et Gervasii // et Alberti abbatis⁴⁹ / Walteri et Godefridi sacerdotum et Johannis diaconi canonicorum in Parco, et Lamberti et Godefridi conversorum ibidem / et Ode sororis hospitalis de Ninive⁵⁰ / et Franconis de Poele sacerdotis et canonici huius ecclesie.

ordinarius, p. 16 en 342). In 1458 is de dag van het Generaal Kapittel verplaatst naar de 4de zondag na Pasen (*ibidem*, 342, noot 2). Het oude besluit moet dan zijn aangepast aan de nieuwe datum, maar is in het Ninoofse necrologium toch ingeschreven op de oude datum van 9 oktober.

⁴³ Fl idem, Pr 9 okt. Elgerus, abt van Lavaldieu (Floreffia). Zijn naam komt niet voor in de abtenlijst (Hugo II, 1018; Backmund II, 384-385).

⁴⁴ Amiens Saint-Jean idem. Johannes II van Vermand (Flandria) regeerde van 1193 tot 1208 (Coquelle, 277-278).

⁴⁵ Fl en Pr 10 okt. Falaise (Normannia Australis). Een abt Walter wordt vermeld in 1221 en in 1269 (Backmund III, 42).

⁴⁶ Valsecret (Francia). Abt Constantinus komt niet voor in de abtenlijst; moet gesitueerd worden in de tweede helft van de 14de eeuw (Hugo II, 1035-103; Backmund II, 536).

⁴⁷ Pr. 13 okt. Cuiussy (Francia). Petrus de Sairy overleed op 11 oktober 1311 (Hugo I, 109; Backmund II, 498).

⁴⁸ Fl en Pr idem. Paulus was abt van Veurne (Flandria) van 1183 tot 1188 (Backmund II, 432; MB III/3, 600).

⁴⁹ Fl 12 okt., Pr idem. Albertus, abt van Heylisse (Floreffia), regeerde van 1178 tot 1199 (Backmund II, 382; MB IV/3, 751-752).

⁵⁰ Het hospitaal werd gesticht circa 1268 (VG II, 67).

Et domini Guilielmi Walckiers^a sacerdotis et canonici huius ecclesiæ / et venerandi domini Cornelii de Rantere præpositi in Renirsart^b.

a) obiit 1667, ætatis 28.

b) obiit 1690, ætatis 73.

III e

12 **iiii idus octobris.**

Com. Godefridi⁵¹ // et Virgine de Hersele⁵², cui debemus officium^a / et Nicholai fundatoris Vallis Sancte Marie⁵³ / et Alicie ad succurrendum / et Gerardi novitii et canonici huius ecclesie, et Katerine beghine de Nederwije⁵⁴ / et Walteri Bruniel, Yde sororis sue et Elisabeth uxoris sue, item Johannis Cuttellarii de Adenghem et Elisabeth uxoris sue, quibus debemus officium, et domni Manasseri abbatis in Carthovoro⁵⁵ / et Margarete de Alost, cui debemus officium.

a) hic conventui debetur plenaria pietantia [...].

fol. 124vo **f**

13 **iii idus octobris.**

Com Geve // et Franconis Gibbon⁵⁶ / et Ulrici sacerdotis / et Johannis sacerdotis et canonici de Vermans / et Ingelrammi abbatis Vallis Secrete⁵⁷ / et Eustacii conversi de Vermans / et domni Balduini quondam abbatis Lefflensis⁵⁸ / et Yde de Winthi et Sygeri filii eius quondam presbyteri de Okenghem, quibus debemus officium / et Willelmi quondam famuli nostri de Coudenberghe, cui etiam debemus officium et parentum eius, quibus debemus officium^a.

a) qui dedit nobis xxx solidos par. annuatim ad opus infirmorum.

⁵¹ Fl idem, Pr 13 okt. Godefridus, eerste abt van Arnstein, overleed in 1151 (Hugo I, 202-203; Backmund Ib, 172).

⁵² Virgina van Herzele schonk gronden aan de pitantie en overleed vóór 1219 (DS, nr. 122).

⁵³ Pr idem. Berne heeft op die dag: *comitis fundatoris Vallis Sancte Marie*. Het gaat hier om Zoetendaal (Brabantia), gesticht in 1248 onder het abbatiaat van abt Nicholaus van Middelburg (1246-1302) (Backmund II, 811; *Middelburg*, 33). De graaf van wie sprake is, is graaf Willem II van Holland, die door Hugo als de stichter wordt vermeld (Hugo II, 1025-1026). Zie ook 11 september.

⁵⁴ Mogelijk slaat dit *de Nederwic* op de aanwezigheid vóór 1300 van begijnen bij de oude parochiekerk in de Nederwijk te Ninove.

⁵⁵ Chartreuse (Francia). Abt Manasserus overleed volgens Hugo op 10 mei 1400 (Hugo I, 478).

⁵⁶ Hij was de zoon van Hugo Pauper (zie 2 april) en schonk goederen aan de abdij te Renissart (VE, fol. 51 en 113).

⁵⁷ Pr idem. Valsecret (Francia). Abt Ingelramnus wordt vermeld in 1235 (Backmund II, 536).

⁵⁸ Fl en Pa idem. Balduinus, abt van Leffe (Floreffia), regeerde van 1235 tot 1255 (Backmund II, 388; MB I, 126).

XII g

14 ii idus octobris. Calixti, pape^a.

Com. // Godescalci conversi huius ecclesie / et Arnoldi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Edele de Aldenarde, que dedit nobis calicem unum, et Walteri de Avelghem et Alisie uxoris eius / et Beatricis, quibus debemus officium, et domni Henrici abbatis de Romerstorp⁵⁹ / et Iohannis novitii de Vermans, et Danielis diaconi ad succurrendum / et Woitini Gaben^b de Houthem, cui debemus officium / et Petri dicti Decani de Loetsch / et Radulphi sacerdotis et canonici de Vermans / et pie memorie domni Martini abbatis de Vermans⁶⁰ / et fratris Iohannis de Platea sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Nicolai et Sigeri sacerdotum et canonicorum huius ecclesie.

Et domini Michaelis Nutii sacerdotis et canonici huius ecclesiæ^c.

a) Niet in B.

b) *Lezing volgens B; in A gedeeltelijk uitgewist.*

c) obiit 1669, ætatis 67.

I a

15 idus octobris. Sanctorum Maurorum^a; S. Theresiæ, virginis.

Com. // Ostonis de Erpa⁶¹, qui dedit nobis bonarium terre ante portam nostram Codenberga // et Willelmi / et domni Algoti quondam abbatis huius ecclesie⁶² / et Balduini abbatis in Everbodio⁶³ / et Arnoldi sacerdotis et canonici in Parcho / et domni Franconis abbatis in Helechines⁶⁴ / et Willermini conversi huius ecclesie / et Sygheri et Henrici Moer canonicorum huius ecclesie / et com. venerabilis domini ac fratris Philippi Matthiæ pastoris in Liedekercke⁶⁵ sacerdotis et canonici huius ecclesiæ^b.

a) Sanctorum Maurorum *niet in B.*

b) 1639.

⁵⁹ Fl en Pr idem. Rommersdorf (Westfalia). Abt Henricus II, die regeerde van 1237 tot 1243, of Henricus III, geattesteerd in 1277 (Hugo II, 691; Backmund Ib, 243).

⁶⁰ Pr 17 okt. Martinus, abt van Verman, wordt vernoemd in 1338 (Coquelle, 282).

⁶¹ Osto van Erpe, verwant met de heren van Ninove, wordt vermeld circa 1163 (VDP10, 287-290; Warlop, 796). De poort op de Koudenberg is de abdijpoort in de huidige Weggevoerdenstraat.

⁶² Algotus, abt van Ninove van 1196 tot 1201 (MB VII/3, 506-507).

⁶³ Fl en Pa idem, Pr. 25 okt. Boudewijn, abt van Averbode, vermeld van 1214 tot 1224 (Backmund II, 273; MB IV/3, 634-635).

⁶⁴ Pr 14 okt. Heylisse (Floreffia), waar Franco abt was van 1238 tot 1245 (Backmund II, 382; MB IV/3, 754).

⁶⁵ Pastoor te Liedekerke van 1615 tot 1639 (DB V, 52).

fol. 125

b**16 xvii kalendas novembris.**

Com. Ascele sororis huius ecclesie // et Bodini prepositi in Regio Campo⁶⁶ / et domni Willelmi abbatis in Tongherlo⁶⁷ / et Arnoldi de Fura⁶⁸ et Alicie uxoris eius, quibus debemus officium / et Petri Fabri de Curtraco sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Johannis de Audenaerde diaconi et canonici huius ecclesie.

IX c**17 xvi kalendas novembris.** Octava translationis S. Patris nostri Augustini, ix l.

Com. Ingelmari, et Hermannii // et domni Johannis quondam abbatis Sancti Johannis Ambianensis⁶⁹ / et Johannis subdiaconi et canonici huius ecclesie / et fratris Johannis Livens^a diaconi et canonici huius ecclesie. a) 1631.

d**18 xv kalendas novembris.** Luce, evangeliste, duplex.

Com. Ruthcheri conversi huius ecclesie // et Nicholai Cameracensis electi⁷⁰ / et Antonii conversi in Parco / et Bernardi conversi de Vermanz / et domni Reginaldi abbatis de Bogeham⁷¹ / et Sigeri sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Gosuini Lieve sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Balduini et Anselmi sacerdotum et canonicorum de Vermanz.

fol. 125vo

XVII e**19 xiiii kalendas novembris.**

Com. // Huberti abbatis Montis Sancti Martini⁷² / et Willelmi conversi huius ecclesie ad succurrendum / et Bartholomei acoliti et canonici huius

⁶⁶ Koningsveld (Brabantia), norbertinessenklooster. Bodinus is niet opgenomen in de proostenlijst. Zijn proostschap is te situeren tussen 1252 en 1288 (Backmund II, 297-299).

⁶⁷ Pa en Pr 18 okt. Willem van Calsteren, abt van Tongerlo van 1286 tot 1288 (Backmund II, 334; MB VIII/1, 292-293).

⁶⁸ Arnold vande Vuren is vermeld in 1317 en 1331 (RAB, AN, nrs. 279 en 280).

⁶⁹ Johannes de Marechal, abt van Amiens Saint-Jean (Ponthivum), overleed in 1349 (Hugo I, 906; Backmund II, 546).

⁷⁰ Nicholaus II van Roeulx, gekozen tot bisschop van Kamerijk, overleed in 1197 (Strubbe, 264).

⁷¹ Fl 19 okt., Pr idem. Bayham (Anglia Australis). Reginaldus is geattesteerd in 1221/1235 en 1243 (Backmund II, 37).

⁷² Pr 20 okt. Hubert van Mont-Saint-Martin (Flandria) regeerde van 1174 tot 1196 (Backmund II, 419).

ecclesie / et Egidii conversi huius ecclesie / et Autberti Lombardi / et pie memorie domni Mathye quondam abbatis in Trunchinio⁷³.

VI f

20 **xiii kalendas novembris. S. Caprasii, martyris.**

Com. Rodulfi conversi huius ecclesie // et Goswini / et Hugonis abbatis⁷⁴ / et Hugonis prepositi in Winaugia⁷⁵ / Gerardi de Lykem et Magteldis uxoris eius ac Adriani clerici filii eorum, quibus debemus officium / et pie memorie domni Onulphi sacerdotis et canonici huius ecclesie, quondam abbatis in Jeth⁷⁶ / et Helewigis de Haltret / et Nicholai sacerdotis et canonici de Vermans / et domni Sigeri de Hamme abbatis in Troncinio⁷⁷.

g

21 **xii kalendas novembris. Undecim milium virginum / SS. Ursulæ et sociarum, virginum et martyrum, maius duplex.**

Com. // Sigeri conversi huius ecclesie / et Mychaelis quondam abbatis de Syleio⁷⁸ / et Johannis dicti Been burgensis in Gandavo familiaris nostri / et Margarete uxoris sue et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie filii eorumdem⁷⁹ / et Egidii dyaconi et canonici huius ecclesie / et fratris Gerardus Hey sacerdotis canonici et supprioris huius ecclesie^{a 80} / et magistri Petri Casens secretarii et receptoris huius ecclesie, cui debemus officium^{b 81}.

Et Livini De Croock sacerdotis et canonici huius ecclesie ac vicarii in Lidekercke^c.

a) obiit a° m° ccccc° trigesimo septimo.

b) [...] obiit a° 1604.

c) obiit 1660, ætatis 34.

⁷³ Drongen (Flandria). Mathias Jadys, abt van 1281 tot 1284 (MB VII/3, 549).

⁷⁴ Fl en Pa idem, Pr 21 okt. Hugo, eerste abt van Sint-Radegundis of Bradsale (Anglia Australis) (Hugo II, 595-596; Backmund II, 70).

⁷⁵ Wenau (Westfalia), norbertinessenklooster (Hugo II, 1159; Backmund Ib, 262). Er is geen lijst van proosten beschikbaar.

⁷⁶ Pa idem. Onulfus, abt van Dielegem te Jette (Brabantia), geattesteerd in 1274/1275 (Backmund II, 282; MB IV/3, 701-702). Voordien is hij als subprior en prior van Ninove geattesteerd in 1264 (DS, nr. 208; AAM, AN, nr. 1, fol. 62vo).

⁷⁷ Siger van Hamme, abt van Drongen van 1358 tot 1389 (MB VII/3, 552).

⁷⁸ Fl idem. Abt Michael van Silly (Normannia Australis) is vernoemd in 1242/1243 (Hugo II, 806; Backmund III, 50).

⁷⁹ Mogelijk te identificeren met kanunnik Jan Boen, vermeld in 1377 (RAB, AN, nr. 68, fol. 118).

⁸⁰ Gerardus Hey was in 1546 succentor (RAB, AN, nr. 92, fol. 3).

⁸¹ Naam van een Ninoofse schepenfamilie (VG II, 617). Mogelijk familie van de Ninoofse kanunnik met dezelfde naam, zie 12 september.

fol. 126 **XIII a****22 xi kalendas novembris.**

Com. // Roscelini sacerdotis et canonici Grimbergensis / et Agnetis comitisse⁸² / et Agnetis sororis nostre / et Willelmi conversi ad succurrendum / et domni Henrici abbatis in Tronchinio⁸³.

III b**23 x kalendas novembris. Severini, episcopi^a.**

Com. // Nicholai monachi et Clemencie converse Sancti Petri Altimontis⁸⁴ / et Walteri canonici huius ecclesie / et Johannis Bastinc de Ninive et Katherine uxoris eius, quibus debemus memoriam / et Eggherici de Lembecca et Beatricis uxoris eius, quibus quolibet mense debemus memoriam⁸⁵ / et domni Johannis quondam abbatis huius ecclesie, cui quolibet mense debemus memoriam⁸⁶ / et domini Petri Wint, sacerdotis et canonici Sancte Marie Middelburgensis in Walacria.

a) Niet in B.

c**24 ix kalendas novembris.**

Com. Reimboldi et Arnoldi conversorum huius ecclesie, et Iohannis abbatis⁸⁷, et Gerardi // et Yolendis, et Arnulphi sacerdotis et canonici de Vermans / et domini Arnulphi de Ydenvorde militis⁸⁸, et Arnouldi de Liest.

fol. 126vo **XI d****25 viii kalendas novembris. Crispini et Crispiniani, martyrum.**

Com. Gosleni⁸⁹, et Alsuendis, et Hugonis canonici huius ecclesie // et Teodrici de Beverna⁹⁰ / et Agnetis beghine dicte de Reyns^a / Iohannis

⁸² Pr idem. Agnes de Baudemont, gravin van Braine, overleed in 1204 en werd begraven in het koor van de abdijkerk van Braine, waarvan ze de opdracht voor de bouw gaf. Ze was gehuwd met Robert I van Dreux, broer van Lodewijk VII van Frankrijk (Hugo I, 404; VdP2, 164 en 279).

⁸³ Henricus van Sevenberghe, abt van Drongen circa 1323 (MB VII/3, 551).

⁸⁴ Benedictijnenabdij van Hautmont (Noord-Frankrijk); zie 7 januari.

⁸⁵ Sterfdag op 30 augustus.

⁸⁶ Maandelijkse commemoratie van abt Johannes van Hartbeke (1274-1305); sterfdag op 20 december.

⁸⁷ Fl en Pr 23 okt. L'Étoile (Normannia Borealis). Abt Johannes overleed in 1178 (Hugo II, 873; Backmund III, 22).

⁸⁸ Arnold van Idevoorde of van Rideve, vermeld in 1248, overleden vóór 1271 (Van Isterdael, De Heren en Vrouwen, 3; DS, nr. 243).

⁸⁹ Fl en Pr idem. Goslenus de Vierry, bisschop van Soissons van 1126 tot 1152 (Gams, 633).

⁹⁰ Vermoedelijk Diederik III van Beveren (1217-1240), schoonbroer van Gerard IV van Grimbergen (Warlop 677-679).

Barbitonsoris de Gandavo^{b 91} [et] Margarete filie sue / et Alicie uxoris sue, quibus debemus officium / et Geraerdi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Johannis Spanoghe curati de Pamella sacerdotis et canonici huius ecclesie.

Et domini Silvini Boullin sacerdotis et canonici huius ecclesie^c.

a) qui dedit nobis iiii lib. [par.].

b) qui dedit nobis v sol. annuatim.

c) obiit 1655, ætatis 28.

XIX e

26 vii kalendas novembris.

Com. Wascelini, et Ricolvi sacerdotis et canonici huius ecclesie // et Gertrudis converse in Parco / et Milonis abbatis Sancti Medardi in Suesione⁹² / et Godefridi conversi in Parcho / et Walteri de Reiniersaert conversi ad succurrendum / et Theoderici sacerdotis et canonici de Vermans / et domni Wiardi abbatis apud Septem Fontes⁹³ / et Johannis Necke sacerdotis et canonici huius ecclesie.

Et domini Milonis Parijs sacerdotis et canonici huius ecclesie^a / et domini Basilii Brugman religiosi monasterii Affligeniensis confratris nostri^{b 94}.

a) obiit 1667, ætatis 27.

b) 1690.

f

27 vi kalendas novembris. Vigilia^a; octava undecim milium virginum, ix l.^b; octava SS. Ursulæ et sociarum.

Com. Abonis conversi huius ecclesie, et Tiscelini // et Thome / et Henrici canonici, Balduini et Gerardi conversorum, Helvigis et Mabilie sororum in Parco / et Thome conversi huius ecclesie / et Symonis clerici de Vermans / et Henrici conversi in Parco / et bone memorie domni Theoderici abbatis in Floreffia⁹⁵ / et Danielis sacerdotis et canonici huius

⁹¹ Vermeld in 1288 als vader van frater Gerardus, die toen subdiaken was (DS, nr. 268); zie ook 13 juni.

⁹² Pr 24 okt. Abdij van Saint-Médard te Soissons. Abt Milo overleed in 1219 (GC IX, 417).

⁹³ Septfontaines-en-Thiérache (Floreffia) of Septfontaines-en-Bassigny (Lotharingia). In geen van beide abdijen komt Wiardus in de abtenlijst voor (Backmund II, 398-399 en III, 110). Vermoedelijk is hij te situeren in de 14de eeuw. Is Wiardus dezelfde als Wicardus, gecommemoreerd te Amiens op 24 oktober? Door Brouette geïdentificeerd als Wicardus van Septfontaines-en-Thiérache, die leefde in 1192. Gelet op de chronologie lijkt die identificatie uitgesloten.

⁹⁴ Te Affligem vermeld op 26 november (Verleyen, 415).

⁹⁵ Fl en Pa idem, Pr 15 okt. Theodericus was abt van Floreffia van 1254 tot 1268 (Backmund II, 377; MB I, 110).

ecclesie / et Petri Mercatoris de Fordis / et Wolbrecht de Lantmetere et Elisabeth de Scendelbeke uxoris eius, quibus debemus officium^c.

a) *Niet in B.*

b) *Niet in B.*

c) qui dederunt nobis ad opus infirmorum dimidium iornalium terre in parochia de Merbeke iacentem op den Bereswinkele.

fol. 127

VIII g

28

v kalendas novembris. Symonis et Iude, duplex.

Com. Herbrandi de Merbecca⁹⁶, et Ludevici comitis et fundatoris quinque abbatiarum⁹⁷ // et Gozwini sacerdotis et canonici Trunciniensis ecclesie / et Arnoldi de Bruxella et Christine uxoris eius^a / et Arnoldi sacerdotis et canonici huius ecclesie⁹⁸ filii eorundem, quibus debemus officium / et pie memorie domni Johannis Millijs^b abbatis huius ecclesie⁹⁹ / et fratris Brunonis van Haften Ultraiectini¹⁰⁰, lectoris Philosophiæ sacerdotis et canonici huius ecclesiæ^c.

Et fratris Ildefonsi Sturm diaconi religiosi monasterii Affliginiensis confratris nostri^d.

a) a quibus annuatim xii lib. par. [...]; debemus domino Michaeli filio Arnoldi et Cristine [...] plenum officium, cum decesserit annuatim v sol. par. [...].

b) in capitulo sub asseribus sepultus [iuvenum].

c) obiit 1622.

d) 1691, ætatis 28.

a

29

iv kalendas novembris. S. Narcissi, episcopi et confessoris.

Com. Hillini canonici huius ecclesie, et Teoderici filii constabuli¹⁰¹, et Balduini sacerdotis, et Agathe sororis nostre, et Gerardi conversi huius ecclesie // et Hugonis abbatis / et Arnoldi sacerdotis et canonici in Parcho.

⁹⁶ Herbrandus, heer van Meerbeke en Neigem, was een van de eerste grote begunstigers van de abdij. Hij is geattesteerd van circa 1140 tot 1180 (VE, fol. 15 en 81b; VdP19, 2-4).

⁹⁷ Fl, Pa en Pr idem. Graaf Ludovicus stichtte Arnstein (Westfalia) in 1139 (Hugo I, 202; Backmund Ib, 172). Hij stichtte eveneens Marienthal, Enkenbach, Gommersheim en Münsterdreisen, alle in Vadegotia (Backmund Ib, 110-111, 90-92, 92, 112-114). Hij overleed in 1185 (LP, 505-506).

⁹⁸ Vermeld in 1332 (RAB, AN, nr. 68, fol. 111).

⁹⁹ Fl 26 okt., Pa idem. Johannes Millys, afkomstig van Ninove, abt van Ninove van 1305 tot 1314 (MB VII/3, 514).

¹⁰⁰ Was de neef van de Affligemse proost Benedictus van Haeften (Verleyen, Relaties, 50).

¹⁰¹ Zoon van Gerard I van Ninove, bijgenaamd *constabulus*, stichter van de abdij. Deze zoon komt in geen enkele oorkonde voor en moet jong overleden zijn (VDP10, 285).

*Et domini Maximiliani van Damme pastoris in Obrechttegem*¹⁰² *sacerdotis et canonici huius ecclesiæ*^a.

a) obiit anno 1665, ætatis suæ 65.

XVI b

30 iii kalendas novembris.

Com. // Eustachii, Balduini, Henrici, Diberge, Ide, Helsuendis, et Giselberti in Parco ad succurrendum / et pie memorie domni Theoderici abbatis in Scheda¹⁰³ / et Johannis de Smedenrove qui dedit nobis xxv solidos annuatim, cui debemus officium / et Egidii de Drissche / et Willelmi presbyteri de Eychem, cui debemus officium / et Egidii et Stephani sacerdotum et canonicorum de Vermans.

fol. 127vo

V c

31 ii kalendas novembris. Quintini et Foillani, martyrum; vigilia^a.

Com. // Juthe, et magistri Johannis thesaurarii Cameracensis¹⁰⁴ / et Gerardi sacerdotis et canonici in Parco / et pie memorie domini Philippi de Wildeburch fundatoris monasterii de Porta Angelica¹⁰⁵ / et pie memorie domni Nycholai abbatis Montis Sancti Martini¹⁰⁶ / et Petri¹⁰⁷ sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Ghisellini de Mulhem et Clemencie uxoris eius^b / et Walteri Barbitonsoris¹⁰⁸ filii eorumdem et Katerine uxoris eius, quibus debemus officium / et Geraerdi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Petri van den Hecke sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) vigilia *niet in B*.

b) pro quibus Walterus Barbitonsor de Ninive, filius eorumdem assignavit xii sol. annuatim solvendo.

¹⁰² Verschrijving van Woubrechttegem. Maximiliaan Van Damme was er pastoor van 1647 tot 1665 (DB V, 141).

¹⁰³ Scheda (Westfalia). Abt Theodericus is geattesteerd in 1219/1234 (Hugo II, 773-774; Backmund Ib, 249).

¹⁰⁴ Mogelijk Jean de Montsoreau, die schatbewaarder was in 1208 (Berteaux, *Étude historique* I, 409).

¹⁰⁵ Engelpoort (Westfalia), vrouwenklooster, ging in 1272 over naar de Orde van Prémontré. Philippus wordt genoemd als stichter (Hugo I, 171; Backmund Ib, 202-203).

¹⁰⁶ Pa 29 okt. en Pr 30 okt. Mont-Saint-Martin (Flandria), waar Nicolaus de Hwareles geattesteerd is in de eerste helft van de 14de eeuw (Backmund II, 420).

¹⁰⁷ Petrus van Geraardsbergen, die pastoor was te Pamel in 1300 (DS, nr. 295).

¹⁰⁸ Was als schepen van Ninove getuige in 1331 en 1332 (RAB, AN, nr. 68, fol. 119vo; AAM, AN, nr. 3, fol. 27vo).

NOVEMBER

November habet dies xxx^a, luna xxx^a.

d

- 1 **KAL[ENDAS]. Festivitas omnium sanctorum, triplex; Cesarii, martyris^a.**

Com. Gozuini // et Danielis / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Egidii sacerdotis et canonici huius ecclesie / item Elizabeth Maproits¹ / et Odonis et Johannis sacerdotum de Vermans et Petri subdiaconi eiusdem loci / et Elizabeth Broeders / et Johannis Pau et Katerine uxoris eius et Gosuini filii eorum clerici et Beatricis uxoris eius et liberorum eorundem, quibus debemus plenum officium / et pie memorie domni Petri abbatis in Vermans², et Jacobi et Johannis sacerdotum et canonicorum ibidem / et fratris Michaelis sacerdotis et canonici eiusdem loci.

a) Cesarii *niet in B*.

XIII e

- 2 **iiii nonas novembris. Commemoratio animarum; Eustachii et sociorum^a.**

Com. Radulfi³, et Arnoldi conversi huius ecclesie // et Galteri conversi de Vermans / et Nicholai sacerdotis et canonici de Vermans, et Auberti conversi ibidem / et Theoderici sacerdotis et canonici in Parcho / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Beele uxoris Bauduini Ram⁴ et ipsius Bauduini, quibus debemus officium / et domini fratris Cornelii Boullin quondam circatoris huius ecclesie^b.

a) Commemoratio *en Eusthacii niet in B*.

b) 1642.

¹ Maakte haar testament in 1332 (RAB, AN, nr. 68, fol. 109).

² Petrus, abt van Vermand, die regeerde 1490-1500 en die de verkoop van Denderwindeke aan Vicogne bewerkstelligde (VdP20, 116-117; Coquelle, 285-286).

³ Pa idem. Radulfus Strabo, genoemd als weldoener bij de stichting van Mont-Saint-Martin (Flandria) (Backmund II, 418).

⁴ Jan de Ram, zoon van Boudewijn, schepen van Ninove, stierf begin 15de eeuw en werd begraven in de parochiekerk (Béthune, *Épitaphes*; VG II, 614).

fol. 128 **II f****3 iii nonas novembris.**

Com. Godescalci conversi huius ecclesie, et Walteri, et Bettonis abbatis // et Roberti / et Walteri et Gerardi conversorum huius ecclesie / et Eustacii de Gandavo, et Nicholai presbyteri de Eichem / et Johannis Clerici et Margarete uxoris eius et fratris Johannis Clerici presbyteri et canonici huius ecclesie et Egidii et Elisabeth filiorum eorumdem, quibus debemus officium.

g**4 ii nonas novembris.**

Com. Alsteni sacerdotis // et domini Gilleberti abbatis Montis Sancti Martini⁵ / et pie memorie domni Mathei quondam abbatis huius ecclesie⁶ / et Petri sacerdotis / et Gilleberti / et Johannis sacerdotis et canonici in Parco / et Petri presbyteri de Okeghem⁷ et Geluidis de Adeghem sororis sue et Egidii dicti Stortewijn mariti dicte Geluidis, quibus debemus officium / et Ricardi sacerdotis et canonici huius ecclesie filii eorumdem.

X a**5 nonas novembris.** Translatio sanctorum martyrum Cornelii et Cypriani, patronorum nostrorum, duplex / triplex.

Com. // Alberti canonici in Parco / et Eustassii conversi huius ecclesie / et domni Bliadis abbatis in Bucelliis⁸ / et Willelmi dicti Huyssman, cui debemus officium.

Et venerandi domini Huberti de Cloppele abbatiae Affligeniensis religiosi ac confratris nostri, pastoris in Wavere^a.

a) 1686.

fol. 128vo

b**6 viii idus novembris.**

Com. Reinoldi, et Everardi, et Hadeburgis sororis nostre // et Geldulfi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et pie memorie domni Fulconis

⁵ Fl, Pa en Pr idem. Mont-Saint-Martin (Flandria). Gilbertus wordt als abt vernoemd in 1151/1174 (Backmund II, 419).

⁶ Pa 31 okt. Matheus van Schorisse, abt van 1190 tot 1195. Hij was kanunnik van de abdij van Mont-Saint-Martin, waar hij overleed (MB VII/3, 505).

⁷ Getuige in 1271 (DS, nr. 244).

⁸ Bliardus, abt van Bucilly (Floeffia), overleden in 1264 (Hugo I, 421; Backmund II, 366).

abbatis Sancti Foyllani⁹ / et Nicholai sacerdotis et canonici de Vermanz / et Rogeri conversi ibidem / et fratris Livini¹⁰ sacerdotis et canonici huius ecclesie^a.

a) qui dedit conventui xx sol. par. hereditarie ad opus mortemain.

XVIII c

7 vii idus novembris.

Com. Balduini abbatis¹¹, et Tome, et Alsuendis // et domni Gerardi de Grimbergis^a conversi ad succurrendum / et Agnetis uxoris eius / quibus debemus officium¹² / et Gerardi domini de Viane fratris nostri et uxoris eius¹³.

a) anno domini m° cc° xxv°; anniversario [convent]ui assigna[ti sunt] xl solidi [...].

VII d

8 vi idus novembris. Octava omnium sanctorum, ix l.

Com. Godescalci sacerdotis et canonici huius ecclesie // et Heinrici de Beverna¹⁴ / et Walteri abbatis / et Egidii clerici de Aldenarde / et Goberti sacerdotis et canonici de Vermans / et Thome de Marla¹⁵, pro quo datur annuatim sumptus premonstratensis colloquii.

Et domini Lucæ Masii Sacrae Theologiæ baccalarii pastoris in Oitinghen sacerdotis et canonici huius ecclesie^a.

a) obiit a° 1664, ætatis suæ 62.

⁹ Fl 2 nov., Pr 9 nov. Fulco, abt van Saint-Feullien (Floreffia), die regeerde van 1260 tot 1268 (Backmund II, 396; MB I, 413).

¹⁰ Livinus is familie van Avezote en Johannes Wedeghe van Gent (zie 20 augustus). Hij is geattesteerd in 1316 en 1320 (RAB, AN, nr. 68, fol. 101-103 en 105). In 1350 wordt broeder Livine als portier genoemd (ibidem, fol. 76).

¹¹ Pa 8 nov., Pr idem. Balduinus, eerste abt van Alnwick (Anglia Borealis), vermeld in 1148/1152 (Backmund II, 33).

¹² Gerardus IV van Grimbergen, heer van Ninove en Grimbergen van 1203/6 tot 1225. Hij was gehuwd met Agnes van Beveren (1214-1230). Beiden werden in de abdij van Ninove begraven (VdP3, 55-57).

¹³ Gerard van Viane (gestorven vóór 1268), gehuwd met Beatrijs (VdP13, 43). Beiden worden gecommemoreerd te Beaupré op 6 en 7 november (KBB, Hs, nr. 18200-201). *Fratris nostri* slaat vermoedelijk op de *fraternitas*.

¹⁴ *Henricus miles de Beverna* beëindigde in 1181 zijn conflict met de abdij en schonk zijn rechten op gronden nabij het hof te Roeselaar, hij verkocht er tevens een stuk bos (VE, fol. 85).

¹⁵ Pr idem. Ingelrannus, heer van Coucy en zoon van Thomas de Marle, schonk in 1138 aan Prémontré een jaarlijkse rente om de onkosten te betalen van de abten die deelnamen aan het Generaal Kapittel, voor het zielenheil van zijn vader, met de verplichting dat in elke abdij de sterfdag van zijn vader zou herdacht worden (Dufour-Malbezin, *Actes*, 283-284). Dat de naam van Thomas hier met meer dan een eeuw vertraging is opgetekend, kan wijzen op een vergetelheid die later is rechtgezet.

fol. 129

e

9 v idus novembris. Theodori, martyris^a.

Com. Mabilie, et Richardi conversi huius ecclesie, et Walteri // itemque Walteri abbatis in Antwerpia¹⁶ / et Laurete fundatricis ecclesie Sancte Marie de Insula Ducis¹⁷ / et Egidii Carpentarii^b / et fratris Godefridi vander Haseldonck dyaconi et canonici huius ecclesie.

a) Theodori *niet in B*.

b) qui dedit nobis x lib. annuatim.

XV f

10 iiii idus novembris. Martini, pape^a; S. Huberti, episcopi et confessoris.

Com. // Theoderici conversi in Parcho, et pie memorie Ingelberti prepositi in Cherscamp¹⁸ / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) Martini *niet in B*.

III g

11 iii idus novembris. Martini, episcopi et confessoris; Menne, martyris^a.

Com. // Wibizonis, et Ave / et Ode^b sacerdotis et canonici de Vermanz / et Reineri sacerdotis et canonici huius ecclesie / et domni Johannis quondam abbatis in Antwerpia¹⁹ / et Margarete de Ophem / et bone memorie domini Arnoldi de Liedekerke canonici de Tornaco²⁰ fratris nostri ad succurrendum / et Arnoldi domini de Breda²¹, quibus debemus officium / et

¹⁶ Fl en Pr idem. Walterus van Strijpen, abt van Antwerpen Sint-Michiels (Brabantia) van 1189 tot 1192 (MB VIII/1, 210).

¹⁷ Laureta van Perwez, echtgenote van Reinerus. Zij stichtte in 1219 het norbertinessenklooster van Gempe (Brabantia) (Hugo I, 887-895; MB IV/3, 829-850). Zie ook 13 december.

¹⁸ Pa 9 nov. Norbertinessenklooster van Serskamp (Flandria). Ingelbertus is geattesteerd einde 12de eeuw (MB VII/3, 552-553).

¹⁹ Johannes van Lier, abt te Antwerpen Sint-Michiels (Brabantia) van 1258 tot 1271 (MB VIII/1, 214).

²⁰ Arnoldus van Liedekerke, zoon van Raas (VII) van Liedekerke en Breda en van Margareta van Edingen, kanunnik te Doornik. Hij maakte zijn testament op 10 mei 1304 en 17 maart 1306 (RAB, AN, nrs. 397 en 398; Warlop, 818).

²¹ Arnoldus van Leuven, zoon van Godfried van Leuven en Maria van Oudenaarde, gehuwd met Elisabeth, vrouwe van Breda, die overleed op 11 februari 1281. Hij deed in 1281 een schenking aan de Ninoofse abdij voor zijn zielenhiel (DS, nr. 254) en overleed in 1287. Zijn commemoratie lijkt enkele decennia na zijn dood te zijn ingeschreven. Hij is samen met zijn vrouw de stichter van het norbertinessenklooster Sint-Catharinadal, thans te Oosterhout, voorheen te Wouwe en Breda (Brabantia) (Sponseleede Meester, *Het norbertinessenklooster Sint-Catharinadal*, 21-22; Juten, *De verdeling van Breda*, 103-110).

Johannis sacerdotis et canonici de Vermanz / et Quintini sacerdotis et canonici ibidem, et pie memorie domni Johannis abbatis Premonstratensis²².

a) Menne niet in B.

b) B leest Ade.

fol. 129vo

a

12 **ii idus novembris. Livini, episcopi et martyris.**

Com. Benzonis conversi huius ecclesie // et Johannis diaconi de Vermanz / Egidii et Rogeri conversorum ibidem / et Egidii sacerdotis et canonici huius ecclesie, et Ostonis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Bussardi Coelins sacerdotis et canonici huius ecclesie.

XII b

13 **idus novembris. Briceii, episcopi^a; B. Siardi, abbatis, duplex.**

Com. // Reineri canonici²³ / et domni Ade abbatis²⁴ / et Sygeri conversi huius ecclesie, et pie memorie Sygardi^b abbatis de Orto Sancte Marie²⁵ / et eiusdem memorie domni Johannis abbatis in Vyconia²⁶ / et Walteri de Haept et Gratine uxoris eius et liberorum eorumdem / et Egidii clerici de Ninive^c, et domini Willelmi de Okenghem^{d 27} militis, quibus debemus officium / et fratris Thomae de Roesberch sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) Briceii niet in B.

b) [...] miraculis tres mortuos suscitavit²⁸.

c) qui dedit conventui nostro x lib.; *boven de naam Egidius is door en latere hand Haestkat geschreven*.

d) qui dedit conventui nostro x lib.

²² Pr 9 nov. Johannes Agnet, abt van Prémontré van 1449 tot 1458 (Backmund II, 529).

²³ Vermoedelijk Reinerus, de diaken die circa 1165 inspectie deed op de triomfboog van de nieuwe abdijkerk en op een wonderbaarlijke manier een instorting van de boog overleefde (*Mirakelboek*, 80-81, 148-149).

²⁴ Fl en Pa idem. Adam, abt van Mont-Saint-Martin (Flandria) van 1197 tot 1209 (Backmund II, 419).

²⁵ Pr idem. Siardus, abt van Mariëngaard (Frisia) van 1197 tot 1230 (Backmund II, 212). Werd in de 18de eeuw erkend als één van de heiligen van de orde (LP, 531-532).

²⁶ Johannes van Bavai, abt van Vicogne (Flandria), die overleed in 1290 (Hugo II, 1078; Backmund II, 437).

²⁷ Een Willem van Okegem was meier te Okegem in 1295 en in 1327 (Van Isterdael, De heren, 21-25); een Willem van Okegem is eveneens gecommemoreerd op 9 april.

²⁸ Blijkbaar was de *Vita Siardi* met de mirakelverhalen ook te Ninove bekend. Voor inleiding, tekstuitgave en vertaling, zie Lambooi en Mol, 43-51 en 242-349.

I c

14 xviii kalendas decembris.

Com. Theoderici abbatis²⁹, et Sifridi conversi huius ecclesie // et Ide / et Roberti abbatis³⁰ / et clare memorie domni Godefridi Cameracensis episcopi^{a 31} / et Henrici sacerdotis et canonici in Parco.

Et domini Pauli Hasselere pastoris in Dickele sacerdotis et canonici huius ecclesie^b.

a) m° cc° xxx° vii°.

b) obiit 1668, ætatis 54.

fol. 130

d

15 xvii kalendas decembris.

Com. Remzonis, et Henrici³², et Godescalci conversi huius ecclesie // et Everboldi / et Margarete comitisse³³ / et Petronille sororis nostre / et Johannis abbatis Vallis Dei³⁴, et Nicholai sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Willelmi sacerdotis et canonici in Parco. / Commemoratio fratris Zygeri de Berchem³⁵ parentum, fratrum et sororum suorum, quibus debemus officium.

IX e

16 xvi kalendas decembris.

Com. // Henrici / et Radulphi quondam abbatis Sancti Petri Altimontis³⁶ / et Ascelini de Felseca conversi ad succurrendum, et Phylippi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Johannis quondam abbatis in Ressonio³⁷ /

²⁹ Pa en Pr idem. Theodericus, eerste abt van l'Étoile (Normannia Borealis), geattesteerd in 1132/1146 (Hugo II, 873; Backmund III, 22).

³⁰ Pr 11 nov. Robertus Taon, eerst abt van Falaise (Normannia Australis), daarna in 1187/1188 van Isledieu (Normannia Australis) (Hugo I, 885, 913-914; Backmund III, 42, 44).

³¹ Godfried van Fontaines, bisschop van Kamerijk van 1220 tot 1236 (Strubbe, 265).

³² Pa idem, Pr 13 nov. Henricus, aartsbisschop van Reims van 1162 tot 1175 (Strubbe, 296).

³³ Margareta van de Elzas, gehuwd in 1169 met graaf Boudewijn V van Henegouwen (vanaf 1191 Boudewijn VIII van Vlaanderen). Zij overleed in 1194 (Strubbe, 393).

³⁴ Lavalldieu (Floreffia). Johannes I is geattesteerd in 1315 (Backmund II, 385).

³⁵ Trad in 1430 op als gemachtigde van de abdij bij een verkoop te Strijtem (AAM, AN, nr. 3, fol. 12).

³⁶ Pa idem. Radulfus, abt van de benedictijnenabdij van Hautmont in 1202-1212 (GC III, 117); zie ook 7 januari.

³⁷ Ressons (Ponthivum). Johannes komt niet voor op de abtenlijst in de 13de en 14de eeuw (Hugo II, 651-652; Backmund II, 561).

et Cornelii Lobs et Gertrudis sBroeders uxoris eius et parentum eorumdem / et fratris Henrici Velthove pastoris de Lombeke Castelli sacerdotis et canonici huius ecclesie^a.

a) 1565.

f

17 **xv kalendas decembris.**

Com. Segenzonis, et Gevardi conversi huius ecclesie // et Ave / et Alexandri et Arnoldi abbatum de Insula³⁸ / et Henrici conversi huius ecclesie, itemque Henrici diaconi et canonici huius ecclesie / et Arnulphi sacerdotis et canonici de Vermans / et Nicholai de Stromberghen / et Johannis sacerdotis et canonici in Parcho, et Walteri conversi ibidem / et Theoderici sacerdotis et canonici huius ecclesie.

Et fratris Guilielmi Froimont sacerdotis et canonici huius ecclesie^a.

a) obiit 1656, ætatis 28.

fol. 130vo

XVII g

18 **xiii kalendas decembris.** Octava Sancti Martini, ix l.

Com. Ave, et Iohannis // et Galteri Haweli³⁹ / et Gerardi prepositi de Bedebur⁴⁰ / et Henrici abbatis Calvi Montis⁴¹ / et domni Johannis abbatis Bone Spei⁴² / et pie memorie Laurentii quondam abbatis Sancti Foillani⁴³ / et reverende memorie domni Petri quondam abbatis in Cornelio Monte⁴⁴ / et fratris Stephani de Greve^a sacerdotis et canonici huius ecclesie et pastoris in Pamella.

a) a° 1643.

³⁸ Pa en Pr 18 nov. Mariënweerd (Brabantia). Abt Alexander overleed in 1189 en abt Arnoldus regeerde van 1193 tot 1219 (Backmund II, 305).

³⁹ Walter Hawel, heer van Pamel, overleed in 1188 en werd begraven in de abdij (DS, nr. 60).

⁴⁰ Pa 15 nov. Bedburg (Westfalia). Gerardus is niet vermeld in de lijst van de proosten, maar is te situeren in het begin van de 13de eeuw (Backmund Ib, 176-177).

⁴¹ Fl en Pr 20 nov. Chaumont (Floreffia). Henricus overleed in 1231 (Hugo I, 439; Backmund II, 369).

⁴² Pa idem. Johannes de Gentinnes, abt van Bonne-Espérance (Floreffia) van 1238 tot 1253 (Backmund II, 364; MB I, 398).

⁴³ Fl 17 nov. Laurentius II, abt van Saint-Feuillien (Floreffia) van 1238 tot 1260 (MB I, 413).

⁴⁴ Petrus, abt van Mont Cornillon, dat later verhuisde naar Beaurepart (Floreffia), geat-testeerd in 1245/1252 (MB II, 224).

VI a

- 19 **xiii kalendas decembris.** Elizabeth, electe / *viduæ*, ix l.

Com. Roberti, et Albrici⁴⁵ // et Johannis abbatis⁴⁶ / et domini Walteri de Tenremonde⁴⁷ / et Litttoldi^a 48 / et domni Gwillelmi abbatis Sancti Justi⁴⁹ / et Ludulphi canonici in Capella⁵⁰.

a) Ruoldi in B.

b

- 20 **xii kalendas decembris.**

Com. Onulfi conversi huius ecclesie, et Petri abbatis⁵¹ // et pie memorie domni Senoldi abbatis Sancti Andree in Nemore⁵² / et Balduini Caligatoris de Gandavo et Elisabeth uxoris eius, et Henrici dicti Leyschoef et Jute uxoris eius de Gandavo, et Gertrudis filie Johannis dicti Blonde / et Johannis Psalladini presbyteri / et Margarete dicte de Pavone de Gandavo et Johannis mariti eius / et Gente Lombarde^a, cui debemus officium / et fratris Godefridi vander Biest sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) qui dedit conventui xv lib.

fol. 131 **XIII c**

- 21 **xi kalendas decembris.** *Præsentatio Beatæ Mariæ Virginis, triplex.*

Com. Walteri Pueri // et Imme, et Volcardi conversi huius ecclesie / et Salomonis abbatis Sancti Foillani⁵³ / et Philippi^a presbyteri de Wighilines / et Godescalci conversi huius ecclesie / et Wiberti sacerdotis et

⁴⁵ Fl en Pr idem. Albricus, abt van Thenailles (Floreffia), in 1158-1162 (Hugo II 951, Backmund II, 401).

⁴⁶ Fl 20 nov., Pa en Pr idem. Johannes, abt van Lund (Dania et Norvegia) in 1164-1189 (Backmund Ib, 442).

⁴⁷ Walter II, heer van Dendermonde, overleden circa 1188/1189. Hij was gehuwd met Adelize van Buischeure, die gecommemoreerd wordt op 26 februari (Warlop 757; VdP3, 54). Te Braine wordt hij gecommemoreerd op 18 februari. In de benedictinessenabdij van Vorst op 20 november (KBB, Hs, nr. 394-98).

⁴⁸ Grimbergen idem. Luttoldus, graaf van Regensburg-Grüningen, stichter van de abdij van Rütli (Suevia) in 1208 (Hugo II, 715; Backmund Ib, 72-74).

⁴⁹ Pr 18 nov. Saint-Just-en-Chaussée (Ponthivum). Abt Willem regeerde circa 1290 (Hugo I, 944; Backmund II, 565).

⁵⁰ Chapelle-aux-Planches (Francia).

⁵¹ Fl en Pr idem. Petrus van Retuerta (Hispania), geattesteerd in 1174/1178 (Backmund III, 281).

⁵² Berne 17 nov. Saint-André-au-Bois (Ponthivum). Senoldus regeerde van 1214 tot 1217 (Hugo I, 164-165; Backmund II, 563).

⁵³ Fl en Pr idem. Salomon, abt van Saint-Feuillien (Floreffia), geattesteerd van 1211 tot 1217 (Backmund II, 396; MB I, 413).

canonici huius ecclesie⁵⁴ / et Heinrici de Monte⁵⁵ et Margarete uxoris sue^b, quibus debemus officium.

a) qui dedit [...] epistolas Pa[uli] glosatas [...] uno volumine.

b) qui dederunt c coronas aureas ad emendum [...] redditus.

III d

22 x kalendas decembris. Cecilie, virginis et martyris, ix l.

Com. // pie memorie domni Sigeri abbatis in Antwerpia⁵⁶ / et Willelmi Bart / et Sigeri conversi huius ecclesie / et pie memorie Egidii sacerdotis et canonici huius ecclesie quondam abbatis in Helencinis⁵⁷ / et Simonis abbatis Belle Vallis⁵⁸ / et Alicie domine de Liedekerke⁵⁹ et domini Rassonis domini de Liedekerke mariti eius⁶⁰, quibus debemus officium / et Heyle Roelants, cui debemus officium / et recolendæ memoriæ domni Johannis ab Avena⁶¹ quondam abbatis huius ecclesiæ^a.

a) obiit 1571.

e

23 ix kalendas decembris. Clementis, pape et martyris, ix l.; Felicitatis, martyris^a.

Com. Gerardi, et Iohannis, et Hugonis, et Waremundi // et Reimari et Gherbodonis conversorum huius ecclesie / et fratris Cristiani vanden Caute re sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) Felicitatis niet in B.

fol. 131vo

XI f

24 viii kalendas decembris. Grisogoni, martyris.

Com. monachorum de archiepiscopatu Remensi⁶², quibus plenum officium debemus, et Balduini canonici huius ecclesie // et Werenzonis /

⁵⁴ Vermeld in 1267 (DS, nr. 233).

⁵⁵ Vermeld in 1372 (AAM, AN, nr. 3, fol. 11vo).

⁵⁶ Fl idem, Pa en Pr 23 nov. Siger van Balen, abt van Antwerpen Sint-Michiels (Brabantia), overleden in 1230 (MB VIII/1, 211).

⁵⁷ Egidius, van 1231 tot 1238 abt van Heylisse (Floreffia), was voordien in 1223-1230 proost te Gempe (Brabantia) (MB IV/3, 753 en 835).

⁵⁸ Fl en Pa idem. Simon, abt van Belval (Lotharingia), geattesteerd in 1260 (Hugo I, 259; Backmund III, 60).

⁵⁹ Aleidis van Boelare maakte haar testament op 21 november 1294 (DS, nr. 284; Warlop, 693).

⁶⁰ Raas (VIII) van Liedekerke en Breda overleed in 1306 (Warlop, 817-818).

⁶¹ Johannes van den Evene, afkomstig uit Ninove, abt van 1543 tot 1567, overleed in 1571 (MB VII/3, 522-523).

⁶² Fl en Grimbergen idem. Ninove (bisdom Kamerijk) lag tijdens de middeleeuwen in de kerkprovincie Reims.

et Roberti conversi huius ecclesie, et magne memorie domni Alberti Leodiensis episcopi⁶³ / et com. Rogeri episcopi⁶⁴ et parentum eius, qui dedit nobis altare de Pamela in elemosinam⁶⁵ / et Anselmi conversi de Vermans / et Thome abbatis Vallis Dei⁶⁶ / et Gossuini sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Nicholai dicti Hamme oppidani in Gandavo et domicelle Elisabeth uxoris eius, quibus debemus officium / et fratris Johannis de Arbore sacerdotis et canonici huius ecclesie.

XIX g

25 vii kalendas decembris. Katerine, virginis.

Com. Druioti // et Nicholai diaconi et canonici huius ecclesie / et Jacobi abbatis Montis Sancti Martini⁶⁷ / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et fratris Nicholai Boschaert sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Egidii de Dumo oppidani de Angia, qui monasterio Ninivensi multa beneficia sepius fecit.

Et domini Bernardi du Pre sacerdotis et canonici huius ecclesiæ et eiusdem circatoris et sacristæ^a.

a) obiit 1667, ætatis suæ 55.

a

26 vi kalendas decembris. Lini, pape et martyris^a; S. Petri Alexandrini, episcopi et martyris.

Com. Berneri canonici huius ecclesie // et Adele familiaris / et Willelmi abbatis in Grimbergis⁶⁸ / et Walteri conversi huius ecclesie / et Marie domine de Ninive⁶⁹, cui debemus plenum officium / et Eggherici de Lembecca et Beatricis uxoris eius, quibus quolibet mense debemus memoriam⁷⁰ / et Willelmi conversi nostri^b.

⁶³ Pa idem. Albertus I van Leuven, bisschop van Luik, is in 1192 vermoord (Strubbe, 264).

⁶⁴ Roger van Wavrin, bisschop van Kamerijk van 1179 tot 1191 (Strubbe, 264).

⁶⁵ De schenking van het altaar gebeurde in 1179 (DS, nr. 39).

⁶⁶ Lavalldieu (Floreffia). In de gebruikelijke abtenlijst komt geen Thomas voor, die gesitueerd moet worden circa 1300 (Hugo II, 1018-1019; Backmund II, 385).

⁶⁷ Fl en Pa 26 nov., Pr idem. Jacobus van Atrecht, abt van Mont-Saint-Martin (Flan-dria), geattesteerd in 1220/1225 (Backmund II, 419).

⁶⁸ Pa 25 nov. Willem, abt van Grimbergen, regeerde van 1223 tot 1228 (Spillemaeckers, 47-60).

⁶⁹ Maria van Oudenaarde maakte haar testament in september 1273. Zij was vrouwe van Ninove door haar huwelijk met Godfried II van Perwez, die haar verstootte. Zij trouwde met Jan van Nesle, heer van Felluy. Zij stichtte een kapelanij in de Ninoofse abdij (DS, nr. 248; RAB, AN, nr. 68, fol. 39-46; VdP3, 59-60).

⁷⁰ Sterfdag op 30 augustus.

a) Lini niet in B.

b) Onderaan de folio staan onder elkaar de getallen (data?) 1522 en 1610, in een geschrift dat nauw aansluit bij dat van Willelmi conversi.

fol. 132 **VIII b**

27 **v kalendas decembris.**

Com. Werrici abbatis⁷¹ // et Jocelini abbatis Regie Vallis⁷² / et domini Ostonis de Trasegniez^a avunculi⁷³ conversi ad succurrendum, cui debemus officium / et domni Johannis quondam abbatis huius ecclesie, cui quolibet mense debemus memoriam⁷⁴.

Et Christiani vanden Cautere sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) a° domini m° cc° xxx°; qui dedit conventui bonarium terre allodii apud G [...].

c

28 **iiii kalendas decembris.**

Com. Alberti et Radulfi conversorum huius ecclesie // et Walteri de Tenremunde et Gertrudis uxoris eius conversorum ad succurrendum, quibus debemus officium^a / et domni Petri abbatis Calvi Montis⁷⁵, et Symonis quondam abbatis in Ressonio⁷⁶ / et pie memorie reverendi patris et domini domni Petri quondam abbatis Premonstratensis⁷⁷ / et fratris Georgii Vynaige sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) hic conventui debet pietantiam.

XVI d

29 **iii kalendas decembris. Saturnini, martyris, et aliorum; vigilia^a.**

Com. Ascelini, et Arnoldi, et Algoti conversi huius ecclesie // et domini Arnoldi de Grimbergen⁷⁸, cui debemus plenum officium / et Arnoldi

⁷¹ Pa en Pr idem. Werricus, abt van Saint-Just-en-Chaussée (Ponthivum), overleden in 1172 (Hugo I, 943; Backmund II, 565).

⁷² Pr idem. Riéval (Lotharingia). Jocelinus regeerde circa 1200 (Backmund III, 100).

⁷³ Otto van Trazegnies, bijgenaamd de Oom, stichter van het huis 'van Wedergrate', maakte zijn testament op in zijn burcht Wedergrate (Denderwindeke) op 23 november 1230. Hij werd begraven in de Ninoofse abdijkerk (DS, nr. 163). Hij was de tweede zoon van Mathilde van Neigem (zie 17 juli) en en Otto II van Trazegnies-Silly (VdP19, 17-23).

⁷⁴ Maandelijkse commemoratie van abt Johannes van Hartbeke (1274-1305); sterfdag op 20 december.

⁷⁵ Pa en Pr 27 nov. Petrus de Baucigny, abt van Chaumont (Floreffia), overleden op 26 november 1256 (Hugo I, 440; Backmund II, 369).

⁷⁶ Ressons (Ponthivum). Een abt S., vermoedelijk gelijk te stellen met Simon, is geattesteerd in 1248 (Backmund II, 561).

⁷⁷ Fl 16 nov., Pr 15 nov. Petrus Hermi, abt van Prémontré, overleden op 16 november 1423 (Hugo I, 31; Backmund II, 528).

⁷⁸ Arnold III van Grimbergen (1180-1211) oefende het co-dominium uit over Grimbergen en Ninove en was gehuwd met Sofie van Altena (VdP3, 53).

sacerdotis et canonici in Parcho / et fratris Nycholai Cleyman curati ecclesiae Ninivensis sacerdotis et canonici huius ecclesiae / et pia memoriae domni Johannis Clerici^b quondam abbatis huius ecclesiae⁷⁹, cui debemus officium.

Et famuli nostri Johannis dHaré, cui quotannis debemus missam anniversariam^c.

a) Vigilia niet in B.

b) a° m° v° xxvii.

c) simplicem legendam a cursario tertie septimane libero; obiit 1659; dedit nobis lampadem argenteam.

fol. 132vo

V e

30 **ii kalendas decembris. Andree, apostoli, duplex.**

Com. // Walteri sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Alardi sacerdotis et canonici in Parco / et Johannis abbatis⁸⁰ / et Willelmi clerici de Buvenghem / et fratris Theoderici Boots^a, quondam pastoris in Liekerke, sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) 1543; B leest Voots.

⁷⁹ Johannes de Clerc, afkomstig van Aalst, abt van Ninove van 1510 tot 1525, overleden in 1527. Hij was voordien pastoor te Liedekerke (MB VII/3, 521).

⁸⁰ Pa en Heylisseem idem. Johannes van Lieu-Dieu-en-Jard (Normannia Borrealis). Deze abt is te situeren in de 13de eeuw (Hugo II, 72; Backmund III, 25).

DECEMBER

December habet dies xxxi^a, luna xxix^a.^a

XIII f1 **KAL[ENDAS]. Eligii, episcopi et confessoris.**

Com. // Haymonis abbatis Montis Sancti Martini¹ / et Henrici dicti Coninc opidani in Bruxella, cui plenum debemus officium^b / et com. fratris Francisci Pretoris² sacerdotis et canonici huius ecclesie pastoris in Liedekerke.

a) *Niet in B.*

b) qui dedit nobis iii lib. grossorum pro redditibus [...].

II g2 **iiii nonas decembris.**

Com. Hildekinis // et Heile sororis / et Walteri de Harbeca sacerdotis et canonici huius ecclesie et omnium fidelium defunctorum, quibus debemus officium³ / et Ghicele de Volensele / et Johannis Opilionis familiaris nostri et parentum eius et Johanne Condain uxoris eius, quibus debemus officium / et domine Elizabeth vander Oyen quondam abbatisse in Rosis⁴.

fol. 133 **a**

3 **iii nonas decembris.**

Com. // Roberti sacerdotis et canonici de Vermans / et Willelmi subdiaconi et canonici huius ecclesie, et Balduini conversi / et Walteri conversi huius ecclesie / et Stephani sacerdotis et canonici in Parco / et Walteri

¹ Fl 11 dec. Haymo, abt van Mont-Saint-Martin, vernoemd in 1240/1250 (Backmund II, 420).

² Was in 1542 en 1546 circator en overleed in 1554 (RAB, AN, nr. 92, fol. 2vo, 3).

³ In 1230 bevestigde de abt van Prémontré dat een schenking van Walter van Hartbeke ter beschikking bleef van de pitantie voor een jaargetijde voor alle weldoers, familiares en hun ouders op de derde dag van de eerste week van de advent (DS, nr. 158).

⁴ Cisterciënzerinnenabdij Ten Rozen te Aalst. Elisabeth van der Oyen was er abdis van circa 1454 tot 1501. In Ten Rozen wordt zij gecommemoreerd op 3 december (MB VII/3, 453; Reyntens, *De Abdij*, 140).

dicti Vonke et Elisabeth uxoris eius dicte de Tornaco, quibus debemus officium et Agnetis et Katherine filiarum eorum / et fratris Johannis Olivers^a sacerdotis et canonici huius ecclesie⁵.

a) *B leest Driveri.*

X b

4 ii nonas decembris. Barbare, virginis et martyris, ix l. / duplex.

Com. // Anselmi abbatis⁶, et Walteri conversi huius ecclesie / et domine Johanne uxoris domini Hostonis de Allodio⁷, et domine Magtildis de Barbenson⁸, quibus plenum debemus officium / et Remondi abbatis⁹ / et Walteri conversi nostri ad succurrendum et uxoris eius, quibus debemus officium, et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Laurentii conversi in Parco / et Willelmi de Poertere piscatoris nostri et familiaris ad succurrendum.

Et domini Cornelii Scadé¹⁰ vicarii Ninhoviensis sacerdotis et canonici huius ecclesie in Utroque Iure licentiat^a.

a) obiit 1667, ætatis suæ 40.

c

5 nonas decembris.

Com. Ascele sororis nostre, et Hugonis // et pie memorie domine Johanne comitisse Flandrie¹¹, cui debemus officium / et Henrici conversi in Parcho.

⁵ Vermoedelijk Jan Oliviers. Over zijn erfenis liep in 1462 een proces (AAM, AN, nr. 3, fol. 8vo-9vo).

⁶ Pr 5 dec. Anselmus van Saint-Just-en-Chaussée (Ponthivum). Niet vermeld in de abtenlijsten (Hugo I, 944; Backmund II, 565).

⁷ Gelet op de chronologie (VdP19, 29-30; VdP18, 78-80) Johanna van Neigem, vrouw van Otto II van Wedergrate. Zij stierf op 12 september 1247 en is die dag gecommemoreerd samen met haar man en zoon. Dat ze tweemaal gecommemoreerd wordt, kan zijn omdat ze hier samen met Mathilde van Barbençon herdacht wordt.

⁸ Mathilde van Barbençon, de eerste vrouw van Walter van Edingen. Zij overleed in de tweede helft van de 13de eeuw (Warlop, 1229).

⁹ Berne 3 dec. Remundus, abt van Grobe (Slavia) is geattesteerd in 1237/1242. In Berne is hij vermeld als *abbatis de Usnam*. Het klooster werd gesticht te Usnam en verhuisde eerst naar Grobe en vervolgens naar Pudagla (Backmund Ib, 327-329).

¹⁰ Afkomstig uit een aanzienlijke familie van Utrecht en neef van Bruno van Haften, die gecommemoreerd wordt op 28 oktober (Verleyen, Relaties, 51).

¹¹ Gravin Johanna van Constantinopel, die regeerde van 1205 tot 1244 (Strubbe, 393).

fol. 133vo **XVIII d**

- 6 **viii idus decembris. Nicolai, episcopi et confessoris; duplex.**

Com. Roberti conversi huius ecclesie // et Emengardis / et Henrici de Wyldebroch sacerdotis et canonici huius ecclesie, et magistri Egidii sacerdotis et prepositi de Sparmalge¹², quibus debemus officium / et domni Gherrici abbatis Premonstratensis¹³.

VII e

- 7 **vii idus decembris. Octava Andree^a.**

Com. Gualteri, et Gerardi de Rosenis¹⁴ // et Thome conversi ad succurrendum / et Alexandri monachi Altimontis¹⁵ / et Samuelis canonici in Parco / et Heilewidis sororis huius ecclesie / et Willelmi subdiaconi et canonici de Vermans, et Huberti conversi ibidem / et magistri Thome de Avennes canonici Cameracensis ac parentum eius, quibus debemus officium^b ¹⁶ / et Arnoldi Scoudeharinc^c quondam decani de Geraldimonte¹⁷, cui debemus officium ac parentum eiusdem / et Johannis Coevoet, cui debemus officium¹⁸.

Et domini Petri De Moor ac dominæ Johannæ Boel Bruxellensium coniugum parentum reverendi domini Ferdinandi abbatis nostri¹⁹, eiusdemque fratrum Joannis Baptistæ Gasparis, canonici Grimberghensis et pastoris

¹² Grimbergen 5 dec. Cisterciënzerinnenklooster Spermalie te Sijsele nabij Brugge. Magister Egidius van Brugge, proost van het Sint-Pieterskapittel van Dowaa, kanunnik van het Sint-Donatianaankapittel te Brugge en van het Sint-Pieterskapittel van Rijsel, was grafelijk ambtenaar en raadsheer. Hij begiftigde in 1239 de jonge cisterciënzerinnenstichting van Slijpe met zijn domein Spermalie te Sijsele, waar het klooster definitief gebouwd werd. Hij verwierf te Ninove in 1256 de *fraternitas*. Hij overleed op 5 of 6 december 1270 (MB III/2, 447, 455-458; Strubbe, *Egidius van Breedene*, 144-145; VdP12, 141-143; VdP16, 303-307).

¹³ Fl en Pr idem. Gericus, abt van Prémontré van 1269 tot 1278, voordien abt in Auxerre (Francia) (Backmund II, 528).

¹⁴ Gerard van Rosseignies wordt vernoemd als getuige in 1172 (VE, fol. 58; *Mirakelboek*, 127).

¹⁵ Benedictijnenabdij van Hautmont (Noord-Frankrijk); zie 7 januari.

¹⁶ Grimbergen idem. Geattesteerd in 1256. Gecommemoreerd te Affligem op 6 december (Verleyen, 429).

¹⁷ Arnold, vermeld als landsdeken in 1303, pastoor van Sint-Martens-Lierde (RAB, AN, nr. 264). Hij wordt op 7 december eveneens gecommemoreerd te Beaupré (KBB, Hs, nr. 18200-201).

¹⁸ Jan Coevoets, die woonde in het Kardeloot te Ninove, maakte zijn testament in 1332 (RAB, AN, nr. 68, fol. 107-108; VdP13, 4).

¹⁹ Ferdinand De Moor, abt van 1685 tot 1698 (MB VII/3, 532).

*in Strombeka*²⁰, *Caroli canonici Cantimprensis*²¹, *Philippi Ludovici sacerdotis secularis, ac demum Justi Alberti De Moor, Iuris Utriusque licentiatii, consulis oppidi Ninhoviensis*²², *qui donando conventui nostro annualem redditum octodecim florenorum cum 15 stuferis, sibi, dictis fratribus suis, atque parentibus perpetuum fundavit anniversarium solemne (et missam unam requiem simplicem per quemque domesticum sacerdotem hoc vel alio die pro antenominatis legendam) cum pridiano ac postridiano pulsu maiorum campanarum funeralium et accensione sex candelarum in altari tempore maioris sacri*^d. *Acta acceptata et ratificata hæc sunt in nostro capitulo die 22 nov. 1693 et debet fieri hodie vel proximo die exoccupato.*

a) *Niet in B.*

b) *qui dedit conventui decem solidos turonenses annuatim.*

c) *qui dedit nobis centum sol. gr. tur.*

d) *Toegevoegd door latere hand: Hisce fundatio ad nihilum pleacta est, quia translata ad ecclesiam parochialem.*

f

8 **vi idus decembris.** *Conceptio Beatæ Mariæ Virginis, triplex.*

*Com. Imme, et Gerardi abbatis*²³ // *et Walteri abbatis*²⁴ / *et Roberti sacerdotis et canonici in Vermans* / *et domni Walteri abbatis Sancti Martini Laudunensis*²⁵ / *et Henrici sacerdotis et canonici huius ecclesie* / *et Johannis conversi de Vermans* / *et Arnoldi conversi huius ecclesie* / *et Arnulfi conversi in Parcho* / *et Walteri de Herlinchove*^{a 26} *ac Beatricis uxoris eius*²⁷, *quibus debemus officium* / *et Henrici sacerdotis et canonici nostri.*

a) *qui conventui nostro assignavit vii sol. annuatim supra tria iornalia terre arabilis ac decimalis iacentia ultra pratum quod dicitur Rostwic in parochia de Herlinchove.*

²⁰ Te Grimbergen gecommemoreerd op 5 november. Overleed in 1693 op 50-jarige leeftijd.

²¹ De abdij van Cantimpré van reguliere kanunniken was in de 16de en de eerste helft van de 17de eeuw gevestigd te Bellingen nabij Halle, omdat het klooster te Kamerijk verwoest was. Bellingen was voordien een priorij van Cantimpré (MB IV/4, 987-1003; DHGE 11, 781-783).

²² Burgemeester van Ninove in de periode 1682-1700 (VG II, 619).

²³ Fl 9 dec., Pr idem. Gerardus, abt van Heylissem (Floreffia) in 1144/1175 (Backmund II, 382; MB IV/3, 751).

²⁴ Pr 5 dec. Walterus van Saint-Feuillien (Floreffia), die regeerde van 1205 tot 1210 (Backmund II, 396; MB I, 412).

²⁵ Pa en Pr 9 dec. Walter II (1214-1228) of III (1243/1245) van Laon (Hugo I, 63-64; Backmund II, 512).

²⁶ Een Walter van Herlinkhove was schepen van Ninove in 1282 (DS, nr. 255) en 1320 (VG II, 614).

²⁷ Zij wordt gecommemoreerd op 17 mei.

fol. 134 **XV g****9 v idus decembris.**

Com. Imme, et Huberti abbatis²⁸ // et Garneri abbatis Dei Loci²⁹ / et Amilii de Rideve^{a 30}, cui debemus officium / et Walteri conversi huius ecclesie / et Radulphi sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Walteri Steman sacerdotis et canonici huius ecclesie³¹ / et Paschine vanden Bogaerde quondam uxoris Johannis van Horne et ipsius Johannis^b, quibus debemus officium.

a) conventui debetur pietantia, pro qua valeantur xx sol. annuatim de capellania de Riedeve.

b) a quibus habemus annuatim quattuor sol. grossorum flandr. apud Merbeccam.

a**10 iiii idus decembris.**

Com. Tidwigis // et Eustachii, et Ingelberti de Adenghem^{a 32}, cui debemus officium / et domni Walteri quondam abbatis Trunchiniensis³³ / et fratris Heinrici de Fordis sacerdotis et canonici huius ecclesie ac parentum eius, quibus debemus officium / et fratris Simonis Praet^b canonici et sacerdotis huius ecclesie et pastoris in Okegem³⁴.

a) qui dedit nobis iiii bonaria terre apud Hartbeke.

b) obiit a° 1629.

b**11 iiii idus decembris. Damasi, pape et confessoris.**

Com. // pie memorie domni Iwani abbatis in Parco³⁵ / et domine Magtildis de Alost^a, cui debemus officium / et Jacobi de Liniaco et Flandrine uxoris eius / et Cornelii de Lebeke^b, quibus debemus officium / et Nicholai

²⁸ Fl en Pa idem, Pr 7 dec. Hubertus, abt van Tongerlo (Brabantia), vernoemd in 1156/1167 (Backmund II, 334; MB VIII/1, 282-283).

²⁹ Pa en Pr idem. Garnerus, abt van Dilo (Francia), geattesteerd in 1212/1213 (GC XII, 251; Backmund II, 500).

³⁰ Amilius van Rideve, overleden vóór 1233 (DS, nr. 175).

³¹ Getuige in 1264 (AAM, AN, nr. 1, 62vo).

³² Ingelbert van Edingen, overleden in de abdij in 1193, deed acht dagen voordien een schenking van 4 bunder (VE, fol. 153).

³³ Vermoedelijk Walter I, abt van Drogen, geattesteerd in 1180/1190 (MB VII/3, 545; Backmund II, 411).

³⁴ Pastoor te Okegem van 1619 tot 1625 (DB V, 110).

³⁵ Fl, Pa en Pr 12 dec. Iwanus of Jan van Bierbeek was abt van 1212 tot 1226 (Jansen, 221-222).

sacerdotis et canonici huius ecclesie / et pie memorie domni Gerardi de Pardeke abbatis huius ecclesie^{c36}.

a) in cuius anniversario dominus abbas assignavit conventui xv sol. alborum.

b) qui dedit nobis ix sol. annuatim.

c) a° x° (1510).

fol. 134vo

c

12 **ii idus decembris. S. Autberti, episcopi et confessoris.**

Com. Anscheri abbatis³⁷, et Fredesuendis // et Godardi conversi / et Andree canonici in Parcho, et Jordanis^a episcopi fundatoris Sancti Martini³⁸ / et Lamberti subdyaconi et canonici de Vermans / et Franchonis conversi huius ecclesie, et Egidii de Waterscape et Beile uxoris eius, quibus debemus officium, dederunt c solidos / et pie memorie domni Johannis abbatis Premonstratensis, cui debemus officium³⁹.

Et piæ memoriæ domini Jacobi Provoost pastoris in Liedekerckke⁴⁰ et quondam prioris huius ecclesiæ^b.

a) B leest Joannis.

b) obiit 1692, ætatis 67.

I d

13 **idus decembris. Autberti, episcopi^a; Lucie, virginis et martyris.**

Com. Theri, et Gerbergis, et Bornehildis // et Reineri fundatoris Insule Ducis⁴¹ / et Oliveri sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Walteri filii domini Leonii de A^b ⁴² / et Gerelini sacerdotis et canonici huius

³⁶ Gerardus van den Pardeke, afkomstig van Herdersem, regeerde van 1499 tot 1510. Voordien was hij pastoor te Ninove (MB VII/3, 521).

³⁷ Fl idem, Pr 11 dec. Anscherus, eerste abt van Bassefontaine (Francia) (Hugo I, 237; Backmund II, 480).

³⁸ Fl en Pa 7 dec. Abdij van Mondaye (Normannia Australis), gesticht in 1212 door bisschop Jordanus van Lisieux (1202-1218) (Hugo II, 317; Gams, 566).

³⁹ Vermoedelijk Johannes de Marle I, die regeerde van 1381 tot 1391 of zijn opvolger Johannes, die vermeld wordt van 1396 tot 1409 (Hugo I, 30; Backmund II, 528).

⁴⁰ Pastoor van 1675 tot 1692 (DB V, 52).

⁴¹ Reinerus d'Udekem, stichter in 1219 van het norbertinessenklooster van Gempe (Brabantia) (Hugo I, 887-889; MB IV/3, 833-834). Zie ook 9 november.

⁴² Gelet op de chronologie Walter V van Aa (1215-1236), zoon van Leonius III (1207-1231) en heer van Pollare en Grimbergen (Cock en Van de Perre, Over molens, 89). Zie eveneens 21 juni.

ecclesie⁴³ / et piæ memoriæ domni Petri Aloys⁴⁴ abbatis huius ecclesie^c.

a) *B vermeldt Autbertus op 12 december.*

b) qui dedit conventui c sol. [...].

c) obiit 1587.

e

14 **xix kalendas ianuarii. Nichasii sociorumque eius, duplex.**

Com. // Soykini, et Margarete, et Lysmondis / et Paridani et Alisie uxoris eius^a, et Walteri de Moertgate et Margarete uxoris eius et Walteri et Soykini et Johannis filii eorumdem, quibus debemus officium.

a) qui dederunt nobis c solidos.

fol. 135 **IX f**

15 **xviii kalendas ianuarii.**

Com. // Henrici Werregaren⁴⁵ et Henrici filii eius⁴⁶, quibus debemus plenum officium / et Thome et Balduini conversorum in Parco / et domni Guidonis abbatis Premonstratensis⁴⁷ / et Nicholai monachi et sacerdotis Haffligensis⁴⁸.

g

16 **xvii kalendas ianuarii.**

Com. Reineri, et Walteri // et Everardi Radulfi⁴⁹, et Oliveri de Schendelbeca^{a 50}, quibus debemus plenum officium / et Alberti de Hotem / et Egidii conversi de Vermans / et domni Willelmi quondam abbatis huius

⁴³ Gerelinus de Jonge, zoon van Elisabeth uit de Vollerswijk te Gent en van Nicholas de Jonge. Hij was de broer van Hugo en wordt vermeld in 1296 en 1309. In 1330 was hij al overleden (RAB, AN, nr. 68, fol. 60-64).

⁴⁴ Petrus Aloys, afkomstig van Brussel, abt van 1578 tot 1587. Was voordien subprior en pastoor te Voorde (MB VII/3, 524).

⁴⁵ De vader is vernoemd als getuige in 1179 (DS, nr. 37). Een straatnaam nabij het Gravensteen te Gent is naar deze familie genoemd, wat laat vermoeden dat het om een familie van grafelijke ambtenaren gaat, die een huis nabij het Gravensteen bewoonde.

⁴⁶ De zoon Henricus is gestorven vóór 1219 en genoemd als burger van Gent bij een verkoop van grond in 1231, die voordien aan hem had toebehoord (DS, nr. 122; Walters, *Geschiedenis* II, 272).

⁴⁷ Guido regeerde van 1282 tot 1287 en overleed volgens Hugo (Hugo I, 26) op 15 januari 1287. Hij was voordien abt van Corneux (Backmund II, 528).

⁴⁸ Verleyen, 441. Door hem niet gedateerd.

⁴⁹ Evrard Radolf III van Doornik (1157-1189). Hij deed in 1187 een gift te Boechoute voor zijn zielenheil (Warlop, 1159-1160; DS, nrs. 58 en 59).

⁵⁰ Oliverus I of II van Schendelbeke, leefde begin 13de eeuw (Warlop, 1127-1128).

ecclesie⁵¹ / et illustris memorie domni Nicholai Boesereet abbatis Parcensis⁵², cui debemus officium.

a) pro quo Olivero debentur conventui annuatim apud Scendelbecam viiii sol.

XVII a

17 xvi kalendas ianuarii.

Com. Lauretis // et Willelmi conversi huius ecclesie / et Conradi abbatis de Belle⁵³, et Andree sacerdotis et canonici de Vermans / et Iwani conversi huius ecclesie / et Margarete / et Godescalci de Bakerhem^a / et Henrici filii eorum conversi nostri, quibus debemus officium / et Heilwide dicte sDijns et Gerardini filii sui et Walteri de Pollar ultimi viri dicte Heilwidis / et Balduini sacerdotis et canonici huius ecclesie.

a) qui dederunt nobis annuatim x sol.

fol. 135vo

VI b

18 xv kalendas ianuarii.

Com. Stephani // et Balduini comitis⁵⁴ / et domini Sygeri de Adenghen⁵⁵ qui dedit nobis xxii sol. annuatim, cui debemus officium / et Eggherici de Lembecca et Beatricis uxoris eius, quibus quolibet mense debemus memoriam⁵⁶ / et Arnoldi de Lombecka^a militis et Machtildis uxoris eius⁵⁷ / et Elisabeth filie eorumdem, quibus debemus officium / et Petri conversi de Vermans.

a) qui dedit conventui xl sol.

c

19 xiv kalendas ianuarii.

Com. Erardi conversi huius ecclesie, et Fresuendis sororis nostre // et Philippi acoliti et canonici huius ecclesie / et Mychaelis sacerdotis et canonici huius ecclesie.

⁵¹ Willelmus van Haalttert, abt Ninove van 1255 tot 1258, was nog in leven in 1267 (MB VII/3, 511).

⁵² Nicolaus Boseret, abt van Park van 1347 tot 1361, overleed op 26 maart (Jansen, 224-225).

⁵³ Pa idem. Conradus, abt van Bellelay (Burgundia), regeerde van 1258 tot 1270 (Hugo I, 171; Backmund Ib, 456).

⁵⁴ Boudewijn VIII van Vlaanderen (1191-1194), voordien Boudewijn V van Henegouwen (1171-1195). Hij werd door zijn huwelijk met Margareta van de Elzas de opvolger van Filips van de Elzas (Strubbe, 366 en 393).

⁵⁵ Zoon van Ingelbert II van Edingen. Hij huwde met Aleidis van Zottegem (1219-1238) en was heer van Zottegem (Warlop, 1228).

⁵⁶ Sterfdag op 30 augustus.

⁵⁷ Arnold, kastelein van Borchtlombeek, huwde met Mathilde en had een dochter Elisabeth. Zij deden in 1276 een gift voor hun zielenheil (DS, nrs. 247 en 269).

XIII d20 **xiii kalendas ianuarii. Vigilia.**

Com. Balduini canonici huius ecclesie // et Henrici subdiaconi et canonici in Parco / et domni Haykonis abbatis Sancti Johannis Ewangeliste in Merna⁵⁸ / et Iohannis sacerdotis et canonici in Parco / et Gossuini sacerdotis et canonici de Vermans, et domni Johannis de Hartbeke⁵⁹ quondam abbatis huius ecclesie, cui debemus officium^a.

a) Een uitgebreide nota bij zijn naam is uitgewist.

fol. 136

III e21 **xii kalendas ianuarii. Thome, apostoli; duplex.**

Com. // Ingelberti conversi huius ecclesie / et Hostonis de Trasennis⁶⁰ / et Gisle / et Henrici / et Walteri sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Gossuini sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Petri conversi de Vermans / et fratris Iudoci Persoons⁶¹ acolyti et canonici huius ecclesie^a.

a) obiit 1615.

f22 **xi kalendas ianuarii.**

Com. Wascelini conversi huius ecclesie // et Ingelberti conversi^a / et Vedasti sacerdotis et canonici de Vermans / et pie memorie Marie sVlamincs^b / et com. reverendi patris domni Caroli vander Linden abbatis Parcensis^c, Sacrae Theologiae baccalaurii⁶³.

a) a° m° cc° xvi°.

b) anno domini m°ccc° lxxxi° dominica die ante natalem domini obiit eadem Maria sVlamincs, et quae officium plenum cum parentibus suis quarto nonas iunii [...].

c) obiit anno 1576.

XI g23 **x kalendas ianuarii.**

Com. Marcilii // et Johannis conversorum huius ecclesie / et Laurentii quondam abbatis Jandorie⁶⁴ / et Balduini canonici huius ecclesie / et

⁵⁸ Marne-Nyeklooster (Frisia). Daar is Heyko geattesteerd in 1252 (Backmund II, 216).

⁵⁹ Sterfdag van Jan van Hartbeke, abt van 1274 tot 1305 (MB VII/3, 513-514). Hij wordt maandelijks gecommemoreerd. Die verplichting is vastgelegd in een oorkonde van 5 augustus 1300 over de inkomsten van de pitantie (RAB, AN, nr. 68, fol. 25).

⁶⁰ Vermoedelijk Otto III van Wedergrate (1268-1269) (VdP2, 26).

⁶¹ Naam van een Ninoofs schepengeslacht in de eerste helft van de 17de eeuw (VG II, 617).

⁶² Zie 2 juni waar haar ouders, broers en zusters herdacht worden.

⁶³ Karel van der Linden, abt van Park van 1558 tot 1576 (Jansen, 228-229).

⁶⁴ Jandeures (Lotharingia). Laurentius is er geattesteerd in 1239/1245 (Hugo I, 854; Backmund III, 77).

Henrici conversi ad succurrendum, cui debemus officium / et Lamberti conversi huius ecclesie / et Balduini de Gandavo, cui debemus officium / et fratris Johannis de Eedechem sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Willelmi conversi huius ecclesie.

fol. 136vo

XIX a**24 ix kalendas ianuarii. Vigilia.**

Com. Leonii // et Walteri, et Alicis converse / et pie memorie Helye quondam abbatis in Antwerpia⁶⁵ / et Walteri sacerdotis et canonici in Parcho / et Iohannis dyaconi et canonici huius ecclesie / et Arnoldi de Huffleghem⁶⁶ et Gertrudis uxoris eius, quibus debemus officium / et Willelmi de Vura sacerdotis et canonici huius ecclesie / et Johannis dicti Aman de Sotteghem, cui debemus officium / et Petri Annoens sacerdotis et canonici huius ecclesie in Theologia baccalarii formati Colonia, qui obiit anno m° cccc lvi° in vigilia nativitatís Christi et sepultus est in ecclesia Sancte Columbe ante altare beate Virginis.

a) qui dedit nobis x lib.

b**25 viii kalendas ianuarii. Nativitas domini nostri; triplex.**

Com. Walteri // et Willelmi et Theoderici et Arnoldi conversorum huius ecclesie / et pie memorie domni Sygeri abbatis huius ecclesie^{a 67} / et Gelewigis de Hancroys, cui debemus officium / et Lamberti abbatis Regis Vallis⁶⁸ / et domine Beatricis^b uxoris domini Hugonis de Borst militis et ipsius domini Hugonis⁶⁹.

a) prefuit ecclesie nostre [...] annis et mensibus viii.

b) debentur conventui xl sol. de capellania de Rideve.

⁶⁵ Pa idem. Elias, abt van Antwerpen Sint-Michiels van 1192 tot 1199 (Backmund II, 268; MB VIII/1, 210).

⁶⁶ Vernoemd in een oorkonde van 1311 als broer van Henricus (AAM, AN, nr. 2, fol. 171vo); zie ook 20 september.

⁶⁷ Sigerus was eerst prior, nadien abt van Ninove van 1246 tot 1251 (MB VII/3, 510).

⁶⁸ Rengéval (Lotharingia). Abt Lambertus is geattesteerd in 1280-1290 (Hugo II, 639-640; Backmund III, 98).

⁶⁹ Hugo van Burst en zijn vrouw Beatrix leefden tijdens de eerste helft van de 14de eeuw en waren de bezitters van het Hof van Idevoorde te Okegem. Hugo vermoordde in 1327 de meier van Okegem (Van Isterdael, De heren, 24-25); zie ook 3 juni.

VIII c

26 vii kalendas ianuarii. Stephani, protomartyris; *maius duplex*.

Com. Gisle uxoris constabuli⁷⁰, et Huneconis conversi huius ecclesie // et Dancardi conversi huius ecclesie / et Reineri sacerdotis et canonici in Parco / et Rubini sacerdotis et canonici huius ecclesie, et Thome sacerdotis et canonici de Vermans / et domni Petri abbatis de Castello Mauritanie⁷¹ / et fratris Oliveri de Katere sacerdotis et canonici huius ecclesie.

fol. 137 d

27 vi kalendas ianuarii. Johannis, apostoli et evangeliste; *maius duplex*.

Com. Reimbaldi conversi, et Franconis // et Balduini diaconi et canonici huius ecclesie⁷² / et domini Franchonis presbyteri quondam de Lewes, cui debemus plenum officium / et domni Martini abbatis in Brana⁷³ / et domni Iohannis abbatis apud Sanctum Judocum in Nemore⁷⁴, et Hugonis quondam abbatis ibidem⁷⁵ / et Johannis sacerdotis et canonici huius ecclesie / et memorie fratris Egidii de Comere⁷⁶ quondam cellarii nostri^a.

a) obiit 1564.

XVI e

28 v kalendas ianuarii. Sanctorum Innocentium, *maius duplex*.

Com. // Henrici et Willelmi conversorum in Parco / et Hugonis conversi huius ecclesie / et Anselmi de Capella / et Petri quondam abbatis apud Sanctum Johannem Ambianensem⁷⁷, et Johannis quondam abbatis

⁷⁰ Gisla van Petegem, vrouw van Gerard I van Ninove, stichter van de abdij. Zij overleed in 1136 (VdP6, 283). Zie ook 23 mei.

⁷¹ Châteaudieu (Flandria). Petrus is geattesteerd in 1298/1299 (Backmund II, 407).

⁷² Mogelijk Boudewijn van Ninove, de auteur van het bekende *Chronicon*. Boudewijn noemt zich diaken en kanunnik. Hij stopte met de redactie van zijn kroniek tussen 1242 en 1246 (VdP6, 287-292).

⁷³ Braine (Francia). Martinus overleed op 8 december 1293 (Hugo I, 399; Backmund II, 486).

⁷⁴ Dommartin (Ponthivum). Johannes d'Oisemont regeerde van 1286 tot 1293 (Hugo I, 624-626; Backmund II, 551).

⁷⁵ Abt Hugo, vermeld in 1176, komt om chronologische redenen niet in aanmerking. Een andere Hugo komt niet voor in de bestaande abtenlijst van Dommartin (Backmund II, 551).

⁷⁶ Hij wordt in 1546 vernoemd als prior (RAB, AN, nr. 92, fol. 3).

⁷⁷ Petrus de Varcheville, abt van Amiens Saint-Jean (Ponthivum), overleed in 1284 (Hugo I, 905; Backmund II, 546).

apud Sanctum Martinum Laudunensem⁷⁸ / et domni Johannis quondam abbatis in Floreffia⁷⁹, et domni Petri quondam abbatis in Bella Valle⁸⁰, et domni Gabrielis abbatis de Monte Dei⁸¹, et Roberti abbatis Belle Stelle⁸², et domni Herberti abbatis Sancti Pauli Virdunensis⁸³ / et domicelle Margarete dicte Scoghen et domini Iohannis filii eius militis et domicelle Bele de Arenboudeghem uxoris ipsius domini Iohannis, quibus debemus officium / et Iohannis de Hamme⁸⁴, cui debemus officium / et fratris Johannis Montonier curati Ninivensis et canonici huius ecclesie^a.

a) qui obiit a° xxx° (1530).

V f

- 29 **iiii kalendas ianuarii. S. Thomæ Cantuariensis, episcopi et martyris.** Com. Gisleberti, et Iohannis conversi huius ecclesie // et Alberni / et Martini / et Roberti comitis de Braina⁸⁵ / et Henrici conversi huius ecclesie / et Balduini conversi huius ecclesie / et Walteri subdyaconi et canonici huius ecclesie / et Venantii abbatis / et domni Jacobi abbatis in Insula Beate Marie⁸⁶ / et Iohannis sacerdotis et canonici et Iohannis conversi de Vermans ibidem / et Petri de Herzele sacerdotis et canonici huius ecclesie.

Et domini Hieronymi Cambier canonici huius ecclesie et pastoris in Pamella^a.

a) 1676.

⁷⁸ Laon (Francia). Johannes d'Estruz, regeerde van 1279 tot 1286 (Backmund II, 512).

⁷⁹ Twee abten van Floreffie komen in aanmerking: Johannes de la Chapelle, overleden op 31 oktober 1242, en Johannes van Leuven, overleden op 27 augustus 1293 (MB I, 117).

⁸⁰ Belval (Lotharingia), waar echter geen Petrus in de abtenlijst voorkomt (Backmund III, 59-66).

⁸¹ Mondaye (Normannia Australis). Gabriel du Fay, overleden in 1276 (Hugo II, 317; Backmund III, 47).

⁸² Belle Étoile (Normannia Australis). Robertus Augier, geattesteerd einde 13de eeuw (Hugo I, 252; Backmund III, 38).

⁸³ Verdun (Lotharingia). Herbertus de Brioules overleed in 1292 (Hugo II, 514-515; Backmund III, 114).

⁸⁴ Mogelijk dezelfde als Johannes de Hamme, gecommemoreerd op 16 januari.

⁸⁵ Pa idem. Robert II de Dreux, graaf van Braine, overleed in 1218 en werd er in de abdijkerk begraven (Hugo I, 404).

⁸⁶ Mariënweerd (Brabant). Abt Jacobus regeerde in de periode 1286-1293 (Hugo I, 878; Backmund II, 325).

fol. 137vo

30

g

iii kalendas ianuarii.

Com. // domni Johannis quondam abbatis in Tongerlo⁸⁷, et domni Johannis quondam abbatis in Theloneum⁸⁸, et domni Philippi abbatis in Wadeghoz⁸⁹, et domni Johannis abbatis Grandis Campi⁹⁰, et domni Willelmi abbatis in Hermeries⁹¹ / et Hermanni quondam abbatis in Tongherlo⁹², et domni Gerardi quondam abbatis in Romstorp⁹³, et domni Willelmi quondam abbatis Vallis Gaudii⁹⁴, et domni Drogonis abbatis Vallis Serene⁹⁵, et domni Godescalci quondam abbatis in Geth⁹⁶, et Balduini quondam abbatis de Vermans⁹⁷, et Sifridi abbatis Vallis Beate Marie⁹⁸, et Petri abbatis in Ressonio⁹⁹, et Petri abbatis, et Oudgeri abbatis in Florido Orto¹⁰⁰, et Simonis abbatis Belle Vallis¹⁰¹,

⁸⁷ Tongerlo (Brabantia). Daar drie abten in de tweede helft van de 13de eeuw de naam Johannes dragen, is het moeilijk uit te maken over wie het hier gaat (Backmund II, 334; MB VIII/1, 288-292).

⁸⁸ Thenailles (Floreffia). Vermoedelijk Johannes de Givron, geattesteerd in 1269 (Backmund II, 334).

⁸⁹ Wadgassen (Vadegotia). Vermoedelijk een abt Philippus uit de 13de eeuw die niet in de abtenlijst is opgenomen. Te Prémontré gecommemoreerd op 28 juli. Abt Philippus die geattesteerd is in 1381/1395 lijkt ons, gelet op de chronologie van de reeks, niet in aanmerking te komen (Backmund Ib, 121-122).

⁹⁰ Grandchamp (Ponthivum). Johannes was abt in 1271 (Backmund II, 553).

⁹¹ Hermières (Francia). Willelmus I overleed in 1263 (Hugo I, 823-824; Backmund II, 507). Hij werd te Amiens herdacht op 22 augustus.

⁹² Herman II van Tongerlo (Brabantia), die regeerde van 1178 tot 1206 (Backmund II, 334; MB VIII/1, 283-285).

⁹³ Rommersdorf (Westfalia). Gerardus is geattesteerd in 1250-1256 (Hugo II, 691; Backmund Ib, 243). Te Heylissem gecommemoreerd op 8 juli, te Rommersdorf op 7 juli.

⁹⁴ Joyenval (Ponthivum). Willem de Picardie overleed in 1268 (Hugo I, 708; Backmund II, 555).

⁹⁵ Valsery (Francia). Drogo overleed in 1274 (Hugo II 1043; Backmund II, 539).

⁹⁶ Dielegem-Jette (Brabantia). Godescalcus regeerde van 1257 tot 1273 (Backmund II, 282; MB IV/3, 701).

⁹⁷ Vermand (Flandria). Vermoedelijk Boudewijn II, vermeld in 1229 (Coquelle, 278).

⁹⁸ Lidlum (Frisia). Abt Sufridus overleed in 1283 (Hugo II, 47; Backmund II, 209).

⁹⁹ Ressonns (Ponthivum). Vermoedelijk abt Petrus die overleed in 1248 (Hugo II, 651; Backmund II, 561). Te Berne is deze abt Petrus gecommemoreerd op 31 mei.

¹⁰⁰ Wittewierum (Frisia). Oudgerus wordt vermeld in 1276-1285 (Hugo I, 673; Backmund II, 233).

¹⁰¹ Belval (Lotharingia) (Hugo I, 259; Backmund III, 60). Gaat het hier om dezelfde abt Simon als gecommemoreerd op 22 november of om een andere niet in de abtenlijst opgenomen Simon? Te Berne wordt een abt Simon gecommemoreerd op 24 mei.

et domni Andree abbatis Jovillaris¹⁰², et Johannis sacerdotis et canonici in Parcho / et Symonis abbatis in Salina Valle¹⁰³, et Ottonis quondam abbatis ibidem¹⁰⁴, et domni Johannis quondam abbatis in Grinbergis¹⁰⁵.

Et domini Augustini De Clercq Bruxellensis Sacrae Theologiae baccalarii, primum Aultrensis exinde Ockegemiensis parochi¹⁰⁶, canonici huius ecclesiae^a.

a) obiit 1653.

XIII a

31 ii kalendas ianuarii. Silvestri, pape^a.

Com. // domni Hellini abbatis Sancti Johannis Ambianensis¹⁰⁷, et domni Radulfi abbatis Sancti Crucis¹⁰⁸, et domni Ricardi abbatis in Falesia¹⁰⁹ / et domni Roberti abbatis ecclesie Gradicensis¹¹⁰, et domni Johannis abbatis Montis Corneli¹¹¹, et domni Bernardi abbatis Sancti Bonifacii in Dochem¹¹², et Reineldi abbatis, et Walteri abbatis, et Johannis quondam abbatis Lefflensis¹¹³, et Godefridi quondam abbatis in Averbodio¹¹⁴, et

¹⁰² Jovilliers (Lotharingia). Andreas regeerde van 1286 tot 1307 (Hugo I, 942; Backmund III, 80).

¹⁰³ Salival (Lotharingia). Simon is geattesteerd in 1314/1317 (Hugo II, 721; Backmund III, 106).

¹⁰⁴ Salival. Otto is geattesteerd in 1295 (Backmund III, 106).

¹⁰⁵ Grimbergen (Brabantia). Johannes van Poddegem, abt van 1314 tot 1325 (Spillemaeckers, 81-82).

¹⁰⁶ Pastoor te Outer van 1638 tot 1641 en te Okegem van 1641 tot 1653 (DB V, 116 en 110).

¹⁰⁷ Amiens (Ponthivum). Er komt geen Hellinus in de bestaande abtenlijst voor (Hugo I, 902-908; Backmund II, 546). Mogelijk een verschrijving van Alelmus, vernoemd te Prémontreé op 6 januari, te Bonne-Espérance op 2 januari en te Amiens op 1 januari. Alelmus was abt van 1256 tot 1266.

¹⁰⁸ Metz Sainte-Croix (Lotharingia). Abt Radulfus is geattesteerd in de tweede helft van de 13de eeuw (Hugo I, 574; Backmund III, 86).

¹⁰⁹ Falaise (Normannia Australis). Ricardus is geattesteerd in 1263/1268 (Backmund III, 42-43).

¹¹⁰ Hradisko (Bohemia et Moravia). Robertus overleed in 1269 (Hugo I, 751; Backmund Ib, 357).

¹¹¹ Beaurepart (Floreffia). Mogelijk abt Johnnes d'Évregnée, geattesteerd in 1290 (MB II, 226).

¹¹² Dokkum (Frisia). Bernardus is geattesteerd in de tweede helft van de 13de eeuw (Hugo I, 379; Backmund II, 293).

¹¹³ Leffe (Floreffia). In de 13de eeuw heeft Leffe meerdere abten met die naam; mogelijk Johannes de Farciennes (1263-1269) (Backmund II, 388).

¹¹⁴ Averbode (Brabantia). Godfried van Testelt, abt in 1269/1273 (Backmund II, 273; MB IV/3, 639); zie ook 11 september.

Nicolai quondam abbatis Sancti Foyllani¹¹⁵, et Godefridi quondam abbat-
tis in Insula Beate Marie¹¹⁶, et Reineri quondam abbatis in Tongrelo¹¹⁷,
et Petri quondam abbatis Vallis Christiane¹¹⁸, et Willelmi quondam abba-
tis Lischensis¹¹⁹, et Pauli quondam abbatis in Furnis¹²⁰.

a) Niet in B.

¹¹⁵ Saint-Feuillien (Floreffia). De abtenlijst biedt meerdere mogelijkheden, waaronder Nicolas II (1215-1220) of Nicolaus Poidevins, gestorven in 1327 (MB I, 415).

¹¹⁶ Mariënweerd (Brabantia). Godefridus is geattesteerd in 1224/1234 (Backmund II, 305).

¹¹⁷ Tongerlo (Brabantia). Reinerus was abt in 1288/1293 (Backmund II, 334; MB VIII/1, 293).

¹¹⁸ Valchrétien (Francia). Vermoedelijk Petrus de Soissons, die regeerde in de eerste helft van de 13de eeuw (Hugo II, 1011-1012; Backmund II, 534).

¹¹⁹ Licques (Flandria). Abt Willelmus is geattesteerd in 1226/1227 (Backmund II, 416).

¹²⁰ Veurne (Flandria). Paulus van Nieuwpoort, vermeld in 1243/1244 (Backmund II, 432; MB III/3, 605).

Bibliografie

Gebruikte afkortingen en verkorte referenties

AAM	= Mechelen, Aartsbisshoppelijk Archief
AN	= Abdij Ninove
ARA	= Algemeen Rijksarchief
Backmund I, II, III	= Backmund, <i>Monasticon Praemonstratense</i> , deel I, II en III (uitgave 1949-1956)
Backmund Ib	= bijgewerkte uitgave <i>Monasticon Praemonstratense</i> , deel I, 1983
BM	= Bibliothèque municipale
Coenobia	= KBB, Hs, nr. 22471
Com(m).	= commemoratie
Coquelle	= Coquelle, <i>La mémoire de Vermand</i>
DB V	= De Brouwer, <i>Bijdrage tot de geschiedenis van de kerkelijke instellingen V</i>
DHGE	= <i>Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques</i>
DS	= De Smet, <i>Recueil des chroniques de Flandre II. Codex diplomaticus abbatiae Ninoviensis</i>
Du Cange	= Du Cange, <i>Glossarium mediae et infimae latinitatis</i>
Fl	= Necrologium Floreffé
Gams	= Gams, <i>Series episcoporum</i>
GC	= <i>Gallia Christiana</i>
Hs	= afdeling Handschriften
Hugo	= Hugo, <i>Sacri et canonici Ordinis Praemonstratensis Annales I en II</i>
Jansen	= Jansen, <i>L'abbaye norbertine du Parc</i>
KBB	= Koninklijke Bibliotheek Brussel
LM	= <i>Lexicon des Mittelalters</i>
LP	= Le Paige, <i>Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis</i>
LRD	= <i>Liber Reverendorum Dominorum</i> (RAB, AN, nr. 75)
MB	= <i>Monasticon belge</i>
MGH, SS	= <i>Monumenta Germaniae Historica, Scriptores</i>
Middelburg	= Dekker, <i>De abdij van Middelburg</i>
Mirakelboek	= Bijsterveld en Van de Perre, <i>Het Mirakelboek en de Stichtingsgeschiedenis</i>
Pa	= Necrologium Park
Pr	= Necrologium Prémontré
RAB	= Beveren, Rijksarchief
RAK	= Kortrijk, Rijksarchief
SAM	= Mechelen, Stadsarchief
Spillemaeckers	= Spillemaeckers, <i>De abten van Grimbergen</i>
Strubbe	= Strubbe en Voet, <i>Chronologie van de Middeleeuwen</i>
Van Gestel	= Van Gestel, <i>Historia archiepiscopatus Mechliniensis I en II</i>

- VdP1, VdP2, etc. = Van de Perre (1), Van de Perre (2), etc.
 VE = Van Elshout, *Liber chronotaxis* (RAB, AN, nr. 70)
 Verleyen = Verleyen, *Necrologium van Affligem 1083-1992*
 VG II = Vangassen, *De Geschiedenis van Ninove II*
 Warlop = Warlop, *The Flemish Nobility*

Necrologia premonstratenzer orde

Ninove

- Necrologium A: RAB, AN, nr. 92
 Necrologium B: RAB, AN, nr. 93
 Necrologium C: RAB, AN, nr. 94

A. Referentie-necrologia

Floreffe

- BARBIER, J., ed., *Nécrologe de l'abbaye de Floreffe, de l'ordre de Prémontré, in Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 13 (1876) 5-70 en 190-286.

Park (Leuven)

- VAN WAEFELGHEM, R., ed., *Le nécrologe de l'abbaye du Parc, in Analectes de l'Ordre de Prémontré*, 1-4 (1905-1908) in afz. pag.
 = VAN WAEFELGHEM, R., ed., *Le nécrologe de l'abbaye du Parc*, Leuven, 1908.

Prémontré

- VAN WAEFELGHEM, R., ed., *L'Obituaire de l'Abbaye de Prémontré, in Analectes de l'Ordre de Prémontré*, 5-8 (1909-1912) in afz. pag.
 = VAN WAEFELGHEM, R., ed., *Le nécrologe de Prémontré*, Leuven, 1913.

Amiens Saint-Jean

- BROUETTE, E., ed., *L'obituaire de Saint-Jean d'Amiens, in Bulletin de la Société des Antiquaires de Picardie*, 53 (1970) 312-349.

Arnstein

- BECKERS, Dr., ed., *Das necrologium der vormaligen Prämonstratenser-Abtei Arnstein an der Lahn* (Annalen des Vereins für Nassauische Alterthumskunde und Geschichtsforschung, 16) Wiesbaden, 1881.

Averbode

- SLECHTEN, G., ed., *Necrologium monasterii S. Mariae Sanctique Joannis Baptistae in Averbode, ordinis Praemonstratensis, in Analecta Praemonstratensia*, 54-60 (1978-1984) in afz. pag.

Berne

- AAM, *Praemonstratensia*, Abdij Berne, nr. 1; VAN DER VELDEN, G., ed., *Het necrologium Bernense van Arnold van Vessem uit 1574, aangevuld met de namen van de abdijleden tot 1986*, Berne, 1986 (gestencilde uitgave).

Bonne-Espérance

- BROUETTE, E., ed., *Obituaire de l'abbaye de Bonne-Espérance de l'ordre de Prémontré, in Analecta Praemonstratensia*, 36 (1960) 287-316; 37 (1961)

85-127, 282-307; 38 (1962) 111-131, 283-322; 39 (1963) 132-152, 277-303; 40 (1964) 90-137, 287-323; 41 (1965) 93-150.

Braine

BROUETTE, E., ed., Obituaire de l'abbaye de Saint-Yved de Braine, in *Analecta Praemonstratensia*, 34 (1958) 274-337; 35 (1959) 85-104.

Grimbergen

Grimbergen, Norbertijnenabdij, Abdijarchief, Klasse II, nrs. 26 en 27.

Heylisse

Louvain-la-Neuve, Rijksarchief, Archives ecclésiastiques de Brabant, nr. 9090.

Marcheroux

BROUETTE, E., ed., Extrait de l'obituaire de Marcheroux, in *Analecta Praemonstratensia*, 55 (1979) 32-46.

Tongerlo

VAN SPILBEECK, W., ed., *Necrologium Ecclesiae B.M.V. de Tongerlo, Ordinis Praemonstratensis*, Tongerlo, 1902.

B. Andere

Cuissy

BROUETTE, E., ed., Fragments de l'obituaire de Cuissy, in *Analecta Praemonstratensia*, 49 (1973) 41-68, 223-252.

Sainte-Marie-au-Bois

BROUETTE, E., ed., Les abbés et prévôts commémorés à Sainte-Marie-au-Bois, in *Analecta Praemonstratensia*, 53 (1977) 130-151.

Silly

BROUETTE, E., ed., Notes extraites de l'obituaire de Silly, in *Analecta Praemonstratensia*, 56 (1980) 229-238.

Verdun, Saint-Paul

BROUETTE, E., ed., L'obituaire primitif de l'abbaye de Saint-Paul de Verdun, in *Analecta Praemonstratensia*, 43 (1967) 72-134.

Uitgegeven in *Monumenta Germaniae Historica, Necrologia Germaniae*:

Marchtal: *Fragmenta necrologii Marchtalensis*, I, 201-202.

Rot: *Fragmenta necrologii Rothensis*, I, 202-205.

Schäftlarn: *Necrologium Scheftlariense*, III, 116-132.

Schussenried: *Necrologium Schussenriedense*, I, 205-208.

Steingaden: *Necrologium Steingadense*, I, 35-37.

Ursberg: *Necrologium Ursbergense*, I, 128-138.

Windberg: *Necrologium Windbergense*, III, 383-405.

Andere bronnen en literatuur

A. Archivalische bronnen

Beveren, Rijksarchief, Kloosters, Abdij Ninove
nrs. 68 en 69 (cartularia)

- nr. 70 (Van Elshout, *Liber chronotaxis*)
 nr. 74
 nr. 75 (*Liber Reverendorum Dominorum*)
 nrs. 103, 104, 137, 178, 245, 246, 250, 251, 279, 280, 288, 290, 294, 318, 342, 344, 345, 347, 348, 361, 397, 398, 406, 459, 509, 514, 573, 574, 673, 729, 730, 745, 746, 751, 801-804, 820, 821 (onuitgegeven oorkonden)¹
 nr. 835.
 Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Handschriften
 nr. 394-398 (kapittelboek abdij van Vorst)
 nr. 18200-18201 (kapittelboek abdij van Beaupré)
 nr. 22471 (*Coenobia*).
 Kortrijk, Rijksarchief, familiefonds Descartons de Montblanc en Ploutho
 nr. 3481.
 Mechelen, Aartsbischoffelijk Archief, Praemonstratensia, Abdij Ninove
 nrs. 1, 2 en 3 (cartularia).
 Mechelen, Stadsarchief, Leliëndaal
 nrs. 62, 77, 85 en 217 (oorkonden).
 Soissons, Bibliothèque municipale, Manuscrits
 nr. 9 (kapittelboek Prémontré).

B. Uitgegeven bronnen en literatuur

- BACKMUND, N., *Monasticon Praemonstratense*, 3 dln., Straubing, 1949-1956.
 BACKMUND, N., *Monasticon Praemonstratense*, deel 1, Berlijn, 1983 (2de, bewerkte uitgave).
 BERTEAUX, E., *Étude historique sur l'ancien cathédrale... de la ville de Cambrai de l'an 300 à l'an 1798*, 2 dln., Kamerijk, 1908.
 BÉTHUNE (baron), ed., *Épitaphes et monuments des églises de la Flandre au XVIème siècle d'après les manuscrits de Corneille Gaillard et d'après d'autres auteurs*, Brugge, 1900.
 BIJSTERVELD, A.-J. en VAN DE PERRE, D., ed., *Het Mirakelboek en de Stichtingsgeschiedenis van de Ninoofse abdij. Liber miraculorum Sancti Cornelii Ninivensis. Historia Foundationis Ninivensis Abbatiae. De Boete. Inleiding, tekst-uitgave en vertaling*, Leuven, 2001.
 BONENFANT, P., ed., *Cartulaire de l'hôpital Saint-Jean de Bruxelles*, Brussel, 1953.
 BROECKAERT, J., ed., *Inscriptions funéraires et monumentales de la ville de Tervuerne*, Dendermonde, 1896.
 COCK, M., *Het Susterhuys. 150 jaar Kongregatie van de zusters der Heilige Harten te Ninove, 1836-1986*, Ninove, 1987.

¹ Voor de door De Smet uitgegeven oorkonden wordt met het sigel DS en het daaropvolgende nummer naar diens tekstuitgave verwezen. De nieuwe abdij-inventaris bevat een omnummeringstabel van de nrs. De Smet naar de nieuwe inventarisnummers (Put en Peersman, *Inventaris*, 157-162).

- COCK, M. en VAN DE PERRE, D., ed., Over molens in Pollare en laten in Outer. Zes onuitgegeven oorkonden van de Sint-Cornelius en Sint-Cyprianusabdij te Ninove (1215-1265), in *Het Land van Aalst*, 54 (2002) 81-112.
- COPPENS, C., ed., *Liber anniversariorum (1426-1427)* (Fontes Affligemenses, 1), Affligem, 1966 (gestencilde uitgave).
- COQUELLE, J., *La mémoire de Vermand. I. La communauté antique, La communauté canoniale*, Amiens, 1985.
- COTTINEAU, L.H., *Répertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés*, 2 dln., Mâcon, 1939.
- DE BROUWER, J., *Bijdragen tot de geschiedenis van de kerkelijke instellingen en het godsdienstig leven in het Land van Aalst tussen 1621 en 1796*, 5 dln., s.l., s.d. (gestencilde uitgave).
- DE BROUWER, J., *Het kollegiaal kapittel van Haaltert*, Hofstade, 1952.
- DECAMPS, G., ed., Castres. Notes historiques et chartes relatives aux possessions du chapitre de Sainte-Waudru de Mons dans ce village, in *Annales du cercle archéologique d'Enghien*, 2 (1883) 205-238.
- DECLERCQ, G., De oorsprong van het Sint-Veerlekapittel te Gent, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe Reeks, 43 (1989) 49-102.
- DE HEMPTINNE, Th. en VERHULST, A., ed., *De oorkonden der graven van Vlaanderen (juli 1128 – sept. 1191)*, 2 dln., Brussel, 1988.
- DEKKER, J., e.a., *De abdij van Middelburg*, Utrecht, 2006.
- DE LIEDEKERKE, G., *Histoire de la maison de Gavre et de Liedekerke*, 2dln., Brussel, 1957-1971.
- DE MARNEFFE, E., ed., *Cartulaire d'Affligem* (Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique, 2de sectie, afl. 1-5), Brussel, 1894-1901 (Brussel, ARA, 1997, Reprints, 87).
- DE POTTER, F., *Gent van de oudste tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der Stad Gent*, 8 dln., Gent, 1882-1901.
- DE SAINT-GENOIS, J., Notice sur les manuscrits historiques qui appartiennent au dépôt d'archives de la Flandre orientale à Gand, in *Messenger des sciences et des arts de la Belgique*, 5 (1837) 329-350.
- DE SMET, J.J., ed., *Recueil des chroniques de Flandre*, II, Brussel, 1841; met editie van:
Chronicon Balduini Ninoviensis, 581-735
Recapitulatio omnium abbatum ecclesie Ninivensis, 735-746
Codex diplomaticus abbatiae Ninoviensis, 751-983.
- DE VLAMINCK, A., ed., *L'église collegiale Notre Dame à Termonde et son ancien obituaire*, 2 dln., Dendermonde, 1896.
- DE VOS, G., *Onser Liever Vrouwen Hospitaal van Geeraardsbergen van zijne stichting af tot na de Fransche omwenteling*, Geeraardsbergen, 1903.
- Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, Parijs, 1912-.
- DU CANGE, Carolus du Fresne, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, 7 dln., Parijs, 1840-1848.
- DUFOUR-MALBEZIN, Annie, ed., *Actes des évêques de Laon, des origines à 1151*, Parijs, 2001.

- DUVIVIER, Ch., L'archidiaconat de Brabant dans le diocèse de Cambrai, jusqu'à la division de l'archidiaconé de ce nom en 1272, in *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 74 (1905) 485-520.
- EVERS, J., ed., *L'obituaire de l'abbaye de Prémontré (XII s. Ms. 9 de Soissons, 2ème partie)*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1 (1925) in afz. pag.
- Gallia Christiana, in provincias ecclesiasticas distributa* ..., 16 dln., Parijs, 1715-1865.
- GAMS, P.B., *Series episcoporum ecclesiae catholicae*, Graz, 1957 (anastatische herdruk).
- GROTEFEND, H., *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, Hannover, 1971.
- HEINS, M., *Gand, sa vie et ses institutions*, 3 dln., Gent, 1912-1915.
- HUGO, C.L., *Sacri et Canonici Ordinis Praemonstratensis Annales*, 2 dln., Nancy, 1734-1736.
- INSTALLÉ, H., *Inventaris van het Fonds Leliëndaal op het stadsarchief te Mechelen*, Mechelen, 1984.
- JANSEN, J.E., *L'abbaye norbertine du Parc-le-Duc. Huit siècles d'existence, 1129-1929*, Mechelen, 1929.
- JUTEN, G.C.A., De heeren van Breda, in *Taxandria. Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis en Volkskunde*, 28 (1921) 177-184; 32 (1932) 108-125, 310-320.
- JUTEN, G.C.A., De verdeeling van Breda in 1287, in *Taxandria. Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis en Volkskunde*, 28 (1921) 102-115.
- LAMBOOIJ, H.Th.M. en J.A. MOL, ed., *Vitae Abbatum Orti Sancte Marie. Vijf abtenlevens van het klooster Mariëngaarde in Friesland*, Hilversum/Leeuwarden, 2001.
- KRINGS, B., *Das Prämonstratenserstift Arnstein a. d. Lahn im Mittelalter (1139-1527)*, Wiesbaden, 1990.
- LEFÈVRE, Pl., *Les statuts de Prémontré, réformés sur les ordres de Grégoire IX et d'Innocent IV au XIIIe siècle*, Leuven, 1946.
- LEFÈVRE, Pl., *L'ordinaire de Prémontré d'après des manuscrits du XIIIe et du XIIIe siècle*, Leuven, 1941.
- LEFÈVRE, Pl., Quatre services annuels pour tous les défunts dans l'ordre de Prémontré, in *Analecta Praemonstratensia*, 53 (1977) 124-129.
- LE PAIGE, Ioannes, *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, 2 dln., Parijs, 1633. *Lexicon des Mittelalters*, 9 dln., München, 1980-1991.
- LOTTIN, A. (red.), *Histoire de Boulogne-sur-Mer*, Rijsel, 1983.
- MATTHIEU, E., ed., Charte de liberté de Gammerages, in *Annales du cercle archéologique d'Enghien*, 2 (1883) 166-175.
- MEIJNS, B., *Aken of Jezuzalem? Het ontstaan en de hervorming van de kanonikale instellingen in Vlaanderen tot circa 1155*, Leuven, 2000.
- Monasticon belge*, red. BERLIERE, U., e.a., Maredsous-Luik, 1890-1993
- I. *Province de Namur et de Hainaut*
- Abbaye de Floreffe, 111-123
- Abbaye de Leffe, 124-130
- Abbaye de Bonne-Espérance, 392-409

- Abbaye de St. Foilan du Roeulx, 410-419
 Prévôté de Renissart, 420-422.
- II. *Province de Liège*
 Beaupart des Saints Apôtres à Cornillon, puis à Beaupart, 2, 218-236.
- III. *Province de Flandre occidentale*
 Abbaye Notre-Dame à Messines, 1, 211-238
 Abbaye des Dunes à Koksijde et à Bruges, 2, 353-446
 Abbaye de Spermalie, à Slijpe, puis à Sijsele, ensuite à Bruges, 2, 447-478
 Abbaye de Saint-Nicolas, à Furnes, 3, 585-630
 Prieuré du Vrouwenhof, à 's Heerwillemskapelle, près de Furnes, 3, 653-654.
- IV. *Province de Brabant*
 Abbaye de Nivelles, 1, 269-304
 Abbaye d'Averbode, 3, 621-676
 Abbaye de Dielegem, à Jette-Saint-Pierre, 3, 687-720
 Abbaye de Grimbergen, 3, 721-746
 Abbaye de Heylisseem, à Opheylisseem, 3, 747-772
 Prieuré de l'Ile-Duc, à Pellenberg, puis à Winge-Saint-Georges, 3, 829-850
 Abbaye Notre-Dame, à Bellingen, 4, 987-1003.
- VII. *Province de Flandre orientale*
 Abbaye de Saint-Sauveur, à Eename, 2, 1-52
 Abbaye de Saint-Adrien, à Grammont, 2, 53-128
 Abbaye de Ninove, 3, 485-536
 Abbaye de Tronchiennes, 3, 537-568
 Prévôté de Boechoute, à Dikkelvenne, 3, 569-576
 Monastère de Serskamp-Tussenbeek, 3, 579-600.
- VIII. *Province d'Anvers*
 Abbaye de Saint-Michel, à Anvers, 1, 195-262
 Abbaye de Tongerlo, 1, 263-376
 Prieuré de Leliëndaal, à Hombeek, puis à Malines, 1, 397-418.
- Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, 25; met editie van:
Balduini Ninovensium Chronicon, 521-546 (gedeeltelijk)
Recapitulatio omnium abbatum ecclesie Ninivensis, 549-552 (gedeeltelijk).
- OVERGAAUW, E.A., *Martyrologes manuscrits des anciens diocèses d'Utrecht et de Liège. Étude sur le développement de la diffusion du martyrologe d'Usuard*, Hilversum, 1993.
- PIETERAERENS, M., e.a., *Van Beaupré tot Zwijveke. Cisterciënzers in Oost-Vlaanderen (1200-1999)*, Gent, 1999.
- PREVENIER, W., ed., *De oorkonden der graven van Vlaanderen (1191 – aanvang 1206)*, 2 dln., Brussel, 1964.
- PUT, E. en PEERSMAN, C., *Inventaris van het archief van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij te Ninove, 1092-1796 (1812)* (Inventarissen van het Rijksarchief te Beveren, 161), Brussel, 2008.

- REYNTENS, Oscar, ed., *De Abdij van Ten Roosen* (Annalen van den Oudheidkundigen Kring van de Stad en het voormalige Land van Aalst, 4), Aalst, 1908 (met obituarium).
- ROCKWELL, W.W., ed., *Liber miraculorum Ninivensium Sancti Cornelii Papae. Ein Beitrag zur Flandrischen Kirchengeschichte*, Göttingen-New York, 1925.
- SCHOENGEN, M., *Monasticon Batavum. II. De Augustijnsche orden*, Amsterdam, 1941.
- SOENS, E., De 'Herberg' der abdij van Ninove te Gent, in *Bulletin der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, 18 (1910) 150-170.
- SOENS, E., Het hof van Pamel. Uithof der Norbertijner abdij te Ninove, in *Eigen Schoon en De Brabander*, 16 (1933) 210-230.
- SOMERS, A., Voornaamgeving in het graafschap Vlaanderen in de twaalfde eeuw. Bevindingen van een ontmoeting tussen onomastiek en sociale geschiedenis, in *Jaarboek voor middeleeuwse Geschiedenis*, 10 (2007) 47-83.
- SPILLEMAECKERS, C.L., *De abten van Grimbergen tot het einde van de 18de eeuw, 1128-1794*, Grimbergen, 1978.
- SPONSELEE-DE MEESTER, M.T.A.R., *Het norbertinessenklooster Sint-Catharinadal in de Staatse periode 1625-1795*, Hilversum, 2003.
- STRUBBE, E.I., *Egidius van Breedene, grafelijk ambtenaar en stichter van de abdij van Spermalie*, Gent, 1942.
- STRUBBE, E.I. en VOET, L., *Chronologie van de Middeleeuwen en de Moderne Tijd in de Nederlanden*, Antwerpen-Amsterdam, 1960.
- VALVEKENS, E., *De Zuid-Nederlandsche Norbertijner abdijen en de opstand tegen Spanje, maart 1576-1585*, Den Haag, 1929.
- VAN DE PERRE, D., De 'Vita Berlendis' en de 'Miracula Berlendis'. Teksttraditie, datering, auteurschap en historische kritiek, in *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, 8 (2005) 7-46.
- VAN DE PERRE, D., Het Aalsterse geslacht 'van Popperode', de graven van Vlaanderen en de Ninoofse abdij, in *Het Land van Aalst*, 60 (2008) 210-216.
- VAN DE PERRE, D.
- (1) De abdijen van Ninove en Jette (Dielegem) en hun geschil over de kerk en het kapittel van Liedekerke (1092-1180), in *Analecta Praemonstratensia*, 71 (1995) 264-299.
 - (2) De culturele horizon van het christelijke kerkgebouw (12de-16de eeuw), in *het bijzonder bij de premonstratenzers. Vergelijkende cultuurhistorische studie van zijn intellectuele en functionele context* (doctoraatsverhandeling Geschiedenis KUL), Leuven, 1998.
 - (3) De heren van Ninove vanaf Gerard III van Grimbergen tot Jan van Namen (1180-1296), in *Het Land van Aalst*, 59 (2007) 47-67.
 - (4) De Ninoofse abt Jan van den Nockerstock (1391-1426) en de plaatsing van de relieken van Sint-Berlendis in een nieuw schrijn te Meerbeke (1412), in *Het Land van Aalst*, 55 (2003) 300-3005.
 - (5) De oudste bisschoppelijke en grafelijke oorkonden van de abdij van Ninove (1138-1167), in *Analecta Praemonstratensia*, 77 (2001) 54-93.
 - (6) De relatie tussen parochie en abdij te Ninove, inzonderheid in de periode 1585-1638, in *Het Land van Aalst*, 37 (1985) 121-184.

- (7) De relatie tussen vier dertiende-eeuwse kroniektteksten uit de Ninoofse abdij, in *Het Land van Aalst*, 53 (2001) 287-296.
 - (8) De schenkingsoorkonde van het altaar van Denderwindeke aan de abdij van Vermand, in *Analecta Praemonstratensia*, 66 (1990) 54-59.
 - (9) Enkele nieuwe elementen uit de geschiedenis van Lieferringe en de bouwgeschiedenis van de parochiekerk, in *Het Land van Aalst*, 53 (2001) 43-72.
 - (10) Enkele nieuwe gegevens over de oudste heren van Ninove, Steenhuiuze en Erpe, in *Het Land van Aalst*, 54 (2002) 277-291.
 - (11) Het altaar van Huizingen en de abdijen van Vermand, Terkameren, Ninove en Vicoigne, in *Analecta Praemonstratensia*, 68 (1992) 241-263.
 - (12) Het kapittelboek van de Ninoofse abdij, in *Analecta Praemonstratensia*, 83 (2007) 128-155.
 - (13) Het Kardeloet-Caerlout-Carelhoofd te Ninove en gelijkaardige toponiemen te Gent, Geraardsbergen en Viane, in *Het Land van Aalst*, 35 (1983) 1-54.
 - (14) Is Damiaan de auteur van het Ninoofse Mirakelboek?, in *Het Land van Aalst*, 55 (2003) 254-256.
 - (15) Is 'De Maallaard' (Nederwijk) de oudste bewoningskern van Ninove?, in *Het Land van Aalst*, 57 (2005) 5-24.
 - (16) Magister Egidius van Brugge en de Ninoofse abdij, in *Het Land van Aalst*, 59 (2007) 303-307.
 - (17) Margareta van Ledeberg: de vermeende zuster van Jan van Wedergrate en de kwestie van de erfopvolging van Wedergrate in 1445, in *Het Land van Aalst*, 44 (1992) 63-70.
 - (18) Twee attestaties van Otto IV van Wedergrate (ca. 1312), in *Het Land van Aalst*, 58 (2006) 78-80.
 - (19) De geschiedenis van Denderwindeke. II. De middeleeuwse heren (ca. 1100-1487), in *Het Land van Aalst*, 44 (1992) 1-62 (in samenwerking met VAN HAUWE, R.).
 - (20) De geschiedenis van Denderwindeke. III. Parochie en kerkelijk grondbezit tijdens de Middeleeuwen, inzonderheid de aanwezigheid van de abdijen van Vermand (Fr.), Vicoigne (Fr.) en Ninove (1138-1490), in *Het Land van Aalst*, 46 (1994) 73-130 (in samenwerking met VAN HAUWE, R.).
 - (21) Enkele aanvullingen betreffende de heren van Wedergrate, in *Het Land van Aalst*, 46 (1994) 131-133 (in samenwerking met VAN HAUWE, R.).
- VAN DYCK, L.C. en JANSSENS, Herman, *Woordenlijst betreffende de Orde van Prémontré* (Instrumenta Praemonstratensia, 5), Averbode, 2000.
- VANGASSEN, H., *De geschiedenis van Ninove*, dl. II, Ninove, 1959.
- VAN GESTEL, C., *Historia sacra et profana archiepiscopatus Mechliniensis*, 2 dln., Den Haag, 1725.
- VAN ISTERDAEL, H., De heren van (en in) de heerlijkheid Okegem, in *Mededelingen Heemkring Okegem*, 22 (1997) 1-35.
- VAN ISTERDAEL, H., De Heren en Vrouwen van de heerlijkheid Idevoorde, in *Mededelingen Heemkring Okegem*, 23 (1998) 1-38.
- VANNERUS, J., Les changements d'armoiries et de nom dans le groupe familial Gavre-Liedekerke au treizième et au quatorzième siècle, in *La Noblesse Belge. Annuaire de 1946-1950*, dl. I, 7-65.

- VAN TRIMPONT, M., *Het Land en de baronie Boelare*, Geraardsbergen, 1998.
- VAN TWEMBEKE, J., *Lijst der heerlijkheden van het Land van Aalst*, Gent, 1962.
- VAN WAEFELGHEM, M., ed., Le "Liber Ordinarius" d'après un manuscrit du XIII-XIVe s., in *Analectes de l'Ordre de Prémontré*, 2-9 (1906-1913) in afz. pag. = VAN WAEFELGHEM, M., ed., *Le Liber Ordinarius d'après un manuscrit du XIII-XIVe s.*, Leuven, 1913.
- VAN WAEFELGHEM, R., Liste chronologique des abbés des monastères belges de l'ordre de Prémontré, in *Analecta Praemonstratensia*, 12 (1936) 5-29 en 13 (1937) 5-34.
- VERLEYEN, W., *Necrologium van Affligem 1083-1992*, Brussel, 1993.
- VERLEYEN, W., Relaties tussen de benedictijnen van Affligem en de premonstratenzers van Ninove, in VANDE WINKEL, G. (red.), *De abdij van Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus. 700 jaar premonstratenserleven te Ninove*, Ninove, 1989, 49-55.
- VLEESCHOUWERS, C., ed., *De oorkonden van de Sint-Baafsabdij te Gent (819-1321)*, 2 dln., Brussel, 1990-1991.
- VREDIUS, O., *Genealogiae comitatum Flandriae*, 2 dln., Brugge, 1643.
- WALTERS, J., ed., *Geschiedenis der Zusters der Bijloke te Gent*, 2 dln., Gent, 1930.
- WARLOP, E., *The Flemish Nobility before 1300*, Kortrijk, 1975.
- WILLEMS, J.F., ed., *Chronique de Jean van Heelu ou relation de la bataille de Woeringen*, Brussel, 1836.

Registers

Register 1. Verwijzingen naar bisdommen, kloosters, kapittels en andere religieuze instellingen

A. Premonstratenzer kloosters

De namen van de kloosters zijn alfabetisch gerangschikt en vet gedrukt. De benaming die door Backmund in zijn *Monasticon Praemonstratense*¹ is gebruikt, is overgenomen. Daarna volgt tussen haakjes de circarie, eveneens volgens de indeling van Backmund. Daarop volgt in cursief de benaming zoals die eventueel in het Ninoofse necrologium A voorkomt en tenslotte in gewone druk de benaming die door Hugo in zijn *Annales*² gebruikt is. De persoonsnamen betreffen steeds de abten en proosten van de kloosters, tenzij anders vermeld.

Alnwick (Anglia Borealis) – Alnewike

Balduinus, 7 nov.

Amiens Saint-Jean (Ponthivum) – *S. Johannes Ambianensis* – S. Joannes Ambianensis

Eustacius, 11 jan.; Jacobus, 15 juli; Egidius Blasere (kanunnik van Ninove), 9 aug.; Radulphus, 20 sept.; Johannes, 17 okt.; Petrus, 28 dec.; Hellinus, 31 dec.
Antwerpen St. Michael (Brabantia) – *Antwerpia* – S. Michael Antverpiensis
 Arnoldus, 9 jan.; Godefridus, 11 jan.; Egidius (prior), 11 jan.; Egericus, 30 jan.; Tibaldus, 15 mei; Gerardus, 10 juni; Hermannus, 1 juli; Egidius, 16 juli; Eme-linus, 29 sept.; Henricus, 6 okt.; Walterus, 9 nov.; Johannes, 11 nov.; Sigerus, 22 nov.; Heyla, 24 dec.

Ardenne (Normannia Australis) – *Ardenna* – Ardena

Gervasius, 23 febr.; Willelmus, 17 mei

Arenillas de San Pelayo (Hispania) – S. Pelagius de Arenillis

Paschasius, 22 aug.

Arnstein (Westfalia) – Arnstein

Godefridus, 12 okt.; Ludevicus (graaf en stichter), 28 okt.

Auxerre (Francia) – S. Marianus Altissiodorensis

Bernodalus, 13 febr.; Reinerus, 28 febr.; Bertaldus, 18 maart; Stephanus, 10 sept.; Gherricus, 6 dec.

Averbode (Brabantia) – *A/Everbodium* – Averbodium

Walterus, 5 april; Godefridus, 10 april; Johannes, 6 aug.; Godefridus, 11 sept.; Robertus, 22 sept.; Aegidius Heijns, 25 sept.; Steppo, 8 okt.; Balduinus, 15 okt.; Godefridus, 31 dec.

Barlings (Anglia Mediana) – *Berlingis* – Belingia

Robertus Bardolfus (begunstiger), 15 juni; Robertus, 6 juli

¹ Backmund Ib, XXVIII-XXXIX.

² Hugo I en II.

Bassefontaine (Francia) – *Bassus Fons* – Bassus Fons

Johannes, 5 jan.; Andreas, 17 mei; Anscerus, 12 dec.

Bayham (Anglia Australis) – *Bogeham* – Bayum

Reginaldus, 18 okt.

Beaulieu (Francia) – *Bellus Locus* – Bellus Locus

Petrus, 26 maart; Odo, 1 april

Beauport (Normannia Borealis) – *Bellus Portus* – Bellus Portus

Herveus, 25 jan.; Rogerus, 17 mei

Beaurepart (Floreffia) – *Mons Cornelii* – Bellus Reditus

Martinus, 28 febr.; Johannes, 4 sept.; Nicholaus, 14 sept.; Johannes, 23 sept.;

Jacobus, 28 sept.; Petrus, 18 nov.; Johannes, 31 dec.

Bedburg (Westfalia) – *Bedebur* – Bedebur

Iwannus, 27 mei; Willelmus, 24 juli; Gerardus, 18 nov.

Belchamps (Burgundia) – *Bellus Campus* – Bellus Campus

Framondus, 20 jan.; Firminus, 21 maart

Belle Étoile (Normannia Australis) – *Bella Stella* – Bella Stella

Johannes, 26 jan.; Edicia (stichter), 30 juli; Radulphus, 17 sept.; Henricus

(stichter), 19 sept.; Robertus, 28 dec.

Bellelay (Burgundia) – *Bella* – Bellelagia

Conradus, 17 dec.

Bellpuig (Gasconia) – *Bellipodium*

Ermengaldus (graaf, begunstiger), 10 aug.

Belval (Lotharingia) – *Bella Vallis* – Bella Vallis

Jacobus, 6 april; Simon, 22 nov.; Petrus, 28 dec.; Simon, 30 dec.

Berne (Brabantia) – *Berna* – Berna

Godescalcus, 12 jan.; Walterus, 15 mei; Henricus, 8 juli; Hugo, 15 aug.; Everardus, 14 sept.

Blancheland (Anglia Borealis) – *Blanchelanda* – Blanca Landa

Nicholaus, 4 maart; Walterus (stichter) 13 juli

Bonne-Espérance (Floreffia) – *Bona Spes* – Bona Spes

Philippus, 11 april; Johannes, 14 juni; Gerardus, 15 juni; Elgerus, 7 okt.; Johannes, 18 nov.

Bradsole (Anglia Australis) – *S. Radegundis* – S. Radegundis

Henricus, 2 aug.; Hugo, 20 okt.

Braine (Francia) – *Brana* – Brana

Stephanus, 28 febr.; Johannes, 17 juli; Willelmus, 4 okt.; Agnes (gravin, begunstiger), 22 okt.; Martinus, 27 dec.

Bucilly (Floreffia) – *Bucillis* – Bucilium

Johannes, 19 jan.; Reinerus, 27 april; Pontius, 17 juni; Johannes, 30 juni; Robertus, 11 aug.; Bliadis, 5 nov.

Cappenberg (Westfalia) – *Cappenberga*

Otto, 30 maart; Hermannus, 8 aug.; Andreas, 6 sept.

(La) Casedieu (Gasconia) – *Casa Dei* – Casa Dei

Bernardus, 16 jan.; Sancius, 21 mei

(La) Castelle (Gasconia) – *Gratia Dei* – Castella

Willelmus, 24 mei

- Chambrefontaine** (Francia) – *Camera fontis* – Camera Fontis
Beticus (kanunnik), 9 sept.; Laurentius, 5 okt.
- Chapelle-aux-Planches** (Francia) – *Capella* – Capella ad Plancas
Walterus, 30 maart; Ludolphus, 19 nov.
- Chartreuve** (Francia) – *Carthovororum* – Charthovororum
Girelmus, 18 maart; Manasserus, 12 okt.
- Châteaudieu** (Flandria) – *Castellum* – Castellum Dei
Thomas (kanunnik), 7 jan.; Robertus, 7 maart; Garinus, 3 april; Balduinus, 28 juli; Odo, 14 sept.; Petrus, 26 dec.
- Chaumont** (Floreffia) – *Calvus Mons* – Calvimontum
Johannes, 2 jan.; Henricus, 18 nov.; Petrus, 28 nov.
- Chotěšov** (Bohemia et Moravia) – *Cotischovium*
Hroznata (stichter), 14 juli
- Clairefontaine** (Floreffia) – *Clarus Fons* – Clari-Fontis Abbatia
Matheus, 28 mei; Gerardus, 23 juni; Bartholomeus, 18 juli; Egidius, 2 sept.; Johannes, 16 sept.
- Combelongue** (Gasconia) – *Comba Longa*
Arnoldus, 26 jan.
- Corneux** (Burgundia) – *Corneolum*
Guido, 15 dec.
- Cuissy** (Francia) – *Cussiencensis [ecclesia]* – Cussiacum
Gosuinus, 8 jan.; Walterus, 9 febr.; Petrus, 7 maart; Conradus, 4 april; Petrus, 16 juli; Hugo, 21 aug.; Petrus, 10 okt.
- Dale** (Anglia Mediana) – *Stanley*
Walterus, 3 jan.
- Dielegem** (Brabantia) – *Jeth* – Dilegemium sive Jetta
Daniel, 19 jan.; Henricus, 12 maart; Gerardus, 12 maart; Hildebrandus, 23 juni; Theodericus 10 juli; Sygerus, 20 juli; Henricus, 14 aug.; Onulphus, 20 okt.
- Dilo** (Francia) – *Dei Locus* – Dei Locus
Petrus, 20 maart; Adam, 23 maart; Robertus, 17 april; Balduinus, 7 aug.; Garnerus, 9 dec.
- Dommartin** (Ponthivum) – *S. Judocus in Nemore* – Domnus Martinus
Anscherus, 5 maart; Ada, 30 mei; Milo, 21 juli; Nicholaus, 22 juli; Cuardus, 5 sept.; Johannes, 9 sept.; Symon, 1 okt.; Johannes, 27 dec.; Hugo, 27 dec.
- Dokkum** (Frisia) – *Dockem* – Dockinga
Otto, 24 juni; Bernardus, 31 dec.
- Drongen** (Flandria) – *Truncinium* – Trunchinium
Clemens, 8 febr.; Johannes, 13 febr.; Gerardus, 8 april; Gerardus, 4 mei; Sygerus, 8 mei; Philippus (kanunnik), 18 mei; Gerardus, 21 juli; Ramondus, 24 juli; Simon (kanunnik), 6 aug.; Arnoldus, 6 sept.; Matheus, 19 okt.; Sigerus, 20 okt.; Henricus, 22 okt.; Goswinus (kanunnik), 28 okt.; Walterus, 10 dec.
- Dryburgh** (Anglia Borealis) – *Drieburg*
Gerardus, 3 mei; Valentinus, 25 juni
- Engelport** (Westfalia) – *Porta Angelica* – Angelica Porta
Philippus de Wildeburch (stichter), 31 okt.
- Enkenbach** (Vadegotia) – *Eckenbach*
Ludevicus (graaf en stichter), 28 okt.

- (L') Étoile** (Normannia Borealis) – *Stella* – Stella
Willelmus, 11 maart; Guido, 4 okt.; Johannes, 24 okt.; Theodericus, 14 nov.
- Falaise** (Normannia Australis) – *Falesia* – S. Johannes de Falesia
Walterus, 10 okt.; Robertus, 14 nov.; Ricardus, 31 dec.
- Floreffe** (Floreffia) – *Floreffia* – Floreffia
Walterus, 10 maart; Nicholaus, 25 aug.; Hillinus, 18 sept.; Hugo, 21 sept.; Theodericus, 27 okt.; Johannes, 28 dec.
- Gempe** (Brabantia) – *Insula Ducis* – Insula Ducis
Salomon, 5 jan.; Willelmus, 7 juli; Laureta (stichter), 9 nov.; Egidius, 22 nov.; Reinerus (stichter), 13 dec.
- Gommersheim** (Vadegotia) – Hummersheim
Ludevicus (graaf en stichter), 28 okt.
- Grandchamp** (Ponthivum) – *Grandis Campus* – Grandis Campus
Willelmus, 22 aug.; Radulphus, 27 aug.; Amicia (gravin, stichter), 2 sept.; Johannes, 30 dec.
- Grimbergen** (Brabantia) – *Grimbergis* – Grimberga
Egbertus, 4 jan.; Gerardus, 11 jan.; Johannes, 11 jan.; Daniel, 19 jan.; Anselmus, 31 jan.; Walterus, 6 febr.; Johannes, 27 febr.; Franco, 2 mei; Hescelinus, 7 mei; Franco (abt Tongerlo), 7 sept.; Simon, 3 okt.; Walterus, 6 okt.; Rescelinus (kanunnik), 22 okt.; Willelmus, 26 nov.; Johannes Baptista Gaspar De Moor (kanunnik), 7 dec.; Johannes, 30 dec.
- Grobe-Pudagla** (Slavia) – *Usnam* – Grobe
Remondus, 4 dec.
- Halesowen** (Anglia Mediana) – *Halys* – Hales Owein
Petrus (bisschop en stichter), 9 juni
- Hamborn** (Westfalia) – *Hamborgh* – Hamborna
Hermannus, 24 aug.
- Havelberg** (Saxonia) – Havelberga
Walo (bisschop), 7 aug.
- Hermières** (Francia) – *Hermires* – Hermeria
Robertus, 1 april; Willelmus, 30 dec.
- Heylissem** (Floreffia) – *Helencinis* – Helissemia
Reinerus, 12 mei; Johannes, 13 juli; Walterus, 21 sept.; Albertus, 11 okt.; Franco, 15 okt.; Egidius, 22 nov.; Gerardus, 8 dec.
- Hof ten Vrouwen** (Flandria) – *Curtis dominarum*
Gertrudis (gravin, begunstiger), 3 maart
- Hradisko** (Bohemia et Moravia) – *Ecclesia Gradicensis* – Gradicium
Robertus, 31 dec.
- Isledieu** (Normannia Australis) – *Insula Dei* – Insula Dei
Robertus, 5 maart; Johannes, 21 sept.; Johannes, 25 sept.; Robertus, 14 nov.
- Jandeures** (Lotharingia) – *Jandoria* – Janduria
Laurentius, 23 dec.
- Jette**, zie **Dielegem**
- Jovilliers** (Lotharingia) – *Jovillare* – Jovillare
Andreas, 30 dec.
- Joyenval** (Ponthivum) – *Vallis Gaudii* – Gaudii Vallis
Bartholomeus de Roya (stichter), 7 jan.; Petronilla (stichter), 28 april; Auscufus, 15 juni; Willelmus, 19 juni; Bartholomeus, 21 sept.; Willelmus, 30 dec.

- Justemont** (Lotharingia) – Justus Mons
Zacharias, 31 maart; Teherus, 9 sept.
- Kalavryta** (Graecia et Hierosolymitana) – Colabrica
Bertrammus, 26 maart
- Keizersbosch** (Brabantia) – *Keyserbosch* – Keiserbosch
Willermus, 18 sept.
- Klosterrode** (Saxonia) – Hildeburgrode
Balduinus, 2 maart
- Knechtsteden** (Westfalia) – *Knetsteden* – Knechtstedenium
Hermannus, 9 april; Herbertus, 12 mei; Indordus, 14 juli; Henricus, 6 sept.
- Koningsveld** (Brabantia) – *Campus Regis* – Campus Regis
Johannes, 4 okt.; Bodinus, 16 okt.
- Laon St. Martin** (Francia) – *S. Martinus Laudunensis/Laudunum* – S. Martinus Laudunensis
Reinaldus, 7 mei; Tiscelinus, 13 mei; Walterus, 16 mei; Gerardus, 22 juni; Johannes, 4 juli; Johannes, 7 aug.; Willelmus, 9 aug.; Garinus, 10 sept.; Gerardus (abt Ninove), 28 sept.; Willelmus, 3 okt.; Walterus, 8 dec.; Johannes, 28 dec.
- Lavaldieu** (Floreffia) – *Vallis Dei* – Vallis Dei
Gerardus, 20 sept.; Elgerus, 10 okt.; Johannes, 15 nov.; Thomas, 24 nov.
- Lavendon** (Anglia Mediana) – Lavidane
Johannes (stichter), 11 jan.
- Leffe** (Floreffia) – *Leffia* – Leffia
Johannes, 8 april; Balduinus, 13 okt.; Johannes, 31 dec.
- Leitzkau** (Saxonia) – Litzeka
Lambertus, 10 jan.
- Leliëndaal**, zie **Mechelen**
- Leuven** (Brabantia) – *Collegium Praemonstratensis Lovanii* – Collegium Lovaniense
Jacobus Petit (president), 20 sept.
- Leyston** (Anglia Australis) – Leystona
Philippus, 8 febr.; Robertus, 29 aug.; Hugo, 29 okt.
- Licques** (Flandria) – *Ecclesia Licquensis* – Liska
Willelmus, 17 mei; Gilbertus, 9 juni; Robertus, 11 juli; Haymo, 22 sept.; Willelmus, 31 dec.
- Lidlum** (Frisia) – *Vallis S. Marie* – Lidlum
Boymundus, 31 mei; Sifridus, 30 dec.
- Lieu Dieu-en-Jard** (Normannia Borealis) – *Locus Dei in Jardo* – Locus Dei in Jardo
Rikardus (koning en stichter), 6 april; Stephanus, 19 mei; Johannes, 30 nov.
- Lieu-Restauré** (Francia) – *Locus Restauratus* – Locus Restauratus
Ellebaudus, 21 mei
- Lund** (Dania et Norvegia) – Lunden
Johannes, 19 nov.
- (La) Luzerne** (Normannia Borealis) – *Lucerna* – Lucerna
Tiscelinus, 19 jan.; Ricardus, 15 maart; Petrus, 30 juni; Daniël, 7 sept.; Willelmus (stichter), 24 sept.

- Magdeburg St. Marien** (Saxonia) – *S. Maria Magdeburgensis*
Evermodus, 17 febr.
- Marcheroux** (Ponthivum) – *Marchisium Radulphi*
Werricus, 26 april; Willelmus, 22 juli
- Mariengarde** (Frisia) – *Hortus S. Marie* – *Hortus B. Virginis*
Sibrandus, 22 aug.; Sigardus, 13 nov.
- Marienthal** (Vadegotia) – *Vallis S. Mariae*
Ludevicus (graaf en stichter), 28 okt.
- Marienweerd** (Brabantia) – *Insula S. Marie* – *Insula S. Mariae*
Johannes, 22 jan.; Johannes (convers), 22 mei; Balduinus, 4 sept.; Alexander, 17 nov.; Jacobus, 29 dec.; Godefridus, 31 dec.
- Marne Nyeklooster** (Frisia) – *S. Johannes Ewangelista in Merna* – *Merna*
Hayko, 20 dec.
- Metz Ste Croix** (Lotharingia) – *Sancta Crux* – *S. Crux Metensis*
Rogerus, 15 febr.; Stephanus, 17 mei; Radulfus, 31 dec.
- Mechelen-Leliendaal** (Brabantia) – *Vallis Liliorum* – *Vallis Liliorum*
Voor de Ninoofse proosten, zie register 3 A b.
- Middelburg** (Brabantia) – *Walacria/Middelborch* – *S. Maria Middelburgensis*
Egidius, 9 maart; Theobaldus, 17 maart; Johannes de Goes, 17 april; Wolfardus, 28 april; Nicholaus de Couster, 19 juli; Petrus Malcot (kanunnik), 6 aug.; Petrus Bijl (kanunnik), 13 aug.; Wago (kanunnik), 15 aug.; Petrus, 3 sept.; Gillebertus, 5 sept.; Willelmus (kanunnik), 11 sept.; Johannes (kanunnik), 17 sept.; Bartholomeus, 24 sept.; Hugo, 24 sept.; Nicholaus, 12 okt.; Petrus Wint (kanunnik), 23 okt.
- Moncetz** (Francia) – *Moncellum*
Beniaminus, 22 febr.; Petrus, 30 juli
- Mondaye** (Normannia Australis) – *Mons Dei* – *Mons Dei*
Jordanus (bisschop en stichter), 12 dec.; Gabriel, 28 dec.
- Mont-Saint-Martin** (Flandria) – *Mons S. Martini* – *Mons Sancti Martini*
Ponchardus, 2 sept.; Ottrammsus, 10 sept.; Petrus, 1 okt.; Henricus (abt Ninove), 2 okt.; Gobertus, 9 okt.; Hubertus, 19 okt.; Nycholaus, 31 okt.; Radulfus (begunstiger), 2 nov.; Gillebertus, 4 nov.; Matheus (abt Ninove), 4 nov.; Adam, 13 nov.; Jacobus, 25 nov.; Haymo, 1 dec.
- Münsterdreisen** (Vadegotia)
Marguardus, 6 mei; Rembedo, 2 okt.; Ludevicus (graaf en stichter), 28 okt.
- Mureau** (Lotharingia) – *Mira Vallis* – *Mira Vallis*
Jacobus, 5 sept.
- Neuffontaines** (Arvernia) – *Novem Fontes* – *Sanctus Gilbertus*
Bartholomeus, 1 mei; Galfridus, 19 mei; Petrus, 10 juni
- Neustift** (Bavaria) – *Neocella*
Otto (bisschop, stichter), 22 sept.
- Ninove** (Brabantia) – *Ninovia*
Voor de Ninoofse abten en kloosterlingen zie registers 3 en 4
- Oberzell** (Ilfeldia) – *Cella Dei Superior*
Conradus, 15 april; Bertulfus, 1 mei
- Oosterhout Sint-Catharinadal** (Brabantia) – *Vallis S. Catharinae*
Arnoldus van Leuven (begunstiger), 11 nov.

Osterhoven (Bavaria) – Osterhovium

Truhmarus, 9 juni

Park (Brabantia) – *Parc(h)um* – Parcum

Voor de Parkse abten en kloosterlingen, zie register 2 A

Pleinselve (Gasconia) – *Plana Silva* – Plana Sylva

Mainardus, 27 jan.; Gaufridus (bisschop en stichter), 8 juli

Praha (Bohemia et Moravia) – Collegium Norbertinum Pragense

Adrianus de Clercq (professor), 25 maart

Prémontré (Francia) – *Premonstratum* – Præmonstratum

Walterus (kanunnik), 6 febr.; Robertus, 17 febr.; Gervasius, 19 febr.; Petrus, 7 maart; Conradus, 4 april; Hugo, 17 april; Egidius, 16 juli; Nicholaus, 22 juli; Hugo, 21 aug.; Stephanus, 10 sept.; Judocus de Clercq (professor), 17 sept.; Johannes, 29 sept.; Thomas de Marla (begunstiger), 8 nov.; Johannes, 11 nov.; Petrus, 28 nov.; Ghericus, 6 dec.; Johannes, 12 dec.; Guido, 15 dec.

Ratzeburg (Saxonia) – Razeburgum

Evermodus (bisschop), 17 febr.

Rengéval (Lotharingia) – *Regni Vallis/Regis Vallis* – Rengis Vallis

Petrus, 20 aug.; Lambertus, 25 dec.

Ressons (Ponthivum) – *Ressonium* – Ressonium

Petrus, 10 jan.; Gaufridus, 5 sept.; Johannes, 16 nov.; Symon, 28 nov.; Petrus, 30 dec.

Retuerta (Hispania) – Retorta

Sancius, 24 april; Petrus, 20 nov.

Riéval (Lotharingia) – *Regia Vallis* – Regia Vallis

Dominicus, 7 jan.; Mannasserus, 7 jan.; Jocelinus, 22 nov.

Rommerstorf (Westfalia) – *Romerstorp* – Romersdorfium

Macharius, 10 mei; Henricus, 30 juli; Reinerus, 11 sept.; Henricus, 14 okt.; Gerardus, 30 dec.

Rotenkirchen (Vadegotia) – *Rubrensis ecclesia* – Domus Rubra

Henricus, 2 april

Rüti (Suevia) – Ruthinum

Littoldus (stichter), 19 nov.

Saint-André-au-Bois (Ponthivum) – *S. Andreas in Nemore* – Sanctus Andreas in Nemore

Robertus, 5 mei; Guido, 9 mei; Johannes, 4 juli; Thesso, 25 aug.; Eustachius, 1 okt.; Johannes, 8 okt.; Senoldus, 20 nov.

Sainte-Marie-au-Bois (Lotharingia) – S. Maria Mussipontana

Warnerus, 1 sept.; Hubertus, 16 sept.

Saint-Feuillien (Floreffia) – *S. Foillanus* – Sanctus Foillanus

Egidius, 1 jan.; Nicholaus, 20 jan.; Renaldus, 22 febr.; Gamaliel, 10 maart; Walterus, 11 mei; Elgerus, 9 okt.; Fulco, 6 nov.; Laurentius, 18 nov.; Salomon, 21 nov.; Walterus, 8 dec.; Nicholaus, 31 dec.

Saint-Just-au-Chaussée (Ponthivum) – *S. Justus* – S. Justus

Andreas, 14 jan.; Gervasius, 19 febr.; Zenotus, 10 maart; Gerardus, 11 maart; Reinerus, 8 juni; Odo (bisschop en stichter), 27 juni; Willelmus, 19 nov.; Wer-
ricus, 27 nov.; Anselmus, 4 dec.

- Salival** (Lotharingia) – *Salina Vallis* – Salina Vallis
 Marsilius, 13 juli; Simon, 30 dec.; Otto, 30 dec.
- San Pelayo** (Hispania) – S. Pelagius de Cerrato
 Egidius, 4 sept.
- Schäftlarn** (Bavaria) – Schefflar
 Otto (bisschop en stichter), 22 sept.
- Scheda** (Westfalia) – *Scheda* – Scheida
 Hermannus, 6 aug.; Theodericus, 30 okt.
- Schussenried** (Suevia) – *Sorech* – Sorethum
 Menfridus, 13 april
- Séry** (Ponthivum) – *Seri* – Seriacum
 Renoldus, 19 febr.; Johannes, 9 okt.
- Sélincourt** (Ponthivum) – *S. Petrus de Seculi Curte* – S. Petrus Selincurtensis
 Balduinus, 20 jan.; Oylardus, 23 april
- Septfontaines-en-Bassigny** (Lotharingia) – *Septem Fontes* – Septem Fontes in Bassiniaco
 Dominicus, 3 aug.; Hamardus, 1 okt.; Nycholaus, 1 okt.
- Septfontaines-en-Thiérange** (Floreffia) – *Septem Fontes* – Septem Fontes in Terascia
 Balduinus, 17 jan.
- Silly** (Normannia Australis) – *Sylleium* – Silleium
 Gaufridus, 10 febr.; Michael, 21 okt.; Radulfus, 10 sept.
- Spieskappel** (Ilfeldia) – Cappel
 Nothus, 11 jan.
- Steinfeld** (Westfalia) – *Steenvelt* – Steinfeldia
 Ulricus, 13 jan.; Wernerus, 22 maart; Wimarus, 27 maart; Hermannus, 7 sept.;
 Macharius, 19 sept.; Everwinus, 9 okt.
- Steingaden** (Bavaria) – *Stingadium*
 Carolus Moenins (kanunnik Ninove), 28 jan.
- St. Habacuc** (Graecia et Hierosolymitana) – S. Abacuc
 Hillinus, 18 sept.
- St. Samuel** (Graecia et Hierosolymitana) – Sanctus Samuel
 Hillinus, 18 sept.
- Strahov** (Bohemia et Moravia) – Strahovia
 Amandus Fabius (subprior, kan. Ninove), 19 jan.; Gasparus de Questenberch,
 28 juni
- Sulby** (Anglia Mediana) – Wilfort alias Sulby
 Willelmus (stichter), 28 sept.
- Teplá** (Bohemia et Moravia) – Tepla
 Grosnata (graaf en stichter), 14 juli
- Thenailles** (Floreffia) – *Thenolium/Thelonium* – Thenolium
 Walfridus, 2 febr.; Gervasius, 19 febr.; Hatto, 15 maart; Sygerus, 23 mei; Wil-
 lelmus, 19 mei; Johannes, 8 juni; Lambertus, 7 okt.; Albricus, 19 nov.; Johan-
 nes, 31 dec.
- Thérouanne** (Flandria) – *S. Augustinus* – S. Augustinus Tarvanensis
 Absalon, 7 mei; Johannes, 7 aug.; Richart (convers), 16 aug.

Tichfield (Anglia Australis) – Tychefeldis

Petrus (bisschop en stichter), 9 juni

Tongerlo (Brabantia) – *Tongerlo* – Tongerloa

Salomon, 5 jan.; Godefridus, 23 jan.; Egericus (kanunnik), 30 jan.; Arnoldus, 7 febr.; Johannes, 23 febr.; Hermannus, 21 maart; Johannes, 4 mei; Hubertus, 14 aug.; Franco 7 sept.; Willelmus, 16 okt.; Hubertus, 9 dec.; Johannes, 30 dec.; Hermannus, 30 dec.; Reinerus, 31 dec.

Tussenbeek (Flandria) – *Cherscamp/Tusschenbeken* – Tusschembeck

Elisabeth (moniale), 6 juli; voor de Ninoofse proosten, zie register 3 A b

Ursberg (Suevia) – Ursperga

Grimo, 2 maart

Valchrétien (Francia) – *Vallis Christiana* – Vallis Christiana

Michael, 19 febr.; Walterus, 21 juni; Eustachius, 5 okt.; Petrus, 31 dec.

Valsecret (Francia) – *Vallis Secreta* – Vallis Secreta

Conradus, 4 april; Godefridus, 25 mei; Nicholaus, 26 juni; Dodo, 24 juli; Constantinus, 10 okt.; Ingelrammus, 13 okt.

Valsery (Francia) – *Vallis Serena* – Vallis Serena

Johannes (kanunnik), 12 sept.; Johannes, 29 sept.; Drogo, 30 dec.

Verdun St. Paul (Lotharingia) – *Virdunum/S. Pauli Virdunensis* – S. Paulus Virdunensis

Theodericus, 12 febr.; Robertus, 1 aug.; Bartholomeus, 24 aug.; Herbertus, 28 dec.

Vermard (Flandria) – *Vermans/z* – Viromandia

Voor de abten en kloosterlingen, zie register 2 B

Veurne (Flandria) – *Furnis* – S. Nicholaus Furnensis

Symon, 28 maart; Henricus, 4 mei; Hugo, 8 juli; Gosuinus (kan.), 13 sept.; Arnulfus, 28 sept.; Paulus, 11 okt.; Paulus, 31 dec.

Vicogne (Flandria) – *Viconia* – Viconia

Egidius (prior, abt Ninove), 5 febr.; Gregorius, 27 febr.; Johannes, 7 maart; magister Egidius, 9 maart; Walterus, 16 maart; Gerardus, 11 mei; Willelmus, 15 aug.; Theodericus, 27 sept.; Johannes, 13 nov.

(La) Vid (Hispania) – Vitis

Dominicus (stichter), 17 maart

Wadgassen (Vadegotia) – *Wadeghoz* – Vadegotia

Philippus, 30 dec.

Weissenau (Suevia) – Minor Augia

Conradus, 4 april; Hermannus, 7 juni

Wellebeck (Anglia Mediana) – Wellebec

Berengerus, 13 febr.

Wenau (Westfalia) – *Wynaugia/Wenaugia* – Wenau

Beatrix (priorin), 9 febr.; Hugo, 20 okt.

West-Dereham (Anglia Australis) – *Derham* – Derham

Everardus, 20 sept.

Whithorn (Anglia Borealis/Scotia) – Candida Casa

Michael, 23 sept.

Windberg (Bavaria) – *Windibroc* – Windberga

Volmarus, 22 april

Wittewierum (Frisia) – *Floridus (H)ortus* – Floridus Hortus

Paulus, 8 aug.; Oudgerus, 30 dec.

Zabrdovice (Bohemia et Moravia) – *Sancta Marie in Bronia* – Zabrdovicum

Hugo (graaf en stichter), 11 maart

Želiv (Bohemia et Moravia) – Siloe

Godescalcus, 1 maart

Zoetendaal (Brabantia) – *Vallis Sancte Marie* – Vallis Dulcis

Willelmus, 11 sept.; Nicholaus (stichter), 12 okt.

Varia

Algemene commemoratie van de doden van de orde: 13 maart

Mis en gebed voor de H. Geest ter gelegenheid van Generaal Kapittel: 9 okt.

Dubia

Ardenne: Willelmus (stichter), 16 sept.

Arnsberg (Westfalia) – *Arnoutsberg* – Arnsberga: Egidius, 14 sept.

Belle Étoile: Willelmus (stichter), 17 sept.

Justemont – *Sanctus Mons*: Henricus, 28 juni

Septfontaines-en-Bassigny: Wiardus, 26 okt.

Septfontaines-en-Thiérache: Wiardus, 26 okt.

Abten/proosten/stichters waarvan het klooster niet geïdentificeerd is

Hugo, 11 jan.; Galandus, 6 febr.; Balduinus, 25 febr.; Gozelinus, 3 maart; Adelbertus, 18 maart; Otto, 31 maart; Folboldus, 31 maart; Geroldus, 29 april; Fergus, 12 mei; Radulfus, 12 mei; Lambinus, 14 mei; Johannes, 20 juni; Milo, 11 juli; Rabodo, 5 aug. Otto, 11 aug.; Hugo, 22 aug.; Alardus, 22 aug.; Arnaldus, 24 aug.; Rodulphus, 24 aug.; Robertus, 29 aug.; Robertus, 20 sept.; Betto, 3 nov.; Walterus, 8 nov.; Venantius, 29 dec.; Reineldus, 31 dec.; Walterus, 31 dec.

B. Religieuze instellingen buiten de premonstratenzer orde, exclusief parochies

Aalst, Abdij Ten Rozen (cisterciënzerinnen)

Elizabeth vander Oyen (abdis), 2 dec.

Affligem, Abdij (benedictijnen)

Gebodsovereenkomst, 3 april.

Johannes van Woluwe (abt), 3 jan.; Aemilianus van Hoyvorts (proost), 11 jan.; Norbertus van Eygen (monnik), 11 jan.; Petrus Dijn (monnik), 8 febr.; Godescalcus, 6 mei; Amandus Chambley (monnik), 24 juni; Godefridus Busse (monnik), 22 juli; Franciscus (monnik), 31 aug.; Hieronymus de Caesteker (monnik), 9 sept.; Martinus Banners (supprior), 22 sept.; Benedictus De Pape (subprior), 2 okt.; Van Hamme (monnik), 7 okt.; Basilius Brugman (monnik), 26 okt.; Ildefonsus Sturm (monnik), 28 okt.; Hubertus de Cloppele (monnik), 5 nov.; Nicholaus (monnik), 15 dec.

Anderlecht, Sint-Guidokapittel (seculier kapittel)

Jacobus van Traghem (kanunnik), 9 april; Willermus 'tSwinnen (deken), 23 sept.

Atrecht/Arras (F), Bisdom

Radulphus (bisschop), 24 maart; Godescalcus (bisschop), 7 aug.

Beaupré: zie Grimminge.

Beauvais (F), Bisdom

Odo (bisschop), 27 juni.

Bellingen, Abdij van Cantimpré (reguliere kanunniken)

Carolus De Moor (kanunnik), 7 dec.

Bingen (D), Abdij (benedictinessen)

Hildegardis (abdis), 17 sept.

Bonn (D), Abdij van Dietkirchen (benedictinessen)

Ermentrudis (abdis), 6 sept.

Bordeaux (F), Aartsbisdom

Gaufridus (aartsbisschop), 18 juli.

Broekburg/Bourbourg (F), Abdij (benedictinessen)

Mathilde (abdis), 15 april.

Brussel, Kapellekerk, Proosdij van H. Grafabdij van Kamerijk/Cambrai (benedictijnen)

Amelricus (proost), 18 sept.

Cantimpré (F): zie Bellingen.

Cisterciënzers, Orde

Gebedsovereenkomst, 15 jan.

Cluniacenzers, Orde

Gebedsovereenkomst, 23 jan.

Dendermonde, Abdij van Zwijveke (cisterciënzervrouwen)

Mathilde van Bethune (stichteres), 1 maart; Katerina (moniale), 31 maart.

Dietkirchen: zie Bonn.

Doornik/Tournai, Kathedraalkapittel

Arnoldus van Liedekerke (kanunnik), 11 nov.

Dowaai/Douai (F), Sint-Pieterskapittel

Magister Egidius (proost), 6 dec.

Ename, Abdij (benedictijnen)

Sygerus (abt), 28 jan.; Lambertus (abt), 15 sept.

Fontevraud (F), Orde

Gebedsovereenkomst, 23 jan.

Freising (D), Bisdom

Otto (bisschop), 22 sept.

Gent, Sint-Baafsabdij (benedictijnen)

Johannes (monnik), 15 febr.; Gilbertus (prior), 30 maart.

Gent, Sint-Pharaildiskapittel (seculier kapittel)

Johannes van Cuelsbrouc (proost), 22 april; Simon (deken), 9 aug.

Geraardsbergen, Abdij van Sint-Adriaan (benedictijnen)

Balduinus Puttin (prior), 9 maart; Livinus (abt), 4 mei; Walterus de Scilbeke (monnik), 20 juni; Adrianus (abt), 17 juli.

Geraardsbergen, Hospitaal

Sigerus, priester van Idegem (begunstiger), 22 febr.; Katherina van Cuelsbrouc (overste), 22 april.

Grimminge, Abdij van Beaupré (cisterciënzerinnen)

Katerina van Eichen (begijn) 3 febr.; Elizabeth (converse), 31 maart.

Haaltert, Sint-Gorikskapittel (seculier kapittel)

Balduinus (kanunnik), 26 maart; Willelmus (deken), 21 juli.

Hautmont (F), Abdij (benedictijnen)

Arnoldus (abt), 7 jan.; Frumoldus (monnik) 8 maart; Radulfus (monnik) 29 maart; Nicholaus (monnik) en Clemencia (converse), 23 okt.; Radulphus (abt), 16 nov.

Kamerijk/Cambrai (F), Bisdom en kathedraalkapittel

Nicholaus (bisschop), 2 maart; Gerardus de Brania (magister, subdiaken), 30 april; Nicholaus (bisschop), 1 juli; Heynricus de Harchies (magister, kanunnik), 22 juli; Johannes (bisschop), 23 aug.; Petrus (bisschop), 10 sept; Guiardus (bisschop), 16 sept.; Gerardus (aartsdiaken), 28 sept.; Nicholaus (bisschop), 18 okt.; Johannes (tresorier) 31 okt.; Godefridus (bisschop), 14 nov.; Rogerus (bisschop), 24 nov.; Thomas de Avennes (kanunnik), 7 dec.

Keulen/Köln (D), Sankt Columba

Petrus Annoens (kan. Ninove), 24 dec.

Koksijde, Abdij van Ter Duinen (cisterciënzers)

Heyla (abt), 17 aug.

Kornelimünster (D), Abdij van de Inde (Enden) (benedictijnen)

Gebedsovereenkomst, 23 jan.; Chrispianus (monnik), 2 febr.; Hildegheus (monnik), 13 febr.; Otto (monnik), 23 febr.

Laon (F), Bisdom

Walterus (bisschop), 16 mei; Bartholomeus (bisschop), 13 juli; Walterus (bisschop), 6 okt.

Lisieux (F), Bisdom

Jordanus (bisschop), 12 dec.

Luik/Liège, Bisdom

Albertus (bisschop), 24 nov.

Lund (S), Aartsbisdom

Eskillus (aartsbisschop), 8 sept.

Marchiennes (F), Abdij (benedictijnen)

Johannes (prior), 26 maart.

Meerbeke, Berlendiskapittel (seculier kapittel)

Sygerus (magister), 21 april; Sygerus (kanunnik), 21 mei.

Mesen, Abdij (benedictinessen)

Gertrudis (gravin), 3 maart.

Nijvel/Nivelles, Abdij (kanunnikessen)

Milecendis (prepositissa) 23 mei; Aleidis (kanunnikes), 18 aug.

Ninove, Godshuis van Nazareth

Aelbrecht van Velzeke (regent), 13 april.

Ninove, Hospitaal

Oda (zuster), 11 okt.

Noyon (F), Bisdom

Gerardus (bisschop), 24 april.

Parijs/Paris (F), Bisdom

Mauritius (bisschop), 11 sept.

Praag/Praha (CZ), Bisdom

Nicholaus (bisschop), 17 jan.

Provins (F), Kapittel Notre Dame du Val

Maria (gravin), 3 maart.

Reims (F), Aartsbisdom

Gebedsovereenkomst met de abdijen van benedictijnen, 24 nov.

Wido (aartsbisschop), 31 juli; Samson (aartsbisschop), 21 sept.; Henricus (aartsbisschop), 15 nov.

Reims (F), Abdij van S. Remigius (benedictijnen)

Guido (abt), 7 sept.

Ronse, Sint-Hermeskapittel

Guido van Brakel (kanunnik), 28 jan.

Saint-Victor-l'Abbaye (F), Abdij van Saint-Victor-en-Caux (benedictijnen)

Bernardus (abt), 1 mei.

Sées (F), Bisdom

Gervasius (bisschop), 19 febr.; Frogerus (bisschop), 12 sept.

Sijsele, Abdij van Spermalie (cisterciënzerinnen)

Magister Egidius (begunstiger): 6 dec.

Soissons (F), Bisdom

Hugo (bisschop), 2 sept.; Goslenus (bisschop), 25 okt.

Soissons (F), Abdij van de H. Maria (benedictinessen)

Odeliva (moniale), 26 febr.

Soissons (F), Abdij van Saint-Médard (benedictijnen)

Milo (abt): 26 okt.

Spermalie: zie Sijsele.

Terwaan/Thérouanne (F), Bisdom

Milo (bisschop), 16 juli.

Victorijnen, Orde

Gebedsovereenkomst, 23 jan.

Winchester (GB), Bisdom

Petrus (bisschop), 9 juni.

Zwijveke: zie Dendermonde.

C. Niet-geïdentificeerde kloosters (al dan niet premonstratenzers)

S. Johannes de Valle: Thomas (stichter), 7 febr.

S. Hilarius: Escelinus (abt), 26 febr.

Novum Predium: Harelius (abt), 23 mei.

Register 2. Verwijzingen naar religieuzen van de abdijen van Park en van Vermand

A. Park

Abten

Sebastianus, 8 maart; Alardus, 21 maart; Willelmus, 26 maart; Godefridus, 18 april; Gerardus de Gothssenhove, 2 mei; Franciscus Vlierden, 3 mei; Sigerus, 18 juni; Willelmus, 7 juli; Walterus de Beeringhen, 10 juli; Henricus, 14 aug.; Stephanus, 10 sept.; Arnoldus de Hilverenbeka, 12 sept.; Philippus, 3 okt.; Theodericus de Thuldel, 8 okt.; Iwanus, 11 dec.; Nichoaus Boesereet, 16 dec.; Carolus vander Linden, 22 dec.

Priors

Philippus, 2 febr.; Johannes, 17 febr.; Egidius (ook proost te Arnsberg), 14 sept.

Kanunniken

Arnoldus, 1 jan.; Johannes, 4 jan.; Henricus, 5 jan.; Franco, 7 jan; Henricus, 10 jan.; Philippus, 25 jan.; Godefridus; 1 febr.; Everardus, 5 febr.; Loduwicus, 19 febr.; Alardus, 20 febr.; Egidius, 22 febr.; Johannes, 25 febr.; Henricus, 26 febr.; Sigerus, 27 febr.; Yvainus, 1 maart; Johannes, 3 maart; Gerardus (abt Jette), 12 maart; Arnoldus, 15 maart; Ingelbertus, 18 maart; Cristianus, 22 maart; Henricus, 24 maart; Walterus, 25 maart; Johannes, 30 maart; Johannes, 5 april; Willelmus, 6 april; Godefridus, 11 april; Henricus, 13 april; Wedericus, 20 april; Walterus, 20 april; Balduinus, 21 april; Raynaldus, 27 april; Balduinus, 1 mei; Johannes, 5 mei; Petrus, 8 mei; Henricus, 17 mei; Lambertus en Johannes, 22 mei; Godefridus, 30 mei; Walterus, Godefridus en Lambertus, 11 juni; Henricus, 21 juni; Sylon, 25 juni; Willelmus de Honssem, 7 juli; Walterus, 15 juli; Vitalis, 16 juli; Balduinus, 1 aug.; Walterus, 5 aug.; Francho, 9 aug.; Henricus, 11 aug.; Willelmus, 17 aug.; Henricus, 20 aug.; Willelmus, 23 aug.; Symon en Reinerus, 31 aug.; Sigerus, 8 sept.; Franco, 12 sept.; Egidius, 14 sept.; Balduinus, 15 sept.; Henricus, 21 sept.; Willelmus, 30 sept.; Alardus, 4 okt.; Symon, 6 okt.; Francho, 7 okt.; Godescalcus, 9 okt.; Walterus, Godefridus en Johannes, 11 okt.; Arnoldus, 15 okt.; Arnoldus, 29 okt.; Gerardus, 31 okt.; Theodericus, 2 nov.; Johannes, 4 nov.; Albertus, 5 nov.; Henricus, 14 nov.; Willelmus, 15 nov.; Johannes, 17 nov.; Alardus, 30 nov.; Stephanus, 3 dec.; Samuel, 7 dec.; Andreas, 12 dec.; Henricus en Johannes, 20 dec.; Walterus, 24 dec.; Reinerus, 26 dec.

Conversen

Johannes, 6 jan.; Manno, 9 jan.; Henricus, 10 jan.; Henricus, 16 jan.; Johannes, 27 jan.; Renardus, 1 maart; Arnoldus, 2 maart; Walterus, 12 maart; Johannes, 21 maart; Willelmus, 30 maart; Johannes, 3 april; Arnoldus, 20 april; Arnulphus, 25 april; Wedericus, 26 april; Johannes, 1 mei; Johannes, 14 mei; Johannes, 16 mei; Arnoldus, 6 juni; Carius, 27 juni; Godennardus, 15 aug.; Henricus, 17 aug.; Henricus, Genardus, Reinerus, Godefridus en Gerardus, 31 aug.; Onulfus, 19 sept.; Petrus, 23 sept.; Yvanus, 29 sept.; Arnoldus en Johannes, 4 okt.; Sygerus en Reinerus, 5 okt.; Walterus, 9 okt.; Nicolaus, 10 okt.; Lambertus en

Godefridus, 11 okt.; Antonius, 18 okt.; Godefridus, 26 okt.; Henricus, 27 okt.; Theodericus, 10 nov.; Henricus, 14 nov.; Walterus, 17 nov.; Laurentius, 4 dec.; Henricus, 5 dec.; Arnulfus, 8 dec.; Thomas en Balduinus, 15 dec.; Henricus en Willelmus, 28 dec.

Zusters en conversae

Ida, 21 jan.; Margareta, 30 jan.; Agatha, 25 maart; Oda, 13 april; Ascela, 22 april; Ava, 30 mei; Lauretta, 24 juni; Imma, 29 juli; Gisla, 24 sept.; Helwigis en Mabilia, 27 okt.

Varia

Elyzabeth (familiaris), 9 mei; Johannes (novice), 23 aug.; Giselbertus (ad succurrendum), 30 okt.

B. Vermand

Abten

Helias, 8 jan.; Robertus, 13 jan.; Paris, 23 maart; Johannes, 13 april; Henricus, 17 april; Johannes, 5 mei; Oilardus, 16 mei; Johannes, 24 juli; Petrus, 27 aug.; Gillebertus, 14 sept.; Johannes, 10 okt.; Martinus, 14 okt.; Petrus, 1 nov.; Balduinus, 30 dec.

Prior

Johannes, 29 mei.

Kanunniken

Thomas, 4 jan.; Bartholomeus, 7 jan.; Robertus, 17 jan.; Gillebertus, 18 jan.; Odo, 21 jan.; Simon en Reinaldus, 1 febr.; Petrus, 5 febr.; Johannes, 6 febr.; Jacobus, 10 febr.; Renaldus, 12 febr.; Radulphus, 16 febr.; Petrus, 17 febr.; Helias, 24 febr.; Matheus, 27 febr.; Nycholaus en Stephanus, 28 febr.; Petrus, 4 maart; Amelricus, 5 maart; Ritcherus, 8 maart; Jacobus, 11 maart; Robertus, 20 maart; Johannes, 22 maart; Anscherus, 25 maart; Johannes en Symon, 3 april; Nicholaus, 7 april; Reinerus, 8 april; Guido, 9 april; Manasserus, 12 april; Johannes, 15 april; Johannes, 22 april; Theobaldus, 27 april; Franciscus, 28 april; Johannes de Saintes, 29 april; Anselmus, Radulphus, Willelmus en Reinerus, 3 mei; Laurentius en Johannes de Sancto Quintino, 4 mei; Johannes, 5 mei; Bernardus, 6 mei; Radulphus en Willelmus, 7 mei; Arnulfus en Radulfus, 8 mei; Rogerus, 14 mei; Jacobus, 16 mei; Arnoldus, 20 mei; Geroldus, 25 mei; Albrius, 26 mei; Adam, 3 juni; Werricus en Gerardus, 4 juni; Johannes, 7 juni; Petrus, 11 juni; Martinus, 17 juni; Jacobus, 25 juni; Symon, 28 juni; Johannes, 30 juni; Petrus, 1 juli; Nycholaus, 2 juli; Bartholomeus, 17 juli; Stephanus (ad succurrendum), 26 juli; Lambertus, 30 juli; Walterus, 31 juli; Alardus, 5 aug.; Philippus en Philippus, 11 aug.; Rogerus, 13 aug.; Eustachius, 21 aug.; Franciscus, Nicolaus en Johannes, 27 aug.; Gillebertus, 29 aug.; Hugo, 4 sept.; Johannes, 5 sept.; Johannes, 13 sept.; Hugo, 14 sept.; Nicholaus, 20 sept.; Johannes, 26 sept.; Richerus en Petrus, 1 okt.; Johannes, 2 okt.; Gilbertus, 7 okt.; Odo, 8 okt.; Johannes, 13 okt.; Radulphus, 14 okt.; Balduinus en Anselmus, 18 okt.; Nycholaus,

20 okt.; Arnulphus, 24 okt.; Edidius en Stephanus, 30 okt.; Odo, Johannes, Petrus, Jacobus, Johannes en Michael, 1 nov.; Nicholaus, 2 nov.; Nicholaus, 6 nov.; Gobertus, 8 nov.; Oda, Johannes en Quintinus, 11 nov.; Johannes, 12 nov.; Arnulphus 17 nov.; Robertus, 3 dec.; Willelmus, 7 dec.; Robertus, 8 dec.; Lambertus, 12 dec.; Andreas, 17 dec.; Gossuinus, 20 dec.; Thomas, 26 dec.; Johannes, 29 dec.

Conversen

Guido, 1 jan.; Jacobus, 5 jan.; Stephanus, 12 jan.; Guido, 13 jan.; Johannes, 27 jan.; Rogerus en Robertus, 28 jan.; Johannes, 31 jan.; Gilbertus, 1 febr.; Johannes, 5 febr.; Balduinus, 10 febr.; Robertus, 16 febr.; Drogo, 25 febr.; Balduinus, 8 maart; Petrus, 14 maart; Rernerus en Rernerus, 28 maart; Petrus, 3 april; Symon, 7 april; Robertus, 14 april; Hugo, Hugo en Egidius, 22 april; Thomas, 26 april; Johannes, 6 mei; Laurentius, 9 mei; Johannes en Johannes, 10 mei; Egidius, 11 mei; Johannes, 16 mei; Petrus, 12 juni; Adam, 2 juli; Odo, 6 juli; Odo, 18 juli; Johannes en Robertus, 7 aug.; Galterus en Drogo, 12 aug.; Petrus, 14 aug.; Sygerus, 23 aug.; Adam, 27 aug.; Johannes, 29 aug.; Walterus, 1 sept.; Gerardus, 12 sept.; Drogo, 19 sept.; Herbertus, 2 okt.; Godefridus en Johannes, 4 okt.; Hugo, 10 okt.; Bernardus, 18 okt.; Galterus en Aubertus, 2 nov.; Rogerus, 6 nov.; Egidius en Rogerus, 12 nov.; Anselmus, 24 nov.; Hubertus, 7 dec.; Johannes, 8 dec.; Egidius, 16 dec.; Petrus, 18 dec.; Petrus, 20 dec.; Johannes, 29 dec.

Varia

Johannes (novice), 31 juli; Johannes (novice) 14 okt.; Symon (clericus) 27 okt.

C. Ninoofse kloosterlingen die vermeld zijn in het necrologium van Park¹

Wanneer twee getallen zijn aangegeven verwijst het eerste naar de dag in het necrologium van Ninove, het tweede naar de dag in het necrologium van Park. Als de Ninoofse datum niet met zekerheid is vast te stellen, is een vraagteken geplaatst, is de naam in het Ninoofse necrologium niet aanwezig, dan is dit aangeduid door een liggend streepje.

Abten

Steppe, 2 jan.; Johannes de Spinis, 7 jan.; Daniel, 19/20 jan.; Egidius, 5 febr.; Radulfus, 18/19 april; Gillebertus II, 9 aug.; Peregrinus, 30 aug.; Gerardus, 28 sept.; Arnoldus, 8 okt.; Johannes Millys, 28/27 okt.; Matheus, 4 nov./31 okt.; Willelmus van Haaltert, 16/17 dec.; Sigerus, 25 dec.

Kanunniken

Januari: Henricus, 1; Sigerus, ?/1; Johannes, 1; Damianus, 3; Lucas, 6; Sado-nius, 10; Sigerus, 13; Thomas, 14; Sigerus, 15; Simon, 18; Hugo, 24; Jacobus, 23.

¹ Necrologium van de abdij van Park uit eerste helft van de 16de eeuw (KBB, Hs, nr. 11563-64; tekstuitgave: Van Waefelghem).

Februari: Johannes, 2; Julianus, 9/10; Daniel, 17/18; Johannes, 20; Sigerus, 21/19; Johannes, 27.

Maart: Daniel en Henricus, 1; Ambrosius, 8; Herbrandus, 15; Arnoldus, 16/27; Henricus, 24/22; Landricus en Alardus, 27.

April: Remaclus, 11; Giselbertus, 12; Johannes, 13; Henricus, 19; Willelmus, 22.

Mei: Balduinus, 8/2; Sigerus, 8; Sigerus, 9; Goswinus, 14; Arnoldus, 20; Gerardus (stichter), 23; Henricus, 24; Johannes, 26; Simon, 29.

Juni: Willelmus, 11/10; Alardus, 15; Gerardus, 21; Hosto, 26.

Juli: Lambertus, 5; Egidius, 9/8; Walterus, 22; Henricus, 26.

Augustus: Erardus, 10; Egidius, 15/20; Nicholaus, -/26; Walterus, 22.

September: Walterus, 1; Johannes, 4; Johannes, 9; Andreas, 10/31 okt.; Sigerus en Hosdeus, 20; Rasso, 25; Simon, 29.

Oktober: Johannes, 3; Oiotus, 5; Johannes, 8/7; Arnoldus, 14; Bartholomeus, 19; Onulphus, 20; Hugo, 25.

November: Johannes, 1/31 okt.; Geldulfus, 6; Godescalcus, 8; Reinerus, 12/11; Philippus, 16; Henricus, 17; Walterus, ?/21; Goswinus, 24/25; Walterus, 30.

December: Johannes, 4; Walterus, 9; Michael, 19; Walterus, 21; Balduinus, 27; Johannes, 27.

Conversen

Willelmus, 8 jan.; Henricus, 9/27 jan.; Daniel, 20 jan.; Balduinus, 27 maart; Thomas, 20/16 april; Godefridus, 25 april; Rogerus, 5 mei; Walterus, 16 mei; Johannes, 12 juni/20 juli; Egidius (ad succ.), 8 juli; Gerardus, 14 juli; Thomas, 19 juli; Lambertus, 22 juli/22 okt.; Johannes 13 aug./11 sept.; Hugo, 6/13 sept.; Egidius, ?/11 sept.; Johannes (ad succ.), ?/23 sept.; Eustachius, 5 nov.; Franco, 12 dec.; Erardus, 19 dec.; Willelmus, 25 dec.; Hugo, 28 dec.; Johannes, 29 dec./1 jan.

Sorores

Verghina, 3 jan.; Odilia, 27/28 aug.; Heilewidis, 7 dec.

Varia

Fratres de Ninive, -/2 maart; Mathilde (dochter Gerardus I van Ninove), 4 febr.

Register 3. Ninoofse kloosterlingen en familia, gerangschikt naar functie

A. Kloosterlingen

a) abten van Ninove

Steppo, 2 jan.; Willelmus ex Castro, 4 jan.; Johannes (de Spinis), 7 jan.; Daniel, 19 jan.; Egidius, 5 febr.; Johannes de Teneremunda, 19 febr.; Johannes Nevius, 4 maart; Adrianus Wasteels, 5 maart; Egidius Cellarius, 5 maart en 17 maart; Michael Mordack, 21 maart; Simon (de Costere), 26 maart; Antonius de Langhe, 11 april; Radulfus, 18 april; Christianus Roelofs, 4 mei; Cornelius Hey, 8 mei; Johannes Scamp, 15 mei; Cornelius de Hamme, 1 juni en 12 sept.; Johannes Beverlinc, 30 juni; Johannes Nokerstock, 10 juli; Christianus van den Abbeele, 13 juli; Johannes de Impe, 18 juli; Johannes David, 25 juli; Giselbertus (II), 9 aug.; Peregrinus, 30 aug.; Willelmus Busere 12 sept.; Michael van Male, 18 sept.; Gerardus, 28 sept. en 8 okt.; Bartholomeus de Hoem, 1 okt.; Henricus, 2 okt.; Arnoldus, 8 okt.; Algotus, 15 okt.; Johannes Millijs 28 okt.; Matheus (van Schorisse), 4 nov.; Johannes de Avena, 22 nov.; Johannes Clericus, 29 nov.; Ferdinandus de Moor, 7 dec.; Gerardus de Pardeke, 11 dec.; Petrus Aloys, 13 dec.; Willelmus (van Haaltert), 16 dec.; Johannes de Hartbeke, 20 dec. en maandelijks op 26 jan., 17 febr., 26 maart, 27 april, 24 mei, 23 juni, 22 juli, 30 aug., 28 sept., 23 okt. en 27 nov.; Sigerus, 25 dec.

Jodocus Zegers (coadiutor), 9 mei.

b) abten en oversten elders

Dielegem

Daniel, 19 jan.; Onulphus, 20 okt.

Drongen

Sygerus, 8 mei.

Gempe (proost)

Egidius), 22 nov.

Grimbergen

Daniel, 19 jan.; Anselmus, 31 jan.

Heylissem

Egidius, 22 nov.

Mechelen-Leliëndaal (proosten)

Symon (van Gent), 18 jan.; Henricus, 14 juni; Nicholaus, 18 aug.; Johannes, 4 sept.

Leuven, College van Premonstreit

Jacobus Petit, 20 sept.

Tussenbeek (proosten)

Guillelmus Groeninckx, 16 jan.; Michael Lupus, 15 febr.; Petrus Claes, 1 maart; Johannes de Saedeleer, 28 mei; Henricus Boers, 27 juni; Johannes Scoreel, 19 aug.; Lambertus, 25 aug.; Robertus, 30 aug.; Jacobus Roegiers, 13 sept.; Ingelbertus, 10 nov.

c) priors en subpriors te Ninove

Petrus de Dackenem, 3 jan.; Damianus, 3 jan.; Lucas (subprior), 6 jan.; Henricus van Hoorenbeke, 11 jan.; Egidius Moortgat (subprior), 14 jan.; Sygerus (van Gent), 15 jan.; Simon (van Gent), 18 jan.; Cyprianus van der Elst, 26 jan.; Ludovicus de Lau (subprior), 28 jan.; Anselmus, 31 jan.; Antonius de Waesberge, 1 febr.; Matheus van Ypersele, 1 febr.; Henricus van Inxem (subprior), 3 febr.; Hieronymus van der Noot, 5 febr.; Johannes Truyen, 18 febr.; Egidius Mannins, 27 febr.; Petrus Claes, 1 maart; Adrianus Wasteels (subprior), 5 maart; Franco van Halen, 7 maart; Jacobus van der Borchtracht, 8 maart; Johannes Carper (subprior), 12 maart; Lucas Jacobus, 24 maart; Simon (de Costere), 26 maart; Reynerus Drossaert, 27 maart; Egidius van Eksaarde, 30 maart; Remaclus (subprior), 11 april; Antonius de Langhe, 11 april; Gregorius van Snick, 11 april; Godefridus van Elshout, 14 april; Christianus Roelofs (subprior), 4 mei; Gregorius van Binnen, 8 mei; Johannes Scamp, 15 mei; Hescelinus (subprior), 23 mei; Robertus Villicus (subprior), 2 juni; Nicholaus Vlamiyncs (subprior), 2 juni; Hilinus van Steelandt (subprior), 10 juni; Johannes Loquose, 14 juni; Egidius sBonen, 6 juli; Petrus Bijl, 13 aug.; Robertus, 30 aug.; Philippus Gerimaulx (subprior), 31 aug.; Arnoldus, 8 sept.; Siardus de Brauwere, 14 sept.; Petrus de Castro, 19 sept.; Jacobus Petit (subprior), 20 sept.; Arnoldus Landtmeter, 21 sept.; Paulus Lemmens (subprior), 26 sept.; Marcus Annaert (subprior), 3 okt.; Benedictus de Vorstere (subprior), Johannes Cortvriendt (subprior) en Petrus Isaac (subprior), 6 okt.; Arnoldus, 8 okt.; Onulphus, 20 okt.; Gerardus Hey (subprior), 21 okt.; Jacobus Provoost, 12 dec.; Petrus Aloys (subprior), 13 dec.; Siger, 25 dec.; Egidius de Commere, 27 dec.
Lismoudis (priorin), 31 jan.

d) proosten/magisters te Boecheute (Dikkele)

Matheus van Ypersele, 1 febr.; Karolus van Kerckoven, 16 april; Hermannus de Ceulener, 15 mei; Hellinus Steelandt, 10 juni; Christoforus van der Hoeven, 23 juni; Henricus de Hoese, 9 maart en 27 juli; Egidius Moens, 28 juli; Walterus Vremde, 14 sept.

e) proosten te Renissart (Arquennes)

Anthonius de Waesberge, 1 febr.; Christianus Stercq, 23 febr.; Antonius vanden Plancken, 22 maart; Gisbertus Byl, 21 mei; Adrianus Robaert, 21 mei; Johannes Loquose, 14 juni; Judocus de Smedt, 7 juli; Johannes de la Hay, 23 juli; Gabriel Collins, 24 sept.; Cornelius de Rantere, 11 okt.

f) varia

Damianus (componist), 3 jan.; Henricus van Hoorenbeke (pietentiaris), 11 jan.; Amandus Fabius (subprior Praag), 19 jan.; Jacobus Moenins (prosindicus Rome), 28 jan.; Johannes (cantor), 17 febr.; Adrianus de Clercq, (professor te Praag), 25 maart; Johannes (prior te Marchiennes), 26 mei; Cornelius van Praet (pietentiaris) 13 juli; Michael van der Bruggen (cantor en bibliothecaris), 13 juli; Judocus de Clerck (professor te Prémontre), 17 sept.; Augustus Brennet (organist), 10 okt.

g) pastoors en parochiale functies**Borchtlombeek**

Egidius Moortgat, 14 jan.; Adrianus Vloots, 4 febr.; Augustinus de la Bourse (kapelaan), 28 febr.; Willemus van Hechtelt, 9 maart; Simon (de Costere), 26 maart; Johannes Wanzele, 31 maart; Antonius de Langhe, 11 april; Johannes Molitor, 23 april; Michael Meyvaert (kapelaan), 23 april; Cornelius Praet, 13 juli; Judocus de Facuwes, 20 juli; Rasso, 25 sept.; Petrus Bogaert, 5 okt.; Benedictus de Vorstere, 6 okt.; Johannes Cortvriendt 6 okt.; Henricus Velthove, 16 nov.

Denderwindeke

Egidius Aelbrecht, 13 april; Michael Berwouts, 22 april; Adrianus Robaert, 21 mei; Christianus van den Abeele, 13 juli

Dikkele

Paulus Hasselere, 14 nov.

Liedekerke

Petrus Impens (kapelaan), 27 jan.; Jacobus de Mets (vicarius), 28 jan.; Thomas de Bergis (kapelaan), 2 febr.; Guilelmus Cobbaert, 5 febr.; Paulus de Caverson (kapelaan), 14 febr.; Sigerus Stevins, 6 maart; Johannes Molitor, 23 april; Philippus Schoonjans, 27 april; Jacobus Goethals (vicarius), 23 juni; Hubertus de Quesnoy (kapelaan burchtkapel), 28 juni; Godefridus, 24 juli; Petrus Cobbaert, 24 juli; Jacobus de Valenches (burchtkapelaan), 23 aug.; Guilielmus Ghyse-lins (kapelaan), 8 sept; Ambrosius vande Vyvere (kapelaan), 11 sept.; Egidius Varenberch, 13 sept.; Jacobus de Quercu (kapelaan), 22 sept.; Philippus Mathias, 15 okt.; Livinus de Croock (vicarius), 21 okt.; Johannes Clercx, 29 nov.; Theodericus Boots, 30 nov.; Franciscus Pretor, 1 dec.; Jacobus Provoost, 12 dec.; Johannes Montonier, 28 dec.

Ninove

Henricus van Hoorenbeke, 11 jan.; Franciscus Carité, 14 jan.; Costinuleghem, 26 jan.; Radulphus, 1 febr.; Johannes de Teneremunda, 19 febr; Johannes, 3 maart; Adrianus Wasteels, 5 maart; Johannes Splitere, 9 maart; Gregorius de Smet (vicarius beneficiatus), 21 maart; Johannes Carlarius, 22 maart; Reynerus Drossaert, 27 maart; Antonius de Langhe, 11 april; Egidius Aelbrecht, 13 april; Godefridus van Elshout, 14 april; Egidius van Raessseghem, 3 mei; Livinus Bularius, 14 mei; Hermannus de Ceulener, 15 mei; Gerardus Dijn, 6 juni; Johannes Kouskin, 28 juni; Petrus Cobbaert, 24 juli; Jacobus Mathias, 8 augustus; Johannes Scoreel, 19 aug.; Peregrinus, 30 aug.; Andreas, 10 sept.; Judocus de Clerck, 17 sept.; Arnoldus Landtmeter, 21 sept.; Rasso, 25 sept.; Judocus vanden Broucke (vicarius), 26 sept.; Nycholaus Cleymen, 29 nov.; Oiotus, 5 okt.; Cornelius Scadé (vicarius), 4 dec.; Gerardus de Pardeke, 11 dec.; Johannes Montonier, 28 dec.

Oetingen

Martinus de Clerc, 9 febr.; Lucas Maes, 8 nov.

Okegem

Guillelmus Groeninckx, 16 jan.; Amandus Fabius, 19 jan.; Ludovicus de Lau, 28 jan.; Michael Mordack, 21 maart; Godefridus van Elshout, 14 april; Gabriel de Rieck, 17 sept.; Jacobus Petit, 20 sept.; Johannes Cortvriendt, 6 okt.; Simon Praet, 10 dec.; Augustinus de Clercq, 30 dec.

Outer

Cyprianus van der Elst, 26 jan.; Christianus van den Abeele, 17 febr.; Michael Mordack, 21 maart; Johannes David, 25 juli; Augustinus de Clercq, 30 dec.

Pamel

Henricus Mule, 8 jan.; Hieronymus van der Noot, 5 febr.; Godefridus van Elshout, 14 april; Johannes vanden Damme (kapelaan), 18 april; Judocus de Smedt, 7 juli; Christoforus van Wanzele, 8 juli; Petrus Cobbaert, 24 juli; Petrus Casens (kapelaan), 12 sept.; Petrus de Castro, 19 sept.; Rasso, 25 sept.; Raso Robijns, 5 okt.; Johannes Spanoghe, 25 okt.; Petrus van Geraardsbergen, 31 okt.; Stephanus de Greve, 18 nov.; Hieronymus Cambier, 29 dec.

Strijtem

Egidius Moortgat, 14 jan.; Augustinus de la Bourse (kapelaan), 28 febr.; Johannes Molitor, 23 april; Nicolaus Ghyselinck, 12 aug.; Benedictus de Vorstere, 6 okt.; Johannes Cortvriendt, 6 okt.; Sygerus Berchem, 15 nov.

Voorde

Petrus Roolof, 19 jan.; Johannes Carper (kapelaan), 12 maart; Lucas Jacobs, 24 maart; Adrianus Lestuer (kapelaan), 28 mei; Judocus Steelandt, 2 juni; Fredericus Struelens, 6 juni; Martinus Reynbouts, 12 juni; Philippus Robaert, 11 juli; Petrus Bijl (kapelaan), 13 aug.; Petrus de Mol, 22 sept.; Petrus Aloys, 13 dec.

Woubrechtgem

Maximiliaan van Damme, 29 okt.

B. Ad succurrendum, familiares en varia**a) ad succurrendum**

Henricus Mighe (landsdeken), 17 jan.; Sygerus, 25 jan.; Stephanus, 26 jan.; Henricus van Vollezele, 28 jan.; Balduinus, 2 febr.; Henricus Craveth, 16 febr.; Theodericus, 17 febr.; Arnoldus, 11 maart; Balduinus, 27 maart; Johannes, 29 maart; Balduinus (pastoor van Outer), 11 april; Balduinus, 21 april; Reingotus, 29 april; Gerardus de Brania, 30 april; Beatrix Stemans, 3 mei; Egidius de Vrechem, 15 mei; Thomas (pastoor van Aspelare), 17 mei; Johannes de Landerghem, 24 mei; Walterus, 10 juni; Egidius Clericus, 8 juli; Walterus, 16 juli; Nycholaus, 1 aug.; Johannes, 12 aug.; Johannes de Fura, 13 aug.; Johannes Rolin, 24 aug.; Gerardus, 30 aug.; Eggericus de Lembeka, 30 aug.; Johannes (priester van Eichem), 5 sept.; Amelricus (proost Kapellenkerk Brussel), 18 sept.; Berta, 25 sept.; Genricus, 28 sept.; Alicia, 12 okt.; Daniel, 14 okt.; Willelmus, 19 okt.; Willelmus, 22 okt.; Walterus de Reinirsaert, 26 okt.; Gerardus de Grimbergis, 7 nov.; Gerardus de Viane, 7 nov.; Arnoldus de Liedekerke (kanunnik van Doornik), 11 nov.; Ascelinus de Felseca, 16 nov.; Osto de Trasegniez, 27 nov.; Walterus de Tenremunde en vrouw Gertrudis, 28 nov.; Walterus, 4 dec.; Thomas, 7 dec.; Henricus, 23 dec.

b) familiares en famuli

Petrus de Belle, 2 jan.; Henricus de Hasche, 26 jan.; Henricus Vonaerts (famulus), 28 jan.; Amilius, 31 jan.; Heiluwigis de Vuren, 2 febr.; Antonius van der Haghen, 21 febr.; Karolus vanden Steene, 23 febr.; Symon vander Vlassenroote, 1 maart; Philippus Winant, 4 maart; Egidius de Monte (famulus), 19 maart;

Johannes, 9 april; Willelmus, 23 april; Petrus de Okeghem (famulus), 27 april; Thomas, 5 mei; Egidius vanden Brouke, 5 mei; Johannes Lippins, 5 mei; Henricus de Gamba (famulus), 13 mei; Johannes Biscop, 17 mei; Alidis de Nivella, 27 mei; Stephanus de Scetmont, 19 juni; Henricus de Haep, 1 juli; Oda, 2 juli; Rasso (famulus), 23 juli; Johannes de Raseghem (famulus), 4 aug.; Stephanus Clericus, 11 aug.; Henricus Vetsupens, 27 aug.; Petrus Clapois, 27 aug.; Godefridus de Montenake, 5 sept.; Ida de Pamela, 6 sept.; Willelmus Costere en Judocus Costere, 1 okt.; Willelmus de Coudenbergh, 13 okt.; Johannes Been, 21 okt.; Adela, 26 nov.; Johannes d'Haré (famulus), 29 nov.; Johannes Opilio, 2 dec.; Willelmus de Poertere, 4 dec.

c) externen met functie in de abdij

Henricus Danneels (portier), 1 jan.; Johannes (multor), 15 jan.; Margareta Robijns (potrix), 23 jan.; Johannes (molenaar te Renissart), 26 jan.; Michael Robijns (kok), 4 mei; Egidius de Costere (bakker), 15 mei; Ottijn vanden Gruene (kok en portier), 18 mei; Johannes de Lierde (bewaker), 26 juni; Egidius sBoenen (baljuw), 5 juli; Cornelius vanden Steene (kok), 13 juli; mag. Judocus Aricon (secretaris), 19 juli; Henricus Amands (kok), 29 juli; Willelmus Sutor (kok), 29 juli; Petrus de Papeghem (baljuw), 10 aug.; Godefridus vander Biestrade (portier), 25 aug.; Johannes van Assche (barbier), 20 sept.; Johannes de Hardebeke (cijnsmeester), 22 sept.; Stephanus van Daelem (portier), 7 okt.; mag. Petrus Casens (secretaris-ontvanger), 21 okt.

d) beginnen

Katerina van Eichem, 3 febr.; Clara van Lembeke, 9 febr.; Katerina van Hufelgem, 8 april; Agnes van Liedekerke en haar zuster Clementia en hun voorangsters, 1 juni; Margareta van Lokeren, 20 juli; Katerina Mercator, 1 aug.; Katerina (Nederwijk), 12 okt.; Agnes de Reyns, 25 okt.

e) varia

Kerkwijding, 7 juli en 8 sept.; algemene commemoratie van de vrienden van de abdij, 2 dec.

Register 4. Kloosterlingen van de abdij van Ninove**A. Gerangschikt naar plaats van herkomst en/of familienaam**

Alleen die kloosterlingen zijn opgenomen waarvan de plaats van herkomst, de familienaam of toenaam gekend is. Kloosterlingen waarvan alleen de voornaam gekend is, zijn opgenomen in lijst B. Plaatsnamen die expliciet als plaatsnaam vermeld zijn, zijn cursief gedrukt. In dat geval wordt de persoonsnaam onder de plaatsnaam vermeld. Plaatsnamen in familienamen zijn in hun hedendaagse vorm weergegeven.

a. Kanunniken

Aalst, Johannes van: 19 maart.

Aandijk (*Adendijk*)

Boers, Henricus (en ouders): 27 juni.

Ab(b)eele, Christianus vanden: 17 febr.; Christianus vanden (abt): 13 juli.

Aegidius (Gilles), Norbertus: 28 aug.

Aelbrecht, zie *Velzeke*.

Aloys, Petrus (abt): 13 dec.

Annaert, Marcus: 3 okt.

Annoens, Petrus: 24 dec.

Arbore (vanden Boom), Johannes de: 24 nov.

Avena (vanden Evene), Johannes ab (abt): 22 nov.

Barbitonsor, zie *Gent*.

Bast, Arnoldus de: 19 mei.

Been, zie *Gent*.

Berchem, Zygerus van (en ouders, broers en zusters): 15 nov.

Bergis, Thomas de: 2 febr.

Bernage, Gossuinus: 3 maart.

Bernem, Johannes: 17 sept.

Berwouts, Michael: 22 april.

Bever, Walterus: 12 mei.

Beveren, Egidius van (zoon van Heylewigis en Egidius): 26 aug.

Beverlinck, Johannes (abt): 30 juni en 19 sept.

Beyenberch, Inghelbertus: 22 sept.

Biest, Godefridus vander: 20 nov.

Bijgaarden, Johannes van: 24 aug.

Bijl, Petrus: 13 aug.

Binnen, Georgius van: 8 mei.

Blasere, Egidius: 9 aug.

Boele, Henricus (zoon van Henricus van Ronse): 7 febr. en 21 maart; Willelmus: 7 febr.

'sBo(e)nen, Egidius (en ouders): 6 juli en 6 okt.

Boers, zie *Aandijk*.

Bogaert, Egidius: 26 jan.; Petrus: 5 okt.

Boots, Theodericus: 30 nov.

Borchtracht, Jacobus van der: 8 maart.

Borluut, Henricus: 20 mei.

Boschaert, Nicholaus: 25 nov.

Boudijns, Johannes: 27 juni.

Boullin, Silvinus: 25 okt.; Cornelius: 2 nov.

Bourse, Augustinus de la: 28 febr.

Boyst, Johannes: 27 jan.

Brauwere, Siardus de: 14 sept.

Brennet, Augustinus: 10 okt.

Brixis, Willelmus: 1 sept.

Broucke, Judocus vanden: 26 sept.

Brouke, Egidius vanden: 5 mei; Johannes vanden: 19 sept.

Brouxkins, Matheus: 31 maart.

Brouwere, Johannes de: 3 juni.

Brucke, Arnoldus de: 21 juni.

Brugge

Everaert, Johannes: 8 febr.

Bruggen, Michael vander: 13 juli.

Brussel, Arnoldus van (en ouders): 28 okt.

Bueghem, Johannes van: 23 aug.

Bularius (Boelaer), Livinus: 14 mei.

- Busere**, Willelmus (abt): 12 sept.
Byl, Gisbertus: 21 mei.
Cambier, Hieronymus: 29 dec.
Campbrugge, Balthazar: 29 maart.
Caprarius (De Geytere), Johannes: 18 jan.
Carité, Franciscus: 14 jan.
Carlarius, Johannes: 22 maart.
Carper, Johannes: 12 maart.
Casens, Petrus: 12 sept.
Castro (vande Borcht), Willelmus ex (abt), 4 jan.; Petrus de (Borchman): 19 sept.
Cautere, Cristianus vanden: 23 nov.; Christianus vanden: 27 nov.
Caverson, Paulus de: 14 febr.
Cellarius (vanden Keldere), Egidius (abt): 5 maart en 17 maart.
Ceulener, Hermannus de: 15 mei.
Claes, Petrus: 1 maart.
Claus, zie *Ninove*.
Clerc, Martinus de: 9 febr.
Clerck, Judocus de: 17 sept.; Petrus de (zoon van Petrus de Clerck): 22 sept.
Clercq, Adrianus de: 25 maart; Augustinus de: 30 dec.
Clericus, zie *Ninove*.
Clericus (de Clerc), Petrus: 18 aug.; Johannes (en ouders): 3 nov.; Johannes (abt): 29 nov.
Cleyman, Nycholaus: 29 nov.
Cobbaert, Willelmus: 5 febr.; Johannes: 25 mei; Petrus: 24 juli.
Coelins, Bussardus: 12 nov.
Collins, Gabriel: 24 sept.
Comere, Egidius de: 27 dec.
Conscuer, Daniel: 9 sept.
Corthals, Johannes: 8 mei.
Cortvrient, Johannes: 6 okt.
Costere, Simon de (abt): 26 maart.
Costinuleghem: 26 jan.
Craynem, Nycholaus: 21 april.
Croock, Livinus de: 21 okt.
Cruce, Adam vanden: 19 sept.
Cuypere, Norbertus de: 29 april.
Daknam, Petrus van: 3 jan.
Damman, Hubertus: 7 juli.
Damme, Johannes vanden: 18 april; Maximilianus van: 29 okt.
David, Johannes (abt): 25 juli.
Decanus (de Deken), Petrus: 7 juli.
Dendermonde, Johannes van (abt): 19 febr.
Dijn, Gerardus: 6 juni.
Doens, Jodocus: 19 maart.
Driverre, Cornelius: 12 juni.
Drossaert, Reinerus: 27 maart.
Edegem, Johannes van: 23 dec.
Edingen, Franciscus van: 17 aug.
Eekeloe, Willelmus van: 19 sept.
Egidius (zoon van Katherina Sme-reels) (en vader): 11 febr.
Eksaarde, Radulphus van: 14 maart; Egidius van: 14 maart en 30 maart; Petrus van: 6 aug.
Elshout, Godefridus van: 14 april.
Elst, Cyprianus vander: 26 jan.
Evenepoule, Antonius: 5 mei.
Everaert, zie *Brugge*.
Everaert, Zygerus: 22 febr.
Faber, zie *Kortrijk*.
Fabius, Amandus: 19 jan.
Facuwes, Jodocus de: 20 juli.
Fine (vanden Einde), Johannes de: 31 juli.
Fordis (van Voorde), Henricus de (en ouders): 10 dec.
Froimont, Guilielmus: 17 nov.
Gelue, zie *Gent*.
Gent
Been, Johannes (zoon van Johannes): 21 okt.
Gelue, Symon van (en ouders en broer): 29 maart.
Jonge, Gerelinus de: 13 dec.
Livinus: 6 nov.
Sigerus (prior): 15 jan.
Simon (proost te Leliëndaal en zoon van Agatha van Gent): 18 jan.
Geraardsbergen, Petrus van: 31 okt.
Gerimaulx, Philippus: 31 aug.
Ghijselinck, Nicolaus: 12 aug.

- Ghijselins**, Guilielmus: 8 sept.
Goethals, Jacobus: 23 juni.
Govaert, zie **Mygero**.
Greve, Stephanus de: 18 nov.
Grimminge, zie **Veckene**.
Groeninckx, Guillelmus: 16 jan.
Groesem, Ignatius: 10 jan.
Haalttert, Willelmus van (abt): 16 dec.
Haeghen, Petrus vander: 19 juli.
Haften, zie *Utrecht*.
Halen, Franco van: 7 maart.
Hamme, Cornelius van (abt): 1 juni.
Hapaert, Johannes: 28 maart.
Hartbeke, zie **Herbeek**.
Haseldonck, Godefridus vander: 9 nov.
Hasselere, Paulus: 14 nov.
Hasselt, Johannes: 16 mei.
Hauwere, Johannes de: 12 febr.
Hay (van der Haegen), Johannes de la: 23 juli.
Hechtelt, Willelmus van: 9 maart.
Hecke, Petrus vanden: 31 okt.
Heede, Willelmus vanden: 2 aug.
Heikruis (Hautcroes), Laurentius van (zoon van Ghisellinus en Geluidis): 13 mei.
Herbeek (Hardbeca), Walterus van: 2 dec.; Johannes van (abt): 20 dec. en 26 jan., 17 febr., 26 maart, 27 april, 24 mei, 23 juni, 22 juli, 30 aug., 28 sept., 23 okt. en 27 nov.
Herbrandus (zoon van Gerardus Longus): 7 aug.
Herzele, Petrus van: 29 dec.
Hey, Cornelius (abt): 8 mei; Gerardus: 21 okt.
Hoegaarden, Franciscus van: 8 juli.
Hoemen, Bartholomeus van (abt): 1 okt.
Hoese, Heinrichus de (en ouders): 9 maart en 27 juli.
Hoeven, Christoforus vander: 23 juni.
Hoorenbeke, Henricus van: 11 jan.
Houwere, Egidius de: 26 juli.
Hoybaut, Johannes: 2 april.
Humbeke, Andreas: 21 juli.
Idegem, Adrianus van: 21 april.
Impe, Egidius van: 12 juni; Johannes van (abt): 18 juli.
Impens, Petrus: 27 jan.
Ingelboutsvelde, Johannes van: 7 maart.
Ingelrammus, zie *Woubrechttegem*.
Inxem, Henricus van: 3 febr.
Isaac, Petrus: 6 okt.
Jacobus (Jacobs), Lucas: 24 maart.
Jaghère, Nicolaus: 2 mei; Hugho de: 5 okt.
Jansmersch, Cornelius de: 25 jan.
Jonge, zie *Gent*.
Katere, Oliverus: 26 dec.
Keghele, Zigerus de: 4 sept.
Kerckoven, Carolus van: 16 april.
Kortrijk
Faber, Petrus: 16 okt.
Kouskin (de Kousemakere?), Johannes: 28 juni.
Landtmeter, zie *Oudenaarde*.
Langhe, Antonius de (abt): 11 april.
Lau, Ludovicus de: 28 jan.
Lembeke, Petrus van (en ouders): 30 aug.
Lemmens, Paulus: 26 sept.
Lestuer, Adrianus: 28 mei.
Leuven, Egidius van: 24 aug.
Liedekerke, Gosuinus van: 24 febr.
Lieve, Gosuinus: 18 okt.
Livens, Johannes: 17 okt.
Longius, Johannes: 14 maart.
Loocman, Jacobus: 4 juli.
Loquose, Johannes: 14 juni.
Lupus (De Wolf), Johannes: 14 jan.; Michael: 15 febr.
Magnus (De Groot), Reinerus, 26 sept.
Malenus (van Male), Michael (abt): 18 sept.
Mannins, Egidius: 27 febr.
Marchinelle, Jacobus: 13 aug.
Marle, Johannes de: 8 okt.
Martins, Jacobus: 18 maart.
Martius (Martin), Josephus: 3 okt.
Masius (Maes), Lucas: 8 nov.
Massemen, Cornelius: 29 aug.

- Ma(t)thias** (Mathijs), Jacobus: 8 aug.;
Philippus: 15 okt.
- Merken**, Walterus vander: 16 sept.
- Messem**, Judocus van: 20 april.
- Mets**, Jacobus de: 28 jan.
- Meywaert**, Franciscus: 23 april.
- Michael** (Michiels), Petrus: 22 sept.
- Millys**, Johannes (abt): 28 okt.
- Moenins**, Carolus: 28 jan.
- Moens**, Egidius: 28 juli.
- Moer**, Henricus: 15 okt.
- Moere**, Iwanus: 8 okt.
- Mol** (Molinus), Petrus de: 22 sept.
- Molitor** (Mollaen), Johannes: 23 april.
- Montonier**, Johannes: 28 dec.
- Moor**, Ferdinandus de (abt): 7 dec.
- Moortgat**, Egidius: 14 jan.
- Mordack**, Michael (abt): 21 maart.
- Mottinghen**, Ghiselbertus van: 3 juli.
- Mulder**, Daniel de: 19 febr.
- Mule**, Henricus: 8 jan.
- Mygero**, Martinus de (alias Govaert):
22 mei.
- Necke**, Johannes: 26 okt.
- Nevius** (De Neve) (abt), Johannes: 4
maart.
- Ninove**
Claus, Judocus: 16 juni.
Clericus (de Clerck), Walterus (en
ouders): 22 sept.
Michael (zoon van Brantinus en
Sontina): 19 sept.
- Ninove**, Balduinus van (auteur Chron-
icon): 27 dec.
- Noedout**, Johannes: 15 april.
- Nokerstock**, Johannes vanden (abt):
10 juli.
- Noot**, Hieronymus vander: 5 febr.
- Nutius** (Nutin), Michael: 14 okt.
- Olivers** (Olivier), Johannes: 3 dec.
- Oudenaarde**
Landtmeter, Arnoldus: 21 sept.
Oudenaarde, Johannes van: 16 okt.
- Palert**, Johannes: 2 okt.
- Paludanus** (van de Poel), Egidius: 10
mei.
- Pardeke**, Johannes vanden, 6 juli;
Gerardus (abt): 11 dec.
- Parijs**, Milo: 26 okt.
- Perre**, Johannes vanden: 13 febr.
- Persoons**, Judocus: 21 dec.
- Petit**, Jacobus: 20 sept.
- Plancken**, Antonius vander: 22 maart.
- Platea** (vander Straten), Johannes: 14
okt.
- Poele**, Franco vande: 11 okt.
- Poplaert**, Egidius: 21 aug.
- Praet**, Cornelius van: 13 juli; Simon:
10 dec.
- Pre**, Bernardus du: 25 nov.
- Prepositus** (de Proost), Cornelius: 17
aug.
- Pretor**, Franciscus: 1 dec.
- Provoost**, Jacobus: 12 dec.
- Puteo** (Puttem), Livinus de: 10 en 11
jan.
- Puttere**, Johannes: 19 jan.
- Quercu** (vander Eyken), Johannes de:
22 sept.
- Quesnoy**, Hubertus de: 28 juni.
- Rampard**, Hugo: 7 sept.
- Rampelberch**, Christoforus: 28 april.
- Rantere**, Cornelius de, 11 okt.
- Rassegem**, Egidius van: 3 mei.
- Regnaucourt**, Martinus: 2 juni.
- Reynbouts**, Martinus: 12 juni.
- Rieck**, Gabriel de: 17 sept.
- Robaert**, Adrianus: 21 mei.
- Robardus** (Robaert), Philippus: 11 juli.
- Robbrechts**, Arnoldus: 4 mei.
- Robijns**, Raso: 5 okt.
- Roegiers**, Jacobus: 13 sept.
- Roelofs**, Christianus (abt): 4 mei.
- Roesberch**, Thomas van: 13 nov.
- Roeselaar** (*Sint-Antelinks*)
Gillebertus: 12 april.
- Roolof**, Petrus: 19 jan.
- Ruthenvels**, Gregorius: 28 maart.
- tSac**, Johannes: 9 mei.
- Saedelaere**, Johannes de: 28 mei.
- Scadé**, zie *Utrecht*.
- Scamp**, Johannes (abt): 15 mei.

Sceppere, Andreas de: 12 jan.
Sc(h)e(e)rnier, Johannes (zoon van Arnoldus): 17 maart en 19 april.
Scheppere, Judocus: 8 mei.
Schietere, Nycasius: 1 mei.
Schoonjans, Philippus: 27 april.
Schorisse, Matheus van (abt): 4 nov.
Scoreel, Johannes: 19 aug.
Simon(s), Johannes: 2 april.
Sloovere, Jacobus: 30 aug.
Smedt, Judocus de: 7 juli.
Smereels, zie Egidius.
Smet, Gregorius de: 21 maart.
Snick, Gregorius van: 11 april; Johannes van: 11 mei.
Sollevelt, Laurentius: 1 mei.
Spanoghe, Johannes: 25 okt.
Spiennes (Spinis), Johannes de (abt): 7 jan.
Splitere, Johannes: 9 maart.
Stavelijn, Jacobus: 25 april.
Stelandt, Judocus: 2 juni; Hellinus: 10 juni.
Steendamme, Simon van: 13 sept.
Steene, Cornelius vanden: 13 juli.
Stenkerke, Thomas van (en ouders): 14 jan.
Steman, Walterus: 9 dec.
Stercq, Christianus: 23 febr.
Stevens, Petrus: 6 jan.
Stevens, Sigerus: 6 maart.
Stortewijn, Ricardus (zoon van Egidius): 4 nov.
Stoovere, Jacobus: 30 aug.
Struelens, Fredericus: 6 juni.
Truyen, Johannes: 18 febr.
Utrecht
Haften, Bruno van: 28 okt.
Scadé, Cornelius: 4 dec.
Valenciennes, Jacobus van: 23 aug.
Valle (van Dale), Johannes de: 20 juni.
Varenberch, Egidius: 13 sept.

b. Conversen

Bakergem, Henricus van (en ouders): 17 dec.
David, Mattheus: 10 juni.

Veckene, Judocus vanden (alias van Grimminge): 7 april.
Velthove, Henricus: 16 nov.
Velzeke
Aelbrecht, Egidius: 13 april.
Vierendeels, Johannes: 9 jan.
Villicus (de Meier), Robertus: 2 juni.
Vlamijncs, Nycholaus: 2 juni.
Vleeschuwere, Martinus: 29 sept.
Vloots, Adrianus: 4 febr.
Voghelaere, Willelmus: 19 maart.
Vorstere, Benedictus de: 6 okt.
Vremde, Walterus: 14 sept.
Vynaige, Georgius: 28 nov.
Vura (van de Vuren), Willelmus: 24 dec.
Vyvere, Egidius vanden: 7 sept.; Ambrosius vanden: 11 sept.
Waelbrouck, zie **Zegers**.
Waesberge, Antonius van: 1 febr.
Waghemaker, Jacobus: 20 sept.
Walckiers, Guilielmus: 11 okt.
Wamback, Michael: 11 sept.
Wanzele, Johannes: 31 maart; Christoforus: 8 juli.
Warant, Johannes: 26 april; Henricus: 18 aug.
Wassenhove, Philippus van: 7 april.
Wasteels, Adrianus (abt): 5 maart; Adrianus: 14 mei.
Wegburch, Nicholaus: 28 aug.
Weyns, Norbertus: 13 jan.
Wilde, Egidius, 1 april.
Woestinen, Bartholomeus van den: 8 febr.
Woubrechtgem (*tienden*)
Ingelrammus: 14 april.
Wyldebroch, Henricus van: 6 dec.
Wymersch, Petrus: 30 juni.
Ypersele, Matheus van: 1 febr.
Zegers, Jodocus (alias Waelbrouck): 9 mei.
Zwaef, Johannes: 12 juli.
Nederwijk, Bernerus van: 4 mei.
Potttere, Petrus de: 10 april.
Velzeke, Arnoldus van: 9 juni.

B. Kloosterlingen waarvan alleen de voornaam gekend is**a. Kanunniken**

Alardus: 27 maart, 6 april, 15 juni.
Albertus: 30 juli.
Algotus (abt): 15 okt.
Ambrosius: 8 maart.
Amelricus: 2 maart.
Andreas: 10 sept.
Anselmus (abt Grimbergen): 31 jan.
Arnoldus: 16 febr., 20 mei, 8 okt. (abt), 14 okt.
Arnulphus, Arnulfus: 25 jan., 31 aug., 31 sept.
Balduinus: 15 jan., 8 maart, 8 mei, 10 mei, 5 juni, 12 juni, 15 juli, 24 nov., 17 dec., 20 dec., 23 dec.
Bartholomeus: 19 okt.
Bawanus: 26 maart.
Bernardus: 3 april.
Bernerus: 26 nov.
Damianus: 3 jan.
Daniel: 19 jan. (abt), 17 febr., 17 febr., 1 maart, 8 maart, 27 okt.
Egidius: 12 jan., 5 febr. (abt), 14 maart, 8 mei, 9 juli, 15 aug., 26 aug., 21 okt., 1 nov., 12 nov., 22 nov. (abt Heylisseem).
Eradus: 10 aug.
Eustachius: 10 mei.
Franco: 5 sept.
Geldulfus: 6 nov.
Gerardus: 13 april, 16 april, 2 mei, 13 juni, 21 juni, 28 juli, 25 aug., 28 sept. (abt), 12 okt., 25 okt., 31 okt.
Gillebertus: 18 juli.
Giselbertus: 9 aug. (abt).
Godefridus: 24 juli.
Godescalcus: 8 nov.
Godezon: 19 juni.
Gos(s)uinus: 8 jan., 8 febr., 14 mei, 24 nov., 21 dec.
He(i)nricus: 1 jan. 18 febr., 1 maart, 24 maart, 13 april, 19 april, 19 mei, 14 juni (proost Leliëndaal), 6 juli, 26 juli, 21 aug., 11 sept, 2 okt. (abt), 27 okt., 17 nov., 8 dec., 8 dec.

Hescelinus: 23 mei.

Hillinus: 29 okt.

Hugo: 24 jan., 28 jan., 17 maart, 19 aug., 25 okt.

Husdeus: 20 sept.

Ingelbertus: 10 nov. (proost Tussenbeek).

Julianus: 9 febr.

Jacobus: 28 jan., 22 aug.

Johannes, Iohannes: 1 jan., 13 jan., 1 febr., 17 febr., 20 febr., 27 febr., 3 maart, 31 maart, 13 april, 29 april, 5 mei, 9 mei, 26 mei, 7 juni, 22 juni, 24 juni, 23 juli, 24 juli, 11 aug., 18 aug., 4 sept., 4 sept. (proost Leliëndaal), 7 sept., 9 sept., 17 okt., 1 nov., 2 nov., 10 nov., 25 nov., 4 dec., 24 dec., 27 dec.

Lambertus: 19 maart, 13 mei, 5 juli, 25 aug. (proost Tussenbeek), 21 sept.

Landricus: 27 maart.

Leonius: 5 april.

Lucas: 6 jan.

Matheus: 16 jan., 23 jan.

Michael: 3 sept, 19 dec.

Nicholaus: 3 juli, 18 aug. (proost Leliëndaal), 14 okt., 15 nov., 25 nov., 11 dec.

Obertus: 10 juni.

Oiotus: 22 jan., 5 okt.

Oliverus: 13 dec.

Onulfus: 19 febr., 3 okt., 20 okt (abt Dielegem).

Osto, Otto: 26 juni, 12 nov.

Pennotus: 6 april.

Peregrinus: 30 aug. (abt).

Petrus: 2 juni, 31 okt.

Philippus: 19 dec.

Radulphus, Radulfus: 1 febr., 18 april (abt), 22 april, 9 dec.

Rasso: 25 sept.

Reinerus: 31 mei, 11 nov., 13 nov.

Remaclus: 11 april.

Ricolvus: 26 okt.
Robertus: 2 april., 30 aug. (proost
 Tussenbeek).
Rodulfus: 6 febr.
Rubinus: 26 dec.
Sadonius: 10 jan.
Sigerus, Sygerus: 13 jan., 21 febr., 21
 febr., 8 mei (abt Drongen), 9 mei, 9
 mei, 20 sept., 14 okt., 15 okt., 18
 okt., 25 dec. (abt).
Simon, Symon: 14 febr., 29 mei, 12
 juli, 29 sept.

b. Conversen

Abo: 27 okt.
Alardus: 26 jan., 3 april, 29 april.
Albertus: 4 mei, 6 mei.
Algotus: 29 nov.
Alselmus: 20 aug.
Amandus: 18 sept.
Amelricus: 13 april, 24 april, 24 aug.
Amilius: 4 jan.
Andreas: 16 maart.
Antonius: 6 febr.
Arnoldus: 5 jan., 6 jan., 22 juni, 15
 sept., 19 sept., 24 okt., 2 nov., 8 dec.
Arnulfus: 10 maart, 10 mei, 13 sept.
Apnis: 10 juni.
Balduinus: 4 jan., 13 febr., 24 febr.,
 17 maart, 23 maart, 27 maart, 13
 april, 22 mei, 1 juni, 16 juni, 27
 okt., 3 dec., 29 dec.
Basilius: 8 juni.
Benzo: 12 nov.
Berinus: 3 jan.
Bernardinus: 23 juli.
Bernardus: 26 sept.
Blidulfus: 29 april.
Borchardus: 21 maart.
Cono: 21 febr.
Dancardus: 26 dec.
Daniel: 20 jan.
Eghericus: 3 aug.
Egidius: 19 okt.
Eppo: 26 april.
Erardus: 19 dec.

Steppo: 2 jan. (abt).
Theodericus: 17 nov.
Thomas: 12 maart, 10 april, 1 sept.
Volcardus: 28 maart, 26 april.
Walterus: 9 febr., 15 febr., 24 febr.,
 22 juli, 1 sept., 30 nov., 21 dec., 29
 dec.
Werenzo: 30 juli.
Wibertus: 21 nov.
Willelmus: 22 febr., 22 april, 24 april,
 4 mei, 11 juni, 20 sept., 3 dec.
Yderus: 7 sept.

Erlebaldus: 8 febr.
Eustachius: 5 nov.
Florus: 10 jan.
Folcricus: 22 maart.
Franco: 11 maart, 12 dec.
Fredericus: 8 mei.
Frowinus: 9 juni.
Geldulfus: 24 maart.
Gerardus: 2 jan., 15 febr., 8 april, 2
 mei, 9 aug., 18 sept., 27 okt., 29
 okt., 3 nov.
Gevardus: 17 nov.
Gherbodo: 23 nov.
Gillardus: 19 aug.
Gillebertus: 26 maart, 20 april, 18
 juni.
Godardus: 12 dec.
Godefridus: 25 april, 9 mei, 20 sept.,
 20 nov.
Godescalcus: 2 jan., 3 jan., 14 okt., 3
 nov., 15 nov., 21 nov.
Gos(s)uinus: 8 jan., 10 jan., 25 febr.,
 10 maart, 2 april, 15 april, 10 juni,
 14 juli.
Gumbertus: 15 juli.
Haymericus: 20 maart.
Henricus: 27 jan., 9 febr., 18 febr.,
 3 maart, 5 maart, 24 maart, 16
 april, 12 juni, 27 sept., 17 nov.,
 29 dec.
Herbrandus: 13 maart.
Hermannus: 21 aug., 30 aug.

Hescelinus: 3 sept.
Honkinus: 3 aug.
Hosto: 27 maart.
Hugo: 5 jan., 6 sept., 1 okt., 28 dec.
Huneco: 26 dec.
Ing(h)elbertus: 26 jan., 7 maart, 28 mei, 21 dec., 22 dec.
Iosephus: 25 sept.
Isaac: 11 maart.
Iwanus: 17 dec.
Johannes, Iohannes: 22 febr., 14 maart, 24 maart, 20 mei, 5 juni, 12 juni, 13 aug., 23 dec., 29 dec.
Lantbertus: 2 juni, 22 juli, 23 dec.
Marcilius: 12 mei, 23 dec.
Martinus: 31 maart.
Matheus: 28 april.
Michael: 22 sept.
Nicholaus: 16 febr., 9 sept.
Onulfus: 20 nov.
Paridanus: 15 sept.
Petrus: 2 maart, 13 juni.
Reimarus: 23 nov.
Reiboldus, Reinboldus, Reinboldus: 8 jan., 18 mei, 30 mei, 23 juni, 6 sept., 24 okt., 27 dec.
Reinerus: 8 aug.
Reingerus: 8 april.
Reinzo: 22 febr.
Remundus: 1 febr.
Richardus, Riquardus: 4 febr., 9 nov.
Robertus: 11 jan., 24 sept., 24 nov., 6 dec.

c. Sorores en conversae

Adela: 26 april.
Agatha: 29 okt.
Agneta: 22 okt.
Alberna: 11 febr.
Aleidis: 1 april.
Alix: 28 jan., 24 dec.
Ascela: 16 okt.
Ava: 17 maart, 3 april, 5 april, 10 juli, 11 sept.
Berta: 29 juni.

Rodulfus: 4 jan., 9 maart, 10 maart, 20 okt.
Rogerus: 5 mei.
Ruthcherus: 18 okt.
Sifridus: 14 nov.
Sigerus, Sygerus: 2 jan., 7 febr., 8 febr., 23 maart, 13 april, 25 april, 25 juli, 24 sept., 21 okt., 13 nov., 22 nov.
Simon: 9 aug.
Stephanus: 24 april, 1 juli.
Theodericus: 10 mei, 8 aug., 22 aug., 25 dec.
Thomas: 20 april, 19 juli, 13 aug., 27 okt.
Thruboldus: 27 aug.
Ulboldus: 23 sept.
Volcardus: 21 nov.
Walterus: 5 jan., 25 jan., 16 mei, 1 juni, 5 sept., 23 sept., 25 sept., 28 sept., 23 okt., 3 nov., 26 nov., 3 dec., 4 dec., 9 dec.
Wascelinus: 22 dec.
Wedericus: 6 mei.
Wernerus: 17 jan.
Willelmus: 4 jan., 7 jan., 8 jan., 25 jan., 31 jan., 16 febr., 18 febr., 18 febr., 25 maart, 11 mei, 12 mei, 16 juni, 14 juli, 14 juli, 24 juli, 3 aug., 8 aug., 15 okt., 26 nov., 17 dec., 23 dec., 25 dec.
Witgerus: 12 mei.
Wolbrandus: 16 aug.
Woltelmus: 20 febr.

Bescela: 14 maart.
Claricia: 23 mei.
Emza: 1 maart.
Ermengardis: 12 jan., 23 april, 18 mei.
Ermentrudis: 4 jan., 17 mei.
Fresuendis: 19 dec.
Gerbergis: 16 mei.
Gersuendis: 12 jan.
Gisla: 27 aug.

Hadeburgis: 6 nov.
Haduwigis: 3 febr., 30 juli.
Heila: 2 dec.
Heilewidis: 7 dec.
Heilewigis: 15 maart, 27 april, 27 sept., 9 okt.
Helsuendis: 12 febr.
Hildegardis: 4 maart, 3 april.
Hiliardis: 30 sept.
Hodierna: 10 febr.
Ida: 26 jan., 28 jan., 27 aug.
Idesgardis: 26 april.
Lismoudis (priorin): 31 jan.
Lutgardis: 1 mei, 20 mei.
Mabilia: 28 jan.

Magteldis: 9 jan., 13 mei.
Margareta: 4 april.
Odilia: 27 aug.
Oulendis: 17 april.
Petronilla: 15 nov.
Ricita: 28 aug.
Rieza: 20 mei.
Rolendis: 12 april.
Sigewidis: 26 april.
Thildela: 20 mei.
Tidwara: 5 sept.
Utbergis: 16 april.
Verghina: 3 jan.
Volquara: 28 april.
Willeberga: 7 febr.

Register 5. Externe personen, gerangschikt naar plaats van herkomst en/of persoonsnaam; plaatsnamen

Namen van religieuze instellingen en geestelijken vermeld in register 1a en 1b zijn niet opgenomen. Persoonsnamen (familiennaam of voornaam) zijn alfabetisch gerangschikt. Wanneer de plaats van herkomst gekend is, zijn de persoonsnamen daar ondergebracht. Plaatsnamen zijn cursief, het hoofdbestanddeel van de persoonsnamen zijn vet gedrukt. Voor de plaatsnamen is de hedendaagse vorm gebruikt.

A(a), zie *Pollare*.

Aalst (Oost-Vlaanderen): 18 febr., 29 maart, 23 april, 10 mei, 14 mei.

Diederik (heer): 20 april.

Iwein (heer): 8 aug.

Overnehuus, Elisabeth van (kasteleine): 26 juni.

Placcart, Willelmus: 30 april.

Aalst, Margareta van: 12 okt.; Mathilde van: 11 dec.

Aandijk (Nederland; gehucht van Zaamslag)

Boers, Johannes en vrouw Agatha: 27 juni.

Adam, priester: 8 okt.

Alexander, zie *Gent* en *Zonderdanc*.

Alfgart, zie *Gent*.

Allodium, zie *Meerbeke* en *Neigem*.

Alstenus, priester: 4 nov.

Aman, zie *Zottegem*.

Amands, Henricus en vrouw Agnes en haar zuster Clementia: 29 juli.

Anckersborre, zie *Cloet*.

Antonius (man van Richeldis): 16 juni.

Appelterre, Machteldis van: 6 mei.

Aricon, Jodocus (magister): 19 juni.

Arnoldus, diaken: 21 sept.

Arnstein (Duitsland; graafschap)

Ludovicus (graaf): 28 okt.

Aspelare (Oost-Vlaanderen)

Thomas, priester: 17 mei.

Aspelare (*Hasplar*), Alicia van: 2 juni; Balduinus van: 22 jan.

Asse (*Hasche*), zie ook *Ninove*; Henricus van: 26 jan.; Johannes van: 20 sept.

Atrio, zie *Ninove* en *Okegem*.

Aurifaber, zie *Geraardsbergen*.

Avelgem, Walterus van, en vrouw Alicia: 14 okt.

Avenella, Simon de, en zoon Gerardus: 28 aug.

Baiaert, Willelmus: 18 sept.

Bakergem (*Bacrem*) (gehucht van Ninove)

Gertrudis en zoon Egidius, Clericus: 8 juli.

Bakergem, Godescalcus van, en vrouw Margareta en zoon Henricus: 17 dec.

Balduinus, priester: 22 jan.; 14 aug.; 29 okt.

Barbençon, Machteld van: 4 dec.

Barbiers, zie *'tWeens*.

Barbitonsor, zie *Gaasbeek*, *Gent* en *Ninove*.

Bart, Willelmus: 22 nov.

Beaufou (Frankrijk; heerlijkheid)

Edicia (vrouw van Henricus): 30 juli.

Henricus (heer): 19 sept.

Beelen, zie *Daelem*.

Been, zie *Gent*.

Bella (Schellebelle, Oost-Vlaanderen)

Agnes, vrouw van Boudewijn (heer): 21 maart.

Belle, Petrus van: 2 jan.

Berchem (Antwerpen)

Clemencia, zie *Herzele*: 19 jan.

Walter (heer) en dochter Aleidis: 19 jan.

Berlegem, Radulphus van: 10 juli.

Betho, priester: 6 jan.

- Bethune**, zie *Dendermonde* en *Vlaanderen*.
- Beveren** (Oost-Vlaanderen, heren), zie ook *Ninove*.
Ada (non): 21 maart.
Agnes, zie *Ninove*.
Diederik III (heer): 26 okt.
Maria: 9 aug.
- Beveren**, zie ook **Liedekerke**; **Heinricus**, ridder: 8 nov.
- Beverlinc** Johannes en vrouw **Elizabeth Paleyts**: 23 febr.
- Bidun** (Engeland; heerlijkheid)
Johannes: 11 jan.
- Bierbaix** (*Birbecca*) (Waals-Brabant; gehucht van Dévillers)
Michaël (ridder): 11 aug.
- Biest**, Theodericus de: 11 jan.
- Biestrate**, Godefridus, en vrouw **Beatrix Coels**: 25 aug.
- Biezenstraat** (straatnaam te Ninove): 6 okt.
- Biscop**, Johannes: 17 mei.
- Blic**, Johannes en vrouw **Elisabeth**: 20 maart; Johannes: 6 aug.
- Blonde**, Johannes en dochter **Gertrudis**: 20 nov.
- Boel**, zie *Brussel*.
- Boelare** (Oost-Vlaanderen; baronie)
Aleidis, zie *Gavere*.
Margriet van Halewijn, vrouwe: 13 juni.
Siger van Liedekerke, heer: 4 mei.
Henricus (burchtkapelaan): 23 juli.
- Boele**, zie *Buggenhout* en *Ronse*.
- 'sBoenen**, zie *Borchtlombeek*.
- Boers**, zie *Aandijk*.
- Bogaerde**, zie *Horme*.
- Bongart** (plaatsnaam te Denderwindeke): 25 jan.
- Borcht**, zie *Gent*.
- Borchtlombeek** (*Lombec(c)a*) (Vlaams-Brabant)
Arnold (kastelein) en vrouw **Machteldis** en dochter **Elisabeth**: 18 dec.
- 'sBoenen**, Michael (ridder) en vrouw **Katerina 'sBoenen** en kinderen **Egidius**, **Johannes**, **Katerina**, **Margareta**: 5 juli en 6 okt.
- Eghericus**, priester: 9 sept.
- Egidius** en **Walterus**: 15 aug.
- Jacobus**, priester: 15 jan.
- Wegman**, Egidius: 17 maart.
- Wegmans**, Johannes en vrouw **Lua** en ouders: 17 maart.
- Boudewijns**, Gerardus en vrouw **Elisabeth** en zoon magister **Johannes**: 15 aug.
- Boulogne** (Frankrijk; graafschap)
Elzas, Matheus van de (graaf): 14 aug.
- Bourgondië** (hertogdom)
Zadeleere, Willelmus de (raadsheer): 7 jan.
- Bouterbeke**, Elyzabeth van, en zuster **Margareta**: 2 jan.
- Brabant** (hertogdom)
Godfried III (hertog): 21 aug.
Jan I (hertog): 5 juni.
Magnus (de Groot), Henricus (ridder en raadsheer) en vrouw **Margareta** van **Ogy**: 29 april.
- Braine** (Frankrijk, graafschap)
Agnes (gravin): 22 okt.
Robert II de Dreux (graaf): 29 dec.
- Braine**, Gerardus van, magister en subdiaken: 30 april.
- Brakel** (Oost-Vlaanderen): 28 jan.
- Brakel**, Guido van: 28 jan.
- Breda** (Nederland), zie ook *Gavere*.
Leuven, Arnold van (heer): 11 nov.
- Bredene** (West-Vlaanderen)
Egidius van, magister: 6 dec.
- Brno** (Tsjechië; graafschap)
Leo (graaf): 11 maart.
- Broeders**, Elisabeth: 1 nov.
- 'sBroeders**, zie *Lobs*.
- Broeke**, Johannes vanden: 13 jan.
- Brouke**, Egidius vanden: 5 mei.
- Brugge** (West-Vlaanderen)

- Walterus**, kanunnik: 29 april.
- 'sBrunen**, Johannes en vrouw Margareta en zoon Egidius en vrouw Beatrix: 29 mei.
- Bruniel**, Walterus en vrouw Elisabeth en zuster Ida: 12 okt.
- Brusebeke**, Symon van, priester: 14 febr.
- Brussel**: 18 febr., 14 mei, 18 sept.
- Coninc**, Henricus: 1 dec.
- Franco II** (kastelein): 26 aug.
- Godeliva** (recluse): 17 juli.
- Moor**, Petrus de, en vrouw Johanna
- Boel** en kinderen: 7 dec.
- Steene**, Carolus vanden: 23 febr.
- Brussel**, Arnoldus van, en vrouw Cristina en zonen Arnoldus en Michael: 28 okt.; Sebastianus van: 10 april.
- Buc**, Arnoldus: 30 april.
- Buggenhout** (Oost-Vlaanderen)
- Boele** Nicholaus en vrouw Katerina en zoon Willem en dochter Elizabeth: 7 febr.
- Elizabeth** (vrouwe): 16 febr.
- Burst** (Oost-Vlaanderen)
- Hugo**, ridder: 3 juni.
- Hugo** (ridder) en vrouw Beatrijs: 25 dec.
- Burst**, Arnulfus van, en vrouw Elisabeth en zoon Cornelius met echtgenote Agnes, 18 maart.
- Buvegem** (gehucht van Pamel)
- Willelmus**, clericus: 30 nov.
- Buvegem**, Rodulfus van: 14 maart; Walterus van: 21 april.
- Caligator**, zie *Gent*.
- Camba**, Henricus: 13 mei.
- Capella** (van de Kapelle), Anselmus de: 28 dec.
- Carpentarius** (de Temmerman), Egidius: 9 nov.
- Casens**, Petrus: 21 okt.
- Cassina**, zie *Lennik*.
- Cellario**, zie *Ninove*.
- Champagne** (Frankrijk graafschap)
- Maria** (gravin): 3 maart.
- Theobaldus** (graaf): 10 jan.
- Choghe**, Henricus en vrouw Elisabeth: 12 sept.
- Clappois**, Petrus: 27 aug.
- Clericus**, zie *Ninove*.
- Clericus** (de Clerck), Johannes, 20 april; Johannes, en vrouw Margareta en kinderen Johannes, Egidius en Elisabeth: 3 nov.; Stephanus: 11 aug.
- Cloet**, Michael en vrouw Margareta van **Anckersborre**: 19 april.
- Cloppele**, zie *Waver*.
- Cloppre**, zie *Ninove*.
- Cobbaert**, zie *Gent*.
- Cocus** (De Cock), Arnoldus en vrouw Emma: 18 maart.
- Code**, Johannes en vrouw Alicia en dochter Elisabeth: 1 aug.
- Coels**, zie *Biestrate*.
- Coevoet**, Johannes: 7 dec.
- Coman**, zie *Vollezele*.
- Condain**, zie *Opilio*.
- Coninc**, zie *Brussel*.
- Conroet**, Henricus van: 21 mei.
- Contrecœur**, zie *Wedergrate*.
- Corthals**, **Korthals**, Cornelius en vrouw Katerina en zoon Johannes: 8 mei; Johannes: 4 aug.; Johannes en vrouw Beatrix: 4 april.
- Coster**, zie *Ledeberg*.
- Costere**, Egidius de, en vrouw Beatrix en kinderen: 15 mei.
- Coucy** (Frankrijk, heerlijkheid)
- Marle**, Hugo de (heer): 8 nov.
- Milesendis** (vrouw van Hugo): 24 juni.
- Coudenberghe**, Willelmus van, en ouders: 13 okt.
- Coudenborch**, zie *Steenbergen*.
- Coudendaele**, Margareta (jonkvrouw): 5 maart.
- Craveth**, Henricus: 16 febr.; Theodericus en vrouw Agnes: 23 maart.

Crudenare, Egidius (priester) en ouders en grootouders en Margareta en Johannes **Crudenare**: 7 mei.

Crux Amilii (plaatsnaam te Ninove): 30 aug.

Cuelsbrouc, Johannes van, en vrouw Margaretha van **Ogy**: 22 april; Gerard van, en vrouw Margareta **Vrancs**: 22 april.

Cuparius (de Cuyper), Johannes en vrouw Katerina: 18 sept.

Cupere, zie *Eksaarde*.

Curia (van den Hove), Berta de: 1 jan.; Gerardus de: 18 juni; Walterus de: 25 maart.

Daelem, Stephanus van, en vrouw Maria van der **Beelen**, 7 okt.

Dale, Johannes van (priester): 7 april.

Damme (West-Vlaanderen)

Vroede, Henricus: 25 febr.

Danneels, Henricus: 1 jan.

Dase, Colinus de: 15 maart.

Dashole, Godescalcus van, en vrouw Alicia en kinderen Stephanus en Elisabeth: 9 juli.

Decanus, zie *Loots*.

Denderhoutem (*Houthem*) (Oost-Vlaanderen)

Johannes van **Ninove**, priester: 11 febr.

Henricus (landsdeken): 12 april.

Denderleeuw (*Leeuwe*) (Oost-Vlaanderen)

Franco, priester: 27 dec.

Strubollin, Johannes, pastoor: 5 maart.

Dendermonde (Oost-Vlaanderen; heren), zie ook *Ninove*.

Adelize (vrouw, echtgenote Walter II): 26 febr.

Bethune, Mathilde van (vrouw): 1 maart.

Margareta (dochter Walter II): 6 juni.

Massemen, Filips van (grootbaljuw) en vrouw Katarina van

Halen en zoon Johannes **Galoys** en natuurlijke zoon Johannes **Galoys**: 30 jan.

Walter II (heer): 19 nov.

Dendermonde, Walterus van, en vrouw Gertrudis: 28 nov.

Denderwindeke (*Winthi*) (Oost-Vlaanderen)

Pesteels, Siger: 25 jan.

Stobel, Sigerus en vrouw Juta: 23 febr.

Denderwindeke, zie *Okegem*.

Dieroghe, Johannes en moeder en vrouw Alicia: 3 juni en 31 aug.

'sDijns, Heilwidis en man Walterus van **Pollare** en zoon Gerardinus: 17 dec.

Dilbeek, David van: 10 jan.

Dominicus, priester: 7 april.

Doorneken (gehucht te Ninove): 12 mei.

Doornik/Tournai (Henegouwen), zie ook *Oudenaarde*.

Evrard Radolf III (kastelein): 16 dec.

Doornik (*Tornaco*), zie ook *Ninove* en **Vonke**; Hugo van: 27 sept.

Drissche, Egidius van: 30 okt.

Drossate, Petrus: 17 juli

Edingen/Enghien (*Adeghem*) (Henegouwen): 30 aug.

Cuttellarius (De Mesmaker), Johannes: 12 okt.

Dumo, Egidius de: 25 nov.

Ingelbert (heer): 10 dec.

Leuwerke, Walterus: 31 mei.

Margareta, zie *Gavere*.

Siger (heer): 18 dec.

Edingen, Geluidis van, en man Egidius **Stortewijn**: 4 nov.

Egidius (Gilles), Stephanus: 23 april.

Egidius, priester en kanunnik: 8 mei.

Eichem (Oost-Vlaanderen; kerkdorp, gehucht van Appelterre)

Johannes, priester: 5 sept.

Nicolaus, priester: 3 nov.

Willelmus, priester: 30 okt.

Eichem, Ida van: 10 maart; Johannes van, en vrouw Elisabeth: 12 sept.; Katerina van: 3 febr.; Petrus van: 5 sept.

Eksaarde (Oost-Vlaanderen)

Cupere, Balduinus de, en vrouw Beatrix de **Quercu** en zoon Petrus: 20 maart.

Eksaarde, Michael van, en vrouwen Gertrudis en Beatrix, 14 maart.

Elzas, zie **Boulogne**, **Moriana** en **Vlaanderen**.

Engeland (koninkrijk)

Richard Leeuwenhart (koning): 6 april.

Erembodegem (Oost-Vlaanderen), zie ook **Scoghen**.

Stomme, Walterus en broer en ouders: 7 april.

Erpe (Oost-Vlaanderen)

Goswinus III (heer): 3 jan.

Otto (heer): 15 okt.

Essche, Walterus van, en vrouw Gertrudis en kinderen Egidius, Gertrudis, Margareta en Heylewidis: 17 juni.

Fiennes (Frankrijk)

Vaus, Stephanus de, kapelaan: 28 maart.

Flameng, Anna, jonkvrouw: 1 febr.

Frankrijk (koninkrijk)

Filips II August (koning): 15 juli.

Lodewijk VII (koning): 3 okt.

Frigidus Mons (Coudenberg), Hugo de: 20 aug.

Fura (van Vuren), Arnoldus de, en vrouw Alicia: 16 okt.; Johannes en ouders Johannes en Ada: 13 aug.; Heilewigis en man Balduinus: 2 febr.

Gaasbeek (Vlaams-Brabant)

Barbitonsor (Barbiers, Sceerbaert), Egidius en vrouw Katarina, 5 jan en 21 juli.

Gaben, zie **Houtem**.

Galmaarden (Vlaams-Brabant)

Nicholaus, priester: 22 juni.

Outer, Yolendis van (vrouwe): 20 jan.

Galoys, zie **Dendermonde**.

Gans, Petrus: 6 mei.

Gaufridus, decanus: 28 febr.

Gavere (Oost-Vlaanderen; heren van Gavere-Liedekerke-Breda)

Arnoldus, kanunnik: 11 nov.

Filips, heer van **Velzeke**: 8 sept.

Hendrik, zie **Wedergrate**.

Jan, zie **Wedergrate**.

Johanna (vrouw van Raas VII): 16 aug.

Machteld (vrouwe, gehuwd met Raas IV): 4 febr.

Raas V (heer): 19 maart.

Raas VIII (heer) en zoon Raas IX: 6 aug.

Raas (VII), heer van **Liedekerke** en **Breda**, en vrouw Margareta van **Edingen**: 27 febr.

Raas (VIII), heer van **Liedekerke** en **Breda**, en vrouw Aleidis van **Boelare**: 22 nov.

Gent (Oost-Vlaanderen): 3 okt.

Alexander, Johannes: 4 april.

Alfgart, Helena: 29 april.

Barbitonsor (Sceerbaert), Johannes en vrouw Alicia en dochter Margareta: 25 okt.

Been, Johannes en vrouw Margareta: 21 okt.

Caligator (De Doncker), Balduinus en vrouw Elisabeth: 20 nov.

Cobbaert, Jodocus en vrouw Petronilla vander **Borch**t: 14 sept.

Gerardus, pastoor Sint-Jacobs: 6 maart.

Ghelu(w)e, Simon van, en vrouw Margareta en zonen Simon en Johannes: 29 maart.

Hamme, Nicholaus van en vrouw Elisabeth: 24 nov.

Jordanus: 20 mei.

- Lantfers**, Elisabeth: 22 sept.
Leyschoef, Henricus en vrouw Juta: 20 nov.
Pavone (de Pauw), Margareta de, en man Johannes: 20 nov.
Pistor (de Bakker), Jacobus en vrouw Elisabeth: 24 aug.
Sprons, Elisabeth: 9 juni.
Veys, Willelmus en vrouw Margareta: 20 aug.
Voyke, Johannes en vrouw Avesota en zoon Egidius en ouders: 15 maart.
Wedeghe, Johannes en vrouw Avesota en ouders: 20 aug.
Werrengaren, Henricus, en zoon Henricus: 18 dec.
Gent, zie ook *Sint-Martens-Latem*; Balduinus van, 23 dec.; Eustacius van: 3 nov.; Jordanus van: 20 mei; Margareta van: 29 april.
Geraardsbergen (Oost-Vlaanderen)
Aurifaber (de Goudsmid), Henricus en vrouw Clementia en kinderen Nicholaus en Walterus en verwante Heila: 18 aug.
Ghaerlinck, Johannes en vrouw Alicia: 30 maart.
Henricus, priester, en ouders en broer Johannes: 17 sept.
Johannes, magister en priester: 20 jan.
Scoudeharinc, Arnoldus, landsdeken en pastoor van *Sint-Martens-Lierde*: 7 dec.
Vulpes (de Vos), Gerardus en vrouw Gertrudis: 21 aug.
Geraardsbergen, zie ook *Zwijveke*; Elizabeth van: 18 aug.; Ida van: 29 jan.
Gerardus, priester: 31 mei; 1 juni.
Gerardus, clericus: 3 april.
Gervasius, clericus: 13 maart.
Ghaerlinck, zie *Geraardsbergen*.
Ghelue, zie *Gent*.
Gibbon, Franco: 13 okt.
Giselbertus, kanunnik: 14 juni.
Godeida, Gerardus van, en vrouw Maria en dochter Stephanía: 6 maart; Henricus van, en vrouw Adela: 13 april.
Gooik (Vlaams-Brabant)
Scamp(s), Johannes en vrouw Gertrudis en dochter Alicia: 15 mei en 22 juni.
Grimbergen (Vlaams-Brabant), zie *Ninove* en *Pollare*.
Grimminge (Oost-Vlaanderen), zie ook *Zwijveke*.
Sutor (de Schoenmaker), Willelmus: 29 juli.
Grise, Henricus en vrouw Adela en dochter Margareta: 14 aug.
Grise, Walterus en vrouw Alicia: 14 aug.
Grisco, Bartholomeus de: 26 febr.
Gruene, Ottijn vander: 18 mei.
Guchthe, Nicholaus van de: 2 juni.
Haaltert (Oost-Vlaanderen)
Sarrator (de Saeger), Johannes en vrouw Beatrix en ouders: 2 mei.
Haaltert, Helewígis van: 20 okt.
Haept, Henricus de: 1 juli; Walterus en vrouw Gratina en kinderen: 13 nov.
Haestkat, zie *Ninove*.
Haghen, Antonius van der, magister: 21 febr.; Raas vander, en ouders Raas en Margareta: 13 mei.
Halen, zie *Dendermonde*.
Halewijn, zie *Boelare*.
Halle (Vlaams-Brabant)
Mighe, Henricus, landsdeken: 17 jan.
Ham (Waals-Brabant; gehucht Bierk/Bierghes)
Boudewijn (ridder): 23 juni.
Hamme, zie ook *Gent* en *Scetmont*; Elisabeth van, en man Borchardus: 21 juli; Johannes van: 28 dec.; Johannes van, en vrouw en familie: 16 jan.
Harchies, Henricus de, magister: 22 juli.
Hardebeke, Johannes van: 22 sept.

d'Haré, Johannes: 29 nov.

Hartkase, zie *Lennik*.

Haselbeke, Egidius van, en vrouw
Matta, 14 april.

Hasselt, Elisabeth van: 23 maart;
Margareta van: 29 jan.; Thomas
van: 13 juni; Willelmus: 21 juli.

Hautain, zie *Houtem*.

Hawel, zie *Pamel*.

Heikruis (*Haucrois*, *Haicruce*, *Haut-
croes*, *Haycruce*) (Vlaams-Brabant)
Arnoldus (heer): 5 april.

Eggricus (heer) en vrouw Ermen-
gardis: 13 juni.

Heikruis, Gelewigis van: 25 dec.;
Ghesellinus en vrouw Geluidis: 13
mei; Nicholaus van: 13 maart.

Heghels, Nicolaus en vrouw Barbara
Swilden en zoon Judocus en doch-
ter Maria: 11 april

Hemelveerdegem (Oost-Vlaanderen)
Johannes, priester: 24 april.

Henegouwen (graafschap), zie *Vlaan-
deren*.

Henricus, priester: 24 mei.

Herbeek (*Hardbecca*) (Waals-Brab-
ant; gehucht van Sint-Renelde/
Saintes): 24 sept., 10 dec.

Johannes, ridder: 4 febr.

Herlinkhove, Walterus van, en vrouw
Beatrix: 17 mei en 8 dec.

Herne (*Herines*) (Vlaams-Brabant)
Willelmus, magister en priester: 14
april.

's-Hertogenbosch (Nederland)

Willelmus en vrouw Hadewigis: 17
april.

Herzele (Oost-Vlaanderen), zie ook
Berchem.

Raas (heer) en vrouw Clementia
van **Berchem**: 19 jan.

Virgina (vrouw): 12 okt.

Herzele, Cornelius van: 4 aug.; Johan-
nes en vrouw Mabilia: 19 aug.

Heuvelghem, Alicia van: 6 maart.

Hoele, Stephanus: 26 juni.

Hoese, Henricus en vrouw Gertrudis
en zoon Heinricus: 9 maart en 27
juli.

Hoeven, zie *Keghel*.

Hoeze, zie *Ninove*.

Holland (Nederland; graafschap)

Willem II (graaf): 12 okt.

Hoolbeecs, Juliana: 6 aug.

Horme, Johannes van, en vrouw
Paschina vanden **Bogaerde**: 9 dec.

Hossce, zie *Leuven*.

Hotem, Albertus van: 16 dec

Houtain, Gheila de: 1 febr.

Houtem (mogelijk Houtain in Waals-
Brabant)

Gaben, Woitinus: 14 okt.

Hovekine, Livinus vanden, en vrouw
Katerina en zoon Gosuinus: 14 jan.

Hoven, Nicholaus van: 23 mei.

Huffelgem, Arnoldus van, en vrouw
Gertrudis: 24 dec.; Henricus van: 20
sept; Katerina, begijn, en haar zuster
Margareta, jonkvrouw: 8 april.

Huyshman, Willelmus: 5 nov.

Iddergem, Adela van: 13 april.

Idegem (Oost-Vlaanderen)

Adela (dochter van Rocela en zus-
ter van frater Willelmus): 4 mei.

Matheus, priester: 11 mei.

Rocela (moeder van frater Willel-
mus), 10 maart.

Sygerus, priester: 22 febr.

Idevoorde (heerlijkheid te Okegem)

Arnold (ridder): 24 okt.

Katerina: 27 april.

Margareta (zuster van Katarina):
27 april.

Impegem, Arnoldus van: 30 april.

Ingelbertus, kanunnik: 18 april.

Itcherus, priester: 15 jan.

Johannes, magister: 19 april

Joie, Gerardus en vrouw Heilewigis:
17 jan.

Jordanus, en vrouw Godialis en kin-
deren Henricus en Willelmus: 18
sept.

Kalken (Oost-Vlaanderen)

Wilde, Egidius en vrouw Heilsoete:
1 sept.

Kamuïs (plaatsnaam te Ninove): 20 mei.

Kattem (gehucht van Borchtlombeek)
Bescela: 21 maart.

Keghel, Egidius en vrouw Katerina (jonkvrouw) en zijn ouders Henricus en jonkvrouw Johanna, en zijn broers Henricus en Johannes; en Johannes van **Hoeven** en jonkvrouw Elisabeth, ouders van Katerina, en Beatrix, Elizabeth, Katerina en Margareta, tantes van Egidius: 12 juli.

Keldere, Margareta vanden, en ouders: 2 okt.

Kerkhove, Michael van: 23 juni.

Kerlegem, Johannes van, en broer Egidius: 1 aug.

Kersmakere, Johannes en vrouw Alicia: 21 mei.

Kerxine, Johannes de: 14 sept.

Keul, Petrus en vrouw Elisabeth en kinderen: 17 sept.

Keulen (Duitsland): 5 juni.

Kleef (Duitsland; graafschap)

Margareta, zie *Ninove*.

Korthals, zie *Corthals*.

Koudenberg (plaatsnaam te Ninove): 15 okt.; zie ook **Frigidus Mons**.

Krezeghem, Henricus van: 31 jan.

Landergem, Johannes van, ridder: 24 mei.

Lantfers, zie *Gent*.

Lantmetere, Wolbrecht de, en vrouw Elisabeth van **Schendelbeke**: 27 okt.

Lapidibus (van de Steen), Johannes de: 12 maart.

Larebeke, Heysa van: 17 maart.

Latem, Walter van en vrouwen Alicia en Helvigis, en zoon Walter: 26 sept.

Lebeke (gehucht op de grens van Denderhoutem, Outer en Ninove): 14 aug.

Lebeke, Cornelius van: 11 dec.

Ledeberg (gehucht te Pamel), zie ook *Pamel*.

Costere, Willelmus, zoon van Jacobus **Costere**, en broer Judocus: 2 okt.

Leicester (Engeland; graafschap)

Amicia (gravin): 2 sept.

Lembeke, Clara van: 9 febr.; Egericus van, en vrouw Beatrix: 30 aug. en 29 jan., 22 febr., 26 maart, 27 april, 24 mei, 23 juni, 22 juli, 28 sept., 23 okt., 26 nov., 18 dec.

Lennik (Vlaams-Brabant)

Cassinna, Margareta: 26 juni.

Hartkase, Petrus en vrouw Ida: 15 mei en 24 mei.

Woebel, Johannes en vrouw Gertrudis: 24 mei.

Lennik, Godefridus van, en vrouw Hodierna: 17 mei; Jacobus van, en vrouw Flandrina: 11 dec.

Leuven, zie *Breda*.

Leuven (Vlaams Brabant)

Hosse Willelmus: 5 jan.

Platvoets, Elisabeth en man Johannes: 10 okt.

Leyschoef, zie *Gent*.

Liedekerke (Vlaams-Brabant), zie ook *Boelare*, *Gavere* en *Wedergrate*; 5 april.

Liedekerke, Agnes van, en zuster Clementia, begijn: 1 juni; Egidius van, en vrouw: 5 maart; Heilewigis van, en man Egidius van **Beveren**: 26 aug.

Lieferinge (Oost-Vlaanderen)

Henricus, magister en priester: 21 juni.

Lieferinge, Beatrix van: 30 mei.

Lierde, Johannes van: 26 juni.

Liest, Arnoldus van: 24 okt.

Likem, Johannes van: 21 febr.; Gerardus van, en vrouw Magteldis en zoon Adrianus: 20 okt.

Lippins, Johannes: 5 mei.

Lobs, Cornelius, en vrouw Gertrudis
'sBroeders, en ouders: 16 nov.
Lodi (Italië; graafschap), zie *Ninove*.
Lokeren, Margareta van: 20 juli.
Lombarde, Genta: 20 nov.
Lombardus, Autbertus: 19 okt.
Lombeek, zie *Borchtlombeek*
Londerzeel, Gerardus van, en vrouw
Beatrix: 3 mei; Henricus van: 29
mei.
Longus (de Lange), Gerardus: 5 mei.
Loots (gehucht van Appelterre)
Decanus (de Deken), Petrus: 14
okt.
Loots (Looche, Loches), Alicia van:
6 juni; Matheus van: 6 april.
Lympia, Helwigis de: 26 jan.
Maalbroek, Johannes en vrouw Cle-
mentia en schoonmoeder: 10 april;
Walter (ridder): 25 maart.
Magherman, Johannes, priester: 30
aug.
Magnus, zie *Brabant*.
Maldegem, Iderus van: 29 aug.
Malen, Catherina vander: 20 maart.
Maproits, Elisabeth: 1 nov.
Marke, Henricus van: 23 april.
Marle, zie *Coucy*.
Martijns, Johannes: 22 april.
Massemen, zie *Dendermonde*.
Meerbeke (Oost-Vlaanderen)
Herbrandus (heer): 28 okt.
Mathilde van Neigem (*de Allodio*)
(vrouwe): 17 juli.
Meester, zie *Ninove*.
Meiers, Johannes, magister: 12 april.
Melle, Eutenta, jonkvrouw: 1 febr.
Mench, Arnoldus de: 23 sept.
Mercator (de Kramer), zie ook
Voorde; Katerina en vader Sygerus:
1 aug.; Sygerus en vrouw Katerina
en zoon Michael: 30 april.
Middelhoven, Margareta de, jonk-
vrouw: 1 april.
Mierliere, Hugo van, priester: 29
april.

Mighe, zie *Halle*.
Mijlbeke, Balduinus van, en vrouw
Margareta: 20 mei.
Moermede, Johannes, 20 sept.
Moertgate, Walterus van, en vrouw
Margareta en zonen Walterus, Soy-
kinus en Johannes: 14 dec.
Molcise, zie *Smerschmans*.
Mollem (Vlaams-Brabant)
Jan, alias van Grembergen (heer),
en vrouw Maria: 15 jan., 16
maart.
Monte (vanden Berg), Egidius de: 19
maart; Henricus de, en vrouw Mar-
gareta: 21 nov.
Montenaken, Godefridus van: 5 sept.
Moor, zie ook *Brussel*, *Ninove* en
Strombeek; Philippus Ludovicus de,
priester: 7 dec.
Moriana (graafschap met als hoofd-
plaats Terwaan/Thérouanne)
Elzas, Gertrudis van de (gravin): 3
maart.
Mortanio, Alix: 12 mei.
Mulem, Petrus van, en vrouw Mathil-
dis: 25 febr.; Gerardus van: 21 mei.
Mulhem, Ghisellinus van, en vrouw
Clemencia: 31 okt.; Henricus en
vrouw Heylewidis **Wrede**: 9 juni.
Multor, Johannes, en vrouw Katerina:
15 jan.
Namen/Namur (graafschap)
Filips de Edele (graaf): 8 okt.
Hendrik de Blinde (graaf): 14 aug.
Nederwijk (gehucht van Ninove): 15
mei, 6 juni, 29 juni.
Bernerus: 4 mei.
Faitinc, Walter: 1 juni.
Katerina, begijn: 12 okt.
Neigem (Allodium, Eigen) (Oost-
Vlaanderen)
Johanna, zie *Wedergrate*.
Mathilde, zie *Meerbeke*.
Otto II, zie *Wedergrate*.
Nepos (de Neve), zie *Ninove*.
Neptunus, Balduinus: 7 okt.

Nijvel (Waals-Brabant)

Blonde, Aelidis: 23 juli.

Nijvel, Alidis van: 25 mei.

Ninove (heren van Ninove)

Adelize (vrouwe) van *Dendermonde* en van *Ninove*: 26 febr.

Amelrik II (grafelijk stalmeester en vader van Gerard I): 18 mei.

Arnold III (heer van *Grimbergen* en *Ninove*): 27 nov.

Gerard I (bijgenaamd de stalmeester, stichter van de abdij), en vrouw Gisela van **Petegem**: 23 mei.

Gerard II (heer van *Ninove* en *Grimbergen*): 27 april.

Gerard III (heer van *Ninove* en *Grimbergen*): 25 febr.

Gerard IV (heer van *Ninove* en *Grimbergen*), en vrouw Agnes van **Beveren**: 7 nov.

Gisela van **Petegem** (vrouw van Gerard I): 23 mei en 26 dec.

Hendrik II van **Vlaanderen** (heer) en vrouw **Philippe** van **Valkenburg**: 3 okt.

Machteld (dochter Gerard I en vrouw van Gerard II): 4 febr.

Margareta van **Kleef** (vrouwe), gravin van *Lodi*: 2 juni.

Maria van **Oudenaarde** (vrouwe): 26 nov.

Meinsuendis (moeder Gerard I): 6 sept.

Oda (dochter van Gerard II): 14 april.

Theodericus (zoon Gerard I): 29 okt.

Ninove (Oost-Vlaanderen): 9 juni, 5 aug., 19 sept., 7 dec.

Alfgart, Helena: 29 april.

Asse, Adam van (magister en kapelaan van de burcht): 6 okt.

Atrio (van Kerkhove), Johannes de: 2 mei.

Barbitonsor (de Baerdemakere), Walterus en vrouw Katerina: 31 okt.

Bastinc, Johannes en vrouw Kate-rina: 23 okt.

Cellario (van den Keldere), Johannes de, en vrouw Mathilde en zoon Jordanus: 9 okt.

Clericus (de Clerck), Petrus en vrouw Beatrix en zoon Gossuinus: 22 sept.

Cloppre, Gossuinus: 6 juni.

Doornik, Balduinus van, en vrouw Heilewidis: 6 jan.

Haestkat, Egidius: 13 nov.

Hoeze, Margareta de: 6 okt.

Johannes, priester, zoon van Brantinus van Ninove en Sontina: 19 sept.

Johannes, priester, en oom van Simon en ouders en grootouders: 3 maart.

Meester, Johannes de: 4 febr.

Moor, Justus Albertus de (burgemeester): 7 dec.

Nepos (**De Neve**), Bartholomeus (kapelaan van de abt): 19 sept.

Oosterzele, Egidius van: 18 jan.

Paginna, Ermengardis: 17 juli.

Putken, Egidius: 3 sept.

Rennotus: 19 sept.

Segers, Daniel: 6 okt.

Stalpaert, Johannes: 29 juni.

Ninove, zie ook *Denderhoutem*; Alicia van: 26 jan.; Brantinus en vrouw Sontina en zonen Johannes en Michael: 19 sept.; Egidius van: 29 jan; Gerardinus en vrouw Alicia en zoon Gerardinus met vrouw Mabilia: 23 mei; Heila van: 20 april; Margareta van: 25 juli.

Oeghe, Egidius en ouders Arnoldus en Margareta: 13 aug.

Oeneghe, Heila de: 26 jan.

Ogy, zie *Brabant* en *Cuelsbrouc*.

Okegem (Oost-Vlaanderen), zie ook *Edingen*.

Atrio (van Kerkhove), Paridanus de (priester) en ouders Elisabeth en Paridanus; en broer Daniel met

- vrouw Katerina, broer Egidius met vrouw Margareta en Katerina en Elizabeth en echtgenoten Michael en Johannes, en hun zuster Margareta: 13 jan. en 7 aug.
- Mollem (Moelnem)**, Jan van: zie *Mollem*.
- Petrus**, kapelaan, en vader van Egidius: 21 juli.
- Petrus**, priester: 4 nov.
- Simon**, priester: 5 april.
- Sygerus** (priester) zoon van Ida van **Denderwindeke**: 13 okt.
- Voorde**, Willem van de: 14 aug.
- Okegem**, Willem van (ridder): 9 april; Petrus van, en vrouw Katerina: 27 april; Willem van (ridder): 13 nov.
- Olkemar**, Henricus: 3 juli
- Onulphus**, priester: 12 febr.
- Oombergen (Hoemberghen)** (Oost-Vlaanderen)
- Diederik** (heer) en vrouw Machteld en zoon Egidius: 26 jan. en 31 maart.
- Oosterzele**, zie ook *Ninove*; Oliverus van: 31 mei.
- Opbeke**, Alicia van: 1 mei.
- Opilio** (de Schaapdrijver), Johannes en ouders en vrouw Johanna **Condain**: 2 dec.
- Oppem**, Balduinus van: 8 febr.; Lambertus van, en vrouw Beatrix: 1 april; Margareta van: 11 nov.
- Orbais** (Waals-Brabant)
- Ingelram** (heer): 4 sept.
- Oudburg** (middeleeuws rechtsgebied te Gent)
- Ammannus**, Simon en vrouwen Margareta en Ogeva: 11 mei.
- Oudenaarde** (Oost-Vlaanderen): 8 sept.
- Egidius**, clericus: 8 nov.
- Maria**, zie *Ninove*
- Richildis** van *Doornik* (vrouwe): 5 juli.
- Oudenaarde**, Edela van: 14 okt.
- Oudenhove** (vermoedelijk Sint-Maria-Oudenhove, Oost-Vlaanderen)
- Ghiselbertus**, priester: 20 mei.
- Johannes** (heer): 6 maart.
- Outer** (Oost-Vlaanderen), zie ook *Pol-lare*.
- Balduinus**, priester: 11 april.
- Outer**, zie ook *Galmaarden*; Ghisela van: 15 juni.
- Overmere**, Johannes van, en vrouw Katerina: 27 april.
- Overnehuus**, zie *Aalst*.
- Paginna**, zie *Ninove*.
- Paleyts**, zie *Beverlinck*.
- Pamel** (Vlaams-Brabant; heren van Ledeberg-Pamel): 24 nov.
- Egidius** (heer) en zoon Willem II (heer) en diens zonen Willem en Egidius: 23 maart
- Godfried** (heer) en vrouw Margareta: 14 jan.
- Hawel**, Walter (heer): 18 nov.
- Jan** (heer): 21 febr.
- Margareta** (vrouwe) van *Pamel* en *Waver*: 24 jan.
- Papegem**, Johannes van (meier): 29 juli.
- Willem I** (heer): 4 febr.
- Pamel**, Ida van, en man Hugo: 6 sept.
- Pamelart**, Willelmus: 30 aug.
- Papegem**, zie ook *Pamel*; Petrus van: 10 aug.
- Paridanus** en vrouw Alisia: 14 dec.
- Parike (Parnech)** (Oost-Vlaanderen): 8 sept.
- Pau**, Johannes en vrouw Katerina en zoon Gosuinus met vrouw Beatrix en kinderen: 1 nov.
- Pauper**, Hugo: 2 april.
- Paus**, Gosuinus en ouders en broer Petrus en zoon Egidius (priester) en Margareta en kinderen: 31 aug.
- Pavone**, zie *Gent*.
- Perwez**, zie *d'Udekem*.
- Petegem** (Oost-Vlaanderen)
- Gisela**, zie *Ninove*.
- Petrus**, priester: 4 nov.

- Piermont**, Beatrix de (jonkvrouw): 7 jan.
- Pilleits**, Alicia: 31 maart.
- Pistor**, zie *Gent*.
- Placcaert**, zie *Aalst*.
- Platvoets**, zie *Leuven*.
- Plaschaertz**, Walterus: 1 aug.
- Poelk**, Ghila van: 12 aug.
- Poertere**, Willelmus: 4 dec.
- Pollare** (Oost-Vlaanderen; heren)
 Gerard V van Aa (heer van *Grimbergen* en *Pollare*), en vrouw Beatrix: 5 sept.
 Leonius III van Aa (heer): 11 juli en 13 dec.
 Walter IV van Aa (heer): 21 juni.
 Walter V (heer van *Grimbergen* en *Pollare*): 13 dec.
 Walter VI (heer) van *Outer* en *Zandbergen*, en zoon *Walter*: 11 aug. en 21 aug.
- Pollare**, zie ook *'sDijns*; *Thomas* van, 20 mei; *Willem* van, en vrouw *Heila*: 10 febr.
- Popperode** (heerlijkheid te *Aalst*)
 Maria en broer *Simon* en moeder *Lidildis*: 9 aug.
- Praag** (*Tsjechië*): 19 jan., 25 maart, 28 juni.
- Praet**, *Balduinus* van 23 mei.
- Pratere**, *Egidius* en vrouw: 25 febr.
- Prepositus** (de *Proost*), *Johannes*: 2 maart.
- Prumeel**, *Egidius*: 14 febr.
- Psalladinus**, *Johannes*, priester: 20 nov.
- Puer** (t*Kind*): *Walterus*, 21 nov.
- Putken**, zie *Ninove*.
- Puttre**, *Egidius*: 1 april; *Symon* de: 2 jan.
- Quercu** (van der *Eiken*), *Johannes* de, en zuster *Beatrix*: 20 maart; *Theodericus* en vrouw *Hadewigis*: 23 juni.
- Ram**, *Bauduinus* en vrouw *Beela*: 2 nov.
- Ranchove**, *Gossuinus*: 14 febr.
- Rassegem**, *Johannes* van, en vrouw *Katerina*: 4 aug.
- Raven**, *Johannes*: 9 aug.
- Regensburg** (Duitsland; graafschap)
 Littoldus (graaf): 19 nov.
- Reijns**, *Agnes* van: 25 okt.
- Reinerus**, priester: 22 april.
- Renissart** (proosdij abdij *Ninove* te *Arquennes*, *Waals-Brabant*): 9 april, 9 dec.
 Johannes, molenaar: 26 jan.
- Renissart**, *Walterus* van: 26 okt.
- Ricolfus**, priester: 26 febr.
- Rideve** (heerlijkheid te *Ninove*): 23 febr., 25 dec.
 Amilius: 9 dec.
- Beatrijs** (vrouwe): 16 aug.
- Egidius** (heer) en vrouwen *Alicia* en *Katerina* en zoon *Willem*, en *Aleidis*: 30 juni.
- Ermengardis**: 25 jan.
- Gossuinus** (heer): 21 febr.
- Jacobus** (heer) en vrouw *Heilewidis*: 5 juli.
- Walter** (heer), alias *Walter* van de *Voorde*: 7 sept.
- Robertus**, priester: 11 jan.
- Robijns**, *Margareta*: 23 jan.; *Michael*: 4 mei.
- Roelants**, *Heyla*: 22 nov.; *Johannes*: 28 sept.; *Johannes* en zusters *Elizabeth* en *Alicia*: 2 maart; *Katerina*: 6 mei.
- Rolin**, *Johannes* en vrouw *Oda*: 24 aug.
- Ronoyt**, *Cornelius*: 28 maart.
- Ronse**, *Henricus* van, en vrouw *Elizabeth Boele*: 7 febr.
- Roslar** (*Roeselaar*), *Daniel* van, en zuster *Beatrix*: 2 maart; *Theodericus* van, zoon van *Sygerus* en vrouw *Alicia*: 5 jan.
- Rosseignies** (*Henegouwen*; gehucht van *Obaix*)
 Gerard (heer): 7 dec.

- Rostwijk** (gehucht te Ninove): 8 dec.
Roya (Frankrijk; heerlijkheid)
Bartholomeus de (heer): 7 jan.
Petronilla, vrouw van Bartholomeus: 28 april.
Ruibroek (gehucht te Ninove): 3 mei.
d'Sabts, Beatrix: 18 sept.
Sarrator, zie *Haaltert*
Scamps, zie *Gooik*.
Scetmont, Stephanus de, en vrouw Katerina van **Hamme**: 19 juni.
Schalkem, Johannes van, en vrouw en zoon Johannes: 17 sept.
Scheernier, Arnoldus en vrouw Alicia en dochters Margareta en Katerina: 19 april.
Schellebelle, zie *Bella*.
Schendelbeke (Oost-Vlaanderen): 16 dec.
Oliverus (heer): 16 dec.
Schendelbeke, zie ook **Landtmeter**; Machteldis van: 8 maart.
Schoonvorst, zie *Wedergrate*.
Scote, Johannes, ridder: 3 sept.
Scoghen, Margareta (jonkvrouw) en zoon Johannes (ridder) en vrouw Bela van **Erembodegem** (jonkvrouw): 28 dec.
Scolpart, Balduinus: 20 mei.
Scoudecocke, Walterus: 30 april.
Scufers, Elisabeth, en man Johannes en moeder Katerina **Smaechs**: 24 aug.
Scult, Matheus: 14 febr.
Segers, zie *Ninove*.
Seneffe (Henegouwen)
Mescelinus (meier): 2 juli.
'tSgruters, Margareta, jonkvrouw, en kinderen Betta, Margareta en Simon: 16 aug.
Siercem, Egidius: 16 aug.
Sigerus, priester: 25 juni
Sint-Kornelius-Horebeke (Oost-Vlaanderen): 11 mei.
Sint-Martens-Latem (Oost-Vlaanderen)
Gent, Agatha van, en dochter Lisana en zoon Simon: 18 jan.
Sint-Martens-Lierde (Oost-Vlaanderen), zie *Geraardsbergen*.
Sint-Renelde/Saintes (Waals-Brabant)
Johannes (heer): 24 sept.
Smaechs, zie *Scufers*.
Smedenrove, Johannes van: 30 okt.
Smeerels, Katerina en man Gosuinus en zoon Egidius: 11 febr.
Smerschmans, Agatha en man Johannes **Molcise**: 7 okt.
Spormaliers, Henricus: 5 juli.
Sprons, zie *Gent*.
Stalpaert, zie *Ninove*.
Staple (Frankrijk)
Walterus, priester: 28 sept.
Staple, Arnoldus de, en ouders: 5 aug.
Steenbergen, Gerardus van, en vrouw Beatrix van **Coudenborch**: 2 aug.; Gerardus en vrouw Maria: 3 okt.
Steene, zie ook *Brussel*; Cornelius vanden: 13 juli.
Steenhuize (Oost-Vlaanderen; heerlijkheid)
Amalrik (heer): 25 maart.
Steenhuize, Adela van, en dochter Margareta: 3 sept.; Arnoldus van, en zoon Johannes: 16 maart; Boudewijn van: 15 juli.
Steeland, Riquardus van: 1 febr.
Steenkerke, Johannes van, en vrouw Godeldis: 14 jan.
Stemans, Beatrix: 3 mei.
Stephanus, priester: 26 april.
Stienen, Walterus de: 22 febr.
Stobel, zie *Denderwindeke*.
Stortewijn, zie *Edingen*.
Stoutin, Johannes en vrouw Margareta: 5 maart.
Straten, Elizabeth de (vrouw): 7 febr.
Strijtem, Theodericus van: 7 juni.
Stritmeers (plaatsnaam te Ninove): 29 jan.
Strombeek (Vlaams Brabant)

- Moor**, Jan-Baptist Gaspar de, pastoor: 7 dec.
- Stromberghen**, Nicholaus van: 17 nov.
- Strubollin**, zie *Denderleeuw*.
- Stul**, Stephanus: 18 aug.
- Sutor**, zie *Grimminge*.
- Swilden**, zie *Heghels*.
- Teherus**, priester: 15 jan.
- Temmerman**, Walterus: 19 april.
- Tibaldus**, priester: 29 mei.
- Trazegnies**, zie *Wedergrate*.
- d'Udekem**, Reinier en vrouw Laureta van **Perwez**: 13 dec.
- Ulricus**, priester: 13 okt.
- Urgel** (Frankrijk; graafschap)
- Ermengaldus** (graaf): 10 aug.
- Valkenburg** (Nederland)
- Philippe**, zie *Ninove, heren*.
- Varent**, Cornelius van, en vrouw Katerina: 14 juli.
- Vastraets**, Johannes en vrouw Alicia, 23 juni.
- Vaus**, zie *Fiennes*.
- Velzeke**, Ascelinus van: 16 nov.
- Vetsupen**, Henricus: 27 aug.
- Veys**, zie *Gent*.
- Viane** (Oost-Vlaanderen)
- Gerard** (heer): 7 nov.
- Vilvoorde**, Johannes van: 6 jan.
- Vlaanderen en Henegouwen** (graafschappen), zie ook *Ninove*.
- Bethune**, Roberecht van (graaf): 17 sept.
- Boudewijn VIII** (graaf): 18 dec.
- Dampierre**, Gewijde van (graaf): 7 maart.
- Elisabeth** van Vermandois (gravin): 26 maart.
- Elzas**, Filips van de (graaf): 1 juni.
- Elzas**, Margareta van de (gravin): 15 nov.
- Ferdinand** van Portugal (graaf): 27 juli.
- Johanna** van Constantinopel (gravin): 5 dec.
- Rodulfus** (grafelijk notaris): 9 febr.
- Vlamijncs**, Henricus en vrouw Alicia en kinderen Johannes, Symon, Cristianus, Margareta, Alicia, Petronilla en Maria: 2 juni.
- 'sVlamincs** Maria: 22 dec. en 2 juni.
- Vlassenroote**, Symon van: 1 maart.
- Vloerzegem**, Heila van: 15 april; Coelinus van: 10 juli.
- Voghelare**, Johannes: 1 aug.
- Vollezele** (Vlaams Brabant)
- Coman**, Sygerus: 3 mei.
- Hendrik** (heer): 28 jan.
- Vollezele**, Ghicele van: 2 dec.; Michael van, en vrouw en zonen Johannes en Walterus: 22 maart; Petrus van: 13 maart.
- Vonaerts**, Henricus: 28 jan.
- Vonke**, Walterus en vrouw Elisabeth van **Doornik** en dochters Agnes en Katerina: 3 dec.
- Voorde** (Oost-Vlaanderen)
- Egidius** (meier): 10 aug.
- Gosuinus** (heer) en ouders: 23 maart.
- Mercator** (de Kremer), Petrus: 27 okt.
- Voorde**, zie ook *Okegem* en *Rideve*; Gertrudis van: 6 april.
- Voyke**, zie *Gent*.
- Vrancis**, zie *Cuelsbrouc*.
- Vreckem** Egidius van: 15 mei; Ida van: 8 febr.
- Vremden**, Walterus: 3 mei.
- Vulpes**, zie *Geraardsbergen*.
- Walterus**, priester: 3 maart.
- Walterus**, ridder: 15 april.
- Wambeke**, Henricus, en vrouw Lauretta: 1 mei.
- Warelles**, Walterus de: 14 april.
- Wassenhove**, Henricus de, priester: 15 mei.
- Waterscape**, Egidius van, en vrouw Beila: 12 dec.
- Waterschap** (toponiem te Ninove): 20 april.

- Waver/Wavre** (Waals-Brabant), zie ook *Pamel*.
- Cloppele**, Hubertus de, pastoor, 5 nov.
- Wedeghe**, zie *Gent*.
- Wedergrate/Contrecœur** (naam van burcht te Denderwindeke en van een heerlijk geslacht dat van de 13de tot de 15de eeuw regeerde over de dorpen Appelterre-Eichem, Denderwindeke, Meerbeke en Neigem)
- Hendrik van Liedekerke**: 15 febr.
- Jan van Liedekerke** (heer) en vrouw Aleidis de **Contrecœur**: 5 april.
- Jan van Wedergrate** (heer) en vrouw Maria: 4 aug.
- Otto I** (Otto van Trazegnies, de oom; heer): 27 nov.
- Otto II de Contrecœur** / van **Neigem**, en zoon Otto III, en vrouw Johanna van **Neigem**: 12 sept., 4 dec.
- Otto III** (heer): 21 dec.
- Otto V** (heer) en vrouw Elisabeth van **Schoonvorst**: 30 sept.
- 'tWeens**, Katerina en man Egidius **Barbiers**: 21 juli en 5 jan.
- Wegmans**, zie *Borchtlombeek*.
- Werrengaren**, zie *Gent*.
- Wichelen** (Oost-Vlaanderen)
- Philippus**, priester: 21 nov.
- Winant**, Philippus: 4 maart.
- Winricus**, priester en kanunnik: 16 mei.
- Witte**, Balduinus en vrouw Elisabeth: 10 mei.
- Wittebloums**, Johannes en vrouw Katerina: 9 jan.
- Woebel**, zie *Lennik*.
- Woeringen** (Duitsland, veldslag): 5 juni.
- Wolputte**, Walterus van, en vrouw Alicia en zoon Petrus: 20 febr.
- Woubrechtgem** (Oost-Vlaanderen): 3 mei.
- Woubrechtgem**, Margareta van, en kinderen: 25 maart.
- Wouwe**, Maria van den: 31 mei.
- Wrede**, zie *Mulhem*.
- Yoede**, Theodericus: 12 aug.
- Zaamslag** (Nederland)
- Aleidis** (vrouwe): 29 april.
- Zadeleere**, zie *Bourgondië*.
- Zandbergen** (Oost-Vlaanderen), zie *Pollare*.
- Zegers**, Johannes, magister: 22 febr.
- Zene**, Johannes en vrouw Margareta: 19 sept.
- Zoet**, Egidius en vrouw Kristina: 21 febr.
- Zomergem** (Oost-Vlaanderen)
- Sogirus** (heer): 20 sept.
- Walter** (heer): 11 aug.
- Zonderdanc**, Gilbertus en vrouw Maria en haar man **Alexander** Nicholaus: 3 okt.
- Zottegem** (Oost-Vlaanderen)
- Aman**, Johannes: 24 dec.
- Walter I** (heer): 10 mei.
- Zurenmeers** (toponiem te Ninove): 6 juni.
- Zwijveke** (gehucht te Dendermonde)
- Katerina** van **Geraardsbergen**, moniale, en ouders Daniel en Elisabeth en zusters Elizabeth, converse te *Grimminge*, en Margareta: 31 maart.

Register 6: Niet-geïdentificeerde voornamen

- Adela:** 26 nov.
Agatha: 24 mei.
Agnes: 5 jan., 21 maart.
Alapaysa: 3 mei.
Alardus: 18 maart.
Alaydis: 11 april, 20 april, 29 april.
Albernus: 6 febr., 14 april, 29 dec.
Alicia : 1 juni, 12 okt.
Alix: 15 maart, 7 mei, 13 sept.
Alricus: 18 maart.
Alstenus: 17 juni.
Alsuendis: 25 okt., 7 nov.
Alvericus: 3 jan.
Amelricus: 25 febr., 10 juli.
Amilius, 31 jan., 17 juni.
Antonius: 18 juli.
Arnoldus: 13 jan., 21 jan., 18 febr., 22 febr., 5 maart, 11 maart, 23 april, 24 sept., 29 nov.
Arnulfus: 29 febr.
Ascela: 22 april.
Ascelinus: 29 nov.
Aszo: 3 maart.
Aurelia: 30 april.
Ausilia: 30 sept.
Ava: 14 juni, 14 aug., 11 nov., 17 nov., 18 nov.
Balduinus: 31 jan., 2 febr., 14 febr., 27 maart, 21 april, 30 okt.
Bava: 17 jan.
Beatrix, 17 febr.
Bernardus: 21 juni, 25 juni.
Berta: 30 juni.
Berteldis: 25 mei.
Bornehildis: 13 dec.
Buvo: 17 jan.
Christiana: 24 juli.
Clara: 24 jan.
Clarebaldus: 12 febr.
Claricia: 17 juni.
Daniel: 27 febr., 9 okt., 14 okt., 11 nov.
Deiamicus: 25 jan.
Diberga: 30 okt.
Digardis: 8 juni, 30 sept.
Druiotus : 25 nov.
Egidius: 13 juni, 11 sept.
Elewidis: 12 aug.
Elizabeth: 3 jan., 1 juni, 13 juni.
Emengardis: 6 dec.
Emza: 21 maart, 4 aug., 15 aug..
Erburgis: 12 mei.
Ermengardis: 28 jan., 6 febr., 28 april, 24 mei, 29 mei, 25 aug., 1 sept., 5 okt.
Ermentrudis: 18 jan.
Eustachius: 30 okt., 10 dec.
Everardus: 6 nov.
Everboldus: 15 nov.
Folbertus: 5 maart.
Folcardus: 18 jan.
Franco: 27 dec.
Fredegardis: 2 juli.
Fredesuendis: 12 dec.
Galterus: 12 jan.
Genricus: 28 sept.
Gerardus: 14 jan., 24 jan., 25 febr., 7 maart, 21 maart, 28 maart, 31 maart, 1 juni, 10 juni, 14 juni, 9 juli, 29 juli, 1 aug., 19 aug., 27 aug., 30 aug., 24 okt., 23 nov.
Gerbergis: 9 febr., 13 dec.
Geroldus: 4 juni.
Gertrudis: 14 jan., 16 febr., 1 maart, 12 juli, 20 juli, 1 sept.
Gervasius: 11 okt.
Geva: 13 okt.
Ghelnotus: 20 mei.
Ghevardus: 7 okt.
Giselbertus, Gillebertus: 18 jan., 21 maart, 25 juni, 13 aug., 5 okt., 4 nov., 29 dec.
Gisla: 2 febr., 7 april, 26 juni, 19 sept., 11 okt., 21 dec.
Godardus: 22 sept.
Godescalcus: 28 juni, 6 juli.
Golduiga: 15 april.

- Goswinus, Gossuinus, Gozuinus:** 12 jan., 27 maart, 4 april, 28 april, 2 juli, 22 juli, 12 sept., 20 okt., 1 nov.
Guntherus: 5 aug.
Hadewigis: 10 aug.
Hardwinus: 12 febr.
Hecbertus: 1 mei.
Helewigis: 16 jan., 16 febr., 21 febr., 28 maart, 24 juni, 8 juli.
Helsuendis: 30 april, 30 okt.
Henricus: 24 jan., 14 febr., 20 april, 1 mei, 6 mei, 14 juni, 6 sept., 7 sept., 30 okt., 16 nov., 21 dec., 23 dec.
Hergardis: 29 juni.
Hermannus: 17 okt.
Hermengardis: 7 jan.
Hersewendis: 1 sept.
Hildebrandus: 9 febr.
Hildegardis: 3 maart.
Hildekin: 2 dec.
Hillinus: 10 juli, 25 juli.
Himma: 15 juli.
Hingelsuendis: 24 febr.
Hodierna: 11 febr.
Horborgis: 28 jan.
Hotgerus: 5 aug.
Hugo: 21 jan., 29 april, 25 juni, 29 sept., 23 nov., 5 dec.
Ida: 17 april, 23 april, 24, april, 1 mei, 6 okt., 30 okt., 14 nov.
Imma: 6 maart, 25 juni, 21 nov., 8 dec., 9 dec.
Ingelmarus: 17 okt.
Ingelramnus: 3 april.
Jacobus: 9 juli
Johannes, Iohannes: 3 febr., 29 maart, 9 april, 18 mei, 23 juni, 12 aug., 3 okt., 18 nov., 23 nov.
Jutha: 31 okt.
Lambertus: 13 jan., 5 aug.
Landrada: 30 aug.
Lauretis: 17 dec.
Leo(n): 27 mei, 24 dec.
Lidelmus: 11 juni.
Ligardis: 10 jan.
Lisana : 6 okt.
Lismo(n)dis: 13 mei, 14 dec.
Litgardis: 24 febr.
Lithardus: 15 juni.
Mabilia : 10 aug., 9 nov.
Maincendis: 1 jan.
Margareta: 11 jan., 31 mei, 25 sept., 14 dec., 17 dec.
Maria: 6 maart, 6 april, 2 juli.
Martinus: 12 maart, 29 dec.
Milesendis: 10 aug.
Nicholaus: 11 mei, 1 juni, 14 juni, 1 aug., 31 aug.
Obertus: 2 juli
Oda: 3 jan., 2 juli.
Odilia: 21 jan.
Orgardis: 17 jan.
Otbertus: 9 okt.
Otto, Hotto: 11 juli, 17 aug.
Paganus: 24 febr.
Philippus: 1 sept.
Rabodo: 17 april.
Raduardus: 12 aug.
Rainsuendis, Reinsuendis: 5 april, 9 juni, 23 juni.
Razo, Rasso: 16 juli, 23 juli.
Reinerus: 6 maart, 13 sept., 29 sept., 16 dec.
Reingotus : 29 april.
Reinoldus : 6 nov.
Remekinus : 29 sept.
Remzo : 15 nov.
Ricardus : 29 sept.
Rincerus: 9 juni.
Riquinus: 13 juni.
Robertus : 3 nov., 19 nov.
Rodulfus: 26 jan., 14 febr.
Rolinus: 25 juni.
Rutcherus: 23 jan.
Sancius: 18 okt.
Seboldus: 5 april.
Segenzo: 17 nov.
Selewardis : 4 sept.
Sielmus: 4 maart.
Sigeburgis: 9 sept.
Sigerus: 25 jan., 8 febr., 26 febr., 1 mei, 19 mei, 3 juni, 25 juli, 22 aug., 2 okt.

Snellardus: 10 juli.
Soykinus: 14 dec.
Stephanus: 9 jan., 26 jan., 18 dec.
Theodericus: 11 febr., 17 febr., 18 febr., 3 okt.
Therus: 13 dec.
Thomas: 5 mei, 29 aug., 27 okt., 7 nov., 7 dec.
Tibaldus: 8 mei.
Tiscelinus: 27 okt.
Titwīgis, Tidwīgis: 11 april, 10 dec.
Ulricus: 4 jan.
Uscelinus: 6 juli.
Veroucīn: 1 jan.
Volboldus: 10 jan.
Volquidis: 10 jan.
Walterus, Gualterus: 23 jan., 5 febr., 25 febr., 25 febr., 16 april, 29 april,

15 mei, 10 juni, 16 juli, 2 aug., 2 okt., 3 okt., 5 okt., 3 nov., 4 dec., 7 dec., 16 dec., 24 dec., 25 dec.
Wanbertus: 28 april.
Waremundus: 23 nov.
Wascelinus: 22 juni, 26 okt.
Wedericus: 12 mei.
Wen(n)emarus: 25 juni, 30 sept.
Werenzo: 24 nov.
Wibizo: 11 nov.
Wichmannus, Wigmannus: 22 jan., 9 april, 6 juli.
Willelmus: 2 jan., 11 jan., 21 jan., 26 febr., 23 april, 7 aug., 24 aug., 17 sept., 24 sept., 15 okt., 19 okt., 22 okt.
Yolendis: 24 okt.

Abtenlijst Ninove (tot 1685)¹

Op de eerste regel duiden de eerste twee data de regeerperiode aan, nadien volgt de duur van het abbatiaat, vervolgens de reden van het einde ervan, ten slotte, indien gekend, de datum van overlijden wanneer die verschilt van het einde van het abbatiaat. Op de tweede regel wordt de dag van de commemoratie (necrologium A en B) aangegeven en de formulering van de commemoratie. De teksten in cursief zijn door ons gereconstrueerde gegevens.

1. **Gillebertus I:** 25 jan. 1138 – okt. 1141; bijna 4 jaar; afgezet door het Generaal Kapittel.
geen commemoratie.
2. **Gillebertus II:** najaar 1141 – voorjaar 1142; 3 maand; ontslag genomen.
9 aug.; quondam abbatis.
3. **Gerardus:** 1142 – 28 sept. 1185; 44 jaar; overleden.
28 sept.; pie memorie; primi abbatis.
4. **Arnoldus:** 1185 – 8 okt. 1190; 5 jaar; overleden.
8 okt.; sancte memorie; abbatis, qui secundus ...
5. **Matheus van Schorisse:** 1190 – 1195; 5 jaar; ontslag genomen.
4 nov.; pie memorie; quondam abbatis.
6. **Algotus:** 1196 – 1201; 5 jaar; ontslag genomen.
15 okt.; quondam abbatis.
7. **Steppo:** 1201 – 1206; 5 jaar; ontslag genomen.
2 jan.; quondam abbatis.
8. **Henricus:** 1206 – 1208; 2 jaar; ontslag genomen.
2 okt.; quondam abbatis.
9. **Johannes van Spiennes:** najaar 1208 – voorjaar 1209; 4 maand; ontslag genomen.
7 jan.; quondam abbatis.
10. **Radulfus:** ca. Pasen 1209 – 18 april 1246; 37 jaar; overleden.
18 april.; pie memorie; abbatis.
11. **Sigerus:** 1246 – 25 dec. 1251; 5 jaar en 8 maand; overleden.
25 dec.; pie memorie; abbatis.
12. **Daniel:** 30 dec. 1251 – 19 jan. 1255; 3 jaar en 3 weken; overleden.
19 jan.; pie memorie; abbatis.
13. **Willelmus van Haaltert:** voorjaar 1255 – voorjaar 1258; 3 jaar; ontslag genomen.
16 dec.; quondam abbatis.
14. **Egidius:** voorjaar 1258 – 5 febr. 1271; 13 jaar; overleden.
5 febr.; pie memorie; abbatis.
15. **Peregrinus:** 1271; enkele maanden; ontslag genomen.
30 aug.; quondam abbatis.

¹ De verantwoording van de lijst zal later in een afzonderlijk artikel gebeuren. De jaartallen zijn volgens de moderne jaartijl.

16. **Henricus van Aalst**: 1271 – 12 okt. 1274; bijna 3 jaar; afgezet door het Generaal Kapittel.
geen commemoratie.
17. **Johannes van Hartbeke**: 1274 – 1305; 30 jaar en 10 maand; ontslag genomen.
20 dec.; quondam abbatis.
18. **Johannes Millys**: 1305 – 28 okt. 1314; *tijdens* 10de jaar; overleden.
28 okt.; pie memorie; abbatis.
19. **Johannes Scamp**: 1314 – okt. 1317; 3 jaar; afgezet door het Generaal Kapittel.
15 mei; quondam abbatis.
20. **Egidius van de Keldere (Cellarius)**: 1317 – 5 mei 1324; 7 jaar; gedwongen ontslag.
5 maart.; quondam abbatis.
21. **Johannes van Impe**: 1324 – okt. 1326; 2 jaar; gedwongen ontslag.
18 juli; quondam abbatis.
22. **Simon de Costere**: 1326 – 1328; 2 jaar; gedwongen ontslag.
26 maart; quondam abbatis.
23. **Willelmus de Busere**: 25 april 1328 – 12 sept. 1336; 8 jaar en 20 weken; overleden.
12 sept.; recolende memorie; abbatis.
24. **Johannes van Dendermonde**: 1336 – 1359; 22 jaar en 9 maand; ontslag genomen; † 1360.
19 febr.; bone memorie; quondam abbatis.
25. **Cornelius van Hamme**: aug. 1359 – 1 juni 1391; 31 jaar, 9 maand en 8 dagen; overleden.
1 juni; pie memorie; quondam abbatis.
26. **Johannes van de Nockerstock**: 1391 – okt. 1426; 35 jaar; gedwongen ontslag; † 1430.
10 juli; pie memorie; quondam abbatis.
27. **Bartholomeus van Hoemen**: najaar 1426 – 1 okt. 1447; bijna 21 jaar; overleden.
1 okt.; recolende memorie; abbatis.
28. **Johannes Beverlinck**: 4 okt. 1447 – 30 juni 1484; 36 jaar en 9 maand; overleden.
30 juni; pie memorie; abbatis.
29. **Willelmus van de Borch**: 1484 – 1499; 14 jaar 11 maand 15 dagen; ontslag genomen; † 1506.
4 jan.; pie memorie; quondam abbatis.
30. **Gerardus van den Pardeke**: 1499 – 11 dec. 1510; 11 jaar en enkele maanden; overleden.
11 dec.; pie memorie; abbatis.
31. **Johannes de Clerc**: dec. 1510 – najaar 1525; 15 jaar; ontslag genomen; † 1527.
29 nov.; pie memorie; quondam abbatis.
32. **Cornelius Hey**: 10 dec. 1525 – maart 1543; 18 jaar en 3 maand; ontslag genomen; † 1553.
8 mei; pie memorie; quondam abbatis.

33. **Johannes van den Evene:** 25 maart 1543 – aug. 1567; 24 jaar; ontslag genomen; † 1571.
22 nov.; recolende memorie; quondam abbatis.
34. **Michael van Male:** 24 aug. 1567 – 18 sept. 1578; 11 jaar; overleden.
18 sept.; pie memorie; abbatis.
35. **Petrus Aloys:** 26 dec. 1578 – 13 dec. 1587; overleden.
13 dec.; pie memorie; abbatis.
36. **Adrianus Wasteels:** 14 maart 1588 – 5 maart 1594; overleden.
5 maart; pie memorie; abbatis.
37. **Antonius de Langhe:** 24 mei 1594 – 11 april 1606; overleden.
11 april; felicis recordationis; abbatis.
38. **Christianus van den Abeele:** 26 mei 1606 – 13 juli 1613; overleden.
13 juli; pie memorie; abbatis.
39. **Johannes David:** 2 aug. 1615 – 25 juli 1636; overleden.
25 juli; pie memorie; abbatis.
40. **Michael Mordack:** 17 okt. 1636 – 21 maart 1637; overleden.
21 maart; abbatis.
41. **Christianus Roelofs:** 1 dec. 1637 – 4 mei 1657; overleden.
4 mei; pie memorie; abbatis.
42. **Johannes de Neve:** 7 sept. 1657 – 4 maart 1685; overleden.
4 maart; abbatis.

Hugo van Fosses als kanunnik in Fosses-la-Ville en Cambrai (1087/95-1121/23)

(Bijdrage tot de ontstaansgeschiedenis van de Orde van Prémontré

Inhoudstafel

- §1. Quoddam castrum Fossas nomine
- §2. Hugo "Deus, Deus meus, respice"
- §3. Pontificatus vero domni Burcardi anno III°
- §4. Nomen clerici illius Hugo erat
- §5. Hugo canonicus noster
- §6. Hugo S[artensis]
- §7. Signum Hugonis sublevitae
- §8. Hugo dictus Abbas
- §9. Hugo de Morcheies decanus
- §10. Obierunt Rogerus et Heribertus
- §11. Kameracum venit
- §12. Scripsi et recognovi
- §13. Ad Valentianas castrum
- §14. Professioni canonicae attitulatus
- §15. Hugo capellanus episcopi
- §16. Circuibat castella, villas et oppida
- §17. Non reversus usque post biennium
- §18. Actum apud Namurcum
- §19. Unus ex archicapellanis nostris
- §20. Circa Forense videlicet territorium
- §21. In villa Floreffiae
- §22. Hominem Dei secutus est
- §23. In loco Praemonstratensi
- §24. Ad beati Gaugerici reverentiam
- §25. Domnus siquidem Hugo Praemonstratensis
- §26. Interrogavit eum quisnam esset

Over de pre-norbertijnse levensloop van Hugo¹ van Fosse of Fosses (alias “van Cambrai”², “van Prémontré”³, “des Fossés”⁴, “van Fossé”⁵ of “van Fossa”⁶), eerste abt (1128-1161)⁷ van Prémontré en “organisator

¹ Vgl. de verduitschte schrijfwijze van zijn voornaam bij BURCHARD VAN URSBERG, *Chronicon*, uitg. O. HOLDER-EGGER en B. VON SIMSON, in *Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi*, dl. XVI, Hannover, 1916², blz. 17, a° 1135; uitg. M. BECHER m.m.v. F. HARTMANN en A. PLASSMANN, in *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters*, dl. XVIII-B, Darmstadt, 2007, blz. 130, a° 1135: “Huch abbas Premonstratensis primus post Norbertum ...”.

² Zie, voor deze alternatieve naamkeuze: A. MIRAEVS [= LE MIRE], *Ordinis Praemonstratensis chronicon*, Keulen, 1613, *Index rerum*, f° [Z2], art. *Hugo Cameracensis*; G. [LIENHART], *Sylloge, in qua viri ex ordine Praemonstratensi, scriptis et doctrina celebres recensentur*, Augsburg, 1771, blz. 289^a; J. COLLIN DE PLANCY en É. DARAS, *Le bienheureux Hugues de Cambrai*, in *Grande vie des saints*, dl. III, Parijs, 1872, blz. 526; A. BOURGEOIS, *Histoire des évêques et archevêques de Cambrai*, Rome e.a., 1876, blz. 153^a; P. GUÉRIN, *Le bienheureux Hugues de Cambrai*, in *Les petits Bollandistes. Vies des saints de l'ancien et du nouveau testament*, dl. II, Parijs, 1888⁷, blz. 441; vgl. J.-A. FABRICIUS en C. SCHOETGEN, *Hugo Cameracensis*, in *Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis*, dl. III, Padua, 1754², blz. 289^a (Florence, 1858³; Graz, 1962⁴, blz. 269^a); J.-B. L'ÉCUY, *Hugues de Fosse, ... surnommé aussi Hugues de Cambrai*, in: [L.-G.] MICHAUD, *Biographie universelle ancienne et moderne*, dl. XX, Parijs, 1858², blz. 135^b.

³ J. DUBOIS, *Hugues (Bienheureux) de Prémontré*, in *Catholicisme, hier, aujourd'hui, demain*, dl. V, Parijs, 1962, kol. 1025; [], *Hugo van Fosses of van Prémontré*, in *Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie*, dl. XII, Hasselt-'s-Gravenhage, 1975, blz. 336^b; [], *Hugues de Fosses ou de Prémontré*, in *Grand dictionnaire encyclopédique Larousse*, dl. VIII, Parijs, 1983, blz. 5372^a; [], *Hugo van Fosses of Hugo van Prémontré*, in *Grote Winkler Prins encyclopedie*, dl. XI, Amsterdam-Antwerpen, 1991⁹, blz. 550^{b-c}; vgl. É. BROUETTE, *Table générale des abbés, prieurs conventuels et prévôts de l'Ordre de Prémontré des origines à la fin du XVe siècle*, in *Studia monastica*, dl. XXII, 1980, blz. 145, art. *Hugo*/41; F. en T. BAUTZ, *Hugo von Fosse(s), (Fossensis, H. v. Prémontré)*, in *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon*, dl. II, Hamm-Herzberg, 1990², kol. 1140.

⁴ [P.] HÉLYOT, *Prémontré (Ordre des chanoines réguliers de)*, in *Dictionnaire des ordres religieux*, dl. III, Parijs, 1850², blz. 275^a; L. DE GONZAGUE [= DARAS], *S. Norbert et ses premiers disciples. Étude historique*, in *La cour d'honneur de Marie*, dl. X, 1873, blz. 1814, nr. 1, art. *Le bienheureux Hugues des Fossés*; ID., *Nomenclature des écrivains de l'Ordre de Prémontré depuis sa fondation jusqu'à nos jours, 1120-1884*, in *Esquisses de l'histoire littéraire de l'Ordre de Prémontré*, Parijs e.a., 1890, blz. 19, art. *Hugues (des Fossés)*. Te vgl.: M. HARTIG, *Fosses (Saint-Maur-des-Fossés), ehem. OSB-Abtei* [Fr., dep. Val-de-Marne, arr. Créteil], in *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl. IV, Freiburg im Breisgau, 1960³, kol. 226.

⁵ W. HINNEBUSCH, *Origins and Development of Religious Orders*, in *Review for Religious*, dl. XXIX, 1970, blz. 62: “Hugh of Fossé”.

⁶ J. GILISSEN, *Norbertus van de burcht Gennep*, in *Norbertus van de burcht Gennep 1015-1115-1965. Gedenkboek*, Gennep, 1965, blz. 20, 32, 33, 35, 37, 46, 53 (waar de plaatsaanduiding onvertaald blijft).

⁷ N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, dl. II, Straubing, 1952/55, blz. 527, nr. 1, art. *Hugues de Fosses*; B. ARDURA, *Abbayes, prieurés et monastères de l'Ordre de Prémontré en France des origines à nos jours. Dictionnaire historique et bibliographique*, Nancy, 1993, blz. 438, nr. 1, art. *Hugues de Fosses*; vgl. MONACHI CONGREGATIONIS S. MAURI ORDINIS S. BENEDICTI, *Gallia christiana in provincias ecclesiasticas distributa*, dl. IX: *De provincia Remensi*, Parijs, 1751, kol. 644-645, nr. II, art. *B. Hugo I*.

van de premonstratenzerorde”⁸, heerst heden ten dage in grote trekken wel eensgezindheid onder de geïnteresseerde mediëvisten, kerkhistorici, ordehistorici, biografen, hagiologen, tekstuitgevers, bronnencritici, literatuurhistorici en encyclopedisten, maar bestaat op weinig punten absolute zekerheid⁹.

Strikt genomen is het reeds een eeuw geleden (1908/09, met herwerking¹⁰ in 1925) dat H. Lamy baanbrekend bronnenonderzoek heeft verricht¹¹, dat rechtstreeks en uitsluitend aan de persoon en de levensweg van Hugo was gewijd, en dat ten tijde van het proces voor diens zaligverklaring (1927) voor een groot deel ook J. Crépin¹² en A. Žák¹³ heeft geïnspireerd¹⁴. Nadat W. Grauwen, vervolgens, in 1968 en 1990 een gedegen

⁸ W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse*, in *Nationaal biografisch woordenboek*, dl. III, Brussel, 1968, kol. 412; vgl. Id., *Hugues de Fosses*, in *Nouvelle biographie nationale*, dl. II, Brussel, 1990, blz. 228^a. Voor bijkomende verwijzingsplaatsen: zie verder, §26 vn.

⁹ Vgl. dienaangaande de onbevooroordeelde opinie van É. DE MOREAU, *Histoire de l'Église en Belgique*, dl. III, Brussel, 1946, blz. 457: “De tous les abbés norbertins originaires de la Belgique à cette époque le plus célèbre est évidemment le premier abbé de Prémontré, ..., Hugues de Fosses. Cependant on possède bien peu de détails sur sa vie, ...” (de auteur bedoelt daarmee voornamelijk de periode tot 1126/28). H. GRAUWEN, *Hugo van Fosse* ..., blz. 412 (*Hugues de Fosses* ..., blz. 228^a) betreurde vooral de zo goed als onbestaande informatie over Hugo's jeugd; hetzelfde deden onlangs nog B. ARDURA, E. HAGMAN en R. VANASSE, *The Order of Prémontré: History and Spirituality*, De Pere, [2002], blz. 37: “We know very little about the youth of the first abbot of Prémontré, Blessed Hugh of Fosses”.

¹⁰ Vgl. [] LE MÉNIL, *La glorification de saint [sic] Hugues de Fosses dans sa ville natale*, in *La terre wallonne*, dl. XVIII, 1928, blz. 83.

¹¹ H. LAMY, *Vie du bienheureux Hugues de Fosses, 1er abbé de Prémontré*, in *Revue de l'Ordre de Prémontré et de ses missions. “Bibliothèque norbertine”*, dl. X, 1908, blz. 156-169, 209-226, 292-303; dl. XI, 1909, blz. 90-98, 134-146, 183-199, 235-251, 298-318 (overdruk: *Vie du bienheureux Hugues de Fosses, premier abbé de Prémontré*, Leuven, 1909, 120 blz., eigen paginering). Hernomen en bijgewerkt in: Id., *Le bienheureux Hugues de Fosses*, in *La terre wallonne*, dl. XIII, 1925/26, blz. 5-88 (overdruk: *Vie du bienheureux Hugues de Fosses, premier abbé de Prémontré († 1164)*, Charleroi, 1925, 90 blz., ongewijzigde paginering).

¹² J. CRÉPIN, *Notice historique sur le bienheureux Hugues de Fosses*, in *Les cloches de St Feuillen. Bulletin paroissial de Fosses*, dl. III, 1925, blz. 382-384, 411-412, 437-441, 455-456, 464-466, 490-492, 507-508, 520-522, 637-638.

¹³ A. ŽÁK, *Der selige Hugo von Fosses, erster Abt von Prémontré und Generalabt des Prämonstratenserordens*, Wenen, 1928, 12 blz.

¹⁴ K. ELM, in *Studien zum Prämonstratenserorden*, Göttingen, 2003, blz. 40, gispt nochtans het hagiografisch karakter van deze bijdragen die in zijn ogen al te zeer, in de trant van de 17de- en 18de-eeuwse biografische geschriften over Hugo, op de zaligverklaring (05/13 juli 1927: zie A. VICO en A. MARIANI, *[Decretum] confirmationis cultus ab immemorabili tempore praestiti servo Dei Hugoni Fossensi, ordinis Praemonstratensis abbati, beato nuncupato, super dubio*, in *Acta apostolicae sedis*, dl. XIX, 1927, blz. 316 (en in *An. Praem.*, dl. III, 1927, blz. 463); [] LE MÉNIL, *La glorification* ..., blz. 83-84; E. CHARDAVOINE, *B. Hugues de Fosses, dont le culte immémorial a été confirmé le 13*

status quaestionis had opgemaakt van de beschikbare inlichtingen over de *abbas primus* van Prémontré¹⁵ (en daarnaast diens aarzelende houding tussen november 1119 en mei 1121 had gewikt en gewogen)¹⁶, en T. Říha (1971)¹⁷ en J. Lecomte (1999)¹⁸ die arbeid nog eens ten dele hadden overgedaan, nadat H. Kroll in 1980 tussendoor getracht had Hugo's voornaamste karaktereigenschappen te analyseren¹⁹, en nadat B. Ardura in 1995²⁰ nogmaals diens uitgelezen organisatietalent in de kijker had gesteld, heeft K. Elm in 2003 op zijn beurt moeten erkennen dat er bij ontstentenis van egodocumenten bijzonder weinig geweten is over de persoonlijkheid²¹ en over de beginnende loopbaan van Hugo, en heeft hij zich in zijn overzichtsartikel oordeelkundig toegespitst op het diepgaand evalueren van Hugo's verwezenlijkingen²² in Prémontré²³. De oudste

juill. 1927, in *Annuaire pontifical catholique*, dl. XXXI, 1928, blz. 831^b (vgl. blz. 820: "5 juill. 1927"); an.: A. VAN DEN HURK, *Analecta Praemonstratensia. Tabulae generales tomorum I* (1925) – XLIII (1967), Averbode, 1968, blz. 46, art. 1927, julii 13) van Hugo aanstuurden (vgl. de tekst van het gelegenheidssermoeven van H. LAMY, *Le bienheureux Hugues de Fosses, honneur de sa ville natale*, Fosses-la-Ville, 1928).

¹⁵ W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse* ..., kol. 412-421; ID., *Hugues de Fosses* ..., blz. 228-232. Voorts komt Hugo zijdelings ter sprake in sommige (zie hierna, passim) van de bekende detailstudies van W. Grauwen over de pre-Maagdenburgse periode van de heilige Norbert.

¹⁶ W. GRAUWEN, *De terugkeer van Hugo en de duiveluitdrijving door Norbert te Nivel, 1121*, in *An. Praem.*, dl. LXVII, 1991, blz. 189-191, 196-197.

¹⁷ T. ŘÍHA, *Blahoslavený Hugo de Fosses pokračovatel v díle Norbertově*, in *Svatý Norbert a jeho dílo*, Rome, 1971, blz. 127-143.

¹⁸ J. LECOMTE, *Le Bienheureux Hugues de Fosses (v. 1090-1164)*, in *Introduction à l'histoire de Fosses-la-Ville de l'an mil à 1200*, Bouge (Namen), [= dl. II], 1999, blz. 312-321.

¹⁹ H. KROLL, *Zum Charakter des Prämonstratenserordens in den ersten Jahrzehnten seines Bestehens*, in *An. Praem.*, dl. LVI, 1980, blz. 22-25, art. *Hugo von Fosses*.

²⁰ B. ARDURA, *Hugues de Fosses, l'organisateur*, in *Prémontrés. Histoire et spiritualité*, Saint-Étienne, 1995, blz. 47-62; *Hugh of Fosses, the organizer*, in: ID., E. HAGMAN en R. VANASSE, *The Order* ..., blz. 37-54.

²¹ K. ELM, *Hugo von Fosses. Erster Abt von Prémontré und Organisator des Prämonstratenserordens*, in *Studien zum Prämonstratenserorden*, blz. (36-55) 40: "Über Hugo von Fosses als Person wissen wir nicht viel mehr als über Gottfried von Cappenberg und Norbert von Xanten, hat er doch wie sie keine autobiographischen Schriften interlassen".

²² Vgl., voor het zuiver economische beleid, reeds D. LOHRMANN, *Die Erwerbspolitik der Abtei Prémontré unter Norbert von Xanten und Hugo von Fosse (1120-1161)*, in *Erwerbspolitik und Wirtschaftsweise mittelalterlicher Orden und Klöster*, Berlijn, 1992, blz. 31-32, 40-50.

²³ De aankondiging van I. CRUSIUS, ... *ut nulla fere provincia sit in partibus Occidentis, ubi ejusdem religionis congregationes non inveniantur* ... *Prämonstratenser als Forschungsaufgabe*, in *Studien zum Prämonstratenserorden*, blz. 24, stellend dat "Kaspar Elm wird in diesem Bande dafür sorgen, daß Hugo von Fosses, dem nicht einmal ein Eintrag im Lexikon des Mittelalters vergönnt wurde, Gerechtigkeit widerfährt", is dan ook in die engere zin te interpreteren.

gedrukte biografieën van de proto-abt, zoals deze van J. Le Paige (1633)²⁴, J. Van Craywinckel (1664)²⁵ of M. Illana (1755)²⁶, waren, met de karige informatie waarover men destijds kon beschikken, ook al die weg²⁷ opgegaan²⁸.

In feite²⁹ moet men, ten opzichte van Hugo³⁰, heden nog steeds de verzuchting “*dat over hem een definitieve biographie samengesteld wordt*”, gelijk ze al in 1943 door E. Valvekens³¹ geformuleerd werd, onderschrijven, en kan men de ontgoocheling van S. Weinfurter³² over

²⁴ J. LE PAIGE, *Vita beati Hygonis S. P. nostri Norberti primi discipuli, Præmonstratensis ecclesiæ primi abbatis, & eiusdem Ordinis post S. Norberti prepositi generalis*, in *Bibliotheca Præmonstratensis Ordinis*, dl. I-2, Parijs, 1633 (Averbode, 1998²), blz. 416^a-435^b.

²⁵ J. VAN CRAYWINCKEL, *Het leven vanden salighen Hvgo, eersten discipel van den heylighen Norbertvs, eersten abt van de kercke van Praemonstreit, eersten generael van de Witte Ordre, in Legende der H.H. van de Ordre vanden H. Norbertvs*, dl. I, Mechelen, 1664, blz. 215-250.

²⁶ M. ILLANA, *La vida del ven. Hugo primer abad de Premonstré, y sus fundaciones*, in *Historia del gran padre, y patriarcha san Norberto, fundador del Orden candido Premonstratense de canonigos reglares del gran padre, y doctor de la Iglesia San Agustin, y de los varones ilustres del mismo Orden*, dl. II, Salamanca, 1755, blz. 404-429.

²⁷ Dat gold in mindere mate voor de schets van de hand van G. [LIENHART], *B. Hugo, Fossensis*, in *Sylloge ...*, blz. 289^a-294^b.

²⁸ Zie ook CH. TAIÉE, *Hugues Ier*, in *Bulletin de la Société académique de Laon*, dl. XIX, 1868/70 (uitg. 1872), blz. 126/134-143; F. PETIT, *Hugues de Fosses (et Gauthier de Saint-Maurice)*, in *La spiritualité des Prémontrés aux XIIe et XIIIe siècles*, Parijs, 1947, blz. 44-49.

²⁹ Voor de andere biografische bijdragen over Hugo, dikwijls van encyclopedische of vulgariserende aard, uit de 18de tot de 21ste eeuw: zie hierna, passim.

³⁰ Ziehier een paar onverbloemde uitspraken over zijn onschatbare betekenis voor de leefbaarheid van de vroege premonstratenzer Orde: F. WEINFURTER, *Reformkanoniker und Reichsepiskopat im Hochmittelalter*, in *Historisches Jahrbuch*, dl. XCVII-XCVIII, 1978, blz. 176: “Längst ist sich die Forschung einig in dem Urteil, daß die angehende Prämonstratensergruppe ihr Weiterleben allein dem Nachfolger Norberts, Hugo von Fosses, zu verdanken hatte, der 1128 die Leitung von Prémontré übernahm”; K. ELM, *Norbert von Xanten (1080/85-1134)*, in *Rheinische Lebensbilder*, dl. XV, Keulen, 1995, blz. 19: “Wo man ihn [= Norbert] selbst gepriesen hat, lobt man heute seinen Gefährten Hugo von Fosses, der dem Prämonstratenserorden seine die Jahrhunderte überdauernde Rechtsgestalt gab”. Eenzelfde opvatting wordt ex inverso onder woorden gebracht door G. WOLF, *Trado meipsum Ecclesiae. Die Feiern der Eingliederung in den Prämonstratenser-Orden als Spiegel prämonstratensischer Spiritualität*, Windberg, 2005, blz. 16: “Zudem sollte man – bei aller Hochschätzung vor dem Charisma Norberts – dessen Rolle in der geschichtlichen Rückschau (etwa gegenüber Hugo von Fosses) nicht überbewerten”.

³¹ E. VALVEKENS, *Norbert van Gennep*, Brugge, 1943, blz. 132, vn. 25.

³² S. WEINFURTER, *Norbert von Xanten und die Entstehung des Prämonstratensersordens*, in *Barbarossa und die Prämonstratenser*, Göppingen, 1989, blz. 92, vn. 39; in *Gelebte Ordnung – Gedachte Ordnung. Ausgewählte Beiträge zu König, Kirche und Reich*, Ostfildern, 2005, blz. 76, vn. 39.

het uitblijven van een “wissenschaftlich umfassende und fundierte Darstellung dieser für die Entstehung des Prämonstratenserordens so wichtigen Persönlichkeit” ten volle begrijpen³³.

§1. Quoddam castrum Fossas nomine³⁴

Men gaat er thans algemeen van uit dat Hugo het levenslicht zag te Fosse³⁵ of Fosses³⁶, in het prinsbisdom³⁷ Luik³⁸, en dat zijn geboorte³⁹ te

³³ Ook F. FELTEN, *Zwischen Berufung und Amt. Norbert von Xanten und seinesgleichen im ersten Viertel des 12. Jahrhunderts*, in *Charisma und religiöse Gemeinschaften im Mittelalter*, Münster, 2005, blz. 113, vn. 39, noemt Hugo een, in geschiedbronnen én literatuur, “stiefmutterlich behandelten” persoonlijkheid.

³⁴ Het hoeft niet gezegd dat de paragraaftitels bestaan uit knipsels uit de geconsulteerde bronnen (hoewel sommige ervan in het bewuste document niet rechtstreeks op Hugo toegepast worden).

³⁵ Zie M. CHAPELLE, *Coup d'œil sur Fosses-la Ville*, Mettet, 1981, blz. 10: de naamvariatie Fosse/Fosses (zie ook hierna) is van onomastische oorsprong; de officiële schrijfwijze werd pas tussen 1949 en 1963 beslecht.

³⁶ B. FISEN, *B. Hygo Fossensis*, in *Flores ecclesiae Leodiensis sive vitae vel elogia sanctorum & aliorum qui illustriori virtute hanc diocesis exornarunt*, Rijsel, 1647, blz. 110, nr. I; (CH.-)L. HUGO, *Sacri et canonici ordinis Praemonstratensis annales*, dl. I, Nancy, 1734 (Averbode, 1999²), kol. 5; *Gallia christiana* ..., dl. IX, kol. 644 (“Fossensis dictus”); G. LIENHART, *B. Hugo, Fossensis* ..., blz. 289^a; J. WATKINS en [J.-B.] L'ÉCUI, *Hugues ou Hugo*, in *Nouveau dictionnaire universel, historique, biographique, bibliographique et portatif*, dl. II, Parijs, 1803, blz. 554^b, nr. IV; F.-X. DE FELLER, CH. WEISS en [J.] BUSSON, *Hugues de Fosse (le bienheureux)*, in *Biographie universelle ou dictionnaire historique des hommes qui se sont fait un nom*, dl. IV, Parijs e.a., 1848, blz. 465^a; J.-B. L'ÉCUI, *Hugues de Fosse* ..., blz. 135^b; CH. KAIRIS [= A. STASSIN], *Notice historique sur la ville de Fosses*, Luik, 1858, blz. 21 (“un jeune homme natif de Fosses, appelé Hugues”); J. HILLEGEER, *Gelukzalige Hugo, eerste medegezel van den H. Norbertus*, in *België en zijne heiligen*, dl. III, Gent, 1870, blz. 26; H. FISQUET, *Prémontré (chef d'ordre)*, in *La France pontificale. Métropole de Reims. Soissons et Laon*, Parijs, [1870], blz. 364; L. GOOVAERTS, *Hugues de Fosse (le Bienheureux)*, in *Écrivains, artistes et savants de l'Ordre de Prémontré. Dictionnaire bibliographique*, dl. I, Brussel, 1899/1902 (Genève, 1971²), blz. 400^a; H. LAMY, *Vie* ..., 1908/09, blz. 160 of blz. 5; JOZ. JANSSEN, *La Belgique norbertine ou l'Ordre de Prémontré en Belgique à travers huit siècles d'existence, 1120-1920*, dl. I, Averbode, 1920, blz. 5; J. CRÉPIN, *Notice* ..., blz. 411; H. LAMY, *Vie* ..., 1925, blz. 10-11; A. VICO en A. MARIANI, *Decretum* ..., blz. 316 of blz. 463; A. ŽÁK, *Der selige Hugo* ..., blz. 4; E. CHARDAVOINE, *B. Hugues de Fosses* ..., blz. 831^b; A. BUTLER en H. THURSTON, *BD. Hugh of Fosse, Conf.*, in *The Lives of the Saints*, dl. II, Londen, 1930, blz. 153; B. GRASSL, *Der selige Hugo*, in *Die Heiligen des Prämonstratenserordens in Betrachtungen*, Uznach, 1933², blz. 88; [P.] BAUDOT en [C.] CHAUSSIN, *Le bienheureux Hugues de Fosses*, in *Vies des saints et des bienheureux selon l'ordre du calendrier*, dl. II: *Février*, Parijs, 1936, blz. 237; A. VAN DEN HURK, *De zalige Hugo van Fosses (17 februari)*, in *Met de heiligen het jaar rond*, dl. I, Hasselt, 1948, blz. 235; H. HEIJMAN, *Hugo van Fosses, Zalige*, in *De katholieke encyclopaedie*, dl. XIII, Amsterdam-Antwerpen, 1952, kol. 718; J. DUBOIS, *Hugues (Bienheureux)* ..., kol. 1025; THE BENEDICTINE MONKS OF ST AUGUSTINE'S ABBEY, RAMSGATE, *Hugh of Fosse (Bl)*

O.Praem., in *The Book of Saints. A Dictionary of Servants of God canonized by the Catholic Church*, Londen, 1966⁵, blz. 350^b; N. BACKMUND, *Hugh of Fosse, Bl.*, in *New Catholic Encyclopedia*, dl. VII, New York e.a., 1967, blz. 191^a; J.-B. VALVEKENS, *Hugues de Fosses (bienheureux)*, in *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, dl. VII, Parijs, 1969, kol. 879, nr. 6; ID., *Ugo di Fosses, beato*, in *Bibliotheca sanctorum*, dl. XII, Rome, 1969, kol. 756; T. ŘÍHA, *Blahoslavený Hugo ...*, blz. 127; [], *Hugo van Fosses of van Prémontré*, in *Grote Nederlandse Larousse encyclopedie*, dl. XII, kol. 336^b; J. DELANEY, *Hugh of Fosses, Bl.*, in *Dictionary of Saints*, New York, 1980 (Londen, 1982²), blz. 292^a; [], *Hugues de Fosses ou de Prémontré*, in *Grand dictionnaire encyclopédique Larousse*, dl. VIII, blz. 5372^a; [], *Hugo Fossensis*, in *Repertorium fontium historiae mediæ ævi*, dl. V, Rome, 1984, blz. 585^b; M. STROOBANTS, *Hugues de Fosse*, in *Dix mille saints. Dictionnaire hagiographique*, Turnhout, 1991, blz. 253^a; G. VOLLEBREGT, *De zalige Hugo, getuige van ons leven*, in *Berne*, dl. XLVI, 1993, blz. 12; B. ARDURA, *Hugues de Fosses ...*, blz. 47; [R. AUBERT en J.-P. HENDRICKX (red.)], *Hugues de Fosses*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques* [= *D.H.G.E.*], dl. XXV, 1995, kol. 230; J. JANSSEN en H. JANSSENS, *Hugo van Fosses*, in *Beeldhouwkunst in de premonstratenzerabdij van Averbode*, Brussel-Averbode, 1999, blz. 101; S. VAN DER LINDEN, *Hugo van Fosses*, in *De heiligen*, Amsterdam-Antwerpen, 1999, blz. 403^b; B. ARDURA, E. HAGMAN en R. VANASSE, *Hugh of Fosses ...*, blz. 37; K. ELM, *Hugo von Fosses ...*, blz. 42; enzovoort.

³⁷ Van historisch standpunt is de kerkelijke omschrijving "bisdom Luik" te verkiezen, zoals bv. bij J. LE PAIGE, *Vita beati Hygonis ...*, blz. 416^a ("in Fossensi pago [= parochia], Leodiensis diocesis"); J. VAN CRAYWINCKEL, *Het leven ...*, blz. 215 ("te Foss ... in het krisdom van Luyck"); M. ILLANA, *La vida ...*, blz. 404^b ("Fosa, Villa del Obispado de Liege"); E. CHARDAVOINE, *B. Hugues de Fosses ...*, blz. 831^b; P. BAUDOT en C. CHAUS-SIN, *Le bienheureux Hugues ...*, blz. 237. Over de kerkelijk-politieke betekenis van de geografische entiteit "(prins)bisdom Luik" of "land van Luik": zie verder, §18.

³⁸ Vergelijk anderzijds [L.-M.] PÉTIN, *Hugues (le bienheureux)*, in *Dictionnaire hagiographique ou vies des saints et des bienheureux*, dl. II, Parijs, 1850, kol. 1460 ("bourg de Fosse, près de Liège"); J. STADLER, *Hugo*, in *Vollständiges Heiligen-Lexikon*, dl. II, Augsburg, 1861 (Hildesheim-New York, 1975²), blz. 789^b, nr. 19 ("Fosses bei Lüttich"); A. SCHÜTTE, *Hugo, sel.*, in *Handbuch der deutschen Heiligen. Alphabetisches Verzeichnis der deutschen Heiligen, Seligen, Ehrwürdigen und Gottseligen*, Keulen, 1941, blz. 176^a (id.). Andere biografen leggen het accent op de nabijheid van de stad Namen: J.-B. L'ÉCUY, *Hugues de Fosse ...*, blz. 135^b ("Fosse, près de Namur"); J. DELANEY en J. TOBIN, *Hugh of Fosses, Bl.*, in *Dictionary of Catholic Biography*, Garden City (New York), 1961, blz. 578^a ("Born near Namur, Belgium"), of op het graafschap Namen als ressort: F. PÉREN-NÈS, *Hugues de Fosse (le bienheureux)*, in *Dictionnaire de biographie chrétienne*, dl. II, Parijs, 1851, kol. 741 ("Fosses ..., maintenant du comté de Namur"). Merk op: slechts weinige auteurs verkiezen, bij de lokalisering van Hugo's geboorteplaats, rechttaan de huidige omschrijving "provincie Namen": zie [B. LUYKX], *Hugo, zalige*, in *Encyclopaedie van het katholicisme*, dl. II, Bussum, 1955, kol. 118.

³⁹ Een enkele keer laat men Hugo in Luik geboren worden: [J.-P. CAMUS], *L'homme apostolique, en la vie de S. Norbert archevesque de Magdebovg, primat d'Allemagne, fondateur de l'Ordre de Premonstré*, Caen, 1640, f° 75 r°: "Hugues, qui estoit né Liegeois" (vgl. echter f° 79 v°: "Fosse, bourgade du Liege, d'ou il estoit né"); F. DUBAL, *Vida apostolica, mverte, y translacion de N. P. y patriarca S. Norberto fundador del orden candido, y canonico Premonstratense, arçobispo de Magdebovg, primado de Alemania, apostol de Flandes, y patron de Bohemia*, Madrid, 1667, f° 26 v°: "Hugo, que era natural de Liege" (vgl. echter f° 27 v°, 30 v°); L. HUGO en [D. SCHINDLER], *Vita S. Norberti archi-episcopi Magdeburgensis, & Ordinis canonicorum regularium Præmonstratensium fundatoris*, Praag, 1732 (Parijs-Rome, 1867²), blz. 54: "is [= Hugo] fuerit Leodiô oriundus".

situëren valt op het einde van de elfde eeuw⁴⁰, meer bepaald in⁴¹ of omtrent⁴² het jaar 1093⁴³. Het staat wel vast dat hij van een bemiddelde

⁴⁰ F.-X. DE FELLER, *Hugues de Fosse* ..., blz. 465^a; L.-M. PÉTIN, *Hugues (le bienheureux)* ..., kol. 1460; F. PÉRENNÈS, *Hugues de Fosse* ..., kol. 741; J. STADLER, *Hugo* ..., blz. 789^b; É. VAN ARENBERGH, *Hugues de Fosses (le Bienheureux)*, in *Biographie nationale de Belgique*, dl. IX, Brussel, 1886/87, kol. 664; L. GOOVAERTS, *Hugues de Fosse* ..., blz. 400^b; W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse* ..., kol. 412; J. JANSEN en H. JANSSENS, *Hugo van Fosses* ..., blz. 101; D. DE CLERCK m.m.v. G. WOLF, *Zalige Hugo van Fosses*, in *Hagiologion. Levensbeelden van heiligen, zaligen en gedenkwaardige personen van de premonstratenzerorde*, Windberg, 2001, blz. 43^a; D. DE CLERCK m.m.v. G. WOLF en D.-M. DAUZET, *Bienheureux Hugues de Fosses*, in *Hagiologie. Vie des saints, bienheureux et personnages considérables de l'Ordre de Prémontré*, Windberg, 2005, blz. 46^a.

⁴¹ H. LAMY, *Vie* ..., 1908/09, blz. 160 of blz. 5; J. CRÉPIN, *Notice* ..., blz. 411; H. LAMY, *Vie* ..., 1925, blz. 11; K. HOFMANN, *Hugo v. Fosse(s)*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl. V, Freiburg im Breisgau, 1933, kol. 180 (1960², kol. 514); H. HEJMAN, *Hugo van Fosses* ..., kol. 718; M. KOYEN, *Hugo van Fosses O.Praem.*, in *Theologisch woordenboek*, dl. II, Roermond-Maaseik, 1957, kol. 2296; J.-B. VALVEKENS, *Ugo di Fosses* ..., kol. 756; S.-G. COUNESON, *Hugues de Fosses*, in *Les saints, nos frères*, dl. I, Parijs, 1970, blz. 108, nr. 4; T. ŘÍHA, *Blahoslavený Hugo* ..., blz. 127; M. DUFFY, *Hugh of Fosse, Bl.*, in *Encyclopedic Dictionary of Religion*, dl. [II], Philadelphia-Washington, 1979, blz. 1727^a; F. en T. BAUTZ, *Hugo von Fosse(s)* ..., kol. 1140; R. AUBERT en J.-P. HENDRICKX (red.), *Hugues de Fosses* ..., kol. 230; S. VAN DER LINDEN, *Hugo van Fosses* ..., blz. 403^b. Iets meer terughoudend: A. ŽÁK, *Der selige Hugo* ..., blz. 4 ("wahrscheinlich im Jahre 1093"); J. DELANEY en J. TOBIN, *Hugh of Fosses* ..., blz. 578^a ("1093?"); N. BACKMUND, *Hugh of Fosse* ..., blz. 191^a ("probably 1093"); J.-B. VALVEKENS, *Hugues de Fosses* ..., kol. 879 ("vraisemblablement en 1093"); [], *Hugo van Fosses of van Prémontré*, in *Grote Nederlandse Larousse encyclopedie*, dl. XII, kol. 336^b ("1093?"); G. STRAUCH en I. PICHLER, *Sl. Hugo von Fosses*, in *Liturgischer Kalender der Heiligen und Seligen des Prämonstratenserordens*, Schlägl, 1982, blz. 7* ("wahrscheinlich im Jahr 1093"); O. WIMMER en H. MELTZER, *Hugo von Fosses OPraem, Sel.*, in *Lexikon der Namen und Heiligen*, Innsbruck e.a., 1982, blz. 381^a ("wahrscheinlich 1093"); T. HANDGRÄTINGER, *Ordensheilige*, in *Communicantes. Schriftenreihe zur Spiritualität des Prämonstratenserordens*, dl. XI, 1998, blz. 20, art. *Hugo* ("wahrscheinlich im Jahr 1093"); D. DE CLERCK m.m.v. G. WOLF, *Sel. Hugo von Fosses*, in *Hagiologion. Lebensbilder der Heiligen, Seligen und großen Gestalten des Prämonstratenser-Ordens*, Windberg, 1999, blz. 37^a ("wohl 1093").

⁴² J. ROMAIN, *Fosses, son passé, son folklore*, Fosses-la-Ville, [1949] (Brussel, 1989²), blz. 16 ("vers 1093"); J. DUBOIS, *Hugues (Bienheureux)* ..., kol. 1025 ("vers 1193"); N. BACKMUND, *Hugo von Fosses*, in *Lexikon der christlichen Ikonographie*, dl. VI, Rome e.a., 1974 (1994³), kol. 552 ("um 1093"); J. DELANEY, *Hugh of Fosses* ..., blz. 292^a ("c. 1093"); R. LARUE en G. VINCENT, *Hugo de Fossis OPraem.*, in *Clavis scriptorum Graecorum et Latinorum*, dl. II, Trois-Rivières, 1985, blz. 1441 ("CA 1093"); M. VAN ROOYEN, *Z. Hugo van Fosses*, in *Het groot voornamenboek*, dl. III, Jabbeke, 1987, blz. 128^b ("omstreeks 1093"); B. ARDURA, *Hugo de Fosses* ..., blz. 48 ("probablement vers 1093"); L. BONDÉELLE, *Hugues de Fosses*, in *Bibliothèques de l'Ordre de Prémontré dans la France d'ancien régime*, dl. I: *Répertoire des abbayes*, Parijs, 2000, blz. 230 ("vers 1093"); B. ARDURA, E. HAGMAN en R. VANASSE, *Hugh of Fosses* ..., blz. 37; A. COLIGNON, *Bienheureux Hugues de Fosses*, in *Dictionnaire des saints et des cultes populaires de Wallonie*, Luik, 2003, blz. 278 ("vers 1093"); vgl. H. VOLMULLER, *Hugo van Fosses*, in *Nijhoffs geschiedenislexicon. Nederland en België, 's-Gravenhage-Antwerpen*, 1981, blz. 270^a ("ca. 1095"); K. ELM, *Hugo von Fosses* ..., blz. 42 ("Anfang der neunziger Jahre des 11. Jahrhunderts").

Voor de variant 1085/90: zie verder, §2 vn.

familie afstamde⁴⁴ (gelet op de latere perikelen bij het afhandelen van zijn patrimoniale aangelegenheden⁴⁵), en wellicht behoorde hij zelfs tot de (plaatselijke?) adel⁴⁶ – alhoewel de bewijsgrond daarvoor voorlopig minder overtuigend is⁴⁷.

Men is het er ook over eens dat Hugo mettertijd⁴⁸, als kanunnik⁴⁹, toegetreden⁵⁰ is⁵¹ tot het lokale Sint-Foillaanskapittel⁵² en dat hij, in het

⁴³ Over de bewijsvoering voor (en weerlegging van) dit gepretendeerde geboortejaar: zie verder, §14.

⁴⁴ J. LE PAIGE, *Vita beati Hvgonis* ..., blz. 416^a ("piis & diuitibus parentibus"); J. VAN CRAYWINCKEL, *Het leven* ..., blz. 215, hst. I; H. LAMY, *Vie* ..., 1908/09, blz. 160 of blz. 5; A. ŽÁK, *Der selige Hugo* ..., blz. 4 ("einen frommen, vermögenden Elternpaar"); E. CHARDAVOINE, *B. Hugues de Fosses* ..., blz. 831^b; A. VAN DEN HURK, *De zalige Hugo* ..., blz. 235 ("een goede afkomst"); B. ARDURA, *Hugues de Fosses* ..., blz. 48 ("une famille aisée"); ID., E. HAGMAN en R. VANASSE, *Hugh of Fosses* ..., blz. 37; enzovoort.

⁴⁵ J. CRÉPIN, *Notice* ..., blz. 411; H. LAMY, *Vie* ..., 1925, blz. 11-12; W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse* ..., kol. 412-413; ID., *Hugues de Fosses* ..., blz. 228^b; B. ARDURA, *Hugues de Fosses* ..., blz. 48; ID., E. HAGMAN en R. VANASSE, *Hugh of Fosses* ..., blz. 37. Vgl. W. GRAUWEN, *Norbertus aartsbisschop van Maagdenburg (1126-1134)*, Brussel, 1978, blz. 41-42; ID. en L. HORSTKÖTTER, *Norbert, Erzbischof von Magdeburg (1126-1134)*, Hamborn (Duisburg), 1986, blz. 35. Zie verder, §4, §10 en §17.

⁴⁶ F.-X. DE FELLER, *Hugues de Fosse* ..., blz. 465^a; L.-M. PÉTIN, *Hugues (le bienheureux)* ..., kol. 1460; F. PÉRENNÈS, *Hugues de Fosse* ..., kol. 741; J.-B. L'ÉCUI, *Hugues de Fosse* ..., blz. 135^b; J. STADLER, *Hugo* ..., blz. 789^b-790^a ("aus adelichem Hause"); É. VAN ARENBERGH, *Hugues de Fosses* ..., kol. 664; L. GOOVAERTS, *Hugues de Fosse* ..., blz. 400^b; F. VON SALES DOYÉ, *Hugo de Fosses*, in *Heilige und Selige der römisch-katholischen Kirche*, dl. I, Leipzig, 1929, blz. 527; A. BUTLER en H. THURSTON, *BD. Hugh of Fosse* ..., blz. 153; W.-P. ROMAIN, *Saint Norbert, un européen*, Lyon-Parijs, 1960, blz. 62 ("de noble famille"), 130 ("le jeune seigneur du pays meusien"); H. KROLL, *Expansion und Rekrutierung der Prämonstratenser 1120-1150*, in *An. Praem.*, dl. LIV, 1978, blz. 42; D. LOHRMANN, *Die Erwerbspolitik* ..., blz. 31 ("einer belgischen Adelsfamilie aus der Gegend von Namur"); K. ELM, *Hugo von Fosses* ..., blz. 42.

⁴⁷ Vgl. ook H. LAMY, *Vie* ..., 1908/09, blz. 160-161 of blz. 5-6; W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse* ..., kol. 413; ID., *Hugues de Fosses* ..., blz. 228^b. Vgl. verder, §18-19.

⁴⁸ Het jaar 1110 wordt genoemd (M. CHAPELLE, *Coup d'œil* ..., blz. 20: "chanoine de la Collégiale de Fosse en 1110"), en vaker nog het jaartal 1115 (J. CRÉPIN, *Notice* ..., blz. 411; H. LAMY, *Vie* ..., 1908/09, blz. 162 of blz. 7, vn. 1).

⁴⁹ J. CRÉPIN, *Notice* ..., blz. 382, 411; F. PETIT, *Hugues de Fosses* ..., blz. 45; J. ROMAIN, *Fosses* ..., blz. 16 ("Chanoine de Fosses"); W.-P. ROMAIN, *Saint Norbert* ..., blz. 63; J. DUBOIS, *Hugues (Bienheureux)* ..., kol. 1025 (zonder expliciete lokalisering); W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse* ..., kol. 412; J.-B. VALVEKENS, *Ugo di Fosses* ..., kol. 756; W. GRAUWEN, *Hugues de Fosses* ..., blz. 228^b; G. VOLLEBREGT, *De zalige* ..., blz. 12; B. ARDURA, *Hugues de Fosses* ..., blz. 48 ("Chanoine de la collégiale de Fosses"); ID., E. HAGMAN en R. VANASSE, *Hugh of Fosses* ..., blz. 37.

⁵⁰ J. LE PAIGE, *Vita beati Hvgonis* ..., blz. 416^a; ID., *Bibliotheca* ..., dl. II, 1633 (1998²), *Index rerum*, blz. [1097^b], art. *Hugonis ... visio* ("Fossensis Religiosus"); M. ILLANA, *La vida* ..., blz. 404^b; J. HILLEGEER, *Gelukzalige Hugo* ..., blz. 27 (klooster in plaats van kapittel); H. LAMY, *Vie* ..., 1908/09, blz. 162 of blz. 7; J. CRÉPIN, *L'abbaye de Saint-Feuillen du Rœulx & et le chapitre de Fosses*, in *La terre wallonne*, dl. XIII, 1925/26, blz. 108 ("ancien membre du chapitre de Fosses"); D. DE CLERCK en G. WOLF, *Sel. Hugo von*

verlengde daarvan, een verzorgde opvoeding heeft genoten, te Fosses zelf⁵³, en eventueel ook in Luik⁵⁴. Hij zou in die periode ook de priestertewijding⁵⁵ ontvangen hebben.

Daar staat dan tegenover dat Hugo van Fosses⁵⁶ in 1119⁵⁷, op het moment dat hij – weliswaar zonder toenaam, maar wel op dusdanige

Fosses ..., blz. 37^a (“Kleriker des Stiftskapitels seiner Heimatstadt”); ID., *Zalige Hugo van Fosses ...*, blz. 43^a; ID. en D.-M. DAUZET, *Bienheureux Hugues de Fosses ...*, blz. 46^a; K. ELM, *Hugo von Fosses ...*, blz. 42.

⁵¹ Voor zover wij konden nagaan, is enkel G. WYMANS, *L'abbaye de Saint-Feuillien du Rœulx, en Hainaut (1125-1300)*, Averbode, 1967, blz. 40, werkelijk van oordeel “qu’il n’est pas absolument certain que Hugues ait été chanoine de Fosses”.

⁵² L. COTTINEAU, *Répertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés*, dl. I, Mâcon, 1939 (Turnhout, 1995²), kol. 1201-1202, art. *Fosses*; É. BROUETTE, *Fosses-la-Ville. Le chapitre de S.-Feuillien*, in *D.H.G.E.*, dl. XVII, Parijs, 1971, kol. 1219-1222, nr. 3.

⁵³ G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert, fondateur de l'Ordre de Prémontré et archevêque de Magdebourg*, Rijsel, 1886, blz. 98 (“de brillantes études faites au monastère de sa ville natale”); H. LAMY, *Vie ...*, 1908/09, blz. 162 of blz. 7; J. CRÉPIN, *Notice ...*, blz. 411; E. CHARDAVOINE, *B. Hugues de Fosses ...*, blz. 832^a; A. ŽÁK, *Der selige Hugo ...*, blz. 4; H. LAMY, *Vie ...*, 1925, blz. 12; P. BAUDOT en C. CHAUSSIN, *Le bienheureux Hugues ...*, blz. 237; F. PETIT, *Hugues de Fosses ...*, blz. 44; G. [= W.] ADRIAANSEN, *Vida de são Norberto, fundador da Ordem Premonstratense, arcebispo de Magdeburgo*, Petrópolis e.a., 1953², blz. 60; W.-P. ROMAIN, *Saint Norbert ...*, blz. 63; J. DUBOIS, *Hugues (Bienheureux) ...*, kol. 1025; W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse ...*, kol. 412; T. ŘÍHA, *Blahoslavený Hugo ...*, blz. 127; J. LOMBET, *L'abbaye de Floreffe*, Gembloux, 1975, blz. 8; W. GRAUWEN, *Hugues de Fosses ...*, blz. 228^b; B. ARDURA, *Hugues de Fosses ...*, blz. 48; J. JANSSEN en H. JANSSENS, *Hugo van Fosses ...*, blz. 101; B. ARDURA, E. HAGMAN en R. VANASSE, *Hugh of Fosses ...*, blz. 37. Vgl. H. LAMY, *Vie ...*, 1908/09, blz. 161 of blz. 6: “par un saint prêtre de la ville [de Fosses]”.

⁵⁴ Zie verder, §2.

⁵⁵ H. LAMY, *Vie ...*, 1908/09, blz. 162 of blz. 7; J. CRÉPIN, *Notice ...*, blz. 411; A. ŽÁK, *Der selige Hugo ...*, blz. 4; J.-B. VALVEKENS, *Ugo di Fosses ...*, kol. 756. Vgl. J. DELANEY en J. TOBIN, *Hugh of Fosses ...*, blz. 578^a (“he was educated as a Benedictine priest”); *The Book of Saints ...*, blz. 350^b (vgl. M. STROOBANTS, *Hugues de Fosse ...*, blz. 352^a); E. VALVEKENS, *Norbert ...*, blz. 29; G. VOLLEBREGT, *De zalige Hugo ...*, blz. 12; S. VAN DER LINDEN, *Hugo van Fosses ...*, blz. 403^b. Andere werken combineren impliciet het priesterschap en het bisschoppelijk kapelanaat van Hugo; zie nochtans verder, §14.

⁵⁶ Terloops gezegd: vroeger werd hij bij vergissing ook vereenzelvigd (of verward) met Hugo Farsitus, alias van Soissons (over deze laatste schrijver, zie A. POTTHAST, *Bibliotheca historica mediæ ævi. Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters bis 1500*, dl. I, Berlijn, 1896² (Graz, 1957³), blz. 624^a, 625^b; dl. II, 1896² (1957³), blz. 1455^b; *Repertorium fontium ...*, dl. V, blz. 582^b-583^a; R. LARUE, *Clavis ...*, dl. II, blz. 1442); C. OUDIN, *Hygo Farsitus, Praemonstrati primus abbas*, in *Commentarius de scriptoribus ecclesiae antiquis*, dl. II, Leipzig, 1722, kol. 1263-1267 (kol. 1263: “Hugonem Farsitum ... socium Norberti primum”, “Hugonem, ... cognomine Farsitum”); C. JÖCHER, *Hugo Farsitus*, in *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, dl. II, Leipzig, 1759 (Hildesheim, 1961²), kol. 1759 (in het vervolg alsnog “Fossensis” genoemd); G. [LIENHART], *Spiritus literarius Norbertinus*, Augsburg, 1771, blz. 13-14; ID., *Sylloge ...*, blz. 290^b-291^a, vn. a; A. VAN DER AA, *Hugo Farsitus*, in *Biographisch woordenboek der Nederlanden*, dl. III, Haarlem, 1852 (Amsterdam, 1969²), blz. 439^b; J. SCHOLZ, *Vita st. Norberti institutoris Ordinis Praemon-*

wijze dat er over zijn identiteit geen enkele twijfel kan ontstaan⁵⁸ – ter gelegenheid van zijn eerste kennismaking met Norbert van Gennepe⁵⁹ voor de allereerste maal⁶⁰ van zich laat spreken in de geschiedbronnen⁶¹,

stratensis, postea archiepiscopi Magdeburgensis, dl. I, Breslau, 1859, blz. 23, vn. 36 (“Farsitus idem est atque Hugo [Fossensis]”); R. ROSENMOND, *Die ältesten Biographien des heiligen Norbert. Eine kritische Studie*, Berlijn, 1874, blz. 14 vn.; E. WERNER, *Pauperes Christi. Studien zu sozial-religiösen Bewegungen im Zeitalter des Reformpapsttums*, Leipzig, 1956, blz. 48-49; ID. en M. ERBSTÖSSER, *Ketzer und Heilige*, Berlijn, 1958, blz. 169-170; vgl. N. BACKMUND, *Hugo of Fosse ...*, blz. 191^a (“It is not certain that he was the ‘Hugo Farsitus’ ...”); F. en T. BAUTZ, *Hugo von Fosse(s) ...*, kol. 1140 (“Wahrscheinlich ist er mit H. Farsitus identisch, ...”). Dat was het gevolg van een (vermeende) persoonsverwarring, begaan door Pierre Abaelard (*Sermo de sancto Joanne Baptista*, uitg. J.-P. MIGNE, in *Patrologiae [latinae] cursus completus*, dl. CLXXVIII, Parijs, 1855, kol. 605C). Vgl. T. HANDGRÄTINGER, *Hugo ...*, blz. 20, die Hugo van Fosses handhaaft als auteur van Farsitus’ geschrift *De miraculis beatae Mariae Virginis in urbe Suessionensi*.

Zie de kritiek daarop van J.-B. L'ÉCUY, *Hugues de Fosse ...*, blz. 135^b, vn. 1; H. LAMY, *Vie ...*, 1909, blz. 190-191 of blz. 71-72 (als achterhaalde theorie beoordeeld); W. GRAUWEN, *Het getuigenis van Abaelard over Norbert van Gennepe*, in *An. Praem.*, dl. LXIII, 1987, blz. 15-16 (toch iets behoedzamer), 24. Het *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl. V, 1933, kol. 180 (1960², kol. 514) meldt nog dat het “strittig ist, ob er [= Hugo von Fosse(s)] mit H. Farsitus identisch ist”; het *Lexikon ...*, dl. V, Freiburg-München, 1996³, kol. 309, omschrijft hem daarentegen als “Nicht mit Hugo Farsit identisch”; vgl. ook A. MOLINIER, *Les sources de l'histoire de France des origines aux guerres d'Italie*, dl. II, Parijs, 1902 (New York, 1964²), blz. 261, nr. 2059. Zie verder, §22 vn.

⁵⁷ Voor zover ons bekend, laat alleen E.-F. TAILLIAR, *Chroniques de Douai*, Dowaai, 1875, blz. 150-151, nrs. 13-14, uitschijnen dat het gezochte millesiem enkele jaren vóór 1119 moet gesitueerd worden.

⁵⁸ Al was het maar wegens de manier waarop hij achteraf als bevoorrechte ooggetuige én betrokkene bij deze, voor de norbertijner geschiedenis zo providentiële, ontmoeting – die, safer kan haast niet, zich afspeelde onder het welwillende, maar alziende oog van zijn bisschop –, meer dan eens geïnterviewd zal worden ten behoeve van de “officiële” rapporten (zie bv. R. ROSENMOND, *Die ältesten ...*, blz. 67-69, 132; G. HERTEL, *Zur Lebensbeschreibung des Erzbischofs Norbert von Magdeburg*, in *Forschungen zur deutschen Geschichte*, dl. XX, 1880, blz. 592; G. NIEMEYER, *Die Miracula S. Mariae Laudunensis des Abtes Hermann von Tournai. Verfasser und Entstehungszeit*, in *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, dl. XXVII-1, 1971, blz. 169, 174; vgl. A. VAN LANGENDONCK (en A. DE BISSCHOP), *Les origines des Prémontrés dans les diocèses de Liège et de Cambrai*, in *Annuaire de l'Université catholique de Louvain*, dl. LX, 1896, blz. 181. Zie verder, §13.

⁵⁹ Voor deze “familienaam”, zie W. GRAUWEN, *De geschiedenis van Gennepe en de afstamming van Norbertus*, in *An. Praem.*, dl. LIII, 1977, blz. 80-85; en in laatste instantie W. BORNHEIM, *Die Familienbeziehungen des heiligen Norbert. Herbertiner und Norbertiner*, in *Jahrbuch für westdeutsche Landesgeschichte*, dl. IV, 1978, blz. 37 (zonder dat men zich daarom over alle, door deze auteur voorgestelde, familiebanden van Norbert dient uit te spreken).

⁶⁰ Afgezien van de, hieronder behandelde, ledenlijst van het kapittel van Fosses, die echter tot nog toe niet op Hugo van Fosses toegepast werd, en virtueel – dat maakt het voorwerp uit van §7 – van enkele Kamerijkse bisschopsoorkonden van vóór 1119.

⁶¹ A. POTTHAST, *Bibliotheca ...*, dl. I, blz. 588^b-589^a, art. *Miracula s. Mariae Laudunensis, libri 3*; dl. II, blz. 1494^a-1496^a, art. *Vita s. Norberti Magdeburgensis archiepiscopi*; SOCIÉ BOLLANDIANI, *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis*, dl. II, Brussel, 1900/01 (1949²), blz. 903, art. *Norbertus ep. Magdeburgensis*, nrs. 6248 (*I. Vita*)

namelijk in de *Vita A Norberti*⁶² en *Vita B Norberti*⁶³ en in het *Liber de miraculis S. Mariae Laudunensis*⁶⁴, te Valencijn als rechterhand van

en 6429 (2. *Vita*); M. McCORMICK, *Index scriptorum operumque Latino-Belgicorum medii aevi*, dl. III-1: XIIe siècle. *Œuvres hagiographiques*, Brussel, 1977, blz. 106-107, rubr. V.MF.L, art. *Miracula Mariae Laudunensis*; *Repertorium fontium* ..., dl. V, blz. 452, art. *Miracula S. Mariae Laudunensis*; H. FROS, *Bibliotheca hagiographica ... Novum supplementum*, Brussel, 1986, blz. 668, art. *Norbertus* ..., nr. 6248.

⁶² *Vita [A] Norberti archiepiscopi Magdeburgensis*, uitg. R. WILMANS, in *Monumenta Germaniae historica, Scriptores* [= M.G.H., SS.], dl. XII, Hannover, 1856 (in het vervolg als uitgave gebruikt), blz. 675, kap. 6; uitg. en vert. H. KALLFELZ, *Vita sancti Norberti archiepiscopi Magdeburgensis (Vita A). Das Leben des heiligen Norbert, Erzbischofs von Magdeburg (Fassung A)*, in *Vitae quorundam episcoporum saeculorum X, XI, XII. Lebensbeschreibungen einiger Bischöfe des 10.-12. Jahrhunderts*, Darmstadt, 1973, blz. 460-463, kap. 6; vert. G. HERTEL, *Leben des heiligen Norbert Erzbischofs von Magdeburg*, in *Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit*, Leipzig, 1881 (Berlijn, 1941²), blz. 12-14, kap. 6; vert. G. [VAN DER VELDEN] en F. PETIT, *Vie de saint Norbert*, in *Saint Norbert. Traduction inédite d'un manuscrit du XIIe siècle*, Caen, 1956, blz. 8-9, kap. VI; vert. R. GRÉGOIRE, *La "Vita di S. Norberto"*, *La vocazione sacerdotale. I canonici regolari nel medioevo*, Rome, 1982, blz. 154-156, kap. 6; vert. M. HRADSKY e.a., *Leben des heiligen Norbert von Magdeburg (nach einem zeitgenössischen Bericht)*, in *Heiliger Norbert von Magdeburg, 1582-1982*, [Maagdenburg, 1982], blz. 17, kap. 6; vert. W. GRAUWEN, *Het leven van heer Norbert, aartsbisschop van Maagdenburg*, Averbode (Scherpenheuvel-Zichem), 1984, blz. 10-11, kap. 6; vert. TH. ANTRY, *Vita Norberti A*, in *Communicator. The English speaking Circary of the Order of Prémontré*, dl. XIV, 1996, blz. 13-14, kap. VI; vert. A. RIBEIRO en D. PEETERS, *A vida de são Norberto, Arcebispo de Magdeburgo e fundador da Ordem Premonstratense. Vita Norberti "A"*, Jaú, 1997, blz. 13-14, kap. VI; vert. TH. ANTRY, *Version A: Life of Norbert, Archbishop of Magdeburg*, in *Norbert and Early Norbertine Spirituality*, New York-Mahwah, 2007, blz. 131-132, kap. 6.

⁶³ *Vita [B] S. Norberti canonicorum Praemonstratensium patriarchae*, uitg. L. SURIUS [= SAUER], *Vita Norberti, archiepiscopi Magdeburgensis, et primi authoris ordinis Praemonstratensis*, in *De probatis sanctorum historiis*, dl. III: *Complectens sanctos mensium Maii et Iunii*, Keulen, 1579², blz. 627-629, kap. XII-XIII; uitg. J. VANDER STERRE, *Vita S. Norberti canonicorum Praemonstratensium patriarchae, Magdeburgensium archiepiscopi, totius Germaniae primatis, Antverpiensium apostoli*, Antwerpen, 1656², blz. 47-54, kap. XII-XIII; uitg. D. PAPEBROCHIUS [= VAN PAPENBROECK], *Vita [sancti Norberti] auctore canonico Praemonstratensi coevo*, in *Acta sanctorum* [= AA. SS.] Junii, dl. I, Parijs, 1867³ (voortaan als standaarduitgave aangewend), blz. 815E-816D, kap. V/25-27; uitg. J.-P. MIGNE, *Vita S. Norberti auctore canonico Praemonstratensi coevo*, in *Patrologia latina*, dl. CLXX, Parijs, 1854 (1894²), kol. 1274A-1276E, kap. V; vert. D. MUDZAERTS, *Het leven ende de vervoeringhe van den H. Norbertus, sticht-vader van de witte Orde van Premonstreit, arts-bisschop te Meydenburgh, apostel van Antwerpen, etc. verduitscht uyt oude schriften*, Antwerpen, 1630, blz. 28-34, kap. XIII-XV; vert. A. STRIZ, *Život svatého Norberta*, Praag, 1927, blz. 16-18, kap. X-XII; vert. W. GRAUWEN, *Over het ontstaan en de groei van de Premonstratenzers*, Averbode (Scherpenheuvel-Zichem), 1990, blz. 51-53, nrs. 25-27; vert. J. WUILLÈME, *Vie de saint Norbert, fondateur des Prémontrés. Biographie latine du XIIe siècle*, Nantes, 2005, blz. 57-60, nrs. 25-27.

Vgl. ook de 15de-eeuwse bewerking door J. CAPGRAVE, *The Life of St. Norbert*, uitg. C. SMETANA, Toronto, 1977, blz. 38-40, v. 449-511.

⁶⁴ HERIMAN VAN LAON, *Liber de miraculis S. Mariae Laudunensis*, uitg. R. WILMANS, in *M.G.H., SS.*, dl. XII (in het vervolg als uitgave gebruikt), blz. 659-660, kap. III/8; uitg.

de Kamerijkse graaf-bisschop Burchard (1114/16-1130)⁶⁵ blijkt te fungeren.

Valt deze nieuwe opdracht te rijmen met zijn voorbije levensloop? Men bedenke dat Hugo, als geestelijke, bij die gelegenheid het eigen diocees Luik moet verlaten hebben, om naar het naburige⁶⁶ bisdom Kamerijk over te stappen en zich onder het gezag van een andere ordinaris te stellen, en dat er anderszins niets geweten is over systematische betrekkingen tussen het collegiale kapittel van Fosses en het kathedrale kapittel van Kamerijk. Feit is anderzijds dat Luik én Kamerijk, als Lotharingse steden⁶⁷, in het Duitse Rijk gelegen waren, dat voor een Romaanstalige als Hugo de aantrekkingskracht van de metropool Kamerijk (op dat ogenblik de meest uitgestrekte Franstalige rijksstad⁶⁸ en een van de meest vermaarde bisschopszetels van het Westen⁶⁹) niet gering moet geweest zijn, dat er over de weg een nagenoeg directe verbinding tussen de twee centra bestond⁷⁰, dat de uitwisseling van personen en ideeën tussen beide aangrenzende diocesen altijd al intens was geweest⁷¹,

J.-P. MIGNE, in *Patrologia latina*, dl. CLVI, Parijs, 1853, kol. 997-998, kap. III/8; vert. G. HERTEL, *Von den Wundern der heiligen Maria von Laon. Buch III*, in *Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit*, Leipzig, 1881 (1941²), blz. 115-116, kap. 8; vert. TH. ANTRY, *Herman of Tournai, Miracles of St. Mary of Laon*, in *Norbert and Early Norbertine Spirituality*, blz. 80-81, kap. 8.

⁶⁵ E. VAN MINGROOT, *Burchard van Aken, bisschop van Kamerijk en graaf van de Kamerijksgouw*, in *Nationaal biografisch woordenboek*, dl. XVI, Brussel, 2002, kol. 202.

⁶⁶ Zie, voor een visualisering van de lange gemeenschappelijke grens tussen de twee bisdommen: [J.] DEHARVENG en [] DRIESSENS, overzichtskaart "*Les diocèses de Belgique avant le 12 mai 1559*", in *D.H.G.E.*, dl. VII, Parijs, 1934, kol. 528/529.

⁶⁷ Westermann *Großer Atlas zur Weltgeschichte*, Brunswijk, 1981/1982, blz. 55, kaart "*Die karolingischen Teilreiche seit 843*".

⁶⁸ F. HIRSCHMANN, *Die Bischofssitze um 1000 – Bautätigkeit, Reform und Fürsorge vor dem Hintergrund des Investiturstreits*, in *Vom Umbruch zur Erneuerung? Das 11. und beginnende 12. Jahrhundert – Positionen der Forschung*, München, 2006, blz. 443.

⁶⁹ A. MOLINIER, *Les sources ...*, dl. II, blz. 159.

⁷⁰ Oudtijds was het meest aangewezen reisplan: Fosses-Walcourt (J. JONCKHEERE, kaart "*Les chemins antéromains de l'Entre-Sambre-et-Meuse*", in *Annales de la Fédération archéologique et historique de Belgique*, dl. XVII-1, 1903, blz. 486/487), Walcourt-Bavay (F. ROUSSEAU, kaart "*Le diocèse de Liège au moyen âge*", in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. XXXIX, 1930, blz. 244/245), Bavay-Saint-Waast (H. PLATELLE, schetskaart "*Famars et son réseau de relations*", in *Histoire de Valenciennes*, Rijsel, 1982, blz. 12, fig. 1) en Saint-Waast-Kamerijk (A. BRUYELLE, "*Carte des anciennes voies romaines du Cambrésis et partie du Haynaut-Français*", in *Mémoires de la Société d'émulation de Cambrai*, dl. XXVI-1, 1859, blz. 196/197; vgl. P. LEMAN, *Les voies romaines de la Belgique. Les carrefours occidentaux: Bavay, Cambrai, Arras, Tournai et Cassel*, in *Belgian Archaeology in a European Setting II*, Leuven, 2001, blz. 93, fig. 7). Zie verder, §16.

⁷¹ Zie laatstelijk T. RICHES, *Bishop Gerard I of Cambrai-Arras, the Three Orders, and the Problem of Human Weakness*, in *The Bishop reformed. Studies of Episcopal Power and*

dat cumulatief van kerkelijke beneficiën (in dit geval te Fosses en te Kamerijk)⁷² in die periode allerminst uitzonderlijk was⁷³, en dat bepaalde ingrijpende belevenissen⁷⁴, persoonlijke contacten of familiebanden⁷⁵ Hugo vanuit Fosses naar de thans Noord-Franse Scheldestad kunnen gevoerd hebben, om er in curiale dienst te treden van gewezen keizerlijk hofkapelaan⁷⁶ Burchard⁷⁷.

Helaas ontgaat ons al te veel van de “kleine” geschiedenis van de hoge middeleeuwen, weten we al te weinig af van de individuele achtergronden⁷⁸, lotgevallen, ervaringen, en beweegredenen⁷⁹ van de middeleeuwse mens, om ten gronde dergelijke ontwikkelingen in het bestaan van een bepaald individu te reconstrueren of te evalueren. Hoe dan ook, het kan niet geloofwaardig worden dat de cesuur tussen de gecanoniseerde levensfase van Hugo te Fosses en zijn onaangekondigde optreden in het “Kamerijkse” Valenciën⁸⁰, opmerkelijk is.

Culture in the Central Middle Ages, Aldershot-Burlington, 2007, blz. 133, die het letterlijk heeft over “Individuals, ..., who could move back and forth between the dioceses of Liège and Cambrai, ...”. Het daartoe aangewende getuigenis wordt geregeesterd en commentariseerd door E. VAN MINGROOT, *Les chartes de Gérard Ier, Liébert et Gérard II, évêques de Cambrai et d'Arras, comtes du Cambrésis (1012-1092/93)*, Leuven, 2005, *Annexe*, blz. 318-320, nr. 0.01.

⁷² Vgl. F. PETIT, *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 55 (over de Valenciënse episode van 1119: zie verder, §4): “À la porte de l'évêque, Norbert trouva un jeune chanoine de Fosses [plaatsaanduidend of institutioneel bedoeld?], chapelain du prélat”; W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel te Fosses, Moustier, Gembloers en Corroy-le-Château, 1119*, in *An. Praem.*, dl. LXVIII, 1992, blz. 21 (zomer 1119): “om ... over zijn prebende in het kapittel van Fosses te beschikken”. Dergelijke band met Fosses zou een gedeeltelijke verklaring kunnen bieden voor het feit dat hij in zijn Kamerijkse periode niet sterker op de voorgrond treedt, en wellicht niet expliciet als kapelaan aan te treffen is in de instrumentaire getuigenlijsten (zie verder, §7); allerminst zeker als deze blijvende interactie echter is, blijft voortgezette studie hier vereist (zie verder, §11).

⁷³ Zie verder, §24.

⁷⁴ Een voorbeeld: verder (§19) wordt een oorzakelijk verband gezocht met sommige incidenten uit de Luikse bisdomsgeschiedenis.

⁷⁵ Nog een voorbeeld: verder (§10) wordt als werkhypothese enige relatie met het geslacht van de Erleboldi van Cantaing-Cantigneul in het vooruitzicht gesteld.

⁷⁶ F. HAUSMANN, *Reichskanzlei und Hofkapelle unter Heinrich V. und Konrad III.*, Stuttgart, 1956, blz. 87-89, nr. 6 art. *Burkhard*.

⁷⁷ We kunnen natuurlijk niet instemmen met de aanpak van sommige oudere auteurs (zie verder §12 vn.) die Hugo tot de “familie” – mits die uitdrukking al letterlijk moet genomen worden – van Burchard rekenden.

⁷⁸ Vgl. H. LAMY, *Vie ...*, 1925, blz. 13-14, die veronderstelt dat Burchard en Hugo mekaar al kenden van vóór Burchards promotie tot bisschop. Zie verder, §11.

⁷⁹ Vgl. verder, §2 en §18, voor een poging tot verklaring.

⁸⁰ Zie verder, §4 en §13 (omtrent de verhouding van deze stad tegenover het bisdom Kamerijk).

Als eerste objectief nemen we ons derhalve voor een lichtelijk afwijkende gang van zaken voor te stellen, of minstens uit te proberen, voor de aanvangsperiode van Hugo's eigenlijke loopbaan. Wel moet van meet af aan toegegeven worden dat ook in een scenario, waarin het leven van Hugo van Fosses als jongvolwassene zich hoofdzakelijk of gedeeltelijk te Kamerijk zou afgespeeld hebben, allerhande vraagtekens blijven bestaan, en moet er ook voor gewaarschuwd worden dat het waarheidsgehalte van sommige van de tussenin voorgestelde componenten, ogenschijnlijk zwakkere schakels in deze vernieuwde deelbiografie van de toekomstige premonstratenzer Hugo, pas helemaal aan het einde van het onderzoek op verantwoorde wijze zal kunnen beoordeeld worden.

Maar keren we eerst nog eventjes terug naar Fosses-la-Ville⁸¹ en het kapittel aldaar. Overeenkomstig de *Vita A Norberti* was Hugo van Prémontré immers afkomstig uit het *Fossense territorium*⁸². Dat gebied, Fosses⁸³ en omgeving⁸⁴, vormde sinds 980⁸⁵ een Luikse enclave⁸⁶ in het graafschap Namen⁸⁷.

⁸¹ Belg., prov. en arr. Namen, hpl. kant., gem. Fosses-la-Ville. Vgl. M.-S. BOUCHAT en P.-P. DUPONT, *Fosses-la-Ville*, in *Gemeenten van België. Geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek*, dl. III, Brussel, 1981, blz. 1094-1096. Tot 1963 was de schrijfwijze "Fosse" gebruikelijk (E. GUYOT (ed.), *Dictionnaire des communes de Belgique*, Brussel, 1951, blz. 150^a, art. *Fosse(-la-Ville)*); E. DE SEYN, *Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belgische gemeenten*, dl. I, Turnhout, [1967?], blz. 426^a-427^b, art. *Fosse(-la-Ville)*).

⁸² *Vita A Norberti*, ed. cit., blz. 678, l. 6: "Domnus namque Hugo, ... (circa) natale solum, (circa) Forense [= Fossense?] videlicet territorium". Over de betekenis van deze geografische omschrijving: zie verder, §20.

⁸³ Over het economisch en strategisch belang van de lokaliteit: G. DESPY, *Tonlieu et marché à Fosses-la-Ville du Xe au XIIIe siècle*, in *Recherches sur l'histoire des finances publiques en Belgique*, dl. III, Brussel, 1974, blz. 85-100; A. HANSAY, *L'inféodation du comté de Hainaut à l'église de Liège en 1071*, in *Bulletin de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, dl. XIII, 1902, blz. (45-58) 55 (vgl. J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 141-142, art. *Le traité de Fosses, 1071*).

⁸⁴ Over het grondgebied en de begrenzing van deze enclave: zie verder, §20.

⁸⁵ Oprichtingsjaar (vgl. J.-F. NIERMEYER, *Lotharingen en Friesland onder Duitse koningsmacht, 925-1076*, in *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, dl. II, Utrecht-Antwerpen, 1950, blz. 20) van het "graaf-bisdom" Luik, gewoonlijk "prins-bisdom" genoemd (in rechte pas vanaf ca. 1180: O. GUYOTJEANNIN, *La seigneurie épiscopale dans le royaume de France (Xe-XIIIe siècles)*, in *Chiesa e mondo feudale nel secoli X-XII*, Milaan, 1995, blz. 176, handelend over de bisschop van Luik).

⁸⁶ A. BEEKMAN, *Geschiedkundige atlas van Nederland. De gewesten van Noord- en Zuid-Nederland in 1300*, 's-Gravenhage, 1932², blz. 80, 83; J. LECOMTE, *Introduction à l'histoire de Fosses-la-Ville des origines à l'an mil*, [= dl. I], Bouge (Namen), 1995, blz. 205; dl. II, blz. 22.

⁸⁷ P. BONENFANT, kaart "Le duché de Lothier et le marquisat de Flandre à la fin du XIe siècle (1095)", in *Atlas de géographie historique de la Belgique, Carte III*, Brussel,

In het midden van de zevende eeuw⁸⁸ was te Fosses aan de Biesme (zijrivier van de Samber)⁸⁹ een Iers klooster⁹⁰ gesticht ter ere van Sint-Pieter⁹¹, een communautiteit⁹² die, aanvankelijk georganiseerd naar Columbaanse traditie⁹³, al gauw onder het patroonschap van Sint-Foillaan-en-Ultaan werd gesteld. “Koninklijke” abdij in de Pepinidisch-Karolingische periode⁹⁴, en overgegaan tot de benedictijner leefregel in

1932; vgl. A. BEEKMAN, kaart “De gewesten van Noord- en Zuid-Nederland in 1300”, in *Geschiedkundige atlas van Nederland*, 's-Gravenhage, 1929, nr. I,4/1.

⁸⁸ A. DIERKENS, *L'abbaye Saint-Pierre – puis chapitre Saint-Feuillen – de Fosses*, in *Abbayes et chapitres entre Sambre et Meuse (VIIe-XIe siècles)*, Sigmaringen, 1985, blz. 76 (“vraisemblablement en 651”), 321; vgl. J. GAUZE, *Saint Feuillen, évêque irlandais, apôtre de la Gaule-Belgique, et ses trois bienheureux compagnons, martyrisés en haine de la foi l'an 655*, Nijvel, 1970, blz. 20, 32; J. LECOMTE, *Saint Feuillien et la fondation du monastère de Fosses*, Bouge (Namen), 1997², blz. 51.

⁸⁹ C.-G. ROLAND, *Toponymie namuroise*, in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. XXIII, 1899, blz. 100, art. *Bebrona*; blz. 102, art. *Beverna*; E. CLAUSSET en G. MAUCLLET, *Histoire d'Auvclais*, Gembloers, 1930, blz. 10; E. DE SEYN, *Geschied- en aardrijkskundig ...*, dl. I, blz. XVII-XVIII). Zie, voor de loop van de Biesme in Fosses: J. LECOMTE, schetskaart “*Le cours naturel et les bras artificiels de la Biesme*”, in *Introduction ...*, dl. II, blz. 283. De Biesme werd ter plaatse zelf gevoed door een kleine bijrivier, de Rosière (G. LAMBIOTTE en R. DELCHAMBRE, *Aisemont à travers les âges*, Mettet, 1971, blz. 60).

⁹⁰ U. BERLIÈRE, *Monastère de Fosses*, in *Monasticon belge*, dl. I-1, Maredsous, 1890 (Luik, 1961²), blz. 57-58; J. CRÉPIN, *Le monastère des Scots à Fosses*, in *La terre wallonne*, dl. VIII, 1923, blz. 357-385; dl. IX, 1923/24, blz. 16-26; É. MICHEL, *Monastère de Fosses*, in *Abbayes et monastères de Belgique*, Brussel-Parijs, 1923, blz. 240-242; É. BROUETTE, *Fosses-la-Ville. Le monastère scot*, in *D.H.G.E.*, dl. XVII, kol. 1218-1219, nr. 2.

⁹¹ A. STASSIN, *Notice ...*, blz. 11; J. CRÉPIN, *Le monastère ...*, blz. 359; É. BROUETTE, *Fosses-la-Ville. Le monastère ...*, kol. 1218.

⁹² Her en der wordt nog het “klooster van Fosses” (door de band geïnterpreteerd als O.S.B.) als eerste opleidingscentrum voor de jonge Hugo uitgekozen: J. LE PAIGE, *Vita beati Hygonis ...*, blz. 416^a (“in Fossensi sanctorum Foilliani & Vltani Monasterium”); B. FISEN, *B. Hvgo ...*, blz. 110; L. HUGO, *Sacri et canonici ...*, dl. I, kol. 5; M. ILLANA, *La vida ...*, blz. 404^b (“Monasterio de los Santos Fevillano, y Ultano, del Orden de San Benito”); G. LIENHART, *B. Hugo, Fossensis ...*, blz. 289^b; F.-X. DE FELLER, *Hugues de Fosse ...*, blz. 465^a; L.-M. PÉTIN, *Hugues (le bienheureux) ...*, kol. 1460; F. PÉRENNES, *Hugues de Fosse ...*, kol. 741; J.-B. L'ÉCUY, *Hugues de Fosse ...*, blz. 135^b; J. STADLER, *Hugo ...*, blz. 790^a; J. HILLEGEER, *Gelukzalige Hugo ...*, blz. 21; E. VAN ARENBERGH, *Hugues de Fosses ...*, kol. 664; L. GOOVAERTS, *Hugues de Fosse ...*, blz. 400^b; A. VICO en A. MARIANI, *Decretum ...*, blz. 316 of blz. 463; F. VON SALES DOYÉ, *Hugo de Fosses ...*, blz. 527 (“im Kloster Fosses”); A. BUTLER en H. THURSTON, *BD. Hugh of Fosse ...*, blz. 153 (“Benedictine community”); F. en T. BAUTZ, *Hugo von Fosse(s) ...*, kol. 1140; enzo-voort.

⁹³ J. LECOMTE, *Saint Feuillien ...*, blz. 95-97; vgl. L. NOIR, *Le chapitre de Saint-Feuillen de Fosses des origines à 1455*, in *Contributions à l'histoire économique et sociale*, dl. VI, 1970/71, blz. 196 (oorspronkelijk volgens de regel van sint Comgall).

⁹⁴ A. DIERKENS, *Abbayes ...*, blz. 77; J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. I, blz. 176-177, art. *Fosses, abbaye royale*.

de loop van de achtste eeuw⁹⁵, was de abdij in 900/907⁹⁶ in het bezit van de bisschoppen van Luik gekomen.

Op initiatief van de bisschop van Luik werd, omstreeks 910⁹⁷, te Fosses een collegiaal kapittel geïnstalleerd⁹⁸. Het is nog niet uitgemaakt hoelang de kanunniken volgens de regel van Aken (816) in gemeenschap zijn blijven leven⁹⁹, en in de bestudeerde tijdsspanne – dat was, let wel, bepalend voor het leefpatroon van de jeugdige kapittelheer Hugo – mits enige goede wil als “reguliere” kanunniken van de oude stempel¹⁰⁰ konden getypeerd worden¹⁰¹. De enen situeren de afloop van de *vita communis* op het einde van de elfde eeuw¹⁰², zegge en schrijve

⁹⁵ U. BERLIÈRE, *Monastère ...*, blz. 57 (vóór de synode van Estinnes van 744).

⁹⁶ A. DIERKENS, *Abbayes ...*, blz. 79; J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. I, blz. 207; vgl. G. KURTH, *Notger de Liège et la civilisation au Xe siècle*, dl. I, Parijs e.a., 1905 (1982²), blz. 177-178; U. LIEBENSTEIN, *Fosses, ehem. OSB-Abtei*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl. III, Freiburg-München, 1953³, kol. 1369-1370 (907).

⁹⁷ J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. I, blz. 225; vgl. J. CRÉPIN, *Le monastère ...*, in *La terre wallonne*, dl. IX, 1923/24, blz. 19-21 (907/918); F. ROUSSEAU en F. COURTOY, *Fosses*, in *Annales de la Fédération archéologique et historique de Belgique*, dl. XXXI, 1938, blz. 94 (827/928); É. DE MOREAU en A. DE GHELLINCK, *Répertoire des chapitres, abbayes, prieurés et couvents*, in *Histoire de l'Église en Belgique*, aanv. dl., Brussel, 1948, blz. 477, art. *Fosse* (“avant 918”); L. NOIR, *Le chapitre ...*, blz. 196 (907/919).

⁹⁸ Vgl. nog P. CLAESSENS, *Les chapitres séculiers en Belgique*, in *Précis historiques. Mélanges religieux, littéraires et scientifiques*, dl. XXXIII, 1884, blz. 308, nr. 17, art. *Fosses, Saint-Feuillen* (974); M. BROZE, *Essai sur le développement de la ville de Fosse des origines à 1343 (premier établissement du tribunal des XXIII)* [licentiaatsverhandeling], Luik, 1958, blz. 56 (stapsgewijze “entre le milieu du IXe siècle et la fin du Xe siècle”); [J. JEANMART], *Fosses-la-Ville. La collégiale Saint-Feuillen*, Fosses-la-Ville, 1970, blz. 2 (974) en passim.

⁹⁹ CH. DEREINE, *Chanoines*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. XII, Parijs, 1953, kol. 369.

¹⁰⁰ J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 310: “Jadis, les chanoines de Fosses pouvaient porter le titre de chanoines réguliers, puisqu'ils étaient soumis à une règle (la règle d'Aix), ...” (vgl., voor de Luikse kanunniken in het algemeen: CH. DEREINE, *Clercs et moines au diocèse de Liège du Xe au XIIe siècle*, in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. XLV, 1950, blz. 189, 194-195; Id., *Les chanoines réguliers au diocèse de Liège avant saint Norbert*, Brussel, 1950/52 (Leuven, 1952²), blz. 51, die er de aandacht op vestigt dat de Luikse kanunniken, naar het woord van Siebert van Gemboers, trouw waren gebleven aan de “canonica regula ex traditione Patrum”).

¹⁰¹ Over de vitaliteit van deze gestichten in het bisdom Luik: CH. DEREINE, *Les chanoines réguliers ...*, blz. 41-43; vgl. H. SILVESTRE, *Sur une des causes de la grande expansion de l'ordre canonial dans le diocèse de Liège aux Xe et XIe siècles*, in *Revue belge de philologie et d'histoire. Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, dl. XXXI, 1953, blz. 65-75. Over hun rol in het algemeen: J. CHÂTILLON, *La crise de l'église aux XIe et XIIe siècles et les origines des grandes fédérations canoniales*, in *Revue d'histoire de la spiritualité*, dl. LIII, 1977, blz. 9-11.

¹⁰² L. NOIR, *Le chapitre ...*, blz. 196: tussen 1075 en 1100; vgl. Id., *Le chapitre de Saint-Feuillen de Fosses des origines à 1455* [licentiaatsverhandeling], Brussel, 1968, blz. 94-96 (geciteerd door J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 239).

1086¹⁰³, terwijl een andere opvatting attendeert op het voortbestaan van de *praebenda communis* tot ver in de twaalfde eeuw¹⁰⁴. Het valt op, ook al zegt dat niet alles¹⁰⁵, dat het heringerichte, nu “bisschoppelijk” sticht¹⁰⁶, tot in de tweede helft van de twaalfde eeuw bij gelegenheid als *monasterium* of *coenobium* betiteld werd¹⁰⁷.

De nieuwe, pre-romaanse kapittelkerk van Sint-Foillaan (Fosses II)¹⁰⁸, nog steeds op de aloude locatie¹⁰⁹, de huidige *Place du Chapitre*¹¹⁰, gevestigd¹¹¹, dateert uit het einde van de tiende eeuw¹¹². Uitgebreid in Rijn-Maasstijl (Fosses III)¹¹³ op het einde van de elfde eeuw¹¹⁴, waarbij

¹⁰³ A. DIERKENS, *Abbayes* ..., blz. 87-88.

¹⁰⁴ J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 239-242, 301-305, 357.

¹⁰⁵ Vgl. CH. MÉRIAUX, *Communautés de clercs et communautés de chanoines dans les diocèses d'Arras, Cambrai, Tournai et Théroutanne (VIIe-XIe siècles)*, in *Frühformen von Stiftskirchen in Europa*, Leinfelden-Echterdingen, 2005, blz. 252.

¹⁰⁶ J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 216-218, art. *Fosses, abbaye épiscopale*.

¹⁰⁷ M. BROZE, *Essai* ..., blz. 61 (1140); É. BROUETTE, *Fosses-la-Ville. Le chapitre* ..., kol. 1219; vgl. H. LAMY, *Vie* ..., 1908, blz. 161 of blz. 6; en halvelings [], *Hugo van Fosses of van Prémontré*, in *Grote Nederlandse Larousse encyclopedie*, dl. XII, kol. 336^b (Hugo als monnik).

¹⁰⁸ Plattengrond: J. MERTENS, *Recherches archéologiques dans la collégiale Saint-Feuillen*, in *Bulletin van de Koninklijke commissie voor monumenten en landschappen*, dl. IV, 1953 (en in *Archaeologia Belgica*, dl. XIII, Brussel, 1953), blz. 184/185, nr. II: *Eccl. S. Folliani*; A. DIERKENS, *Abbayes* ..., blz. 84, fig. 1; J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. I, blz. 240: *Collégiale notgérienne (vers 990)*; Id., *Introduction* ..., dl. II, blz. 166, fig. 3.

¹⁰⁹ J. MERTENS, *Recherches* ..., blz. 170, lokaliseert de karolingische Sint-Pieterskerk (8ste-9de eeuw) van het klooster van Fosses (Fosses I) onomstotelijk onder de huidige dekenale kerk. Vgl. J. JEANMART, *Fosses-la-Ville: collégiale Saint-Feuillen*, in *Archeologie*, jg. 1975, blz. 82; M. CHAPPELLE, *Coup d'œil* ..., blz. 19.

¹¹⁰ J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. I, blz. 155; vgl. *Guide des rues de Belgique. Stratenatlas van België*, Antwerpen, 1999², *Namur-Namen*, kaartblad 59 (plus index, art. *Fosses-la-Ville*).

¹¹¹ Tevoren werd het Ierse klooster ondergebracht in de buitenwijk “en Leiche” (J. CRÉPIN, *Le monastère* ..., in *La terre wallonne*, dl. VIII, blz. 360-363; vgl. J. ROMAIN, *Fosses* ..., blz. 5-6; *Le patrimoine monumental de la Belgique*, dl. V-1, Luik, 1975 (Sprimont, 1998²), blz. 227^b, art. *Fosses-la-Ville*). Deze inplanting (J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. I, blz. 69, schetskaart; *Guide des rues* ..., loc. cit.: *Place de Leiche*) wordt tegenwoordig niet meer aanvaard.

¹¹² A. DIERKENS, *Abbayes* ..., blz. 83 (“vers la fin du Xe siècle”); vgl. J. MERTENS, *Recherches* ..., blz. 173 (“Xe siècle”). Als referentieperiode wordt het episcopaat van Notger (972-1008) vooropgesteld: J. JEANMART, *Fosses-la-Ville* ..., blz. 2 (974), 4; A. DIERKENS, op. cit., blz. 84.

¹¹³ J. MERTENS, *Recherches* ..., blz. 174, fig. 38: *Fosse. Eccl. S. Folliani*; vgl. blz. 184/185, plan nr. II; weergegeven door L.-F. GENICOT, *Les églises mosanes du XIe siècle*, Leuven, 1972, blz. 310, fig. 160: *Plans comparés d'églises mosanes*, nr. 13, art. *Fosses III*; blz. 317, fig. 163 (op zes na het grootste van de gerepertorieerde monumenten); *Le patrimoine* ..., dl. V-1, blz. 230, nr. XXIX; A. DIERKENS, *Abbayes* ..., blz. 89, fig. 2.

¹¹⁴ J. MERTENS, *Recherches* ..., blz. 175 (“vers la fin du XIe siècle, ou même au début du XIIe”), 180 (“vers la fin du XIe siècle”); A. DIERKENS, *Abbayes* ..., blz. 90 (“Entre 1086

ook de tiende-eeuwse bidplaats ter ere van de heilige Foillaan¹¹⁵ als crypte in het complex geïntegreerd werd¹¹⁶, zal het heiligdom in 1140 door brand zwaar verwoest worden¹¹⁷; bepaalde onderdelen van de romaanse basiliek¹¹⁸ zijn tot vandaag geconserveerd¹¹⁹. Het aanpalende kloosterpand van Fosses II bevond zich oorspronkelijk aan de oostzijde van de basiliek¹²⁰, en werd na de bouw van Fosses III in noordoostelijke richting verlegd¹²¹ om er behuizingen voor de kanunniken op te trekken¹²²; zelfs de contouren van het kerkplein uit die periode, aan de zuidkant van de kerk¹²³, zijn tot vandaag enigermate herkenbaar gebleven¹²⁴.

et les premières décennies du XIIe siècle”); J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 159 (“Au cours de la dernière décennie du XIe siècle”), 165 (“Vers 1090”), 172 (“entre 1086 et 1095”).

¹¹⁵ C. LAMBOT, *L'oratoire du martyrium de saint Feuillen à Fosses*, in *Revue bénédictine*, dl. LXXIX, 1969, blz. 281-287 (vgl. blz. 285: opgetrokken vóór 954).

¹¹⁶ L.-F. GENICOT, *Les églises* ..., blz. 132, fig. 72: *Fosses, St-Feuillen. Crypte extérieure. État vers 1872*; J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. I, blz. 194 (situatieschets).

¹¹⁷ *Annales Fossenses*, uitg. G. PERTZ, in *M.G.H., SS.*, dl. IV, Hannover, 1841, blz. 31, a° 1140 (samen met het kloosterpand en de bisschoppelijke burcht); vgl. J. BORGNET, *Cartulaire de la commune de Fosses*, Namen, 1867, *Introduction*, blz. XII-XIII (1136/42); M. CHAPPELLE, *Coup d'œil* ..., blz. 20 (1136/40).

¹¹⁸ Onvermeld mag niet blijven dat de zalige Hugo, als prominente inwoner van Fosses, sinds 1928 een eigen kapel heeft gekregen in de huidige dekenale kerk ([], *Petit guide de la collégiale Saint-Feuillen à Fosses*, Gembloers, [1946], blz. 11; J. ROMAIN, *Fosses* ..., blz. 16).

¹¹⁹ J. MERTENS, *Recherches* ..., blz. 175, 180; J. JEANMART, *Fosses-la-Ville* ..., blz. 5; *Le patrimoine* ..., dl. V-1, blz. 228^a (“de la fin du Xe plutôt que du XIe s.”); vgl. overigens A. JOURDAIN en L. VAN STALLE, *Dictionnaire encyclopédique de géographie historique du royaume de Belgique*, dl. I, Brussel, 1895, blz. 411, art. *Fosse*; R. MAERE en L. DELFÉRIÈRE, *La tour de la collégiale de Fosses*, in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. XLIII, 1938/39, blz. 224; R. LEMAIRE, *De Romaanse bouwkunst in de Nederlanden*, Brussel, 1952, blz. 83; M. HARTIG, *Fosses* ..., kol. 226. Bepalend daarvoor waren de restauratie in 1149-1153, noodzakelijke renovaties in de loop der eeuwen, en de partiële verbouwing in 1721-1723/24 (*Petit guide* ..., blz. 6; L.-F. GENICOT, *Fosses-la-Ville (Namur)*, in *Dictionnaire des églises de France*, dl. Vc: *Belgique*, Parijs, 1971, blz. 46^a).

¹²⁰ J. DE STURLER, *À propos des cloîtres orientaux des régions mosanes ... et d'ailleurs*, in *Mélanges Félix Rousseau. Études sur l'histoire du pays mosan au moyen âge*, Brussel, 1958, blz. 585, nr. 3; vgl. M. BROZE, *Essai* ..., blz. 17 (ingepalmd bij de bouw van de romaanse kerk).

¹²¹ J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. I, blz. 242.

¹²² J. ROMAIN, *Fosses* ..., blz. 19; L. NOIR, *Le chapitre* ..., blz. 196; J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. I, blz. 242-243.

¹²³ Vgl. J. MERTENS, *Recherches* ..., blz. 179-180; J. ROMAIN, *Fosses* ..., blz. 11; J. DE STURLER, *À propos* ..., blz. 586. J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 191, ziet wel een ingrijpend verschil met de huidige configuratie.

¹²⁴ J. ROMAIN, *Fosses* ..., blz. 11.

De Sint-Foillaanskerk, de bisschoppelijke kasteelburcht¹²⁵ en de donjon¹²⁶, beide laatste gelegen in de naaste omgeving van de abdij (kapittel), bevonden zich tezamen binnen de pre-stedelijke omwalling¹²⁷ van Fosses¹²⁸. Daar ontwikkelde zich na verloop van tijd de *Ville des chanoines*¹²⁹. Nadat, als resultaat van de keizerlijke schenking van 974¹³⁰, in Fosses een toldienst, muntatelier en vermoedelijk een wekelijkse markt¹³¹, en in 1086 ook een jaarmarkt¹³², waren ontstaan, gevolgd door een aanzienlijke bevolkingsaan groei, vormde zich ook de aanpalende *Ville des bourgeois*. In 1149 finaal ommuurd¹³³, zal Fosses in territoriaal opzicht een volwaardige stad worden¹³⁴ en, na het bevechten¹³⁵ van stedelijke vrijheden, een van de "goede steden"¹³⁶ uitmaken van het prinsbisdom Luik¹³⁷, kwartier Entre-Sambre-et-Meuse¹³⁸.

¹²⁵ J. ROMAIN, *Fosses ...*, blz. 20, art. *Résidence épiscopale*; vgl. R. DEPREZ, *La politique castrale dans la principauté épiscopale de Liège du Xe au XIVe siècle*, in *Le moyen âge. Revue d'histoire et de philologie*, dl. LXV, 1959, blz. 504, 537 (kaart).

¹²⁶ J. ROMAIN, *Fosses ...*, blz. 19-20, art. *La Tour Morialmé*; J. NOËL, *Grands seigneurs d'autrefois: les haut-voués et dames-avouereses de Fosse (ancienne bonne ville Liégeoise) de (vers) l'an 1087 à l'an 1792*, Fosses-la-Ville, 1957, blz. 10-12, art. *La Tour de Morialmé*; J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 288, art. *La tour de Morialmé*.

¹²⁷ M. BROZE, *Essai ...*, blz. 72-80, art. *Castrum*.

¹²⁸ J. LECOMTE, plattegrond "Le castrum [= omwalling] notgérien de Fosses", in *Introduction ...*, dl. I, blz. 248; dl. II, blz. 278, 280-281.

¹²⁹ J. ROMAIN, *Fosses ...*, blz. 6; vgl. C. BORNET, *Cartulaire ...*, blz. XVIII; F. ROUSSEAU en F. COURTOY, *Fosses ...*, blz. 94 (eerst kortweg "Le chapitre" of "L'encloître" genoemd).

¹³⁰ A. STASSIN, *Notice ...*, blz. 17; F. VERCAUTEREN, *Marchands et bourgeois dans le pays mosan aux XIe et XIIe siècles*, in *Mélanges Félix Rousseau ...*, blz. 658; in *Études d'histoire médiévale. Recueil d'articles du Professeur Vercauteren*, Brussel, 1978, blz. 200; M.-L. FANCHAMPS, *Étude sur les tonlieux de la Meuse moyenne du VIIIe au milieu du XIVe siècle*, in *Le moyen âge*, dl. LXX, 1964, blz. 208.

¹³¹ G. DESPY, *Tonlieu ...*, blz. 86-87, 89-90; vgl. F. ROUSSEAU, *La Meuse et le pays mosan en Belgique. Leur importance historique avant le XIIIe siècle*, in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. XXXIX, 1930, blz. 71-124.

¹³² G. DESPY, *Tonlieu ...*, blz. 90; J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 155-157.

¹³³ *Annales Fossenses*, ed. cit., blz. 31, a^o 1149; C. BORNET, *Cartulaire ...*, blz. XV; M. BROZE, *Essai ...*, blz. 80-83, art. *Ville des bourgeois* (afzonderlijk ommuurd); M. BUSSELS, *Het kapittel van Fosses wil naar Hasselt verhuizen*, in *Mélanges Félix Rousseau ...*, blz. 158-159; J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 275-276.

¹³⁴ L. GENICOT, *Le Namurois politique, économique et social au bas moyen âge*, in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. LII, 1964, blz. 155, art. *Fosses* (1319 als terminus ad quem); G. DESPY, *Tonlieu ...*, blz. 95 (1230 als terminus ante quem).

¹³⁵ M.-S. BOUCHAT en P.-P. DUPONT, *Fosses-la-Ville ...*, blz. 1905^a.

¹³⁶ E. DE SEYN, *Geschied- en aardrijkskundig ...*, dl. I, blz. 427^a, art. *Fosse(-la-Ville)*; M.-S. BOUCHAT en P.-P. DUPONT, *Fosses-la-Ville ...*, blz. 1905^b.

¹³⁷ Vgl. L. GENICOT, *Le Namurois ...*, blz. 55, art. *Fosses*.

¹³⁸ M.-S. BOUCHAT en P.-P. DUPONT, *Fosses-la-Ville ...*, blz. 1904^b.

Zoveel is zeker: ingeval Hugo rond deze tijd in het lokale kapittel opgenomen werd, kon dat op geen gunstiger moment gebeurd zijn. Het Sint-Foillaanscollegiaal van de eindigende elfde eeuw, een van de voorname uit de streek¹³⁹, moet voor de aspirant-kanunnik ongetwijfeld een inspirerend en stimulerend midden geweest zijn: bruisend van bouwkundige projecten, verkerend in volle economische expansie¹⁴⁰, bekommerd om zijn caritatieve plichten¹⁴¹, befaamd om zijn verzorgde liturgie¹⁴², en getuigend van een vrij behoorlijk¹⁴³ artistiek¹⁴⁴ en intellectueel peil (dat laatste onder impuls van zijn cantor¹⁴⁵ uit de school van Sigebert van Gemblours). Het kapittel kende een tijdvak van hoogconjunctuur en stond dan ook in hoog aanzien¹⁴⁶ bij de toenmalige bisschop van Luik, Hendrik I van Toul-Astenois (1075-1091)¹⁴⁷.

§2. Hugo “Deus, Deus meus, respice”

Deze beslissende vraag blijft nog onbeantwoord: is Hugo de facto kanunnik van Fosses geweest? Tot dusverre hebben de biografische notities over Hugo¹⁴⁸, op basis van de Norbertusvitae¹⁴⁹, enkel gespeculeerd

¹³⁹ J. LECOMTE, *Introduction* ..., blz. 228-229; vgl. A. DIERKENS, *Abbayes* ..., blz. 86.

¹⁴⁰ J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 196-198 en 200-201.

¹⁴¹ *Ibid.*, blz. 204-207, art. *La fondation d'un centre d'accueil: l'hôpital Saint-Nicolas* (v. 1090). Vgl. M. BROZE, *Essai* ..., blz. 38-39 (gelokaliseerd “en Leiche”), 65; M. CHAPPELLE, *Coup d'œil* ..., blz. 19, die het ontstaan van dit Sint-Niklaasgasthuis, waarvan de statuten op het einde van de 11de eeuw gecodificeerd werden, al omstreeks het jaar 1000 stelt. Zie hierna.

¹⁴² J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 143.

¹⁴³ G. KURTH, *Notger* ..., blz. 180.

¹⁴⁴ J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 147-149, art. *La confection d'une châsse pour les reliques de saint Feuillien (1086)*. Zie hierna.

¹⁴⁵ Zie hierna.

¹⁴⁶ De prelaat wenste er daarom begraven te worden (J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 198-199; J.-L. KUPPER, *Liège et l'église impériale, XIe-XIIe siècles*, Parijs, 1981, blz. 306: iets meer terughoudend over de drijfveer voor die beslissing).

¹⁴⁷ J.-L. KUPPER, *Leodium (Liège/Luik)*, in *Series episcoporum ecclesiae catholicae occidentalis ab initio usque ad annum MCXCVIII*, dl. V-1, Stuttgart, 1982, blz. 73-74, art. *Heinricus (I)*; ID., *Henri Ier, évêque de Liège*, in *D.H.G.E.*, dl. XXIII, 1990, kol. 1166-1167, nr. 117. Beter bekend onder de naam “Hendrik van Verdun” (J.-L. KUPPER, *H[einrich] I. von Verdun*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. IV, München-Zürich, 1989, kol. 2083, nr. 82).

¹⁴⁸ Wat overigens zijn nationaliteit aangaat: herkomstig als Hugo was uit het Belgische district dat thans als Entre-Sambre-et-Meuse bekend staat (vgl. bv. Joz. JANSSEN, *La Belgique* ..., dl. I, blz. 5), werd hij, naar gelang van het ingenomen standpunt, in de literatuur geaccapareerd als Kamerijker (A. DE RAISSE, *De beato Hugone Cameracensi sancti Norberti socio*, in *Ad natales sanctorum Belgii Ioannis Molani avtarivm*, Douai, 1626,

over zijn lidmaatschap van genoemd kapittel, zonder dat daarnaast een echte bewijspplaats ter staving kon aangevoerd worden. Misschien valt dat gemis te verhelpen.

Voor ons onderzoeksproject is het namelijk belangrijk dat er, uit het vierde kwart van de elfde eeuw, een dubbele lijst¹⁵⁰ van de dertig¹⁵¹ kanunniken van het kapittel van Fosses bewaard is¹⁵². In deze twee ledenlijsten worden de koorheren telkens "geïdentificeerd" door middel van de

f° 20 v°: "Hvgonis, patriâ Cameracensis"; het Kamerijkse was historisch een van de XVII Provinciën), als Luikenaar (B. FISEN, *Sancta Legia Romanæ ecclesiæ filia, sive historiarum ecclesiæ Leodiensis partes duæ*, Luik, 1696², dl. I [Luik, 1642¹], blz. 219^a, nr. XXV: "Patriâ Leodiensis"; uit historisch perspectief was dat correct), als Belg (C. OUDIN, *Hvgo Farsitvs ...*, kol. 1263: "Hugonem, natione Belgam"; G. LIENHART, *Spiritus ...*, blz. 13: "Hugo, natione Belga"; Joz. JANSSEN, *op. cit.*, blz. 17: "Hugues de Fosses, le Belge"; A. ŽÁK, *Der heilige Norbert. Ein Lebensbild nach der Kirchen- und Profangeschichte*, Wenen, 1930, blz. 233, nr. 3: "Hugo v. Fosses, ein Belgier"; É. DE MOREAU, *Histoire ...*, dl. III, blz. 443: "disciple belge"), als Nederlander (C. JÖCHER, *Hugo Farsitus ...*, kol. 1759: "ein Niederländer"), als (Groot-)Nederlander (E. VALVEKENS, *Norbert ...*, blz. 45), als Zuid-Nederlander ([], *Hugo van Fosses of van Prémontré*, in *Grote Nederlandse Larousse encyclopedie*, dl. XII, kol. 336^b: "Zuidnederlands norbertijn"; H. VOLMULLER, *Hugo van Fosses ...*, blz. 270^a: "Zuidned. geestelijke"), als Waal (E.-F. TAILLIAR, *Chroniques ...*, blz. 150, nr. 13: "un clerc wallon"; H. LAMY, *Vie ...*, 1925, blz. 23; F. PRIMIS, *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. I: *Jong Antwerpen*, Brussel, 1929, blz. 75 (uitg. J. VAN ROEY, dl. I, Brussel, 1977², blz. 52): "Waalische kapeiaan Hugues de Fosses"; O. ENGLEBERT, *Saint Norbert*, in *La fleur des saints, ou vie des saints pour chaque jour de l'année*, Parijs, 1979², blz. 189: "un prêtre wallon"), als Vlaming (L. DARAS, *Nomenclature ...*, blz. 19: "Flamand"), als Fransman (A. ŽÁK, *op. cit.*, blz. 33: "Hugo von Fosses ..., einen Franzosen"; B. BRANDL, *Zum 800jährigen Todestag des hl. Norbert, des Gründers des Prämonstratenserordens*, Marienbad, 1934, blz. 6: "Hugo von Fosse, der ein Franzose war"; vgl. L. CZERMIN, *Sv. Norbert, arcibiskup a zakladatel řádu Premonstrátů, narodil se r. 1085 zemřel 6. června r. 1134*, Praag, 1934, blz. 9: Hugo afkomstig uit "Fosses ve Francii") en als Picardiër (J.-F. LEMARIGNIER, *Les institutions ecclésiastiques en France de la fin du Xe au milieu du XIIe siècle*, in *Histoire des institutions françaises au moyen âge*, dl. III, Parijs, 1962, blz. 137: "Hugues de Fosses ... de Picardie").

¹⁴⁹ *Vita A Norberti*, *ed. cit.*, blz. 676, kap. 7 (te Fosses) l. 8: "quia quem [= Hugo] socium acceperat, notum habebant"; *Vita B Norberti ...*, *ed. cit.*, blz. 817E, kap. VI/31 (id.).

¹⁵⁰ PARIJS, *Bibliothèque nationale de France, Manuscrits latins*, nr. 14239 (L. DELISLE, *Inventaire des manuscrits de l'abbaye de Saint-Victor conservés à la bibliothèque impériale, sous les numéros 14232-15175 du fonds latin*, Parijs, 1869 (Hildesheim-New York, 1974²), blz. 1), f° XXIII v° (zie afb. 1).

¹⁵¹ L. NOIR, *Le chapitre ...*, blz. 196; É. BROUETTE, *Fosses-la-Ville. Le chapitre ...*, kol. 1220; A. DIERKENS, *Abbayes ...*, blz. 86 (traditioneel werd het getal 32 aangegeven: A. STASSIN, *Notice ...*, blz. 19, 63; E. DE SEYN, *Geschied- en aardrijkskundig ...*, *op. cit.*, blz. 427^a; G. LAMBLOTTE en R. DELCHAMBRE, *Aisemont ...*, blz. 47).

¹⁵² C. LAMBOT, *Les membres du chapitre de Fosses dans le dernier quart du XIe siècle*, in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. XLVII, 1953/54, blz. 422-424; en in *Revue bénédictine*, dl. LXXIX (*Mémorial dom Cyrille Lambot*), 1969, blz. 289-290; hernomen en vereenvoudigd door J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 227-228.

Gerardus	Beatus vir	Gerardus	Beatus vir
Berardus	Dne ne infurore	hugo	Dne ne infurore
La ^{de} ^{de} ^{de}	Salu me fac	Robert	Salu me fac
B ^{de} ^{de} ^{de}	Exaudi dne iust	Elgerus	Exaudi dne iust
B ^{de} ^{de} ^{de}	De ds respice	Hugo ^{perengor}	De ds nris respice
Bengerus	Dns illuminatio	Domn pposit	Dns illuminatio
Rado	Beati quoz	hellus	Beati quoz
Bernard	noli emulari	Bernard	Noli emulari
Ioh ^{de} ^{de} ^{de}	Quo ad modu	Iohannes	Quem admodu
Gonterus	Dns gentes	Gonterus	Dns gentes
hermann	Qui glans	hermann	Qui glans
hellus	Miserere mei ds	hellus	Miserere mei ds
Rothbr	Dne do	Robertus	Morre do subiecta
Adelelmus	De misereat	Menzo	De misereat
Dn ^{de} ^{de} ^{de}	De iudicium	Raginer	De iudicium tuu
Folano	Voce mea	Othertus	Voce mea
hugo ^{quens}	De fletu	Hugo	De fletu
Unidus	fundamenta	Rotbard	fundamenta
franco	Bona e eterna	franco	Bona et confite
lepus	Dns regnauit ex	Raginer	Dns regnauit
Rothbr	Dne exaudi i	Rothbrus	Dne exaudi i
Dn ^{de} ^{de} ^{de}	Confitemini dn	Henricus	Confitemini dn
Labo	Beati vir q tunc	Lambertus	Beatus vir q tunc
Uarus	Laudate dm omis g	Weunius	Laudate dm omis g
Ane	Letat su	Petrus	Letat su
Wingard	Nisi dñs xl	Engiann	Nisi dñs xl
Cristianus	Negat dne	Othertus	memento dne
Wiedericus	Sup flumina	D ^{de} ^{de} ^{de}	Sup flumina
Boso	Voce mea	Petrus	Voce mea
Rothbr	Laudate dñm qm b	Ermenfridus	Laudate dñm qm bon

Afb. 1. Ledenlijsten van het Sint-Foillaanskapittel te Fosses.

Cliché: Bibliothèque nationale de France (Paris), Manuscrits latins, nr. 14239 (convoluut), f° XXIII v°.

aanhef van een psalm¹⁵³. Na onderlinge vergelijking¹⁵⁴ blijkt dat er toenmaals vier Hugo's tot het kapittel van Sint-Foillaan behoorden: een proost Hugo¹⁵⁵ (te situeren rond 1075)¹⁵⁶, een kanunnik¹⁵⁷ Hugo¹⁵⁸ van Aken¹⁵⁹,

¹⁵³ Vgl. C. LAMBOT, *Les membres ...*, blz. 433-434 of blz. 299 (deze aanduiding had een liturgisch-organisatorisch doel, en beoogde elke geprebendeerde kanunnik bij het psalmodiëren in theorie te laten instaan voor een tranche van vijf van de honderdvijftig gecanoniseerde psalmen).

¹⁵⁴ Vgl. ook C. LAMBOT, *Les membres ...*, blz. 424 of blz. 291 (*Table générale*).

¹⁵⁵ C. LAMBOT, *Les membres ...*, blz. 423 of blz. 290, nr. 22, art. *Domnus praepositus Hugo*; vgl. J. LECOMTE, *Introduction ...*, blz. 227^a, nr. 22, art. *Dominus praepositus Hugo*.

¹⁵⁶ C. LAMBOT, *Les membres ...*, blz. 434-435 of blz. 300; vgl. A. DIERKENS, *Abbayes ...*, blz. 86; J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 234, nr. 2. Proost Hugo "Confite-mini .III." is niet opgenomen in de proostentabel van C. LAMBOT, *art. cit.*, blz. 428 of blz. 294, noch in deze van É. BROUETTE, *Fosses-la-Ville. Liste des prévôts*, in *D.H.G.E.*, dl. XVII, kol. 1221.

¹⁵⁷ C. LAMBOT, *Les membres ...*, blz. 423/289, nr. 17, art. *Hugo Aquensis*; blz. 424/290, nr. 17, art. *Hugo* (vgl. *ibid.*, blz. 424/291, nrs. I, 17 en II, 17, telkens "Deus stetit"); J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 228, lijst I/II, nr. 17.

¹⁵⁸ Het is bv. uit soortgelijke vermeldingen dat een verband tussen Fosses en Kamerijk, in dit geval met een omweg langs Aken (volgens F. HAUSMANN, *Reichskanzlei ...*, blz. 87, heeft bisschop Burchard zijn loopbaan aangevat als kanunnik in Aken), zou kunnen afgeleid worden.

¹⁵⁹ C. LAMBOT, *Les membres ...*, blz. 426 of blz. 293 (vgl. min of meer C. DIERKENS, *Abbayes ...*, blz. 86, vn. 148) heeft jegens deze Hugo Aquensis nochtans een lichte voorkeur voor een hypothetische (eventueel verdwenen) lokaliteit "Aquae" in de omstreken van Fosses (evenzo voor een Bernardus de Aquis uit dezelfde lijst I, volgens onze opstelling – zie hierna – de voorganger van Hugo van Fosses in de vijfde prebende). Een dergelijke plaatsnaam (Aquis = Aix, Ax, Dax: zie A. DAUZAT, *Les noms de lieux. Origine et évolution*, Parijs, 1926, blz. 132) is alvast niet vermeld bij F. ROMMEL, *Indices van oude vormen*, in: M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, dl. II, s.l., 1960, blz. 1150, noch bij C.-G. ROLAND, *Toponymie ...*, blz. 591 (index). Het gehucht (Belg., prov. Luxemburg, arr. Aarlen, kant. Messancy, gem. Aubange) Aix-sur-Cloi/Cloie/Cloix (A. CARNOY, *Origines des noms des communes de Belgique*, dl. I, Leuven, 1948, blz. 9, art. *Aix-sur-Cluse*; E. GUYOT, *Dictionnaire ...*, 1951, blz. 5^b, art. *Aix-sur-Cloi*, blz. 182^a), gelegen op nog iets grotere afstand dan Aken, voldoet evident evenmin aan de gestelde geografische voorwaarde ten opzichte van Fosses. De interpretatie als *Aquae Spadanae* (J. GRAESSE, [F.] BENEDICT en H. en S.-CH. PLECHL, *Orbis latinus. Lexikon lateinischer geographischer Namen des Mittelalters und der Neuzeit*, dl. I, Brunswijk, 1972⁵, blz. 123^a, art. *Aquae Spadanae*) oftewel Spa (Belg., prov. Luik, arr. Verviers, hpl. v. kant.) valt, omwille van de volkomen andere etymologische oorsprong van de plaatsnaam (J. HERBILLON, *Les noms des communes de la Wallonie*, Brussel, 1986, blz. 149, art. *Spa*), buiten beschouwing. Ligt er toch geen wisseloplossing besloten in het toponiem "Aqualia" (A. DE RYCKEL, *Les communes de la province de Liège. Notices historiques*, Luik, 1892, blz. 69, art. *Aywaille*; J. HERBILLON, *Les noms ...*, blz. 12, art. *Aywaille*), dit is Aywaille (Belg., prov. en arr. Luik, kant. Hoi), te meer daar Aywaille tot 1088 als een domein van de met Fosses geassocieerde Montaignu's (zie hierna; zie verder, §18) wordt aangezien (A. DE RYCKEL, *loc. cit.*; G. HANSOTTE, *Aywaille, in Gemeenten van België ...*, dl. III, blz. 1487^b)? Struikelsteen is hier echter dat er moeilijk staat te maken valt op de, in deze periode zienderogen verder verbasterde, schrijfwijze van de plaatsnaam (J. GRAESSE e.a., *Orbis latinus*, blz. 124^a, art.

en twee Hugo's zonder achternaam¹⁶⁰. A priori zou hier een Hugo uit de inheemse familie "van Fosses" kunnen mee bedoeld zijn, desgevallend Hugo van Prémontré, ware het niet – deze eerste reactie ligt zo voor de hand – dat volgens de uitgever deze registers repectievelijk uit 1075 ongeveer¹⁶¹ en uit 1076/1092¹⁶² dagtekenen.

Ons interesseert, om begrijpelijke redenen, in de eerste plaats de jongste namenlijst. Daar wordt gemeenzaam een datering omtrent 1086 aan toegekend¹⁶³, met als richtpunt de elevatio van de relieken van de heilige Foillaan op 3 september¹⁶⁴ van dat jaar¹⁶⁵. Bepalend is inderdaad dat, als begunstigde van de laatste prebende¹⁶⁶, alreeds de provenierster Ermentrude of Ermengarde van Montaigu-en-Ardenne¹⁶⁷ wordt genoemd¹⁶⁸. C. Lambot en A. Dierkens leiden daar logischerwijze uit af dat 1076, het benoemingsjaar van bisschop Hendrik van Luik – die Ermentrude had gepatroniseerd bij haar spraakmakende kandidatuur voor een prebende in

Aqualia, Awalia; vgl. M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek* ..., dl. I, 1960, blz. 88^b, art. *Aywaille*), en dat het bezitsrecht van het huis van Montaigu (concreet ten name van Regine van Marcigny) in de tussentijd in vraag werd gesteld (C.-G. ROLAND, *Les seigneurs et comtes de Rochefort*, in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. XX, 1893, blz. 112, art. *Reine*).

¹⁶⁰ Zie hierna.

¹⁶¹ C. LAMBOT, *Les membres* ..., blz. 435 of blz. 300: het document wordt gesitueerd onder de ambtsperiode van proost Hugo, "à l'entour de 1075".

¹⁶² *Ibid.*, blz. 434 of blz. 299.

¹⁶³ *Ibid.*, blz. 434 of blz. 299 ("aux environs de 1086"); vgl. A. DIERKENS, *Abbayes* ..., blz. 85 ("des environs de 1086"); J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 227 ("de 1086").

¹⁶⁴ *Miracula S. Foillani auctore Hillino*, uitg. R. D[E] B[UCK], in *AA. SS. Octobris*, dl. XIII, Parijs, 1883, blz. 424C, kap. III: *Elevatio corporis S. Foillani et miracula tunc edita*, blz. 424C; *Ex miraculis S. Foillani auct. Hillino cantore Fossensi*, uitg. O. HOLDER-EGGER, in *M.G.H.*, SS., dl. XV-2, 1888, blz. 928, nr. 18, l. 11-14.

¹⁶⁵ Zie, voor het referentiejaar: J. JEANMART, *Fosses-la-Ville* ..., blz. 4-5; M. CHAPPELLE, *Coup d'œil* ..., blz. 20.

¹⁶⁶ C. LAMBOT, *Les membres* ..., blz. 424 of 290, nr. 30, art. *Ermentrudis*; J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 228^b, nr. 30, art. *Ermentrudis*. Zie afb. 1, kol. 3, art. *Ermentrudis*.

¹⁶⁷ Ermengarde van Harvé, gezeid Ermentrude, gravin van Montaigu (vgl. J. STIENNON, *Étude sur le chartrier et le domaine de l'abbaye de Saint-Jacques de Liège (1015-1209)*, Parijs, 1951, blz. 254-256; J.-L. KUPPER, "Mulier nobilissima Ermengardis nomine". *Contribution à l'histoire de la seigneurie rurale en Lotharingie*, in *Publications de la section historique de l'Institut G.-D. de Luxembourg*, dl. CII, 1986, blz. 71-73; J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 143-147, art. *La comtesse Ermengarde de Montaigu*), die op dat ogenblik haar intrek had genomen in de citadel van Fosses (J.-L. KUPPER, *Liège* ..., blz. 306-307).

¹⁶⁸ C. LAMBOT, *Les membres* ..., blz. 429-430 of blz. 295-297; A. DIERKENS, *Abbayes* ..., blz. 85, vn. 137.

Sint-Foillaan¹⁶⁹ – als vroegst mogelijke opsteljaar kan gelden. Anderzijds, vermits Ermentrude een van de initiatiefnemers is geweest van de ceremonie van september 1086 te Fosses¹⁷⁰, en zij ergens omtrent 1100 overleden is¹⁷¹, kan het document met evenveel recht na dat feestelijke jaartal gedateerd worden.

De voorgestelde¹⁷² datering refereert aan het, in feite eenmalige, ambtsjaar (1086, het jaar van de elevatio) van kapittelproost Berenger II (1075/86-1086/96)¹⁷³, die het tweede onomasticon van zijn kanunniken liet aanleggen¹⁷⁴ en er ook zelf in functie in optreedt¹⁷⁵. Naar de beginlimiet toe, ligt onweersprekelijk een indicatie voor het toch wel reële tijdsverloop tussen de lijsten I en II besloten in het geregistreerde personeelsbestand: dertien kanunniken zijn blijkbaar op post gebleven¹⁷⁶, maar zeventien prebenden hebben in de tussentijd een nieuwe titularis gekregen¹⁷⁷. Met het oog op de eindterm, anderzijds, worden verschillende ijkpunten aangedragen. A. Dierkens¹⁷⁸ stelt onder voorbehoud het jaar 1089 voor, het denkbeeldige sterfjaar van kanunnikes Ermentrude; genoemd jaartal werd, zoals aangegeven, reeds bijgesteld. C. Lambot¹⁷⁹ kiest dan weer 1092, het jaar waarin zogezegd de volgende proost van Fosses (Johan Militis) opduikt¹⁸⁰; het werd evenwel reeds aangetoond dat hier

¹⁶⁹ C. LAMBOT, *art. cit.*, blz. 431 of blz. 296; A. DIERKENS, *op. cit.*, blz. 86-87.

¹⁷⁰ Vgl. C. LAMBOT, *art. cit.*, blz. 430 of blz. 296; A. DIERKENS, *op. cit.*, blz. 87; J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 148-149.

¹⁷¹ J. LECOMTE, *op. cit.*, dl. II, blz. 147; † 11 juli ca. 1100; vgl. J.-L. KUPPER, *Liège ...*, blz. 307, vn. 96; † 11 juli 1091/1118.

¹⁷² C. LAMBOT, *Les membres ...*, blz. 429 of blz. 299.

¹⁷³ Vgl. *ibid.*, blz. 428 of blz. 294 (1086); É. BROUETTE, *Fosses-la-Ville. Liste ...*, kol. 1221, art. *Bérenger II* (1086); A. DIERKENS, *Abbayes ...*, blz. 86 (1086); J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 234, nr. 3, art. *Berenger II* (1086). Vgl. daar ook de approximatieve ambtsdata van zijn voorganger en opvolger; voor de voorgestelde eindtermijn 1096 (in plaats van 1095): zie hierna.

¹⁷⁴ C. LAMBOT, *Les membres ...*, blz. 429 of blz. 295.

¹⁷⁵ *Ibid.*, blz. 423 of blz. 290, nr. 6, art. *Domnus praepositus Berengerus* (vgl. afb. 1); J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 227^b, nr. 6, art. *Dominus praepositus Berengerus*. Hij kwam, als gewoon kanunnik (C. LAMBOT, *art. cit.*, blz. 422 of blz. 289, nr. 6, art. *Bengerus* (sic); J. LECOMTE, *op. cit.*, blz. 227^a, nr. 6, art. *Bengerus*) ook voor in de eerste lijst (J. LECOMTE, *op. cit.*, blz. 235).

¹⁷⁶ Vgl. C. LAMBOT, *Les membres ...*, blz. 425 of blz. 291, *Personnes communes aux deux listes* (12 namen, maar Rothbertus moet tweemaal geteld worden).

¹⁷⁷ Vgl. *ibid.*, *Personnes particuliers à la liste II* (17 namen).

¹⁷⁸ A. DIERKENS, *Abbayes ...*, blz. 85, vn. 137.

¹⁷⁹ C. LAMBOT, *Les membres ...*, blz. 434 of blz. 299.

¹⁸⁰ Vgl. *ibid.*, proostenlijst, blz. 428 of blz. 294; É. BROUETTE, *Fosses-La-Ville. Liste ...*, kol. 1221, art. *Jean Militis*; A. DIERKENS, *Abbayes ...*, blz. 86.

een persoonsverwisseling in het spel is¹⁸¹. De *terminus ante quem* wordt derhalve de eerste vermelding van proost Otbert van Fosses (1086/96-1096/1100)¹⁸², die overigens nog persoonlijk in de hier behandelde ledenlijst II figureert¹⁸³. Hij procedeert als proost voor het eerst in de (objectieve en beschrijvende) dispositio van een verkoopcontract¹⁸⁴ dat, nominaal in 1095, opgesteld werd tussen, aan de ene kant, heer Warner van Grez/Graven, en aan de andere kant het kapittel van Fosses.

Wegens het belang ervan voor de chronologische coördinaten van een gebeurlijk kanonikaat van Hugo in Sint-Foillaan, is het noodzakelijk deze cedel "Felix et incomparabile", op initiatief van de communiteit opgemaakt ten overstaan van de vertrekkensklaar staande kruisvaarder Warner van Grez¹⁸⁵, even onder de loep te nemen. Men heeft opgemerkt dat er, vertrekkend van het incarnatiejaar, iets schort aan de synchronismen van de datatio, meer bepaald aan het indictiegetal¹⁸⁶ en aan het ambtsjaar¹⁸⁷ van bisschop Otbert van Luik (1091-1119), die beide op 1096¹⁸⁸ zouden duiden; dientengevolge werd de jaardatum in die zin

¹⁸¹ J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 235 (naar L. NOIR, *Le chapitre* ... [verhandeling], blz. 122-123). Vgl. J. LECOMTE, *op. cit.*, blz. 344-345 (naar *ibid.*): eerst in 1392 wordt een Johan Militis (koordeken van Fosses) oorkondelijk gemeld.

¹⁸² C. LAMBOT, *Les membres* ..., blz. 428 of blz. 294 (1095); É. BROUETTE, *Fosses-la-Ville. Liste* ..., kol. 1221, art. *Otbert* (1095); A. DIERKENS, *Abbayes* ..., blz. 86 (1095); J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 234 nr. 3, art. *Otbert* (1095). Zie hierna, over de eindterm 1095.

¹⁸³ Hij komt in ledenlijst II nog voor (vgl. J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 235) als kanunnik Otbert "Voce mea" of als Otbert "Memento Domine": C. LAMBOT, *Les membres* ..., blz. 423-424 of blz. 290, nrs. 16 en 27, art. *Otbertus* (vgl. *ibid.*, blz. 425 of blz. 291, *Noms particuliers à la liste II*, nrs. II, 16 en II, 27); J. LECOMTE, *op. cit.*, dl. II, blz. 228^a, nrs. 16 en 27, art. *Otbertus*; vgl. afb. 1.

¹⁸⁴ Uitg.: [J. BARBIER], *Documents extraits du cartulaire du chapitre de Fosses*, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, dl. IV, 1867, blz. 396-398, nr. I; J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, *Annexe*, blz. 377-379, nr. 4; vert. J. LECOMTE, *op. cit.*, blz. 200-202; reg.: A. WAUTERS, *Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique*, dl. VII-1, Brussel, 1885, blz. 177, a.d. 1095.

¹⁸⁵ J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 203-204.

¹⁸⁶ C.-G. ROLAND, *Les plus anciens avoués de Fosses*, in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. XXIX, 1910, blz. 106, vn. 2 (met onaangepaste uitleg: "L'acte est daté de 1095, indiction 5 [sic], c'est-à-dire de 1096, nouveau style"); *Thesaurus diplomaticus* [cd-rom], Turnhout, 1997, nrs. W 03604, D 03600.

¹⁸⁷ U. BERLIÈRE, *Monasticon* ..., dl. I-1, blz. 18, vn. 1 ("Charte datée de 1095, ind. 4, (= 1096), ce qui coïncide avec l'an 5 d'Otbert, ...").

¹⁸⁸ E. STRUBBE en L. VOET, *De chronologie van de middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden*, Antwerpen-Amsterdam, 1960 (Brussel, 1991²), *Glossarium*, blz. 497^a, art. *Luik*: de kerststijl was in 11de eeuw de normale jaarstijl in het bisdom Luik.

verbeterd¹⁸⁹. Het episcopaatsjaar V van de op 31 mei 1091 gekozen¹⁹⁰ prelaat Otbert valt nochtans grotendeels wel in 1095, en het indictiecijfer IV kan, overeenkomstig de in het Duitse Rijk veelgebruikte¹⁹¹, Bedaanse indictiestijl¹⁹², desgevallend met het kwartaal vanaf 24 september 1095 overeenstemmen¹⁹³. Om de discrepantie tussen het opgegeven incarnatiejaar en de teneur van onderhavig charter te omzeilen, zou desnoods ook aan een actio in 1095, los van de uitgestelde conscriptio uit 1096, kunnen gedacht worden. Men kan er echter niet omheen dat reeds in de narratio sprake is van “*Anno igitur, quo magnus ille concursus factus est fidelium in sanctam Hierusalem, (ipse cum duce Godefrido, ...)*”, daar waar geweten is dat de Lotharingse kruisvaarders onder het bevel van Godfried van Bouillon pas in het midden van augustus 1096¹⁹⁴ uitgerukt zijn. Moet er dus toch een kopieerfout (wegvallen van het laatste cijferteken I)¹⁹⁵ ingeroepen worden in dit document dat enkel in een cartulariumversie van tweede hand uit 1734¹⁹⁶ overgeleverd is? In dat geval kan 1095 als 1096 gelezen worden, en valt de eerste vermelding van proost Otbert vóór de indictionele 24ste september en, meer

¹⁸⁹ J.-L. KUPPER, *Otbert de Liège: les manipulations monétaires d'un évêque d'empire à l'aube du XIIe siècle*, in *Le moyen âge*, dl. LXXXVI, 1980, blz. 376, vn. 80 (“corr. 1096”, zonder eponymische uitleg); Id., *Le financement de la première croisade*, in *Le temps des croisades*, Brussel, 1996, blz. 18^b.

¹⁹⁰ J.-L. KUPPER, *Liste chronologique des évêques de Liège aux XIe et XIIe siècles*, in *L'église ... Annexe I*, blz. 498, art. *Otbert* (investituur: “1091, après le 31 mai”); Id., *Leodium (Liège/Luik) ...*, blz. 75, art. *Otbertus* (“A. 1091 episcopus Leodiensis electus”). Vgl. E. STRUBBE en L. VOET, *De chronologie ...*, blz. 281, art. *Otbertus* (installatie: 24 december 1091).

¹⁹¹ F. GINZEL, *Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie*, dl. III, Leipzig, 1914 (1958²), blz. 152, art. *Bedas Indiktion*; vgl. H. GROTEFEND, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, dl. I, Hannover, 1891 (Aalen, 1970²), blz. 94^a.

¹⁹² Onmiddellijk moet erkend worden dat in die periode de romeinse indictie met wisseling op 1 januari gebruikelijk was in het Luikse (E. DE MARNEFFE, *Styles et indictions suivis dans les anciens documents liégeois*, Brussel, 1896, blz. 10-11; E. STRUBBE en L. VOET, *De chronologie ...*, *Glossarium*, blz. 497^a, art. *Luik*).

¹⁹³ E. STRUBBE en L. VOET, *De chronologie ...*, *Jaartabel*, blz. 116; vgl. H. LIETZMANN en K. ALAND, *Zeitrechnung der römischen Kaiserzeit, des Mittelalters und der Neuzeit für die Jahre 1-2000 nach Christus*, Berlijn, 1956³, blz. 46 (berekend naar 1 september toe).

¹⁹⁴ J. HAGENMEYER, *Chronologie de la première croisade (1094-1100)*, Parijs, 1902 (Hildesheim-New York, 1973²), blz. 35, a° 1096; P. LOCK, *The Roudledge Companion to the Crusades*, Londen-New York, 2006, blz. 20, a° 1096.

¹⁹⁵ Zie A. GIRY, *Manuel de diplomatique*, Parijs, 1894 (New York, s.d.³), blz. 584; vgl., in een ander verband, F. GINZEL, *Handbuch ...*, dl. III, blz. 116 (die de oorzaak – zijn casus betreft een dagaanduiding – nochtans meer in de manier van tellen zoekt).

¹⁹⁶ J. BOVESSE, *Inventaire général sommaire des archives ecclésiastiques de la province de Namur*, Brussel, 1962, blz. 28, nr. 522; vgl. J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 53-54, nr. I.

nog, vóór het, nog nader te bepalen, scharnierpunt (verkiezingsdatum, investituur?) van de regeringsjaren van Otbert van Luik. Zoiets bewijst natuurlijk niet dat deze proost pas in 1096 (vóór ca. 31 mei of 24 september) aantrad, maar wel dat die kans bestaat, dat “Felix et incomparabile”, uit de periode van de troepenconcentratie van het kruisleger, een passend vertrekpunt kan geweest zijn van deze nieuwe ambtstermijn, en dat de diensttijd¹⁹⁷ van Berenger II, verantwoordelijk voor het tweede namenregister, pas in 1096 onomstotelijk als afgelopen kan beschouwd worden.

De elfde-eeuwse naamlijst II van het kapittel van Fosses dateert dus in realiteit van tussen 1076 (bij voorkeur: 1086) en 1096. Kan men redelijkerwijs aannemen dat Hugo van Fosses daarin bereids als kanunnik fungeert? Nog afgezien van Hugo's hypothetische geboortedatum 1093¹⁹⁸, blijft het immers een feit dat de data van zijn aftreden¹⁹⁹ als abt van Prémontré (1161)²⁰⁰ en van zijn overlijden (1164)²⁰¹ aldaar²⁰², het lustrum

¹⁹⁷ Men herinnere zich (zie hierboven) dat proost Berenger evengoed dicht bij 1086 als rondom 1075/76 in functie kan getreden zijn. Ook C. LAMBOT, *Les membres ...*, blz. 428 of blz. 298, vn. 3, die hier dan nog proost Hugo (zie hierboven) uit ca. 1075 buiten beschouwing laat, wijst op de traditioneel korte ambtsperiodes van de proosten van Fosses.

¹⁹⁸ Zie hoger, §1.

¹⁹⁹ J. DUBOIS, *Hugues (Bienheureux) ...*, kol. 1026; W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse ...*, kol. 412 (zie nochtans ID., *Norbertus ...*, blz. 26, vn. 122; ID. en L. HORSTKÖTTER, *Norbert ...*, blz. 23, vn. 1122: 1161 als eventuele sterfdatum); B. ARDURA, *Abbayes ...*, blz. 438, nr. 1 (zie daartegenover *ibid.*, blz. 24); T. HANDGRÄTINGER, *Hugo ...*, blz. 20; vgl. L. HUGO, *Sacri et canonici ...*, dl. I, kol. 11; R. VAN WAEFELGHEM, *Liste des abbés de Prémontré*, in: ID. (uitg.), *L'obituaire de l'abbaye de Prémontré (XIIe s. – Ms. 9 de Soissons)*, Leuven, 1913, blz. 10, vn. 2.

²⁰⁰ Daarnaast werd 1161 bij herhaling als jaar van Hugo's overlijden opgegeven: C. OUDIN, *Hvgo Farsitvs ...*, kol. 1266; L. HUGO, *Sacri et canonici ...*, dl. I, kol. 9-11; *Galilia christiana ...*, dl. IX, kol. 645; G. LIENHART, *B. Hugo, Fossensis ...*, blz. 290^a, 291^b-292^b, vn. c (met verantwoording); F.-X. DE FELLER, *Hugues de Fosse ...*, kol. 465^b; L.-M. PÉTIN, *Hugues (le bienheureux) ...*, kol. 1460; F. PÉRENNÈS, *Hugues de Fosse ...*, kol. 742; J.-B. L'ÉCUIY, *Hugues de Fosse ...*, blz. 136^a; H. FISQUET, *Soissons et Laon ...*, blz. 364; U. CHEVALIER, *Hugues (b^a), de Fosses*, in *Répertoire des sources historiques du moyen âge. Bio-bibliographie*, dl. I, Parijs, 1904² (New York, 1960³), kol. 2213; H. LAMY, *Vie ...*, 1909, blz. 316-317 of blz. 114-115; F. HOLWECK, *Hugh of Fosses*, in *A Biographical Dictionary of the Saints*, Saint Louis (Montana), 1924, blz. 494^b; F. VON SALES DOYÉ, *Hugo de Fosses ...*, blz. 527.

Vgl. J. CRÉPIN, *Notice ...*, blz. 522; M. PLOUVIER, *L'abbaye de Prémontré aux XVIIe et XVIIIe siècles. Histoire d'une reconstruction*, dl. I, Leuven, 1985, blz. 29 (met bronvermelding); C. WADDELL, *Premonstratensians*, in *Dictionary of the Middle Ages*, dl. X, New York, 1988, blz. 86^a; S. HAARLÄNDER, *Vitae episcoporum*, Stuttgart, 2000, blz. 525, vn. 349; enzovoort.

²⁰¹ Dat jaartal heeft gaandeweg wel de overhand gekregen: A. DE RAISSE, *De beato Hugone ...*, f° 21 v°; J. LE PAIGE, *Vita beati Hvgonis ...*, blz. 416, 435^b; B. FISEN, *B. Hvgo ...*, blz. 112; J. BOLLAND en G. HENSCHEN, *AA. SS. Februarii*, dl. II, Antwerpen, 1658

(Venetië, 1735²; Parijs-Rome, 1864³), blz. 378^b; J. VAN CRAYWINCKEL, *Het leven ...*, blz. 249, hst. XVIII; J. ZEDLER, *Hugo, S. Norberti Schüler*, in *Grosses vollständiges Universal-Lexikon*, dl. XIII, Leipzig-Halle, 1735 (Graz, 1961²), kol. 1120; J.-A. FABRICIUS en C. SCHOETTGEN, *Hugo S. Norberti discipulus*, in *Bibliotheca latina ...*, dl. III, blz. 297^b of blz. 276^b; C. JÖCHER, *Hugo Farsitus ...*, kol. 1759; A. VAN DER AA, *Hugo Farsitus ...*, blz. 439^b; CH. TAIÉE, *Hugues Ier ...*, blz. 142; J. HILLEGEER, *Gelukzalige Hugo ...*, blz. 31; J. COLLIN de PLANCHY en É. DARAS, *Le bienheureux ...*, blz. 526; P. GUÉRIN, *Le bienheureux ...*, blz. 442; H. LAMY, *Vie ...*, 1925, blz. 85 (en vn. 1); A. VICO en A. MARIANI, *Decretum ...*, blz. 318 of blz. 465; H. LAMY, *La gloire posthume du bienheureux Hugues de Fosses*, in *La terre wallonne*, dl. XVIII, 1928, blz. 31 (overdruk: Charleroi, 1928, blz. 5); A. ŽÁK, *Der selige Hugo ...*, blz. 10; A. BUTLER en H. THURSTON, *BD. Hugh of Fosse ...*, blz. 154; A. ŽÁK, *Der heilige Norbert ...*, blz. 233, nr. 3; B. GRASSL, *Der selige Hugo ...*, blz. 91; P. BAUDOT en C. CHAUSSIN, *Le bienheureux Hugues ...*, blz. 238; B. GRASSL, *Le bienheureux Hugues de Fosses. Notice historique*, in *Méditations norbertines*, [Carpentras], 1938, blz. 43; A. SCHÜTTE, *Hugo, sel. ...*, blz. 176^a; D. ATTWATER, *Hugh of Fosse*, in *A Dictionary of Saints*, Londen, 1942², blz. 141; A. VAN DEN HURK, *De zalige Hugo ...*, blz. 237; H. BADER, *Hugo v. Fosses*, in *Alle Heiligen un Seligen der röm.-kath. Kirche*, München-Pasing, 1950, blz. 136; H. HEIJMAN, *Hugo van Fosses ...*, kol. 718; M. KOYEN, *Hugo van Fosses ...*, kol. 2296; J. TORSY, *Hugo von Fosses*, in *Lexikon der deutschen Heiligen, Seligen, Ehrwürdigen und Gottseligen*, Keulen, 1959, kol. 245; *The Book of Saints ...*, blz. 350^b; T. ŘÍHA, *Blahoslavený Hugo ...*, blz. 140; P. PIERRARD, *Hugues de Fosses*, in *Dictionnaire des prénoms et des saints*, Parijs, 1974, blz. 105^b; G. STRAUCH en I. PICHLER, *Sl. Hugo von Fosses ...*, blz. 7*; F. en T. BAUTZ, *Hugo von Fosse(s) ...*, kol. 1140; M. STROOBANTS, *Hugues de Fosse ...*, blz. 253^a; T. HANDGRÄTINGER, *Hugo ...*, blz. 20; [], *Hugues de Fosses*, in *Histoire des saints et de la sainteté chrétienne*, dl. XI, Parijs, 1998, blz. 112^a; S. VAN DER LINDEN, *Hugo van Fosses ...*, blz. 403^b; D. DE CLERCK en G. WOLF, *Sel. Hugo von Fosses ...*, blz. 37^b; Id., *Zalige Hugo van Fosses ...*, blz. 45^a; Id. en D.-M. DAUZET, *Bienheureux Hugues de Fosses ...*, blz. 46^b; enzovoort.

De meesten van deze commentatoren laten het voorafgaande aftreden van abt Hugo ongemeld. Nog andere werken laten de keuze – is deze kwestie dan toch nog niet definitief uitgeklaard? – tussen de overlijdensdata 1161 en 1164 onbeslist (laatstelijk nog L. HORSTKÖTTER, *Prämonstratenser*, in *Kulturgeschichte der christlichen Orden in Einzeldarstellungen*, Stuttgart, 1997, blz. 313; J. JANSSEN en H. JANSSENS, *Hugo van Fosses ...*, blz. 101; L. BONDÉELLE, *Hugues de Fosses ...*, blz. 231; A. COLIGNON, *Bienheureux Hugues ...*, blz. 278; TH. ANTRY en C. NEEL, *Notes, in Norbert and Early Norbertine Spirituality*, blz. 261, 269; vgl. nochtans blz. 123, 267).

Voor de sterfdatum (10 februari): zie verder, §5 vn.

²⁰² Vgl. voortn. M. DU PRÉ, *Annales breves ordinis Præmonstratensis* [Amiens, 1645], uitg. I. V[AN] S[PILBEECK], Namen, 1886², blz. 14 (1163); P. DE WAGHENARE, *Sanctus Norbertus canonicorum Præmonstratensium patriarcha, in se, & suis voce solutâ celebratus*, Douai, 1651, blz. 85 (1163/64, naar gelang van de gevolgde jaartijl); M. ILLANA, *La vida ...*, blz. 429^b (1162), vgl. blz. 416^a (1161 of 1164, met voorkeur voor het laatste jaar); B. GRASSL, *Der Praemonstratenserorden, seine Geschichte und seine Ausbreitung bis zur Gegenwart*, Tongerlo, 1934, blz. 17 (1163?); [B.] LUYKX, *Norbertijnen*, in *Encyclopaedie van het katholicisme*, dl. III, Bussum, 1956, kol. 110 (1162); W. NEWMAN, *Les seigneurs de Nesle en Picardie (XIIe-XIIIe siècle), leurs chartes et leur histoire. Étude sur la noblesse régionale ecclésiastique et laïque*, dl. II, Philadelphia, 1971, blz. 388^b (“† 10 fév. 1166?”); J.-B. VALVEKENS, *L’Ordre de Prémontré*, in *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, dl. XI, Parijs, 1982, kol. 422 (1164/67); R. LARUE, *Clavis ...*, dl. II, blz. 1141 (“CA 1162 PC”).

1085-1090²⁰³ zowat als de vroegst haalbare²⁰⁴, en als ondergrens²⁰⁵ steekhoudende²⁰⁶ geboortejaren laten prevaleren²⁰⁷. Anderzijds kan de geboortedag van Hugo maar moeilijk later gezet worden, vermits hij reeds in 1128²⁰⁸ tot abt van Prémontré zal verkozen worden, terwijl we horen dat Norbert van Gennep, geboren in 1080/85 – naar onze mening zelfs eerder ca. 1075²⁰⁹ – door Rupert van Deutz (ca. 1070-1129) in 1125²¹⁰ nog als te jong en onervaren werd beschouwd om overste van Prémontré te zijn²¹¹.

Op het eerste gezicht lijkt er geen chronologisch verband gelegd te kunnen worden tussen de twee²¹² ongeïdentificeerde Hugo's uit het tweede matrikel van Fosses en de latere premonstratenzer. Maar wat indien men het gemiddelde van zijn – zoals uiteengezet – denkbare geboortejaren (1087/88) gaat combineren met de uiterste potentiële

²⁰³ W. GRAUWEN, *Hugues de Fosses* ..., blz. 228^a ("né à Fosses probablement entre 1085 et 1090"); L. HORSTKÖTTER, *Hugo v. Fosse(s)*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl. V, Freiburg-München, 1996³, kol. 309 ("um 1085/90"). Vgl. J. LECOMTE, *Le Bienheureux* ..., blz. 314 ("vers 1090").

²⁰⁴ De raming van H. LAMY, *Vie* ..., 1909, blz. 317 of blz. 115, als zou Hugo bij zijn overlijden, in 1164 (vgl. J. CRÉPIN, *Notice* ..., blz. 522, die vertrekt van het jaar 1161), "près de 70 ans" oud geweest zijn (vgl. H. LAMY, *Vie* ..., 1925, blz. 84: "Déjà septuagenaire"; A. ŽÁK, *Der selige Hugo* ..., blz. 10: "Schon ein Siebziger"), ofschoon ze redelijk in de buurt komt, berust eigenlijk op een petitio principii, vermits ze steunt op zijn onderstelde, doch onbewezen, geboortedatum.

²⁰⁵ Dat een zolang uitgesponnen kerkelijk carrièreverloop, hoewel misschien zeldzaam, zich in die periode toch voordeed, moge blijken uit het geval van de Kamerijkse thesaurier, aartsdiaken en bisschop Alard (zie verder, §5 en §15), en van hoofdaartsdiaken Johan [I] van Kamerijk (zie §15). Omtrent de canonieke leeftijdsvereisten: zie ook verder, §14.

²⁰⁶ Zie ook verder, §11.

²⁰⁷ W. GRAUWEN, *Norbert doet afstand van zijn goederen. De stichting van Fürstenberg, aug.-sept. 1118*, in *An. Praem.*, dl. LXXI, 1995, blz. 8, heeft volkomen gelijk als hij het heeft over de normaal kortere levensduur in die tijden. Edoch, het was – hoeft het gezegd te worden? – uiterekend zijn gevorderde leeftijd (als onze berekening klopt, 74 jaar) die Hugo in 1161, drie jaar voor zijn overlijden, tot aftreden zal aangespoord hebben. Zulke resignatie was, hoe dan ook, een uitzonderlijke maatregel, die in dit specifieke geval uitgelokt moet geweest zijn door, met de leeftijd van de betrokkene samenhangende, gezondheidsperikelen.

²⁰⁸ Zie verder, §7 vn.

²⁰⁹ Zie verder, §14.

²¹⁰ Voor het ontstaansjaar van de desbetreffende tekst, in *regulam sancti Benedicti*: A. CAUCHIE, *Rupert de Saint-Laurent ou de Deutz*, in *Biographie nationale de Belgique*, dl. XX, Brussel, 1908/10, kol. 450; J. VAN ENGEL, *Rupert of Deutz*, Berkeley-Los Angeles-Londen, 1983, blz. 313; voor de uiterste tijdslimiet (1129, jaar van overlijden) van Ruperts stellingname: P. DINTER, *Rupert von Deutz*, in *Neue deutsche Biographie*, dl. XXII, Berlin, 2005, blz. 273^a.

²¹¹ Vgl. bv. W. GRAUWEN, *Norbertus* ..., blz. 33, vn. 160; W. GRAUWEN en L. HORSTKÖTTER, *Norbert* ..., blz. 29, vn. 160.

²¹² Met betrekking tot nog een genoemde kanunnik Hugo van het Sint-Foillaanskapittel, uit 1125: vgl. verder, §7: 7.74.

ontstaansdatum (eerste helft 1096) van de tweede tabel? Onder die voorwaarden zou de, bijvoorbeeld, achtjarige knaap Hugo²¹³, ca. 1095 als *puer oblatus*²¹⁴ op die jeugdige leeftijd²¹⁵ in het kapittel²¹⁶ “geplaatst”²¹⁷, in de tweede lijst²¹⁸ als nominaal, maar wel getonsureerd²¹⁹ en – weze het bevoogd²²⁰ – geprebendeerd koorheer²²¹ kunnen optreden. Dat zou dan

²¹³ Vgl. J. DELMAILLE, *Âge*, in *Dictionnaire de droit canonique*, dl. I, Parijs, 1935, kol. 322: “Dans l’ancien droit, ..., on admettait qu’un tonsuré ayant sept ans accomplis pouvait recevoir un bénéfice”; H. LECLERCQ, *Oblat*, in *Dictionnaire d’archéologie chrétienne et de liturgie*, dl. XII, Parijs, 1936, kol. 1861.

²¹⁴ Zie het geval van Norbert zelf, die op de leeftijd van 8 jaar (vgl. bv. E. PROMNITZ, *Der heilige Norbert, der Stifter des Prämonstratenserordens, Erzbischof von Magdeburg*, Praag, 1929, blz. 20; H. CAMPBELL, *Saint Norbert, Founder of the Order of Prémontré, Apostle of Peace*, s.l., [1984], blz. 16), elders 9 à 10 jaar (vgl. bv. G. DUCHET en M. SUCHAUX, *Les ordres religieux. Guide historique*, Parijs, 1993, blz. 237, art. *Prémontrés*), als oblaat in het Sint-Victorskapittel van Xanten zou opgenomen geweest zijn. Andere voorbeelden van, soms nog jongere, “pueri oblati”, zijn te bespeuren bij K. ARNOLD, *Kind und Gesellschaft in Mittelalter und Renaissance. Beiträge und Texte zur Geschichte der Kindheit*, Paderborn, 1980, blz. 23.

²¹⁵ W. NOLET en P. BOEREN, *Kerkelijke instellingen in de middeleeuwen*, Amsterdam, 1951, blz. 390 (bij de benedictijnen bestonden op dat punt geen leeftijdsvoorschriften); vgl. J. DELMAILLE, *Âge* ..., kol. 323-324.

²¹⁶ Ter vergelijking: betreffende de heilige Norbert wordt aangestipt (A. ALDERS, *Norbert von Xanten als rheinischer Adliger und Kanoniker an St. Viktor*, in *Norbert von Xanten. Adliger – Ordensstifter – Kirchenfürst*, Keulen, 1984, blz. 37) dat hij vanaf ca. 1089 volwaardig lid was van het collegiaal kapittel te Xanten. (Terzijde gezegd: indien deze intrededatum en de hierboven genoemde intredeleeftijd van Norbert de facto bronmatig gegarandeerd zouden zijn, was de vraag naar diens geboortedatum terstond opgelost; zie verder, §14 vn.)

²¹⁷ Het scenario waarbij Hugo op eigen initiatief tot het Sint-Foillaanskapittel toetreden zou zijn (J. VAN CRAYWINCKEL, *Het leven* ..., blz. 216, hst. I: “Want in jeught synde als hy van syne Ouders vroeg berooft was, heeft hy sich vertrocken in het klooster van Foss”; M. ILLANA, *La vida* ..., blz. 404^b: “..., se retiró al Monasterio de los Santos Fevilano, y Ultano, ... Eran yá muertos sus Padres”), wordt manifest geconditioneerd door de onbewezen (zie verder, §10) stelling dat Hugo al jong wees was.

²¹⁸ C. LAMBOT, *Les membres* ..., blz. 425 of blz. 291, art. *Noms particuliers à la liste II*, nrs. II,2 en II,5.

²¹⁹ Vgl. LAMBERT VAN “WATERLOS”, *Annales Cameracenses*, uitg. G. PERTZ, in *M.G.H.*, SS., dl. XVI, Hannover, 1859, blz. 513, l. 1-4: de auteur werd in 1115/16, op 7-jarige leeftijd, opgenomen in de geestelijke stand, op de dag van zijn vormsel (vgl. F. VERCAUTEREN, *Une parentèle dans la France du nord aux XIe et XIIe siècles*, in *Le moyen âge*, dl. LXIX, 1963, blz. 224-225, en vn. 9).

²²⁰ W. NOLET en P. BOEREN, *Kerkelijke instellingen* ..., blz. 189 (achtereenvolgens “scolaris beneficiatus” en “canonicus scolaris”); vgl. daarmee L. HORSTKÖTTER, *Wer war Norbert von Xanten? Legende und Wahrheit*, in *Gerasar Hefte*, nr. 10, 1984, blz. 4^a (voor een vergelijkbaar geval): van aanvang aan wel een kanonikaat, maar geen beneficie. Zie anderzijds PH. DELHAYE, *L’organisation scolaire au XIIe siècle*, in *Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion*, dl. V, 1947, blz. 250, over het beheer van de prebende van leerling-kanunniken door de scholaster (of zijn homoloog).

²²¹ Ter vergelijking: we treffen de onderschriften van een aantal “pueri” aan (A. HOFMEISTER, *Puer, iuuenis, senex. Zum Verständnis der mittelalterlichen Altersbezeichnungen*,

alleen Hugo "Domine ne in furore"²²² of, liever nog, Hugo "Deus Deus meus respice"²²³ kunnen geweest zijn²²⁴. Uit wat volgt zal trouwens nog blijken dat kanunnik Hugo in Fosses zelf hoogstens de wijding tot subdiaken kan ontvangen hebben²²⁵.

in *Papsttum und Kaisertum. Forschungen zur politischen Geschichte und Geisteskultur des Mittelalters*, Paul Kehr zum 65. Geburtstag dargebracht, München, 1926, blz. 294; E. EYBEN, *De jonge Romein volgens de literaire bronnen der periode ca. 200 v. Chr. tot ca. 500 n. Chr.*, Brussel, 1977, blz. 25: van 7 tot 14 jaar; vgl. ID. en P. DALY, *Restless Youth in Ancient Rome*, Londen-New York, 1993, blz. 6: tot 15 jaar), als laagste sectie van de kathedraalkanunniken (vlak na de kapelaans), in twee oorkonden van bisschop Burchard van Kamerijk, uit 1117 en 1119 (zie verder, §7: 7.15, 7.26).

²²² Normalerweise maakt het voor de keuze tussen deze of volgende kandidaat, naar zijn lokaal-familiale achtergrond toe wel degelijk een verschil uit dat deze eerste Hugo, in navolging van Ermentrude/Ermenegarde van "Montaigu" (over de blijkbaar vijandige houding van dit grafelijk geslacht tegenover Hugo van Prémontré: zie §19), die haar prebende van Rotbert van Gerpinnes had overgenomen (J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 228, nr. 30, en blz. 230; vgl. A. DIERKENS, *Abbayes* ..., blz. 86), zijn beneficium op zijn beurt had geërfd van ene Bernard van Gerpinnes (*ibid.*, blz. 227, nr. 2). Hoewel Gelpinnes/Gerpinnes (thans provincie Henegouwen) destijds gelegen was binnen de grenzen van het graafschap Namen (J. ROLAND, *Gerpinnes*, in *Dictionnaire historique et géographique des communes du Hainaut*, dl. I, Bergen-Frameries, 1940, blz. 8; vgl. A.-G. CHOTIN, *Études étymologiques et archéologiques sur ... la province du Hainaut*, Parijs-Leipzig-Doornik, 1867², blz. 157-158, art. *Gerpinnes*), lijkt het op het moment dat ons boeit van groter belang dat de bisschop van Luik daar tot 1133 de oppervoogdij uitoefende (J. ROLAND, *art. cit.*, blz. 20), dat de "Luikse" abdis van (het Naamse) Moustier-sur-Sambre (voor de geopolitieke en kerkelijke verhoudingen aldaar: zie verder, §16 en §20) er als gerechtsheer werd erkend (*ibid.*, blz. 19), en dat ook het "Luikse" kapittel van Fosses er allodiale en feodale goederen bezat (*ibid.*, blz. 20, 23). Komt daar nog bij dat de voogden van Fosses uit het huis van Morialmé-Loverval (zie verder, §19), die, aanvankelijk samen met het huis van Montaigu, de burcht van Fosses zullen beheren, metertijd ook als ondervoogden van Gerpinnes (Belg., prov. Henegouwen, arr. Charleroi, kant. Châtelet) optraden (H. HASQUIN, *Gerpinnes*, in *Gemeenten van België* ..., dl. III, blz. 1948^b).

²²³ Incipit van Ps. 21,2^a: MONACHI ABBATIAE PONTIFICIAE SANCTI HIERONYMI IN URBE, *Biblia sacra iuxta Latinam vulgatam versionem ad codicum fidem iussu Pii pp. XII edita*, dl. X: *Liber psalmodum*, Rome, 1953, blz. 78^a.

²²⁴ C. LAMBOT, *Les membres* ..., blz. 423 of blz. 290, nr. 2 (psalm 6) en nr. 5 (psalm 21). Dat beide Hugo's in lijst II de plaatsen twee en vijf innemen (zie afb. 1, kol. 3-4, l. 2 en 5), heeft geen uitslaans met hun wijdingsdatum, maar – zoals blijkt uit het nazicht van de kapittelleden (en de hun toegewezen psalm-initia) die in beide lijsten voorkomen – wel met het volgnummer van de toegewezen prebende (vgl. ook C. DIERKENS, *Abbayes* ..., blz. 86, vn. 150).

²²⁵ De vaststelling dat eenzelfde kanunnik ca. 1075 en "ca. 1086", ondanks eventuele bijkomende wijdingen, hetzelfde prebendennummer draagt, wijst erop dat uit die rangorde geen besluit kan getrokken worden over de wijdingsgraad van de bewuste mandatarissen of over de eventualiteit van een numerus fixus voor elk van de onderscheiden graden in het kapittel van Fosses (zoals B. MAYER, *Der heilige Norbert*, Saarbrücken, [1955], blz. 6, mogelijk acht voor de positie van Norbert van Gennep in het kapittel van Xanten).

Tegen die vereenzelviging van een van beide psalmodiërende²²⁶ Hugo's met onze Hugo van Fosses, spreekt schijnbaar de vaststelling dat er in het eerste onomasticon wel een Lambert van Fosses²²⁷ bij name genoemd wordt, en dat die dus rechtens in aanmerking lijkt te komen als telg van de/een lokale feodaal-heerlijke familie – hetgeen Hugo virtueel als kanunnik²²⁸ van Fosses zou uitschakelen. Het zou ook gewoon kunnen betekenen dat deze Lambert werkelijk van hoge Fossische origine was, en louter het bewijs leveren dat zijn eventuele confrater Hugo van “Fosses”, als we hem alzo mogen aanspreken, niet van het gelijknamige geslacht van de plaatselijke²²⁹ of naburige heren afstamde. Beide conclusies druisen echter in tegen de vaak gehoorde theorie²³⁰ dat geestelijken gewoonlijk uitgesloten werden van het dragen van een patrimoniale geslachtsnaam²³¹. Hoewel naar ons oordeel een heerlijke connotatie²³² bij de herkomstnamen in de besproken bron niet op voorhand uit te sluiten valt²³³, zou de

²²⁶ Met dat publiekelijk voordragen voor ogen, zou men geneigd zijn Hugo van Fosses, of eender welke titularis, een ietwat hogere leeftijd dan de voorgestelde acht jaar toe te kennen. Dat is nochtans geen must: de psalmen 21 tot en met 25 waren gekoppeld aan prebende nr. 5, niet aan de toevallige bezetter ervan. In het geval van een geprebendeerde oblaat, kon die verplichte lezing – net zoals dat van pas kon komen voor elk van de andere dertig posten – in afwachting aan een van de confraters, desnoods bij toerbeurt, doorgeschoven worden.

²²⁷ C. LAMBOT, *Les membres ...*, blz. 423 of blz. 290, nr. 23, art. *Lambert de Fossis* (vgl. afb. 1). In de listing van “ca. 1086”, die geen herkomstnamen meer bevat, wordt deze Lambert “Beatus vir qui timet” nog steeds als begunstigde van de 23ste prebende opgevoerd (*ibid.*, blz. 424 of blz. 290). Lambert is, waarschijnlijk heel toevallig, een Montaigu-naam (zie verder, §18), voorkomend in de familie die in het laatste kwart van de 11de eeuw langs vrouwelijke linie de kasteelburcht van Fosses in handen had (H. KUPPER, *L'église ...*, blz. 306-307).

²²⁸ Een feit staat vast: hij was geen “abt” van Fosses (zoals bij F. HALKIN, *Analecta Bollandiana. Inventaire hagiographique des tomes 1 à 100 (1882-1982)*, Brussel, 1983, blz. 196, art. *Hugo abbas Fossensis*).

²²⁹ Vgl. verder, §19.

²³⁰ M. BOURIN en P. CHAREILLE, *Introduction: une autre mode de désignation pour les clercs?*, in *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, dl. II-1, Tours, 1992, blz. 44.

²³¹ Vgl., meer in het algemeen, ID., *Pour les clercs: les mêmes noms mais un système de désignation différent*, in *op. cit.*, blz. 153-154: de bijnaamgeving van clerici, die bij voorkeur vanuit hun functie geïdentificeerd werden, kwam, bijvoorbeeld in de diplomatische bronnen, beduidend trager op gang dan voor leken.

²³² Vgl. A. DAUZAT, *Les noms de personnes. Origine et évolution*, Parijs, 1946, blz. 85-86; E. VROONEN, *Les noms de personnes dans le monde. Anthroponymie universelle comparée*, Brussel, 1967, blz. 76-77, 175-176.

²³³ Moet hier namelijk, van interpretatief standpunt, geen rekening gehouden worden met het onderscheid, in lijst I, tussen naamgevingen als “Bernardus de Aquis” (C. LAMBOT, *Les membres ...*, blz. 422 of blz. 289, nr. 5) en “Hugo Aquensis” (*ibid.*, blz. 423 of blz. 289, nr. 17): vgl. J. GRAESSE, e.a., *Orbis latinus ...*, dl. I, blz. 126^b, art. *Aquisgranum*; M. GYSSELING, *Toponymisch Woordenboek ...*, dl. I, blz. 31^{a-b}, art. *Aachen* (zowel het zelfstandige *Aquis* als het bijvoeglijke *Aquensis*)?

vermelde eigennaam in dat geval kunnen beduiden dat deze Lambert juist van elders kwam²³⁴, uit een van de overige, min of meer nabijgelegen lokaliteiten met de naam Fosse²³⁵. Geen van deze hypothesen sluit uit dat Hugo van Prémontré een van beide onbenoemde Hugo's uit de tweede lijst was, en evenmin – verre van daar – dat hij van Fosses-la-Ville geboortig, of zelfs van (land)adellijke komaf was. Trouwens, de intrede, in het vertrouwde kapittel van Fosses, van meer dan een novice uit het notabele, en – daar willen we althans van uitgaan – vrijgeveige, huis “van Fosses”, zou in die tijd vast geen unicum geweest zijn.

(Er is misschien nog een heel andere uitleg denkbaar, maar daartoe moeten we even vooruitlopen op de verdere studie²³⁶. Hierna wordt namelijk, zij het in de voorwaardelijke wijs, uiteengezet dat Hugo van “Fosses”²³⁷ ook uit het aangrenzende, doch Naamse Sart-Saint-Laurent²³⁸ herkomstig kan geweest zijn. Zijn opname in het kapittel van Fosses²³⁹ zou dan afgedwongen kunnen geweest zijn onder druk van de machtige graaf van Namen, Albert/Albrecht III (1063/64-1102)²⁴⁰. In de gegeven geopolitieke context²⁴¹, kon de graaf er zowaar alleen maar voordeel bij hebben dat een lid van een vazallitische familie voor hun zoon een positie

²³⁴ J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 229, is er van zijn kant van overtuigd dat de namen uit de ledenlijst van Fosses zuiver plaatsaanduidend zijn.

²³⁵ M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek* ..., dl. I, 1960, blz.; 370^b, somt voor Walonië en het aangrenzende deel van Noord-Frankrijk, nog op zijn minst een vijftal oorden of gehuchten op die desgevallend te pas zouden komen. Zie ook J. HERBILLON, *Les noms* ..., blz. 53, art. *Fosse*; en, van antroponymisch standpunt: J. HERBILLON en J. GERMAIN, *Dictionnaire des noms de famille en Belgique romane et dans les régions limitrophes (Flandre, France du Nord, Luxembourg)*, dl. I, Brussel, 1996, blz. 331^b, art. *Fossa, Fosse*.

²³⁶ Dat we de verklaring voor Hugo's curriculum als jonge geestelijke misschien eer bij een Naamse connectie hoeven te zoeken, wordt aangekaart in §18-19, waar de ontaansgeschiedenis van de abdij van Floreffe onder de loep wordt genomen.

²³⁷ Voor een overzicht van de auteurs die uitdrukkelijk de stad Fosses uitroepen tot Hugo's heimat: zie verder, §20 vn.

²³⁸ Belg., prov. en arr. Namen, kant. en gem. Fosses-la-Ville. Zie verder, §19.

²³⁹ Waarom de jeugdige Hugo (dat wil zeggen zijn familie) in dat geval geen beneficie ambiëerde in, om maar iets te noemen, het grafelijke Sint-Albaanskapittel te Namen (É. DE MOREAU en A. DE GHELLINCK, *Répertoire* ..., blz. 492, art. *Namur*, nr. 1^a; E. DE SEYN, *Geschied- en aardrijkskundig* ..., dl. II, [1967²], blz. 956^b, art. *Namen. De hoofdkerk Saint-Aubain*), valt van hieruit niet meer op te maken (geen vacante plaats, geen interesse?). Lokale en familiale belangen moeten hier gespeeld hebben.

²⁴⁰ F. ROUSSEAU, *Actes des comtes de Namur de la première race, 946-1196*, Brussel, 1936, *Introduction*, blz. LXXV-XCVII, nr. 7, art. *Albert III*; E. STRUBBE en L. VOET, *De chronologie* ..., blz. 384, art. *Albert III*; vgl. J. ROLAND, *Tableau généalogique de la Maison de Namur*, in *Histoire abrégée du comté et de la province de Namur*, Namen, 1959, blz. 39, art. *Albert III* (1063-1102).

²⁴¹ Zie verder, §18.

(meer nog, een van de eerste dotatieve prebenden van Fosses) veroverde, of hem desnoods inkocht in het "Luikse" kapittel van Fosses. De stad zelf was territoriaal wel Luiks²⁴², maar er moet een natuurlijke, om niet te zeggen onafwendbare, wisselwerking bestaan hebben met het Naamse ommeland, meer bepaald met het belendende Floreffe²⁴³. Deze verklaringsslijn verkeert echter, hier en nu, nog in een experimenteel stadium.)

Als we de tweede listing uit Fosses mogen geloven, heeft Hugo daar gediend tussen 1096 en 1111/16²⁴⁴, dat wil zeggen onder de opeenvolgende proosten Berenger II "Dominus inluminacio", geroemd als ontwerper van het reliekschrijn van Sint-Foillaan²⁴⁵, Otbert "Voce mea" of Otbert "Memento Domine"²⁴⁶, en daarna Radbo(u)d (ca. 1100)²⁴⁷. Nog in Sint-Foillaan heeft hij normaliter koordeken²⁴⁸ Wedrik "Super flumina" leren kennen, die als zodanig – en, in de hier voorgedragen visie, als confrater van Hugo –, vermeld staat in de tweede lijst²⁴⁹ en dus, minstens voor een deel van zijn loopbaan, tussen ca. 1086 en 1096 kan ondergebracht worden.

²⁴² Zie verder, §20.

²⁴³ Zie verder, §21. De graven van Namen zullen allengs Floreffe (over de grafelijke rechten aldaar: L. GENICOT, *Le Namurois* ..., blz. 51, art. *Floreffe*) als geliefkoosd buitenverblijf uitkiezen (A. JOURDAIN en L. VAN STALLE, *Dictionnaire* ..., blz. 400^b, art. *Floreffe*), en de abdij vanaf 1121 tot huisklooster en tot dynastieke necropool verheffen: E. DE SEYN, *Geschied- en aardrijkskundig woordenboek* ..., dl. I, blz. 418^a, art. *Floreffe*; F. ROUSSEAU, *Actes* ..., *Introduction*, blz. CV; PH. JACQUET, *Introduction*, in *Floreffe / 850 ans d'histoire. Vie et destin d'une abbaye de Prémontrés*, Floreffe, 1973, blz. 18^b; J. LOMBET, *L'abbaye* ..., blz. 11.

²⁴⁴ Zie verder, §11.

²⁴⁵ F. COURTOY, *Les reliquaires de saint Feuillen à Fosses*, in *Namurcum. Chronique de la Société archéologique de Namur*, dl. VII, 1930, blz. 52-53; J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 148.

²⁴⁶ Zie hierboven.

²⁴⁷ C. LAMBOT, *Les membres* ..., blz. 428 of blz. 294 ("Rabbode en 1100"); É. BROUETTE, *Fosses-la-Ville. Liste* ..., kol. 1221, art. *Rabbot* (1100); G. DESPY, *Tonlieu* ..., blz. 89 ("Rabbodon, c'est-à-dire vers 1100"); A. DIERKENS, *Abbayes* ..., blz. 86 ("Ratbode (1100)"); J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 135 ("Rabbodon ... vers 1100"); blz. 298, nr. I, art. *Rabbodo* ("cité vers 1108", met kennelijke verschrijving); blz. 371, *Liste des seigneurs prévôts*, nr. 2, art. *Rabodo* ("vers l'an 1100").

²⁴⁸ A. DIERKENS, *Abbayes* ..., blz. 86 ("Wéry (vers 1086)"); J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 236, nr. 3, art. *Wéry* (*Wedricus*). Interessant is te bedenken dat de kapitteldeken belast was (zie verder, §10) met de zielzorg, m.a.w. de geestelijke leiding van de kanunniken; dat wordt voor Sint-Foillaan uitdrukkelijk bekrachtigd in de statuten (uitg.: J. BORGNET, *Cartulaire* ..., blz. 5-8, nr. 3) van het afhankelijke Sint-Niklaashospitaal.

²⁴⁹ C. LAMBOT, *Les membres* ..., blz. 424 of blz. 290, nr. 28, art. *Domnus decanus Wedricus* (vgl. afb. 1); J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 228^b, nr. 28. Wedrik was er, als gewoon kanunnik, al bij in de eerste ledenlijst: C. LAMBOT, *art. cit.*, blz. 423 of blz. 290, nr. 28, art. *Wedericus*; J. LECOMTE, *op. cit.*, dl. II, blz. 228^a, nr. 28.

Voorts ligt het voor de hand dat Hugo nog voor korte tijd proost Hendrik I van Montaigu²⁵⁰ heeft meegemaakt, die we later nog als Luiks aartsdiaken Hendrik II zullen ontmoeten²⁵¹. Indien we mogen vertrekken van diens dienstjaren²⁵² als bestuurder van de Luikse aartsdiakenij van Hene-gouwen²⁵³, valt zijn proostschap tussen 1111 en 1125²⁵⁴ of 1128²⁵⁵ te situeren²⁵⁶. Hendrik was ten andere de eerste dignitaris die als niet-Fossensis door de bisschop van Luik in het kapittel werd gearachuteerd²⁵⁷. Uit het vervolg zal nog blijken dat Hugo in zijn persoon met een fanatiek pro-keizerlijk en pro-Luiks – en terzelfdertijd anti-gregoriaans en anti-Naams – gezinde geestelijke af te rekenen kreeg²⁵⁸, en dat proost Hendrik mede aan de basis van Hugo's ontijdig vertrek uit Fosses moet gelegen hebben²⁵⁹.

Wat meer is, wanneer we eenmaal Hugo's intrede in Sint-Foillaan als tegenaan 1096 afgerond kunnen beschouwen, wordt ons ook een behoedzame inkijk gegund in zijn studietijd in Fosses. Hij zal voor de eerste stappen in zijn opleiding in de leer²⁶⁰ geweest zijn bij kapittelcantor Hil-

²⁵⁰ J. DE THEUX DE MONTJARDIN, *Le chapitre de Saint Lambert à Liège*, dl. I, Brussel, 1871, blz. 117, art. *Henri* (1112, 1116); E. DE MARNEFFE, *Tableau chronologique des dignitaires du chapitre Saint-Lambert à Liège*, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, dl. XXV, 1895, blz. 444, a° 1112 ("Henri, le jeune"); É. BROUETTE, *Fosses-la-Ville. Liste ...*, kol. 1221, art. *Henri* (1112-1116); J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 235, 298, nr. 2 art. *Henri* ("cité en 1112").

²⁵¹ Zie verder, §18.

²⁵² Dat doet C.-G. ROLAND, *Les seigneurs ...*, blz. 111, nr. II/3, art. *Henri (junior)*.

²⁵³ É. SCHOOLMEESTERS, *Tableau des archidiacres du diocèse de Liège pendant le XIIe siècle*, in *Leodium. Chronique mensuelle de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, dl. III, 1904, blz. 142, nr. 30, art. *Henri de Montaigu le jeune*.

²⁵⁴ É. SCHOOLMEESTERS, *loc. cit.*; *L'obituaire de la cathédrale Saint-Lambert de Liège (XIe-XVe siècles)*, uitg. A. MARCHANDISE, Brussel, 1991, blz. 89 (28 juni), vn. 548 (overleden in 1125); J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 145.

²⁵⁵ C.-G. ROLAND, *loc. cit.* Vgl. J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 298, nr. 3: zijn opvolger als proost van Fosses wordt pas in 1130 aangekondigd.

²⁵⁶ De vermelding van een proost Erlebold in 1124/25, bij J. CRÉPIN, *L'abbaye de Saint-Feuillen ...*, blz. 109 (1125), en É. BROUETTE, *Fosses-la-Ville. Liste ...*, kol. 1221, art. *Erlebold* (1124), berust op een persoonsverwisseling met de domproost van Kamerijk (zie verder, §10 en §15).

²⁵⁷ J.-L. KUPPER, *Mulier ...*, blz. 73: als beloning voor de mildheid van de Montaigu-clan; vgl., voor de gang van zaken voordien: J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 235-236.

²⁵⁸ Zie verder, §19.

²⁵⁹ Zie verder, §11.

²⁶⁰ Zie W. NOLET en P. BOEREN, *Kerkelijke instellingen ...*, blz. 194-195, art. *Cantor of praecantor*, over de rol van de cantor bij het onderricht van de lagere clerici of mino-risten; vgl. PH. DELHAYE, *L'organisation scolaire ...*, blz. 247.

lijn of Hellijn²⁶¹, alias Hellinus²⁶² “Miserere mei Deus miserere”²⁶³. Geboren omstreeks 1060²⁶⁴, heeft deze kanunnik zijn studies voltooid bij Sigebert van Gembloers²⁶⁵ en is daarna (rond 1090)²⁶⁶ co-provisor van het Sint-Niklaashospitaal te Fosses geworden²⁶⁷. *Hillinus cantor, levita Fossensis cenobii*²⁶⁸ trachtte zich, weze het in bescheiden mate, in te schrijven in Sigeberts historiografische traditie, en was toentertijd enige naam aan het maken als hagiograaf: hij redigeerde

²⁶¹ A. POTTHAST, *Bibliotheca* ..., dl. I, blz. 598^b, art. *Hillinus cantor* (“schrieb nach 1102”); S. BALAU, *Étude critique des sources de l’histoire du pays de Liège au moyen âge*, Brussel, 1902/1903 (1982³), blz. 237-238, nr. 42, art. *Hillin, chanoine de Fosses*; U. CHEVALIER, *Répertoire ... Bio-bibliographie*, dl. I, kol. 2157, art. *Hillin; Repertorium fontium* ..., dl. V, blz. 497^b-498^a, art. *Hillinus canonicus Fossensis* (“Saec. XII”); J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 236-136, art. *Le chantre*; blz. 371, *Liste des seigneurs chantres*, nr. 1, art. *Hillinus* (1100).

²⁶² C. LAMBOT, *Les membres* ..., blz. 423 of blz. 289, nr. I,12; blz. 423 of blz. 290, nr. II,12 (vgl. *ibid.*, blz. 425, *Personnes communes aux deux listes*; J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 227^{a-b}, nrs. I,12 en II,12; vgl. afb. 1).

²⁶³ Voor de volledigheid moet genoteerd worden dat het kapittel in die periode nog een tweede kanunnik van die naam telde, die enkel in lijst II (C. LAMBOT, *Les membres* ..., blz. 423 of blz. 290, nr. II,7, art. *Hellinus “Beati quorum”*; vgl. blz. 425 of blz. 291; J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 227^b, nr. 7, art. *Hellinus*) genoemd wordt. Die nieuwbakken kapittelheer uit ca. 1086/96 was evenwel te recent benoemd om rond 1090 (zie hierboven), als hij toen al ingetreden was, reeds een leidende positie als gasthuisregent te bekleden (ter vergelijking, ook de tweede regent, kanunnik Franco, komt in beide lijsten voor: C. LAMBOT, *art. cit.*, blz. 423 of blz. 289, nr. I,19, art. *Franco*; blz. 424 of blz. 290, nr. II,19; vgl. blz. 425; J. LECOMTE, *op. cit.*, dl. II, blz. 228^{a-b}, nr. 19, art. *Franco*), en weldra zelfs als kapittelcantor.

²⁶⁴ J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 128, art. *Hillin de Fosses et son œuvre*. Uitleg over dat geboortejaar wordt niet gegeven. Allicht neemt de auteur zonder meer, en naar ons gevoelen dus terecht, aan dat Hillijn al present was in lijst I van ca. 1075. Terloops: cantor Hillijn moet, onvermijdelijk, beduidend ouder geweest zijn dan Hugo van Fosses.

²⁶⁵ C. LAMBOT, *L’oratoire* ..., blz. 283; J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 128; vgl. S. BALAU, *Étude critique* ..., blz. 238. Vgl. hoger, §1.

²⁶⁶ J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 204, 207 (naar M. BROZE, *Essai* ..., blz. 14: “à l’extrême fin du XIe siècle”).

²⁶⁷ P. GROSJEAN, *Notes d’hagiographie celtique*, in *Analecta Bollandiana*, dl. LXXV, 1957, blz. 406; J. LECOMTE, *Introduction* ..., dl. II, blz. 206 (vertaling van de hospitaalstatuten: zie hierboven).

²⁶⁸ Overeenkomstig zijn eigen naam-acrostichon: O. HOLDER-EGGER, in *M.G.H.*, SS., dl. XV-2, blz. 924; S. BALAU, *Étude critique* ..., blz. 237, vn. 4; L. VAN DER ESSEN, *Études d’hagiographie médiévale*, in *Analectes pour servir à l’histoire ecclésiastique de la Belgique*, dl. XXXII, 1906, blz. 137 en vn. 3; Id., *Étude critique et littéraire sur les vitæ des saints mérovingiens de l’ancienne Belgique*, Leuven-Parijs, 1907, blz. 161 en vn. 2; M. HÉLIN, *Index scriptorum operumque Latino-Belgicorum medii aevi*, in *Archivum latinum medii aevi*, dl. VIII, 1933, blz. 104, art. *Hillinus* (overdruk, Parijs, 1933, blz. 28); P. FRANSSEN en H. MARAITE, *Index scriptorum operumque Latino-Belgicorum medii aevi*, dl. II: *XIe siècle*, Brussel, 1976, blz. 155, rubr. R.FI.G, art. *Hillinus Fossensis*.

omstreeks 1100²⁶⁹ een *Vita metrica sancti Foillani*²⁷⁰, en even na 1102²⁷¹ de *Miracula sancti Foillani*²⁷². Vooral laatstgenoemde werk wordt, omwille van zijn tijdsgebondenheid met de beschreven feiten²⁷³, als historisch gezaghebbende bron gewaardeerd²⁷⁴. Hillijn zou ca. 1125²⁷⁵ gestorven zijn²⁷⁶.

²⁶⁹ P. FRANSEN en H. MARAITE, *Index scriptorum* ..., dl. II, blz. 155, lit. D ("Vers 1100"). Vgl. S. BALAU, *Étude critique* ..., blz. 237, nr. 42 ("À la fin du XIe ou au commencement du XIIe siècle"); M. HÉLIN, *Index scriptorum* ..., blz. 137 of blz. 61, nr. 378, art. *Vita s. Foillani (Vita metrica, "saec. XII in.")*; G. WYMANS, *Les circonstances de la mort de saint Feullien*, in *Annales du Cercle archéologique et folklorique de la Louvière et du Centre*, dl. I, 1962/63, blz. 116 (breed genomen, "entre 1086 et 1125").

Zie, voor afwijkende dateringen: G. PERTZ, *Handschriften-Verzeichnisse*, in *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, dl. VIII, 1843 (1979²), blz. 472 ("um 1086"); A. POTTHAST, *Bibliotheca* ..., dl. II, blz. 1315^b, art. *Vita s. Foillani* ("flor. 1110"); L. VAN DER ESSEN, *Études* ..., blz. 137 ("avant 1086"); ID., *Étude critique* ..., blz. 161 (id.); H. SPROEMBERG, *Niederlothringen, Flandern und Friesland*, in: W. WATTENBACH en R. HOLTZMANN, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Deutsche Kaiserzeit*, dl. I-4, Berlijn, 1943 (uitg. F.-J. SCHMALE, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Die Zeit der Sachsen und Salier*, dl. II-3/4, Darmstadt, 1978), blz. 750, vn. 338 ("gegen 1086"); C. LAMBOT, *L'oratoire* ..., blz. 283 ("vers 1110"). J. LECOMTE, *Saint Feullien* ..., blz. 69 ("vers 1080"; naar L. NOIR, *Le chapitre* ... [verhandeling], blz. 21, vn. 8).

²⁷⁰ *Vita quarta S. Foillani auctore Hillino*, uitg. R. D[E] B[UCK], in AA. SS. *Octobris*, dl. XIII, blz. 395-408. Vgl. *Bibliotheca hagiographica* ..., dl. I, Brussel, 1898/99 (1949²), blz. 460, art. *Foillanus m. Fossis in Belgio*, nr. 3076.

²⁷¹ O. HOLDER-EGGER, in *M.G.H.*, SS., dl. XV-2, blz. 924; W. WATTENBACH en R. HOLTZMANN, *loc. cit.* ("geschrieb. 1102/12"); C. LAMBOT, *Les membres* ..., blz. 429 of blz. 295; P. FRANSEN en H. MARAITE, *Index* ..., blz. 156, rubr. R.FI.H., lit. D.

Vgl. R. DE BUCK, *De S. Foillano martyre Fossis in Belgio*, in AA. SS. *Octobris*, dl. XIII, blz. 372B (1086/1125); G. WYMANS, *L'abbaye de Saint-Feullien du Rœulx, en Hainaut (1125-1300)*, Averbode, 1967, blz. 26 ("entre 1086 et 1125, et plus vraisemblablement dans le dernier quart du XIe siècle"); L. NOIR, *Le chapitre* ..., blz. 195 ("vers 1100"); É. BROUETTE, *Feullien*, in *D.H.G.E.*, dl. XVI, Parijs, 1967, kol. 1346 ("avant 1086"); J. LECOMTE, *Saint Feullien* ..., blz. 70 ("vers 1100"; naar L. NOIR, *Le chapitre* ... [verhandeling], blz. 34, vn. 2); ID., *Introduction* ..., dl. I, blz. 134, en dl. II, blz. 129 (id.).

²⁷² *Miracula S. Foillani* ..., *ed. cit.*, blz. 417-426; *Ex miraculis S. Foillani* ..., *ed. cit.*, blz. 925-928. Vgl. *Bibliotheca hagiographica* ..., dl. I, blz. 461, art. *Foillanus*, nr. 3078.

²⁷³ Hugo zal tijdens zijn studietijd het relaas over, bijvoorbeeld, de elevatio van 1086 nog wel uit de mond van zijn leraar Hillijn zelf gehoord hebben.

²⁷⁴ L. VAN DER ESSEN, *Études* ..., blz. 137; ID., *Étude critique* ..., blz. 161; J. LECOMTE, *Saint Feullien* ..., blz. 70; ID., *Introduction* ..., dl. I, blz. 134, en dl. II, blz. 129 (De *Vita metrica sancti Foillani* wordt daarentegen als zuiver compilerisch beschouwd).

²⁷⁵ Dat Hillijn later nog in Luik zou gewerkt hebben (S. BALAU, *Étude critique* ..., blz. 238, volgens een *Chronique liégeoise pour les années 1117, 1118 et 1119*, uitg. J. QUICHERAT, in *Bibliothèque de l'École des chartes*, dl. VIII (2de reeks, dl. III), 1846, blz. 226), wordt tegengesproken door J. LECOMTE, *Saint Feullien* ..., blz. 69, vn. 56 (naar L. NOIR, *Le chapitre* ... [verhandeling], blz. 20, vn. 5); ID., *Introduction* ..., dl. I, blz. 133, vn. 56 (id.).

²⁷⁶ P. GROSJEAN, *Notes* ..., blz. 406. Met het oog op de ijkpunten in de bestaande biografie van Hugo van Fosses, noteren we dat het jaar 1119 dan al gepasseerd was.

Bij deze cantor van Fosses moet Hugo dus – mits de les al niet gestoord werd door de bouwwerkzaamheden aan de stiftskerk – als knaap²⁷⁷ zijn basisopleiding²⁷⁸ genoten hebben. Ook het *trivium* en *quadrivium*²⁷⁹ zal Hugo in Fosses²⁸⁰ aangevangen hebben, hetzij nog steeds onder toezicht van cantor Hillijn, blijkbaar de intellectueel²⁸¹ van deze kanonikale gemeenschap, hetzij van de onbekend gebleven kapittelscholaster²⁸². Naar de toekomstige spirituele evolutie van Hugo van Prémontré toe, is het interessant om weten dat zijn eerste leermeester goed en wel in de Sigebertijnse, keizersgezinde traditie thuishoorde. Typisch voor Sint-Foillaan, en wetenswaardig vanwege de invloed op de persoonlijkheid van de jonge Hugo, was dan weer dat daar onmiskenbare Ierse naklanken overgebleven waren als ondertoon in het heersende geesteklimaat²⁸³.

²⁷⁷ P. RICHÉ, *Écoles et enseignement dans le haut moyen âge*, Parijs, 1979, blz. 200, art. *Âge des élèves*, laat de schooltijd in een kloosterinstelling beginnen “vers 7 ans” (vgl. hierboven, over de kerkwettelijke leeftijd voor de intrede in een geestelijk instituut), terwijl de leeftijd voor opname onder de “*canonici scholares*” in een bisschoppelijke schoolinstelling “vers 9 ou 10 ans” (*ibid.*, blz. 202) zou gelegen hebben. Volgens S. SHAHAR, *Childhood in the Middle Ages*, Londen-New York, 1990, blz. 187, “Studies in the elementary school, ..., usually commenced at the age of 7”.

²⁷⁸ S. BALAU, *Étude ...*, blz. 238, laat verstaan dat de kapittelschool van Fosses de schoolgangers enkel de kans bood tot het volgen van “*études élémentaires*” (vgl. P. RICHÉ, *Écoles ...*, 221-236), voorbereidend op een “*école supérieure*”.

²⁷⁹ Vgl. S. SHAHAR, *Childhood ...*, blz. 7.

²⁸⁰ Zoals zijn grote idool Norbert hem had voorgedaan in de “grammar school” (L. ANDERSON, *Saint Norbert of Xanten, a Second St. Paul*, Dublin, 1955, blz. 3) van het Sint-Victorskapittel te Xanten: P. DE WAGHENARE, *Sanctus Norbertus ...*, blz. 4 (“*studii liberalibus*”); J. DIERCXSENS, *Antverpia Christo nascens et crescens*, dl. I, Antwerpen, 1773², blz. 118 (“*peractis humanioribus*”); E. PROMNITZ, *Der heilige Norbert ...*, blz. 15; N. CALMELS, *Saint Norbert, Rome et l'Ordre canonial de Prémontré*, in *An. Praem.*, dl. XLIX, 1973, blz. 148; H. CAMPBELL, *Saint Norbert ...*, blz. 16-17; H. CAMPBELL en B. GÁBOR, *Szent Norbert a Premontre Rend alapítója a béke apostola*, Csorna, 1996, blz. 23.

²⁸¹ J. LECOMTE, *Saint Feuillien ...*, blz. 70 (Id., *Introduction ...*, dl. I, blz. 134) sluit niet uit dat de *Vita metrica sancti Foillani* ten behoeve van zijn studenten geschreven werd.

²⁸² A. STASSIN, *Notice ...*, blz. 64, en J. CRÉPIN, *Notice ...*, blz. 411, menen te weten dat de functie van scholaster toen al bestond in Fosses, maar ze wordt alvast niet gespecificeerd (evenmin als het kapittelcantoraat) in de twee matrikels. In sommige kapitels trad trouwens vermenging op (vgl. J. LECOMTE, *Introduction ...*, dl. II, blz. 128) van de taken van cantor en scholaster.

²⁸³ Dat komt tot uiting in het arsenaal aan Iers geïnspireerde mirakelverhalen dat door hagiograaf Hillijn van Fosses aan de lokale traditie ontleend werd (I. SNIEDERS, *L'influence de l'hagiographie irlandaise sur les vitae des saints irlandais en Belgique*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, dl. XXIV, 1928, blz. 841-842; vgl. J. LECOMTE, *Saint Feuillien ...*, blz. 70; Id., *Introduction ...*, dl. I, blz. 134, en dl. II, blz. 129).

De mogelijkheid²⁸⁴ kan anderzijds niet uitgesloten worden dat Hugo op een bepaald ogenblik²⁸⁵, van zijn vijftiende²⁸⁶ – op het ogenblik dat hij volwaardig kapittelheer was geworden²⁸⁷ – tot zijn achttiende²⁸⁸ levensjaar, naar Luik²⁸⁹ is getrokken²⁹⁰ om er zijn studies voort te zetten aan de domschool²⁹¹, en er met name bij scholaster Alger van Luik (ca. 1101-1121)²⁹² in de leer te gaan. Het is evenmin ondenkbaar dat de abiturient zich voor dergelijke vervolmakingscursus²⁹³, naar het voorbeeld van Hillijn²⁹⁴, in de naburige abdijsschool van Gembloers²⁹⁵

²⁸⁴ A. ŽÁK, *Der selige Hugo ...*, blz. 4; W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse ...*, kol. 412-413; ID., *Hugues de Fosses ...*, blz. 228^b. Op een meer voorwaardeijke toon: H. LAMY, *Vie ...*, 1908/09, blz. 162 of blz. 7 (“l’Université de Liège”); J. CRÉPIN, *Notice ...*, blz. 411 (id.); H. LAMY, *Vie ...*, 1925, blz. 13; J. LECOMTE, *Le Bienheureux ...*, blz. 314.

²⁸⁵ Vgl. P. RICHÉ, *Écoles ...*, blz. 203-204, art. *Élèves itinérants*.

²⁸⁶ *Ibid.*, blz. 202; PH. DELHAYE, *L’organisation scolaire ...*, blz. 240; CH. RENARDY, *Les écoles liégeoises du IXe au XIIe siècle: grandes lignes de leur évolution*, in *Revue belge de philologie et d’histoire*. Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis, dl. LVII, 1979, blz. 321, vn. 65; vgl. L. MAÎTRE, *Les écoles épiscopales et monastiques en occident avant les universités (768-1180)*, Ligugé-Parijs, 1924², blz. 129-130; S. SHAHAR, *Childhood ...*, blz. 7 (16 jaar).

²⁸⁷ J. DELMAILLE, *Âge ...*, kol. 322 (“L’âge de quatorze aussi suffisait aussi pour faire partie d’un chapitre”); W. NOLET en P. BOEREN, *Kerkelijke instellingen ...*, blz. 189 (“canonicus emancipatus na het 14e jaar”); vgl. A. STASSIN, *Notice ...*, blz. 64.

²⁸⁸ Vgl. CH. RENARDY, *Les écoles ...*, blz. 321, vn. 68.

²⁸⁹ Vgl. F. ROUSSEAU, *Les écoles liégeoises aux XIe & XIIe siècles*, in *La terre wallonne*, dl. XX, 1929, blz. 16-19, over de uitstraling van het Luikse schoolwezen; P. RICHÉ, *Écoles ...*, blz. 164-167, over de puike schooltraditie van deze bisschopsstad; W. NOLET en P. BOEREN, *Kerkelijke instellingen ...*, blz. 195, vn. 3, over de Luikse domschool als kweekschool voor de hogere rijksclerus.

²⁹⁰ Voor die problematische studiekeperiode aan de “universiteit” van Luik (over het premature universitaire peil van de 11de-eeuwse Luikse kapittelschool, met uitlopers in de vroege 12de eeuw: zie L. MAÎTRE, *Les écoles ...*, blz. 75, 103) wordt het jaar 1103 aangevoerd (*La vie du glorieux saint Hugues de Fosses* [handschrift uit 1650/1668], blz. 87-88, geciteerd door H. LAMY, *Vie ...*, 1925, blz. 13, vn. 1). Dat zou overigens kunnen kloppen, uitgaande van een geboortedatum rond 1087.

²⁹¹ Vgl. CH. RENARDY, *Les écoles ...*, blz. 313-314, 321 vn. 65, 68.

²⁹² U. BERLIÈRE, *Alger de Liège*, in *D.H.G.E.*, dl. II, Parijs, 1914, kol. 423-424; L. OTT, *Alger v. Lüttich*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl. I, Freiburg im Breisgau, 1957², kol. 336; CH. RENARDY, *Les écoles ...*, blz. 318-320.

²⁹³ Vgl. A. VAN DEN HURK, *De zalige Hugo ...*, blz. 235, die herinnert aan zijn “behoorlijke wetenschappelijke vorming”.

²⁹⁴ S. BALAU, *Étude ...*, blz. 238.

²⁹⁵ Het is onzeker of de, in de literatuur dikwijls omstreden, geopolitieke situatie van deze abdij al moet meegerekend worden bij de inschatting van Hugo’s keuze: J. ARRAS, *De abdij van Gembloers vanaf haar stichting tot in het begin der twaalfde eeuw*, in *Bijdragen tot de geschiedenis bijzonderlijk van het oud hertogdom Brabant*, dl. XXXVIII, 1955, blz. 90 (988 Luiks), 90-91 (minstens vanaf 1116 geleidelijk onder de voogdij van de hertog van Brabant); G. DESPY, *Naissance d’une nouvelle province: les origines du Brabant wallon*, in *Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques [de l’] Académie royale de Belgique*, 6de reeks, dl. V, 1994, blz. 522-523 (proces van brantiserings begonnen sedert ca. 1100, maar pas in 1185 voltrokken).

ingeschreven heeft²⁹⁶, waar Sigebert tot zijn dood in 1112 actief bleef in het onderwijs²⁹⁷; in 1119 zal Hugo immers, voor zover dat na te gaan is²⁹⁸, vertrouwd blijken te zijn met deze abdij. Enige gewisheid over de lokaliserings van die “hogere” studies bestaat er echter niet.

Tot zover deze poging tot reconstructie van het verblijf van Hugo van Prémontré in Sint-Foillaan te Fosses. Definitieve gegevens over het aanvankelijke leefkader van Hugo, en over de start van zijn kanonieke carrière, zijn in dit stadium van het complexe zoekwerk nog niet te verwachten – daarvoor moeten eerst andere knelpunten uit zijn pre-norbertijnse carrière ontward en leemtes ingevuld worden –, maar laten we toch maar de *terminus a quo* 1087/95 (voor zijn intrede en eerste vermelding als kanunnik van Fosses) onthouden²⁹⁹.

§3. Pontificatus vero domni Burcardi anno III°

Richten we thans liever onze aandacht op Kamerijk en op het kathedrale Onze-Lieve-Vrouwkapittel³⁰⁰, om ginds zo mogelijk de aanwezigheid van Hugo van Fosses te concretiseren en te illustreren. Vooraf even dit: het spreekt vanzelf³⁰¹ dat zijn “familienaam”³⁰² er een is³⁰³

²⁹⁶ Deze piste wordt aangeduid door J. CRÉPIN, *Notice ...*, blz. 411.

²⁹⁷ L. MAÎTRE, *Les écoles ...*, blz. 104; vgl. W. BUCHWALD, A. HOHLWEG en O. PRINZ, *Tusculum-Lexikon griechischer und lateinischer Autoren des Altertums und des Mittelalters*, München, 1963², blz. 458, art. Sigebert von Gembloux.

²⁹⁸ Zie verder, §16.

²⁹⁹ Zie verder, §11 en §21.

³⁰⁰ A. LE GLAY, *Recherches sur l'église métropolitaine de Cambrai*, Parijs, 1825; W. CLAESSENS, *Les chapitres ...*, blz. 236-237, nr. V, art. Cambrai, Notre-Dame; E. BERTEAUX, *Chapitre de Notre-Dame*, in *Étude historique sur l'ancienne cathédrale, les évêques & les archevêques ... de la ville de Cambrai de l'an 500 à l'an 1798*, dl. I, Kamerijk, 1908, blz. 397-451; M. KOYEN, *Kapittels te Kamerijk-Atrecht*, in *De prae-gregoriaanse hervorming te Kamerijk (1012-1067)*, Tongerlo, 1953, blz. 212-213, nr. 28, art. Kamerijk. O. L. Vrouw; J. BECQUET, *Abbayes et prieurés de l'ancienne France*, dl. XV: *Province ecclésiastique de Cambrai. Diocèses actuels de Cambrai et Lille*, Parijs-Turnhout, 1994, blz. 19-20, art. Cambrai. *Chapitre métropolitain Notre-Dame*; CH. MÉRIAUX, *Les communautés de chanoines des diocèses d'Arras, Cambrai, Thérouanne et Tournai attestées avant le début du XIe siècle*, in: ID., *Communautés de clercs ...*, blz. 275, nr. 20, art. Cambrai, Sainte-Marie (chapitre cathédral).

³⁰¹ Over het exclusieve gebruik van de doopnaam als oorkondelijke “persoonsnaam”, uitgerekend tot in de hier bestudeerde periode: B.-M. TOCK, *Scribes, souscripteurs et témoins dans les actes privés en France (VIIe-début XIIe siècle)*, Turnhout, 2005, blz. 84.

³⁰² Deze achternaam naam werd bv. eind 14de eeuw in Noord-Frankrijk gedragen: M.-Th. MORLET, *Répertoire des noms de personne en Haute Picardie*, in *Étude d'anthroponymie picarde. Les noms de personne en Haute Picardie aux XIIIe, XIVe, XVe siècles*, Parijs, 1967, blz. 326, art. *De Fosses*.

³⁰³ Vgl. J. HERBILLON en J. GERMAIN, *Dictionnaire ...*, dl. I, blz. 221^b, art. *Defosse*: de familienaam met dezelfde etymologie is heden ten dage wel nog gangbaar.

die de historici³⁰⁴, zo al niet toegekend³⁰⁵, dan toch mondgemeen gemaakt hebben³⁰⁶. Van de andere kant wordt de speurder in Kamerijk fel gehinderd door de indertijd³⁰⁷ sterke verspreiding van het Gallo-

³⁰⁴ J.-B. (LE) CARPENTIER, notoir vervalser van oorkonden en – met pseudo-genealogische bedoelingen – van getuigenlijsten (CH. DE VENDEGIES, *Le Carpentier généalogiste*, in *Mémoires de la Société d'émulation de Cambrai*, dl. XXXIV, 1878, blz. 60-62), presenteert in zijn *Histoire genealogique des Pais-Bas, ou histoire de Cambrai et du Cambrisis*, dl. II, Leiden, 1664, *Preuves*, blz. 14-16 (valse oorkonde uit 1096/97) een lekengetuige met de naam Hugo de Fossa (vgl. J.-P. GERZAGUET, *Les chartes de l'abbaye d'Anchin (1079-1201)*, Turnhout, 2005, *Index nominum*, blz. 460^b, art. *Hugues de Fosse*). Tenware hier Fosse te Honnecourt (Fr., dep. Nord, arr. Cambrai, kant. Marcoing) bedoeld is (M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek ...*, dl. I, blz. 370^b, art. *Fosse*), of een van de zowat twintig buurtschappen met die naam in het Kamerijkse (A. BRUYELLE, *Dictionnaire topographique de l'arrondissement de Cambrai*, in *Mémoires de la Société d'émulation de Cambrai*, dl. XXVII-2, 1862, blz. 157-159, art. *Fosse, Fosses*), zou zulks er kunnen op duiden dat Le Carpentier, uittmuntend geïnformeerd als hij spijs alles was over de Kamerijkse instellingen en geschiedbronnen (E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 110, 224), toen reeds weet had van het probleem (M. GYSSELING, *loc. cit.*: Fossa, Fossae).

³⁰⁵ Men kan niet voetstoots akkoord gaan met de, nochtans kernachtige, uitdrukking van H. FISQUET, *Soissons et Laon ...*, blz. 364: "... le B. Hugues, ... surnommé de Fosse, parce qu'il était né dans cette localité", noch met de voorstellingswijze – met ingebouwde cirkelredenering – van É. VAN ARENBERGH, *Hugues de Fosses ...*, kol. 664 ("Hugues de Fosses ... naquit, comme le témoigne son nom, à Fosses, ..."); J. CRÉPIN, *Notice ...*, blz. 411 ("Hugues de Fosses est, – son nom l'indique, – originaire de notre ville"), zij het dat deze naamgeving geïnspireerd was door de *Vita A Norberti* (zie verder, §16 en §20).

³⁰⁶ Vgl., telkenmale in verband met Valencijn 1119: É. MAIRE, *Saint Norbert (1082-1134)*, Parijs, 1922, blz. 27 ("Hugues de Fosse – c'était son nom –, ..."); C. OCTAVIEN, *Saint Norbert, archevêque de Magdebourg, fondateur de l'Ordre des Prémontrés*, in *La revue des saints. Actualités et récits*, dl. II, 1928, blz. 334 ("un clerc ... qui avait nom Hugues de Fosses"); F. PETIT, *Saint Norbert, fondateur de l'Ordre de Prémontré*, Juaye-Mondaye, [1930], blz. 12 ("Hugues de Fosses, – tel était le nom du jeune clerc ..."); É. DE MOREAU, *Histoire ...*, dl. III, blz. 443 ("Il avait dans sa suite, ..., un chapelain nommé Hugues de Fosses"); B. ARDURA, *Prémontrés ...*, blz. 26 ("Il fit surtout la connaissance ... du chapelain du prélat, un jeune clerc nommé Hugues de Fosses"); ID., E. HAGMAN en R. VANASSE, *The Order ...*, blz. 12. En voorts, in verband met het concilie van Reims 1119 (zie verder, §4 en §16), F. PETIT, *L'Ordre de Prémontré*, Parijs, 1927, blz. 32: "... il s'enquit auprès de l'un d'entre eux nommé Hugues de Fosses".

Nog andere auteurs neigen, door de naam als "staande uitdrukking" te gebruiken, naar de familienaamkundige betekenis: A. PFIFFIG, *Die Prämonstratenser und die Augustinusregel*, in *Geraser Hefte*, afl. 10, 1984, blz. 8^a ("seinem Gefährten Hugo de Fosses"); J. BOND, *The Premonstratensian Order: a preliminary survey of its growth and distribution in medieval Europe*, in *In Search of Cult. Archaeological Investigations in Honour of Philip Rahtz*, Woodbridge, 1993, blz. 154^a ("the bishop's young chaplain, Hugh de Fosses"); Z. REHÁK, *Svatý Norbert, in Bohemia sancta*, Praag, 1989, blz. 234 ("Norbertova nástupce bl. Huga de Fosses"). Vgl. aanvullend ook Y. BOSSIÈRE, *Les chanoines réguliers de Prémontré*, Juaye-Mondaye, 1945, blz. 62 ("À Cambrai, il fait la conquête d'un jeune chapelain, Hugues de Fosses"); A. HUBER, *Die Prämonstratenser*, Baden-Baden, 1955, blz. 17 ("der bischöfliche Kaplan Hugo von Fosses").

Zie verder (§19), voor een alternatieve familienaam.

³⁰⁷ F. HOEFER (dir.), *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, dl. XXV, Parijs, 1858, kol. 427, art. *Hugues*; G. DROSDOWSKI, *Duden Lexikon der*

Germaanse³⁰⁸ antroponiem Hugo³⁰⁹ (dat heeft trouwens tot nu toe alle research in die richting belemmerd, en verhindert dat Hugo's wederaren te Kamerijk chronologisch en inhoudelijk afgelijnd werd). In de loop van de komende enquête zal allengs blijken dat tijdens het bestudeerde tijdssegment wel een vijftiental geestelijken³¹⁰ met diezelfde doopnaam kunnen geïdentificeerd worden in en rond de vermaarde Kamerijkse kathedraal. Volledigheidshalve moet er bovendien aan herinnerd worden dat de oorkondelijke "naamtekeningen" in de bedoelde periode geenszins eigenhandig waren³¹¹, maar stelselmatig door de gevolmachtigde kanselarijnotaris werden ingevuld³¹².

De getuigenlijsten van de bisschoppelijke oorkonden leveren desondanks waardevolle informatie op. In de privilegiebrief "Ex scriptura"³¹³ van bisschop Burchard voor de abdij van Saint-Ghislain, uit het cruciale jaar 1119, verschijnen met name drie³¹⁴ Hugo's onder de koorheren van de Kamerijkse kathedraal³¹⁵: een van hen moet voorzeker

Vornamen, München-Wenen-Zürich, 1974², blz. 114^a, art. *Hugo* ("Der Name, der im Mittelalter weit verbreitet war, ..."); M. MOURRE, *Dictionnaire encyclopédique d'histoire*, dl. [IV], Parijs, 1986², blz. 2903, art. *Hugues*; CH. TANET en T. HORDÉ, *Dictionnaire des prénoms*, Parijs, 2000, blz. 232, art. *Hugues* ("Hugues a été un des grands prénoms de l'époque médiévale ..."); vgl. A. ŽAK, *Der selige Hugo ...*, blz. 3, die het heeft over "der beliebte Name Hugo".

³⁰⁸ P. LEBEL en CH. ROSTAING, *Les noms de personnes en France*, Parijs, 1974⁷, blz. 48, 70, art. *Hugo*.

³⁰⁹ K. EGGER, *Lexicon nominum virorum et mulierum*, Rome, 1957, blz. 183, art. *Ugo Hugues Hugh Hugo*; PH. LAGNEAU en J. ARBULEAU, *Dictionnaire des noms de famille et des prénoms*, Vernoy, 1980, blz. 359^a, art. *Hugo*; P. HANKS en F. HODGES, *A Concise Dictionary of First Names*, Oxford-New York, 1997², blz. 114^b, art. *Hugh*.

³¹⁰ M. BOURIN en P. CHAREILLE, *Pour les clercs ...*, blz. 148 ("Bourgogne: Hugues: 5,9 %"), 151, (153), hebben uitgerekend en aangetoond dat er, bijvoorbeeld wat de naam Hugo betrof, weinig verschil in frequentie bestond tussen de leken uit een bepaald geslacht en de tot de geestelijke stand voorbestemde familieleden.

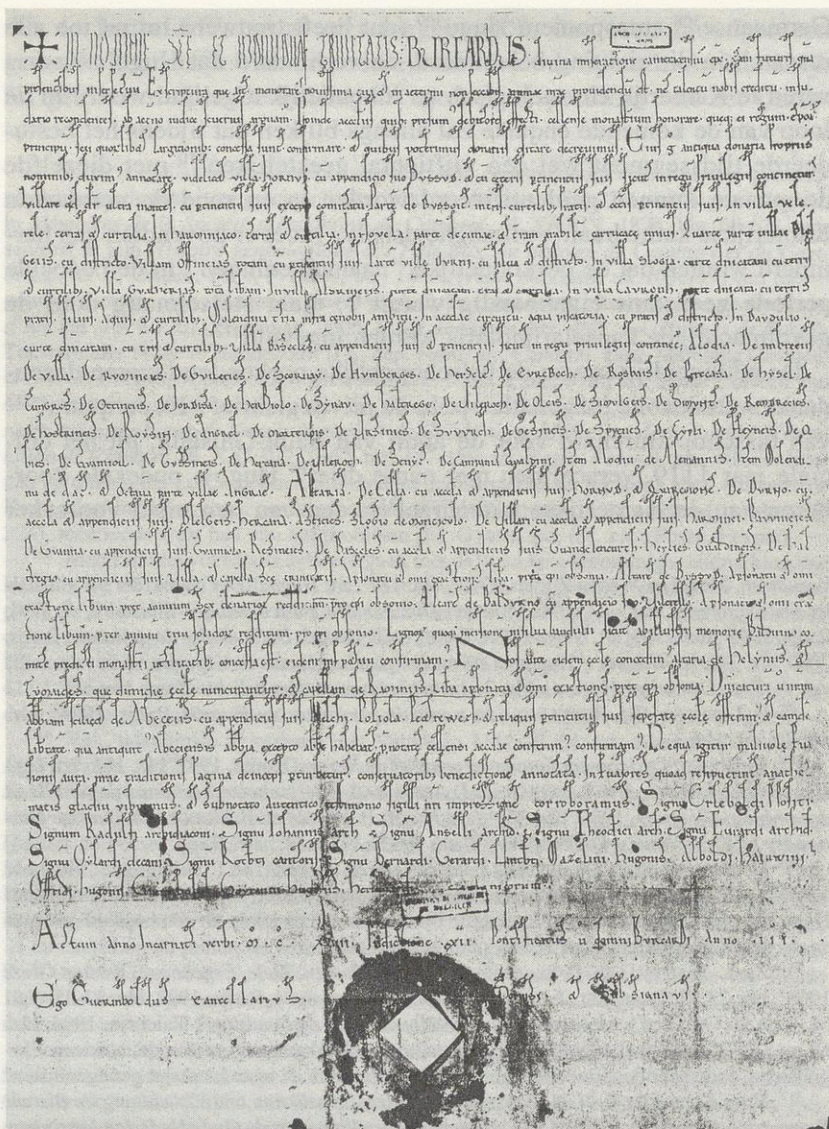
³¹¹ Zie L. SANTIFALLER, *Urkundenforschung. Methoden, Ziele, Ergebnisse*, Keulen-Graz, 1968³, blz. 23; B. FRAENKEL, *La signature. Genèse d'un signe*, Parijs, 1992, blz. 33-35; vgl. M. CARCEL ORTI (ed.), *Vocabulaire international de la diplomatie*, Valencia, 1994, blz. 68, nr. 263. Gemakshalve wordt verder geen onderscheid gemaakt tussen de, sowieso allografische, onderschriften, ondertekeningen of signaturen in de instrumentaire getuigenlijsten.

³¹² Voor Kamerijk: E. VAN MINGROOT, *Kanzlei, Jurisdiktion und Verwaltung im Bistum Kammerich (Cambrai, 1057-1130)*, in *Recht en instellingen in de Oude Nederlanden tijdens de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Liber amicorum Jan Buntinx*, Leuven, 1981, blz. 12-13.

³¹³ Facsimile van het, in 1940 verbrande, origineel: A. LOUANT (dir.), *Dictionnaire historique et géographique des communes du Hainaut*, dl. I, art. *Rameignies*, bijlage nr. 4; uitg.: J. GORLIA, *Histoire de Rameignies, village de la châtellenie d'Ath*, Fontaine-l'Évêque, 1933, blz. 13-15. Zie verder, §7: 7.24.

³¹⁴ Zie afb. 2, l. 29-30.

³¹⁵ Ze werden opgenomen in de *Lijst der domheren*, in E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij te Kamerijk, 1057-1130* [doctoraatsproefschrift], dl. IV: *Bijlagen*, Leuven, 1969, blz. 18*-20*. Zie ook verder, §15.

Afb. 2. Oorkonde van bisschop Burchard van Kamerijk voor de abdij van Saint-Ghislain (1119).

Origineel: in mei 1940 verbrand in het Rijksarchief te Mons/Bergen (Archives ecclésiastiques, Abbaye de Saint-Ghislain, Chartrier); gereproduceerd naar J. GORLIA, Rameignies, in *Dictionnaire historique et géographique des communes du Hainaut*, dl. I, Mons-Frameries, uitgeverij Dufrane-Friart, 1940, bijlage nr. 4.

Hugo van Fosses geweest zijn³¹⁶. Met dat gegeven³¹⁷ als uitgangspunt, en met de wetenschap dat de gezochte geestelijke³¹⁸, blijkens de eigentijdse bronnen, tevens als bisschoppelijk clericus³¹⁹ en/of

³¹⁶ E. VAN MINGROOT, *Indictio secundum stilum Cameracensem*, in *Bulletin de la Commission royale d'histoire. Handelingen van de Koninklijke commissie voor geschiedenis*, dl. CXLIII, 1977, blz. 177. Zie verder (§11), voor bijsturing en bevestiging van deze stelling.

³¹⁷ Vgl. reeds de, hoewel niet onderbouwde, beweringen van M. MALCORPUS [= MALCORPS], *Divi Norberti archiepiscopi Magdeburgensis, Præmonstratensium fundatoris, vita*, Luik, 1599, f° D[i] v° (“Hugo Canonicus Cameracensis”); F.-X. DE FELLER, *Hugues de Fosse ...*, blz. 465^a (“chanoine de cette église [de Cambrai]”); L.-M. PÉTIN, *Hugues (le bienheureux) ...*, kol. 1460 (“membre du chapitre de la cathédrale [de Cambrai]”); F. PÉRENNÈS, *Hugues de Fosse ...*, kol. 741 (“chanoine de cette église”); J. STADLER, *Hugo ...*, blz. 790^a (“Mitglied des Kapitels der Kathedrale [von Cambrai]”); É. VAN ARENBERGH, *Hugues de Fosses ...*, kol. 664 (“chanoine de la cathédrale de cette ville [= Cambrai]”); L. GOOVAERTS, *Hugues de Fosse ...*, blz. 400^b (“chanoine de cette église”); F. VON SALES DOYÉ, *Hugo de Fosses ...*, blz. 527 (“Mitglied des Kapitels der Kathedrale”); M. KOYEN, *Hugo van Fosses ...*, kol. 2296 (“Kanunnik van Kamerijk”); F. en T. BAUTZ, *Hugo van Fosse(s) ...*, kol. 1140 (“Mitglied des Kapitels der Kathedrale”).

³¹⁸ I. VAN SPILBEECK, *Vie de saint Norbert, archevêque de Magdebourg, fondateur de l'Ordre de Prémontré. Tableaux historiques du XIIe siècle*, Brussel-Tamames, 1898, blz. 40 (1119) (“Un ecclésiastique, nommé Hugues”); I. VAN SPILBEECK en A. DE OLIVEIRA, *Vida de são Norberto, arcebispo de Magdeburgo e fundador da Ordem de Premonstrado*, Nictheroy, 1903, blz. 45 (“Um ecclesiastico de nome Hugo”); L. VAN DE MEERENDONK (en TH. VAN DE VOSSENBERG), *De geest die ons beweegt. Over Norbert en de norbertijnen*, Kampen, 2007, blz. 33 (“Een geestelijke uit het bisschoppelijke hof van Burchard, een zekere Hugo van Fosse”). Vgl. W. GRAUWEN, *Het leven van heer Norbert ...*, blz. 10-11 (clericus = geestelijke); Id., *Over het ontstaan ...*, blz. 51-53 (id.).

³¹⁹ *Vita A Norberti ...*, ed. cit., blz. 675, kap. 6, passim; *Vita B Norberti ...*, ed. cit., blz. 815E-816D, kap. V/25-27, passim; J. CAPGRAVE, *The Life of St. Norbert*, blz. 39-40, passim (vgl. A. STRÍŽ, *Život svatého Norberta*, blz. 18: “Hugo, už zmíněný klerik”; R. GRÉGOIRE, *La “Vita di s. Norberto” ...*, blz. 154: chierico; M. HRADSKY, *Leben des heiligen Norbert ...*, blz. 17: Kleriker; Th. ANTRY, *Vita Norberti A ...*, blz. 13: cleric; A. RIBEIRO en D. PEEETERS, *A vida de são Norberto ...*, blz. 13: clérigo; J. WUILLÈME, *Vie de saint Norbert ...*, blz. 57-59: cleric; Th. ANTRY, *Version A ...*, blz. 131: cleric).

Vgl. A. LE MIRE, *Ordinis ...*, blz. 17 (“Clericus quidam, ..., Hugo nomine”); [N. GOURNEAU], *S. Norbert, l'homme celeste, l'ange et l'apostre de la paix, le temple de la sagesse*, Parijs, 1671, blz. 101; J. DIERCXSENS, *Antverpia ...*, dl. I, blz. 124 (“quodam ejus Clerico, cui nomen Hugo”); A. BOURGEOIS, *Histoire ...*, blz. 153^a, art. *Burchard*, nr. 38 (“Un clerc nommé Hugues qui accompagnait le prélat, ...”); Id., *Histoire synchronologique des souverains pontifes et des évêques et archevêques de Cambrai*, Rome e.a., 1876, blz. 299^b, art. *Burchard*, nr. 38 (id.); W. KNAPINSKI, *Święty Norbert i jego zakon. Początki Norbertańskich klasztorów w cirkarji Polskiej i nieco z ich dziejów*, Warschau, 1884, blz. 14, nr. 5 (“kleryk bpa kame-raceńskiego, imieniem Hugo”); J. [DE SWERT], *Vita metrica sancti patris Norberti*, Namen, 1886, blz. 27, v. 611; O. KLESSER, *De oudste levensbeschrijving van sint Norbert*, in *An. Praem.*, dl. XXXIV, 1958, blz. 196; F. FELTEN, *Norbert von Xanten. Vom Wanderprediger zum Kirchenfürsten*, in *Norbert von Xanten. Adliger ...*, blz. 78; enzovoort.

Zie ook A. STASSIN, *Notice ...*, blz. 21 (“Hugues, qui était alors simple clerc de l'évêque de Cambrai Burchard”), en R. CLUNY, *Les curés blancs*, Parijs, [1957], blz. 75 (“un clerc cambrésien, Hughes de Fosses”), die de term ogenschijnlijk een te moderne bijklank meegeven.

kapelaan³²⁰ fungeerde³²¹, schijnt het zo te zien eenvoudig te zijn om Hugo's activiteiten³²² te Kamerijk³²³ enigermate te definiëren³²⁴.

³²⁰ HERIMAN VAN LAON, *Liber de miraculis* ..., ed. cit., blz. 659, kap. III/8, l. 40, 47-48. Vgl. *Gallia christiana* ..., dl. IX, kol. 644; G. LIENHART, *B. Hugo, Fossensis* ..., blz. 289^b ("Burkardi Cameracensis Episcopi Capellanus"); F.-X. DE FELLER, *Hugues de Fosse* ..., blz. 465^a; L.-M. PÉTIN, *Hugues (le bienheureux)* ..., kol. 1460; J.-B. L'ÉCUY, *Hugues de Fosse* ..., blz. 135^b; J. STADLER, *Hugo* ..., blz. 790^a; J. COLLIN DE PLANCY en É. DARAS, *Le bienheureux* ..., blz. 526; É. VAN ARENBERGH, *Hugues de Fosses* ..., kol. 664; P. GUÉRIN, *Le bienheureux* ..., blz. 441; L. GOOVAERTS, *Hugues de Fosse* ..., blz. 400^b; Joz. JANSSEN, *La Belgique* ..., dl. I, blz. 5; F. HOLWECK, *Hugh of Fosses* ..., blz. 494^b; H. LAMY, *Vie* ..., 1925, blz. 20; A. ŽÁK, *Der selige Hugo* ..., blz. 4; F. VON SALES DOYÉ, *Hugo de Fosses* ..., blz. 527; K. HOFMANN, *Hugo v. Fosse(s)*, kol. 180 of kol. 514; É. DE MOREAU, *Histoire* ..., dl. III, blz. 440; A. VAN DEN HURK, *De zalige Hugo* ..., blz. 235; 1949, blz. 35; N. BACKMUND, *Hugh of Fosse* ..., blz. 191^a; J.-B. VALVEKENS, *Hugues de Fosses* ..., kol. 879; G. STRAUCH en I. PICHLER, *St. Hugo von Fosses* ..., blz. 7* ("Hofkaplan des Bischofs Burkhard von Cambrai"); S. WEINFURTER, *Norbert von Xanten und die Entstehung* ..., blz. 77 of blz. 76 ("Kapellan des Bischofs von Cambrai"); F. en T. BAUTZ, *Hugo von Fosse(s)* ..., kol. 1140; B. ARDURA, *Hugues de Fosses* ..., blz. 48; L. HORSTKÖTTER, *Hugo v. Fosse(s)* ..., kol. 309; T. HANDGRÄTINGER, *Hugo* ..., blz. 20 ("Hofkaplan"); D. DE CLERCK m.m.v. G. WOLF, *Sel. Hugo von Fosses* ..., blz. 37^a (id.); Id., *Zalige Hugo van Fosses* ..., blz. 43^a; B. ARDURA, E. HAGMAN en R. VANASSE, *Hugh of Fosses* ..., blz. 37; D. DE CLERCK m.m.v. G. WOLF en D.-M. DAUZET, *Bienheureux Hugues de Fosses* ..., blz. 46^a; enzovoort.

³²¹ Ook een aantal Norbertusbiografen kondigen Hugo aan als een kapelaan van bisschop Burchard: M. DU PRÉ, *La vie du bienheureux Saint Norbert* [Parijs, 1627¹], uitg. I. VAN SPILBEECK, Namen-Parijs, 1889², blz. 20, hst. IX ("le B. Hugues, Chappelain dudit Evesque"); [L. HUGO], *La vie de S. Norbert, archevêque de Magdebourg, & fondateur de l'Ordre des chanoines Prémontrés*, Luxemburg, 1704, blz. 35; Id. en D. SCHINDLER, *Vita* ..., blz. 26, nr. XXIII; M. ILLANA, *Historia del gran padre, y patriarcha san Norberto* ..., dl. I, 1755, blz. 28^b ("un Capellan llamado Hugo"); A. TENCKHOFF, *De S. Norberto, ordinis Praemonstratensium conditore et archiepiscopi Magdeburgensi*, Münster, 1855, blz. 6 ("Hugonem, ... tunc capellanium episcopi Cambracensis"); A. DE LIGUORI [= PARIS], *Vie de saint Norbert, fondateur de l'Ordre des chanoines réguliers de Prémontré, apôtre de la ville d'Anvers et archevêque de Magdebourg*, Brussel, 1866, blz. 59 ("le chapelain de l'évêque de Cambrai"); S. WORELL, *Der heilige Norbert, Prediger, Stifter des Prämonstratenser-Ordens und Erzbischof von Magdeburg*, Wenen, 1877, blz. 4 ("eines bischöflichen Hofkaplans, Hugo"); M. GEUDENS, *The Life of S. Norbert, Founder of the Order of Prémontré, Archbishop of Magdeburg*, Londen, 1886, blz. 59 ("Hugh, the Bishop's chaplain"); G. VAN DEN ELSSEN, *Beknopte levensgeschiedenis van den H. Norbertus, stichter der orde van Premonstreit, apostel van Antwerpen, aartsbisschop van Maagdenburg, Averbode*, 1890, blz. 33 ("zijn kapelaan Hugo"); A. ŽÁK en A. NOVOTNY, *Szent Norbert, Gennep ura, a Premontrai kanonokrend alapítója és Magdeburg érseke*, Nagyvárad (Oradea), 1905, blz. 22-23 ("A püspöki Káplán Hugó"); B. WOZASEK (m.m.v. O. MANNL), *Der hl. Norbert, Stifter des Prämonstratenser-Ordens und Erzbischof von Magdeburg*, Wenen, 1914, blz. 56 ("des Bischofs Kaplan Hugo"); C. KIRKFLEET, *History of saint Norbert, Founder of the Norbertine (Premonstratensian) Order, Apostle of the Blessed Sacrament, Archbishop of Magdeburg*, Saint Louis-Londen, 1916, blz. 42 ("Hugh, at that time chaplain of Bishop Burchard"), 44; A. ŽÁK, *St. Norbertus-Album. Festschrift zum Jubiläum des Prämonstratenser-Ordens*, Lilienfeld, 1920, blz. 3 ("Kaplan des ... Bischofes Bernhard [sic, vgl. blz. 6] von Cambrai"); H. LAMY, *Saint Norbert et l'Ordre de Prémontré*, Brussel, 1920, blz. 9; É. MAIRE, *Saint Norbert* ..., blz. 27; B. BRANDL, *Zum 800jährigen* ...,

blz. 6 ("Burchards Kaplan Hugo von Fosse"); B. GOBENS, *Norbert v. Xanten, Stifter des Prämonstratenser-Ordens*, Fribourg, 1938, blz. 21 ("der jugendliche bischöfliche Kaplan Hugo"), 26 ("Hugo von Fosses, der Kaplan"); LES BÉNÉDICTINS DE PARIS, *Saint Norbert, évêque et confesseur († 1134)*, in *Vies des saints et des bienheureux* ..., dl. VI: Juin, Parijs, 1948, blz. 111 ("chapelain de l'archevêque [sic] de Cambrai, Burchard"); É. MAIRE, *San Norberto (1082-1134)*, Rome, 1949, blz. 35 ("Ugo de Fosse, Cappellano del Vescovo"); H. COLVIN, *The White Canons in England*, Oxford, 1951, blz. 5 ("Hugh de Fosses, a former chaplain of the Bishop of Cambrai"); B. MAYER, *Der heilige* ..., blz. 11 ("den Kaplan des Bischofs", "Hugo, der Kaplan"); S. DINO, *La spiritualità di S. Norberto da Xanten*, in *An. Praem.*, dl. XXXV, 1959, blz. 209 ("Ugo, il cappellano del vescovo di Cambrai"); F. PETIT, *L'Ordre de Prémontré de saint Norbert à Anselme de Havelberg*, in *La vita comune del clero nei secoli XI e XII*, Milaan, 1962, blz. 464; N. CALMELS, *Norbert de Xanten*, Monte Carlo, 1981, blz. 56 ("Un jeune chapelain, Hugues de Fosses, attaché à Burchard évêque de Cambrai"); F. RINTELEN, *Leben des heiligen Norbert*, in *Heiliger Norbert von Magdeburg*, blz. 38.

Zie ook M. HEIMBUCHER, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*, dl. I, Paderborn, 1933³ (München e.a., 1965⁴), blz. 435; B. GRASSL, *Der Praemonstratenserorden* ..., blz. 6; P. PIERRARD (dir.), *Histoire des diocèses de Cambrai et de Lille*, Parijs, 1978, blz. 49; N. BACKMUND, *Geschichte des Prämonstratenserordens*, Grafenau, 1986, blz. 27.

³²² Sommige commentatoren schijnen, wanneer men tussen de lijnen leest, Hugo half en half – het onderscheid is veelal miniem – als dé kapelaan bij uitstek van de bisschop aan te prijzen: C. HANEGRAVIUS [= HANEGRAAF], *Un apostolo del santissimo sacramento nel secolo XII. Compendio della vita del glorioso patriarca San Norberto* [Rome, 1632], uitg. [H. NOOTS], Rome, 1908², blz. 24 ("il Capellano del Vescovo, Ugone"); J. VAN CRAYWINCKEL, *Legende der H.H. van de Ordre vanden H. Norbertus*, dl. I, blz. 9 ("den Cappelaen van Bvrhardvs den Bisschop van Camerijck ... Hvgo genaempt"); [P.] RIBADÉNÉIRA [= DE RIBADANEYRA] en É. DARAS, *La vie de saint Norbert, archevêque de Magdebourg, fondateur de l'Ordre de Prémontré*, in *Les vies des saints et fêtes de toute l'année*, dl. [VI]: Juin, Parijs, 1862², blz. 121 ("à Valenciennes le chapelain de l'évêque de Cambrai, nommé Hugues"); G. HERTEL, *Leben* ..., *Einleitung*, blz. VII ("den Caplan des Bischofs Burchard von Cambrai, Hugo"); [F.] WURM, *Norbert, der hl., in Kirchenlexikon*, dl. IX, Freiburg im Breisgau, 1895², kol. 449 ("den Kaplan des Bischofs Burchard von Cambrai, Hugo mit Namen"); [G.] GRÜTZMACHER, *Prämonstratenser*, in *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, dl. XV, Leipzig, 1904³, blz. 607 ("den Kaplan des Bischofs Burchard von Cambrai, Hugo de Fosses"); B. GRASSL, *Der selige Hugo* ..., 87 ("Burchard, Bischof von Cambrai, in Begleitung seines Kaplans Hugo"); L. ANDERSON, *Saint Norbert* ..., blz. 16 ("Hugh of Fosses, the bishop's chaplain"), 17 ("his highly esteemed chaplain").

Vgl., meer in het algemeen: B. WOZASEK, *Der hl. Norbert* ..., blz. 56; N. BACKMUND, *Gedanken zur "Vita sancti Norberti"*, in *Gedenboek Orde van Prémontré, 1121-1971*, Averbode, 1971, blz. 31 ("Hugo von Fosses, den Kaplan des Bischofs Burchard von Cambrai"); Id., *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber des Prämonstratenserordens*, Averbode, 1972, blz. 100 (id.); A. VAN DEN HURK, *Norbert van Gennep en zijn Orde*, Averbode-Apeldoorn, 1984, blz. 26 ("diens [= Burchards] kapelaan Hugo van Fosse"); Id., W. SMEETS en R. PASENSIE, *Norbert of Gennep and his Order*, Kommetjie, [1984/1987], blz. 26 ("his chaplain Hugh of Fosse"); Id. en C. GUZMAN DE TORRES, *Norberto de Gennep y su Orden*, Lima, 1991, blz. 24 ("su capellán Hugo de Fosse"); D. DE CLERCK m.m.v. G. WOLF, *Hl. Norbert von Xanten*, in *Hagiologion. Lebensbilder* ..., blz. 134^b ("Hugo von Fosses, der Kaplan des Bischofs"). Zie reeds J. CAPGRAVE, *The Life* ..., blz. 50, str. 814: "He was Pe bisschoppis clerk Cameracense".

³²³ Ter zake moet wel de afwijkende opinie vermeld worden van A. ERENS, *Prémontrés*, in *Dictionnaire de théologie catholique*, dl. XIII, 1936, kol. 3: "Hugues de Fosses, chapelain de l'évêque de Laon, Barthélemy de Joux", 19; M. COCHERIL, *Prémontré*, in *Les*

Onder de om en bij vijftig³²⁵ Kamerijkse domheren³²⁶, van verschillende wijdingsgraad, telde men³²⁷ namelijk ook enkele kapelaans of “clerici”, die de kerkvorst terzijde stonden³²⁸, hem assisteerden bij zijn liturgische en ceremoniële taken, hem begeleidden op zijn dienstreizen, als zijn afgezant optraden, meewerkten aan de redactie van zijn brieven en sermoenen en, in de context van de bisschoppelijke kanselarij³²⁹ en onder toezicht van de kanselier, bij gelegenheid³³⁰ instonden voor redactie én netschrift³³¹ van het overgrote deel van ’s bisschops oorkonden³³².

Men is er, in verband met deze zogeheten *capellani episcopi*³³³ en *clerici episcopi*³³⁴, tegenwoordig van overtuigd dat er een institutioneel onderscheid tussen beide soorten functionarissen moet gemaakt

ordres religieux. La vie et l'art, dl. II, Parijs, 1980, blz. 86: “Hugues de Fosses, chapelain de Barthélemy de Joux, évêque de Laon”; B. BECK en J. WUILLÈME, *Notes ...*, in: J. WUILLÈME, *Vie de saint Norbert ...*, blz. 182, art. *Hugues de Fosse*: “chapelain de l'évêque de Laon (Barthélemy de Joux)”.

³²⁴ Zie verder (§12), voor een aantal werken waar Hugo, op lichtjes overdreven manier, als privésecretaris, huiskapelaan, aalmoezenier of zelfs ceremoniemeester van Burchard wordt voorgesteld.

³²⁵ Zie verder, §7 en §15.

³²⁶ Over het verband tussen domkapittel en bisschoppelijke kapelaans, zie S. HAIDER, *Das bischöfliche Kapellanat*, dl. I: *Von den Anfängen bis in das 13. Jahrhundert*, Wenen-Keulen-Graz, 1977, blz. 90-91 (o.m. met verwijzing naar Kamerijk ten tijde van bisschop Lietbert, 1051-1076).

³²⁷ E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 7.

³²⁸ Vgl., voor de verschillende opdrachten en karweien van de bisschoppelijke kapelaans: S. HAIDER, *Das bischöfliche ...*, dl. I, blz. 75-85 (vgl. blz. 97: over Kamerijk in de 11de eeuw); W. GRAUWEN, *Norbert als kapelaan van Frederik I van Keulen, 1112*, in *An. Praem.*, dl. LXVIII, 1992, blz. 187.

³²⁹ Vgl. voor de, relatief gezien, heel hoge frequentie van de Kamerijkse diplomatische productie, al sinds de 11de eeuw: G. BRUNEL, *Chartes et chancelleries épiscopales du nord de la France au XIe siècle*, in *À propos des actes d'évêques. Hommage à Lucie Fossier*, Nancy, 1991, blz. 230.

³³⁰ H.-W. KLEWITZ, *Cancellaria. Ein Beitrag zur Geschichte des geistlichen Hofdienstes*, in *Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters*, dl. I, 1937, blz. 77: “Denn, wenn nicht alles täuscht, haben auch an dem ältesten Urkundenwesen der Bischöfe ... ihre Kapellane den Hauptanteil gehabt”; vgl. S. HAIDER, *Das bischöfliche ...*, dl. I, blz. 127 (10de-11de eeuw), 147 (met enig voorbehoud), 191 (12de-13de eeuw); B.-M. TOCK, *Les listes de témoins dans les chartes des évêques d'Arras (1093-1203)*, in *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde*, dl. XXXVII, 1991, blz. 113.

³³¹ E. VAN MINGROOT, *Kanzlei ...*, blz. 15 (over de werkverdeling in de Kamerijkse secretarie); Id., *Les chartes ...*, blz. 10.

³³² Id., *Burchard van Aken ...*, kol. 200; vgl. Id., *Les chartes ...*, blz. 12-13.

³³³ Vgl. HERIMAN VAN LAON, *Liber de miraculis ...*, ed. cit., blz. 659, kap. III/8, l. 40: “Hugonem, qui tunc ipsius capellanus episcopi erat”.

³³⁴ Vgl. *Vita B Norberti ...*, ed. cit., blz. 816A, kap. V/25: “unum de clericis ejus [= Burchardi]”.

worden³³⁵. Wanneer men het probleem evenwel zuiver vanuit Kameerijks perspectief bekijkt³³⁶, dan stelt men vast dat de verschillende kapelaans, die te werk gesteld werden in de bisschoppelijke secretarie, na de oprichting³³⁷ ervan in 1057, nu eens als *capellanus* dan weer als *clericus* voorkomen in de getuigenlijsten. Hetzelfde geldt a fortiori voor de hier behandelde periode: domheer³³⁸ Mazelijn³³⁹, om één geval te noemen, komt in een en hetzelfde jaar 1111³⁴⁰ als kanunnik³⁴¹, kapelaan, clericus en subdiaken voor. Het lijkt derhalve aangewezen bij onze nasporingen uit te gaan van een enkelvoudige kern van bisschoppelijke kapelaans-klerken³⁴².

Bij de speurtocht naar kapelaan Hugo moet men er zich rekenschap van geven dat, bepaaldelijk gedurende het episcopaat van Burchard, de domheren die in ettelijke charters – niet in alle – als gedelegeerden³⁴³

³³⁵ É. FOURNIER, *L'origine du vicaire général et des autres membres de la curie diocésaine*, Parijs, 1940, blz. 58-65; C. CHENEY, *English Bishops' Chanceries, 1100-1250*, Manchester, 1950, blz. 9-11 (vgl. nog E. VAN MINGROOT, *Kanzlei ...*, blz. 2: bedoeld is daar de toestand in de eerste helft van de 11de eeuw, onder bisschop Gerard I, 1012-1051); B.-M. TOCK, *Une chancellerie épiscopale au XIIe siècle: le cas d'Arras*, Louvain-la-Neuve (Ottignies), 1991, blz. 188-192. Zie verder, §12.

³³⁶ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. III, 1969, blz. 734-735.

³³⁷ Id., *Les chartes ...*, blz. 12.

³³⁸ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. IV, blz. 19*, art. Mazelijn; Id., *De oorkonden van bisschop Borchard van Kamerijk betreffende het altare van Mechelen (1116 en 1123). Twee diplomatische bronnen voor de kerkelijke geschiedenis van Mechelen*, in *Handelingen van de Koninklijke kring voor oudheidkunde, letteren en kunst van Mechelen*, dl. LXXXII, 1978, blz. 46; Id., *Een keerpunt in de geschiedenis van Dikkelvenne: het Kamerijkse vonnis uit het jaar 1117*, in *Liber amicorum Achiel De Vos*, Ertvelde, 1989, blz. 244*, art. Mazelijn II.

³³⁹ Niet te verwisselen met de Kamerijkse kandidaat-bisschop uit 1093 (L. DUFLLOT, *La restauration du siège épiscopal d'Arras. (Onzième siècle)*, in *La semaine religieuse du diocèse d'Arras, Boulogne & Saint-Omer*, jg. 1898, blz. 234; L. KÉRY, *Die Errichtung des Bistums Arras, 1093/1094*, Sigmaringen, 1994, blz. 290).

³⁴⁰ E. VAN MINGROOT, *Liste provisoire des actes des évêques de Cambrai de 1031 à 1130*, in *Serta devota in memoriam Guillelmi Lourdaux. Pars posterior: Cultura mediaevalis*, Leuven, 1995, blz. 39, nrs. 6.35, 6.37, 6.38, 6.39.

³⁴¹ J.-P. GERZAGUET, *Les chartes ...*, blz. 474*, art. Mazelin, *chanoine de Cambrai* (nr. 3); zie verder, §7: 6.21.

³⁴² Vgl., voor wat Hugo betreft, bv. de (als het ware intuïtieve) formulering bij [CH.] WILMET, *Hugues de Fosses*, in *Calendrier historique des saints personnages de la Belgique*, Parijs e.a., 1877, blz. 19 ("jeune clerc et chapelain de Burchard, Evêque de Cambrai"); G. MADELAINE, *Histoire ...*, blz. 96; Tongerlo, dl. I, 1928³, blz. 74; C.-J. DESTOMBES, *Histoire de l'église de Cambrai*, dl. II, Rijsel, 1890, blz. 59 ("un clerc remplissant les fonctions de chapelain"); G. MADELAINE en M. TAKÁCS, *Szent Norbert élete*, Boedapest, 1905, blz. 48-49; G. [MADELAINE], *Vie illustrée de saint Norbert*, Parijs, 1900, blz. 56 ("l'un des clercs ou chapelains de l'évêque"; voorts als kapelaan betiteld).

³⁴³ Vgl. C. CHENEY, *English ...*, blz. 7. Zie verder, §12.

voor de dag kwamen, doorgaans gezamenlijk als kanunniken werden aangeduid³⁴⁴. Slechts bij hoge uitzondering werd enige hiërarchie onder de kathedrale getuigen aangebracht; nu en dan werden inzonderheid de kapelaans afzonderlijk gegroepeerd. In de loop van de ambtsperiode van Burchard zijn er aldus, behalve Hugo³⁴⁵, een achttal³⁴⁶ titulaire kapelaans bekend:

- Bernard [III]³⁴⁷;
- Ernulf³⁴⁸;
- Girard³⁴⁹;
- Hereward [III]³⁵⁰;
- Mazelijn [II] (al vermeld)³⁵¹;
- Rotbert [III]³⁵²;

³⁴⁴ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. III, blz. 861-862.

³⁴⁵ Vgl. ID., *Burchard van Aken* ..., kol. 200.

³⁴⁶ ID., *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. IV, blz. 18*-20*, bijlage V: *Lijst der domheren*; vgl., voor een aantal kanselarijhanden: *ibid.*, dl. III, blz. 735-736. Het rangnummer is, afgezien van enkele kleine correcties ingevolge een bredere periodisering (vgl. §9 vn.), telkens afgeleid van de chronologische rang die de kapelaan inneemt in de lijst van Kamerijkse domheren tussen 1057 en 1130.

³⁴⁷ *Ibid.*, dl. IV, blz. 18*, art. *Bernard III* (vgl. dl. III, blz. 736); vgl. J.-P. GERZAGUET, *Les chartes* ..., blz. 416^b, art. *Bernard, chanoine de Cambrai* (nr. 8).

³⁴⁸ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. IV, blz. 18*, art. *Ernulf*; vgl. dl. III, *loc. cit.*

³⁴⁹ *Ibid.*, blz. 19*, art. *Gerard III* (vgl. dl. III, blz. 735); ID., *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden voor O.L.Vrouwkapittel en Sint-Michielsabdij te Antwerpen (1124)*, in *An. Praem.*, dl. XLVIII, 1972 [de onverminkte hoofding van het artikel vindt men in de inhoudstafel, op blz. 420], blz. 54, nr. 8, art. *Gerard*; ID., *De oorkonden van bisschop Borchard* ..., blz. 46, 60 (subdiaken); vgl. G. WYMANS, *Inventaire des archives de l'abbaye de Saint-Feuillien du Roeulx*, Brussel, 1975, blz. 103.

J. CRÉPIN, *L'abbaye* ..., blz. 108-109, stelt hem in het jaar 1125 ten onrechte (vgl. G. WYMANS, *L'abbaye* ..., blz. 36, vn. 45) voor als kapelaan (zogezegd uitgestuurd door het Sint-Vincentkapittel van Zinnik) bij de "aloude" kapel (zie verder, §7: 7.74) van Le Rœulx, de voorloper (vgl. J. NAZET, *Le Rœulx, in Gemeenten van België* ..., dl. III, blz. 2227^a) van de latere norbertijnenabdij (zie verder, §25).

³⁵⁰ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. IV, blz. 19*, art. *Hereward III* (vgl. dl. III, blz. 735); ID., *De oorkonden van bisschop Borchard* ..., blz. 46 (subdiaken); vgl. J.-P. GERZAGUET, *Les chartes* ..., blz. 456^a, art. *Heroardus, chanoine de Cambrai* (nr. 1).

³⁵¹ Vgl. J. CRÉPIN, *L'abbaye* ..., blz. 109: "Marcellin" in 1125 per abuis onder de kanunniken van Fosses opgenomen; G. WYMANS, *Inventaire* ..., blz. 103 ("Mazelinus"; zie verder, §7: 7.74, en de commentaar aldaar).

³⁵² E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. IV, blz. 20*, art. *Rotbert "II"*; ID., *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden* ..., blz. 54, nr. 7, art. *Robert*; ID., *De oorkonden van bisschop Borchard* ..., blz. 46 (subdiaken). Voor de andere naamdragers uit het domkapittel: zie verder, §5 en §15.

– Rothard [II]³⁵³;

– Wido [II]³⁵⁴.

Er schijnt zich bij Burchard een betrekkelijk snel verloop³⁵⁵ in de kapelaansposten³⁵⁶ – en bijgevolg³⁵⁷ ook in het personeelskader van de kanselarij³⁵⁸ – te hebben voorgedaan: was er een beurtrol ingesteld, was zulke betrekking voor sommigen alleen maar een springplank naar hun aanstaande kerkelijke carrière, of werden anderen dan weer weggeconcurrereerd? Werden bepaalde curiekapelaans³⁵⁹ – althans indien men voortgaat op de overgebleven charters – nooit in het schrijfatelier te werk gesteld³⁶⁰? Om hun gebeurlijke medewerking in dat Kamerijkse

³⁵³ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. IV, blz. 20*, art. Rothard II (vgl. dl. III, blz. 736).

³⁵⁴ *Ibid.*, dl. IV, blz. 20*, art. Wido II (vgl. dl. III, blz. 735); *Id.*, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden* ..., blz. 54, nr. 6, art. Wido; *Id.*, *De oorkonden van bisschop Burchard* ..., blz. 46 (subdiaken); vgl. G. WYMANS, *Inventaire* ..., blz. 103 (1125); J.-P. GERZAGUET, *Les chartes* ..., blz. 449^b, art. Gui, chanoine de Cambrai (nr. 8).

J. CRÉPIN, *L'abbaye* ..., blz. 109, presenteert ook deze Kamerijkse geestelijke als kapelaan van Le Rœulx.

³⁵⁵ Vgl. B.-M. TOCK, *Les listes* ..., blz. 113.

³⁵⁶ Een equipe van negen kapelaans ligt, volgens de berekeningen van S. HAIDER, *Das bischöfliche* ..., dl. I, blz. 96-97, alleszins aan de hoge kant (zeker op een totaal van vijftig domkanunniken). Het is, welteverstaan op basis van de voorhanden zijnde documentatie, denkbaar dat een van hen, Rothard II (met ingang van 1123?), pas vanaf de nadagen van Hugo's kapelanaat de Kamerijkse bisschop heeft geassisteerd (vgl. E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. IV, blz. 20*, art. Rothard II). Voor Bernard III (*ibid.*, kol. 18*, art. Bernard III) is dat voorshands moeilijker uit te maken, omwille van het benaderend of gedeeltelijk parallelle lidmaatschap van de kanunniken Bernard I-II in het domkapittel (zie verder, §15), waardoor Bernard III, al dan niet reeds kapelaan (vanaf 1122?), tevoren kan verschenen zitten onder enige vroegere vermelding van een onbenoemde kanunnik Bernard.

³⁵⁷ Vgl. B.-M. TOCK, *Le personnel de la chancellerie épiscopale d'Arras au XIIe siècle*, in *Conservare jura. Actes des journées internationales d'histoire du droit et des institutions*, Deventer e.a., 1988, blz. 194.

³⁵⁸ Een voorbeeld: de hand van scribent BurD van een oorkonde uit 1118 voor de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen (E. VAN MINGROOT, *Liste* ..., blz. 45, nr. 7.22; *The-saurus diplomaticus*, W 08339), afgeleverd door de Kamerijkse griffie, komt slechts eenmaal voor in de bewaarde originelen (E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. III, blz. 731).

³⁵⁹ Tussen haakjes gezegd: zij moeten uiteraard nauwlettend onderscheiden worden zowel van de bedienaars van een kapelanij (J. AVRIL, *En marge du clergé paroissial: les chapelains de chapellenies (fin XIIe-XIIIe siècles)*, in *Le clerc séculier au moyen âge*, Parijs, 1993, blz. 121-133) als van de middeleeuwse "onderpastoors" (W. NOLET en P. BOEREN, *Kerkelijke instellingen* ..., blz. 336-338, 491^b).

³⁶⁰ P. JOHANEK, *Die Frühzeit der Siegelurkunde im Bistum Würzburg*, Würzburg, 1969, blz. 279; vgl., van de andere kant, S. HAIDER, *Das bischöfliche* ..., blz. 147, die de inbreng van andere geestelijken in het bisschoppelijk oorkondewezen onderlijnt.

kantoor vast te stellen en te omschrijven, stuit men trouwens op de bijkomende hindernis dat de *recognitio* – mits ze al opgenomen is in de diplomatische rede – van Burchards aktes onveranderd op naam van de kanselier, Werinbald/bold III (1100-1148)³⁶¹, werd gezet³⁶², ongeacht of de kanselier zelf aangesproken werd, dan wel of een van de subalterne beampten aangeduid werd als opsteller en schrijver van het document³⁶³. Het komt er dus op aan de zes³⁶⁴ kanselarij-handen, die – het schrift van de kanselier niet te na gesproken – de diploma's van bisschop Burchard hebben neergepend³⁶⁵, te vereenzelvigen³⁶⁶ met een of andere van de genoemde notarissen (de acht amptgenoten van Hugo, plus Hugo zelf)³⁶⁷.

In de charters van Burchard van Aken wordt, zoveel is zeker, geen Hugo gesignaleerd onder de titulaire kapelaans. Dat zegt nog niets, vermits het mandaat van Hugo van Fosses aan de zijde van Burchard, volgens de gebruikelijke raming³⁶⁸ hooguit vijf jaar (1116-1121), dan nog met een onderbreking in 1119, kan geduurd hebben: dermate kort dat het hoegenaamd niet bevreemdend is dat hij in die beperkte periode

³⁶¹ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. III, blz. 725-728; vgl. E. REUSENS, *Les chancelleries inférieures en Belgique depuis leur origine jusqu'au commencement du XIIIe siècle*, Brussel, 2000², blz. 168, vn. 2 (1101-ca. 1150); E. VAN MINGROOT, *De oorkonden van bisschop Borchard* ..., blz. 46-47. Zie, voor een bondig overzicht van de meest typische formulierkenmerken van Werinbalds oorkonden: N. HUYGHEBAERT, *Quelques chartes épiscopales fausses pour Saint-Pierre au Mont-Blandin à Gand forgées aux XIIe et XIIIe siècles*, in *Bulletin de la Commission royale d'histoire. Handelingen van de Koninklijke commissie voor geschiedenis*, dl. CXLVIII, 1982, blz. 32-33.

³⁶² E. VAN MINGROOT, *Kanzlei* ..., blz. 11, 13.

³⁶³ Meer in het algemeen: zie O. POSSE, *Die Lehre von den Privaturkunden*, Leipzig, 1887, blz. 86; O. REDLICH, *Die Privaturkunden des Mittelalters*, München-Berlijn, 1911 (1969²), blz. 138.

³⁶⁴ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. III, blz. 730-733.

³⁶⁵ In Burchards kanselarij impliceerde de mundatio van een bisschoppelijk diploma tegelijk de redactio door dezelfde notaris: E. VAN MINGROOT, *Kanzlei* ..., blz. 11-12; vgl. ID., *Les chartes* ..., blz. 11.

³⁶⁶ Vgl. dienaangaande het advies van P. JOHANEK, *Die Frühzeit* ..., blz. 278: "Vor allem gelingt nur ganz selten die Synchronisierung der durch den Schriftvergleich erschlossenen Schreiberhände mit überlieferten Namen von Kanzleiangehörigen".

³⁶⁷ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. III, blz. 735-736. De chronologie van de verschillende functionarissen speelt daarbij een gewichtige rol, maar ze blijft voorlopig riskant omwille van de wisselende taken en dienstnamen van de betrokkenen.

³⁶⁸ B. ARDURA, *Hugues de Fosses* ..., blz. 48, meent dat Hugo, in 1119, "était au service de son évêque depuis peu de temps" (vgl. ID., E. HAGMAN en R. VANASSE, *Hugh of Fosses* ..., blz. 37). Zie verder (§11), voor een meer uitgewerkte chronologie.

toevalligerwijs niet in de sporadische oorkondelijke lijstjes³⁶⁹ van kapelaans verzeild is. Belangrijker, met het oog op het daarnet beschreven parallellisme, is het anderzijds vast te stellen dat er onder de Kamerijkse kanselarij-scribenten één is wiens schrijfactiviteit zich concentreert in 1116, 1117 en in 1120; nadien komen we deze schrijfhand³⁷⁰ geeneens meer tegen in de kanselarij-oorkonden van Burchard. De hand is goed herkenbaar tussen de overige kanselarijschriften uit het episcopaat van Burchard: verklappen we ten voorlopigen titel dat de karakteristieken³⁷¹ ervan een beetje on-Kamerijks aandoen, eer modern overkomen en vooruitlopen op de latere twaalfde-eeuwse evolutie. De bewuste kapelaan-griffier³⁷², met dienstnaam "BurA"³⁷³, zou desgevallend Hugo van Fosses³⁷⁴ kunnen geweest zijn³⁷⁵. Te meer daar in het voorjaar van 1122 nog driemaal een Kamerijkse koorheer *Hugo dictus Abbas* oorkondelijk gemeld wordt³⁷⁶: was dat misschien Hugo die daar, nu als premonstratenzer, nog eventjes in zijn vroegere kwaliteit van kanunnik zetelde, en die aan zijn nieuwe kloosterlijke staat een redelijk ironische³⁷⁷ achternaam had overgehouden?

³⁶⁹ Vgl. E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, blz. 14-55 (de nummers zelf zijn aangepast aan de decimale telling, aangewend door E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*): de nrs. 6.05 (1105), 6.23 (1110), 6.37 (1111), 6.44 (1112), 7.04 (1116; BurA), 7.15 (1117), 7.16 (1117), 7.17 (1117), 7.26 (1119), 7.41 (1120), 7.42 (1120), 7.46 (1121), 7.48 (1121), 7.54 (1122), 7.65 (1123), 7.66 (1123), 7.69 (1124), 7.70 (1124), 7.74 (1125), 7.83 (1126). Nota bene: soms is er maar een enkele kapelaan opgegeven; de "lijst" van 7.100 (1125/30) hoort niet thuis in deze reeks (vgl. §7).

³⁷⁰ Zie afb. 3.

³⁷¹ Zie verder (§12), voor een beknopte beschrijving van dat schrift.

³⁷² E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. III, blz. 730-731, rubr. d.

³⁷³ Voor deze manier van benoemen, zie E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 12.

³⁷⁴ H. HEIJMAN, *De orde der Norbertijnen*, in *De werkende stilte. De oorsprong der grote kloosterorden*, Amsterdam-Brussel, 1957, blz. 125, spreekt hem met zoveel woorden aan als "Hugo ..., een ambtenaar aan de kanselarij van de bisschop van Kamerijk".

³⁷⁵ Het goedschrift, dat in twee van de besproken documenten (1116, 1117) op naam van kanselier Werinbald III wordt geplaatst (zie ook C. CHENEY, *English ...*, blz. 26, a.d. 1145), onthult, zoals reeds aangegeven werd, niets over de schrijver van onderhavig document: in de Kamerijkse kanselarij werden sommige stukken door een kanselarijbeambte opgemaakt en door de kanselier als eigen werk "gesigneerd" (E. VAN MINGROOT, *Kanzlei ...*, blz. 11; zie hierboven).

³⁷⁶ Zie verder, §4 en §8.

³⁷⁷ Vgl., voor dergelijke ontwikkeling in de persoonsnaamgeving: E. VROONEN, *Les noms ...*, blz. 376-377; R. DELORT, *Introduction aux sciences auxiliaires de l'histoire*, Parijs, 1969, art. *L'anthroponymie*, blz. 222-223 (over het ontstaan van o.m. deze familienaam).

§4. Nomen clerici illius Hugo erat

Bij nader toezien, kan het debat over de Kamerijkse bedrijvigheid van Hugo van Fosses niet gevoerd worden zonder de gepaste inzet van de norbertijner bronnen. Om die Kamerijkse passage chronologisch nauwgezet in te kaderen, komt het er inderdaad op aan de schaarse, reeds gekende referentiedatums – gekoppeld³⁷⁸ aan het itinerarium van Norbert van Genep³⁷⁹ – van die fase in zijn biografie te hernemen en te verifiëren³⁸⁰, en ze vervolgens te combineren en te confronteren met de nieuw verkregen gegevens en inzichten. Dat zou, tot nader order, volgende tijdtabel kunnen opleveren:

³⁷⁸ De aanvankelijke verstrengeling van Hugo's levenspad met dat van Norbert, wordt gevat onder woorden gebracht door M. ILLANA, *La vida ...*, blz. 404^a, kap. I (*Vida, virtudes, y dichosa muerte del V. Hugo primer abad de Premonstré*): "La Vida deste Heroe Premonstratense tiene tanta conexión con la de mi Santo Padre, que no es fácil hablar del uno, sin mencionar al otro".

³⁷⁹ Het hele, overweldigende, aanbod aan literatuur over de heilige Norbert (C. KIRK-FLEET, *History ...*, blz. V, zegt met enige overdrijving: "The life of Norbert, ..., has been written repeatedly in almost every language") en het vroege Premontré, vertoont steevast raakpunten met de biografie van Hugo. Vooral wegens de verspreide commentaren, in al die monografieën, over het lustrum 1119-1123 uit Hugo's leven, is men genoot praktisch de complete collectie door te nemen. Ofschoon dat aanvankelijk, in het bestek van een op Hugo ingezoemd essay, onbegonnen werk leek te zijn, wordt in het vervolg van onderhavige verhandeling, waar het past, toch een meer dan aanzienlijk deel van die studies verwerkt (zie *Bibliografie bij §1-10*). Enkele, al bij al relatief weinige, min of meer klassieke werken (te noemen zijn deze van S. Kohel, J. Leuckfeld, B. Van den Elsken, J. Kocsiss de Bikzad en S. Sopadka) bleven ondanks alle inspanningen onvindbaar of onbereikbaar.

³⁸⁰ Immers, hoewel ze zelden ondermaats zijn, komen niet alle benodigde "norbertijner" werken of bijdragen even handzaam over: ze zijn meestal niet met een historisch-wetenschappelijke bedoeling geschreven (zie, speciaal voor de Norbertus-biografieën, de strenge, doch gezaghebbende, uitspraak van W. GRAUWEN, *Norbertus ...*, blz. V: "Over het leven van Norbertus bestaan honderden boeken, doch geen enkel kan gelden als een wetenschappelijke biografie"; Id. en L. HORSTKÖTTER, *Norbert ...*, blz. III: "Von den vielen Büchern über Norbert kann kein einziges als wissenschaftliche Biographie gelten"), of het, iets meer genuanceerde, oordeel van S. WEINFURTER, *Norbert von Xanten – Ordensstifter und "Eigenkirchenherr"*, in *Archiv für Kulturgeschichte*, dl. LIX, 1977, blz. 67, vn. 4: "Zu Norbert existieren zahlreiche, leider nicht immer zufriedenstellende moderne Biographien"; vgl. ook K. ELM, *Hugo von Fosses ...*, blz. 40), en onderling zijn opvallende, soms – wanneer het in hoofdzaak om een onaangemelde hertaling gaat – storende afhankelijkheidslijnen te trekken. Desniettemin bevat elk van die monografieën, de ene al meer dan de andere, omtrent Hugo een of ander gegeven of standpunt dat nadere overweging verdient.

- najaar (na 24 september)³⁸¹ 1116: Hugo redigeert en schrijft³⁸², op naam van Burchard van Kamerijk, een oorkonde³⁸³ voor de benedictijnenabdij van Anchin³⁸⁴;
- najaar (na 24 september)³⁸⁵ 1117: Hugo stelt en schrijft nog een charter³⁸⁶ op voor de benedictijnenabdij van Saint-Nicolas-aux-Bois³⁸⁷;
- voorjaar³⁸⁸ 1119: Hugo treedt als getuige op in een bisschoppelijke *pancarta* voor de abdij van Saint-Ghislain³⁸⁹;

³⁸¹ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. II, Leuven, 1969, blz. 465-467, nr. 156.

³⁸² De te krap bemeten, en daardoor enigszins slordig aangebrachte subscriptio (zie volgende vn.: reproductie), wijst ontgenegelijk op het werk van een wel geschoold, maar nog onervaren kanselarijkerk. Zie verder (§12), aangaande de kenmerken van deze schrijfhand.

³⁸³ Orig.: RIJSEL (LILLE), *Archives départementales du Nord*, nr. 1 H 36/398; uitg.: J.-P. GERZAGUET, *Les chartes* ..., blz. 134-135, nr. 38; repr.: E. VAN MINGROOT, *Kanzlei* ..., blz. 18, nr. 3; zie verder, §7: 7.04.

In de marge gezegd: de uitgever brandmerkt het document als een "acte suspect", zowel inhoudelijk, technisch-chronologisch als paleografisch (zie ook verder, §12). De laatste aantijging wordt onzes inziens afdoende gelogenstraft door het opduiken van dezelfde schrijfhand in de zo dadelijk genoemde, volstrekt onverdachte Kamerijkse oorkonde voor een extradiocesaan instituut; de zogenaamde anomalie bij het indictiejaar is simpelweg te wijten aan de typisch Kamerijkse afwisseling van Bedaanse en "Kamerijkse" indictiestijl (E. VAN MINGROOT, *Indictio* ..., blz. 184-187, 193-194 – scriptor BurA volgde stelselmatig de Bedaanse stijl –, 199); de inhoudelijke argumentatie – die ons hier veel te ver zou voeren – is in dezen ondergeschikt aan de onweerlegbare formele echtheid van het stuk. De lay-out van het desbetreffende charter, waartegen de uitgever eveneens achterdocht koestert, kan van de weermoot een bijkomende aanduiding voor de echtheid gaan uitmaken, als men er terdege acht op slaat dat men hier voor het werkstuk van een beginnend notaris staat.

³⁸⁴ L. COTTINEAU, *Répertoire* ..., dl. I, kol. 91-92, art. *Anchin*; J. BECQUET, *Abbayes* ..., dl. XV, blz. 39-40, art. *Anchin. Abbaye Saint-Sauveur*. Abt was daar toen Alvisus, 1111-1131: M.-G. BLAYO, *Anchin*, in *D.H.G.E.*, dl. II, Parijs, 1914, kol. 1523, art. *Alvise* (1112-1131); J.-P. GERZAGUET, *L'abbaye d'Anchin de sa fondation (1079) au XIVe siècle*, Villeneuve d'Ascq, 1997, blz. 302-303, nr. 6, art. *Alvise* (1111-1131).

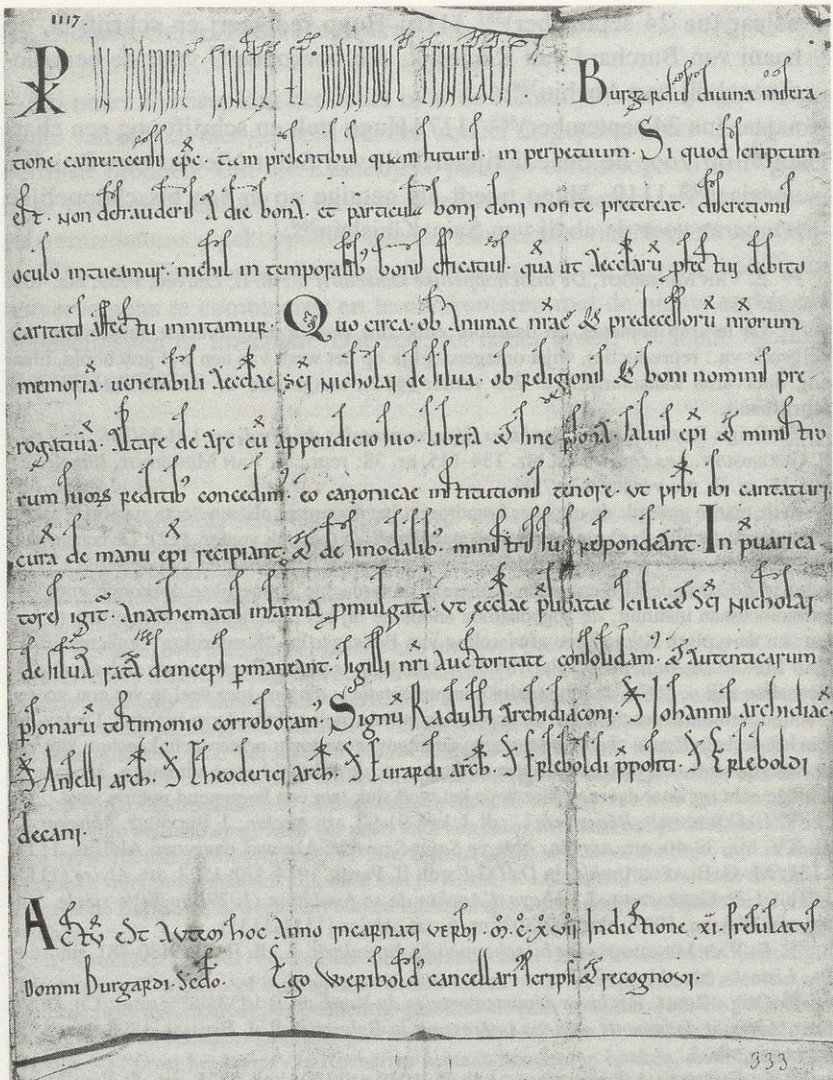
³⁸⁵ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. II, blz. 480-481, nr. 164; Id., *Liste* ..., blz. 44, nr. 7.12.

³⁸⁶ Orig.: RIJSEL, *Archives départementales du Nord*, nr. B 1533/48bis; uitg.: CH. DUUVIER, *Actes et documents anciens intéressants la Belgique*, dl. I, Brussel, 1898, blz. 151; repr.: zie afb. 3.

³⁸⁷ L. COTTINEAU, *Répertoire* ..., dl. II, 1939 (1995²), kol. 2825, art. *St-Nicolas-aux-Bois* [3]; J. BECQUET, *Abbayes et prieurés de l'ancienne France*, dl. XVII: *Province ecclésiastique de Reims. Diocèse actuel de Soissons*, Ligugé, 1985, blz. 163-165, art. *Saint-Nicolas-aux-Bois*. Abt was toen misschien nog een zekere Denijs (*Gallia christiana* ..., dl. IX, kol. 612, nr. III, art. *Dionysius*, te situeren tussen ca. 1101 en ca. 1120), oftewel reeds de hierachter aangemelde Simon I (zie verder, §12 vn.).

³⁸⁸ E. VAN MINGROOT, *Indictio* ..., blz. 177-178. Zie verder, §11.

³⁸⁹ L. COTTINEAU, *Répertoire* ..., kol. 2712-2713, art. *St-Ghislain*; É. DE MOREAU en A. DE GHELLINCK, *Répertoire* ..., blz. 498, art. *Saint-Ghislain*. Zie hoger, §3; zie verder, §7: 7.24. Abt was toen Odwin III (1114/18-1142): U. BERLIÈRE, *Abbaye de Saint-Ghislain*, in *Monasticon* ..., dl. I-2, Maredsous, 1897 (Luik, 1961²), blz. 253-254, art. *Oduin*.

Afb. 3. Oorkonde van bisschop Burchard van Kamerijk voor de abdij van Saint-Nicolas-aux-Bois (1117).

Cliché: Archives départementales du Nord (Lille), Série B, nr. B 1533/48bis.

- 26³⁹⁰ maart³⁹¹ (woensdag³⁹² van de Goede Week³⁹³) 1119³⁹⁴: Hugo³⁹⁵ maakt³⁹⁶, in het gevolg³⁹⁷ van bisschop Burchard³⁹⁸, te Valenciën³⁹⁹

³⁹⁰ J. SCHOLZ, *Vita st. Norberti* ..., blz. 18; G. MADELAINE, *Histoire* ..., blz. 96 of blz. 73; ID. en M. TAKÁCS, *Szent Norbert* ..., blz. 48 ("márczius 26-án"); A. ŽÁK en A. NOVOTNY, *Szent Norbert* ..., blz. 22 (id.); A. ŽÁK, *Epochen aus dem Leben des hl. Norbert*, in *Der heilige Norbert* ..., blz. 194 (en blz. 33); E. VALVEKENS, *Norbert* ..., blz. 28; É. DE MOREAU, *Histoire* ..., dl. III, blz. 443; G. ADRIAANSEN, *Vida* ..., blz. 58; W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse* ..., kol. 413; ID., *Norbertus* ..., blz. 41; H. KROLL, *Zum Charakter* ..., blz. 22; W. GRAUWEN, *Tijdschrift*, in *Het leven van Norbert* ..., blz. 90; ID. en L. HORSTKÖTTER, *Norbert* ..., blz. 35; W. GRAUWEN, *Hugues de Fosses* ..., blz. 228^b; ID., *Heeft Norbert in 1113/1114 de bisschopszetel van Kamerijk geweigerd?*, in *An. Praem.*, dl. LXVIII, 1992, blz. 197. Vgl. B. GRASSL, *Der selige Hugo* ..., blz. 85 (22 maart); ID., *Le bienheureux Hugues* ..., blz. 42 (id.).

Nog talrijke andere auteurs volgen de datering in de maand maart van het jaar 1119, zonder de exacte dagdatum voor de woensdag van de Goede Week te berekenen.

³⁹¹ Bepaalde historici, blijkbaar misleid door de jaardatering (zie hierna) in 1118 (Pasen op 14 april), situeren het gebeuren, volgens een volkomen onlogische telwijze, in de loop van april 1119 (Pasen al op 30 maart): J. LE PAIGE, *Bibliotheca* ..., dl. I-2, blz. 368^b; F. DUBAL, *Vida* ..., f° 25 r°; B. FISCHER, *Vita et mors Sancti Norberti canoniconum regularium Præmonstratensium fundatoris, archiepiscopi Magdeburgensis, etc.*, Neurenberg, 1670, blz. 47; C. KIRKFLIET, *History* ..., blz. 46 ("This events occurred in April, 1119"); W.-P. ROMAIN, *Tableau chronologique*, in: ID. *Saint Norbert* ..., blz. 248; D.-M. DAUZET, *Petite vie de saint Norbert*, Parijs, 1995, blz. 63 ("Le 7 avril 1119, veille des Rameaux, ...").

³⁹² Voor de dagdatering, zie A. CAPPELLI, *Cronologia, cronografia e calendario perpetuo dal principio dell'era cristiana ai nostri giorni*, Milaan, 1983⁵, blz. 52.

³⁹³ Voor de commentaren die deze feiten bij vergissing (vgl. de rechtzetting vanwege G. MADELAINE, *Histoire* ..., blz. 99 vn. 1, of blz. 77 vn. 34, omwille van "l'enchaînement des faits"; G. VAN DEN ELSEN, *De twee oude biographieën van den H. Norbertus*, in *De katholieke Godsdienstig, geschied- en letterkundig maandschrift*, dl. LXXXVI, 1884, blz. 317; W. GRAUWEN (vert.), *Over het ontstaan* ..., blz. 53, vn. 1) in 1118 laten plaatsvinden (zie volgende voetnoot), zou woensdag 10 april de aangewezen datum geweest zijn: aldus bij J. ANDRÉ, *Prince du Nord. Vie de saint Norbert, fondateur des Prémontrés, archevêque de Magdebourg*, Frigolet (Tarascon-sur-Rhône), 1953, blz. 36 (zonder incarnatiejaar).

³⁹⁴ Verscheidene auteurs verkiezen, weliswaar ten onrechte, voor de hier beschreven gebeurtenissen uit de maanden maart tot oktober, als raamdatering het jaar 1118, dat ingefluisterd was geweest door de *Vita B Norberti* ..., ed. cit., blz. 816C, kap. V/27 (argeloos overgenomen door J. WUILLÈME, *Vie de saint Norbert* ..., blz. 59; vgl. B. BECK en J. WUILLÈME, *Notes* ..., blz. 182); A. LE MIRE, *Ordinis* ..., blz. 17, 215; A. DE RAISSE, *De beato Hugone* ..., f° 20 v°; L. HUGO, *La vie* ..., blz. 34-37; ID. en D. SCHINDLER, *Vita* ..., blz. 25-29; M. ILLANA, *Historia* ..., blz. 31^b, 33^b, 36^b, en vooral blz. 38^b (tot net voor het concilie van Reims: "Estos fueron los ejercicios de Norberto el año de 1118."); D. LAKY, *Szent Norbert, született 1080., meghalt 1134, in Ifjusági Plutarch. Kiadja a Pápai Kath. Gimnázium néhány tanára*, dl. II-1, Pápa, 1859, blz. 90 ("Valenciennesben (1118)."); M. GEUDENS, *The Life of S. Norbert* ..., blz. 57-58; C.-J. DESTOMBES, *Histoire* ..., dl. II, blz. 57; CH. DE SMEDT, *Norbert (Saint)*, in *Biographie nationale de Belgique*, dl. XV, Brussel, 1899, kol. 886-887; H. LANCELIN, *Histoire du diocèse de Cambrai, Valenciennes*, 1946, blz. 110; F. PETIT, *Norbert et l'origine* ..., blz. 54-56; G. DUCHET en M. SUCHAUX, *Les ordres* ..., blz. 238. Enige twijfel blijft merkbaar bij B. ARDURA, *Prémontrés* ..., blz. 26; ID., E. HAGMAN en R. VANASSE, *The Order* ..., blz. 12 (telkens 1118): te vergelijken met B. ARDURA, *Hugues de Fosses* ..., blz. 47; ID., E. HAGMAN en R. VANASSE, *Hugh of Fosses* ..., blz. 37 (telkens 1119).

Over de gevolgen van deze foutieve jaarkeuze voor de maandaanduiding en de dagdatering van de hele episode: zie verder, §13.

³⁹⁵ Vgl., nopens dit sleutelmoment in de voorgeschiedenis van de Orde van Prémontré, met Hugo als een van de "dramatis personae", F. FELTEN, *Vom Wanderprediger* ..., blz.

(graafschap Henegouwen)⁴⁰⁰ kennis⁴⁰¹ met Norbert van Gennepe⁴⁰², en beslist kort daarop⁴⁰³ spontaan⁴⁰⁴ hem te volgen⁴⁰⁵;

76: "Am Tag vor Gründonnerstag kommt es zu der berühmten Begegnung [Norberts] mit Bischof Burchard von Cambrai"; D.-M. DAUZET, *Petite vie* ..., blz. 64: "..., Valenciennes reste attaché à une scène admirable et presque décisive pour l'histoire de l'ordre de Prémontré. Le Mercredi saint, ..."; blz. 66: "L'épisode de Valenciennes était donc capital"; ID., *Saint Norbert patron des Prémontrés*, in *Les cahiers de Beauport*, dl. IV, 1997, blz. 7^a: "L'épisode de Valenciennes est donc capital".

³⁹⁶ Voor de bronverwijzing: zie hoger, §1 vn.

³⁹⁷ Zie verder (§13), over het officiële karakter van dat bisschoppelijk bezoek.

³⁹⁸ Betreffende de professionele en vriendschappelijke banden tussen Norbert en Burchard: zie vooral W. GRAUWEN, *Heeft Norbert* ..., blz. 205-206; vgl. §13.

³⁹⁹ F. RINTELEN, *Leben* ..., blz. 38, kiest voor "Valenciennes in Oberlothringen"; P. PÍŤHA, *Svatý Norbert*, Praag, 1990, blz. 20, geeft de voorkeur aan Vincennes. We nemen aan dat M. TAKÁCS, *Szent Norbert* ..., blz. 48, met "Valencia" de stad Valenciennes bedoelt (vgl. *ibid.*, blz. 46).

⁴⁰⁰ Zie verder, §13.

⁴⁰¹ Zie o.m. J.-C. VAN DER STERRE en I. V[AN] S[PILBEECK] (uitg.), *Hagiologium Norbertinum seu natales sanctorum ordinis Praemonstratensis*, Namen, 1887², blz. 14, rubr. *Quarto Idus Februarii*; J.-B. SCHELLENBERG, *Vita et res gestae S. Norberti archiepiscopi Magdeburgensis, sacrae canonice Praemonstratensis familiae conditoris*, Augsburg-Wenen, 1641, blz. 16, nr. 10 (anoniem); E. BERNHEIM, *Norbert von Prémontré und Magdeburg*, in *Historische Zeitschrift*, dl. XXXV, 1876, blz. 8; enzovoort.

Zie daarentegen een aantal auteurs die de kennismaking van Hugo met Norbert te Kamerijk laten geschieden: J. HILLEGEER, *Gelukzalige Hugo* ..., blz. 27 (de ziekte van Norbert wordt desalniettemin te Valencijsn gelokaliseerd); F. TIMMERMANS, *Mémoire sur Prémontré et les autres abbayes de cet Ordre comprises dans l'enclave du département de l'Aisne*, in *La cour d'honneur de Marie*, dl. IX, 1872, blz. 1547 ("au passage du saint à Cambrai"); Y. BOSSIÈRE, *Les chanoines* ..., blz. 62; W.-P. ROMAIN, *Saint Norbert* ..., blz. 129-130. Vgl. terzake ook A. DE RAISSE, *De beato Hugone* ..., f° 20 v°; L.-M. PÉTIN, *Hugues (le bienheureux)* ..., kol. 1460; J. STADLER, *Hugo* ..., blz. 790^a; J. COLLIN DE PLANCY en É. DARAS, *Le bienheureux* ..., blz. 526; F. PETIT, *Hugues de Fosses* ..., blz. 45, die eveneens Kamerijk als ontmoetingsplaats lijken te verkiezen.

⁴⁰² Vgl. de afwijkende toedracht bij A. BUTLER, [J.-F.] GODESCARD en [A.] LE GLAY, *S. Norbert, archevêque de Magdebourg, fondateur de l'Ordre de Prémontré*, in *Vies des saints*, dl. III, Rijsel, 1855, blz. 18^a; J. DE SERMAIZE, *L'Ordre de Prémontré, son histoire littéraire – ses écrivains*, in *Revue du monde catholique. Recueil scientifique, historique et littéraire*, dl. LXXIX, 1884, blz. 730; A. BUTLER, H. THURSTON en N. LEESON, *St Norbert, Abp. of Magdeburg*, in *The Lives of the Saints*, dl. VI, Londen, 1937, blz. 75; J. BOND, *The Premonstratensis* ..., blz. 154^a, die het Valencijsne contact tussen Burchard en Norbert, in plaats van door te doen van deze laatste, op initiatief van de prelaat laten verlopen; J. HILLEGEER, *Gelukzalige Hugo* ..., blz. 27, die Norbert in 1119 rechtstreeks naar Burchard in Kamerijk laat trekken; A. BOURGEOIS, *Histoire* ..., blz. 152^b (ID., *Histoire synchronologique* ..., blz. 299^b), die Norbert op uitnodiging van Burchard naar Valencijsn laat komen; B. MAYER, *Der heilige* ..., blz. 11, die van zijn kant meent dat Burchard zijn vriend Norbert, over wie hem tegenstrijdige berichten ter ore waren gekomen, na zijn tocht vanuit Zuid-Frankrijk in Kamerijk zelf verwachtte.

⁴⁰³ L. ANDERSON, *Saint Norbert* ..., blz. 17, tekent expliciet op dat "It was in April 1119, ..., that Hugh ... entreated him to be allowed to help in his missionary work" (vgl. C. KIRKFLEET, *History* ..., blz. 47). Het voorstel van P. BAUDOT en C. CHAUSSIN, *Le bienheureux Hugues* ..., blz. 237, om Hugo's aanvraag tot in juni van dat jaar te verschuiven

– april⁴⁰⁶ (na 6 april)⁴⁰⁷ 1119: Hugo gaat⁴⁰⁸, waarschijnlijk⁴⁰⁹ na een tussenstop⁴¹⁰ in Kamerijk⁴¹¹, op familie- en werkbezoek naar Fosses⁴¹²;

(zie ook hierna), is onontvankelijk. Andere biografen van Norbert van Gennep laten zich daar gewoonlijk niet over uit.

⁴⁰⁴ Met dien verstande dat sommige commentatoren (bv. J. Crépin, F. Petit, H. Kroll, F. Felten) van mening zijn dat dit prompte besluitvormingsproces, in hoofde van Hugo, wel enigszins moet genuanceerd worden (vgl. §13 en §19).

⁴⁰⁵ Alleen F. RISS, *Der heilige Norbert*, Meitingen, 1937 (1938²), blz. 22, laat uitschijnen dat dit treffen en deze toekomstplanning pas na de keuze van de Prémontré-site (aanvang 1120) plaatsvonden.

Er moge aan herinnerd worden dat, al omstreeks 1620, F. VINCHANT, *Annales de la province et comté de Hainaut*, dl. I, uitg. A. DESCHAMPS, Brussel, 1848, blz. 66, art. *Burchard, ou Bouchart*, voor de jaardatering van de hele Valencijnse episode opteerde voor “L’an 1120”.

⁴⁰⁶ W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel ...*, blz. 21: “gedurende de maand april”. Duidelijkheidshalve: L. ANDERSON, *Saint Norbert ...*, blz. 17, heeft ongelijk wanneer hij dat zakenbezoek pas in juni 1119 laat doorgaan.

⁴⁰⁷ Norberts eerste drie volgelingen waren immers te Valencijn ziek gevallen (nog vóór Norbert zelf), en er gestorven tijdens het paasoctaaf: *Vita A Norberti ...*, ed. cit., blz. 675, kap. 5, l. 1 (“infra octavas paschae”); *Vita B Norberti ...*, ed. cit., blz. 815B, kap. IV/24 (“infra octavas Paschae”); M. DU PRÉ, *La vie ...*, blz. 20, kap. IX; B. WOZASEK, *Der hl. Norbert ...*, blz. 55 (Norberts gezellen ziek geworden “in der Karwoche”) en blz. 56 (gestorven “in der Osterwoche”); E. VALVEKENS, *Norbert ...*, blz. 28; G. ADRIAANSEN, *Vida ...*, blz. 58 (“durante a oitava de Páscoa”); W. GRAUWEN, *Norbertus ...*, blz. 40; ID. en L. HORSTKÖTTER, *Norbert ...*, blz. 35; K. PROHÁZKA, *Norbert von Xanten und die Prämonstratenser*, in *Mönchsväter und Ordensgründer. Männer und Frauen in der Nachfolge Jesu*, Würzburg, 1991, blz. 127 (“in der Osterwoche 1119”); enz. Hun overlijden dateert, met andere woorden, van tussen 30 maart en 6 april (W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel ...*, blz. 19).

Vgl., over deze sterfgevallen, nog A. TENCKHOFF, *Der heilige Norbert. Ein Lebensbild aus dem 12. Jahrhundert*, Münster, 1865, blz. 33 (“noch in der h. Charwoche”); C.-J. DESTOMBES, *Histoire ...*, dl. II, blz. 58 (op Beloken Pasen); B. ARDURA, *Prémontrés ...*, blz. 26 (“à Pâques”); ID., E. HAGMAN en R. VANASSE, *Hugh of Fosses ...*, blz. 37 (“at Easter”).

⁴⁰⁸ *Vita A Norberti ...*, ed. cit., blz. 675, kap. 6, l. 22-25; *Vita B Norberti ...*, ed. cit., blz. 816C, kap. V/26 (einde).

⁴⁰⁹ Volgens C.-J. DESTOMBES, *Histoire ...*, dl. II, blz. 60 (“pour aller à Cambrai régler ses affaires”); W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel ...*, blz. 18-19, 21 (met argumentatie).

⁴¹⁰ In dat geval heeft Hugo wel een omweg gemaakt, want er bestond een verbindingsweg Valencijn-Eth, aansluitend op de heirbaan Doornik-Escoutpont-Bavay (en zo naar Fosses: zie hoger, §1 vn.): J. VANNÉRUS, kaart “*La toponymie de Brunehaut dans le nord de la France et en Belgique*”, nr. 21, in *Bulletins de la classe des lettres et des sciences morales et politiques [de l'] Académie royale de Belgique. Mededeelingen van de afdeeling letteren en staat- en zedenkundige wetenschappen [van de] Koninklijke Belgische academie*, 5de reeks, dl. XXIV, 1938, blz. 420/421; vgl. *ibid.*, blz. 401, nr. XXI, art. *Voie de Valenciennes à Sébourg*. Zie, voor meer uitleg: verder, §16.

⁴¹¹ Het is zeer wel mogelijk dat Hugo eerst, al was het maar om zich te documenteren, in Kamerijk is langsgekomen, en dat hij daartoe gebruikgemaakt heeft van de weg Valencijn-Famars-Bermerain, uitlopend op de heirbaan Bavay-Kamerijk: H. PLATELLE (dir.), schetskaart “*Famars et son réseau de relations*”, loc.cit. Zie verder, §16.

⁴¹² Het ziet er naar uit dat Hugo terstond naar Fosses doorgereisd is (voor het traject Cambrai-Bavay-Fosses: zie hoger, §1 vn.). Het is inderdaad aannemelijk, om niet te zeggen onontkoombaar, dat deze, ogenschijnlijk almeteen opgekomen (zie verder, §10),

– kort bij 5/7 mei⁴¹³ 1119⁴¹⁴: Hugo sluit zich⁴¹⁵, na orde gesteld te hebben op zijn persoonlijke zaken⁴¹⁶, te Kamerijk⁴¹⁷ of te Valencijn⁴¹⁸ aan

familiale beslommingen ter plekke in Fosses moesten beredderd worden, in direct en “visueel” contact met de feitelijke immobiliaire en financiële aangelegenheden (vgl. ook verder, §19). Een echte regeling zou pas na het concilie van Reims uitgewerkt worden (zie verder, §10, nopens de daaruit gevolgde transactie en bijbehorende stichting van een jaardienst) en schijnbaar over een periode van bijkans twee jaar uitgesmeerd worden (vgl. verder, §17).

⁴¹³ Norbert was ingang mei voor het eerst in Kamerijk te gast (voor de voorgestelde datum: zie LAMBERT VAN WATERLOS, *Annales Cameracenses*, ed. cit., blz. 513, l. 22-23: “circa rogationes” (H. GROTEFEND en TH. ULRICH, *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, Hannover, 1971¹¹, blz. 93^b, s.v. Rogationes): W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel* ..., blz. 18: “tussen 5 en 7 mei” (vgl. ID., *Norbertus* ..., blz. 41; ID. en L. HORSTKÖTTER, *Norbert* ..., blz. 35).

Vgl. G. VAN DEN ELSEN, *Beknopte levensgeschiedenis* ..., blz. 34 (“in de maand Mei”); G. MADELAINE, *Vie illustrée* ..., blz. 60 (“vers les Rogations”); A. ŽÁK en A. NOVOTNY, *Szent Norbert* ..., blz. 23 (“Májusban Cambraia ment Burchard püspök látogatására”); B. WOZASEK, *Der hl. Norbert* ..., blz. 58 (“im Mai oder Juni”); C. KIRKFLEET, *History* ..., blz. 46-47 (in mei); D. STICHEL, *Norbert von Xanten. Ein heiliger deutscher Staatsmann*, Bonn, 1940, blz. 185; G. ADRIAANSEN, *Vida* ..., blz. 61 (hij twijfelt niet aan deze overkomst van Norbert, “que foi considerada digna de ser anotada nos anais de Cambraia”: vgl. reeds G. MADELAINE, *Histoire* ..., blz. 99); J. ALMIRA DE SAINT CLET, *Saint Norbert, soldat de lumière, fondateur de l'Ordre de Prémontré, archevêque de Magdebourg*, Parijs, 1955, blz. 60 (“vers les Rogations”), die dit eerste bezoek van Norbert aan Kamerijk, op verzoek van de lokale bisschop, interpreteert als de aanloop naar zijn missionering in die stad; H. CAMPBELL, *Saint Norbert* ..., blz. 36 (“at the end of May”); H. CAMPBELL en B. GÁBOR, *Szent Norbert* ..., blz. 45 (“Május végén felkereste Cambrai-t”).

Deze tijdlijn van de *Annales Cameracenses* over Norberts tussentijds bezoek aan Kamerijk wordt desalniettemin verworpen door F. FELTEN, *Vom Wanderprediger* ..., blz. 78.

⁴¹⁴ De meeste commentatoren geven hier de voorkeur aan de door de *Vita B Norberti* ..., blz. 816C-D, kap. V/27; D. MUDZAERTS (vert.), *Het leven* ..., blz. 31, kap. XV (opgelet: ook het vermelde jaartal – 1118 – is verkeerd; zie hierboven, zie verder §13) voorgestane chronologie, die de evangelisatietocht in de maand juni laat beginnen: M. DU PRÉ, *La vie* ..., blz. 21, hst. IX; J. LE PAIGE, *Vita beati Hygonis* ..., blz. 416^b (vgl. ID., *Bibliotheca* ..., dl I-2, blz. 369^a); L. HUGO, *Sacri et canonici* ..., dl. I, kol. 6; J. HILLEGEER, *Gelukzalige Hugo* ..., blz. 28; G. MADELAINE, *Histoire* ..., blz. 99 of blz. 77; G. VAN DEN ELSEN, *Beknopte levensgeschiedenis* ..., blz. 34; I. VAN SPILBEECK, *Vie* ..., blz. 44; G. MADELAINE, *Vie illustrée* ..., blz. 60; I. VAN SPILBEECK en A. DE OLIVEIRA, *Vida* ..., blz. 49; G. MADELAINE en M. TAKÁCS, *Szent Norbert* ..., blz. 50 (“Az 1119. év június”); H. LAMY, *Vie* ..., 1908/09, blz. 164 of blz. 9; C. KIRKFLEET, *History* ..., blz. 47 (“in the month of June, 1119”); [F. PAILLART (ed.)], *Vie de saint Norbert, fondateur de l'Ordre de Prémontré*, Abbeville, 1920, blz. 6; H. LAMY, *Vie* ..., 1925, blz. 22; A. VICO en A. MARIANI, *Decretum* ..., blz. 316 of blz. 463; E. CHARDAVOINE, *B. Hugues de Fosses* ..., blz. 832^a; C. OCTAVIEN, *Saint Norbert* ..., blz. 334; A. ŽÁK, *Der heilige Norbert* ..., blz. 34, 194; A. BUTLER en H. THURSTON, *BD. Hugh of Fosse* ..., blz. 153; B. GOBENS, *Norbert* ..., blz. 22; E. VALVEKENS, *Norbert* ..., blz. 30 (“Omstreeks juni 1119”); J. ANDRÉ, *Prince* ..., blz. 37 (“À la fin juin”); G. ADRIAANSEN, *Vida* ..., blz. 61 (juni als maand van de terugkeer van Hugo naar Valencijn), 70 (als opening

bij Norbert – die intussen hersteld⁴¹⁹ was van een ernstige aandoening – en trekt⁴²⁰ met hem⁴²¹ naar Fosses-la-Ville⁴²² (prinsbisdom Luik),

van de gezamenlijke missietocht); R. FREDETTE, *Norbert de Gennepe, pèlerin de l'espérance, conduit de l'Esprit, défenseur de l'église*, Saint-Constant, [ca. 1980], blz. 11 (Hugo's terugkomst tegen "fin juin"); F. PETIT, *Norbert et l'origine* ..., blz. 56; F. FELTEN, *Vom Wanderprediger* ..., blz. 78 ("Anfang Juni"); H. CAMPBELL, *Saint Norbert* ..., blz. 37; B. ARDURA, *Hugues de Fosses* ..., blz. 48; H. CAMPBELL en B. GÁBOR, *Szent Norbert* ..., blz. 45 (Júniusban); B. ARDURA, E. HAGMAN en R. VANASSE, *Hugh of Fosses* ..., blz. 38; enzovoort. F. FELTEN, *Norbert von Xanten. Reisen und Aufenthaltsorte*, in *Norbert von Xanten. Adliger* ..., blz. 213, weet "Am 4. Juni ..." als afreisdatum te melden.

Elders wordt de maand juli uitgekozen als het startpunt van de samenwerking tussen Norbert en Hugo: A. LE MIRE, *Ordinis* ..., blz. 17 ("anno 1118, mense Iulio"); L. ANDERSON, *Saint Norbert* ..., blz. 18.

⁴¹⁵ W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel* ..., blz. 21. B. FISEN, *B. Hvgo* ..., blz. 111, laat deze hereniging "paucis post diebus" plaatsgrijpen; vgl. A. TENCKHOFF, *Der heilige* ..., blz. 37 ("nach wenigen Tagen"); I. VAN SPILBEECK, *Vie* ..., blz. 43; E. PROMNITZ, *Der heilige Norbert* ..., blz. 36 ("Nach einigen Tagen"); F. PETIT, *Saint Norbert, fondateur* ..., blz. 12 ("Après quelques jours employés par Hugues à arranger ses affaires"). G. ADRIANSEN, *Vida* ..., blz. 61, heeft het dan weer over "um tempo notável".

⁴¹⁶ W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse* ..., kol. 413; Id., *Hugues de Fosses* ..., blz. 228^b. Voor alle overige commentaren op deze handelwijze van Hugo: zie verder, §17 en §22.

⁴¹⁷ W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel* ..., blz. 18; vgl. reeds [E. JANSSENS, P. BROECKX, G. VAN BOESSCHOTEN en U. GENIETS], *Norbertinessen en Norbertijnen*, Averbode (Scherpenheuvel-Zichem), 1981, blz. 9.

⁴¹⁸ L. HUGO, *La vie* ..., blz. 37 (1118); Id. en D. SCHINDLER, *Vita* ..., blz. 28, nr. XXIV (id.); J. SCHOLZ, *Vita st. Norberti* ..., blz. 19; G. MADELAINE, *Histoire* ..., blz. 99 of blz. 77; Id., *Vie illustrée* ..., blz. 60; A. ŽÁK en A. NOVOTNY, *Szent Norbert* ..., blz. 23; C.-J. DESTOMBES, *Histoire* ..., dl. II, blz. 59; H. LAMY, *Vie* ..., 1908/09, blz. 164 of blz. 9; B. WOZASEK, *Der hl. Norbert* ..., blz. 58; J. ALMIRA DE CLET, *Saint Norbert* ..., blz. 60; E. VALVEKENS, *Norbert* ..., blz. 48-49 (zie *Vita B Norberti* ..., ed. cit., blz. 816C, kap. V/27: "apud Valentianas castrum"). Vgl. E. PROMNITZ, *Der heilige* ..., blz. 36; J. ANDRÉ, *Prince* ..., blz. 37; W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel* ..., blz. 29, die Valencijn niet uitsluit als vertrekpunt van hun gezamenlijke missiereis.

⁴¹⁹ Dat Norbert aan een stuk te Valencijn aan zijn ziekbed gekluisterd was gebleven tot in juni (zie bv. P. BAUDOT en C. CHAUSSIN, *Le bienheureux Hugues* ..., blz. 237: "ce dernier [= Hugues] ... demanda à le suivre quand il [= Norbert] fut rétabli en juin de la même année [1119]") is stellig onjuist: in de tussentijd was hij immers al te Kamerijk geweest (zie hierboven). De chronologie van beide gebeurtenissen, visite aan de bisschopszetel en start (in dat geval in juni) van de apostolische rondreis van Norbert en Hugo, zou wel naadloos aaneensluiten als Lambert van Waterlos met zijn dagaanduiding de "Rogationes ultime" (E. STRUBBE en L. VOET, *De chronologie* ..., blz. 524^a, art. *Rogationes*) van 31 mei zou bedoeld hebben. Dat is echter weinig waarschijnlijk.

De schatting van B. MAYER, *Der heilige* ..., blz. 13, over de bedlegerigheid van Norbert ("Drei Monate mußte er liegen"), strookt, zoals onderhand geweten is, hoogstens grosso modo met de immanente chronologie van de *Vitae* (eind maart-aanvang mei, W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel* ..., blz. 19, 21); vgl. ook Id. en L. HORSTKÖTTER, *Norbert* ..., blz. 432 ("Nach einer Betreuung von einigen Monaten").

Moustier-sur-Sambre (graafschap Namen)⁴²³, Gembloers⁴²⁴ en Corroy-le-Château⁴²⁵ (beide, tenminste theoretisch, hertogdom Brabant)⁴²⁶;

⁴²⁰ W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel* ..., blz. 41: "In de zomermaanden van 1119, tussen mei en oktober"; vgl. A. ŽÁK en A. NOVOTNY, *Szent Norbert* ..., blz. 23 ("1119-ik év június havától egész októberig"), 28 ("1119. juniustól októberig"); J. VON WALTER, *Die ersten Wanderprediger Frankreichs. Studien zur Geschichte des Mönchtums*, dl. II, Leipzig, 1906 (Aalen, 1972²), blz. 125-126 ("3-4 Monate lang"); B. WOZASEK, *Der hl. Norbert* ..., blz. 58 ("etwa vier monate dauernde Missionsreise"), blz. 65 ("im Sommer 1119"); C. KIRKFLEET, *History* ..., blz. 60, die de duur van hun evangelisatietocht in 1119 op "six months" schat; H. LAMY, *La gloire posthume* ..., blz. 46 of blz. 20: "au printemps de 1119"; E. PROMNITZ, *Der heilige* ..., blz. 36 ("Von Juni bis Oktober begab er sich auf seine viermonatliche berühmte Missionsreise ..."), 37 ("Den ganzen Sommer"); A. ŽÁK, *Epochen* ..., blz. 194 ("1119, Sommer"); E. VALVEKENS, *Norbert* ..., blz. 31 ("ruim vier maand (Juni-October 1119)"); W.-P. ROMAIN, *Tableau* ..., blz. 248 ("Été"); H. KROLL, *Zum Charakter* ..., blz. 24 ("von April bis Oktober"); N. BACKMUND, *Geschichte* ..., blz. 27 ("im Sommer 1119"); enzovoort.

Vgl., als buitenbeentje, CH. DE SMEDT, *Norbert* ..., kol. 887: "Dans les derniers mois de 1118 et les premiers de l'année suivante". Zie verder, §16.

⁴²¹ Over dat optreden van Norbert van Gennep, geassisteerd door Hugo: *Vita A Norberti* ..., ed. cit., blz. 676-677, kap. 7-8; *Vita B Norberti* ..., ed. cit., blz. 817E-819A, kap. VI/31-36, plus alle Norbertusbiografieën. Een willekeurige keuze uit de beschikbare literatuur: R. ROSENMUND, *Die ältesten* ..., blz. 56, 68-69; M. GEUDENS, *The Life of S. Norbert* ..., blz. 59-63; H. LAMY, *Les chanoines prémontrés*, Brussel, 1924, blz. 12; L. CZERMIN, *Sv. Norbert* ..., blz. 9; J. ALMIRA DE CLET, *Saint Norbert* ..., blz. 62-65; A. VAN DEN HURK, *Norbertus als vrede stichter*, in Berne, dl. XXXV, 1982, blz. 82; W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel* ..., blz. 28-42; enzovoort.

⁴²² G. VAN DEN ELSSEN, *Beknopte levensgeschiedenis* ..., blz. 34 stelt het voor alsof Hugo zich, na Norberts terugkeer uit Kamerijk, in juni bij deze laatste aansloot, en dat ze vlak daarna vanuit Valencijs naar Fosses zijn getogen en er getweeën Hugo's financiële moeilijkheden hebben ontrafeld; W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel* ..., blz. 21, denkt m.m. in dezelfde richting.

⁴²³ Over de banden van de plaatselijke abdij met bisschop en domkapittel van Luik: zie verder, §20.

⁴²⁴ L. NAMÈCHE, *La ville et le comté de Gembloux. L'histoire et les institutions*, Gembloers, 1964², blz. 27, situeert het verblijf van Norbert (en Hugo) in 1146 (met verwijzing naar de *Vita A Norberti*): kennelijk wordt hier verwarring begaan met de doortocht van Bernard van Clairvaux in genoemd jaar (zie bv. É. POUMON, *Abbayes de Belgique*, Brussel, 1954, blz. 85, art. *Gembloux (Saints-Pierre-et-Exupère)*). Ter correctie dateert J. TOUSSAINT, *Gembloux. La ville et l'abbaye*, Gembloers, 1977, blz. 154, vn. 9, het voorval dan weer in 1121.

⁴²⁵ In de literatuur bestaat behoorlijk wat onzekerheid over de geopolitieke situering van de reisroute van deze eerste missietocht, en somtijds ook over de identificatie van, vooral, de laatste pleisterplaats (terwijl dit toch een van de zeldzame oorden is waar we Hugo in deze periode, de visu en "gechronometreerd", weten verwijlen). Zie, voor nadere uitleg: verder, §16.

⁴²⁶ Voor de terzake doende politieke grenzen, die toen nog volop in evolutie verkeerden: zie verder, §20.

- 17/20 oktober 1119⁴²⁷: Hugo⁴²⁸ arriveert⁴²⁹ met Norbert te Reims⁴³⁰, alwaar paus Calixtus II (1119-1124) van 20 tot 30 oktober een concilie zal voorzitten⁴³¹;

⁴²⁷ W. GRAUWEN, *Norbert op het concilie van Reims in oktober 1119*, in *An. Praem.*, dl. LXVIII, 1992, blz. 215; vgl. A. MADELAINE, *Histoire ...*, blz. 115 of blz. 92 (18/19 oktober); A. ŽÁK, *Der heilige ...*, 35, 195 (17 oktober); A. PFIFFIG, *Die Prämonstratenser ...*, blz. 8^a (17 oktober); K. ELM, *Norbert von Xanten (1080/85-1134) ...*, blz. 12 (“Ende Oktober 1119”); enzovoort.

⁴²⁸ B. MAYER, *Der heilige ...*, blz. 14, ziet Hugo integendeel nog voor Reims afscheid nemen van Norbert.

⁴²⁹ *Vita A Norberti ...*, ed. cit., blz. 677, kap. 9; *Vita B Norberti ...*, ed. cit., blz. 819D, kap. VII/38; de tegenwoordigheid van Hugo is af te leiden uit het voorgaande relaas en uit de afloop van de Reimser episode (vgl. W. GRAUWEN, *Norbert op het concilie ...*, blz. 217, 220). Zie ook HERIMAN VAN LAON, *Liber de miraculis ...*, blz. 657, kap. III/4, gecombineerd met kap. III/6, l. 47-48 (trots enige, door W. GRAUWEN, art. cit., blz. 220, aan het licht gebrachte, chronologische zwakheden in diens verhaal); blz. 660, kap. III/8, l. 6.

⁴³⁰ M. MERZ, *Norbertus triumphans in vita & translatione*, Ravensburg, [1628], blz. 33; C. HANEGRAAF, *Un apostolo ...*, blz. 26; J. LE PAIGE, *Bibliotheca ...*, dl. I-2, blz. 371^a; W. DUGDALE en R. DODSWORTH, *De natali solo, & admirabili conversione, sanctitate, doctrina, & elogiis S. Norberti*, in *Monasticon Anglicanum*, dl. II, Londen, 1661², blz. 581; F. DUBAL, *Vida ...*, f° 34 r°; B. FISCHER, *Vita et mors ...*, blz. 60 (“S. Norbertus, ... Rhemos cum suo Hugone adiit”: vgl. blz. 69); M. ILLANA, *La vida ...*, blz. 405^b (“assistió con él [= Norberto] al Concilio Remense”); [L. LEFORT (ed.)], *Saint Norbert, archevêque de Magdebourg et fondateur de l'Ordre des chanoines prémontrés*, Rijsel, 1854 (Rijsel-Parijs, 1860³), blz. 32; CH. TAIÉE, *Prémontré. Étude sur l'abbaye de ce nom*, in *Bulletin de la Société académique de Laon*, dl. XIX, 1868/1870, blz. 107; D. ČERMÁK, *Svatý Norbert, arcibiskup Magdeburský, patriarcha a zakladatel řádu premonstrátského, patron Český*, Praag, 1877, blz. 15; A. WORELL, *Der heilige Norbert ...*, blz. 4 (“Norbert und sein Genosse Hugo”); P. GUÉRIN, *Le bienheureux ...*, blz. 442; [L. WENDELEN], *De heilige Norbertus en zijne Orde* [Aalst, 1903], Tongerlo, 1914² (1920³), blz. 9-10; C. KIRKFLEET, *History ...*, blz. 59; H. LAMY, *Saint Norbert ...*, blz. 12; C. OCTAVIEN, *Saint Norbert ...*, blz. 334-335; E. VALVEKENS, *Norbert ...*, blz. 32 (ogenschoonlijk uit Xanten of Keulen komende; zie verder, §22). N. BACKMUND, *Geschichte ...*, blz. 27 (“Im Oktober”); P. PIŤHA, *Svatý Norbert*, blz. 20; vgl. P. DE WAGHENARE, *Sanctus Norbertus ...*, blz. 19; L. HUGO, *La vie ...*, blz. 49; Id. en D. SCHINDLER, *Vita ...*, blz. 37, nr. XXXIII; D. LAKY, *Szent Norbert ...*, blz. 91; F. PETIT, *Saint Norbert, fondateur ...*, blz. 15; R. BODNÁR, *Szent Norbert*, in *Emlékkönyv. Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára (1134-1934)*, Jászó-Gödöllő, 1934, blz. 9; enzovoort.

⁴³¹ P. PALAZZINI (dir.), *Dizionario dei concili*, dl. IV, Rome, 1966, blz. 97^b-98^b, art. *Reims (Remen.)*, concilio di (19/20-30 oktober 1119); D. WHITELOCK, M. BRETT en C. BROOKE, *Councils & Synods with other Documents relating to the English Church*, dl. I-2: 1066-1204, Oxford, 1981, blz. 718-721, nr. 123, art. 18 oktober 1119. *Papal council at Rheims*. Over het verloop van het concilie (in werkelijkheid: 20-22 en 26-30 oktober: B. SCHILLING, *Die Frankreichreise 1119/20*, in *Guido von Vienne – Papst Calixt II.*, Hannover, 1998, blz. 696-698, art. *Reims*); zie CH.-J. HEFELE en H. LECLERCQ, *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, dl. V-1, Parijs, 1912, blz. 576-591 (over Norbert: blz. 589, vn.); R. SOMERVILLE, *The Councils of Pope Calixtus II: Reims 1119*, in *Proceedings of the Fifth International Congress of Medieval Canon Law*, Vaticaanstad, 1980, blz. 35-50; O. PONTAL, *Les conciles de la France capétienne jusqu'en 1215*, Parijs, 1995, blz. 275-278, art. *Reims 1119*; G. GRESSER, *Die Synoden und Konzilien in der Zeit des Reformpapsttums in Deutschland und Italien von Leo IX. bis Calixt II., 1049-1123*, Paderborn e.a., 2006, blz. 451-467, art. *Die Synode von Reims ...* (over Norbert: blz. 466).

- 1/15 november 1119⁴³²: Hugo vertrekt uit Reims⁴³³ in het gezelschap van bisschop Burchard⁴³⁴, zagezegd om in Fosses zijn privébelangen en -verplichtingen ten gronde aan te pakken⁴³⁵, en in ieder geval om in Kamerijk nog voor anderhalf à twee jaar⁴³⁶ zijn kanonikale prebende te beheren en er wellicht zijn taak⁴³⁷ als bisschoppelijk kapelaan te hervatten⁴³⁸;

⁴³² W. GRAUWEN, *Norbert op het concilie ...*, blz. 211, 220, 222 (Burchard bleef minstens tot 31 oktober te Reims; Calixtus II vertoefde op 15 november al te Laon).

⁴³³ Op 31 oktober verleende de paus aan de bisschop van Kamerijk nog de felbegeerde bevestigingsbul "Sicut iniusta" over de dotatie van zijn diocese (uitg.: U. ROBERT, *Bullaire du pape Calixte II, 1119-1124*, dl. I, Parijs, 1891, blz. 129-130, nr. 88; *Thesaurus diplomaticus*, D 03651; reg.: PH. JAFFÉ et S. LOEWENFELD, *Regesta pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*, dl. I, Leipzig, 1885² (Graz, 1956³), blz. 789, nr. 6770).

⁴³⁴ J. VANDER STERRE, *Het leven vanden H. Norbertus sticht-vader der Ordre van Præmonstreyt ende apostel van Antwerpen*, Antwerpen, 1623, blz. 125, nr. 9; J. DE SWERT, *Vita metrica ...*, blz. 31, v. 763; G. VAN DEN ELSSEN, *Beknopte levensgeschiedenis ...*, blz. 37-38; C. KIRKLEET, *History ...*, blz. 63; J. CRÉPIN, *Notice ...*, blz. 455; H. LAMY, *Vie ...*, 1925, blz. 35; J.-B. VALVEKENS, *Ugo di Fosses ...*, kol. 756; T. ŘÍHA, *Blahoslavený Hugo ...*, blz. 51; W. GRAUWEN; *Norbert op het concilie ...*, blz. 211, 220, 222; H. CAMPBELL, *Saint Norbert ...*, blz. 47-48; H. CAMPBELL en B. GABOR, *Szent Norbert ...*, blz. 58 ("Miután Reimset maguk mögött hagyák, Hugó Burchard püspökkel visszament Cambrai-ba"); J. JANSSEN en H. JANSSENS, *Hugo van Fosses ...*, blz. 101; enzovoort.

⁴³⁵ *Vita A Norberti ...*, ed. cit., kap. 8, blz. 678, l. 9.

⁴³⁶ Zie verder (§17), over de de fasering van deze overgangperiode, in het leven van Hugo, tussen Kamerijk en Prémontré.

⁴³⁷ Vgl. bv. J. ALMIRA DE CLET, *Saint Norbert ...*, blz. 73 ("... Cambrai, où il allait reprendre ses fonctions auprès de l'évêque"), 89 ("ses anciennes fonctions"); A. ŽÁK, *Der heilige Norbert ...*, blz. 46, die Hugo in 1121, ter gelegenheid van zijn herinlijving, nog altijd als "den bischöflichen Kaplan Hugo" aanspreekt. Zie verder, §19.

⁴³⁸ Sommige norbertijner geschiedschrijvers beweerden dat, op 25 januari 1120, postulant Hugo in eigen persoon – elders wordt het verslag hierover anoniem gehouden – tezamen met Norbert het premonstratenzer habijt zou aangetrokken hebben: J. LE PAIGE, *Bibliotheca ...*, dl. I-2, blz. 372^b; P. DE HERTOGHE, *Notationes in vitam S. Norberti*, in: J. VANDER STERRE (uitg.), *Vita S. Norberti canonicorum Præmonstratensium patriarchæ ...*, Antwerpen, 1656, blz. 350; B. FISCHER, *Vita et mors ...*, blz. 69; J. COLDEFY, *Études sur l'Ordre sacré de Prémontré*, Périgueux, 1879, blz. 32-33; P. GUÉRIN, *Saint Norbert, archevêque de Magdebourg, fondateur de l'Ordre des Prémontrés*, in *Les petits Bollandistes ...*, dl. VI, Parijs, 1888⁷, blz. 493. Bij andere auteurs, waar Hugo ook als van de partij wordt vermeld op die plechtige inkleding, zijn de kalenderische inlichtingen minder eenduidig: M. MERZ, *Norbertus ...*, blz. 37 (zonder dagdatering); P. DE WAGHENARE, *Sanctus Norbertus ...*, blz. 19 (zonder jaartal); J. VAN CRAYWINCKEL, *Het leven ...*, blz. 220 (jaartal vertekend); J. en V. BARBIER, *Histoire de l'abbaye de Floreffe de l'Ordre de Prémontré*, Namen, 1880, blz. 5 (1121); V. BARBIER, *Histoire de l'abbaye de Floreffe de l'Ordre de Prémontré*, dl. I, Namen, 1892, blz. 15 (1121 n.st.); vgl. nog CH. TAIÉE, *Prémontré ...*, blz. 111 (op Pasen 1120/21).

Die fabel wordt echter door geen enkele tijdsbron bevestigd, en werd reeds door H. LAMY, *Vie ...*, 1925, blz. 39, vn. 1, streng van de hand gewezen. Zie verder, §17.

- eerste helft (vóór 4 juni)⁴³⁹ 1120: als kanselarijklerek maakt Hugo een tweede diploma⁴⁴⁰ op voor de abdij van Anchin;
- omstreeks 1 mei⁴⁴¹ 1121⁴⁴²: Hugo komt te Kamerijk⁴⁴³ zelf terug in contact met Norbert en vergezelt⁴⁴⁴ hem naar Nijvel (hertogdom Brabant)⁴⁴⁵, en daarop⁴⁴⁶ naar Keulen, Floreffe (graafschap Namen) en Prémontré⁴⁴⁷;

⁴³⁹ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. III, blz. 519-520, nr. 187.

⁴⁴⁰ Orig.: RIJSEL, *Archives départementales du Nord*, nr. 1 H 36/400; uitg.: J.-P. GERZAGUET, *Les chartes ...*, blz. 139, nr. 42; repr.: J. FLAMMERMONT, *Album paléographique du nord de la France*, Rijsel, 1896, blz. 17-19, nr. V. Zie verder, §7: 7.36.

⁴⁴¹ W. GRAUWEN, *De terugkeer ...*, blz. 189-190: stellig na 10 april, beter gezegd "eind april 1121 of ten laatste begin mei"; vgl. H. JANSSENS, *Ontstaan en eerste uitbreiding van de premonstratenzer orde: grondinspiratie en concrete vormgeving*, in *Ideaal en werkelijkheid. Stichtingsplaatsen en ontginningsactiviteiten van premonstratenzers in de Nederlanden*, Tongerlo, 1993, blz. 9 ("na Pasen 1121"); W. GRAUWEN, *De vestiging te Prémontré, 1120-1121*, in *An. Praem.*, dl. LXX, 1994, blz. 217 ("in de lente van 1121").

Vgl. anderzijds G. MADELAINE, *Histoire ...*, blz. 162 of blz. 132 ("au mois de juillet ou d'août"); A. ŽÁK en A. NOVOTNY, *Szent Norbert ...*, blz. 42 ("az 1121-ik év július vagy augusztus"); J. CRÉPIN, *Notice ...*, blz. 456 ("en été 1121"); A. ŽÁK, *Der selige Hugo ...*, blz. 5 ("Im Juli oder August 1121 ..."); ID., *Der heilige Norbert ...*, blz. 46 (id.); E. VALVEKENS, *Norbert ...*, blz. 48 ("In Juli-Augustus 1121 ..."). Voor andere tijdsramingen: zie verder, §17.

⁴⁴² Vgl. vooral H. LAMY, *Vie ...*, 1925, blz. 39, vn. 1. Opmerking: J. HOEBANX, *L'abbaye de Nivelles des origines au XIVe siècle*, Brussel, 1950/52, blz. 145, verkiest hier het jaartal 1122.

⁴⁴³ G. MADELAINE, *Histoire ...*, blz. 163 of blz. 132 ("à Cambrai, ou dans les environs"); J. CRÉPIN, *Notice ...*, blz. 456; H. LAMY, *Vie ...*, 1925, blz. 39; A. ŽÁK, *Der selige Hugo ...*, blz. 5; E. VALVEKENS, *Norbert ...*, blz. 48-49; J. ANDRÉ, *Prince ...*, blz. 53; G. ADRIAANSEN, *Vida ...*, blz. 101; zie ook H. LAMY, *Vie ...*, 1908/09, blz. 220-221 of blz. 25-26; W. GRAUWEN, *De terugkeer ...*, blz. 189. Zie verder, §17.

⁴⁴⁴ *Vita A Norberti ...*, ed. cit., blz. 680-683, kap. 10, 12; *Vita B Norberti ...*, ed. cit., blz. 821D-822F, kap. VIII/44, VIII/48-49; vgl., aangaande de hele expeditie: H. LAMY, *Vie ...*, 1908/09, blz. 221-224 of blz. 27-29; ID., *Saint Norbert ...*, blz. 15-16; ID., *Vie ...*, 1925, blz. 39-42; J. CRÉPIN, *Notice ...*, blz. 456; A. ŽÁK, *Der selige Hugo ...*, blz. 5-6; D. STICHEL, *Norbert von Xanten ...*, blz. 237, 240, 249, 251.

⁴⁴⁵ Naar ons weten, opteert alleen A. PHILIPPEN, *Der hl. Norbert und der Praemonstratenser-Orden*, Averbode, 1913, blz. 27, voor "Nivelle in Frankreich" (Fr., dep. Nord, arr. Valenciennes, kant. Saint-Amand-les-Eaux).

⁴⁴⁶ In het algemeen is, in de gespecialiseerde literatuur, de deelname van Hugo aan deze tocht doorgaans maar moeilijk op de voet te volgen. Ziehier een selectie: B. GRASSL, *Der selige Hugo ...*, blz. 90 (alleen Keulen); W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse ...*, kol. 414 (enkel de eerste etappe tot Nijvel is in de bronnen betuigd; vgl. ID., *Hugues de Fosses ...*, blz. 229^a); F. PETIT, *Norbert et l'origine ...*, blz. 94 (Nijvel); F. FELTEN, *Reisen ...*, blz. 213 (Nijvel); J.-B. RATY, *Norbert et l'Ordre de Prémontré*, in *L'ancienne abbaye de Floreffe, 1121-1996*, Namen, 1996, blz. 17^a (onrechtstreeks Floreffe). Vgl. J. DE SWERT, *Vita metrica ...*, blz. 37, v. 914-916 (contaminatie 1120-1121); E. VALVEKENS, *Norbert ...*, blz. 49 (Nijvel-Keulen?); J.-M. PECTOR, *Histoire de Floreffe*, Mettet, 1973, blz. 108-109 (Floreffe); enzovoort. Zie verder, §17.

⁴⁴⁷ Zie nochtans verder (§17), aangaande deze reisroute.

- Kerstmis 1121⁴⁴⁸: Hugo⁴⁴⁹ legt zijn kloostergeloften⁴⁵⁰ af in Prémontré⁴⁵¹;
- (7 maart 1122: ter gelegenheid van een verblijf op zijn vroegere werkterrein, zou “Hugo” te Marchiennes⁴⁵² (niet zo ver van Valenciën) alsnog als Kamerijks kanunnik⁴⁵³ genoemd zijn geworden in drie oorkonden⁴⁵⁴ van bisschop Robert I van Atrecht (1115-1131), en dat met de, wellicht ietwat afgunstige, bijnaam *Abbas*⁴⁵⁵, “*monsieur l’abbé*”⁴⁵⁶.)

Zo simpel ligt de zaak evenwel niet. In het document uit 1116 wordt Ernulf⁴⁵⁷ onder zijn confraters als kapelaan opgegeven; ook Wido⁴⁵⁸, hier onbenoemd, die hem begeleidt, was – zoals reeds meegedeeld – een

⁴⁴⁸ Voor de datum van deze eerste ceremoniële professie: zie verder, §17 en §21.

⁴⁴⁹ H. LAMY, *Vie ...*, 1908/09, blz. 225 of blz. 30; J. CRÉPIN, *Notice ...*, blz. 456; H. LAMY, *Vie ...*, 1925, blz. 43; A. ŽÁK, *Der selige Hugo ...*, blz. 6; H. DECKERS, *Die geschichtlichen Bedeutung der Prämonstratenser mit besonderer Berücksichtigung ihrer mittelalterlichen Niederlassungen im Rheinland*, in *An. Praem.*, dl. XXXVI, 1960, blz. 250; J.-B. VALVEKENS, *Ugo di Fosses ...*, kol. 757; J. LECOMTE, *Le Bienheureux ...*, blz. 316; L. BONDÉELLE, *Hugues de Fosses ...*, blz. 230; enzovoort.

⁴⁵⁰ Volledigheidshalve gezegd: deze verbintenissen van Hugo op de gemelde datum wordt heden soms betwijfeld of, beter gezegd, als onbewijsbaar beschouwd (W. GRAUWEN, *De regelkeuze en de eerste professie te Prémontré, Kerstmis 1121*, in *An. Praem.*, dl. LXXII, 1996, blz. 46; voor een bespreking ten gronde: zie verder, §21).

Anderzijds verkiest A. SAINT-DENIS, *Apogée d’une cité. Laon et le Laonnais aux XIIe et XIIIe siècles*, Nancy, 1994, blz. 121, deze feestdag in 1121 als publicatiedatum van de bisschoppelijke stichtingsoorkonde voor de abdij van Prémontré.

⁴⁵¹ Vgl. ook L. GOOVAERTS, *Hugues de Fosse ...*, blz. 400^b (1120); B. GRASSL, *Le bienheureux Hugues ...*, blz. 42 (1120); J.-B. VALVEKENS, *Hugues de Fosses ...*, kol. 879 (1120), en voorts F.-X. DE FELLER, *Hugues de Fosse ...*, blz. 465^a (1120, maar nogal wazig).

⁴⁵² Fr., dep. Nord, arr. Douai, hoofdpl. v. kant.

⁴⁵³ B.-M. TOCK, *Les chartes des évêques d’Arras (1093-1203)*, Parijs, 1991, *Index des noms de personnes et de lieux*, blz. 371^b. Ook de reeds genoemde kanunnik Mazelij II (zie hoger, §3), en de domheren Gerold II en Goiran I (zie verder, §15) waren daar present.

⁴⁵⁴ Zie hoger, §3. Bij een eerste verkenningronde leek het ongepast de inlichtingen over deze, althans bij de start, eerste pretendent, te verwaarlozen; zie echter verder, §8.

⁴⁵⁵ Zoals bekend, is de abtstitel pas in 1128 in Prémontré ingevoerd, bij de benoeming van abt Hugo I van Fosses (zie verder, §7 vn.) zelf. Wel trad Hugo, volgens een hele rist commentatoren, sedert 1121/23 op als plaatsvervanger van Norbert en droeg hij de titel van prior van Prémontré (zie nochtans verder, §23).

⁴⁵⁶ Vgl. F. BRASSART, *Liste des bienfaiteurs du chapitre de la cathédrale de Cambrai ...* (zie vn. 544), blz. 163, vn. 5: “Hugues dit l’Abbé” (1121).

⁴⁵⁷ Zie E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, nrs. 7.04, 7.83; vgl. hoger, §3.

⁴⁵⁸ Zie E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, nrs. 7.04, 7.15, 7.16, 7.17, 7.42, 7.46, 7.48, 7.74, 7.83; vgl. hoger, §3.

bisschoppelijk kapelaan⁴⁵⁹. Zoiets geeft wel geen uitsluitel over de aanmaak van het instrument, maar heeft toch een onmiskenbaar gewicht: dat een kapelaan-griffier in de getuigenlijst wordt aangemeld, kan welzeker wijzen op zijn aandeel in het onstaaansproces van het charter⁴⁶⁰. Van een ander standpunt, namelijk ingaande op de vraag naar de laatste ondertekenaar van geestelijke stand⁴⁶¹ van het hier ontlede document – die mogelijkerwijs de schrijver van de tekst zou kunnen zijn⁴⁶² –, speurt men te vergeefs naar een bruikbare aanduiding in de aangestreepte oorkonden: in 1120 is er wel een kanunnik Hugo als voorlaatste ondertekenaar opgetekend⁴⁶³, in 1116 komt daarentegen enkel een kapittelheer van die naam voor bij de getuigen uit het Kamerijkse Sint-Gorikskapittel⁴⁶⁴, en in 1117 wordt geen Hugo vermeld (de kanonikale getuigen ontbreken daar zelfs compleet). Aan de andere kant verschijnt wel een aantal keren een domkanunnik Hugo – maar welke? – als hekkensluter in de getuigenlijst van sommige niet op BurA betrokken bescheiden⁴⁶⁵. Hoe het ook zij, ten gunste van Hugo van Fosses als redacteur en scriptor van de aangestipte originele stukken spreekt dan weer de constatering dat het opvallende kanselarijschrift uit 1116-1120, waarover sprake, nadien geheel en al verzwonden is uit de Kamerijkse documenten. Een absolute uitspraak wordt verijdeld doordat, voor zover

⁴⁵⁹ Om de zaken nog te bemoeilijken, getuigen in deze oorkonde eveneens een vijftal kanunniken van het Kamerijkse Sint-Gorikskapittel, waaronder ook een Hugo. Is dat nog een andere kanunnik Hugo van Kamerijk, alias van Sint-Gorik (J.-P. GERZAGUET, *Les chartes ...*, blz. 134; blz. 458^b, art. *Hugues, chanoine de Cambrai (chap. St-Géry)*: 1111-1116), of valt hij veeleer te vereenzelvigen met een van de drie hierna geïdentificeerde domheren met de naam Hugo (Abbas, van Morchies, van Fosses), maar met wie van de drie? Zie alvast verder (§7: 6.32, en §25 vn.), voor een aanzet tot identificatie.

⁴⁶⁰ Vgl. E. VAN MINGROOT, *De Kamerijkse stichtingsbrief voor de abdij Affligem (Novum Monasterium, 1086)*, in *Sacris erudiri. Jaarboek voor godsdienstwetenschappen*, dl. XXIV, 1980 (*Fasciculus S. Benedicti*), blz. 25.

⁴⁶¹ Vgl. E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 244-245, vn. 4 (als variante): niet noodzakelijk de allerlaatste, maar heel zeker een van de laatste kerkelijke getuigen.

⁴⁶² G. BRUNNER, *Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde*, dl. I, Berlijn, 1880, blz. 236-237 (over de ultieme getuige in het algemeen); J. HODSON, *Medieval Charters: the Last Witness*, in *Journal of the Society of Archivists*, dl. V, 1974, blz. 88 (de laatste getuige uit de geestelijke stand). Deze werkwijze gaat wel niet op voor de, straks behandelde, Burchardiaanse oorkonde “Si scripturas” uit 1123, maar de subscriptio daar vertoont op dat punt een abnormale constructie (zie verder, §24).

⁴⁶³ Zie verder, §7: 7.36.

⁴⁶⁴ Zie verder, §7: 7.04.

⁴⁶⁵ Zie verder, §7, passim.

momenteel geweten⁴⁶⁶, in Prémontré zelf geen enkel schriftspecimen van Hugo's handschrift overgebleven is. Wat vervolgens de bijeenkomst te Marchiennes van maart 1122 aangaat, daar kan wel een oordeel geveld worden: de genaamde Hugo Abbas⁴⁶⁷ blijkt een andere Kamerijkse domheer te zijn, die tegelijkertijd banden had met de abdij van Anchin⁴⁶⁸.

De prosopografische zoekpiste lijkt hier dus halvelings op een doodlopend spoor te zitten. Niettemin mag enige deeltijdse medewerking van Hugo van Fosses in de bisschoppelijke secretarie waarachtig niet bij voorbaat uitgesloten worden. Laten we daarom, binnen ons onderzoeksthema, kanselarijnotaris BurA toch maar niet helemaal uit het oog verliezen. Dat doen we zeker niet met de traditionele, maar zo essentiële, chronografische informatie die de vergelijking met de norbertijner begin-geschiedenis opgeleverd heeft en die in het vervolg als chronologisch stramien moet dienen.

 5. Hugo canonicus noster

Ons bewust van de gebrekkige kennis, die – dat is nu klaar en duidelijk geworden – bestaat over de Kamerijkse termijn in het leven van Hugo van Fosses, is het op dit punt in het onderzoeksprogramma onafwendbaar geworden systematisch de toepasselijke Kamerijkse geschiedbronnen een voor een aan te spreken. In de desbetreffende verzameling zitten, goeddeels nog onuitgegeven, teksten van het administratief-sociale, het

⁴⁶⁶ Dat wordt, naar het ons voorkomt, tegenwoordig algemeen aangenomen. Wat de niet-ambtelijke schrijfhand van Hugo aangaat, kan men nogmaals terugvallen op het postulaat van K. ELM, *Hugo von Fosse* ..., blz. 40, dat namelijk van de proto-abt alvast geen geschriften van autobiografische (m.a.w. persoonlijke) aard overgeleverd zijn (laat staan autografische nota's). Als gevolg van de fors aangegroeide diplomatische documentatie vereist de vraag naar gebeurlijk ambtelijk schrijfwerk van Hugo nochtans bijkomende heuristiek (zie verder,  12).

⁴⁶⁷ Zie verder,  8.

⁴⁶⁸ Ook naar deze Hugo, kanunnik en monnik (van Anchin) toe, had de bijnaam Abbas, die in Kamerijk zelf nooit in een oorkondelijke getuigenlijst – maar wel in de tekst van een bisschoppelijke dispositio (zie verder,  7: 7.18) – gebezigd werd, van oorsprong ogenschijnlijk (vgl. ook A. WAUTERS, *Liste de donations* ... (zie vn. 544), blz. 159 of blz. 364, vn. 1: "Hugues l'Abbé") een lichtelijk ironische ondertoon, vermits de echte abt van Anchin toenmaals (1111-1131: zie hierboven) de beroemde Alvisus, de latere bisschop van Atrecht (zie verder,  15), was. Zie echter verder,  8: het lijkt erop dat, in het geval van Hugo Abbas, de bijnaam geëvolueerd is tot een "familienaam".

administratief-boekhoudkundige en het diplomatische type⁴⁶⁹. Elk van deze bronnensoorten voert zijn specifieke moeilijkheden van interpretatieve aard mee, waartegen we ons zullen moeten wapenen. Wat nog problematischer is: praktisch geen van de voorhanden zijnde bronnen, ook niet de meest onvervangbare, werd ooit diepgaand kritisch getest op het vlak van oorsprong, echtheid, geloofwaardigheid⁴⁷⁰ of gezag.

Normaliter moeten er inlichtingen over Hugo te sprokkelen zijn in het twaalfde-eeuwse obituarium⁴⁷¹ van het Onze-Lieve-Vrouwkapittel⁴⁷², het *Obituarium ecclesiae Beatae Mariae Cameracensis*⁴⁷³. Daarin worden, normaal volgens overlijdensdatum (maand en kalenderdag) gerangschikt⁴⁷⁴, personaliteiten, suppoosten en weldoeners herdacht die gedurende de twaalfde eeuw⁴⁷⁵ iets betekend hebben in en/of voor het domkapittel. Om zich op weloverwogen wijze van de mementos, vervat in dit

⁴⁶⁹ E. VAN MINGROOT, *Aperçu typologique des sources de l'histoire médiévale des XVII Provinces*, in *Archives et bibliothèques de Belgique*. Archief- en bibliotheekwezen in België, dl. LIII, 1982, blz. (196-205) 196, art. *Sources diplomatiques*; blz. (219-220) 219, art. *Sources administratives*; blz. (224-228) 226, 228, art. *Sources sociales*.

⁴⁷⁰ Een uitzondering moet gemaakt voor de informatie- en geloofwaardigheidskritiek op het zo meteen bestudeerde obituarium van het domkapittel, ondernomen door J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes de donation d'autels émanant des évêques de Cambrai aux XIe-XIIe siècles éclairées par les obituaires*, in *Hommages à la Wallonie. Mélanges offerts à Maurice A. Arnould et Pierre Ruelle*, Brussel, 1981, blz. 147-163 (zie verder, §9).

⁴⁷¹ Volgens de definitie van N. HUYGHEBAERT, *Les documents nécrologiques*, Turnhout, 1972, blz. 34-35, betreft het hier wel degelijk een (administratief-huishoudelijk) obituarium, geen (liturgisch) necrologium. Volgens de alternatieve typologie van J.-L. LEMAÎTRE, *Mise à jour <de> N. Huyghebaert, Les documents nécrologiques*, Turnhout, 1985, blz. 11, hebben we hier evenzeer te maken met een obituarium (met aangevraagde jaardiensten), niet met een necrologium (uitsluitend betrokken op de opdrachtgevende – weliswaar in brede zin genomen – communautiteit).

⁴⁷² KAMERIKJ (CAMBRAI), *Bibliothèque municipale, Manuscrits*, nr. B 229 (olim 219): A. MOLINIER, *Manuscrits de la bibliothèque de Cambrai*, in *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements*, dl. XVII: Cambrai, Parijs, 1891, blz. 76, nr. 229, f° 59 r°-83 v° (A. MOLINIER, *Les obituaires français au moyen âge*, Parijs, 1890, blz. 207, n° 269-c); J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire des documents nécrologiques français*, dl. II, Parijs, 1980, blz. 793^{a-b}, n° 1836 (toch “nécrologe”); D. MUZERELLE, G. GRAND, G. LANOË en M. PEYRAFORT, *Manuscrits datés des bibliothèques de France*, dl. I: Cambrai, Parijs, 2000, blz. 49, art. *Obituarium capituli Beatae Mariae Cameracensis*. Vgl. A. LE GLAY, *Catalogue descriptif et raisonné des manuscrits de la bibliothèque de Cambrai*, Kamerijk, 1831, blz. 38, nr. 219 (“Martyrologium Usuardi. Calendarium”).

⁴⁷³ De koptitel (*ms. cit.*, f° 59 r°) luidt: *Kalendarum totius anni martyr[o]logium hic incipit* (vgl. A. MOLINIER, *Manuscrits* ..., blz. 76 (met kleine varianten); J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire* ..., dl. II, blz. 793^a).

⁴⁷⁴ H. LECLERCQ, *Obituaire*, in *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, dl. XII, Parijs, 1936, kol. 1851.

⁴⁷⁵ Vgl. A. LE GLAY, *Catalogue* ..., blz. 38: “Ms. du 12e siècle”.

jaargetijdenboek, te kunnen bedienen, is een nauwkeurige datering een *conditio sine qua non*.

Als opsteldatum van het obituarium wordt door J.-M. Duvosquel⁴⁷⁶ het duojaar 1144/46 vooropgesteld. De jaaraanduiding 1144, veeleer als een soort penprobeersel⁴⁷⁷ te beschouwen, werd al terecht weerlegd⁴⁷⁸. Het jaartal 1146⁴⁷⁹ komt voor in een zakelijke overeenkomst⁴⁸⁰ tussen het domkapittel en zijn kanunnik Bartholomeus⁴⁸¹, van 29 juli 1146, die buiten tekst op een opengebleven strook onder aan het manuscript genoteerd werd. Dat jaartal moet, zoals aanstonds verduidelijkt zal worden, als vermeend opsteljaar sterk gerelativeerd en bijgestuurd worden aan de hand van de uitkomst van de gefragmenteerde schriftdatering en van het auteursonderzoek van het register. Het blijft enkel nog bruikbaar als tussentijdse richtdatum en als verst gerekte einddatum van de hoofdmoot van het handschrift⁴⁸².

De redenering van J.-L. Lemaître⁴⁸³ is dan weer gebaseerd op de sterfdatum van bisschop Odo, vermits die van meet aan werd ingeschreven, en op deze van bisschop Burchard, omdat die pas achteraf werd ingevoerd. Wat de *terminus post quem* van het kerndeel van het obituarium betreft: daarvoor wordt dus verwezen⁴⁸⁴ naar de sterfdatum, 19 of 20 juni 1113⁴⁸⁵, van Odo van Orléans-Doornik⁴⁸⁶. Niets zegt evenwel dat het obituarium

⁴⁷⁶ J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes* ..., blz. 149, vn. 9; vgl. reeds M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek* ..., passim (bv. dl. I, blz. 34^b, art. *Abancourt*), die vroeger al de datering op 1144 volgde.

⁴⁷⁷ *Obituarium Cameracense*, f° 58 r°: "Anno Incarnati Uerbi M°.C°.XL°III, IIII° kal. Augusti" (het schrift staat geheel los van de rest van het folio, dat door de capitulaire ledenlijst II ingenomen wordt: zie verder, §6).

⁴⁷⁸ J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire* ..., dl. II, blz. 793^a (zie verder, §6).

⁴⁷⁹ *Obituarium* ..., f° 82 v°.

⁴⁸⁰ Fragm. uitg.: J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire* ..., dl. II, blz. 793^b (vervolg: vgl. §10 vn.).

⁴⁸¹ Zie §10 vn. en §15.

⁴⁸² Minstens tot en met de versie ObitD (zie hierna).

⁴⁸³ J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire* ..., dl. II, blz. 793^a (1113/1130); vgl. D. MUZERELLE, *Manuscrits* ..., dl. I, blz. 49 (1113-1131). Zie hierna.

⁴⁸⁴ J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire* ..., dl. II, blz. 793^b: "L'obit de l'évêque Odon, ..., est inscrit de 1re main"; D. MUZERELLE, *Manuscrits* ..., dl. I, blz. 49: "La rédaction primitive de cet obituaire ... mentionne au 20 juin l'obit de Eudes (ou Odon), évêque de Cambrai, mort en 1113".

⁴⁸⁵ Meestal wordt als datum 19 juni opgegeven: P. GAMS, *Series episcoporum ecclesiae catholicae*, Regensburg, 1873/86 (Graz, 1957³), blz. 526^b, art. *Beatus Odo*; R. FAILLE, *Liste des évêques et archevêques de Cambrai*, in *Mémoires de la Société d'émulation de Cambrai*, dl. XCIV, 1974, blz. 18, nr. 36, art. *Odon*; de dagdatering van het *Obituarium Cameracense* (zie hierna) verspringt, volgens een te Kamerijk opduikend mechanisme (E. VAN MINGROOT, *Les chartes* ..., blz. 25-27), met een dag.

⁴⁸⁶ Zie verder, §7 en §11.

al vanaf 1113 werd bijgehouden⁴⁸⁷. Het ligt in de lijn der verwachtingen dat een overheidspersoon het bevel moet gegeven hebben om tot het redigeren van het jaargetijdenboek over te gaan. Dat kan alleen maar Odo's opvolger⁴⁸⁸ geweest zijn, en zulks meer speciaal na de wijding van de nieuwe bisschop, op 4 juni 1116⁴⁸⁹. Als *terminus ante quem* van het register geldt anderzijds de sterfdatum⁴⁹⁰ van bisschop Burchard, 3 of 4 januari 1130⁴⁹¹. Het obituarium zou, met andere woorden, samengesteld zijn tussen 1116 en 1130, tijdens de ambtsperiode van bisschop Burchard – en dus volop in de periode waarin Hugo ter plekke werkzaam was. In de praktijk kan 1129 als het ultieme werkjaar van het oorspronkelijke⁴⁹² obituarium gerekend worden, en kan men de redactie ervan in de jaren tussen midden 1116 en, uiterlijk, eind 1129 onderbrengen.

Zulke algemene datering voldoet echter nog niet. Om de diverse personen met de doopnaam Hugo, opgenomen in dit, paleografisch gelaagde, *Obituarium Cameracense* nauwkeuriger in de tijd te kunnen onderbrengen, zouden we kost wat kost een beroep moeten kunnen doen op enige vorm van chronologische stratificatie van het manuscript. Nu is het geen geheim dat dergelijk volume in een kapittel ambtshalve bijgehouden werd door de thesaurier-koster, en subsidiair door de cantor⁴⁹³. Vertaald naar Kamerijkse verhoudingen toe, kunnen we, in het kort en nog enigszins op de tast⁴⁹⁴, volgende taakverdeling voorstellen.

⁴⁸⁷ We doen volgende vaststelling: de eerste woorden van de genoemde inscriptie van bisschop Odo (*Obituarium Cameracense*, f° 71 r°; repr.: D. MUZERELLE, *Manuscripts* ..., dl. I, blz. 165, afb. 25), die door de eerste schrijfhand zou ingevuld zijn, vertonen uitgesproken verschillen (het symbool voor "obiit" – te vgl. met voorbeelden op f° 66 r° en f° 77 v° –, de gesloten *e*, de opgaande titulus, de afkorting voor "episcopus") met het schrift (repr. cit., onder aan de pagina) van de eerste obituarius (hiernagenoemd: ObiitA).

⁴⁸⁸ Vgl. J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire* ..., dl. II, blz. 793^a; "Nécrologe, constitué après 1113, sous l'épiscopat de Burchard".

⁴⁸⁹ E. STRUBBE en L. VOET, *De chronologie* ..., blz. 264, art. *Burchardus*; E. VAN MINGROOT, *Burchard van Aken* ..., kol. 199.

⁴⁹⁰ J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire* ..., dl. II, blz. 793^b: "L'obit de son successeur Burchard ... a été ajouté"; D. MUZERELLE, *Manuscripts* ..., dl. I, blz. 49: "l'obit ... de Burchard, son successeur, ..., a été ajouté".

⁴⁹¹ M. CHARTIER, *Burchard, évêque de Cambrai*, in *D.H.G.E.*, dl. X, Parijs, 1938, kol. 1230, nr. 7; ID., *Liste des évêques et archevêques [de Cambrai]*, *ibid.*, dl. XI, 1949, kol. 560, art. *Burchard*; E. STRUBBE en L. VOET, *De chronologie* ..., loc. cit.

⁴⁹² Zonder de eventuele bijvoegsels (vgl. A. MOLINIER, *Les obituaires* ..., blz. 207, nr. 269: "Autre [obituaire] du XIIe siècle avec additions jusqu'au XIVe"; zie hierna).

⁴⁹³ Over het aandeel van thesaurier-custos en cantor in de redactie van eender welk obituarium, zie N. HUYGHEBAERT, *Les documents* ..., blz. 50.

⁴⁹⁴ Ter verantwoording: een verder doorgedreven studie van de schriftkundige, stratigrafisch-chronologische, persoonsgebonden en inhoudelijke structuur van het *Obituarium*

De hand van ObitA⁴⁹⁵, die vanaf circa 1116 de grondtekst van het document heeft opgemaakt en er bijna een decennium lang regelmatig aan voortgewerkt heeft, kan volgens het aangehaalde beginsel vereenzelvigd worden met domthesaurier⁴⁹⁶ Radulf [III] *de Mallo*. Het aanvangspunt van diens thesaurierschap kon tot dusver slechts benaderend⁴⁹⁷, tussen 1111⁴⁹⁸ en 1122⁴⁹⁹, vastgesteld worden⁵⁰⁰; een herberekening tot 1116 kan in die jaarreeks bijgevolg als een fatsoenlijk gemiddelde gelden – zeker als men in aanmerking neemt dat, zoals spoedig zal blijken, zijn ambtstermijn in 1122 al naar zijn einde liep. Deze

Cameracense, dat trouwens dringend om een kritische en geannoteerde editie vraagt, zou ons hier te ver voeren.

⁴⁹⁵ Deze hand is moeiteloos herkenbaar op grond van de ronde, onverbonden, regelmatige (van ductus), geposeerde (naar schrijfsnelheid) en steile (naar schrijfhoek) handschriftelijke letter, een gestroomlijnde (*littera romana libraria formata*, die de bewuste scribent hanteerde (zie, voor enkele onvervalste schriftspecimens uit de eerste redactie: afb. 4, f° 66 v°, l. 3-6; en f° 67 r°, l. 1-3, 5 (begin), 7-8, 9-10, 12 (begin), 13 (begin); afb. 7, f° 76 v°, l. 2, 3, 8; en f° 77 r°, l. 1-2, 5, 7-9). Voor een onverwachte confirmatie van de voorgestelde tijdsgrens van dit schrift (1126: zie hierna), en van de thesaurier als registervoerder: zie §6.

⁴⁹⁶ Voor de organieke positionering van de vermoedelijke redacteurs van deze administratief-sociale bron (E. VAN MINGROOT, *Aperçu typologique ...*, blz. 228, rubr. 1.1.4.2) in de kapittelstructuur: zie verder, §15.

⁴⁹⁷ Dat komt doordat de domthesaurier, zonderling genoeg, in de toenmalige Kameerijkse subscriptiones omzeggens nooit als titulair dignitaris, doch gewoon als koorheer figureerde (vgl. E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. IV, blz. 11*). Hij komt bij hoge uitzondering wel in functie voor in de hiernagenoemde bisschoppelijke confirmatiebrief van de bezittingen van het domkapittel, hetgeen in de eerste plaats de thesaurier-custos ambtshalve moest interesseren.

⁴⁹⁸ De laatste oorkondelijke vermelding van zijn interimaire voorganger Rotbert II, in een oorkonde van bisschop Odo van 2 juli/25 december 1111 (orig.: eindprotokol deels onleesbaar; apografisch afschrift: PARIJS, *Bibliothèque nationale de France, Collection Moreau* (18de eeuw), nr. 43, f° 34 r°-35 r°; uitg.: M. COURTOIS, *Chartes originales antérieures à 1121 conservées dans le département du Nord* [mémoire de maîtrise], Nancy, 1981, blz. 196-197, nr. 059.925); reg.: E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, blz. 39, nr. 6.36; *Thesaurus diplomaticus*, W 03359, D 03649; zie verder, §7). Over diens voorganger, thesaurier Erlebold I: zie verder, §10 en §15.

⁴⁹⁹ Oorkonde van bisschop Burchard 4 juni/24 september 1122, betreffende een schenking van “Radulfus ecclesie Sancte Marię matricularius” aan het domkapittel (reg.: E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, blz. 49, nr. 7.51; *Thesaurus diplomaticus*, W 11553; uitg.: E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. II, blz. 546-547, nr. 202): “gaualum cambę suę, quę est in capite uici uersus monasterium Sancti Vedasti”.

⁵⁰⁰ P. PIÉTRESSON DE SAINT-AUBIN, *Archives départementales du Nord. Répertoire numérique. Série G*, dl. II-1, Rijsel, 1968, blz. VIII^a, 362^b; dl. II-2, *Index alphabétique*, Rijsel, 1971, blz. 276^c; art. *Raoul*; E. VAN MINGROOT, *Het stichtingsdossier van de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen (1081-1096)*, in *Bulletin de la Commission royale d'histoire. Handelingen van de Koninklijke commissie voor geschiedenis*, dl. CLIII, 1987, blz. 25, art. *Radulf “II”* (als kanunnik). Zie verder, §15.

Radulfus matricularius, onzes inziens de ontwerper van het *Obituarium Cameracense*, moet tegelijk de werkelijke redacteur van de oorspronkelijke versie (1116-1125)⁵⁰¹ van het jaargetijdenboek geweest zijn. Veelzeggend voor zijn intense betrokkenheid bij deze codex is, a posteriori, het feit dat zijn eigen anniversarium er niet in voorkomt⁵⁰²: hijzelf kon er na 1125⁵⁰³ niet meer voor zorgen en zijn, minder oplettende, vervangers hebben het gewoonweg verzuimd (misschien ook omdat het, na zijn overlijden, een tijdje geduurd heeft⁵⁰⁴ vooraleer uitgemaakt was onder wiens hoede het boek zou komen). De in 1122 door hem ingestelde⁵⁰⁵ jaardienst van zijn moeder werd na verloop van tijd wel ingeschreven⁵⁰⁶ door een van de, straks te vermelden, occasionele schrijvers.

Een sleutelmoment in de historie van het obituarium deed zich voor toen, middels een pauselijk brevet van 15 januari 1126⁵⁰⁷, de aanstelling van de nieuwbakken thesaurier⁵⁰⁸ Alard [III]⁵⁰⁹ werd

⁵⁰¹ Zie hierna.

⁵⁰² Noch in de daarvan afgeleide 12de-eeuwse schenkerslijst van het domkapittel (zie hierna).

⁵⁰³ De vervaldatum van de schrijfactiviteit van ObiA in het obituarium wordt bevestigd door de terminus ante quem (1124/26) van het, in paleografisch opzicht, parallelle matrikel I (zie verder, §6) uit hetzelfde "werkschrift" van het Kamerijkse domkapittel.

⁵⁰⁴ Vgl. hierna.

⁵⁰⁵ Zie de genoemde bisschoppelijke oorkonde van dat jaar, uitgegeven "petitione Radulfi ... matricularii" (uitg.: zie hierboven): "in anniuersario Odę suę matris, quod est nonis Aprilis".

⁵⁰⁶ *Obituarium* ..., f° 65 v° (5 april): "Obiit Oda, in cuius anniuersario habemus duos solidos ad cambam Radulfi matricularii in Mallo" (A. BRUYELLE, *Notice sur les rues de Cambrai*, in *Mémoires de la Société d'émulation de Cambrai*, dl. XXII, 1850, blz. 442, onder nr. 70 (*Vicus mallei*); *Table*, blz. 488^b, art. *Mal ou Mail, rue du*; vgl., voor het toponiem zelf: H. MALLEZ (ed.), *Plan de la ville de Cambrai*, Kamerijk, 1957, blz. 8, art. *Mail Saint-Martin*). Zie afb. 6, l. 1; zie verder, §15 (o.a. inzake de toegekende ambtstitel).

⁵⁰⁷ Uitg.: J. VON PFLUGK-HARTUNG, *Acta pontificum Romanorum inedita. Urkunden der Päpste, 748-1198*, dl. I, Tübingen, 1881 (Graz, 1958²), blz. 130, nr. 146; reg.: PH. JAFFÉ en S. LOEWENFELD, *Regesta* ..., dl. I, blz. 828, nr. 7239 (nominatim); an.: P. PRÉ-TRESSON DE SAINT-AUBIN, *Archives ... Série G*, dl. II-1, blz. 336^b, nr. 4 G 2 ("trésorier Alard"); vgl. E. VAN MINGROOT, *Burchard van Aken* ..., kol. 208). Dit stuk bevat de bevestiging van het patrimonium der thesaurie op naam van Alard.

⁵⁰⁸ Ter contrarie: de door J.-B. CARPENTIER, *Histoire genealogique* ..., dl. I, blz. 455, geproclameerde kandidaten voor het beheer van de Kamerijkse thesaurie (Enguerrand, 1113; Matthieu Creton, 1126; Thierry de Ligne, 1128) zijn ontsproten aan de rijke fantasie (zie hoger, §3 vn.) van die auteur. Daarop voortbouwend of -fantaserend weet E. BERTEAUX, *Étude* ..., dl. I, blz. 409, nog bijkomstige, al evenmin archivaalisch gefundeerde, details te verstrekken: Mathieu Créton dit d'Estourmel, 1126; Raimond, ook 1126; Thiéry de Ligne, 1128; Simon de Hainaut, 11...; Jean de Barbençon, 1134.

⁵⁰⁹ Hij zal, met ingang van 1131, de digniteit van aartsdiaken van Henegouwen (L. VANDERKINDERE, *Table analytique des noms des lieux et des personnes*, in: ID. (uitg.), *La chronique de Gislebert de Mons*, Brussel, 1904, blz. 348^a, art. *Alard*) combineren met de

geofficialiseerd⁵¹⁰. Vreemd genoeg was het niet hij die op dat eigenste moment de penvoering in het jaargetijdenboek persoonlijk in handen nam. Het handschrift zal tot 1129/30⁵¹¹ blijkbaar in de eerste plaats bijgehouden worden door de toenmalige domcantor⁵¹² Rotbert I van “Couchy”⁵¹³ – hier ObitB⁵¹⁴ –, nu en dan afgewisseld⁵¹⁵ door de schrijfhand

functie van domthesaurier (H. DU TEMS, *Le clergé de France*, dl. IV, Parijs, 1775, blz. 21, nr. XLII, art. *Alard*; E. BOULY, *Dictionnaire historique de la ville de Cambrai*, Kamerijk-Parijs, 1854, blz. 119^b, art. *Alard*; P. PIÉTRESSON DE SAINT-AUBIN, *Archives ... Série G*, dl. II-2, *Index alphabétique*, blz. 6^c, art. *Alard*) en, op gevorderde leeftijd (rekening houdend met de canonieke geplogenheden voor zijn eerste benoeming: 70 à 74 jaar oud; vgl. *Gesta pontificum [Cameracensium] abbreviata per canonicum Cameracensem*, uitg. L. BETHMANN, in *M.G.H., SS.*, dl. VII, Hannover, 1846, blz. 509, kap. 22, l. 32: “in diebus senectutis suae”), in 1175-1177 nog bisschop van Kamerijk worden (R. FAILLE, *Liste ...*, blz. 19, nr. 42, art. *Alard*). Zijn vader, die rechter was (in de stadsschepenbank), heette Huard (*Obituarium ...*, f° 70 v°), zijn moeder Romaldis (*ibid.*, f° 66 r°) en zijn broer Robert (*loc. cit.*; J.-P. GERZAGUET, *Les chartes ...*, blz. 489^a, art. *Robert*/15); uit die verschillende posten komt de familie te voorschijn als stevig allodiaal gesetteld in de stad Kamerijk. Vgl., aangaande dit geslacht, ook F. BRASSART, *Table des noms de personne*, in *Souvenirs de la Flandre wallonne*, 2de reeks, dl. IV, 1884, blz. 169, art. *Alart, archidiacre*; art. *Alart, évêque*; blz. 180, art. *Robert*; art. *Ruinaldis* (vgl. afb. 6, l. 4-5).

⁵¹⁰ Bepalend voor het aan gang zijnde auteursonderzoek van het *Obituarium Cameracense*, is dat uit de formulering van de pauselijke dispositio over het eenmalige thesauriersambt duidelijk blijkt dat er op dat (of, bij afleiding, eender welk ander) moment van de 12de eeuw slechts één officiële thesaurier-custos fungeerde in de Kamerijkse kathedraal. Zie verder, §15.

⁵¹¹ De aandacht moet getrokken worden op het feit dat het in memoriam van prelaat Burchard van Kamerijk (*Obituarium ...*, f° 59 v°, *II nonas ianuarii [MCXXX]*) werd ingevuld (vgl. J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire ...*, dl. II, blz. 793^c: “ajouté”) door een van de talrijke occasionele handen van na 1129 uit het manuscript (virtueel door domproost of hoofdaartsdiaken persoonlijk?).

⁵¹² Het is niet uitgesloten dat ObitB ook al voordien een enkel keer meegewerkt heeft, of samengewerkt met ObitA (vgl. misschien al bij het obit van bisschop Odo: *Obituarium ...*, f° 71 r°; zie hierboven).

⁵¹³ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. IV, blz. 11*, 20*, art. *Rotbert I (domkanunnik vanaf 1095/98)*; *Id.*, *Een keerpunt ...*, blz. 244^a, art. *Rotbert*; J.-P. GERZAGUET, *Les chartes ...*, blz. 489^a, art. *Robert*/22 (1111-1139). Voor zijn familienaam: zie verder, §15.

⁵¹⁴ De kalligrafische aantekeningen van deze scribent zijn opgevat in een – eveneens makkelijk herkenbaar – gothiciserend schrifttype: iets omvangrijker van formaat en robuuster, enigszins hoekiger en smaller, verticaliserend, en geschreven met een ietwat grotere modulus, een fraaie (*littera*) *praegothica libraria formata*.

⁵¹⁵ Niets belet inderdaad dat de handen A, B, “C” en D, simultaan en/of beurtelings aan de redactie van het obituarium hebben meegewerkt, met name in de persoon van domthesaurier Radulf III (ObitA), domcantor Rotbert I (ObitB) en domthesaurier Alard III (ObitD). “ObitC” kan voor het ogenblik enkel een verzamelnaam zijn voor, waarschijnlijk, twee zowat gelijktijdige gelegenheidsscribenten, die ad interim een of andere boeking in het obituarium uitgevoerd hebben tegen het einde van het derde decennium van de 12de eeuw.

“ObitC”. Rotberts diensttijd⁵¹⁶, te situeren tussen 1100/11⁵¹⁷ en ca. 1139⁵¹⁸, sluit genoegzaam aan bij het paleografisch en chronologisch⁵¹⁹ signalement van notulist ObitB. Na de dood van bisschop Burchard werd het boek immers, in eerste instantie tot ca. 1144/46⁵²⁰, op onregelmatige basis verder aangevuld door dezelfde ObitB, door ObitD⁵²¹, in klare termen thesaurier Alard [III] Huardi (of Huard), alias van Kamerijk (1126-1175)⁵²², en door andere, losse medewerkers. Het manuscript vertoont buitendien toevoegingen tot omtrent 1165/75⁵²³, en moet ook achteraf⁵²⁴ her en der nog verstrooide supplementen ontvangen hebben.

Wat bergt dit *Obituarium Cameracense* nu aan informatie, die voor onze queeste nuttig is? De daar gesignaleerde geestelijken met de voor naam Hugo⁵²⁵, zijn achtereenvolgens:

⁵¹⁶ Ten tweeden male: de door J. LE CARPENTIER, *Histoire genealogique ...*, dl. I, blz. 452 (en door E. BERTEAUX, *Étude ...*, dl. I, blz. 409), uitgeroepen titularissen van het Kamerijkse domcantoraat uit dit tijdsbestek (Alelme, 1104; Watier de Villers, 1136), kunnen niet weerstaan aan de toets van de historische kritiek.

⁵¹⁷ Dat is tussen de laatste vermelding van zijn voorganger (vgl. E. VAN MINGROOT, *Een decennium uit de geschiedenis van de stad Kamerijk (1092-1102/3). De voornaamste acteurs, in Villes et campagnes au moyen âge. Mélanges Georges Despy*, Luik, 1991, blz. 729) en de eerste oorkonde waar Rotbert in functie verschijnt (zie de hierboven geciteerde oorkonde van 1111). Vanaf dat laatste tijdstip trad hij, als trouwe medewerker van de bisschop maar ook als verdediger van de belangen van het domkapittel, tezamen met de andere kaderleden nagenoeg onafgebroken als getuige op in Burchards oorkonden.

⁵¹⁸ *Monumenta Arroasiensia*, uitg. B.-M. TOCK m.m.v. L. MILIS, Turnhout, 2000, blz. 77-78, nr. 25, a° 1139; *Thesaurus diplomaticus*, W 03548, D 03843, a° 1139 (en vóór de eerste vermelding van de volgende domcantor, omstreeks 1145). Ook Rotbert is zelf niet opgenomen in het Kamerijkse obituarium.

⁵¹⁹ Een van de laatste boekingen door ObitB betrof domproost Erlebold II (zie verder, §10 en §15), gestorven op 14 januari (*Obituarium ...*, f° 60 r°) 1134/35.

⁵²⁰ Zie hierboven.

⁵²¹ Hand ObitD beoefent een gothiciserend, nog smaller en verticaler (dan bij ObitB), ietwat zwaarder en, door de archaïserende ondertoon in de ductus, enigszins gekunsteld schrift; “ObitC”, die verder (§9-10 vn.) nog aangesproken wordt, schrijft dan weer fijnere, nog hoekigere, minder vloeiende en/of lichtere karakters, met kleine modulus (zie afb. 9, l. 7-9).

⁵²² Deze scriptor (die het beginwoord “Obiit” voluit schrijft), acteerde bv. nog het overlijden (*Obituarium ...*, f° 65 r°) van domkanselier Eustaas in 1160 (E. REUSENS, *Les chancelleries ...*, blz. 168, 178), naast dat – opvallend plechtig opgevat – van zijn eigen moeder Romaldis (*Obituarium ...*, f° 66 r°); karakteristiek is daarbij telkens het gebruik van één gedubbelde majuskel.

⁵²³ Vgl. *Obituarium ...*, f° 60 v°: graaf Diederik van de Elzas, †1168; elect-bisschop van Kamerijk, Pieter I van de Elzas, †1176. Zie ook afb. 4^b, l. 12: Sibylle van Anjou, gravin van Vlaanderen, †1165.

⁵²⁴ A. MOLINIER, *Manuscrits ...*, blz. 76, nr. 229: “Obituaire du XIIe siècle, avec additions des XIIIe et XIVe”.

⁵²⁵ Met uitzondering van de personages die expliciet geïdentificeerd kunnen worden en bij nader toezicht geen enkel verband met Hugo van Fosses laten optekenen, en/of die men middels andere bronnen onbetwijfelbaar in de 11de eeuw kan onderbrengen (bv.

- *Hugo Bassus diaconus et canonicus* (13 januari)⁵²⁶;
- *Hugo subdiaconus de Calcea* (16 Maart)⁵²⁷;
- *Hugo clericus* (18 april)⁵²⁸;
- (*Hugo Deus* (26 april)⁵²⁹);
- *Hugo diaconus* (16 mei)⁵³⁰;
- *Hugo clericus* (3 september)⁵³¹;
- *Hugo qui uocatus est Abbas* (15 september)⁵³²;
- *Hugo acolitus* (18 oktober)⁵³³;
- *Hugo canonicus noster* (“3 november”)⁵³⁴

domdeken Hugo I van Anchin: vgl. §8 vn.). Bij de wel genoemde personen worden, als het gaat, de gelegateerde eigendommen of inkomsten gelokaliseerd. Leken worden bij voorbaat uitgesloten (bv. *Obituarium* ..., f° 59 v°: “*Hugo laicus*”).

⁵²⁶ *Obituarium* ..., f° 60 r° (hand ObiA): “Obiit Hugo Bassus diaconus et canonicus, qui dedit partem alodii sui in Hordeng, cum districtu, tam in terra quam in hospitibus” (allodium in Hordain: Fr., dep. Nord, arr. Valenciennes, kant. Bouchain).

⁵²⁷ *Obituarium* ..., f° 64 v° (hand ObiB): “Obiit Hugo subdiaconus de Calcea, pro cuius anima habemus .XV^{cim}. hospites” (cijnschoeven te Chaussée: Fr., dep. Nord, arr., kant. en gem. Cambrai: vgl. M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek* ..., dl. I, blz. 230^b, art. *Chaussée*).

⁵²⁸ *Obituarium* ..., f° 66 v° (hand ObiB?; toegevoegd): “Obiit ... Hugo clericus, in cuius anniuersario habemus .XXX. solidos de altari de Morceiis” (aandeel in altaarrechten te Morchies: Fr., dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, kant. Bertincourt). Zie afb. 4^a, l. 8-9; zie hierboven; zie verder, §9.

⁵²⁹ *Obituarium* ..., f° 67 r° (hand ObiA; vgl. afb. 4^b, l. 13): “Obierunt Hugo Deus et ...” (zonder nadere gegevens omtrent eventuele weldaden jegens het kapittel). Niettegenstaande dat het hier een twijfelgeval betreft, hebben we vermoedelijk toch te maken met een leek, die een thans nog bestaande familienaam (J. HERBILLON en J. GERMAIN, *Dictionnaire* ..., dl. I, blz. 269^a, art. *Deus, Déus*) droeg.

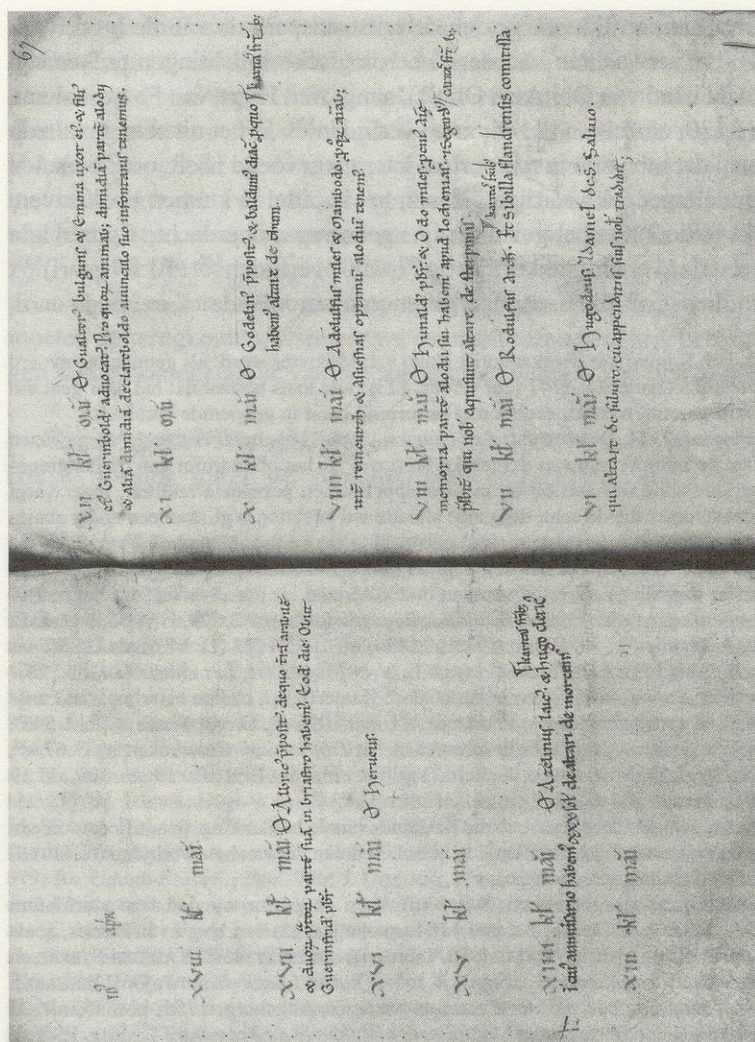
⁵³⁰ *Obituarium* ..., f° 68 v° (hand ObiD): “Obiit Hugo diaconus, qui nobis terram dedit iuxta Cameriis, et molituram que prouenit de camba Radulfi” (domein in de buurt van Carnières: Fr., dep. Nord, arr. Cambrai, hoofdpl. v. kant.; maalrecht in de “Rue du Mail” te Kamerijk (voor de Camba Radulfi zelf: zie hierboven). Het is mogelijk, maar niet zeker dat de oorsprong van het molenrecht uit de “camba Radulfi [matricularii]” wijst op een jaardatering na 1125 (zie verder, §15).

⁵³¹ *Obituarium* ..., f° 76 r° (ObiA; toegevoegd): “Obiit ... Hugo clericus, qui ... dedit nobis in uico Taveel duos hospites, soluentes singulis annis .X. solidos et .IIII^{or}. capones” (cijnschoeven in Tavelle: Fr., dep. Nord, arr., kant. en gem. Cambrai). Voor de naam van deze straat (en wijk) in het centrum van Kamerijk: zie A. BRUYELLE, *Notice sur les rues* ..., blz. 479, nr. 114, art. *Tavelle* (met variant: *Taviel*); vgl. H. MALLEZ e.a. (uitg.), *Plan* ..., blz. 13, art. *Tavelle*.

⁵³² *Obituarium* ..., f° 77 r° (hand ObiB): “Obiit Hugo qui uocatus est Abbas, Aquicinsensis monachus, qui dedit nobis altaria de Haurencurth et de Fulcheriis [sic]”. Zie afb. 7^b, l. 3-4; over de altaren van Havrincourt en Flesquières: zie verder, §8.

⁵³³ *Obituarium* ..., f° 79 r° (toegevoegd): “Obiit Hugo acolitus” (geen nadere informatie).

⁵³⁴ *Obituarium* ..., f° 80 r° (hand “ObiC”): “... Hugo canonicus noster huic ecclesie partem regerie acquisiuit, quam Erleboldus Martini tenebat apud molendinum de Cantinolo” (aandeel in maalrecht te Cantigneul: Fr., dep. Nord, arr. Cambrai, kant. Marcoing, gem. Cantaing-sur-Escaut). Zie verder, §10.

Afb. 4. Obituarium ecclesiae Beatae Mariae Cameracensis, f° 66 v° - 67 r°. Cliché: Médiathèque municipale de Cambrai, Manuscrits, nr. B 229.

- Hugo subdiaconus iuuenis (29 november)⁵³⁵;
- Hugo acolitus (12 december)⁵³⁶.

⁵³⁵ Obituarium ..., f° 82 r° (hand ObitA): "Obiit Hugo subdiaconus iuuenis" (geen nadere inlichtingen).

⁵³⁶ Obituarium ..., f° 83 r° (onbekende hand): "Obiit Hugo acolitus, qui dedit nobis modiatam terre iuxta fossatum Meobris" (perceel grond nabij Mœuvres: Fr., dep. Nord, arr. Cambrai, kant. Marcoing). Men staat hier voor een van de addenda, blijkbaar uit de tweede helft van de 12de eeuw (M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek* ..., dl. I, blz. 701^b, art.

Van meet af aan lijkt er, gezien de ontstaansperiode van de bron, weinig heil⁵³⁷ te verwachten van deze necrologische inlichtingen (zeker van deze van de hand van ObitA en ObitB), aangezien Hugo van Fosses tal van jaren na 1130, en zelfs na 1146, zou overlijden⁵³⁸. In het uiterste geval zou het kunnen dat men zijn in memoriam later toegevoegd heeft, om zodoende een eventuele gedenkwaardige gift aan het kapittel te kunnen boekstaven. Dat blijkt initieel niet het geval te zijn: geen van de herdachte figuren kan op enige wijze, noch inzake tijdstip⁵³⁹ van overlijden⁵⁴⁰ (10 februari)⁵⁴¹, staat van dienst of lokaliseerbare giften van onroerende of roerende aard,

Mœuvres). Een Kamerijkse domkanunnik Hugo van Mœuvres wordt als getuige opgevoerd in een Kamerijks charter uit 1141 (zie verder, §23): alle kans bestaat dat het daar gaat om de, onderwijl gepromoveerde, acoliet met onroerend bezit in genoemde lokaliteit.

⁵³⁷ Trouwens, J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes ...*, blz. 161, heeft er terecht op gewezen hoe delicaat de interpretatie van dergelijke bron wel is: het obituarium van de laatgregoriaanse periode sluit wel aan bij de maatschappelijke en personele realiteit, maar vergt veel van de navorser die de achterliggende situatie wil bevatten (vgl., van een ander standpunt, N. HUYGHEBAERT, *Les documents ...*, blz. 58). Zie verder, §9.

⁵³⁸ Befaamde ex-leden van het domkapittel konden "honoris causa" wel ingeschreven worden, maar dan alleen als relict van een ouder bestand, de "kladversie" uit het martyrologium-necrologium (KAMERIJK, *Bibliothèque municipale*, nr. B 229, f°s 4-55; vgl. J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire ...*, dl. II, blz. 793^a, n° 1836) uit 1095/1113 (D. MUZERELLE, *Manuscripts ...*, dl. I, blz. 49). Een voorbeeld (vgl. E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 26): Josfried van Boulogne, aartsdiaken in het bisdom Kamerijk, en nadien bisschop van Parijs (1061-1095) en aartskanselier van Frankrijk, † 1 mei 1095 (P. GAMS, *Series ...*, blz. 596^b, art. *Gaufridus de Boulogne*), wordt vermeld in het *Obituarium Cameracense*, f° 67 v°, a.d. 30 april (vgl. D. MUZERELLE, *loc. cit.*; vgl. *op. cit.*, blz. 159, afb. 19: *ms. cit.*, f° 19 r°: louter als bisschop).

⁵³⁹ Allerwegen met deze restrictie dat de datum van de herdenking, genotificeerd in een obituarium, in uitzonderlijke gevallen kon verschillen van die van het overlijden (N. HUYGHEBAERT, *Les documents ...*, blz. 36).

⁵⁴⁰ Van chronologie gesproken: we vertrouwen er gaarne op dat deze sterfdatum (gekoppeld aan het jaar 1161 of het jaar 1164: zie hoger, §2) van Hugo van Fosses, zoals die in de norbertijner traditie voorkomt (10 februari), correct is: J.-C. VAN DER STERRE en I. VAN SPILBEECK, *Hagiologium ...*, blz. 14, rubr. *Quarto Idus Februarii*; G. [LIENHART], *Ephemerides hagiologicae ordinis Praemonstratensis*, Augsburg, 1754, blz. 45, art. X. *Februarii. Quarto Idus Februarii*; *L'obituaire de l'abbaye de Prémontré ...*, uitg. R. VAN WAEFELGHEM, blz. 45, rubr. IV. *Id. feb. (10); Necrologium Windbergense*, uitg. F. BAUMANN, in *M.G.H., Necrologia Germaniae*, dl. III, Berlijn, 1905, blz. 386, rubr. *Februarius*, art. IV. *id.* (met dank aan Dr. B. Krings); *Obituaire de l'abbaye de Bonne-Espérance de l'Ordre de Prémontré*, uitg. É. BROUETTE, in *An. Praem.*, dl. XXXVII, 1961, blz. 113, rubr. F, art. III° [lees: III°] *Idus Februarii*; *L'obituaire primitif de l'abbaye de Saint-Paul de Verdun*, uitg. É. BROUETTE, in *An. Praem.*, dl. XLIII, 1967, blz. 94, rubr. *Februarius*, art. III° *Idus (10 fév.)*; *Calendarium Ordinis Praemonstratensis*, in *Anal. Praem.*, dl. LIII, 1977, blz. 196, rubr. *Februarius (10)*; A. ŽÁK, *Der heilige Norbert ...*, blz. 233, nr. 3: *Auszug aus dem Calendarium O. Praem.*

⁵⁴¹ Vgl. B. FISEN, B. Hvgo ..., blz. 112; J. BOLLAND en G. HENSCHEN, AA. SS. *Februarii*, dl. II, blz. 378^b; L. HUGO, *Sacri et canonici ...*, dl. I, kol. 9; J. ZEDLER, *Hugo, S. Norberti Schüler ...*, kol. 1120; *Gallia christiana ...*, dl. IX, kol. 644-645; M. ILLANA, *La vida*

met Hugo van Fosses in verband gebracht worden. Een uitzondering moet evenwel, met de nodige omzichtigheid, gemaakt worden voor *Hugo canonicus noster*, van wie "ObitC" niet de sterfdatum, maar wel uitdrukkelijk diens kanonikaat in het domkapittel en de namen van drie van zijn familieleden⁵⁴² opgeeft: uit de aankondiging van de stichting van de jaardienst, met bijhorig legaat, van die drie personen door hun zoon/neef Hugo, moet afgeleid worden dat laatstgenoemde kanunnik, wie het ook moge geweest zijn, nog leefde tegenaan 1130. Op het eerste gezicht verstrekt deze notitie evenmin een tastbaar aanknopingspunt, maar toch zullen wij er later moeten op terugkomen, wanneer we eenmaal een betere kijk hebben gekregen op de nomenclatuur van het toenmalige Kamerijkse domkapittel.

Als volgende⁵⁴³ te raadplegen administratieve bron uit het Kamerijkse dossier moet de *Benefactorum series Cameracensis eccle-*

..., blz. 416^a; J. FABRICIUS en C. SCHOETTGEN, *Bibliotheca latina* ..., dl. III, blz. 297^b of blz. 276^b; C. JÖCHER, *Hugo Farsitus* ..., kol. 1759; A. VAN DER AA, *Hugo Farsitus* ..., blz. 439^b; CH. TAIÉ, *Prémontré* ..., blz. 142; J. HILLEGEER, *Gelukzalige Hugo* ..., blz. 31; F. KLEMM, *[Hugo] de Fosses*, in *Kirchliches Handlexikon*, dl. I, München, 1907, kol. 2035, nr. 3; H. LAMY, *Vie* ..., 1909, blz. 317 of blz. 115; F. HOLWECK, *Hugh of Fosses* ..., blz. 494^b; H. LAMY, *Vie* ..., 1925, blz. 85; J. CRÉPIN, *Notice* ..., blz. 522; A. VICO en A. MARIANI, *Decretum* ..., blz. 318 of blz. 465; E. CHARDAVOINE, *B. Hugues de Fosses* ..., blz. 832^a; A. ŽÁK, *Der selige Hugo* ..., blz. 10; K. HOFMANN, *Hugo v. Fosse(s)*, kol. 180 of kol. 514; A. ERENS, *Prémontrés* ..., kol. 19; P. BAUDOT en C. CHAUSSIN, *Le bienheureux Hugues* ..., blz. 238; A. SCHÜTTE, *Hugo, sel.* ..., blz. 176^a; A. VAN DEN HURK, *De zalige Hugo* ..., blz. 237; H. BADER, *Hugo v. Fosses*, blz. 136; H. HEIJMAN, *Hugo van Fosses* ..., kol. 718; M. KOYEN, *Hugo van Fosses* ..., kol. 2296; J. TORSY, *Hugo von Fosses* ..., kol. 245; J. DUBOIS, *Hugues (Bienheureux)* ..., kol. 1026; J.-B. VALVEKENS, *Hugues de Fosses* ..., kol. 879; ID., *Ugo di Fosses* ..., kol. 756; J. DELANEY, *Hugh of Fosses* ..., blz. 292^b; G. STRAUCH en I. PICHLER, *St. Hugo von Fosses* ..., blz. 7*; O. WIMMER en H. MELTZER, *Hugo von Fosses* ..., blz. 381^b; F. en T. BAUTZ, *Hugo von Fosse(s)* ..., kol. 1140; T. HANDGRÄTINGER, *Hugo* ..., blz. 20; L. HORSTKÖTTER, *Hugo v. Fosse(s)* ..., kol. 309; D. DE CLERCK en G. WOLF, *Sel. Hugo von Fosses* ..., blz. 37^a; ID., *Zalige Hugo van Fosses* ..., blz. 45^a; ID. en D.-M. DAUZET, *Bienheureux Hugues de Fosses* ..., blz. 46^a; A. COLIGNON, *Bienheureux Hugues* ..., blz. 278; enzovoort. Zie het afsluitende, met deze dagdatering instemmende, oordeel van W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse* ..., kol. 412; ID., *Hugues de Fosses* ..., blz. 231^b.

Vgl. anderzijds W. VAN SPILBEECK (ed.), *Necrologium ecclesiae B. M. V. de Tongerlo, ordinis Praemonstratensis*, Tongerlo, 1902, blz. 27, rubr. *Quinto Idus Februarii* (9 februari). Hier speelt onmiskenbaar het bekende fenomeen mee van het onvaste aanvangsuur (vooravond, zonsondergang, middernacht, ochtendgloren, middag) van de kalenderdag in de middeleeuwen (G. BILFINGER, *Der bürgerliche Tag. Untersuchungen über den Beginn des Kalendertages im klassischen Altertums und im christlichen Mittelalters*, Stuttgart, 1888, blz. 286; B. LERSCH, *Einleitung in die Chronologie*, Freiburg im Breisgau, 1899², blz. 5, art. *Tagesanfang*); A. VAN DEN HURK, *De zalige Hugo* ..., blz. 234 (17 februari als feestdag).

⁵⁴² Zie verder, §10.

⁵⁴³ Ter informatie kan nog verwezen worden naar andere, bij J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire* ..., dl. II, blz. 793-796, art. *Cambrai. – Cathédrale Notre-Dame*, opgelijste necrolo-

*siae*⁵⁴⁴ genoemd worden. Dit register, ditmaal van boekhoudkundige aard, dateert uit ca. 1190⁵⁴⁵ en is opgenomen in het *Liber rubeus* van de kathedraal⁵⁴⁶. De auteur ervan was een anonieme Kamerijkse domkanunnik⁵⁴⁷, naar de opinie van F. Brassart⁵⁴⁸ tevens auteur van de zogenoemde *Gesta brevia episcoporum Cameracensium*⁵⁴⁹ en redacteur van het *Cartularium signatum A* van het Kamerijkse domkapittel⁵⁵⁰ uit hetzelfde manuscript. Blijkt nu⁵⁵¹ dat het merendeel van de namen en van de overige gegevens

gische documenten van het Kamerijkse domkapittel, namelijk de nummers 1837 (necrologium-liber distributionum, 13de eeuw; voor de hier bestudeerde periode: tweedehandse inlichtingen; zie verder, §9 vn.), 1838 (kalendarium-necrologium, 13de eeuw; voor ons onderwerp: tweede- en zelfs derdehands materiaal), 1839 (obituarium, 14de eeuw, bevat vooral contemporaine obits), 1840 (in feite kalendarium, 13de eeuw), 1841 (kalendarium-obituarium, 15de eeuw, vooral eigentijds), 1842 (ordinarium, 17de eeuw, met geselecteerde obits), 1843 (ordinarium, 18de eeuw), 1844 (kalendarium-liber distributionum, 17de-18de eeuw), 1845 (historiografische collectie, 18de eeuw).

⁵⁴⁴ P. DE SAINT-AUBIN, *Les cartulaires de l'église de Cambrai*, in *Revue du Nord*, dl. XL, 1958, blz. (365-367, nr. I) 367, rubr. *Cameracensis ecclesiae metropolitanae benefactores*; uitg.: F. BRASSART, *Liste des bienfaiteurs du chapitre de la cathédrale de Cambrai, dressée par un chanoine vers 1190*, in *Souvenirs de la Flandre wallonne*, 2de reeks, dl. IV, 1884, blz. 131-191; A. WAUTERS, *Liste de donations faites au chapitre de Notre-Dame, de Cambrai*, in *Compte rendu de la Commission royale d'histoire, ou recueil de ses bulletins*, 4de reeks, dl. XIII, 1886, blz. 144-162; en in *Analectes de diplomatique*, Brussel, [1880/1886], blz. 349-367).

⁵⁴⁵ F. BRASSART, *Liste ...*, blz. 144, nr. 4.

⁵⁴⁶ PARIJS, *Bibliothèque nationale de France, Manuscrits latins*, nr. 10968: *Liber rubeus* van het Kamerijkse O.-L.-Vrouwkapittel (L. DELISLE, *Inventaire des manuscrits conservés à la bibliothèque impériale sous les nos 8823-11503 du fonds latin*, Paris, 1863 (Paris, 1871²; Hildesheim-New York, 1974³), blz. 104, n° 10968; U. ROBERT, *Inventaire des cartulaires conservés dans les bibliothèques de Paris et aux archives nationales*, Paris, 1878, blz. 8, art. *Cambrai (Chapitre de)*; H. STEIN, *Bibliographie générale des cartulaires français ou relatifs à l'histoire de France*, Parijs, 1907 (Nendeln, 1967²), blz. 104, n° 746 ("fin du XIIe siècle"), f° 117 r°-121 v°).

⁵⁴⁷ F. BRASSART, *Liste ...*, blz. 144.

⁵⁴⁸ *Ibid.*, blz. 141, 144.

⁵⁴⁹ Onderdeel van, of andere benaming (het onderzoek is nog lopende) voor de *Chronice quarum nonnullae concernunt ecclesiam Cameracensem (Liber rubeus, f° 90 r°-115 v°)*. Vgl. W. ARNDT, *Reisebericht*, in *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, dl. II, 1877, blz. 294; P. DE SAINT-AUBIN, *Les cartulaires ...*, blz. 365. Voor een partiële editie (1076-1191), zie *Gesta pontificum abbreviata per canonicum Cameracensem*, uitg. L. BETMANN, in *M.G.H., SS.*, dl. VII, blz. 504-510 (vgl. blz. 397: de kroniek werd geschreven "Anno porro 1191" en had als auteur een "canonicus Cameracensis").

⁵⁵⁰ *Liber rubeus, f° 1 r°-87 v°*. Vgl. H. STEIN, *Bibliographie ...*, blz. 104, art. *Cartulaire A de l'église de Cambrai*; P. DE SAINT-AUBIN, *Les cartulaires ...*, blz. 364 ("de la fin du XIIe ou du début du XIIIe siècle"); B. DELMAIRE, *Liste provisoire des cartulaires du nord de la France*, in *Les cartulaires*, Genève-Parijs, 1993, blz. 314, art. *Cambrai, chapitre cathédral* ("fin XIIe").

⁵⁵¹ J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes ...*, blz. 150. Daardoor hebben deze inlagen hoofdzakelijk hun kalendergebonden rangschikking behouden (vgl. P. DE SAINT-AUBIN, *Les*

zonder meer overgenomen⁵⁵² zijn uit het obituarium van 1116/29; andere gemelde figuren en details kunnen dan weer uit het einde van de twaalfde eeuw dagtekenen.

Worden hier opnieuw opgesomd⁵⁵³:

- Hugo Bassus (zonder wijdingsgraad), van “Hordain”⁵⁵⁴;
- Hugo de Calceia (te Kamerijk)⁵⁵⁵;
- Hugo clericus, van “Morchies”⁵⁵⁶;
- Hugo diaconus, van “Carnières”⁵⁵⁷;

cartulaires ..., blz. 367, die verwijst naar de, daarvan afgeleide, kalendariografische lijst, in 1770/90 opgemaakt door F.-D. Tranchant).

⁵⁵² F. BRASSART, *Liste* ..., blz. 144, schuift de – kennelijk foutieve – mening vooruit dat de redacteur “semble avoir écrit les articles au fur et à mesure qu’il les trouvait dans les archives du chapitre”. Deze gang van zaken wordt terecht niet meer aanvaard door J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes* ..., blz. 150, vn. 11; vgl., over de afstand tussen deze schenkerslijst en de diplomatische archiefstukken: E. VAN MINGROOT, *Het middeleeuwse bronnenmateriaal uit de Nederlanden, 500-1500*, in *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, dl. III, Haarlem, 1982², blz. 414.

⁵⁵³ Het verschil tussen de onomastische enveloppen van beide bronnen zit hem in het feit dat de auteur van de *Benefactorum series* ... enkel die personen opnam die een schenking ten bate van het domkapittel op hun actief staan hadden en die alzo konden dienen voor zijn, met een zuiver economische bedoeling opgemaakt, overzicht. De anderen werden pas op het einde van de 18de eeuw systematisch genoteerd door F.-D. Tranchant (vgl. P. DE SAINT-AUBIN, *Les cartulaires* ..., blz. 367).

⁵⁵⁴ *Benefactorum series* ..., f° 117 r°: “Hugo Bassus dedit nobis in Hordaig partem alodij sui, cum districtu, tam in hospitibus” (zelfde allodium als in het obituarium); F. BRASSART, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 146 (vgl. *ibid.*, *Table des noms de personne*, blz. 176, art. *Hugues le Bas ou le Gros*); A. WAUTERS, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 147 of blz. 352.

⁵⁵⁵ *Benefactorum series* ..., f° 118 r°: “Hugo de Calceia dedit nobis .XV^{cim}. hospites, soluentes triginta capones” (zelfde schenking, met nadere specificatie van inkomsten); F. BRASSART, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 150 (vgl. *ibid.*, *Table* ..., blz. 176, art. *Hugues de la Cauchie*; het toponiem is natuurlijk zeer verspreid: zie bv. A. LEDUQUE, *Recherches topohistoriques sur l’Atrébatie*, Rijsel, 1966, blz. 145); A. WAUTERS, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 150 of blz. 355.

⁵⁵⁶ *Benefactorum series* ..., f° 118 v° (zie afb. 6, l. 7-8): “Hugo clericus dedit nobis singulis annis .XXX. solidos de altarij de Morcheis, et Fulco frater eius partem suam predicti altaris” (zelfde legaat, in de rand vervolledigd: vgl. verder, §9); F. BRASSART, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 152 (vgl. *ibid.*, *Table* ..., blz. 177, art. *Hugues, cleric, frère de Foulques*); A. WAUTERS, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 152 of blz. 357 (bij vergissing betrokken op Maresches: zie §9 vn.).

Vraag is hier hoe deze clericus zich verhoudt tot deken Hugo van Morchies (alvast te onderscheiden van Hugo van Fosses), die ook vermeld wordt in de schenkerslijst (*Benefactorum series* ..., f° 119 r°; zie afb. 8, l. 19-20; zie verder, §9).

⁵⁵⁷ *Benefactorum series* ..., f° 118 v° (zie afb. 6, l. 24-25): “Hugo diaconus dedit nobis terram iuxta Carnieres et molituram que provenit de camba Radulfi, et dimidiam modiatam apud Ausneus” (zelfde giften, met randnota over grondschenking te Anneux, Fr., dep. Nord, arr. Cambrai, kant. Marcoing); F. BRASSART, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 154; A. WAUTERS, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 153 of blz. 358). Zie verder, §10 vn.

- *Hugo clericus*, van “Tavelle” (te Kamerijk)⁵⁵⁸;
- *Hugo Abbas*⁵⁵⁹;
- *Hugo canonicus noster*, van “Cantigneul” (?)⁵⁶⁰;
- *Hugo acolitus*, van “Mœuvres”⁵⁶¹.

Een nieuwkomer is:

- *Hugo subdiaconus* (17/22 september)⁵⁶², van “Mont-Saint-Martin”⁵⁶³.

Ook deze keer is er voorlopig geen in het oog springend verband te bespeuren met de persoon van Hugo van Fosses. Trouwens, niet alle genoemde Hugo's, hoewel van geestelijke stand, waren noodzakelijkerwijs Kamerijkse domheren.

Uitsluitsel geven deze necrologische of huishoudelijk-boekhoudkundige bronnen uit het Kamerijkse domkapittel bijgevolg niet. Desondanks dienen we wijselijk die ene Kamerijkse *Hugo canonicus noster* op de hiernavolgende enquête naar Hugo van Fosses mee te nemen als valabele kandidaat.

⁵⁵⁸ *Benefactorum series* ..., f° 120 v°: “Hugo clericus dedit nobis in uico Tael .XVI^{cim}. solidos et VIII^{to}. capones” (zelfde toelage; enig verschil in opbrengst); F. BRASSART, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 162 (vgl. vn. 7: rue Tavelle); A. WAUTERS, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 158 of blz. 363.

⁵⁵⁹ *Benefactorum series* ..., f° 120 v°: “Hugo Abbas, Aquiciniensis monacus, dedit nobis altaria de Haueraincort et de Flekieres” (zelfde altaren); F. BRASSART, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 163 (vgl. *ibid.*, *Table* ..., blz. 176, art. *Hugues l'Abbé*); A. WAUTERS, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 159 of blz. 364. Zie verder, §8.

⁵⁶⁰ *Benefactorum series* ..., f° 121 r°: “Hugo canonicus noster acquisiuit nobis partem regerie, quam Erlealdus Martinj tenebat in molendino de Cantiniolo”; F. BRASSART, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 166; A. WAUTERS, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 160 of blz. 365. Voor een fundamentele vraagstelling rond dat “pseudoniem”: zie verder, §10.

⁵⁶¹ *Benefactorum series* ..., f° 121 v°: “Hugo acolitus dedit nobis unam modiatam terre Meobris iuxta fossatum” (zelfde grondschenking); F. BRASSART, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 168 (“Eobris”); A. WAUTERS, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 161 of blz. 356 (de correctie “melioris” is niet relevant).

⁵⁶² De sterfdatum is af te leiden uit de plaats van deze boeking in de *Benefactorum series* ... (zie volgende vn.). Tenzij het om de – op een verkeerde plek ingevoegde – subdiaken Hugo Juvenis (sterfdatum 29 november) zou gaan.

⁵⁶³ *Benefactorum series* ..., f° 120 v°: “Hugo subdiaconus dedit nobis in ecclesia de Monte Sancti Martinj quotannis unum modium frumenti” (graanrecht te Mont-Saint-Martin: Fr., dep. Aisne, arr. Soissons, kant. Braine); F. BRASSART, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 164; A. WAUTERS, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 159 of blz. 364. Deze originele inlage moet onvermijdelijk uit de tweede helft, of zelfs het einde van de 12de eeuw (de ontstaansperiode van deze historische bron) stammen. Zie verder, §25.

§6. Hugo S[artensis]

Een andere, drieledige, bron van administratief-sociale (en deels “huis-houdkundige”) aard, die weleens een antwoord zou kunnen geven op de vraag naar datering en aard van Hugo’s tegenwoordigheid te Kamerijk, is ingeschoven op een drietal vrijgebleven bladzijden⁵⁶⁴ in het handschrift B 229 van de Kamerijkse stadsbibliotheek⁵⁶⁵. Op die schriftdrager treft men inderdaad twee (of eigenlijk drie) namenlijsten⁵⁶⁶ (van lieverlede inschrijvingslijsten) aan van het Kamerijkse domkapittel, en dat volgens een kolommatige indeling⁵⁶⁷ in *presbiteri*, *diaconi*⁵⁶⁸, *subdiaconi*, *acoliiti* en *cantores*⁵⁶⁹.

Deze matrikels werden aangevat in Burchards tijd, en in de twaalfde eeuw⁵⁷⁰ gaandeweg, door ettelijke notulisten, bijgewerkt. Meerdere Hugo’s komen in de drie organogrammen voor. Een van deze naamdragers zou Hugo van Fosses kunnen zijn; maar welke? Vanuit een documentair-prosopografische invalshoek bekeken, lijken de drie listings aanvankelijk niet veelbelovend voor ons oogmerk. De bestaffing is er immers niet afgerond, maar dynamisch en vlottend: ze werd alsmaar aangepast aan de evoluerende samenstelling van het domkapittel; namen (bijna uitsluitend voornamen, soms digniteitsnamen) van kapittelleden werden geradeerd en verse namen werden, schijnbaar op nogal willekeurige wijze, toegevoegd. Daardoor is – voor zover de tekst thans met het blote oog ontcijferbaar is – een onoverzichtelijk beeld ontstaan, waarbij sommige kapittelleden, naar gelang van de evolutie van hun loopbaan in de kathedraal, achtereenvolgens in verschillende wijdingsrangen figureren, en andere contemporaine confraters om onverklaarbare redenen algeheel ontbreken. Hoe moeten we

⁵⁶⁴ J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire ...*, dl. II, blz. 793^a.

⁵⁶⁵ Vgl. hoger, §5.

⁵⁶⁶ Zie A. MOLINIER, *Manuscripts ...*, blz. 76, nr. 229, fol. 1: “Liste des membres du chapitre de Cambrai au XIIe siècle”; vgl. ID., *Les obituaires ...*, blz. 207, nr. 269: “Liste des membres du chapitre”.

⁵⁶⁷ Vgl. J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire ...*, dl. II, blz. 793^a, nr. 1836, f° 1 v°: “Liste des dignitaires du chapitre, sur 4 col. a) *Presbyteri*. / b) *Diaconi*. / c) *Subdiaconi*. / d) *Cantores*.”

⁵⁶⁸ In de derde en jongste lijst, opgemaakt volgens deze rangorde, bemannen diakens en acolieten, ondereen geplaatst, samen één kolom. In de oudste, dubbele listing werden subdiakens en diakens/acolieten echter andersom gerangschikt (zie hierna): dat gebeurde kennelijk om praktische redenen, een institutionele betekenis hoeft daar niet achter gezocht te worden.

⁵⁶⁹ Over de exacte betekenis van deze term: zie hierna.

⁵⁷⁰ J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire ...*, dl. II, blz. 793^a, nr. 1836: “XIIe s., parchemin” (algemene datering van het manuscript).

daar in 's hemelsnaam Hugo van Fosses in terugvinden, gelet op de bijkomende handicap⁵⁷¹ dat hij een populaire⁵⁷² voornaam droeg, die alsdan ook in Kamerijk erg in trek was⁵⁷³? Straks proberen we het negatieve beeld over deze bronnen voor een deel te relativiseren; maar laten we eerst toch maar op zoek gaan naar onze hoofdpersoon.

Zoals de zaken nu staan, vindt men in de eerste lijst (zogezegd uit "1144")⁵⁷⁴, die f° 57 v° beslaat, vijfmaal een Hugo onder de *cantores* (van wie een met toevoeging *IN(?)*⁵⁷⁵, een met *S* en een andere met *M*), twee onder de *acoliiti*⁵⁷⁶, één onder de *diaconi*⁵⁷⁷, en vier Hugo's onder de *subdiaconi*⁵⁷⁸: een met bijgestelde initiaal *A*⁵⁷⁹, een met *S*⁵⁸⁰, een met *M* (telkens in unciale letters tussen isolatiepunten), en een vierde die later door een andere hand werd toegevoegd. Op deze tabel⁵⁸¹ moeten we, gezien de ogenschijnlijk onsamenvhangende aanknopingspunten, nog terugkomen. De tweede⁵⁸² lijst, op f° 58 r°, telt onder de *cantores* drie

⁵⁷¹ Sommige andere kanunniken, met een soms schier even frequente doop- of roepnaam, zijn hier anderszins wel makkelijk af te zonderen, wegens het eenmalig voorkomen van een domheer van die naam in de gestelde periode.

⁵⁷² J. VAN DER SCHAAR, *Woordenboek van voornamen. Inventarisatie van de doop- en roepnamen met hun etymologie*, Utrecht-Antwerpen, 1970, blz. 128^b-129^a, art. *Hugo*; ID., D. GERRITZEN en J. BERNIS, *Spectrum voornamenboek*, Utrecht, 1992, blz. 195^a, art. *Hugo*.

⁵⁷³ Vgl. §3. Ook toentertijd voelde men dat reeds zo aan: vandaar toch de eerste onomastische predikaten (die bij andere namen nog zeldzamer zijn) bij de verschillende Hugo's; zie ook hierna.

⁵⁷⁴ De datering 1144, voor deze en volgende ranglijst voorgesteld door A. MOLINIER, *Manuscripts ...*, blz. 76, nr. 229 (219), wordt bijgetreden door J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes ...*, blz. 149, vn. 9 (zie hierna). Ze wordt daarentegen bestempeld als achteraf toegevoegd, en tegelijk ontzenuwd door J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire ...*, dl. II, blz. 793^a. Een alternatieve datering van de listing wordt aanstonds uitvoerig besproken.

⁵⁷⁵ Deze werd achteraf door een andere hand bijgeschreven.

⁵⁷⁶ De beknoptheid van de lijst van acolieten toont aan dat ze niet dezelfde functie vervulde als die van de "cantores" (zie hierna).

⁵⁷⁷ Deze persoonsnaam werd, net zoals deze van een van de acolieten, later ingevuld.

⁵⁷⁸ Zie afb. 5.

⁵⁷⁹ De initiaal van de bijnaam is origineel, maar de voornaam is – waarschijnlijk om de vooraf bestaande, lastig leesbaar geworden lettertekens te verduidelijken (zie hierna) – overschreven.

⁵⁸⁰ Voor de hier gebezigde *S* van het unciale type, zie J. KIRCHNER, *Scriptura latina libraria a saeculo primo usque ad finem medii aevi*, Oldenburg, 1955, blz. [57], nr. 5, art. *Uncialis*. Vgl. hierna.

⁵⁸¹ Het valt op dat in deze sneuvelijst de reeks *presbiteri* er onverwachts pover uitziet en goeddeels weggeradeerd is.

⁵⁸² A. MOLINIER, *Manuscripts ...*, loc. cit., J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire ...*, dl. II, loc. cit. ("Liste de dignitaires, sur 4 col.") en J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes ...*, loc. cit., beschouwen deze dubbellijst, gespreid over twee folia, als één geheel. De twee folia zijn nochtans voorzien van eigen hoofdingen (telkens vijf), en lijken ook qua corrigerende of aanvullende schrijfheden alleszins niet gelijklopend te zijn.

		Diaconus	Cantores
		ppositus	Rothb.
	Johannes	Barchol.	Overmhold.
	Alard?	Teoderic	Guilelmus hugo.
	hugo	teoderic	hugo
	Overmhold.	Guigbold	Overmhold.
		hugo	
		dodo	
	Gerold?		Geroldus
	Walcher		Walcherus
	Walcherus		Walcherus
	hugo . s.		Gerardus
	Rothb.		Aurulfus
	Gerardus		Rothb.
	Aurulfus	Adm	
	Rothb.	hugo	hugo . m.
		Adm	Adm
	hugo . m.	Walch	Erleboldus
	Adm	hugo	Eustachius
	Erleboldus		
	Eustachius		Johannes
			Albricus
	Johannes		Gregorius
	Albricus		hugo
	Gregorius		Walch
	hugo		Fulcho
	Walch		Gregori
	Fulcho		Stephanus
	Gregori		Amellus
	Stephanus		Radeward
	Amellus		Walch
	Radeward		Orthe?
	Radeward		
	Ortheus		

Afb. 5. Matrikel van het Onze-Lieve-Vrouwkapittel te Kamerijk.
 Cliché: Médiathèque municipale de Cambrai, Manuscrits, nr. B 229, f° 57 v°.

Hugo's, van wie er twee geschrapt werden en de derde de bijstelling *Mor* draagt, onder de *subdiaconi* twee (uitgewiste) Hugo's, en onder de *acoliiti* een geradeerde *Hugo* en een *Hugo de Uill*[...]. Die laatste aantekening⁵⁸³ duidt er onmiskenbaar op dat deze tweede lijst ferm bijgeschaafd werd en een stuk langer in gebruik bleef. In de jongste ligger⁵⁸⁴, op f° 1 v°, treft men onder de *cantores* een *Hugo Abbas* en een *Hugo Mar* aan, onder de *subdiaconi* diezelfde *Hugo Abbas* en *Hugo Mar*⁵⁸⁵, en onder de *diaconi* de koordeken *Hugo decanus*⁵⁸⁶. In deze kopij, waar het in de basistekst⁵⁸⁷ gehanteerde schrift naar morfologie op zijn minst simultaan en vermoedelijk identiek is met dat van de bijdragen van ObitB (van tussen 1126/29 en "1139")⁵⁸⁸ uit het *Obituarium Cameracense*, wordt gedeeltelijk een beter geformateerde versie geboden van beide voorgaande en wordt een progressief vernieuwde ledenstructuur weergegeven: daar is geen ruimte meer voor een kandidaat-kanunnik "Hugo van Fosses".

Terug nu naar de eerste versie van de minuutlijst, de voor onze opzet meestbelovende listing I. Zoals het zich nu voordoet, is ook dit organogram – we zeiden het reeds – het resultaat van herhaalde schrappingen, overschrijvingen en aanvullingen. Bij een eerste raadpleging ontgaat de vorser aanvankelijk de ratio van deze ingrepen; het resultaat komt, zo zonder gebruiksaanwijzing, verwarrend en misleidend over doordat figuren uit

⁵⁸³ Vgl. verder, §9.

⁵⁸⁴ A. MOLINIER, *Les obituaires ...*, blz. 207 ("XIIe siècle"); Id., *Manuscripts ...*, loc. cit. (id.); J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire ...*, loc. cit. ("XIIe s.").

⁵⁸⁵ Terzijde moet de vraag gesteld worden of er enig verband bestaat tussen de bijstelling "M(or)" (van Morchies?) uit de dubbellijst, en de toenaam "Mar" uit de geactualiseerde netlijst. Ligt het antwoord bij een foutlezing, tot tweemaal toe, door de herschrijver (vermoedelijk niet, vermits hij die naamtitel alsnog tweemaal hanteert bij een "cantor", alias subdiaken, Johan)? Of is "Mar" niet eer een afkorting ter kwalificatie van de domthesaurier, die destijds aangesproken werd met de titel thesaurarius-custos-aedituus-matricularius-marguellaris (W. NOLET en P. BOEREN, *Kerkelijke instellingen ...*, blz. 196, 344-345; A. BLAISE, *Lexicon latinitatis medii aevi*, Turnhout, 1986, blz. 573, art. *matricularius* (*marguellaris*), nr. 2; enzovoort). Een domthesaurier Hugo wordt namelijk genoemd in 1181 (J.-P. GERZAGUET, *Les chartes ...*, blz. 307-308 nr. 218, 421^b, 460^a; vgl. verder, §9). In dat geval kunnen we deze, toevallig overeenkomende, gegevens rustig buiten beschouwing laten.

⁵⁸⁶ Zie verder, §9: Hugo van Morchies jr. (in het obituarium werd zijn waardigheids-titel na zijn benoeming in 1146/48 bijgeschreven).

⁵⁸⁷ Naderhand voorzien van aanvullingen door, onder meer, ObitD, de derde vaste medewerker van het Kamerijkse jaargetijdenboek.

⁵⁸⁸ Voor de begindatum (het afsluiten van het oorspronkelijke obituarium): zie hoger, §5. Als de daar voorgestelde identificatie van scriptor ObitB met cantor Robert I bijval mocht oogsten – hij moet het trouwens geweest zijn die de kolommen van de *diaconi* (wel nog steeds aangevuld met de *acoliiti*) en de *subdiaconi* op correcte wijze heeft omgewisseld –, kan de terminus ante quem op 1139 (zie verder, §15) gelegd worden.

uiteenlopende tijdvensters en opgeschreven in afwijkende schrifttypes, in dezelfde rij kunnen opdagen, en omgekeerd eenzelfde individu in meerdere kolommen kan opduiken. De grote vraag is of de genoemde bewerkingen, al kort na het opstel van de oorspronkelijke inschrijvingslijst ingezet, gericht en gewetensvol uitgevoerd werden. Het is, anders gezegd, kwestie van te weten of alle kanunniken die vroeg of laat, sinds ongeveer 1116, lid zijn geweest van het domkapittel, bij overlijden (primo) of ontslag (secundo) ook werkelijk doorgestreept werden, of elke pasbenoemde kapittelheer de facto ingevuld werd, en wel op de plek en de rang van zijn voorganger⁵⁸⁹ in de vrijgekomen prebende, of er geen domheren toegevoegd werden zonder schrapping van de vorige titularissen (waardoor in feite achterblijvers in de huidige nomenclatuur ingeslopen kunnen zijn).

Het knelpunt blijkt, bij nader toezien, de juiste betekenis van de term “cantores” te zijn. Als men de indeling van het matrikel in verschillende secties als een afdalende rangorde, zoals eigenlijk voor de hand ligt⁵⁹⁰, wenst te interpreteren, zouden de *cantores* gelijk te stellen zijn met de “*pueri*” uit het *Obituarium Cameracense*, de Kamerijkse schenkerslijst en de Kamerijkse oorkonden: die kapittelleden-minoristen⁵⁹¹ die alleen de lagere wijdingen ontvangen hadden. Als men, ter toetsing van dit institutionele schema, de werkwijze bij overgang naar een hogere wijdingsgraad (tertio) gaat nakijken, moet men wel onvermijdelijk de stellige indruk opdoen dat de ganse ledenadministratie slordig, ongeordend of althans niet volgens een logisch patroon gevoerd werd, dat onzorgvuldigheden in deze kladlijst legio waren, dat bijvoorbeeld meerdere kapittelleden werden ingevuld bij een hogere categorie zonder dat

⁵⁸⁹ Vermelden we nog een andere, a priori uitzonderlijke, eventualiteit: werd de voorgeschreven ingreep bij het aantreden van een naamgenoot uit dezelfde familie (maar dan binnen de periode dat aan deze lijst werd verder gewerkt), gewoon overgeslagen? Ook deze laatste hypothese is niet houdbaar, vermits bv. Hugo Abbas sr. (zie verder, §8) bij lange na niet tot de gewaande einddatum 1144 leefde en, in een ander kanunnikengeslacht, Hugo van Morchies jr. (zie verder, §9) zich eerst een poos na die scharnierdatum echt zou manifesteren.

⁵⁹⁰ Zo wordt dat overduidelijk begrepen door J.-L. LEMAÎTRE (met zijn brede kennis van de necrologische en aanverwante bronnen), *Répertoire ...*, dl. II, blz. 493^a (nr. 1836, f° 57 v°-[5]8): “Liste de dignitaires, sur 4 col. a) *presbyteri*. b) *subdiaconi*. c) *diaconi*. d) *cantores*”, en gesuggereerd door A. MOLINIER, *Manuscrits ...*, blz. 76, nr. 229, fol. 57-58: “Liste des membres du chapitre de Cambrai au XIIe siècle, datée de 1144”, en door J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes ...*, blz. 149, vn. 9: “une liste des membres du chapitre cathédral datée de 1144” (telkens zonder enige verwijzing naar de koororganisatie).

⁵⁹¹ Zie §7: 7.15. Tijdens de vroege middeleeuwen was het cantoraat (uiteraard niet te verwarren met de gelijknamige kapitteldigniteit) virtueel een wijdingsgraad tussen deze van acoliet en lector: R. BAYART, *Chantres*, in *Dictionnaire de droit canonique*, dl. III, Parijs, 1942, kol. 512, nr. I-2.

ze consequent doorgehaald werden in hun vorige graadklasse, zodat hetzelfde individu tot driewerf toe kon voorkomen. Deze indruk wordt nog versterkt doordat het register op zeker ogenblik in onbruik is geraakt of buiten gebruik werd gesteld, zonder dat het personeelsverloop tot het einde toe plichtsgetrouw geactualiseerd werd: dat abrupte stopzetten van de lijstvoering⁵⁹² in matrikel I, maakt het schijnbaar nog bewerkelijker om een vaste lijn te trekken.

Dat teleurstellende uitgangspunt is nochtans vals, of minstens overdreven. Toegegeven, de registervoering is, naar hedendaagse normen, op verre na niet voorbeeldig opgezet, maar hoofdzak is dat er desalniettemin een bepaald en efficiënt systeem verborgen zit in deze ogenschijnlijk wanordelijke aanpak. Er valt immers veel meer te zeggen voor een andere interpretatie van de uitdrukking "*cantores*". Deze klassering wordt hier namelijk als verzamelnaam⁵⁹³ gebezigd voor alle actieve koorleden⁵⁹⁴, ongeacht hun wijdingsgraad, die in de boekhouding van de domthesaurier⁵⁹⁵

⁵⁹² Daardoor kan uit deze eindversie ook geen conclusies getrokken worden voor de berekening van het loopbaaneinde van de niet-geschrapte leden. Voor wie zich, meer bepaald, afvraagt waarom Hugo S. (indien gelijk te stellen met Hugo van Fosses) na zijn resignatie niet verwijderd werd uit de minuutlijst I, ligt hierin de verklaring. Dergelijke gang van zaken was in deze eerste versie van het kapittelmatrikel immers geen uitzondering: de twee homologe medekanunniken, waarover verder (§8-9), staan er eveneens nog onaangeroerd opgetekend. In ledenlijst II, die over een langere periode geüpdatet werd, zijn ze daarentegen wel alle drie verwijderd bij de subdiakens, en zijn Hugo A. en Hugo S. ook bij de cantores verdwenen. En trouwens, in lijst III, die een iets jonger ledenbestand van het domkapittel weergeeft, is Hugo S. van "Fosses" ipso facto geroyeerd.

⁵⁹³ J.-F. NIERMEYER en C. VAN DE KIEFT, *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden, 1954/76, blz. 128^b-129^a, s.v. *cantor*, nr. 1; vgl. E. HABEL en F. GRÖBEL, *Mittellateinisches Glossar*, Paderborn, 1931, kol. 46, art. *cantor*; C. COPPENS, *Praktisch handboek van het liturgisch Latijn*, dl. II: *Beknopt woordenboek*, Turnhout, 1943, blz. 26^b, art. *cantor*; A. BLAISE en H. CHIRAT, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Turnhout, 1967², blz. 129^a, art. *cantor*. Vgl. ook H. LECLERCQ, *Chantres*, in *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, dl. III, Parijs, 1914, kol. 344-365.

⁵⁹⁴ Aanschouwen we hier ten andere niet het prille begin van de grootse koortraditie die zich in de kathedraal van Kamerijk in latere eeuwen zal ontwikkelen (vgl. J. HOUDOY, *Histoire artistique de la cathédrale de Cambrai, ancienne église métropolitaine Notre-Dame*, Rijsel, 1880 (Genève, 1972², blz. 81-82; CH. VAN DEN BORREN, *Le moyen âge, in La musique en Belgique du moyen âge à nos jours*, Brussel, 1950, blz. 37; I. BOSSUYT, *De Vlaamse polyfonie*, Leuven, 1994, blz. 21)? En mogen we in dat licht niet het belang, retrospectief bekeken, onderstrepen van koraal Hugo van "Fosses" en zijn medezangers?

⁵⁹⁵ Gezien het een lijst van zangers betreft, zou men in de eerste plaats aan de domcantor als opsteller kunnen denken. Dat is echter niet noodzakelijk, of zelfs eerder af te raden: niet de cantor, die ook daaronder zijn manschappen wel herkende, maar de domthesaurier had voor zijn begroting dergelijke boekhoudkundige steun nodig; buitendien is de lijst helemaal niet uitsluitend aan de koorleden gewijd (pas in vijfde orde), maar aan het hele capitulaire namenbestand.

figureerden. Omdat ze kennelijk bij de *distributiones cottidianae* recht hadden op enige vergoeding na iedere zangstonde, werden ze als dusdanig gezamenlijk geboekt op de, vanaf ca. 1116 uitgeschreven, “loonlijst” van de redacteur-thesaurier⁵⁹⁶. In hoofdzaak gaat het om subdiakens: bij vergelijking stelt men vast dat telkenmale een heel namenblok⁵⁹⁷ uit de afdeling van de *subdiaconi*, in dezelfde volgorde en – dat is doorslaggevend – door dezelfde hand, overgenomen werd in het vak van de *cantores*⁵⁹⁸. Hugo M en Hugo S komen dan ook opnieuw voor onder de kerkzangers⁵⁹⁹, vergezeld van hun respectieve collega’s uit de klasse der subdiakens. Vermits de koorlijst, voor zover het ons onderwerp aanbelangt, gewoon een duplicaat⁶⁰⁰ is van de subdiakenale kolom, mogen we ons, bij de studie van matrikel I, geredelijk op laatstbedoelde hiërarchische tabel toeleggen. Maar wat nog belangrijker is: dankzij de vernieuwde interpretatie van deze vier- of beter vijfledige namenlijst, komt ze, op het vlak van nauwkeurigheid en betrouwbaarheid, in elk van de kolommen plots in een heel ander, en veel gunstiger, daglicht te staan.

Matrikel (en gedeeltelijke “loonlijst”) I zou in principe al kort na 1116 kunnen begonnen zijn. Na vergelijking met de nomenclatuur van het domkapittel ca. 1119/21⁶⁰¹ wordt echter alras klaar dat sommige meer zeldzame namen, genre Goiran⁶⁰², Hadwin⁶⁰³ of Hugoot⁶⁰⁴, niet geboekt zijn in deze tabellen (als ze hier ooit als domheer ingeschreven werden, moeten ze dus geradeerd geweest zijn), of in alle geval niet meer zichtbaar

⁵⁹⁶ Zie hoger, §5: ObitA.

⁵⁹⁷ Dat telkens zo’n heel contingent domheren tezamen cantor/puer zouden geweest zijn, en vervolgens, tegelijkertijd en in precies dezelfde orde (idem in lijst II/III), tot subdiaken gewijd zouden geweest zijn, komt totaal ongelofwaardig over.

⁵⁹⁸ Dezen gingen allengs mede de kern van het koor uitmaken: vgl. R. BAYART, *Chantres* ..., kol. 512, nr. I-2. Het optreden van zo’n qua leeftijd gemengde groep druist ten dele in tegen de gevestigde theorie van het louter uit kinderen samengestelde (P. DEMOUY, *Les pueri chori* ... (zie vn. 790), blz. 135-139) hoogmiddeleeuwse zangkoor.

⁵⁹⁹ Ingeval hun collega Hugo A. werkelijk niet onder de koristen opgenomen werd – mogelijk zit hij op de vijfde lijn van de vierde kolom verdoken onder de Hugo zonder toenaam –, kan gevoeglijk aangenomen worden dat het droevig gesteld was met zijn zangkunst. Hugo A. vormt echter niet het probleem: over zijn staat van dienst in het Kamerijkse domkapittel bestaat, blijkens de diplomatische (en necrologische) bronnen, niet de minste twijfel (zie verder, §8).

⁶⁰⁰ Hoe deze gang van zaken zich effectief, en op onweerlegbare wijze, vertaalt naar de zes naaste confraters (de kanunniken Gerold, Walcher, Walter, Rotbert, Gerard, Airulf: zie hierna) van Hugo van “Fosses”, wordt in §15 omstandig aangetoond.

⁶⁰¹ Zie hoger, §3; zie verder, §15.

⁶⁰² Zie verder, §15.

⁶⁰³ Zie verder, §9 en §15.

⁶⁰⁴ Zie verder, §7: 7.15, en §15.

zijn⁶⁰⁵. Dat zou tot de (al te) voorbarige conclusie kunnen leiden dat deze naamlijst niet kan ingezet worden voor onze doelstelling. Een ding staat echter vast: het schriftbeeld⁶⁰⁶ van het basispakket aan namen in lijst I is op zijn minst gelijklopend en verwant, en naar het zich laat aanzien⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ Indien Filip van Harveng (ca. 1100-1183), eerst prior (ca. 1130) en later abt (1156/57) van het premonstratenzer klooster van Bonne-Espérance (zie verder, §25), als jonge clericus werkelijk in Kamerijk opgevoed werd (G. SIJEN, *Philippe de Harveng, abbé de Bonne-Espérance. Sa biographie*, in *An. Praem.*, dl. XIV, 1938, blz. 39; N. WEYNS, *Filips van Harveng*, in *Nationaal biografisch woordenboek*, dl. IV, Brussel, 1970, kol. 330) – het lijkt trouwens niet meer dan redelijk dat hij de tonsuur, waarvoor hij op jeugdige leeftijd door zijn ouders aan de bisschop werd aangeboden, van de plaatselijke ordinarius (Harveng, in de buurt van Mons/Bergen, lag in de Kamerijkse aartsdiakenij van Henegouwen) ontvangen heeft en daarop zijn studies in Kamerijk verdergezet heeft –, en indien hij bovendien in het domkapittel thuishoorde – waar hij eerst met Hugo, en door diens bemiddeling met Norbert in contact kan gekomen zijn –, dan zou ook zijn afwezigheid in de kathedrale matrikels een van die raadselachtige gevallen zijn waar de teksttransmissie door en door fout gelopen is.

Als wetenswaardigheid: een wenk wordt ons in deze aangelegenheid misschien wel, weze het ongewild, gegeven door de premonstratenzer rewriter van een Antwerpse document uit 1148 (zie vn. 658), die, even misleid door de, tegenaan 1150 in kringen van de Orde algemeen bekende, antecedenten van de gereputeerde abt van Bonne-Espérance, tussen origineel en rescript blijkbaar een associatieve kopieerfout heeft begaan en werktuiglijk diens naam heeft opgenomen in de rangen van het Kamerijkse Onze-Lieve-Vrouwkapittel.

⁶⁰⁶ We hebben het, voor een goed begrip, zowel over alle morfologische aspecten van dit schrift: lettersoort, -type en -structuur, formaat, modulus, drukverdeling, ductus, schrijfsnelheid, schrijfhoek, verbindingswijze (vgl. §5, voor de beschrijving van de hand ObitA), als over het grafisch alfabet.

Wat dat laatste punt betreft: vooral de unciale (vgl. J. KIRCHNER, *Scriptura latina ...*, blz. [57], nr. 5, art. *Uncialis*; voor de S: nr. 8, art. *Uncialis*) majuskels A (met verlaagde dwarsstreep), E (van oorsprong een minuskel), F (met stijlvol geonduleerde dakstreep: alleen in het ObitA-gedeelte van matrikel II), G, H, I, R en S (met smalle koplus en brede, uitgelengde boog onderaan: in matrikel II, voor zover van ObitA) zijn, bekeken over het geheel van de aantekeningen van ObitA in het *Obituarium Cameracense*, en niettegenstaande de inherente en onvermijdelijke variaties, daarmee goed vergelijkbaarbaar; onder de postkarolingische c.q. romaanse minuskels – die als naar gewoonte minder onderhevig zijn aan de persoonlijke ductus van de scribent – kan vergelijkenderwijs gewezen worden op de a (met nagenoeg verticale stam), de e (met frequente schravering in de vorm van een haarlijn), de g (bestaande uit een bijna gesloten lus, en een oog met kaarsrecht horizontale afzet, die dient als oneigenlijke verbindingsstreep naar de volgende letter), de r (met gesticte tong), de platte t (met ietsje terugwijkende stok).

⁶⁰⁷ Zoals voldoende geweten, wordt elke als definitief bedoelde classificatie van schrijfhanden fel gehinderd door imponderabilia van infrastructurale, materiële (vgl. J. STIENNON, *L'écriture*, Turnhout, 1995, blz. 36), schrijftechnische (vgl. L. GILISSEN, *L'expertise des écritures médiévales*, Gent, 1973, blz. 50-54, 163-164), particuliere (vgl. J. LEMAIRE, *Introduction à la codicologie*, Louvain-la-Neuve (Ottignies), 1989, blz. 179), leeftijdsgebonden e.d. aard (J. STIENNON, *op. cit.*, blz. 97; voor een praktijkgeval: P. SPUNAR, *Palaeographical difficulties in defining an individual script*, in *Litterae textuales. A Series on Manuscripts and their Texts*, dl. IV, Amsterdam, 1976, blz. 64, 68). Een schriftexpertise ten gronde, die overigens buiten het bestek van dit essay valt, kan in

zelfs identiek, met het schrift van ObitA (uit 1116-1125)⁶⁰⁸; dat brengt mee dat we ons hier, schriftkundig gezien, op vaste grond begeven. Bovendien kan, in afwachting van een globale studie van het onomastisch bestand van lijst I, nu al opgemerkt worden dat naamdragers als Airulf, Bartholomeus, Erlebold, Eustaas, Gerold, Goswin, Walcher, Werinbold enzovoorts, alleszins onder de diverse wijdingsgraden van de capitulaire personeelsstructuur van 1119/21 prijken⁶⁰⁹.

Indien dat laatste argument nog niet beslissend zou zijn, is er bovenal de inschrijving te melden van ene kanunnik *Radewardus* (voor Kamerijk voorwaar een unieke naam), die zowel onder de koristen als onder de subdiakens opdaagt. De schrijfwijze met *ew* (in plaats van de enkele *u*)⁶¹⁰, duidt omiskienbaar op de Dietse⁶¹¹, meer bepaald – zoals onverwijld gaat blijken – Antwerpse⁶¹² afstamming van de betrokkene. De naam Radward werd tweemaal door een iets jongere hand ingevuld, en is telkens onder aan de rij, als een van de laatsten, ingeschreven. Wat speciaal de categorie der subdiakens betreft: *Hugo S* en *Hugo M* verschijnen er in de oorspronkelijke redactie, de eerste laag van de minuutlijst, terwijl *Hugo A*

dit geval dan ook meer als facultatief beschouwd worden, omdat we, zoals seffens zal blijken, kunnen beschikken over een inhoudelijk, meer bepaald prosopografisch oriëntatiepunt, dat in de gegeven omstandigheden een veel veiliger tijdsbaken oplevert (vgl. L. VESZPRÉMY, *On the margins of book and charter palaeography*, in *Dating Undated Medieval Charters*, Woodbridge-Boedapest, 2000, blz. 195: "In general, it is very hard to place undated manuscripts in the eleventh and twelfth century, without some features of content to guide us").

⁶⁰⁸ Zie hoger, §5. Nogmaals: diezelfde hand schreef ook de basistekst van matrikel II.

⁶⁰⁹ Men consulere de kanonikale ledenlijst van het Kamerijkse domkapittel: verder, §15 (volgens E. VAN MINGROOT, *Lijst der domheren*, loc. cit.).

⁶¹⁰ Vgl. J. VAN ACKER, *Antwerpen van Romeins veer tot wereldhaven*, Antwerpen, 1975, blz. 437^b, art. *Radewardus*, *villicus* (*Radewaart*). Het is niet ondenkbaar dat Radward zijn eigen naam zelf gespeld heeft ten behoeve van de enigszins beduusde notulist.

⁶¹¹ M.-TH. MORLET, *Les noms de personne sur le territoire de l'ancienne Gaule du VIe au XIIe siècle*, dl. I: *Les noms issus du germanique continental et les créations gallo-germaniques*, Parijs, 1971, blz. 182^a, art. *Radouardus*, *Radward*.

⁶¹² L. TORFS, *Nieuwe geschiedenis van Antwerpen*, dl. II, Antwerpen, 1866, blz. 27 (voor een naamgenoot Raduwardus als stadsschepen in 1146); J. VAN ACKER, *Antwerpen ...*, blz. 108 (1239). Vgl. ook een oorkonde (*Thesaurus diplomaticus*, W 03070, D 03357) van kapittelproost Reinier (1147-1187/96: F. PRIMS, *Geschiedenis ...*, dl. I: *Jong Antwerpen*, blz. 179 of blz. 126-127, art. *Rainerus*) van het O.-L.-Vrouwkapittel, uit 1148 (uitg.: P. GOETSCHALCKX, *Oorkondenboek der Witheerenabdij van S.-Michiels te Antwerpen*, dl. I, Ekeren-Donk (Antwerpen), 1909, blz. 18-19, nr. 8), die, benevens door Raduwardus scriptor, ook door een stadsschepen Raduwardus Tempus Dei is gevalideerd (vgl. *ibid.*, blz. 11-13, nr. 5, a° 1146; L. TORFS, *Nieuwe geschiedenis ...*, blz. 27, en vn. 3: in verbasterde vorm).

daar dicht bij aansluit⁶¹³; de afgekorte “achternaam” A staat bovenaan de rij, S in de bovenste helft en M halverwege, terwijl Radward een heel end verderop komt. Nog een supplementaire bescherming: ook onder de *cantores* werden Hugo S en Hugo M door de eerste schrijfhand ingevuld en werd Radewardus, veel meer naar achteren (en eens te meer in een vast namensegment), door een – meer bepaald: dezelfde – vervanger ingeschreven. Indien we de beroepsbezigheden en bijbehorende ambtsdata van deze geestelijke zouden kunnen opsporen, zouden we dus meteen over een betrouwbare tijdslimiet voor de drie geviseerde naamgenoten beschikken.

Nu was deze Radward van Antwerpen allesbehalve een onbekende. W. Petke⁶¹⁴ heeft op deskundige wijze gedemonstreerd dat hij zowel lid was van het Onze-Lieve-Vrouwkapittel te Antwerpen⁶¹⁵, het Sint-Romboutskapittel te Mechelen⁶¹⁶ en het domkapittel te Kamerijk, als – onder de ambtstitel *Raduardus curie imperialis capellanus*⁶¹⁷ – van de kapel en de kanselarij van Duits koning⁶¹⁸, later keizer Lothar III van Supplinburg (1125-1137). Voor zijn dienstperiode als kanunnik van het Sint-Romboutskapittel te Mechelen⁶¹⁹ is de richtdatum 1135⁶²⁰, maar zijn

⁶¹³ We herhalen: de bijnaam werd door de basishand geschreven, terwijl de lettertekens van de voornaam, wegens te fel vershoten, herschreven werd door een epigoon. Al is Hugo Abbas, heel scherp gesteld, paleografisch het minst beveiligd, dan is precies hij, we zegden het reeds, chronologisch-prosopografisch en biografisch dermate duidelijk ingebed dat zijn aanwezigheid hier boven alle twijfel verheven is (zie hierboven).

⁶¹⁴ W. PETKE, *Kanzlei, Kapelle und königliche Kurie unter Lothar III. (1125-1137)*, Keulen-Wenen, 1985, blz. 88-93, nr. 9, art. *Kapellan Radward*.

⁶¹⁵ É. DE MOREAU en A. DE GHELLINCK, *Répertoire ...*, blz. 468, art. *Anvers*, nr. I^b.

⁶¹⁶ *Ibid.*, blz. 489, art. *Malines*, nr. I^a; M. KOYEN, *Kapittels ...*, blz. 22, nr. 39, art. *Mechelen. St Rumoldus*.

⁶¹⁷ J. SCHULTZE, *Die Urkunden Lothars III.*, Innsbruck, 1905, blz. 37; H. BRESSLAU, *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*, dl. I, Berlijn, 1969⁴, blz. 486, vn. 3; W. PETKE, *Provenienz und Datierung des Evangeliars von Averbode*, in *Scriptorium. Revue internationale des études relatives aux manuscrits*, dl. XXXIII, 1979, blz. 211; H. JANSSENS, *De stichtingsoorkonden van de abdij van Averbode (1133-1139), gevolgd door enkele verdachte oorkonden uit de twaalfde eeuw*, in *An. Praem.*, dl. LXVI, 1990, blz. 25 (bekrachtigingsoorkonde voor de abdij van (Onze-Lieve-Vrouw en) Sint-Jan-de-Doper te Averbode, 1136).

⁶¹⁸ Vgl., aangaande hofkapelaan Radward, ook een oorkonde van Lotharius III voor het Antwerpse collegiaalkapittel, uit 1135 (uitg. E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, in *M.G.H., Diplomata regum et imperatorum Germaniae*, dl. VIII, Berlijn, 1957², blz. 107-108, nr. 69): “petitioni fidelis nostri magistri Rathwardi”.

⁶¹⁹ W. PETKE, *Kanzlei ...*, blz. 89; vgl. E. VAN MINGROOT, *Mechelen tussen Luik en Kamerijk*, in *De geschiedenis van Mechelen. Van heerlijkheid tot stadsgewest*, Tielt, 1991, blz. 38^a.

⁶²⁰ J. LAENEN, *Histoire de l'église métropolitaine de Saint-Rombaut à Malines*, dl. II, Mechelen, 1920, blz. 2; F. VAN DE WIJNGAERT, *Het ontstaan van het Sint-Romboutskapittel te Mechelen*, in *Handelingen van de Koninklijke kring voor oudheidkunde, letteren en kunst van Mechelen*, dl. LXXXIII, 1974, blz. 47-48 (onder voorbehoud van het anachronistisch stichtingsverhaal van het Mechelse kapittel).

benoeming moet daar⁶²¹ ongetwijfeld een weinig vroeger gezet worden⁶²². Ook zijn hoedanigheid van keizerlijk hofkapelaan is, voor zover uit de bronnen blijkt, in 1135-1136 geconcentreerd⁶²³, maar kan al in 1129/31 ingezet zijn geweest⁶²⁴. Maar wat ons meer interesseert, is zijn kanonikaat in de kathedraal te Kamerijk⁶²⁵: hij wordt als domheer⁶²⁶ opgevoerd in episcopale oorkonden van 1135⁶²⁷ en 1144⁶²⁸; over het jaar van zijn aanstelling hebben we het zo dadelijk.

Als kanunnik (1124-1170)⁶²⁹ aan de Antwerpse stiftskerk⁶³⁰ wordt hij nu eens als opsteller-schrijver van de capitulaire overdrachts-

⁶²¹ Er bestond in de middeleeuwen een Mechelse schepenfamilie Raduard, Raduaerd, Raduwaert of Radewaerd: J. LAENEN, *Histoire ...*, dl. II, blz. 190, vn. 3; R. VAN UYTVEN (dir.), *De geschiedenis van Mechelen ...*, op. cit., blz., 15^a, 61^a (vgl. blz. 14^a: blazoën); F. DE BRABANDERE, *Verklarend woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk*, dl. II, Brussel, 1993, blz. 1160^b, art. Rawart.

⁶²² Al was het maar als initiatiefnemer van de afstand, door zijn collega's uit het Kamerijkse domkapittel, van het altaar van Mechelen aan het Sint-Romboutskapittel, in 1134: F. VAN DEN WIINGAERT, *Het ontstaan ...*, blz. 48. Deze schenking werd in 1135 (zie hierboven) bekrachtigd door bisschop Lietard van Kamerijk "Petitioni dilecti et fidelis amici nostri Raduardi Machliniensis ecclesie canonici atque curiae imperialis capellani" (*Thesaurus diplomaticus*, W 03688, D 03988).

⁶²³ W. PETKE, *Kanzlei ...*, blz. 88-89, 91-92.

⁶²⁴ *Ibid.*, blz. 93. De auteur laat anderzijds opmerken dat ook andere leden van Lotharius' kanselarij nog leefden in de jaren zestig, zelfs zeventig, van de 12de eeuw – m.a.w. in de tijd van Koenraad III van Hofenstaufen, 1138-1152, meer nog, van Frederik I Barbarossa, 1152-1190; hij knoopt daar nochtans geen conclusies aan vast met het oog op een verlengde activiteit van keizerlijk notaris Radward.

⁶²⁵ *Ibid.*, blz. 89-90 (de auteur laat er Radwards kanonikaat in 1135 aflopen).

⁶²⁶ Een bijkomende vingerwijzing (voor wat ze waard is in deze al bij al moeilijk te evalueren bron): subdiaken Radward werd – evenmin als zijn collega's Hugo A., Hugo S. en Hugo M. (en anderen) – nooit geradeerd in het *Obituarium Cameracense*.

⁶²⁷ Oorkonde van bisschop Lietard van Kamerijk (*Thesaurus diplomaticus*, W 03072, D 03353), met signatuur van Raduardus canonicus (uitg.: P. GOETSCHALCKX, *Oorkondenboek ...*, dl. I, blz. 8-11, nr. 4).

⁶²⁸ Oorkonde van bisschop Nicolaas I van Kamerijk (*Thesaurus ...*, W 00880, D 01130), met signatuur van Radwardus clericus (de term wordt hier als verzamelnaam ingeschakeld voor alle ondertekenende kanunniken).

⁶²⁹ W. PETKE, *Kanzlei ...*, blz. 90 (met vermeldingen in 1124, 1148, 1168 en 1170), 91 (de mogelijkheid wordt opengelaten dat Radward, die aan het keizerlijke hof de magistertitel droeg, in Antwerpen kapittelscholaster was), 93; vgl. E. VAN MINGROOT, *De bischoppelijke stichtingsoorkonden ...*, blz. 51 (voor de jaren 1124-1148).

⁶³⁰ Als men beziet hoe Radward in een oorkonde (*Thesaurus diplomaticus*, W 03087, D 03368) van abt Thieboud of Dietbald (1162/64-1171) van de Sint-Michielsabdij, uit 1170 (uitg.: P. GOETSCHALCKX, *Oorkondenboek ...*, dl. I, blz. 42-44, nr. 22), midden tussen de premonstratenzer getuigen heeft plaatsgenomen (vgl. reeds M.-M. BAELEDE, *Stichting en vroegste organisatie van de Sint-Michielsabdij te Antwerpen (XIIe eeuw)* [licentiatsverhandeling], Leuven, 1960, blz. 31) – voor een drietal heel herkenbare namen van Antwerpse norbertijnen: zie het contract uit 1168 (*Thesaurus ...*, W 03086, D 03367) tussen kapittel en abdij te Antwerpen (uitg.: loc. cit., blz. 40-42, nr. 21), waar Radward als

akte⁶³¹ van 1124 tussen het Onze-Lieve-Vrouwkapittel en de pasgestichte Sint-Michielsabdij⁶³² voorgedragen⁶³³, en dan weer als opsteller van de capitulaire én de bisschoppelijke documenten uit dat jaar voor de premonstratenzer stichting vooruitgeschoven⁶³⁴. Beide thesen steunen op het tegenwoordig bestaande diplomatisch dossier⁶³⁵, doch die map kan niet ineens beoordeeld worden: voor de kapitteloorkunde “Qualiter prefata” van proost Hildolf⁶³⁶ moet een scherp onderscheid gemaakt worden tussen het zoekgeraakte of -gemaakte origineel, waar scriptor Radward vermoedelijk aan gewerkt heeft⁶³⁷, en het thans gepresenteerde rescript⁶³⁸ uit ca. 1148⁶³⁹, waar hij rechtstreeks geen uitstaans

oudgediende nog ondergebracht is bij de kapittelgetuigen –, wordt de stellige indruk gewekt dat de kanunnik-scriptor zich, helemaal op het einde van zijn leven, toch nog in de Sint-Michielsabdij (hij komt wel niet voor in het kloosternecrologium) heeft teruggetrokken. (Er is echter een maar bij: de inhoudelijke verhouding tussen en de echtheidsgraad van beide hier ingeroepen documenten verdienen nadere studie; twee van de in 1168 én in 1170 vermelde premonstratenzer getuigen waren namelijk in december 1168 overleden: *Obituarium ecclesiae S^{ci} Michaelis Antwerpiae*, uitg. P. GÉNARD, *Verzameling der graf- en gedenkschriften van de provincie Antwerpen. Arrondissement Antwerpen (Inscriptions funéraires et monumentales de la province d'Anvers. Arrondissement d'Anvers)*, dl. IV-1: *Antwerpen. – Abdijen en kloosters. Anvers. – Abbayes et couvents*, Antwerpen, 1859, blz. 160^a, art. *Remboldus*; blz. 160^b, art. *Tembaldus*).

⁶³¹ Reg. en uitg.: *Thesaurus diplomaticus*, W03070, D03350; P. GOETSCHALCKX, *Oorkondenboek ...*, dl. I, blz. 1-3, nr. 1.

⁶³² Zie verder, §25.

⁶³³ J. LAENEN, *Kerkelijk en godsdienstig Brabant vanaf het begin der IVe tot in de XVIe eeuw*, dl. I, Antwerpen, 1935, blz. 295, 297-298.

⁶³⁴ F. PETIT, *Norbert et l'origine ...*, blz. 166 (“l’actuaire Raduard”). Uit de inhoudelijke commentaar van F. Petit (*op. cit.*, blz. 167) valt af te leiden dat hij gebruikmaakte van het norbertijner rescript.

⁶³⁵ W. GRAUWEN, *Lijst van oorkonden waarin Norbertus wordt genoemd*, in *An. Praem.*, dl. LI, 1975, blz. 145-146, nrs. 13, 14 en 16.

⁶³⁶ F. MERTENS en K. TORFS, *Geschiedenis van Antwerpen sedert de stichting der stad tot onze tyden*, dl. I, Antwerpen, 1845 (1975²), *Naemlyst der Kapitteloversten*, blz. 556, art. *Hildolphus*; F. PRIMS, *Geschiedenis ...*, dl. I, *Proosten van het Kapittel van O. L. V.*, blz. 179 of blz. 126, art. *Hildolfus* (1124).

⁶³⁷ De uitdrukking van J. LAENEN, *Kerkelijk ...*, dl. I, blz. 297 (“de eigen bewoordingen van den Antwerpschen scriptor Raduardus”), bedoeld voor het Hildolf-charter, moet dan in die overdrachtelijke zin verstaan worden. Zie hierna.

⁶³⁸ Zie hierboven; voor een reproductie van het perkament: F. PRIMS, *Geschiedenis ...*, dl. I, blz. 96/97, nr. 10 (uitg. J. VAN ROEY, dl. I, blz. 90/91, nr. 21).

⁶³⁹ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden ...*, blz. 61-62 (heel strikt genomen: tussen 1135 en 1148). Ten gunste van het jaar 1148 pleit volgende bedenking: misschien hield het opkomen van het lumineuze idee voor een falsificatie, en het vinden van de nodige durf daartoe, uitgerekend in 1148, wel verband met de onbeschikbaarheid, de “pensionering” en/of het overlijden in de bisschopsstad, in de loop van dat jaar, van de strenge en oplettende kanselier Werinbald III (zie §3, §8-9 vn. en §15), wiens naam onder het authentische document van 1124 prijkte. Zijn naam wordt nog wel vermeld in

mee had⁶⁴⁰. Van de twee bisschoppelijke charters is enkel de titel “Pontificalis sollicitudinis” voor de Antwerpse collegiaal⁶⁴¹ diplomatisch echt⁶⁴² (zodat de bestaande norbertijner stichtingsbrief uit 1124 – correctie: ca. 1148 – buiten deze bespreking moet gehouden worden). Het authentische Antwerpse privilege uit 1124 was, getuige het oorkonde-lijk formulier, een destinatarisoorkonde⁶⁴³, en werd, ofschoon er zoals gewoonlijk enige courante Kamerijkse formules ingelast zijn⁶⁴⁴, beslist niet⁶⁴⁵ door de Kamerijkse kanselier Werinbald III opgemaakt⁶⁴⁶. Het diploma kan dus zeer wel door Radward geïnstrumenteerd zijn⁶⁴⁷: hij komt als momentaan “scriptor”⁶⁴⁸ van de begunstigde instelling⁶⁴⁹ als

de recognitio van het Nicolaas-charter van 1148 (én in de remake van kort nadien), maar tegen die tijd was dat ongetwijfeld, met betrekking tot het persoonlijk aandeel van de kanselier zelf, tot een weinigzeggende en tot de courante kanselarijstijl behorende formule verworpen (vgl. hoger, §3).

⁶⁴⁰ W. PETKE, *Kanzlei ...*, blz. 91, vn. 96; vgl. E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden ...*, blz. 52.

⁶⁴¹ Repr.: J. VAN DEN NIEUWENHUIZEN, *De archieven van het Onze-Lieve-Vrouw kapittel te Antwerpen (1124-1801) in het kathedraal en diocesaan archief*, Antwerpen, 1969, blz. X/XI; ID., *Onder de geestelijke hoede van het Onze-Lieve-Vrouwe-kapittel, in Antwerpen. Twaalf eeuwen geschiedenis en cultuur*, Antwerpen, 1986, blz. 65; J. VAN DAMME en W. AERTS, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal in Antwerpen*, Gent, 1993, blz. 3 (ingekort).

⁶⁴² Zie verder, §7: 7.69 (en de daar opgegeven verwijsplaatsen).

⁶⁴³ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden ...*, blz. 49-51 (uitwendig voorkomen, schrift, formulier).

⁶⁴⁴ *Ibid.*, blz. 52.

⁶⁴⁵ Zoals J. LAENEN, *Kerkelijk ...*, dl. I, blz. 295-296, nochtans laat uitschijnen (de auteur spreekt daarbij in een adem over de twee “afschriften” van het document “van de hand van Werinbaldus cancellarius”, zowel dat voor de Antwerpse collegiaal als het andere voor de premonstratenzers).

⁶⁴⁶ Dat de kanselier zich in de recognitio niettemin zowel scriptie als collatie van beide diploma’s schijnt toe te eigenen, was in beide gevallen een formalisme (vgl. E. VAN MINGROOT, *Kanzlei ...*, blz. 13, waar het document voor het Antwerpse kapittel als typisch voorbeeld van deze werkwijze aangehaald wordt).

⁶⁴⁷ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden ...*, blz. 51.

⁶⁴⁸ Als zodanig opgenomen door J. HARDY, *Onderzoek naar de kapittelfuncties in het Onze-Lieve-Vrouwekapittel te Antwerpen (1124-1257/58)* [licentiaatsverhandeling], Leuven, 1965, blz. 69-70, 134.

⁶⁴⁹ Wat nog de mentaliteit van Radward en zijn medekanunniken aangaat: het is tegenwoordig een uitgemaakte zaak dat het wantrouwen van een aantal historici omtrent de ketterse theorieën van het Antwerpse kapittel uit 1119/24 in feite moet toegeschreven worden aan een tendentieuze interpretatie van de kapitteloorkonde, en derhalve volkomen misplaatst is (zie laatstelijk J. VAN MOOLENBROEK, *Conflict en demonisering. De volksprediker Tanchelm in Zeeland en Antwerpen*, in *Jaarboek voor middeleeuwse geschiedenis*, dl. VII, 2004, blz. 110-111; ID., *Een pastoraal offensief in Antwerpen. Norbertus, de volgelingen van Tanchelm, en de stichting van het Sint-Michielsklooster in 1124*, in: H. JANSSENS (ed.), *Norbertijnen en zielzorg*, Averbode (Scherpenheuvel-Zichem), 2005, blz. 15-16).

eerste, om niet te zeggen als enige, in aanmerking voor het opmaken⁶⁵⁰ van deze destinatarisoorkonde⁶⁵¹. Even waarschijnlijk had hij ook al het verloren originele Hildolf-charter uit 1124⁶⁵², waar tekstuele inspiratie voor het bisschoppelijke discours werd gehaald⁶⁵³, opgesteld⁶⁵⁴.

Om, na deze Antwerpse excursie, even terug te keren naar de Kameerijkse kanunnikenlijst I: chronologisch gezien kunnen we, rekening houdend met de voorlopige ambtsdata van de daar geciteerde *Radewardus*, al niet heel ver meer uit de buurt van het kanonikaat van Hugo van Fosses zitten. Er is echter meer: een ongedateerd document⁶⁵⁵ van Burchard van Aken voor de priorij van Groot-Bijgaarden, uit 1125/30⁶⁵⁶, is mede geparagrafeerd door ene *Radyuardus de Antuerpia*. F. Prims⁶⁵⁷ heeft reeds het verband gelegd met de ons al vertrouwde Antwerpse scriptor⁶⁵⁸; W.

⁶⁵⁰ Over de (impliciete) mogelijkheid van enige schrijftraditie in het gewezen Sint-Michielskapittel: N. WEYNS, *Een Antwerps missaal uit de 12de eeuw*, in *Bijdragen tot de geschiedenis inzonderheid van het oud hertogdom Brabant*, dl. XLIX, 1966, blz. 10, 42.

⁶⁵¹ W. PETKE, *Kanzlei* ..., blz. 91, vn. 96, vindt voor de, slechts kortstondig ingeschakelde, keizerlijk notaris Radward geen overeenkomst met kanselarij- of destinatarisoorkonden van Lotharius III; hij wijst (*op. cit.*, blz. 88) ook de schriftkeuze van H. BRESSLAU, *Handbuch* ..., blz. 486, vn. 3, van de hand.

⁶⁵² In de subscriptio van de herschreven versie uit ca. 1148 wordt hij verrassenderwijs niet genoemd (zie echter hierna).

⁶⁵³ J. LAENEN, *Kerkelijk* ..., dl. I, blz. 297 (vermits het, naar blijkt, tweemaal om dezelfde redacteur gaat, kan men gelijkenissen tussen de twee documenten beter als hergebruik catalogeren).

⁶⁵⁴ Om latere schrijfactiviteit van Radward op te sporen, is verder zoekwerk – dat hier niet op het programma kan staan – in het kapittelarchief en andere archieffondsen vereist. Bijvoorbeeld is het origineel op naam van proost Reinier, uit 1148 (zie hierboven), opgetekend bij de bestemmelingen (de Sint-Michielsabdij), en meer bepaald door die anonieme schrijver van de bundel vervalste oorkonden uit 1124-1148 (E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden* ..., blz. 55), die in de abdij blijkaar ook het normale kanselarijwerk op zich nam (zie verder, §7: 7.70).

⁶⁵⁵ Reg.: S. BORMANS en J. HALKIN, *Supplément général à la table chronologique des diplômes imprimés*, dl. XI-1, Brussel, 1907, blz. 140 (1119/31); uitg.: E. DE MARNEFFE, *Cartulaire de l'abbaye d'Affligem et des monastères qui en dépendaient*, Leuven, 1894/1901, blz. 52-53, nr. 29 (1119/31; zonder verklaring).

⁶⁵⁶ E. VAN MINGROOT, *Liste* ..., blz. 54, nr. 7.100 (4 juni 1125/4 januari 1130); vgl. *Thesaurus diplomaticus*, W 01474, D 01731 (1125/30).

⁶⁵⁷ F. PRIMS, *Geschiedenis* ..., dl. II-4, blz. 10, nr. 11 (uitg. J. VAN ROEY, dl. I, blz. 647, nr. 11); E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden* ..., blz. 51.

⁶⁵⁸ De eerlijkheid gebiedt ons de lezer ervan te verwittigen dat de subscriptio van de surrogaatversie (1148) van het echte Hildolf-charter (1124) een "Radyuardus canonicus" en een "Radyuardus scriptor" herbergt, maar W. PETKE, *Kanzlei* ..., blz. 90, vn. 92, meent dat te mogen toeschrijven aan een ontdubbeling door de onwennige falsaris. Het kan inderdaad niet ontkend worden dat die evenzo geblunderd had in zijn bewerking (1148) van de Burchard-oorkonde (1124) voor de Antwerpse norbertijnen en daar een gelijkaardige persoonsvermenigvuldiging tot driemaal toe had aangedurfd (E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden* ..., blz. 57). De hypothese van W. Petke wint nog aan

Petke⁶⁵⁹ heeft, daarbij aanknopend, aannemelijk gemaakt dat deze kanuniek Radward van Antwerpen, die zich hier midden in de Kamerijkse en kathedrale sectie van de subscriptio ophoudt⁶⁶⁰, niemand anders was dan keizerlijk notaris Radward. Mits deze kleine nuance dat Radward in genoemd instrument wel aansluit bij de dignitarissen (proost, hoofdaartsdiaken, deken) van de Kamerijkse dom, maar dat de twee na hem getuigende kapelaans Ambroos en Arnold op dat ogenblik in Kamerijk niet bekend zijn, en dus eer als lokale geestelijken, bedienaars van de kerk van Bekkerzeel en/of van de kapel (en beginnend klooster, op tweeënhalve kilometer daarvandaan) van Bijgaarden⁶⁶¹ zullen dienstgedaan hebben – en, als laatstgenoemde ondertekenaars, opsteller-opgeschrijver van deze destinatarisoorkonde⁶⁶² van Burchard kunnen geweest zijn –, mag deze stelling onderschreven worden. Daardoor wordt het immers begrijpelijk hoe deze Kamerijkse domheer, geboortig uit het noorden van

waarschijnlijkheid als men ziet dat de betrokkene in de oorkonde van 1168 (zie hierboven) op zijn eentje als “Raduardus scriptor canonicus” wordt aangekondigd, hetgeen, in de heel aannemelijke veronderstelling dat zulks ook in 1124 al het geval was, inzicht geeft in het mechanisme van de ontdebbelende ingreep door de nogal stuntelige rewriter: hij schreef eerst “Raduardus canonicus” in, en toen hij iets later zijn vergissing had ingezien, voegde hij daar ook nog “Raduardus scriptor” aan toe (in zijn overeenkomstige rescript van de Burchard-oorkonde wordt dit personeelsprobleem gewoon doodgezwegen; of mis-schien was het daar eerder de recognitio die op naam van Radward stond, en leek het in 1148 al te gewaagd om deze formule nog bij leven van de betrokken scriptor te lenen). Om zijn onkunde in dezen te bewijzen en vast te stellen dat hij redactioneel tot alles in staat was, kan nog gewezen worden op zijn rescript (E. VAN MINGROOT, *art. cit.*, blz. 62) van de Kamerijkse oorkonde van 1148 (*Thesaurus diplomaticus*, W 03075, D 03356; uitg.: P. GOETSCHALCKX, *Oorkondenboek* ..., blz. 15-18, nr. 7), van hetzelfde jaar (pseodo-orig.: ANTWERPEN, *Stadsarchief*, nr. K 420), waar dezelfde rewriter erin slaagt de naam “Pippinus” (J.-P. GERZAGUET, *Les chartes* ..., blz. 483^a, art. *Pippinus*; vgl. blz. 481^a, art. *Pépin*: “chan. De Cambrai”) uit het origineel te lezen als “Philippus” (zie hierboven, voor een zo rationeel mogelijke verklaring – ten aanzien van Filip van Harvengt – voor deze mis-sing), en het vervolgens niet schuwt deze inschrijving terug uit te strepen (in plaats van uit te krabben) en ongeneeerd te vervangen door de lezing (vgl. idem in drie cartulariumcharters: P. GOETSCHALCKX, *ed. cit.*, blz. 13, a° 1146; blz. 26, a° 1154; blz. 30, a° 1155; quid?) “Puppinus” (sic; op het thans nog bewaarde bisschoppelijk origineel is er nochtans geen sprake van enige leesmoeilijkheid in de capitulaire getuigenlijst, en evenmin bij P. GOETSCHALCKX, *ed. cit.*, blz. 17). Conclusie: de ontdebbeling van Radward moet eind jaren veertig van de 12de eeuw gesitueerd worden, maar kan andersom niet als richtinggevend voor 1124 beschouwd worden.

⁶⁵⁹ W. PETKE, *Kanzlei* ..., blz. 89-91.

⁶⁶⁰ *Ibid.*, blz. 89-90 (1119/31): “... wird ein Radyuardus de Antuerpia mitten unter Angehörigen des Domklerus von Cambrai als Zeuge genannt”.

⁶⁶¹ A. MEYER, *Abbaye de Grand-Bigard*, in *Monasticon belge*, dl. IV-1, Luik, 1964, blz. 221 (die de Bekkerzeelse oorkonde in 1114/30 plaatst).

⁶⁶² E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. III, blz. 643-644.

het bisdom, wegens zijn dialectkennis door de bisschop werd meegetroond naar het verlijden van dit West-Brabantse diploma; daarzonder is er geen aanvaardbare reden te bedenken waarom deze Antwerpse Radward zich in West-Brabant met een transactie in het landelijke Bijgaarden (tegenwoordig een deelgemeente van Dilbeek) of Bekkerzeel (nu onder Asse) zou komen moeien zijn.

Dat gezegd zijnde, moeten we nog even terugkomen op de approximatieve datering 1125/30, in de praktijk 1125/29⁶⁶³, van het kwestieuze document, kostbaar als deze tijdsaanduiding is voor het ter studie liggende benoemingsjaar van Radward. Het ingangsjaar houdt verband met de benoeming van de, hier signerende⁶⁶⁴, Kamerijkse aartsdiaken Gerard van Antwerpen (1125-1146)⁶⁶⁵, en de eindterm met het overlijden van bisschop Burchard⁶⁶⁶. Om de betekenis van Radwards optreden voor onze eigenlijke vraagstelling, de impact namelijk van zijn jaar van aanstelling op de ontstaanstijd van de Kamerijkse ledenlijst I (en op de chronologische situatie van Hugo in deze bron) ten volle te optimaliseren, moeten we alsnog trachten deze relatieve datering verder te verfijnen. Enige tijd geleden hebben wijzelf, bij het beëindigen van de tekstherstelkritische studie van de oorkondelijke subscriptio⁶⁶⁷, voor deze bisschopsoorkonde reeds het werkjaar tussen 4 juni 1125 en 4 juni 1126 vooruitgeschoven⁶⁶⁸: het leek niet onredelijk het charter, wegens de nog niet toegekende aartsdiakenale titulatuur van domproost, en vanaf 1126 ook aartsdiaken, Erlebold II⁶⁶⁹, tussen 4 juni 1125 en 4 juni 1126 te dateren, ware het niet dat de verkenning van het aartsdiakenale college uit die jaren nog niet afgerond is⁶⁷⁰. Er is echter

⁶⁶³ Vgl. hoger, §5.

⁶⁶⁴ Voor de eerste term moet, met het oog op de samenstelling van de subscriptio, klaarblijkelijk gesteund worden op de geëmmende tekstversie (vgl. E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. III, blz. 642-643, nr. 252): "S. Erlebaldi prepositi. S. Gerardi archidyaconi. S. Johannis archidyaconi. S. Oylardi decani. S. Radyuardi de Antuerpia. S. Ambrosii capellani. S. Arnoldi capellani".

⁶⁶⁵ E. VAN MINGROOT, *De stichtingsoorkonde* ..., blz. 632 (1125-1147); L. HUBERT, *Haut clergé et noblesse dans le diocèse de Cambrai de 887 à 1200* [licentiaatsverhandeling], Leuven, 1972, *Annexes*, blz. 27, nr. 29, art. *Gérard* (1126-1146). Vgl. verder, §15.

⁶⁶⁶ Zie hoger, §5.

⁶⁶⁷ Zie hierboven; vgl. J. VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*, dl. VI, s.l., 1967, art. *Bekkerzeel*, dl. VI, blz. 40, die moest werken met een gecorrumpeerde versie van de ondertekenaarslijst (gebaseerd op E. DE MARNEFFE, *Cartulaire* ..., blz. 53 en vn. 1).

⁶⁶⁸ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. III, blz. 643.

⁶⁶⁹ Zie verder, §10 en §15.

⁶⁷⁰ Vgl., voor dat complexe benoemingsproces, ook L. HUBERT, *Haut clergé* ..., *Annexes*, blz. [12], tabel VIII; blz. 27 (en 38), nr. 28, art. *Erlebold* (1126-1130), waar het document voor Groot-Bijgaarden opvallenderwijs niet in rekening gebracht wordt.

meer: 1126 was een overgangsjaar in het aartsdiakenaat Brabant, waarin beide titularissen uittredend waren en een nieuwe dignitaris te benoemen stond⁶⁷¹; het wegblijven van de, in soortgelijke aangelegenheid bevoegde, om niet te zeggen onmisbare, aartsdiaken van Brabant, verplaatst ons hier nogmaals onomwonden in hetzelfde jaar 1126. Komt daar, heel opmerkelijk, bij dat J. Verbesselt⁶⁷² op geheel onafhankelijke manier, redenerend op inhoudelijke gronden (samenhangend met de historiek van de parochie Bekkerzeel en van de priorij van Groot-Bijgaarden), voor dit instrument tot eenzelfde chronologische slotsom is gekomen: “rond 1126”⁶⁷³. Dat sterkt ons in de overtuiging dat veilig teruggegrepen kan worden naar de vermelde, beter afgelijnde, datering van het stuk in 1125/26 – hetgeen de benoemingsdatum van Radward in Kamerijk nog raker afbakt⁶⁷⁴.

Dat deze Radward, de gedoodverfde opsteller van de twee herschreven Antwerpse *deperdita*, die blijkbaar al in of rond 1126 te Kamerijk aangesteld werd, in het jaar 1124 in zijn oorkonedictaat – zoals medegedeeld – slechts geringe affiniteit verradt met de Kamerijkse kanselarijstijl, kan er op duiden dat hij in laatstgenoemde stad niet veel vroeger dan 1126 geprebendeerd werd als subdiaken. Als men voor zijn Antwerpse titulaat de equatie scriptor = subdiaken, zoals die voor de organisatie van de bisschoppelijke administratie gold⁶⁷⁵, mag aanhouden – en waarom niet? –, blijft het evenwel denkbaar dat de inschrijving van Radward in het Kamerijkse organogram al van het bewuste jaar 1124 dagtekent, en dat hij al vroeger op dat jaar⁶⁷⁶ door het Kamerijkse domkapittel aangeworven is

⁶⁷¹ Vgl. E. VAN MINGROOT, *Burchard van Aken* ..., kol. 208; zie §15.

⁶⁷² J. VERBESSELT, *Bekkerzeel* ..., blz. 43.

⁶⁷³ Ofschoon ongelukkiglijk vertrokken van de door E. DE MARNEFFE, *ed. cit.*, blz. 52, voorgestelde, maar inexacte (A. MEYER, *Abbaye* ..., blz. 221, vn. 2) tijdsfork 1119/31 (J. VERBESSELT, *art. cit.*, blz. 40), ontkracht hij tegelijkertijd toch op behendige wijze (*ibid.*, blz. 38-42) de argumentatie van J. LINDEMANS, *Toponymie van Bekkerzeel*, in *Eigen schoon en de Brabander*, dl. XXXIII, 1940, blz. 325 (Id., *Bekkerzeel*, Leuven-Brussel, 1940, blz. 5), die het document ten name van Burchard (“1113-1131”), op goedgevonden doch onvoldoende solide gronden, in 1131 had ondergebracht.

⁶⁷⁴ Deze jaardatum stemt ook op onverhoopte wijze overeen met schriftdatering en daaruit volgend tijdsvenster van de Kamerijkse hand ObitA (zie hoger, §5), en bevestigt ons eerdere voorstel om deze scriptor als eerste redacteur van het ter discussie staande matrikel te zien.

⁶⁷⁵ Zie verder, §14.

⁶⁷⁶ Richtdatum wordt dan de publicatio van de verloren (E. VAN MINGROOT, *Liste* ..., blz. 46, nr. 7.32, 1116/19), maar in 1124 als vooroorconde integraal geciteerde, bisschoppelijke stichtingsbrief voor het Antwerpse Sint-Michielskapittel. Voorts over de relatieve datering van dit stuk: F. PRIMS, *Geschiedenis* ..., dl. II-4: “*Fastes*”. *Regesten. Zegels. Munten*, Brussel, 1931, blz. 28, nr. 2 (uitg. J. VAN ROEY, *Geschiedenis* ..., dl. I, blz. 656-657, nr. 2): 1114/19; E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. II, blz. (511-513)

geweest. Als we daar staat konden op maken⁶⁷⁷, zou dat voor de chronologische argumentatie mooi meegenomen zijn; maar om op veilig te spelen, blijft het jaartal “1126 ongeveer” ruwweg de beste keus voor de Kamerijkse benoeming van Radward⁶⁷⁸. Hoe het ook weze, nu we weten dat hij tussen 1124 (zomerseizoen)⁶⁷⁹ en 1126 (of, voor wie nog niet overreed is door ons pleidooi, ten allerlaatste in 1129/30) het lidmaatschap van het Kamerijkse domkapittel verwierf, wordt, door toedoen van Radward van Antwerpen, de tijdslijn van de drie Hugo’s, die in het vak der subdiakens van het Kamerijkse organogram I overduidelijk, zowel paleografisch als (chrono)logisch, een flink stuk vóór hem gesitueerd zijn, perfect verzekerd.

Nogmaals terug nu naar de Kamerijkse matrikels. De terzake gevolgde werkhypothese kan, achteraf bekeken, bepaald gelukkig genoemd worden:

512, nr. 182: 1116/19; J. VAN MOOLENBROEK, *Een pastoraal offensief* ..., blz. 13 (hernoemen in: J. VAN MOOLENBROEK, *Wonderen voor alledag. Elf opstellen over godsdienst en samenleving in de middeleeuwen*, Hilversum, 2006, blz. 19): 1116/19, of liever 1117/18. Zie verder, §7: 7.69, en §25.

⁶⁷⁷ Hier mag ook meespelen dat sommige historici de eerste twaalf kanunniken van het oorspronkelijke kapittel als gezonden door Burchard (M. MERZ, *Norbertus* ..., blz. 94; F. DUBAL, *Vida* ..., f° 66 v°; L. LEFORT (ed.), *Saint Norbert* ..., blz. 61; J. SCHOLZ, *Vita st. Norberti* ..., blz. 39; J. COLLIN DE PLANCHY en É. DARAS, *Le bienheureux* ..., blz. 283; J. COLDEFY, *Études* ..., blz. 45; M. GEUDENS, *The Life* ..., blz. 82; C.-J. DESTOMBES, *Histoire* ..., dl. II, blz. 65 (“douze prêtres”); G. MADELAINE, *Histoire* ..., blz. 274 of blz. 239; J. ANDRÉ, *Prince* ..., blz. 95; J. ALMIRA DE SAINT CLET, *Saint Norbert* ..., blz. 118; R. FREDETTE, *Norbert de Gennep* ..., blz. 26; enzovoort), ondervestaan als Kamerijkse kapittelheren (C. KIRK FLEET, *History* ..., blz. 165: “In the year 1119 good bishop Burchard sent thither twelve of his canons”), voorstellen. Kan men, na de hier geschilderde avonturen van Radward, besluiten dat deze, ofschoon niet gestaafde, voorstelling van zaken wel een zweem van waarheid bevat, in die zin dat de afgestuurde geestelijken niet-gegradueerde Kamerijkers kunnen geweest zijn? Nu, de namen Hildolf, Radward of Hildewijn (de kanunnik-plebaan van Antwerpen: zie verder, §17) klinken niet erg Romaans, maar anderzijds kan de personeelskeuze van de bisschop op gerichte wijze gebeurd zijn. Een feit is zeker: volgens de enige hier toepasselijke én geloofwaardige bron heeft alleen Radward van Antwerpen in Kamerijk een beneficium veroverd. Maar moeten we dit opmerkelijke parallelisme in het personeelskader van de beide betrokken kapittels nu ja dan nee voor toevallig houden?

⁶⁷⁸ Zelfs indien we, in de vervalste Antwerpse Hildolf-oorkonde van 1124, de voorstelling met twee Radwards in de subscriptio laten primeren (J. HARDY, *Onderzoek* ..., blz. 138), dan verandert dat, ook in de meest onwaarschijnlijke – er is immers amper ruimte voor één Radward in de diplomatische bronnen – veronderstelling dat ze beiden opgenomen werden in het domkapittel (een als subdiaken, een als cantor-minorist – hetgeen echter, zoals uiteengezet werd, goed en wel indruist tegen de structuur van matrikel I), niemendal aan de draagwijdte van deze redenering.

⁶⁷⁹ Zie verder, §25.

het is effectief de minuutlijst I, met de drie nader benoemde subdiakens verspreid over de tabel, die voor onze zoektocht naar Hugo van Fosses de meeste vooruitzichten biedt. Als de daar geregistreerde *Hugo A* en *Hugo M* respectievelijk Hugo Abbas en Hugo Morcheiensis zijn⁶⁸⁰, dan zou *Hugo S*⁶⁸¹ aan Hugo van Fosses kunnen gelinkt worden. Hoe is deze initiaal echter te interpreteren? Gaat het om een plaatsaanduidend adjectief? Ten opzichte van Hugo van Fosses zouden desgevallend⁶⁸² drie deelgemeenten van het huidige Groot-Fosses van tel kunnen zijn: Sart-Saint-Lambert⁶⁸³, Sart-Eustache⁶⁸⁴ en vooral het in de middeleeuwen bezijden Fosses gelegen⁶⁸⁵ Sart-Saint-Laurent⁶⁸⁶.

Aangezien vooralsnog niet kan uitgesloten worden dat zulks een verkeerde inschatting is, en in de veronderstelling dat er voor deze, door een

⁶⁸⁰ Voor beide collega's van Hugo van Fosses: zie verder, §8-9. Pro memorie: de naam "Hugo Mor[...]" onder de cantores van matrikel II.

⁶⁸¹ Het hoeft niet gezegd te worden dat toenmaals bijlange niet alle eigennamen een hoofdletter droegen als initiaal. Ingeval hier nu een letter *s* uit het laatkarolingisch minuskelschrift (J. KIRCHNER, *Scriptura* ..., blz. [58], nr. 40b, art. *Carolina*) gebruikt ware geweest, had een gelegenheidsscribent, zonder er bij na te denken, het verband kunnen gelegd hebben tussen de opgaande *s* (met een "punt" ter hoogte van de tweede schrijflijn) en de minuskel *f* (met gekorte tong); dan zou men hier langs een omweg toch te maken kunnen hebben met de bijvoeglijke "familienaam" *flossensis*. Die mogelijkheid is natuurlijk volstrekt onbestaande bij de unciale, maar hier als minuskel gebruikte *s* (zie hierboven), en deze verklaringwijze – die wel moest gesignaleerd worden – maakt eigenlijk geen kans.

⁶⁸² Afgezien van vier huidige gehuchten van Fosses (maar: circuleerde er, mits ze al in de 12de eeuw zouden bestaan hebben, een Middellatijnse schrijfwijze van, beginnend met een *S*?), namelijk Scut-de-Poule of Scutpoule, Sechery, Stampia, Stierlinsart (E. GUYOT, *Dictionnaire* ..., 1951, blz. 150^a, art. *Fosse(-la-Ville)*; M. CHAPPELLE, *Coup d'œil* ..., blz. 3; vgl. A. JOURDAIN en L. VAN STALLE, *Dictionnaire* ..., blz. 411^a, art. *Fosse*).

⁶⁸³ Belg., prov. en arr. Namen, kant. en gem. Fosses-la-Ville, gehucht van Sart-Saint-Laurent (maar in de middeleeuwen onder Fosses). Vgl. M.-S. BOUCHAT en P.-P. DUPONT, *Sart-Saint-Laurent*, in *Gemeenten van België* ..., dl. IV, 1981, blz. (2768^a-2769^a) 2768^b.

⁶⁸⁴ Belg., prov. en arr. Namen, kant. en gem. Fosses-la-Ville (tijdens de middeleeuwen onder het "Luikse" Biesme). Vgl. M.-S. BOUCHAT en P.-P. DUPONT, *Sart-Eustache*, in *Gemeenten van België* ..., dl. IV, blz. 2767^b-2768^a; C.-G. ROLAND, *Toponymie* ..., blz. 27; A. CARNOY, *Origines* ..., dl. II, 1948, blz. 612, art. *Sart-Eustache*; J. DOUXCHAMPS, *Paroisses de Wallonie et leurs patrons*, Wépion (Namen), 2001, blz. 122, art. *Sart-Eustache*.

⁶⁸⁵ Hier past een bemerking. Zelfs al zou Fosses-la-Ville niet letterlijk de vaderstad van Hugo geweest zijn, en al zou hij rechtens bindingen hebben gehad met Sart-Saint-Laurent, dan doet men er toch goed aan in de praktijk de naam "Hugo van Fosses", volkomen ingeburgerd als hij is, gewoon te behouden: immers, de streek van Fosses wordt, weze het met enige onomastische aarzeling, door de *Vita A Norberti* als enige geografische indicatie opgegeven met betrekking tot Hugo (over de juiste betekenis en de reikwijdte van die inlichting: zie verder, §20), en het kapittel van Fosses blijft onverminderd zijn eerste kerkelijke thuishaven.

⁶⁸⁶ Zie verder, §19.

initiaal uitgebeelde, achternaam bij voorkeur een biografisch-prosopografische verklaring moet gevonden worden, hebben we de meest voor de hand liggende, paleografisch-tachygrafische en tegelijk inhoudelijke, interpretaties, op een rijtje gezet:

- *secundus*⁶⁸⁷, maar beide andere epitheta zijn nu net geen rangtelwoorden;
- *senior* in de betekenis van “de oudste” (van twee of drie), maar in die Latijnse gedachtegang lijkt, met het oog op het corresponderende *m[ino]r* in dezelfde tabel, de term⁶⁸⁸ *maior* verkieslijk, of beter: noodwendig;
- *senior* in de betekenis van feodaal heer⁶⁸⁹, maar het staat voorshands niet vast dat Hugo, ook al was hij van adel⁶⁹⁰, uit het huis van de heren van Fosses, of uit een andere heerlijke familie, gesproten is⁶⁹¹, terwijl er anderzijds merklijk meer zekerheid over bestaat dat zijn collega van Morchies in een seigneuriaal geslacht thuishoorde⁶⁹²;
- *senior* in de betekenis van priester⁶⁹³, maar dat klinkt – idem voor *sacerdos* – effenaf onlogisch in de rang der subdiakens (de eigennaam zou, alvast in deze tabel I, normaal naar het vak der *presbiteri* getransfereerd zijn geweest);
- *senior* in de betekenis van abt⁶⁹⁴, doch hieronder wordt uiteengezet dat Hugo, ten allerlaatste ter gelegenheid van zijn abtswijding in 1128⁶⁹⁵ (en eigenlijk al bij de mogelijke aanvang van zijn prioraat in 1123⁶⁹⁶), het Kamerijkse kapittel voorgoed vaarwel moet gezegd hebben; en

⁶⁸⁷ CH. MARTIN, *The Record Interpreter*, Hildesheim, 1969³, blz. 133^a. Let wel: de enkele *s* als suspensieve afkorting voor “*secundus*” blijft een uitzondering (vgl. bv. L.-A. CHASSANT, *Dictionnaire des abréviations*, Parijs, 1884⁵ (Hildesheim e.a., 1989⁸), blz. 87^b (met *us*-uitgang in de vorm van een “negen”).

⁶⁸⁸ F. ARNALDI en P. SMIRAGLIA, *Latinitatis Italicae medii aevi lexicon*, Florence, 2001², blz. 289^a, s.v. *magnus*; blz. 320^a, s.v. *minor*.

⁶⁸⁹ J.-F. NIERMEYER en C. VAN DE KIEFT, *Mediae latinitatis ...*, blz. 957^b, s.v. *senior*, nr. 14.

⁶⁹⁰ Het argument dat domheren doorgaans van adel waren (hetgeen, in brede zin genomen, zou impliceren dat de bijnaam “*senior*” op alle, of de meeste, collega’s van Hugo toepasselijk was), is in dit perspectief niet decisief, aangezien bij de daarrond opgezette studiën (zie verder, §10 vn.) volgens ons niet of onvoldoende het onderscheid werd gemaakt tussen de noties “adellijk” en “feodaal-heerlijk”.

⁶⁹¹ Zie hoger, §1-2; zie verder, §10 en §19-20.

⁶⁹² Zie verder, §9.

⁶⁹³ J.-F. NIERMEYER en C. VAN DE KIEFT, *Mediae latinitatis ...*, blz. 958^a, s.v. *senior*, nr. 15.

⁶⁹⁴ *Ibid.*, blz. 958^b, s.v. *senior*, nr. 17.

⁶⁹⁵ Zie verder, §7.

⁶⁹⁶ Zie verder, §17.

- anderzijds was *abbas*, zoals terloops reeds aangestipt werd, te Kamerijk de geijkte term (bijaldien men niet opzettelijk⁶⁹⁷ een synoniem verkoos, maar dat schijnt te vergezocht);
- *senex* als ouderdomsaanduiding, die evenwel bezwaarlijk voor Hugo in zijn Kamerijkse tijd kon gelden⁶⁹⁸;
 - *senex* in de betekenis van abt⁶⁹⁹, maar dat confronteert ons andermaal met het al geopperde bezwaar nopens deze alternatieve rangtitel;
 - *senior* in de betekenis van prior⁷⁰⁰: dat zou heel desnoods kunnen kloppen voor de situatie van Hugo in Prémontré tussen eind 1121⁷⁰¹ en halverwege 1123⁷⁰², maar dan alleen op voorwaarde dat het voorstel over zijn verlengde lidmaatschap van het Kamerijkse domkapittel, minstens tot 1123⁷⁰³, ingang vindt, en dat men het aan de slordige behandeling van voorliggende ledenlijst wijt dat het na 1123/26 overtollig geworden artikel niet verwijderd werd. Feit is anderzijds dat deze toch eerder monastieke terminologie inzake het prioraat⁷⁰⁴ allicht met voorrang binnenskamers, in het conventuele milieu, gangbaar was. Vandaar, waarom zou men het in de Kamerijkse ledenlijst zo moeilijk gemaakt hebben, en waarom zou men Hugo in voorkomend geval niet gewoon “p[rrior]” genoemd hebben?
 - *sacellanus*⁷⁰⁵ of *saccellus*⁷⁰⁶ in de betekenis van kapelaan, hetgeen voortreffelijk bij Hugo (en meerderen van zijn collega’s) zou passen⁷⁰⁷
 - tenminste indien het niet zo was dat de uitdrukking niet betuigd is in het Kamerijk van de vroege twaalfde eeuw⁷⁰⁸.

⁶⁹⁷ Gedwongen, om het onderscheid te maken met Hugo Abbas? Dat lijkt al te uitgekend.

⁶⁹⁸ Zie hoger, §2-3.

⁶⁹⁹ A. BLAISE, *Lexicon* ..., blz. 837^b, s.v. *senex*, nr. 1.

⁷⁰⁰ J.-F. NIERMEYER en C. VAN DE KIEFT, *Mediae latinitatis* ..., blz. 958^b, s.v. *senior*, nr. 18.

⁷⁰¹ Zie hoger, §4.

⁷⁰² Zie verder, §17.

⁷⁰³ Zie verder, §24.

⁷⁰⁴ D. VAN DE PERRE, *Die ältesten Klostersgesetzgebungen von Prémontré, Oigny, Cîteaux, Klosterrath und Arrouaise und ihre Beziehungen zueinander*, in *An. Praem.*, dl. LXXVI, 2000, blz. 47-54 (over het aanwenden van de digniteitstitels abt, proost en prior).

⁷⁰⁵ E. HABEL en F. GRÖBEL, *Mittelateinisches Glossar*, kol. 347, art. *sacellanus*; vgl. S. HAIDER, *Das bischöfliche* ..., dl. I, blz. 30, vn. 40.

⁷⁰⁶ A. BLAISE, *Lexicon* ..., blz. 808^b, s.v. *saccellus*.

⁷⁰⁷ Vgl. G. LIENHART, *Ephemerides* ..., blz. 45^{a-b}: “Ex Sacellano Burchardi Episcopi Cameracensis ...”; Id., *Spiritus* ..., blz. 13: nogmaals “Ex Sacellano Burhardi [sic] Episcopi Cameracensis ...”.

⁷⁰⁸ Andere denkbare termen als *sacrista*, *sacristanus*, *secretarius* ..., behoren al helemaal niet tot de vroeg-12de-eeuwse Kamerijkse woordenschat.

Na dit vruchteloze overzicht, rest, voor *Hugo S* uit de categorie der subdiakens van de Kamerijkse ledenlijst I, naar onze mening enkel de lezing *s[artensis]* of *[de] s[arto]*, en dat concreet als oorsprong-aanduidende “familienaam”, naar analogie met het iets verder volgende *m[orcheiensis]*, *[de] m[orcei(i)s]* of *[de] m[orcheies]*⁷⁰⁹. Aanvullend speurwerk moet die optie uitdiepen, en onder meer uitzoeken of deze herkomstnaam ook een patrimoniale of eventueel grondheerlijke betekenis had.

Laten we de kwestie nog even resumeren. Het was hier en nu voorzeker de geschikte plaats om de hulp in te roepen van de drie ledenlijsten, twee werkversies en een meer verzorgde tekst, die in het twaalfde-eeuwse obituarium van de Kamerijkse kathedraal zijn opgenomen. Vervolgens bleek het, om kort te gaan, methodologisch het verstandigst zich te concentreren op het gelid der subdiakens (en subsidiair op het afhankelijke gelid der koristen) in organogram I. Daar verschijnen op een bepaald ogenblik, opgetekend in hetzelfde schrift (voor de eerste kandidaat: enkel de toenaam), drie subdiakens met de naam Hugo, die respectievelijk de identificerende initialen A[bbas?], S[] en M[orcheiensis?] meekrijgen. Bij aanvang van de studie leek het er op dat men er ook hier, ingevolge de herhaalde schrappingen en vervangingen – zonder waarborg dat zulks op systematische basis gebeurde –, bij gebrek aan bijkomende informatie niet zeker kon van zijn dat *Hugo A*, *Hugo M* en *Hugo S* uit dezelfde generatie kwamen en dus gezamenlijk mochten geëvalueerd worden, en evenmin over welke twaalfde-eeuwse generatie het dan moest gaan⁷¹⁰. Des te meer omdat uit verdere navorsing nog zal blijken dat naar het midden van de twaalfde eeuw toe nog een tweede Hugo Abbas⁷¹¹, een tweede Hugo van Morchies⁷¹², een Hugo Magister⁷¹³, de al genoemde Hugo van Mœuvres⁷¹⁴, en bovenal een Hugo van Solesmes⁷¹⁵, actief waren in het Kamerijkse domkapittel⁷¹⁶. Het is ons echter, zo geloven wij toch, gelukt uit te rekenen hoe

⁷⁰⁹ Zie, voor deze variante schrijfwijzen en voor de feodaal-heerlijke inkadering van de naam: verder, §9.

⁷¹⁰ Om niet te spreken over de andere vijf (minstens), in kerkelijke en literaire middens overbekende, Hugo's die leefden “per ea tempora” (naar de uitdrukking van G. LIENHART, *Annotationes in vitam, & scripta B. P. Hugonis*, in *Sylloge* ..., blz. 291^a).

⁷¹¹ Zie verder, §8.

⁷¹² Zie verder, §9.

⁷¹³ Te vereenzelvigen met een van de andere vier kandidaten? Zie verder, §23.

⁷¹⁴ Zie hoger, §5; zie verder, §23.

⁷¹⁵ Zie verder, §23.

⁷¹⁶ Om nog maar te zwijgen van de iets oudere – dit vanwege hun vermelding in het *Obituarium Cameracense* – geestelijken, en a priori potentiële (maar in de diplomatische bronnen niet traceerbare) domheren (zie hoger, §5), als daar zijn de subdiaken Hugo van Chaus-

de lijsten in kwestie, of toch twee van de drie, al kort na de ingebruikneming (1113/16, met voorkeur voor 1116) van het obituarium opgestart zijn. Daarenboven leverde het beroep op hun Antwerpse ambtgenoot Radward, met een beter gestoffeerde biografie, ons voor de oudste lijst het jaar 1126 (of virtueel nog een paar jaren ervoor) op als *terminus ante quem*. We menen dan ook ruimschoots voldoende argumenten⁷¹⁷ ingebracht te hebben om te kunnen stellen dat we in dat matrikel I de inlagen voor de jaargangen 1116-1124/26 onder ogen hebben, en dat we derhalve mogen opteren voor de lichting van Hugo van “Fosses”. Geruststellend is daarenboven dat onze kandidaat, *Hugo S*, als subdiaken – laten we niet vergeten dat bisschoppelijk kapelaan Hugo die wijdingsgraad bezat – midden tussen zijn medekanunniken heeft plaatsgenomen⁷¹⁸: die omstanders uit het middelste compartiment van bedoelde kolom, met name Gerold, Walcher, Walter, Rotbert, Gerard en Airulf (nota bene ook teamgenoten, in strikt dezelfde rangorde, bij hun prestaties als koorzangers⁷¹⁹), waren in 1119-1121/23 vastbenoemde kapittelheren van de Kamerijkse kathedraal⁷²⁰. De vraag blijft evenwel: waar moet die *S* voor staan, welke initiaal heeft Hugo zich hier aangemeten? Onze voorkeur gaat uit naar een toponymische uitleg.

sée/Calseyde en de clericus Hugo van Tavelle, beiden begoed in de bisschopsstad zelf (vgl. in dat verband W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel* ..., blz. 21, die niet uitsluit dat ook domheer Hugo goederen in Kamerijk zelf had aangekocht – hoewel daar geen tastbare indicatie voor bestaat), en de diaken Hugo van Carnières (zie niettemin verder, §10 vn.).

⁷¹⁷ Zie, voor een andere aanzet in dezelfde richting, ook §19.

⁷¹⁸ In een breder perspectief bekeken: aangezien abt Hugo I van Prémontré als koorzanger-subdiaken ooit nauw betrokken was bij de goddelijke diensten in de Kamerijkse kathedraal (zie hierboven), moet het onderzoek naar de inspiratiebron (PL. LEFÈVRE (uitg.), *L'ordinaire de Prémontré d'après des manuscrits du XIIe et du XIIIe siècle*, Leuven, 1941, blz. VI), van de oudste premonstratenzer liturgie, waarvan de codificatie aan een initiatief van diezelfde Hugo wordt toegeschreven (*ibid.*, blz. XVIII; Id., *Prémontré, ses origines, sa première liturgie, les relations de son codex législatif avec Cîteaux, et les chanoines du Saint-Sépulcre de Jérusalem*, in *Anal. Praem.*, dl. XXV, 1949, blz. 100; Id., *La liturgie de Prémontré. Histoire, formulaire, chant et cérémonial*, Leuven, 1957, blz. VI, 5, 7), en van de vroegste 12de-eeuwse koorgezangen (vgl. Id., *La liturgie* ..., blz. 152), dan ook niet ten dele – het was immers groepswork (Id., *L'ordinaire* ..., blz. V-VI) – op deze bisschopszetel toegespitst worden (de suggestie komt van H. Janssens O.Praem.)? Inderdaad, wanneer B. ARDURA, *Prémontrés* ..., 36, deze liturgie karakteriseert als een samenspel van ceremoniële componenten uit de “grandes églises françaises [lees: romanes]” en van “des éléments d'origine germanique”, moet de (gemengde) Kamerijkse liturgische traditie, die op dat domein Hugo's background uitmaakte, dan niet bijna onontkoombaar de (partiële) voedingsbodem geweest zijn van de norbertijner liturgie? Er is slechts een maar: hoe sprong Hugo om met de verre echo's uit het kapittel van Fosses met zijn verfijnde liturgische standaard (zie hoger, §1), waar hij tenslotte in opgegroeid was?

⁷¹⁹ Zie matrikel I, rechterkolom.

⁷²⁰ Zie §15 (en ten dele §3).

Een afdoende oplossing verstrekt ook deze administratieve bron uit de Kamerijkse kathedraal, volgens de strenge criteria die we willen hantieren, nog steeds niet. Middelerwijl kunnen we de mysterieuze *Hugo de S[arto?]* of *S[artensis?]* onmogelijk over het hoofd zien als zoekterm.

§7. Signum Hugonis sublevitae

De tastbare resultaten, opgeleverd door de expertise van deze nochtans onvervangbare bronnen, blijven op zich nog steeds onbevredigend. Ons resten dienvolgens alleen maar de Kamerijkse diplomatische teksten uit het eerste kwart van de twaalfde eeuw.

Met het oog op de biografie van Hugo van Fosses zit er niets anders op dan – met in het achterhoofd de daarstraks geregistreerde chronologische parameters van norbertijnse origine en het tot hiertoe aangelegde namenbestand – stuk voor stuk de ongeveer gelijktijdige meldingen van de Kamerijkse Hugo's in de diplomatische bronnen, en voornamelijk in de oorkondelijke getuigenlijsten, op een rij te zetten – achter elk van deze enkelingen kan namelijk de echte Hugo van Fosses schuilgaan –, ze in het voorbijgaan op hun getuigeniswaarde te toetsen en uit de aldus verkregen aanwijzingen een beeld samen te stellen van de ambtstermijn van Hugo van Fosses te Kamerijk.

Als we het overzicht van de subscriptio's beperken tot de tijdsruimte voorafgaand aan de abtswijding van Hugo I⁷²¹ in Prémontré, in 1128⁷²²,

⁷²¹ Zo wordt hij genoemd in de *Gallia christiana* ..., dl. IX, kol. 644, nr. II, art. *B. Hugo I*; en door CH. TAIÉE, *Prémontré* ..., blz. 126, art. *Hugues Ier*.

⁷²² Er heerst in de literatuur, tot vandaag de dag toe, nog enige vaagheid over de opvolging van Norbert door Hugo (de datering van dat evenement wordt herhaaldelijk gecompliceerd door de interactie met Hugo's plaatsvervaarderschap vanaf 1126 (zie verder, §23) en door zijn zogeheten (maar anachronistische: zie verder, §25) benoeming tot abt-generaal van de Orde. Het exacte jaartal van zijn verkiezing tot abt van Prémontré treft men bijvoorbeeld aan bij C. OUDIN, *Hugo Farsitvs* ..., kol. 1263; CH. HUGO, *Sacri et canonici* ..., dl. I, kol. 5; *Gallia christiana* ..., dl. IX, kol. 644; G. LIENHART, *B. Hugo, Fossensis* ..., blz. 289^b; F.-X. DE FELLER, *Hugues de Fosse* ..., blz. 465^b; F. PÉRENNÈS, *Hugues de Fosse* ..., kol. 742; J.-B. L'ÉCUIY, *Hugues de Fosse* ..., blz. 136^a (per abus 1228); CH. TAIÉE, *Prémontré* ..., blz. 134 ("chef général de l'ordre"); É. VAN ARENBERGH, *Hugues de Fosses* ..., kol. 665 ("chef et général de tout l'ordre"); U. BERLIÈRE, *Monasticon belge*, dl. I-2, Maredsous, 1897 (Luik, 1961²), blz. 394 ("sur la fin de 1128"); L. GOOVAERTS, *Hugues de Fosse* ..., blz. 400^b; J. CRÉPIN, *Notice* ..., blz. 466; H. LAMY, *Vie* ..., 1909, blz. 98 of blz. 51; Id., *Vie* ..., 1925, blz. 64; E. CHARDAVOINE, *B. Hugues de Fosses* ..., blz. 832^a; A. ŽAK, *Der selige Hugo* ..., blz. 7 (vgl. Id., *Epochen* ..., blz. 197: "1128, Sommer"); K. HOFMANN, *Hugo v. Fosse(s)*, kol. 180 of kol. 514 ("Generalabt"); A. VAN DEN HURK, *De*

komen achtereenvolgens aan bod⁷²³ de privilegiebrieven⁷²⁴ van de bisschoppen Manas, Odo en Burchard van Kamerijk: Manas van Eu-Soissons (1095/96-1103)⁷²⁵, een van de hoofdrolspelers van de Kamerijkse investituurstrijd op zijn hoogtepunt, voorheen aartsdiaken van Reims en nadien nog bisschop van Soissons; Odo van Orléans (1105-1113)⁷²⁶, tevooren scholaster van Toul en van Doornik en abt van Sint-Maarten in laatstgenoemde stad, gevierd theoloog en filosoof; Burchard of Borchard van

zalige Hugo ..., blz. 237; J. DUBOIS, *Hugues (Bienheureux) ...*, kol. 1025; N. BACKMUND, *Hugh of Fosse ...*, blz. 191^a; W. GRAUWEN, *Hugo van Fosses ...*, kol. 415; S.-G. COUNESON, *Les saints ...*, blz. 108, nr. 4; J. DELANEY, *Hugh of Fosses ...*, blz. 292^{a-b} ("superior general"); G. STRAUCH en I. PICHLER, *St. Hugo von Fosses ...*, blz. 7*; O. WIMMER en H. MELTZER, *Hugo von Fosses ...*, blz. 381^a ("Generalabt"); W. GRAUWEN, *Hugues de Fosses ...*, blz. 229^b; B. ARDURA, *Abbayes ...*, blz. 24 (1228); ID., *Prémontrés ...*, blz. 49; L. HORSTKÖTTER, *Hugo v. Fosse(s) ...*, kol. 309 ("Nachfolger"); B. ARDURA, *Prémontrés*, in *Dictionnaire encyclopédique du moyen âge*, dl. II, Cambridge e.a., 1997, blz. 1251^b; T. HANDGRÄTINGER, *Hugo ...*, blz. 20; S. VAN DER LINDEN, *Hugo van Fosses ...*, blz. 404^a ("superieur-generaal van de orde"; al abt sinds 1126); D. DE CLERCK en G. WOLF, *Sel. Hugo von Fosses ...*, blz. 37^b ("der ... erste Generalabt der Prämonstratenser").

Het jaartal 1129 wordt aangestipt door de [*Sigeberti Gemblacensis chronicae*] *Continuatio Praemonstratensis*, uitg. L. BETHMANN, in *M.G.H., SS.*, dl. VI, Hannover 1844, blz. 450, l. 14-17; en door de *Series abbatum Praemonstratensium*, uitg. W. ARNDT, in *M.G.H., SS.*, dl. XIII, Hannover, 1881, blz. 391 (*Catalogus abbatum Praemonstratensis ecclesiae*, uitg. HAGIOGRAPHI BOLLANDIANI, in *Catalogus codicum hagiographicorum bibliothecae regiae Bruxellensis*, dl. I-1, Brussel, 1886, blz. 602). Vgl. aldus A. LE MIRE, *Ordinis ...*, blz. 76; M. DU PRÉ, *Annales ...*, blz. 5; M. MERZ, *Norbertus ...*, blz. 129; C. OUDIN, *Hugo Farsitvs ...*, kol. 1263; G. RICHOU, *Essai sur la vie claustrale & l'administration intérieure dans l'ordre et l'abbaye de Prémontré au XIIe et au XIIIe siècle*, in *Positions des thèses soutenues par les élèves <de l'> École nationale des chartes*, Parijs, 1875, blz. 27; G. VAN DEN ELSSEN, *Beknopte levensgeschiedenis ...*, blz. 234; [F.] WURM, *Prämonstratenserorden*, in *Kirchenlexikon*, dl. X, Freiburg im Breisgau, 1897², kol. 268; M. HEIMBUCHER, *Die Orden ...*, dl. I, blz. 438; S. DINO, *La spiritualità ...*, blz. 209.

H. DECKERS, *Die geschichtlichen ...*, blz. 253, verkiest het jaar 1127; het jaartal 1131 wordt genoteerd door L. RIVIÈRE en M.-H. SIGAUT, *Saint Norbert, prince, vagabond, archevêque, apôtre*, Parijs, 1982, blz. 30. Voor de variant 1125/26: zie verder, §23.

⁷²³ Vóór het jaar 1100 (E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijk kanselarij ...*, dl. IV, blz. 19*, art. *Hugo*) komt geen enkele gewone domkanunnik, Hugo genaamd, voor in de Kamerijkse bisschopsoorkonden (wel een koordeken: zie §8 vn.).

⁷²⁴ De datering van de documenten en de volgorde van de stukken uit eenzelfde jaar worden opgegeven in E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, blz. 13-55, en verantwoord in ID., *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. II, Leuven, 1969, en in ID., *Indicium ...*, blz. 139-205.

⁷²⁵ ID., *Manassès d'Eu-Soissons, évêque de Cambrai, ensuite de Soissons*, in *Nouvelle biographie nationale*, dl. III, Brussel, 1994, blz. 247-254; ID., *Een decennium ...*, blz. 719.

⁷²⁶ C.-J. DESTOMBES, *Le bienheureux Odon, évêque de Cambrai, in Les vies des saints et des personnes d'une éminente piété des diocèses de Cambrai et d'Arras*, dl. I, Rijsel, 1887³, blz. 308-317; H. PLATELLE, *Odon, évêque de Cambrai*, in *Catholicisme, hier, aujourd'hui, demain*, dl. IX, Parijs, 1980, kol. 1495-1496; M. GERWING, *O. (Odoardus) v. Cambrai*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. VI, München-Zürich, 1993 (Stuttgart, 1999)², kol. 1138, nr. 10. Zie verder, §11.

Aken (1116-1130)⁷²⁷, voormalig hofkapelaan en zaakgelastigde van rooms-koning en latere keizer Hendrik V (1105/06-1111-1125)⁷²⁸ en ex-kanunnik van het Onze-Lieve-Vrouwakapittel te Aken.

Het pre-norbertijnse tijdperk in het leven van Hugo liep trouwens slechts tot 1121 of 1123 of, op zijn allerbreedst genomen, hoogstens tot in 1126⁷²⁹. De jaren tussen 1121 en 1126 moeten echter mee bestudeerd worden, aangezien ze de kernperiode van ons onderzoeksveld betreffen. Voor alle zekerheid moeten we zelfs nog even verder gaan, al was het maar om het effect van Hugo's verdwijnen op de Kamerijkse getuigenlijsten te constateren, en met terugwerkende kracht de draagwijdte van de enkel- of meervoudige signatuur op naam van "Hugo" te evalueren.

Vooraf moet echter nog het prosopografisch terrein afgebakend worden waarbinnen we op zoek gaan in die collectie. Bij A. Le Glay en E. Berteaux⁷³⁰ is er voor het kathedrale Onze-Lieve-Vrouwakapittel sprake van een organiek kader van vijftig kanunniken, terwijl H. Fisquet⁷³¹ het heeft over eenenvijftig "effectieve" prebenden. Wel gaan zij in de drie gevallen uit van de nieuwetijdse organisatie⁷³². Deze moet echter wel aanknopen bij de hoogmiddeleeuwse getalsterkte⁷³³: uit de periode van kort voor en na 1119 zijn, op grond van de instrumentaire getuigenlijsten (een

⁷²⁷ E. VAN MINGROOT, *Burchard van Aken* ..., kol. 197-218; vgl. M. CHARTIER, *Burchard, évêque de Cambrai* ..., kol. 1230-1231, nr. 7; W. KAEMMERER, *Burchard, Bischof von Cambrai*, in *Neue deutsche Biographie*, dl. III, Berlin, 1957, blz. 24^b-25^a; E. VAN MINGROOT, *B[urchard], B[ischoff] v. Cambrai*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. II, München-Zürich, 1983 (1999²), kol. 943, nr. 7. Zie verder, §11 en §15.

⁷²⁸ M. ROSS, *Rulers and Governments of the World*, dl. I, Londen-New York, 1978, blz. 263, art. *Heinrich V* (1105-1125); J. MORBY, *Dynasties of the World. A Chronological and Genealogical Handbook*, Oxford, 2002, blz. 122, art. *Henry V* (1105-1125). Zie verder, §11.

⁷²⁹ Voor elk van die jaartallen: zie verder, §23.

⁷³⁰ A. LE GLAY, *Recherches* ..., blz. 117; E. BERTEAUX, *Étude* ..., dl. I, blz. 398.

⁷³¹ H. FISQUET, *La France pontificale. Métropole de Cambrai. Cambrai*, Parijs, [1869], blz. 65.

⁷³² J. BECQUET, *Abbayes* ..., dl. XV, blz. 19, art. *Cambrai. Chapitre métropolitain Notre-Dame*, registreert 42 kanunniken tegenaan 1789; E. BOULY, *Dictionnaire historique* ..., blz. 64^b, art. *Chapitre (de Cambrai)*, heeft het, voor de 18de eeuw, over 50 prebenden, waarvan er slechts 43 bestaaf waren.

⁷³³ Ter vergelijking: J.-L. KUPPER, *Liège* ..., blz. 314-315: het domkapittel van Luik omvatte eind 12de eeuw 60 kanonikaten; B.-M. TOCK, *Les chartes promulguées par le chapitre cathédral d'Arras au XIIe siècle*, in *Revue Mabillon*, dl. LXIII, 1991, blz. 51: het domkapittel van Atrecht telde al omstreeks 1025 40 kanunniken; J. PYCKE, *Le chapitre cathédral Notre-Dame de Tournai de la fin du XIe à la fin du XIIIe siècle. Son organisation, sa vie, ses membres*, Ottignies e.a., 1986, blz. 98: het domkapittel van Doornik bestond tot 1170 uit 30 kanunniken (beide laatste diocesen waren afgesplitst, onderscheidenlijk uit Kamerijk-Atrecht en Noyon-Doornik).

honderdtal⁷³⁴ voor het episcopaat van Burchard van Aken), inderdaad de namen overgeleverd van om en bij de vijftig titularissen⁷³⁵ die tegelijkertijd provenier waren in de Kamerijkse kathedraal⁷³⁶.

– 1100 (domkapittel Kamerijk)⁷³⁷: *Hugo*⁷³⁸ *canonicus*⁷³⁹

Deze eerste, alleenstaande vermelding van een Kamerijkse koorheer met de voornaam Hugo is in principe niet van toepassing op Hugo van Fosses, omdat ze nogal lastig te rijmen valt⁷⁴⁰ met diens recente “professie” in het Sint-Foillaanskapittel aldaar. Ook in het raam van de curie van de oorkondende bisschop Manas, kan ze in zijn geval amper in rekening gebracht worden. Men staat hier immers net voor de woelige eindperiode van dat episcopaat (1101-1103), met ’s bisschops vlucht naar Reims, zijn aftreden en overplaatsing naar Soissons⁷⁴¹. In deze jaren raakte het Kamerijkse domkapittel compleet ontvriest door het naasten bestaan van een gregoriaanse en een

⁷³⁴ Zie E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, blz. 41-55.

⁷³⁵ Vgl. ID., *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. IV, blz. 5*-12*, 18*-20* (zie verder, §10 en §15).

⁷³⁶ Ter vergelijking: het organogram van het aloude koninklijke, later bisschoppelijke Sint-Gorikskapittel te Kamerijk (zie verder, §24) voorzag sedert de 11de eeuw eveneens 50 leden (*Gesta pontificum Cameracensium*, uitg. L. BETHMANN, in *M.G.H., SS.*, dl. VII, Hannover, 1846, blz. 456, kap. II/4, l. 49; M. KOYEN, *Kapittels ...*, blz. 214-215, nr. 30, art. *Kamerijk. St. Géry*; CH. MÉRIAUX, *Les communautés ...*, blz. 275, nr. 21, art. *Cambrai, Saint-Médard/Saint-Géry*). In de 13de eeuw telde het kapittel nog steeds 48 kanunniken van eerste categorie (A. DERVILLE, *Les chapelains de Saint-Géry de Cambrai au XIVe siècle*, in *Le moyen âge*, dl. XCV, 1989, blz. 257).

⁷³⁷ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 5.15 (deze manier van nummeren stemt overeen met deze van de op stapel staande editie van de Kamerijkse bisschopsoorkonden uit het eerste kwart van de 12de eeuw: zie hoger, §3); *Thesaurus diplomaticus*, W 03546, D 03841; A.R.T.E.M. (zie *La diplomatie française du haut moyen âge. Inventaire des chartes originales antérieures à 1121 conservées en France*, dln. I-II, Turnhout, 2001), 434.

⁷³⁸ De genitiefvormen van de subscriptio werden gemakshalve in de nominatief overgezet. Het wordt telkens aangegeven wanneer de naam uit de narratio of dispositio gehaald werd.

⁷³⁹ Deze term betekent in onderhavig overzicht – tenzij anders vermeld – aldoor “kanunnik van het kathedrale O.-L.-Vrouwkapittel te Kamerijk”: dat is zonder al te veel problemen contextueel af te leiden uit de ordening van de subscriptio (en het aansluiten van de kanunniken bij de signaturen van hun eigen – kathedrale – proost, deken, cantor of thesaurier), en uit de (reeds geregistreerde: E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. IV, blz. 18*-20*, bijlage V: *Lijst der domheren*) namen van de ten tonele gevoerde collega’s-domheren van de (drie) Hugo’s.

⁷⁴⁰ De mogelijkheid van het cumuleren, door Hugo van Fosses, van beneficië te Fosses en Kamerijk, wordt verder (§10 en §18) nog nader gecheckt.

⁷⁴¹ E. VAN MINGROOT, *Manassès d’Eu-Soissons*, blz. 250^b-251^b; vgl. A. CAUCHIE, *La querelle des investitures dans les diocèses de Liège et de Cambrai*, dl. II, Leuven, 1891, blz. 154-155, 195.

keizerlijke fractie⁷⁴², om pas onder de volgende bisschop langzamerhand gereorganiseerd te worden: continuïteit kan in dat opzicht dus nauwelijks gewaarborgd worden. Toch moest deze losse melding ingeschakeld worden in het oorkondelijke namenbestand.

- 1108 (abdij Mont-Saint-Quentin)⁷⁴³: *Hugo clericus noster de Morceis* Afgaande op de "titulatuur"⁷⁴⁴, hebben we in de dispositio van deze oorkonde te maken met een kapelaan van bisschop Odo, die daarnemens *persona* en/of bedienaar⁷⁴⁵ van het altaar van Morchies⁷⁴⁶ bleek te zijn. Gezien het bisschoppelijk kapelanaat in Kamerijk, zoals uitgelegd werd, het kanonikaat in het domkapittel impliceerde, gaat het hoogstwaarschijnlijk om dezelfde geestelijke die we voortaan in het Onze-Lieve-Vrouwekapittel op de voorgrond zullen zien treden⁷⁴⁷.
- 1110 (abdij Ename)⁷⁴⁸: *Hugo Cameracensis canonicus*
Een kanunnik Hugo komt voor bij de Kamerijkse geestelijken die bisschop Odo te Pamele-Oudenaarde bijstonden toen hij er aan de Schelde, op de grens met het bisdom Doonik, een nieuwe parochie met bidplaats stichtte⁷⁴⁹. Weliswaar was zulke assisterende karwei weggelegd voor een bisschoppelijk "secretaris", maar dat moet deze keer allicht de hier eveneens genoemde Mazelijn⁷⁵⁰ geweest zijn, of in tweede instantie Hugo [III] van Morchies. Gelet op het feit dat bij deze gelegenheid de octrooibrief door de begunstigden zelf werd opgemaakt⁷⁵¹, en er dus louter een controlerende rol restte voor de, blijkbaar nog steeds gedesorganiseerde, bisschoppelijke administratie, kan de Kamerijkse kanunnik-ondertekenaar ook Hugo [II] Abbas⁷⁵² geweest zijn⁷⁵³.

⁷⁴² E. VAN MINGROOT, *Een decennium* ..., blz. 724-741.

⁷⁴³ ID., *Liste* ..., 6.09/6.10 (chirograaf); *Thesaurus diplomaticus*, W 03850, W 12887, D 04156; *A.R.T.E.M.*, 450.

⁷⁴⁴ Zie verder, §9.

⁷⁴⁵ J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes* ..., blz. 156, vn. 51.

⁷⁴⁶ Zie afb. 6, l. 7-8. Voor de plaatsnaam: zie verder, §9.

⁷⁴⁷ Zie verder, §9.

⁷⁴⁸ E. VAN MINGROOT, *Liste* ..., 6.21; *Thesaurus diplomaticus*, W 00854, D 01103; diplomatische studie: E. VAN MINGROOT, *Woord en wederwoord over de oprichtingsakte van de parochie Pamele (1110)*, in *Gedenboek 750 jaar Pamelekerk Oudenaarde, 1235-1985*, Oudenaarde, 1985, blz. 9-24.

⁷⁴⁹ M. HOEBEKE, *De stichting van de parochie Pamele*, *ibid.*, blz. 29.

⁷⁵⁰ Zie hoger, §3.

⁷⁵¹ E. VAN MINGROOT, *Woord en wederwoord* ..., blz. 13-14 (redactie in de abdij van Ename).

⁷⁵² Zie verder, §8.

⁷⁵³ In die richting tendeert de opgave, door E. VAN MINGROOT, *Woord en wederwoord* ..., blz. 17, van de ambtsdata van deze in Pamele ingezette Hugo (1100-1126).

ad cambā radulfi. anaculay in mallo. Gm
 mī dēd' nob' tū arabilem i loco q' dr' calcois.
 Lamyū' monac' dēd' nob' altare de derheny.
 Runaldus z alard' arch' z nob' filij ei' acq'
 fuer' nob' libe tūna de bekend. Albo' p'p'ie
 dēd' nob' tū arabile z partē suā duon p'p'ie
 m'baft. Hugo cl'ic' dēd' nob' singlis anis. x. s.
 z fulco fr' ei' p'p'ie sol' de altay de morcheu. Walterus bulgōl' z Emma
 suā p'p'ie altay uxo ei' z fili' ei' Guetibold' aduocat' dederunt nob'
 dimidia partē alodij z alia dimidia a clarenbaldo
 infontanis tenen'. Valduyn' diacon' dēd' nob' al
 tare de cum. Adelulfus miles z manbodo dederunt
 nob' optamū alodiū in tūnnoet z auefner. Odo
 miles dēd' nob' p'p'ie alodij sui apud loenias. Sam
 d' p'p'ie acq'siuit nob' altare de derpines. Daniel' al
 lēo saluyō dēd' nob' altare de seboz. Vualter' an
 gl' dēd' nob' duos curatōs soluēt' q'cuor sol' d'vill
 uxo gerlonis z x. den. Ansell' archid'. dēd' nob'
 altare de bermeraig. Otto impator dedit nob' de
 cūna monete z thelong. z matherā aduoc' mōs
 p'p'ie richmo z Tielende uxo ei' z filijs eay. habē
 u' alodiū i maionis vualdo z m'nerach. Gual
 cher' arch' b'acten'. dēd' nob' altare de mallun.
 Hugo diacon' dedit nob' tū uita caruēt' z
 dimidia mediam molitū q' puenit de cāba m'ula. Heribald' dēd'
 apud anseul. dēd' nob' .ii. hospites m'bolengā z curatū dimi
 diū ut pōtes. z iacito mōcello capū unū z b'

- 1110 (Sint-Amaatskapittel⁷⁵⁴ Dowaai)⁷⁵⁵: *Hugo canonicus*
- 1110 (abdij Hautmont)⁷⁵⁶: *Hugo canonicus*
- 1110 (Sinte-Waltrudisabdij Bergen)⁷⁵⁷: *Hugo canonicus*
- 1110 (abdij Lobbes)⁷⁵⁸: *Hugo canonicus*
- 1110 (kapittel Zinnik)⁷⁵⁹: *Hugo canonicus*
- 1111 (abdij Anchin)⁷⁶⁰: *Hugo canonicus Sancti Gaugerici*

Een zekere Hugo krijgt hier, samen met negen van zijn confraters uit de kathedraal⁷⁶¹, een kanonikaat in het Kamerijkse Sint-Gorikskapittel⁷⁶² toegekend. Klaarblijkelijk staan we thans voor een geval van cumul⁷⁶³, doch het ontgaat ons wie deze beneficiant was⁷⁶⁴; Hugo S. is, naast de twee homologe kanunniken, een van de gegadigden. Maar doordat de aanhorigheid van deze *Gaugericiani* bij het domkapittel niet voor alle genomineerden blijkt te gelden, blijft ook de kans bestaan dat deze Hugo van Sint-Gorik volkomen buiten ons gezichtsveld valt.

- 1111 (domkapittel Kamerijk)⁷⁶⁵: *Hugo acolitus*

In een van die zeldzame – wat betreft het domkapittel – nader gespecificeerde getuigenlijsten, komt nu een Hugo voor die de hoogste van de vier kleine orden had bereikt. Belangwekkend is daarbij te weten dat het archiefstuk betrekking heeft op het altaar van Morchies, dat de reeds genoemde Hugo van Morchies – die als bisschoppelijk kapelaan⁷⁶⁶ al tot het subdiakenaat was toegelaten geweest – hier dus

⁷⁵⁴ De patroonsnaam van de bedoelde instelling wordt alleen daar toegevoegd waar verwarring kan optreden.

⁷⁵⁵ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 6.24; *Thesaurus diplomaticus*, W 03852, D 04158; *A.R.T.E.M.*, 454.

⁷⁵⁶ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 6.26; *Thesaurus diplomaticus*, W 02945, D 03221.

⁷⁵⁷ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 6.28; *Thesaurus diplomaticus*, W 04905, D 04956.

⁷⁵⁸ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 6.29; *Thesaurus diplomaticus*, W 11491.

⁷⁵⁹ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 6.30; *Thesaurus diplomaticus*, W 04632, D 04846.

⁷⁶⁰ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 6.32; *Thesaurus diplomaticus*, W 03856[-b], D 04162; *A.R.T.E.M.*, 461.

⁷⁶¹ Zie hierna: 7.04 (1116). De getuigen in kwestie worden daarentegen niet vermeld in een ander charter met dezelfde destinataris, inhoud en datum (E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 6.31).

⁷⁶² L. COTTINEAU, *Répertoire ...*, dl. I, blz. 570^b-571^a, art. *Cambrai, St-Géry*; J. BECQUET, *Abbayes ...*, dl. XV, blz. 21, art. *Cambrai. Chapitre Saint-Géry*.

⁷⁶³ Ook op het niveau van de dignitarissen van O.-L.-Vrouw en Sint-Goriks bestond er menigmaal overlapping (J.-P. GERZAGUET, *Les chartes ...*, blz. 93-94, nr. 5; E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 378-379, nr. 3.31^{bis}, a° 1090).

⁷⁶⁴ Zie verder, §10 vn. en vooral §24.

⁷⁶⁵ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 6.35; *Thesaurus diplomaticus*, W 03854, D 04160; *A.R.T.E.M.*, 4805.

⁷⁶⁶ Zie verder, §9.

normaal gesproken zelf niet als getuige kon aantreden⁷⁶⁷, en anderzijds dat Odo sinds kort in zijn bisschopsstad was komen resideren⁷⁶⁸ en de werking van het kapittel zich bijgevolg aan het normaliseren⁷⁶⁹ was. Verderop zal moeten afgewogen worden wie deze neofiet dan wel was.

⁷⁶⁷ We gaan er immers van uit dat, in een normaal werkend rechtssysteem, de getuigen andere personen moesten zijn dan de steller (natuurlijk- of rechtspersoon) van de juridische handeling. In het besef dat deze onze stellingname op het eerste gezicht niet van enige anachronistische inslag kan vrijgeleitet worden, moet prompt toegegeven worden dat zulks in de toenmalige Kamerijkse getuigenlijsten inderdaad wel eens anders kon uitvallen: doch in die gevallen betrof het telkenmale ofwel prominente leken van hoogadellijken huize, ofwel geestelijke hoogwaardigheidsbekleders (bv. de bisschop zelf, de hoogste domdignitarissen, de aartsdiakens) die amtsshalve niet uit de curiale subscriptio konden geweerd worden. Wat echter het geval aangaat van de gewone Kamerijkse getuige die terzelfdertijd participeerde in de geoorkonde rechtshandeling – B.-M. TOCK, *Scribes* ..., blz. 191-304 (*Souscriptions et souscripteurs*), heeft het alleen over ondertekeningen door de oorkonder-steller en door derden –, moet ons inziens de vaststelling dat precies in deze periode de Kamerijkse bisschop-oorkonder eender welke gecharterde rechtshandeling exclusief tot zich trok als steller (J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes* ..., blz. 162-163), en daardoor de eventuele medeschener buiten spel zette (én als geassocieerde steller én als controlerende getuige) de doorslag geven – al was het maar e contrario.

Met dergelijk scenario op het oog kan men, mutatis mutandis, nog te rade gaan bij de sigillografie. Inderdaad, in de bestudeerde periode werd bij het zegelgebruik al evenzeer een wezenlijk onderscheid gemaakt tussen enerzijds de oorkonder-steller, die als enige de eigen-rechtige oorkonde bezegelde en waarmede, en anderzijds de ommestaande (en desgevallend van rechtswege geïnteresseerde) getuigen. Deze laatsten zullen pas in de 13de eeuw het stuk al meezegeleld mogen attesteren en goedkeuren: zie E. VAN MINGROOT, *Chronologie, zegelkunde, heraldiek, metrologie* [collegedictaat], Leuven, 1979, blz. Z 2; vgl. zijdelings E. STRUBBE, *Sfragistiek* (zegelkunde), in *Historische W. P. encyclopedie*, Amsterdam-Brussel, 1957, blz. 48 (het moet gezegd dat de handboeken voor middeleeuwse zegelkunde, bij het omschrijven van de zegelfuncties, niet expliciet het onderscheid maken tussen bezegelen en meezegeleld; vgl. Y. METMAN, *Sigillographie et marques postales*, in *L'histoire et ses méthodes*, Parijs, 1961, blz. 393: "claire, affirmer la propriété, authentifier un acte"). Ook de 12de-eeuwse bisschop van Kamerijk kon, ofschoon hij onbetwistbaar de "capacité sigillaire" bezat, in andermans oorkonde als gewone getuige signeren; als hij al, op verzoek, een oorkonde van een lagere instantie bezegelde, dan was dat om dat geschrift een grotere bewijskracht te bezorgen en het zodoende op het niveau van de door hemzelf geacteerd charters te tillen. Alhoewel de vergelijking tussen de draagwijdte van, respectievelijk, oorkondelijke getuigenverklaring en zegelkundig waarmede niet helemaal opgaat, bewijst ze toch dat vanouds het juridisch onderscheid tussen de betrokken (handelende versus getuigende/geïnteresseerde) partijen werkelijk als dusdanig werd gevoeld en dat voor beide eertijds een andere rol weggelegd was in het oorkondelijk bedrijf.

⁷⁶⁸ Zie verder, §11.

⁷⁶⁹ Die gewijzigde constellatie wordt, van diplomatisch standpunt, treffend geïllustreerd door de destijds opzienbarende opname van het keizerlijk regeringsjaar in de datatio van deze en volgende oorkonde voor het domkapittel (E. VAN MINGROOT, "Regni vero Heinrici regis anno ...". *Politieke dateringen in de oorkonden van de bisschoppen van Kamerijk (1031-1112)*, in *In de voetsporen van Jacob van Maerlant. Liber amicorum Raf De Keyser. Verzameling opstellen over middeleeuwse geschiedenis en geschiedenisdidactic*, Leuven, 2002, blz. 174). Zie verder, §11.

- 1111 (idem)⁷⁷⁰: *Hugo canonicus*; *Hugo [canonicus]*
 Als laatste opgenomen in een serie van (zes) onbetitelde domheren⁷⁷¹, zou de tweede Hugo andermaal de zo-even aangehaalde acoliet kunnen zijn.
- 1111 (Heilig-Grafabdij Kamerijk)⁷⁷²: *Hugo canonicus*
 Deze kanunnik Hugo staat deze keer afgetekend los van de bisschoppelijke kapelaans: Hugo van Fosses maakt dus normaliter – gesteld dat hij toen al *clericus episcopi* aan de Kamerijkse curie was⁷⁷³ – geen kans (evenmin als Hugo van Morchies).
- 1112 (abdij Corbie)⁷⁷⁴: *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*⁷⁷⁵
- 1113 (abdij Liessies)⁷⁷⁶: *Hugo canonicus*
 Het heeft er bij deze gelegenheid, als men de prosopografische scène meetelt, alle schijn van dat ten aanzien van deze ondertekenaar – zoals aangekondigd, gebeurlijk tevens domheer – zijn beneficium in Sint-Goriks bedoeld wordt.
- 1113 (abdij Saint-Denis-en-France)⁷⁷⁷: *Hugo canonicus*
- 1116 (abdij Anchin)⁷⁷⁸: *Hugo canonicus Sancti Gaugerici*
 Alweder in een charter voor de abdij van Anchin, neergeschreven door de ter discussie staande scriptor BurA, komt, om een niet onmiddellijk waarneembare reden, een stevige, zevenkoppige delegatie uit Sint-Goriks getuigen⁷⁷⁹. Daaronder wordt weer ene Hugo genoemd: gaat het om de bereids in 1111 en 1113 vernoemde Kamerijkse kanunnik?
- 1117 (abdij Anchin en abdij Geraardsbergen)⁷⁸⁰: *Hugo canonicus*⁷⁸¹

⁷⁷⁰ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 6.36; *Thesaurus diplomaticus*, W 03359, D 03649; *A.R.T.E.M.*, 458. Vgl. E. VAN MINGROOT, “*Regni vero ...*”, *loc. cit.*

⁷⁷¹ Hij werd trouwens, met domcantor en -thesaurier (zie §5) en de andere vijf minoren, bijgeschreven in aansluiting op een eerste contingent domheren.

⁷⁷² E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 6.37; *Thesaurus diplomaticus*, W 12443.

⁷⁷³ Vgl. evenwel verder, §11.

⁷⁷⁴ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 6.40; *Thesaurus diplomaticus*, W 03668, D 03965.

⁷⁷⁵ We noteren dat er ook een domkanunnik Hugo als getuige genoemd wordt in een oorkonde van domproost Erlebold [II: zie verder, §10 en §15], daterend uit 1112, 2 juli/1113, 19 juni (*Thesaurus diplomaticus*, W 10401, D 04165, verkeerdelijk a° 1108; *A.R.T.E.M.*, 466, a° 1112).

⁷⁷⁶ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 6.50; *Thesaurus diplomaticus*, W 07343, D 05735.

⁷⁷⁷ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 6.51; *Thesaurus diplomaticus*, W 04643.

⁷⁷⁸ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.04; *Thesaurus diplomaticus*, W 03862, D 04168; *A.R.T.E.M.*, 475. Over de diplomatische echtheid van het stuk: zie hoger, §3 vn.

⁷⁷⁹ Vgl. J.-P. GERZAGUET, *Les chartes ...*, blz. 134: waaronder “Hugues, Ursion et Gui” (zie hierboven: 6.32, a° 1111).

⁷⁸⁰ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.07; *Thesaurus diplomaticus*, W 10394; repr.: L. VAN DURME, *De Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne (ca. 734(?)–1096)*, in *Naamkunde*, dl. XX, 1988, blz. 96; diplomatische studie: E. VAN MINGROOT, *Een keerpunt ...*, blz. 241–247 (repr.: blz. 242).

⁷⁸¹ *Ibid.*, blz. 244^a, art. Hugo “I” (1100–1126).

- 1117 (domkapittel Kamerijk)⁷⁸²: *Hugo canonicus*
- 1117 (abdij Saint-Denis-en-Broqueroie)⁷⁸³: *Hugo canonicus*
- 1117 (abdij Nijvel)⁷⁸⁴: *Hugo canonicus*
- 1117 (Sint-Lazaarsleprozerie Kamerijk)⁷⁸⁵: *Hugo canonicus noster*; *Hugo canonicus*

De eerste domheer, belanghebbende bij de dispositio, was blijkbaar een geboren Kamerijker (dus, naar ons gevoelen, gegarandeerd niet⁷⁸⁶ Hugo van Fosses), bezitter van een gruitrecht en graancijs in de stad⁷⁸⁷. De tweede ("per definitie" iemand anders)⁷⁸⁸ wordt in de subscriptio⁷⁸⁹ afgescheiden van de kapelaans – dat kan dus ook niet de gezochte Hugo geweest zijn – en van de *pueri*⁷⁹⁰ of getonsu-reerden⁷⁹¹.

⁷⁸² E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.09; *Thesaurus diplomaticus*, W 03916, D 04223; *A.R.T.E.M.*, 479.

⁷⁸³ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.11; *Thesaurus diplomaticus*, W 02986, D 03263.

⁷⁸⁴ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.14; *Thesaurus diplomaticus*, W 04621, D 04835.

⁷⁸⁵ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.15; *Thesaurus diplomaticus*, W 11533.

⁷⁸⁶ Vgl. hoger, §1; zie verder, §10.

⁷⁸⁷ Zie verder, §8.

⁷⁸⁸ Zie hiervoor: 6.35; zie hierna: 7.47. Vgl. overigens volgende oorkonde.

⁷⁸⁹ De, in de interventio gebruikte, overkoepelende uitdrukking "consilio clericorum nostrorum", is in dit geval een stereotiepe kanselarijformule (E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. III, *Het formulier der oorkonden van Burchard*, blz. 845-846, 869), die niets vertelt over wijsdijnsgraad of curiale functie (vgl. verder, §9 vn.) van de betrokkenen: dat wordt nog extra geïllustreerd door de afwijkende formulering van de gehiërarchiseerde subscriptio, waarin een drietal bisschoppelijke kapelaans opgenomen zijn.

⁷⁹⁰ Benaming van "clerici in minoribus" (A. BLAISE, *Lexicon ...*, blz. 751a, s.v. *puer*, nr. 4; J.-F. NIERMEYER en C. VAN DE KIEFT, *Mediae latinitatis ...*, blz. 870^b, art. *puer*, nr. 9; vgl. P. DEMOUY, *Les pueri chori de Notre-Dame de Reims. Contribution à l'histoire des clergeons au moyen âge*, in *Le clerc séculier au moyen âge*, Parijs, 1993, blz. 137, 139: "pueri canonici", "enfants-chanoines"; blz. 144: "clercs tonsurés") en tegelijk leeftijds-aanduiding (E. EYBEN, *De jonge Romein ...*, blz. 31-32; A. HOFMEISTER, *Puer ...*, blz. 296, 304: meer in het algemeen, tot 21 of zelfs 28 jaar; vgl. evenwel hoger, §2 vn.). Vgl. *Thesaurus diplomaticus*, D 05451, W 05156 (1133, bisschop van Kamerijk), waar de "pueri" (exorcisten, lectoren, kerkportiers, koorknapen; of gewoonweg getonsureerden?) los van en nog na de acolieten, vermeld worden.

⁷⁹¹ Ter wille van de volledigheid: onder hen wordt een Hugotus (E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. IV, blz. 19*, art. *Hugoot*: 1117-1119; zie insgelijks 7.26) genoemd. Hoewel het om een hypocoristische vorm van de naam Hugo zou kunnen gaan (A. DAUZAT, *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*, Parijs, 1951, blz. 333^b, art. *Hugues*, rubr. 2: *Hugot*; PH. LAGNEAU en J. ARBU-LEAU, *Dictionnaire ...*, blz. 359^b, art. *Hugot*; M.-TH. MORLET, *Dictionnaire étymologique des noms de famille*, Parijs, 1991², blz. 522^b, art. *Hue*, nr. 2), worden beide verbogen naamvormen in dit geval toch klaar uit mekaar gehouden, zodat er tussen beide niet echt verwarring kan ontstaan.

- 1118 (Sint-Otbertsabdij Kamerijk)⁷⁹²: *Hugo cognomine Abbas; Hugo canonicus*
Van eerstgenoemde, genaamtekende, Hugo (naar alle waarschijnlijkheid dezelfde als hiervoren) wordt in de dispositio de Kamerijkse woonst annex domein als binnenstedelijk oriëntatiepunt opgegeven⁷⁹³. Hij moet terdege onderscheiden worden van de homologe getuige van deze oorkonde, die zonder toenaam wordt voorgedragen.
- 1118 (leprozerie Kamerijk)⁷⁹⁴: *Hugo canonicus*
- 1118 (Heilig-Graf Kamerijk)⁷⁹⁵: *Hugo canonicus*
- 1118 (abdij Fesmy)⁷⁹⁶: *H[ugo?] canonicus*

In deze cartulariumkopie ondertekenen vier Kamerijkse domheren, die enkel met hun initiaal aangeduid worden; de derde in het gelid is kanunnik H. Wie was hij? Een kanshebber is de, herhaaldelijk signerende, kanunnik-priester Hadwin (1095/1112-1133)⁷⁹⁷; maar wanneer die optreedt in de subscriptio van Burchards oorkonden, wordt hij er, zeker in de documenten van eigen Kamerijkse makelij, voornamelijk als eerste van de domheren geciteerd⁷⁹⁸. Als andere kandidaten moeten nog aangehaald worden: kanunnik-diaken Hereward II (ca. 1105 – ca. 1122)⁷⁹⁹ en kapelaan-subdiaken Hereward III (ca. 1116 – ca. 1126)⁸⁰⁰. Ook de drie kanunniken met de naam Hugo kunnen dit stuk ondertekend hebben. Gegeven de samenwerking met ene F[ulco], de achterste in de rij van vier, zou men een lichte voorkeur kunnen uitspreken voor Hugo van Morchies, bij deze gelegenheid geflankeerd door zijn broer Fulco III⁸⁰¹, ware het niet dat er in deze periode ook een kanunnik Fulco II (1096/1100-1122)⁸⁰² betuigd is in het kathedraalkapittel. De kans dat het toch deze Hugo III was, blijft echter reëel.

⁷⁹² E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.18; *Thesaurus diplomaticus*, W 06967, D 05610; *A.R.T.E.M.*, 483.

⁷⁹³ Zie verder, §8.

⁷⁹⁴ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.19; *Thesaurus diplomaticus*, W 11529.

⁷⁹⁵ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.20; *Thesaurus diplomaticus*, W 03914, D 04221; *A.R.T.E.M.*, 482.

⁷⁹⁶ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.21; *Thesaurus diplomaticus*, W 11778.

⁷⁹⁷ Zie verder, §9 en §10 vn.

⁷⁹⁸ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. III, blz. 862.

⁷⁹⁹ *Ibid.*, dl. IV, blz. 19*, art. *Hereward II*; zie verder, §15.

⁸⁰⁰ *Loc. cit.*, art. *Hereward III*; zie hoger, §3.

⁸⁰¹ Zie verder, §9.

⁸⁰² E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. IV, blz. 19*, art. *Fulco "I"*; zie verder, §10 vn.

– 1119 (abdij Saint-Ghislain)⁸⁰³: *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*

In dit, fotografisch overgeleverde, handvest⁸⁰⁴ is een schrijffout omzeggens (wat ons betreft: volstrekt) uitgesloten: de drie personages staan verspreid⁸⁰⁵ over de dertien namen tellende lijst⁸⁰⁶ van domheren (zodat voorshands een dittografische kopieerfout – tussen concept/minuut en mundum – ondenkbaar is); het trefzeker inschrijven van de gedaagde getuigen was van juridisch standpunt⁸⁰⁷ een hoogst serieuze aangelegenheid in dit eindstadium van de zogenaamde – ofschoon gaandeweg gezegelede – getuigenoorkonden⁸⁰⁸, waaraan ook door de traditierijke⁸⁰⁹ Kamerijkse secretarie grote zorg werd besteed;

⁸⁰³ ID., *Liste ...*, 7.24; *Thesaurus diplomaticus*, W 06084, D 05411. Het oorspronkelijke document, uit het vroegere fonds “Abbaye de Saint-Ghislain” (vgl. L. DEVILLERS, *Aperçu des collections du dépôt des archives de l'état à Mons*, in *Annales du Cercle archéologique de Mons*, dl. XXVIII, 1898, blz. 317, fonds nr. 104; CH. HODEVAERE, *Le dépôt des archives de l'état à Mons. Aperçu des collections, in Revue des bibliothèques et archives de Belgique*, dl. II, 1904, blz. 282, fonds nr. 111), werd vernietigd in mei 1940, maar een reproductie ervan verscheen indertijd als illustratie bij een monografie over Ramegnies-lez-Quevaucamps (vgl. hoger, §3).

⁸⁰⁴ De chronologische connotatie van deze cruciale oorkonde vergt enige nadere overweging: zie verder, §11.

⁸⁰⁵ Die spreiding van de Hugo's over de kanonikale delegatie (als vijfde, negende en twaalfde) is vast niet willekeurig gebeurd (vergelijk als enige uitzondering het document 7.59 (zie hierna), waar de opeenvolging van de twee homologe Hugones dan ook extra onderstreept wordt). Maar welke norm werd gehanteerd? Het normale ordeningsprincipe in dezen was de wijdingsdatum (zie verder, §8) binnen eenzelfde graad, maar het is niet zo dat alle drie de Hugo's en de andere tien domheren uit 7.24 dezelfde wijdingsgraad hadden. Bovendien maakt het voorkomen van kanunnik-priester Hadwin, ditmaal – in deze door de destinatarissen opgestelde oorkonde – op een voor hem ongewone zevende plaats, elke bespiegeling over de exacte identificatie van de toekomstige premonstratenzer nutteloos.

⁸⁰⁶ Ziehier, aansluitend bij de namen van de Kamerijkse aartsdiakens en domdignitarissen, de voltallige kanonikale delegatie (*loc. cit.*, vgl. afb. 2, l. 29): “Signum Bernardi, Gerardi, Lantberti, Mazelini, Hugonis, Alboldi, Haduwini, Osfridi, Hugonis, Guerimbaldi, Goyranni, Hugonis, Heruuardi”.

⁸⁰⁷ Vgl., om te beginnen voor de gegalonneerde kapittelleden (en, bij uitbreiding, voor de gemandateerde afvaardiging van het kanunnikengild): F. FILIPPI, *Einführung in die Urkundenlehre des deutschen Mittelalters*, Bonn-Leipzig, 1920, blz. 122: “So finden sich unter den Zeugen der Bischofsurkunden meist die beamteten Mitglieder ihrer Domkapitel und die Häupter ihrer Dienstmannschaft [zie verder, §15] ... Sie sind Handlungszeugen im wahrsten Sinne des Wortes: es bedurfte ihrer Zustimmung, um die scheinbar einseitige Verfügung des Herrn rechtsgültig werden zu lassen”.

⁸⁰⁸ O. REDLICH, *Die Privaturkunden ...*, blz. 75; R. WEEMAES, *Les actes privés en Belgique depuis le Xe jusqu'au commencement du XIIIe siècle*, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, dl. XXXIV, 1908, blz. 329, 340, 421; A. DUMAS, *Étude sur le classement des formes des actes*, in *Le moyen âge*, dl. XLIII, 1933, blz. 174-175. Vgl. verder, §8.

⁸⁰⁹ E. VAN MINGROOT, *Kanzlei ...*, blz. 2; ID., *Les chartes ...*, blz. 8-9.

de kanselier-scholaster⁸¹⁰, de befaamde⁸¹¹ Werinbald III, zou ongetwijfeld een gebeurlijke – storende en contraproductieve – fout in dit door de begunstigen⁸¹² opgemaakte bewijsstuk doen corrigeren hebben. Men kan dus van volgende waarneming vertrekken: ingeval er in Burchards oorkonden al een van de drie Hugo's uit zijn kapittel als getuige opgegeven werd, stond hij daar dikwijls gans op zijn eentje. Het kan dan ook niet toevallig zijn, maar veeleer intentioneel, dat ze ditmaal, in dit plechtig getuigenschrift⁸¹³, alle drie opgetrommeld zijn⁸¹⁴. Dat is voor ons bijzonder betekenisvol: een van die drie was voorzeker Hugo van Fosses.

- 1119 (Sint-Otbert Kamerijk)⁸¹⁵: *Hugo canonicus*

Deze kanunnik – deze keer niet Hugo van Fosses – wordt buiten de daaropvolgende lijsten van kapelaans en van koorknapen gehouden.

- 1119 (abdij Saint-Thierry)⁸¹⁶: *Hugo sublevita*; *Hugo sublevita*

Minstens twee van de drie Hugo's uit de ondertekenaarslijst van Saint-Ghislain 1119 waren op dat tijdstip blijkbaar nog subdiaken⁸¹⁷. Wellicht – of zelfs zeker, als we mogen aannemen dat landdeken Hugo van Morchies, vanuit zijn betrekking, in de tussentijd reeds een hogere wijding moest ontvangen hebben⁸¹⁸ – krijgen we in deze ordegevijs

⁸¹⁰ Begaan met het niveau van de Kamerijkse administratie van lang geleden, betaamt het eventjes afstand te nemen van de gefingeerde tabel van scholasters, aangeprezen door J. LE CARPENTIER, *Histoire genealogique* ..., dl. I, blz. 453, en door E. BERTEAUX, *Étude* ..., dl. I, blz. 410: Alard (1107), Wenemar/Wanemar (1113), Watier/Wattin d'Aubigny (1123), Hugues de Douay (1126), Godefroy le Roux (1130), enzovoort.

⁸¹¹ Daarvan getuigen de waarderende woorden aan zijn adres (zie hoger, §3), opgetekend door LAMBERT VAN WATERLOS, *Annales Cameracenses*, ed. cit., blz. 526, l. 28 (zie verder, §15).

⁸¹² E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. II, blz. 504-505, nr. 179.

⁸¹³ Hoe groter het belang van het geoorkonde, en de beoogde impact van de oorkonde, des te groter de groep van uitgenodigde getuigen en onder meer van de domdelegatie (vgl. B.-M. TOCK, *Les listes* ..., blz. 102).

⁸¹⁴ Bovendien was dat geen unicum: ook na de tijdelijke aftocht van Hugo van Fosses duiken er nog eenmaal, in 1123 (zie hierna: 7.62), drie titularissen met die naam op in een Burchardiaanse getuigenlijst, naar onze mening ook daar met inbegrip van Hugo van Fosses (zie §24).

⁸¹⁵ E. VAN MINGROOT, *Liste* ..., 7.26; *Thesaurus diplomaticus*, W 12889.

⁸¹⁶ E. VAN MINGROOT, *Liste* ..., 7.28; *Thesaurus diplomaticus*, W 12426.

⁸¹⁷ REIMS, *Bibliothèque municipale, Manuscrits*, nr. 1602: *Chartularium ecclesiae Sancti Theoderici prope Remos* (13de eeuw), f° 201 v° (uitg.: E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. II, blz. 505-507, nr. 180): "S. ..., sacerdotum; ..., leuitarum; Hugonis, Mazelini, Guidonis, Goiranni, Hugonis, subleuitarum". Vgl. een facsimile van f° 201 r° van hetzelfde cartularium (met de aanzet van de subscriptio van 1119) bij B. DE KEYSER, *De lange weg naar Kluisbergen*, dl. II, Sint-Martens-Latem, 1979, blz. 407.

⁸¹⁸ Zie daarover verder, §9.

gestructureerde subscriptio enig bijkomend zicht op de wijdingsgraad (al voorgespiegeld door zijn hoedanigheid van Kamerijks curiekapelaan) van “subleviet”⁸¹⁹ Hugo van Fosses⁸²⁰.

- 1119 (abdij Saint-Denis-en-Broqueroie)⁸²¹: *Hugo canonicus*
- 1120 (Sint-Maartensabdij Doornik)⁸²²: *Hugo canonicus*
- 1120 (abdij Anchin)⁸²³: *Hugo [canonicus?]*
- 1120 (abdij Saint-Saulve)⁸²⁴: *Hugo canonicus*

Domheer Hugo neemt de laagste positie in onder de kathedrale getuigen; een tweede kanunnik Hugo, die verderop getuigt samen met vijf confraters – van wie er vier een naam droegen, die op dat moment in het domkapittel onbekend was –, behoorde kennelijk tot het Valencijnse Sint-Jan-de-Doperkapittel⁸²⁵.

- 1120 (abdij Nijvel)⁸²⁶: *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*
- Voortgaande op de aloude kerkelijk-institutionele banden die bestonden tussen Fosses en Nijvel⁸²⁷ is het wellicht niet vermetel te veronderstellen dat Hugo, als gewezen kanunnik van Fosses, er op gestaan heeft bij het verlijden van deze restitutie-oorkonde⁸²⁸ voor de Nijvelse

⁸¹⁹ De term was nogal – niet uitsluitend – kenmerkend voor het diocees Kamerijk (N. HUYGHEBAERT, *Les documents ...*, blz. 45), vooral later in de 12de eeuw, omstreeks 1170/75, ten tijde van de bisschoppen Pieter I van de Elzas en Alard (de gewezen domthesaurier: zie hoger, §2 vn. en §5; zie verder, §15).

⁸²⁰ Indien we er nu reeds volslagen zeker konden van zijn dat we hier werkelijk Hugo van Fosses aan het werk zien, en dat deze schenkingsoorkonde voor Saint-Thierry diens teengevolge vóór ca. 5/7 mei (aftocht van Hugo van Fosses, volgens W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel ...*, blz. 18) moet gedateerd worden, dan zou de volgorde – die binnen de jaarcyclus, naar diplomastengewoonte, per document bepaald wordt door de eerstkomende, maar dan wel exact te berekenen instrumenteerdag – van enkele charters uit 1119, met terminus ante quem op 4 juni (E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, blz. 47, nrs. 36-39), in theorie bijgesteld moeten worden. Blijft voorlopig echter de, door ettelijke commentatoren verdedigde, opinie die op grond van de *Vita B Norberti* de tocht van Norbert en Hugo pas in juni van start laat gaan (zie hoger, §4).

⁸²¹ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.29; *Thesaurus diplomaticus*, W 07537, D 05859.

⁸²² E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.35; *Thesaurus diplomaticus*, W 00044, D 00044.

⁸²³ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.36; *Thesaurus diplomaticus*, W 03912, D 04219; *A.R.T.E.M.*, 487; H. SPROEMBERG, *Beiträge zur französisch-flandrischen Geschichte*, dl. I: *Alvisus, Abt von Anchin (1111-1131)*, Berlijn, 1931, blz. 157, nr. 17. Zie hoger, §3 (BurA).

⁸²⁴ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.37; *Thesaurus diplomaticus*, W 07583, D 05888; zie verder, §13 vn.

⁸²⁵ Zie verder, §13.

⁸²⁶ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.38; *Thesaurus diplomaticus*, W 04620, D 04834.

⁸²⁷ Zie verder, §21.

⁸²⁸ Vgl. hierboven reeds een schenkingsbrief uit 1117 (7.14) voor dezelfde abdij (met slechts één ondertekenende kanunnik Hugo).

Sinte-Gertrudisabdij⁸²⁹ tegenwoordig te zijn. Dat wordt quasi een zekerheid ingeval Hugo zijn Fossische prebende toen nog niet helemaal had laten varen⁸³⁰.

– 1120 (abdij Saint-Thierry)⁸³¹: *Hugo canonicus*

– 1120 (abdij Affligem)⁸³²: *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*

De tweede Hugo neemt, onder de tien domkanonikale ondertekenaars, in de ranking nog eens de minste plaats in (en Hadwin de ereplaats).

– 1121 (domkapittel Kamerijk)⁸³³: *Hugo Sanctę Marię canonicus*; *Hugo canonicus*

De eerstgenoemde Hugo, verwikkeld in de dispositio van deze oorkonde, was tevens *persona* van de altaren⁸³⁴ van Flesquières en Havrincourt. Middels de *Benefactorum series Cameracensis ecclesiae* vernemen we dat het hier Hugo Abbas⁸³⁵ betrof. Vermits hij, zoals al uitgelegd werd, lastig getuige kon zijn voor een rechtshandeling die hij zelf ingeleid had, moet de tweede Hugo, uit de subscriptio, normalerwijs een van beide andere homonieme kanunniken geweest zijn. In dit document dat relatief te dateren valt tussen 4 juni en 25 december⁸³⁶, zou het schijnbaar niet om Hugo van Fosses kunnen gaan, tenminste als men er op voortgaat dat deze laatste zich eind april/aanvang mei⁸³⁷ terug bij Norbert had gevoegd. Hierachter moet niettemin nog nagegaan worden of die hereniging toen al een blijvend karakter had aangenomen.

– 1122 (Sint-Juliaanshospitaal Kamerijk)⁸³⁸: *Hugo canonicus*

– 1122 (leprozerie Kamerijk)⁸³⁹: *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*

Gedurende het jaar 1122 valt het op dat, nadat Hugo van Fosses kennelijk⁸⁴⁰ – op Kerstmis 1121⁸⁴¹ – professie had afgelegd in Prémontré, er telkenmale nog maar één getuige, Hugo geheten, voorkomt in Burchards

⁸²⁹ Vgl. verder, §17 en §21.

⁸³⁰ Over deze kwestie: zie verder, §11 (volgens het relaas van zijn biografie, zoals die tegenwoordig geschetst wordt, ziet het er naar uit dat Hugo dat wel al gedaan had).

⁸³¹ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.39; *Thesaurus diplomaticus*, W 12430.

⁸³² E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.44; *Thesaurus diplomaticus*, W 01443, D 01700.

⁸³³ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.47; *Thesaurus diplomaticus*, W 03547, D 03842.

⁸³⁴ Zie verder, §8.

⁸³⁵ Zie hoger, §4-5; zie verder, §8.

⁸³⁶ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. II, blz. 536-539, nr. 198.

⁸³⁷ Zie hoger, §4.

⁸³⁸ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.49; *Thesaurus diplomaticus*, W 07253, D 05686.

⁸³⁹ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.50; *Thesaurus diplomaticus*, W 10657.

⁸⁴⁰ Zie verder, §17 en §23.

⁸⁴¹ Zie hoger, §4.

oorkonden. In een plechtig⁸⁴² diploma⁸⁴³ van Burchard, op 17 september 1122⁸⁴⁴ uitgereikt op een provinciale synode te Reims⁸⁴⁵, ondertekenden bij de commissie van elf Kamerijkse domheren alsnog twee Hugo's. De vraag of Hugo van Fosses eventueel in ogenschouw dient genomen te worden als een van hen, moet zorgvuldig overwogen worden⁸⁴⁶.

– 1122 (Sint-Gorikskapittel Kamerijk)⁸⁴⁷: *Hugo canonicus*

– 1122 (abdij Anchin)⁸⁴⁸: *Hugo canonicus*

– 1122 (abdij Saint-Ghislain)⁸⁴⁹: *Hugo canonicus*

De alhier genoemde Hugo wordt uitdrukkelijk niet bij de, vlak erna opgesomde, kapelaans gerekend.

– 1123 (abdij Saint-Amand-les-Eaux)⁸⁵⁰: *Hugo canonicus*; *item Hugo canonicus*

– 1123 (domkapittel Kamerijk)⁸⁵¹: *Hugo canonicus*⁸⁵²

– 1123 (Sint-Gorik Kamerijk)⁸⁵³: *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*

Drie van de elf getuigende domheren in dit originele diploma⁸⁵⁴ van 4 juni/25 december 1123, dragen de voornaam Hugo (in verspreide orde geciteerd; de derde onder hen als allerlaatste van de kapittelleden). We mogen aannemen dat, benevens Hugo van Morchies, Hugo Abbas tijdens genoemd jaar, al was het maar sporadisch, zijn assisterende taak willens nillens hernomen had. Deze uitgangspositie is des te interessanter, omdat we ditmaal voor een onvervalst kanselarijcharter staan. Op de koop toe verschijnen de drie Hugo's in het bestek van een, wat de rang van kanunnik aangaat, relatief beknopte getuigenlijst⁸⁵⁵: daar

⁸⁴² Net zoals in Saint-Ghislain, in 1119 (zie hierboven: 7.24), hebben we hier te doen met een extra plechtstatig document.

⁸⁴³ Zie verder, §24.

⁸⁴⁴ *Ibidem*.

⁸⁴⁵ Vgl. E. VAN MINGROOT, *Burchard van Aken ...*, kol. 205.

⁸⁴⁶ Vgl. verder, §24.

⁸⁴⁷ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.52; *Thesaurus diplomaticus*, W 07251, D 05684.

⁸⁴⁸ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.53; *Thesaurus diplomaticus*, W 04128, D 04440.

⁸⁴⁹ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.54; *Thesaurus diplomaticus*, W 03363, D 03653.

⁸⁵⁰ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.59; *Thesaurus diplomaticus*, W 11287.

⁸⁵¹ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.61; *Thesaurus diplomaticus*, W 11554; diplomatische studie: E. VAN MINGROOT, *De oorkonden van bisschop Borchard ...*, blz. 53-61.

⁸⁵² *Ibid.*, blz. 57, 60; in de toenmalige stand van het onderzoek werd de eindterm van de activiteit van deze kanunnik Hugo (1111-1129) in afwachting tot de verst mogelijke limiet opgeschoven (zie verder, §8-9).

⁸⁵³ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.62; *Thesaurus diplomaticus*, W 11277.

⁸⁵⁴ Zie verder, §24.

⁸⁵⁵ Ziehier de complete reeks (*loc. cit.*): “S. ... Adewini [= Haduini], Guidonis, Radulfi, Guerinboldi, Girardi, Hugonis, Gualceri, Goiranni, Hugonis, Airulfi, Hugonis, canonicorum”.

moet dus een zwaarwegende reden achter steken of een bijzondere omstandigheid aan de basis liggen. Vertrekkend van de inlichtingen waarover we momenteel beschikken, zou men geneigd zijn de derde man met Hugo van Fosses te vereenzelvigen. Alvorens een eindoordeel te vellen, dienen eerst nog de exacte condities van deze oorkonding uitgeklaard te worden⁸⁵⁶ en moet daarenboven nagezien worden of er van nu af aan niet een of andere nieuweling met de naam Hugo [V/VI?] bij de navorsing moet betrokken worden⁸⁵⁷.

- 1123 (hospitaal Kamerijk)⁸⁵⁸: *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*
 - 1123 (kapittel Zinnik)⁸⁵⁹: *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*⁸⁶⁰
 - 1124 (Sint-Gorik Kamerijk)⁸⁶¹: *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*
- Beide domheren worden afgezonderd van de daaropvolgende afvaardiging van (zeven) kanunniken van Sint-Goriks.
- 1124 (Sint-Lazaar Kamerijk)⁸⁶²: *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*
 - 1124 (Onze-Lieve-Vrouwekapittel Antwerpen)⁸⁶³: *Hugo canonicus*⁸⁶⁴

⁸⁵⁶ Zie verder, §24 (de laatstgenoemde getuige is stellig niet de opsteller-schrijver van deze schenkingsbrief).

⁸⁵⁷ Zie verder, §23.

⁸⁵⁸ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.63; *Thesaurus diplomaticus*, W 07252, D 05685.

⁸⁵⁹ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.64; *Thesaurus diplomaticus*, W 04631, D 04845.

⁸⁶⁰ Vgl. J. VOS, *Liste des chanoines de l'ancienne collégiale de Saint-Vincent à Soignies*, in *Annales du Cercle archéologique d'Enghien*, dl. III, 1887, blz. 216, a° 1123; blz. 263^b, art. *Hugues*; A. DEMEULDRE, *Le chapitre de Saint-Vincent à Soignies, ses dignitaires et ses chanoines*, Zinnik, 1902, *Chanoines*, blz. 257; *Tables de tous les chanoines du chapitre par prénoms*, blz. 257, 370, art. *Hugues*. Zij lijfden alletwee minstens een van beide Hugo's uit 1123 in bij het Sint-Vincentiuskapittel van Soignies/Zinnik, hetgeen echter door de prosopografische context en de Kamerijkse kanselarijgebruiken bepaald tegengesproken wordt. De verwarring werd hoogstwaarschijnlijk mede teweeggebracht door de bijzonder toevallige omstandigheid dat de laatstgenoemde domkanunnik, net voor de gemeenschappelijke ambtstitel "canonicorum", de naam Vincent draagt (E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. IV, blz. 20*, art. *Vincent*), juist zoals de patroonheilige van genoemd kapittel.

Ter vergelijking: zelfs de Kamerijkse aartsdiaken Radulf van Ronse (zie verder, §15) wordt door A. DEMEULDRE, *op. cit.*, blz. 326, 384, art. *Radulphe*, voor het jaar 1123 als lid van het Zinnikse kapittel ingepalmd.

⁸⁶¹ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.67; *Thesaurus diplomaticus*, W 12891.

⁸⁶² E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.68; *Thesaurus diplomaticus*, W 11528; het stuk handelt, details uitgezonderd, over dezelfde transactie als voorgaand document en bevat een identieke getuigenlijst.

⁸⁶³ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.69; *Thesaurus diplomaticus*, W 08212, D 06211; F. PRIMIS, *Geschiedenis ...*, dl. II-4, blz. 28, nr. 5 (uitg. J. VAN ROEY, dl. I, blz. 657, nr. 5); W. GRAUWEN, *Lijst ...*, blz. 145, nr. 14; repr.: zie hoger, §6; diplomatische studie: E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden ...*, blz. 49-54.

⁸⁶⁴ Vgl. *Id.*, art. *cit.*, blz. 54, nr. 10, art. *Hugo*.

Het is vanzelfsprekend verleidelijk om in deze en volgende keure, beide basisdocumenten voor de vroege norbertijnse geschiedenis, kanunnik Hugo van Fosses te ontwaren. Dat is, in het licht van zijn altijd mogelijke getuigenis van pas een jaar geleden, niet bij voorbaat uitgesloten. Tevens blijft het intrigerend dat, van het selecte gezelschap van twee Kamerijkse kanunniken die Burchard naar Antwerpen⁸⁶⁵ had meegenomen en die er hem terzijde stonden bij de stichting van de Sint-Michielsabdij (en de herstichting van het seculiere Onze-Lieve-Vrouwkapittel)⁸⁶⁶ – onweerlegbaar een gewichtig moment in zijn bisschoppelijke ambts-tijd⁸⁶⁷ –, er een uitgerekend de naam Hugo droeg. Toeval of niet? In ieder geval, indien Hugo van Fosses zijn Kamerijkse beneficium nog in 1123 behouden had⁸⁶⁸, staat op voorhand niets in de weg om hem in 1124 in Antwerpen aan het werk te zien. Ingeval Hugo van Fosses in 1124 te Antwerpen daadwerkelijk van de partij was, kan dat alvast niet (meer) in de rol van bisschopsklerk geweest zijn⁸⁶⁹, vermits er in dit en komend document respectievelijk drie en één Kamerijkse kapelaan(s) in functie aantreden in de subscriptio. Hierna wordt toegelicht hoe Hugo van Prémontré desnoods ook in steun van Norbert naar Antwerpen kan meegetrokken zijn⁸⁷⁰, louter als staflid van de norbertijner missie. Maar in die gedachteloop valt zijn deelname buiten de Kamerijkse horizon.

– 1124 (Sint-Michielsabdij Antwerpen)⁸⁷¹: *Hugo canonicus*

Ook hier is kanunnik Hugo een van de twee assisterende domheren. Het privilege⁸⁷² werd echter herschreven⁸⁷³ en geïnter-

⁸⁶⁵ Vgl. verder, §25.

⁸⁶⁶ Zie A. VERHULST, *The Origins and Early History of Antwerp*, in *Rural and Urban Aspects of Early Medieval Northwest Europe*, Aldershot, 1992, blz. 19 (situatieschets).

⁸⁶⁷ E. VAN MINGROOT, *Burchard van Aken ...*, kol. 207.

⁸⁶⁸ Vgl. hoger, §6.

⁸⁶⁹ Die Antwerpse privilegebrief was trouwens een destinatarisoorkonde: zie hoger, §6.

⁸⁷⁰ Zie verder, §25.

⁸⁷¹ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.70; *Thesaurus diplomaticus*, W 03071, D 03351; J. VANNÉRUS, *Inventaire des archives de l'abbaye de Saint-Michel à Anvers reposant aux Archives de l'état en cette ville*, Leuven, 1913, blz. 5, nr. I; H. MARTON, *Initia historico-juridica capituli generalis Ordinis Praemonstratensis*, Rome, 1964, *Index chartarum*, blz. 189; W. GRAUWEN, *Lijst ...*, blz. 145, nr. 13; repr.: zie hoger, §6 vn.; diplomatische studie: E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden ...*, blz. 54-63 (het document is herschreven – en dus formeel vervalst –, maar op inhoudelijk vlak grotendeels betrouwbaar).

⁸⁷² E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden ...*, blz. 61-62; vgl. W. PETKE, *Kanzlei ...*, blz. 90, vn. 92, 94; J. VAN DEN NIEUWENHUIZEN, *Abbaye de Saint-Michel à Anvers*, in *Monasticon belge*, dl. VIII-1, Luik, 1992, blz. 205.

⁸⁷³ Vgl. daarentegen J. LAMPO, *De Antwerpse ketters. Een bijdrage tot de studie van de middeleeuwse ketterijen in de Nederlanden*, in *Tijdschrift voor de studie van de Verlichting*, dl. VII, 1979, blz. 184, die, in het spoor van J. PHILIPPEN, *De heilige Norbertus*

poleerd⁸⁷⁴ rond 1148⁸⁷⁵. Het is nog maar de vraag of de kanunnik van Sint-Michiels⁸⁷⁶ die het originele stuk herwerkt heeft⁸⁷⁷, en die wis en zeker nog een levendige kennis had van de gebeurtenissen van 1124, in voorkomend geval de figuur van Hugo, als zittend abt van Prémontré, niet onverbloemder naar voren zou geschoven en als dusdanig geafficheerd hebben. Of zou hij dat integendeel, zoals een doorgewinterde⁸⁷⁸

en de strijd tegen het Tanchelmisme te Antwerpen, in *Bijdragen tot de geschiedenis*, dl. XXV, 1934, blz. 267-268, het charter voor Sint-Michiels als "oorspronkelijk" en als het eerste bewijsstuk voor Burchards maatregelen in Antwerpen blijft presenteren.

⁸⁷⁴ Aangemerkt moet worden dat F. PETIT, *Norbert et l'origine ...*, blz. 166-167, volgens traditie vertrouwend op het herschreven Hildolf-charter, in 1981 nauwelijks tegen spraken zag (vgl. bv. al M. MERZ, *Norbertus ...*, blz. 429; H. MARTON, *Initia historico-juridica ...*, blz. 40, 46) in de nochtans soms tegenstrijdige verzuchtingen van beide Antwerpse instanties op pastoraal vlak (zie reeds É. DE MOREAU, *Comment naquirent nos plus anciennes paroisses en Belgique*, in *Nouvelle revue théologique*, dl. LXV, 1938, blz. 933; zie ook hierna), noch in de desbetreffende bepalingen van beide Antwerpse charters van 1124, zijns inziens opgesteld door dezelfde "actuaire".

⁸⁷⁵ Een terloopse opmerking met het oog op de relatieve datering van de *Vita B Norberti*: de initieel veelbelovende, en in zekere zin gegronde, stelling van J. LAENEN, *Kerkelijk ...*, dl. I, blz. 302, dat in het verslag van deze bron over de Antwerpse gebeurtenissen van 1124 (*Vita B Norberti ...*, ed. cit., blz. 831A, kap. XIII/79) een reminiscentie verwerkt zit naar "het diploma van 1124 van Burchard" (vrij vertaald: de norbertijner versie uit ca. 1148), heeft in de praktijk geen weerslag op de terminus post quem, daar de bewuste passage in feite refereert aan de originele oorkonde voor Onze-Lieve-Vrouw, bepaaldelijk aan dat gedeelte ervan waar een voorafgaand bisschoppelijk document uit 1116/19 (E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, blz. 46, nr. 7.32; zie hoger, §6) als vooroorkunde geciteerd wordt.

⁸⁷⁶ Zie verder, §25.

⁸⁷⁷ Deze mening wordt o.a. gedeeld door J. VAN ACKER, *Antwerpen ...*, blz. 73, vn. 143, nr. 6; A. VERHULST, *Het ontstaan en de vroege topografie van Antwerpen van de Romeinse tijd tot het begin van de 12de eeuw*, in *De stad Antwerpen van de Romeinse tijd tot de 17de eeuw. Topografische studie rond het plan van Virgilius Bononiensis 1565*, Brussel, 1978, blz. 40, vn. 54; J. VAN DEN NIEUWENHUIZEN, *De parochiale organisatie van Antwerpen tijdens de middeleeuwen*, in *Pascua mediaevalia. Studies voor Prof. Dr. J.M. De Smet*, Leuven, 1983, blz. 17; C. DEKKER, *De komst van de Norbertijnen in het bisdom Utrecht*, in *Ad fontes. Opstellen aangeboden aan prof. dr. C. van de Kieft*, Amsterdam, 1984, blz. 173, vn. 18; J. VAN MOOLENBROEK, *Conflict en demonisering ...*, blz. 108-109; Id., *Een pastoraal offensief ...*, blz. 9-10 of blz. 14; F. FELTEN, *Norbert von Xanten und seine ersten Stifte. Beobachtungen zur rechtlichen Stellung und inneren Struktur*, in *Oberzell – Vom Prämonstratenserstift (bis 1803) zum Mutterhaus der Kongregation der Dienerinnen der heiligen Kindheit Jesu*, Würzburg, 2006, blz. 16; vgl. ook S. WEINFURTER, *Norbert von Xanten – Ordensstifter ...*, blz. 88, vn. 121.

⁸⁷⁸ Misschien was de rewriter, wiens schrift in documenten van Sint-Michiels tot, afgeord, ca. 1170 kan getraceerd worden (E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtings-oorkonden ...*, blz. 55), wel abt Thieboud of Dietbald (1162/64-1171: J. VAN DEN NIEUWENHUIZEN, *Abbaye de Saint-Michel ...*, blz. 209, art. *Thibaud*) zelf, die in het charter van de Antwerpse kapittelproost Reinier voor Sint-Michiels (zie hoger, §6 vn.), in 1148 geschreven door diezelfde destinatarishand (E. VAN MINGROOT, loc. cit., nr. 2), als prior van de premonstratenzers wordt vernoemd en die in 1168-1170 nog zelf aan het beoorkonden zal slaan (zie hoger, §6 vn.).

vervalser die poogde zijn *carta figurata* de sfeer van Burchards periode mee te geven – eertijds kregen tekenende kanunniken er doorgaans geen “achternaam” mee –, juist vermeden hebben? Zo vaardig was hij dan ook weer niet, want uitgerekend de subscriptio is voor de rest erg stuntelig samengesteld⁸⁷⁹. Andere mogelijkheid: kon men in Antwerpen voor die feitenverdraaiende ingreep⁸⁸⁰ in genen dele rekenen op de bijstand van Prémontré en bekokstoofde men dat dan maar liever zonder⁸⁸¹ medeweten van abt Hugo?

- 1124 (domkapittel Kamerijk)⁸⁸²: *Hugo canonicus*
- 1125 (Heilig-Graf Kamerijk)⁸⁸³: *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*
- 1125 (klooster Le Rœulx)⁸⁸⁴: *Hugo canonicus*

Het heeft er alle schijn van dat Hugo van Fosses enigerwijze betrokken⁸⁸⁵ was bij deze norbertijner voorstichting⁸⁸⁶ te Le Rœulx, ingeleid of mede gestuurd als ze was door zijn gewezen medekanunniken van Sint-Foillaan-Fosses⁸⁸⁷. Hier kan dus nog aanlokkelijker zijn om ex-kapelaan Hugo, voor het geval dat hij tegen die tijd nog enige

⁸⁷⁹ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden ...*, blz. 57-58.

⁸⁸⁰ F. FELTEN, *Vom Wanderprediger ...*, blz. 114, sluit nog meer inhoudelijke problemen niet uit, gelet op de bedenkelijke tekstgelijkenissen met de stichtingsoorkonde voor Prémontré (uitg.: A. DUFOUR, *Actes des évêques de Laon des origines à 1151*, Parijs, 2001, blz. 172-174, nr. 94; reg.: W. GRAUWEN, *Lijst ...*, blz. 142-143, nr. 6); vgl. ID., *Norbert und seine ersten Stifte ...*, blz. 16, daar wegens onverklaarbare institutioneel-terminologische verschillen met de stichtingsoorkonde van de abdij van Floreffe (zie verder, §18). H. JANSSENS, *Geschiedenis van de Orde van Prémontré* [collegedictaat], dl. I: *Norbert van Maagdenburg (Gennep, Xanten, Prémontré), circa 1080/85-1134*, Averbode, 2003⁴, blz. 43, vn. 5, heeft terecht, zelfs al vroeger gewezen op het gebruik van enige anachronistische terminologie in het rescript “Pontificalis sollicitudinis”. Blijft echter het feit dat het belangrijkste deel van het corpus van 7.70 gedekt wordt door het originele en authentische instrument 7.69, dat, indachtig de strekking van het norbertijner rescript, in 1135/48 bezwaarlijk als werkdokument aangeboden kan geweest zijn aan de vervalzers uit de concurrerende abdij: het bestaan van een voormalig echt diploma voor de Sint-Michielsabdij blijft dus onze voorkeur wegdragen.

⁸⁸¹ Zie verder, §25.

⁸⁸² E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.71; *Thesaurus diplomaticus*, W 03364, D 03654.

⁸⁸³ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.73; *Thesaurus diplomaticus*, W 10638.

⁸⁸⁴ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.74; *Thesaurus diplomaticus*, W 03595, D 03891; G. WYMANS, *Inventaire ...*, blz. 102-103, nr. 2.

⁸⁸⁵ Dat wordt tenminste geponereerd door A. STASSIN, *Notice ...*, blz. 21; TH. LEJEUNE, *L'ancienne abbaye de Saint-Feuillien*, in *Annales du Cercle archéologique de Mons*, dl. V, 1864, blz. 135-136; U. BERLIÈRE, *Abbaye du Saint-Feuillien du Rœulx*, in *Monasticon ...*, dl. I-2, blz. 411; G. LEBRUN, *Hannonia Norbertina ou notes pour servir à l'histoire de l'Ordre de Prémontré dans le Hainaut*, Charleroi, 1907, blz. 38; J. CRÉPIN, *Notice ...*, blz. 465, 491; ID., *L'abbaye ...*, blz. 109. Zie echter voor afwijkende meningen: verder, §25 vn.

⁸⁸⁶ Zie verder, §25.

⁸⁸⁷ *Ibidem*.

institutionele band met Kamerijk had behouden, in die hoedanigheid⁸⁸⁸ te laten getuigen. In werkelijkheid is deze getuigenlijst nochtans in grote trekken identiek⁸⁸⁹ met deze van het volgende charter, dat geen enkele norbertijnse binding laat zien. Ten overvloede wordt de hier genoemde kanunnik Hugo⁸⁹⁰ feitelijk losgekoppeld⁸⁹¹ van de bisschoppelijke kapelaans⁸⁹².

- 1125 (abdijs Kortenbergh)⁸⁹³: *Hugo canonicus*
- 1125 (Sint-Baafsabdijs Gent)⁸⁹⁴: *Hugo canonicus*
- 1126 (kapittel Zinnik)⁸⁹⁵: *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*⁸⁹⁶
- 1126 (Sint-Maarten Doornik)⁸⁹⁷: *Hugo canonicus*

De kanunnik wordt klaar onderscheiden van de twee getuigende bisschoppelijke kapelaans.

- 1126 (kapittel Lobbes)⁸⁹⁸: *Hugo canonicus*

⁸⁸⁸ De kwestie zou in principe moeten herbekeken worden, ingeval onze werkhypothese dat Hugo het in Kamerijk nog tot aartskapelaan schopte (§19) en er in 1121 in die functie tot priester werd gewijd (§14), bewaarheid wordt. Deze promotie wijzigt echter niets aan het vervolg van de bewijsvoering.

⁸⁸⁹ Alle elf ondertekenaars van 7.75 komen ook voor in 7.74, dat er enkel een viertal nieuwe vertoont. We hebben het elders (§12) over het verschijnsel van soortgelijke, momentaan samenwerkende, kathedrale getuigenafvaardigingen in de Kamerijkse subscriptiones.

⁸⁹⁰ Men neme er nota van dat J. CRÉPIN, *L'abbaye ...*, blz. 109, deze Kamerijkse domheer (net als kanunnik Mazelijns: zie hoger, §3 vn.) bij vergissing (vgl. G. WYMANS, *L'abbaye ...*, blz. 36, vn. 45) onder de kanunniken van Fosses rekent (zie verder, §12 vn.).

⁸⁹¹ Vgl. daartegenover G. WYMANS, *Inventaire ...*, blz. 103, waar getuige Hugo, ten gevolge van de enigszins gebrekkige constructie en transcriptie van de subscriptio – het gaat hier om een destinatarisoorkonde: E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. II, blz. 590-502, nr. 226 –, verkeerdelijk bij de kapelaans geteld wordt.

⁸⁹² Zie J. CRÉPIN, *L'abbaye ...*, blz. 108-109, die de twee Kamerijkse kapelaans als Zinnikse bedienaars (zie hoger, §3) van de kapel van Le Rœulx uitspeelt (over deze kapel uit de 11de eeuw: G. WYMANS, *Les circonstances ...*, blz. 118). Vgl. J. LECOMTE, *Introduction ...*, blz. 326-327, die de bewuste Sint-Foillaanskapel, naar het getuigenis van Hillijn van Fosses, onder de jurisdictie van de kapittelthesaurier van Zinnik brengt (eveneens bij G. WYMANS, *L'abbaye ...*, blz. 27), maar de bedienaars desondanks in Fosses denkt te moeten zoeken.

⁸⁹³ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.75; *Thesaurus diplomaticus*, W 08348.

⁸⁹⁴ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.76; *Thesaurus diplomaticus*, W 02217, D 02479.

⁸⁹⁵ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.80; *Thesaurus diplomaticus*, W 03365, D 03655.

⁸⁹⁶ Vgl. hierboven: 7.46. Ook hier is de beslissing van A. DEMEULDRE, *Le chapitre ...*, blz. 257, art. *Hugues*, om een van deze naamdragers op te nemen in het kapittel van Zinnik, min of meer begrijpelijk – al was het maar vanwege de rangschikking van de bedoelde kanunniken na de signaturen van proost en deken van deze collegiale kerk –, maar daarom niet minder ongelegen. Ter vergelijking: ook hoofdaartsdiaken Johan van Kamerijk (zie verder, §15), wordt door A. DEMEULDRE, *op. cit.*, blz. 258, art. *Jehan* (vgl. blz. 372, art. *Jehan et Jehan*) voor Zinnik gerecruteerd.

⁸⁹⁷ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.83; *Thesaurus diplomaticus*, W 00050, D 00050.

⁸⁹⁸ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.84; *Thesaurus diplomaticus*, W 04382, D 04698.

- 1126 (abdij Ename)⁸⁹⁹: *Hugo canonicus*
- [1127 (kapittel Brussel)⁹⁰⁰: *Hugo canonicus*]
- [1127 (klooster Merbes-Sainte-Marie)⁹⁰¹: *Hugo canonicus*]
- In verband met de stichtingsoorkonde van het norbertijnenklooster van Bonne-Espérance⁹⁰² moet, in acht genomen de veranderde positie⁹⁰³ van Hugo, na de benoeming (anno 1126) van Norbert tot aartsbisschop van Maagdenburg⁹⁰⁴, als diens plaatsvervanger in Prémontré⁹⁰⁵, wel elke betrokkenheid bij deze Kamerijkse getuigenlijst – er zijn veertien domheren opgetekend – afgewezen worden.]
- [1128 (abdij Liessies)⁹⁰⁶: *Hugo canonicus*]
- [1129 (Sint-Bavo Gent)⁹⁰⁷: *Hugo canonicus*]
- [1129 (kapittel Brussel)⁹⁰⁸: *Hugo canonicus*]
- [1129 (Sint-Otbert Kamerijk)⁹⁰⁹: *Hugo subdiaconus*]
- [1129 (abdij Liessies)⁹¹⁰: *Hugo canonicus*]
- [1129 (Sint-Pietersabdij Gent)⁹¹¹: *Hugo canonicus*; *Hugo canonicus*]

⁸⁹⁹ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.85; *Thesaurus diplomaticus*, W 00871, D 01120.

⁹⁰⁰ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.88; *Thesaurus diplomaticus*, W 05347, D 05167.

⁹⁰¹ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.89; *Thesaurus diplomaticus*, W 07659, D 05937.

⁹⁰² Gesticht door Norbertus, maar tot abdij verheven door Hugo: H. LAMY, *Vie ...*, 1909, blz. 195 of blz. 75; J. CRÉPIN, *Notice ...*, blz. 490-491 Zie verder, §25.

⁹⁰³ Ook al werd Hugo in 1126 met geen hogere waardigheid bekleed, dan nog moeten in de praktijk, in afwezigheid van de alziende stichter, zijn prestige, bevoegdheid en dagdagelijks gezag als waarnemend “abt” (avant la lettre) dermate toegenomen zijn dat hij zich – gesteld dat die stap al niet vroeger was gezet – van toen af stellig exclusief aan Prémontré zal gewijd hebben.

⁹⁰⁴ W. GRAUWEN, *Norbertus ...*, blz. 127 (vóór 18 juli), 663 (“1126, eind juni-begin juli”); ID., *Tijdsafel ...*, blz. 91 (id.); ID. en L. HORSTKÖTTER, *Norbert ...*, blz. 462 (“1126, Ende Juni / Anfang Juli”); vgl. P. GAMS, *Series ...*, blz. 288^a, art. *S. Norbertus* (18 juli 1126); A. HAUCK, *Kirchengeschichte Deutschlands*, dl. IV, Leipzig, 1925⁵ (Berlijn, 1954⁸), blz. 970, art. *Norbert v. Gennep* (“Sommer 1126”); A. ŽÁK, *Epochen ...*, blz. 197; D. STICHEL, *Wichtige Daten aus dem Leben Norberts von Xanten*, in *Norbert von Xanten ...*, blz. 486 (1126); W.-P. ROMAIN, *Tableau ...*, blz. 253 (juli 1126); K. PROHÁZKA, *Norbert von Xanten ...*, blz. 128 (“im Juni 1126”).

⁹⁰⁵ Zie verder, §25. Vgl. hier bv. reeds A. ALDERS, *Das Leben des heiligen Norbert. Büsser, Ordensstifter, christlicher Staatsmann*, Steinbach, [1967] (Xanten, 1981²), blz. 16 (in 1128: “seiner bisheriger Vertreter Hugo von Fosses”).

⁹⁰⁶ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.91; *Thesaurus diplomaticus*, W 03367, D 03657. We merken op dat deze pancarta verleden werd vóór 4 juni; deze tijdslimiet lag dus dicht bij de genoemde benoemingsdatum van de aartsbisschop van Maagdenburg.

⁹⁰⁷ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.93; *Thesaurus diplomaticus*, W 02218, D 02480.

⁹⁰⁸ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.94; *Thesaurus diplomaticus*, W 05348, D 05168.

⁹⁰⁹ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.96; *Thesaurus diplomaticus*, W 10660.

⁹¹⁰ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.97; *Thesaurus diplomaticus*, W 11245.

⁹¹¹ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.98; *Thesaurus diplomaticus*, W 00632, D 00799.

– [“1133” (abdij Tongerlo)⁹¹²: *Hugo decanus*]

Om het overzicht van Burchards oorkonden, voorzien van de naamtekening door een geestelijke met de naam Hugo⁹¹³, af te ronden, wordt volledigheidshalve de (als apocrief gediagnosticeerde⁹¹⁴) stichtingsoorkonde van de abdij van Tongerlo⁹¹⁵ voorgelegd. De daar genoemde deken Hugo⁹¹⁶ kan, in het raam van het toenmalige bisdom Kamerijk, nergens ondergebracht worden⁹¹⁷ als

⁹¹² E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.104; *Thesaurus diplomaticus*, W 01478, D 01735; P. GOETSCHALCKX, *Index archivum der abdij van Tongerlo*, in *Bijdragen tot de geschiedenis bijzonderlijk van het aloude hertogdom Brabant*, dl. VI, 1907, blz. 378, a° 1133; H. LAMY, *Liste des chartes de l'abbaye de Tongerlo de 1133 à 1263*, in *L'abbaye de Tongerlo depuis sa fondation jusqu'en 1263*, Leuven-Parijs, 1914, blz. 367, nr. 1; repr.: H. LAMY, *L'abbaye ...*, blz. 354/355; [M. KOYEN], *De abdij van Tongerlo in schrift en beeld*, [Brussel], 1966, blz. 1/2 (“ca 1130”). Zie verder, §25.

⁹¹³ Vergelijk volledigheidshalve de rol in de ontstaansgeschiedenis van Tongerlo, die in de 17de eeuw aan Hugo van Fosses toegekend werd door *De valsche stichtingskronijk der abdij Tongerlo*, uitg. A. ERENS, in *An. Praem.*, dl. V, 1929, blz. 361; zie ook J. VAN CRAYWINCKEL, *Legende ...*, dl. II, Antwerpen, 1665, blz. 540; H. LAMY, *L'abbaye ...*, blz. 5.

⁹¹⁴ Zie, aangaande de formele en deels inhoudelijke onechtheid van het stuk: E. VAN MINGROOT, *De stichtingsoorkonde van de abdij Tongerlo: echt of vals?*, in *Archives et bibliothèques de Belgique. Archief- en bibliotheekwezen in België*, dl. XLIII, 1972, blz. 615-650 (deze mening wordt bijgetreden door M. KOYEN en L. VAN DYCK, *Abbaye de Tongerlo*, in *Monasticon belge*, dl. VIII-1, blz. 276-277; A.-J. BIJSTERVERELD, *Een nieuwe orde? De politieke en religieuze ontwikkelingen in het Maas-Demer-Scheldegebied in de elfde en twaalfde eeuw en de stichting van de norbertijnenabdijen in het tweede kwart van de twaalfde eeuw*, in *Norbertijnen in de politiek*, Brussel, 1997, blz. 19). Vgl. voorafgaandelijk C.-B. DE RIDDER, *Historische mengelingen over de Kempen*, Turnhout, [1870], blz. 7-8; J. LAENEN, *Kerkelijk ...*, dl. II, 1936, blz. 53-54.

⁹¹⁵ E. VAN MINGROOT, *De stichtingsoorkonde ...*, blz. 650 (het geschrift werd opge maakt omtrent het midden van de 12de eeuw). De historische kern blijft echter bruikbaar (vgl. L. VAN DYCK, *De abdij van Tongerlo. Een kennismaking*, in *De abdij van Tongerlo. Gebundelde historische studies*, Averbode (Scherpenheuvel-Zichem), 1999, blz. 17-18), en de inhoudelijke gegevens omtrent de stichting zelf gaan vermoedelijk zelfs iets verder terug in de tijd (E. VAN MINGROOT, *art. cit.*, blz. 620-621, 643-645), tot het jaar 1128 (misschien al voorbereid vanaf kort na 1124), en vallen theoretisch nog binnen ons onderzoeksveld (ter informatie: L. VAN DYCK, *art. cit.*, blz. 1 en 17, houdt het op “rond 1133” of “rond 1130”).

⁹¹⁶ J. LE CARPENTIER, *Histoire genealogique ...*, dl. I, Leiden, 1663, blz. 432, art. *Hugues* (1133); D. DE SAINTE-MARTHE, *Gallia christiana ...*, dl. III: *Ecclesia Cameracensis*, Parijs, 1725, kol. 69, nr. XII, art. *Hugo II* (1133); H. DU TEMS, *Le clergé ...*, dl. IV, blz. 48, nr. XII, art. *Hugues II* (“en 1133”); A. LE GLAY, *Cameracum christianum ou histoire ecclésiastique du diocèse de Cambrai*, Rijsel-Parijs, 1849, blz. 95, nr. XII, art. *Hugues II* (1133). Deze eenmalige vermeldingen worden telkens kritiekloos gebaseerd op het (onbetrouwbare) onderschrift uit Tongerlo, dat op die manier tot in de eerbiedwaardigste prosopografische traktaten doorgedrongen is. Vgl., daarmee in tegenspraak, §8 vn. (aangaande kapitteldeken Hugo I) en §9 vn. (betreffende de eigenlijke kapitteldeken Hugo II).

⁹¹⁷ E. VAN MINGROOT, *De stichtingsoorkonde ...*, blz. 628-631.

koordecken⁹¹⁸, noch op een schappelijke wijze aan het werk gezet worden⁹¹⁹ als landdeken⁹²⁰. Het lijkt er veeleer op dat – zoals dat voor de andere ontleende ingrediënten van voorliggend werkstuk het geval is⁹²¹ – dit onderschrift (weliswaar op weinig secure wijze) gehaald werd uit, of geïnspireerd werd door een andere norbertijner oorkonde van Burchard of zijn rechtstreekse opvolgers. Inzake de carrière van *Hugo canonicus* uit Fosses levert dat verder niets op.

Afsluitend, kan gesteld worden dat de diplomatische bronnen een hoop belangwekkende ophelderingen van prosopografische en chronologische aard hebben verstrekt – statistisch kan vooropgesteld worden dat bij benadering een derde van deze allografische ondertekeningen van *Hugo canonicus* van vóór 1123, op naam van Hugo van Fosses, zij het dat hij incognito blijft, moet geschreven worden –, maar moet tegelijk erkend worden dat ze op zich niet de verhoopte beslissende informatie opgeleverd hebben. Vooruitblikkend, moet bovendienesignaleerd worden dat er onder Burchards opvolger, de Kamerijkse bisschop Lietard van Utrecht (1131-1135)⁹²², vanaf 1131 al opnieuw⁹²³ – of nog steeds – twee Hugo's verschijnen in de episcopale subscriptio's⁹²⁴, en onder diens opvolger, bisschop Nicolaas I van Chièvres (1136-1167)⁹²⁵, somtijds zelfs drie.

⁹¹⁸ Vgl. in het voorbijgaan de uitleg van W. VAN SPILBEECK, *De abdij van Tongerlo. Geschiedkundige navorschingen*, Lier-Geel, 1888 (Averbode, 1997²), blz. 18, die, spijs van de ononderbroken ambtstijd van deken Oilard (1117-1133; zie verder, §15) in “1128” wel plaats ziet voor een koordeken Hugo, in de grond – zoals de hogergenoemde tabellen – voortgaande op de zogenaamde verschrijving Oilardus/Gildardus voor de werkelijke kathedraaldeken Oilard (zie verder, §10 vn.).

⁹¹⁹ Er is in deze jaren wel sprake van een Kamerijkse landdeken Hugo van Morchies (zie verder, §9): deze is echter zeker vóór 1129/30 overleden, en het valt überhaupt niet te verwachten dat de deken der christenheid van het nu Artesische Morchies in 1128/33 in Tongerlo zou ingegrepen hebben (deze mogelijkheid mocht echter niet bij voorbaat uitgesloten worden).

⁹²⁰ E. VAN MINGROOT, *De stichtingsoorkonde ...*, blz. 629-631 (de voor Tongerlo bevoegde landdeken van Antwerpen heette in 1126-1129 Reinier: *ibid.*, blz. 631, vn. 127). Vgl. nochtans H. LAMY, *L'acte de 1133, attribué à l'évêque de Cambrai, Burchard, est-il authentique*, in *L'abbaye ...*, blz. 361-362, die, zoals blijkt uit de door hem ten tonele gevoerde personen, die in feite dekens der christenheid waren, ongewild de landdekenale interpretatie voorstond.

⁹²¹ E. VAN MINGROOT, *De stichtingsoorkonde ...*, blz. 647-648.

⁹²² P. GAMS, *Series ...*, blz. 526^b, art. *Lietardus II*; R. FAILLE, *Liste ...*, blz. 18, nr. 38, art. *Liétard*.

⁹²³ Zie verder, §23.

⁹²⁴ Vgl. hoger, §6 (meerdere kandidaten).

⁹²⁵ R. FAILLE, *Liste ...*, nr. 39, art. *Nicolas de Chièvres*; E. STRUBBE en L. VOET, *De chronologie ...*, art. *Nicolaus I*; voor het aanvangsjaar: D. VAN DE PERRE, *De datum van de bisschopswijding van Nikolaas van Chièvres (1136-1167) en de gevolgen voor de datering van zijn oorkonden*, in *Het Land van Aalst*, dl. XLVII, 1995, blz. 143-156.

§8. Hugo dictus Abbas

Wat leert de combinatie van al deze oorkondelijke citaten ons nu voor het curriculum vitae van Hugo van Fosses?

Het lijdt nu alleszins geen twijfel meer dat in de fatidieke periode, namelijk omtrent 1119/21-1123, terzelfdertijd drie kanunniken met de naam Hugo in het Kamerijkse domkapittel actief waren. Nog eens: het waren er niet meer en ook niet minder. Enerzijds zijn onomastische ditografieën hier normaal niet te verwachten: het samenstellen van de ondertekenaarslijst was – we herhalen het – in die (aflopende) periode van praktisch exclusieve getuigenbewijzen en zogeheten getuigenoorkonden een verstrekkend en juridisch veelbetekenend proces⁹²⁶; daarnaast zijn er in de desbetreffende originele stukken geen schrappingen of expunctuaties uitgevoerd, die op aarzeling of verwarring zouden duiden. Anderzijds is in de Kamerijkse charters geen enkele aanwijzing, laat staan sluitend bewijs, te ontdekken dat er in de ter studie liggende jaren nog een vierde domheer Hugo zou tewerkgesteld geweest zijn in het domkapittel⁹²⁷. Op de koop toe zijn de namen van alle vijftig geprebeendeerde kanunniken uit 1119/21 bekend⁹²⁸. De conclusie ligt zomaar voor de hand.

De drie Hugo's signeerden echter op niet gezette tijdstippen, doch ogenschijnlijk zonder vast patroon en vrijwel nooit alle drie tezamen, weshalve ze ternauwernood of, beter gezegd, praktisch onmogelijk uit mekaar te houden zijn. Alhoewel op zekere momenten sommige leden van het domkapittel bij voorrang in de bisschoppelijke getuigenlijsten opgenomen werden, en er bijwijlen zelfs kan gesproken worden van een min of meer bestendige ploeg van diplomatisch actieve domheren⁹²⁹, geeft het aantreden van de drie genomineerden in de oorkondelijke getuigenlijsten ons – mede doordat we geen enkel antroponymisch aanknopingspunt hebben – een eer willekeurige indruk, en lijkt de rotatie af te hangen van toevallige omstandigheden. Anderzijds is het opstellen

⁹²⁶ P. JOHANEK, *Die Frühzeit* ..., blz. 289: "Zur Beglaubigung der Beweisurkunde übernahm man ... die Nennung von Zeugen, die bei eventuellen späteren Streitigkeiten über das in Frage stehende Rechtsgeschäft gehört werden konnten. Diese Funktion der Zeugen bleibt während des ganzen bearbeiteten Zeitraums erhalten"; vgl. hoger, §7: 7.24.

⁹²⁷ Aangaande het potentiële bestaan van een kanunnik Hugo van Saint-Géry: zie verder, §10 vn.

⁹²⁸ Zie verder, §15.

⁹²⁹ Zie verder, §12.

van een rangorde onder de geestelijken per wijdingsdatum⁹³⁰, zo zonder enig houvast, zo goed als onbegonnen werk⁹³¹ in het verhaspelde beeld dat de getuigenlijsten aanreiken. Trouwens, bij de studie van het globale dossier kennen we voorafgaandelijk niet de toenmalige wijdingsgraad van alle betrokkenen (inderdaad, enkel van twee van de drie Hugo's weten we zeker dat ze, precies in 1119, nog maar subdiaken waren⁹³²) en kunnen we dus niet met stelligheid uitmaken om welke wijdingsdag – waaromtrent ten andere geen kennis bestaat – we ons feitelijk moeten bekommeren. Het is even onduidelijk of we de eerste dan wel de laatste wijdingsdatum (blijkbaar gaande van acoliet tot priester) voor ogen moeten houden. Hoogstens kan men, voor wat het waard is, constateren dat de een of de andere Hugo, of een van de twee of drie signerende Hugo's, de eerste⁹³³ of de laatste⁹³⁴ rang onder de afgevaardigde⁹³⁵ kanunniken van het domkapittel innam. Alleen wanneer de drie een-drachtig voor het voetlicht traden in een subscriptio, kunnen we er zeker van zijn dat Hugo van Fosses erbij was: dat was zo in 1119 en, zonderling genoeg, in 1123⁹³⁶.

Om de figuur van deze Hugo van Fosses beter te definiëren, moet – er zit niets anders op – te werk gegaan worden door eliminatie onder de tot dusverre verzamelde, maar niet definitief toegewezen⁹³⁷ personalia omtrent de drie gelijknamige kanunniken.

⁹³⁰ H. FICHTEAU, *Forschungen über Urkundenformeln*, in *Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung*, dl. XCIV, 1986, blz. 329.

⁹³¹ Vgl. E. VAN MINGROOT, *De oorkonden van bisschop Borchard ...*, blz. 57, waar wij de mening vertolken dat, in een op zichzelf staande oorkonde, de wijdingsgraad van de vermelde domheer (in casu Hugo) in theorie kan afgeleid worden uit zijn plaats in de kanonikale sector van de getuigenlijst. Het is echter heel wat anders om, uit een hele resem charters, algemene conclusies omtrent de identiteit van gelijknamige kanunniken te trekken.

⁹³² Zie §7: 7.28.

⁹³³ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 6.37 (1111), 6.50 (1113).

⁹³⁴ E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, 7.07 (1117), 7.09 (1117), 7.14 (1117), 7.26 (1119), 7.44 (1120), 7.54 (1122), 7.59 (1123; de achterste twee kanunniken heten allebei Hugo), 7.62 (1123; het gaat om een van de drie daar opgenomen Hugo's), 7.63 (1123), 7.75 (1125), 7.91 (1128), 7.98 (1129). Is deze serie aan het toeval te wijten, of zit er een periodiek systeem in; heeft het misschien met de bestemming van het charter te maken?

⁹³⁵ Zie verder, §12.

⁹³⁶ De interpretatie ten gronde van dit laatste geval volgt verder in deze verhandeling (§24).

⁹³⁷ Een uitzondering: een van de wel toegekende data is natuurlijk overlijdensdag en -jaar van Hugo van Fosses (zie achtereenvolgens, §5 en §2). Maar die inlichtingen komen uit deugdelijke norbertijner bronnen van niet-diplomatische aard.

*Hugo dictus Abbas*⁹³⁸, *Hugo qui vocatus est Abbas*⁹³⁹, *Hugo cognomine Abbas*⁹⁴⁰ of kortweg⁹⁴¹ *Hugo Abbas*⁹⁴², die al ter sprake is gekomen⁹⁴³, was in deze periode zonder twijfel een van de drie Kamerijkse domheren met de doopnaam Hugo. We kennen hem al uit het *Obituarium Cameracense*, waar “*Hugo qui uocatus est Abbas, Acquicinen-sis monachus, qui dedit nobis altaria de Haurencurth et de Fulcherijs*”⁹⁴⁴ is opgenomen. Hij komt daar voor, niet in de basistekst van kort na 1116, maar in de aanvullingen door scribent ObitB van tussen 1126 en 1129/30. De *Benefactorum series Cameracensis ecclesiae*, die omtrent 1190 een retrospectief samenstel bood van de schenkingsactiviteiten ten bate van het Kamerijkse Onze-Lieve-Vrouwkapittel, registreert deze gift als volgt: “*Hugo Abbas, Aquicinen-sis monachus, dedit nobis altaria de Haueraincort et de Flekieres*”⁹⁴⁵. In de grond is dat, in beide

⁹³⁸ B. DELMAIRE, *L'histoire-polyptique de l'abbaye de Marchiennes (1116/1121). Étude critique et édition*, Louvain-la-Neuve (Ottignies), 1985, *Index des noms de personnes et de lieux*, blz. 140, art. *Hugues (dictus abbas)*; vgl. F. BRASSART, *Liste ...*, blz. 163, vn. 5.

⁹³⁹ Zie hoger, §5.

⁹⁴⁰ Zie hoger, §7: 7.18 (1118).

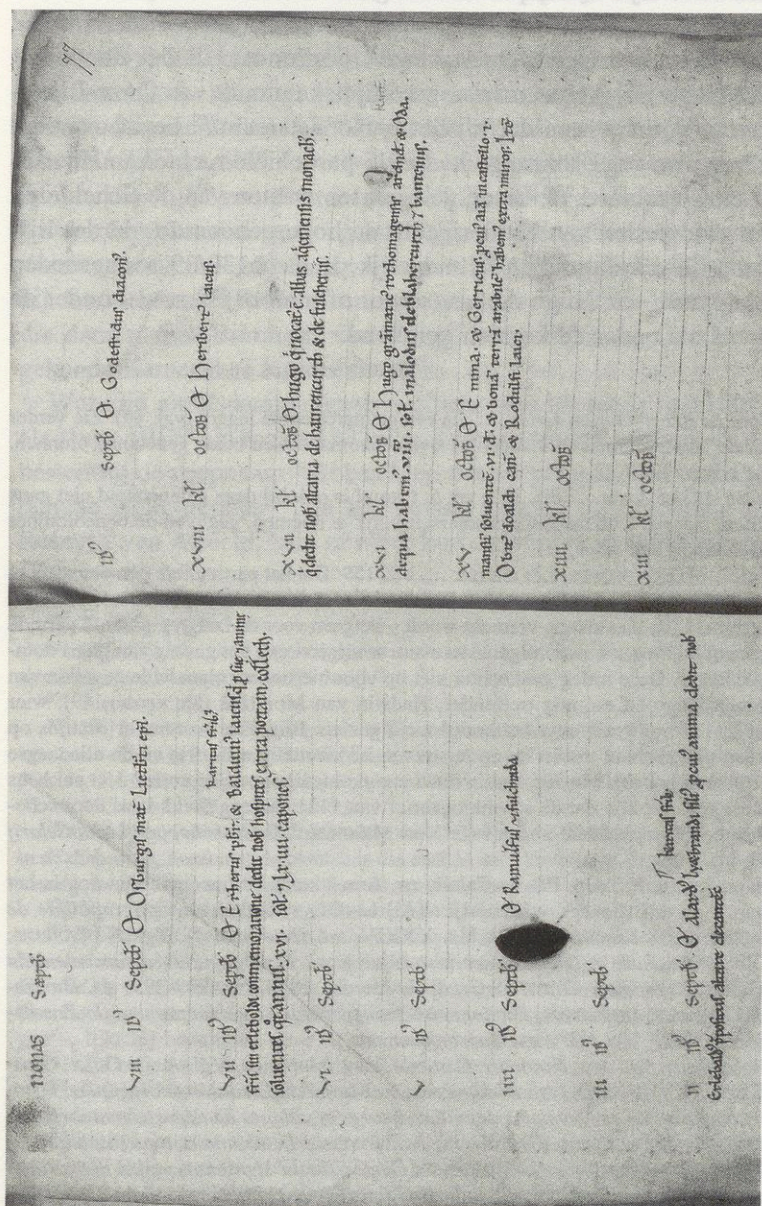
⁹⁴¹ Bijnamen of niet-plaatsaanduidende (en niet-adellijke) “familienamen” van kanuniken verschijnen pas in deze periode in de Kamerijkse diplomatische bronnen (een typisch voorbeeld: domheer Balduinus Dives uit een 12de-eeuwse oorkondelijke dorsale notitie – niet het privilege zelf – van 1089: E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 267, vn. 1), en dan nog het eerst in het corpus van oorkonden. Hoewel het vermelden van een erfelijke familienaam voorlopig een zeldzaamheid bleef, en het systeem eerst in de volgende eeuwen vooruitgang zal boeken (A. DAUZAT, *Les noms de personnes ...*, blz. 33, 36), speciaal in een stedelijk milieu (Id., *Introduction*, in *Dictionnaire étymologique ...*, blz. VIII, als voorbeeld: Atrecht vanaf de 12de eeuw), is de bijnaam “Abbas” blijkbaar al in de 12de eeuw tot een geslachtsnaam uitgegroeid: zie hierna.

⁹⁴² F. BRASSART, *Liste ...*, *Table des noms de personne*, blz. 176, art. *Hugues l'Abbé*; B.-M. TOCK, *Les chartes des évêques ...*, *Indices*, blz. 371^b, art. *Hugues abbas*; J.-P. GERZAGUET, *Les chartes ...*, *Index nominum*, blz. 458^b, art. *Hugues l'Abbé*.

⁹⁴³ Van antroponymisch standpunt niet te verwisselen (vgl. E. VAN MINGROOT, *Een decennium ...*, blz. 728) met domdeken Hugo I van Anchin (*Obituarium ...*, f° 80 v° (“persona” van het altaar van Vieux-Ath); *Benefactorum series ...*, f° 121 r° (zie afb. 10, l. 17); F. BRASSART, *Liste ...*, *ed. cit.*, blz. 166 (en vn. 4); A. WAUTERS, *Liste ...*, *ed. cit.*, blz. 160 of blz. 365), in die functie (A. LE GLAY, *Recherches ...*, blz. 115, art. *Hugues*: 1076-1089; Id., *Cameracum ...*, blz. 94, nr. IV, art. *Hugo I*: 1079-1089; vgl. E. VAN MINGROOT, *De “stichtingsoorkonde” van de O.-L.-Vrouwepriorij te Aymeries (1088). Diplomatisch onderzoek*, in *Bulletin de la Commission royale d'histoire. Handelingen van de Koninklijke commissie voor geschiedenis*, dl. CLV, 1989, blz. 171-172) gemeld van 1075 tot 1093 (E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 145, vn. 1), begiftiger van meerdere kerkelijke en caritatieve organisaties (*Obituarium Cameracense*, *ms. cit.*, f° 59 r°) en medestichter van de abdij van Anchin (J. GERZAGUET, *L'abbaye ...*, blz. 68-73).

⁹⁴⁴ *Obituarium ...*, f° 77 r° (zie afb. 7^b, l. 3-4); zie hoger, §5.

⁹⁴⁵ *Benefactorum series ...*, f° 120 v° (F. BRASSART, *Liste ...*, *ed. cit.*, blz. 163; A. WAUTERS, *Liste ...*, *ed. cit.*, blz. 159 of blz. 364); zie hoger, §5.

Afb. 7. *Obituarium ecclesiae Beatae Mariae Cameracensis*, f° 76 v°- 77 r°.
Cliché: Médiathèque municipale de Cambrai, Manuscrits, nr. B 229.

gevallen⁹⁴⁶, de analyse van het charter van 1121⁹⁴⁷, waarin bisschop Burchard voor zijn domkapittel het legaat van “*altaria etiam de Felcheriis et Haurancurth, redditione et petitione Hugonis Sancte Marie canonici, qui eorumdem persona erat*” oorkondt. Uit dat document blijkt dat Hugo [II] Abbas toen nog voltijds kanunnik van Onze-Lieve-Vrouw was⁹⁴⁸, en tevens dat hij het personaatsrecht⁹⁴⁹ bezat over het “altaar”, m.a.w. over sommige kerkelijk-parochiële rechten in Havrincourt⁹⁵⁰ en Flesquières⁹⁵¹, beide gelegen ten westen van de Schelde en even ten zuidwesten van Kamerijk. In de hogergenoemde (derde) lijst van Kamerijkse kanunniken⁹⁵², namelijk de ca. 1130/39 aangesneden netversie, wordt ene Hugo Abbas (senior of junior?)⁹⁵³ zowel onder de subdiakens als onder de koralen gerekend.

⁹⁴⁶ Voor de *Benefactorum series* ...: via een geïntercaleerde legger (vgl. §5). Zie verder (§9), voor de “onderduimse” inhoudelijke overeenkomst tussen beide genoemde bronnen.

⁹⁴⁷ Zie hoger, §7: 7.47.

⁹⁴⁸ F. BRASSART, *Liste* ..., blz. 163, vn. 5. Cumul is ook bij deze gelegenheid niet gans uit te sluiten, maar is toch tamelijk onwaarschijnlijk te noemen, gegeven de benedictijner regel van de abdij van Anchin.

⁹⁴⁹ Vgl. J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes* ..., blz. 159. Dat het particuliere personaatsrecht (F. BRASSART, *loc. cit.*) van Hugo Abbas (en daarnaast ook een ander personaat van scholaster Werinbald III) hier alsnog vermeld wordt – hetgeen voor de laatgregoriaanse periode heel ongebruikelijk was –, was volgens deze auteur uitgerekend het gevolg van diens domkanonikale status. Deze uitleg gaat echter niet op voor hieronder behandelde gevallen van de domheren Hugo III en, nog treffender, Hadwin van Morchies (zie verder, §9), wier personaat in 1116 gewoon over het hoofd werd gezien. Blijkbaar bestond er destijds op dit punt een onderscheid tussen de na te streven kerkwettelijke theorie en de alledaagse praktijk. Of was het een kwestie van invloed aan de bisschoppelijke curie? Het zal heus geen nadeel geweest zijn dat de schenkingsbrief van 1121 samengesteld werd door scholaster-kanselier Werinbald III himself (E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. III, blz. 726).

⁹⁵⁰ Havrincourt: Fr., dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, kant. Bertincourt (toen nog in het graafschap – en dus dioceses – Kamerijk: [A.] LE GLAY, *Glossaire topographique de l'ancien Cambrésis*, Kamerijk, 1849, blz. XXXIV, art. *Havrincourt*). Vgl. N. CAVROIS, *Canton de Bertincourt*, in *Dictionnaire historique et archéologique du département du Pas-de-Calais. Arrondissement d'Arras*, dl. I, Atrecht, 1873, blz. 289-295, art. *Havrincourt*; [A. MENCHE] DE LOISNE, *Dictionnaire topographique du département du Pas-de-Calais*, Parijs, 1907, blz. 189^b, art. *Havrincourt*.

⁹⁵¹ Flesquières: Fr., dep. Nord, arr. Cambrai, kant. Marcoing. Vgl. A. LE GLAY, *Glossaire* ..., blz. XXVIII-XXIX, art. *Flesquières*; E. MANNIER, *Études étymologiques, historiques et comparatives sur les noms des villes, bourgs et villages du département du Nord*, Parijs, 1861, blz. 280-281, art. *Flesquières*; A. BRUYELLE, *Dictionnaire topographique* ..., blz. 147-148, art. *Flesquières*; L. BONIFACE, *Études sur la signification des noms topographiques de l'arrondissement de Cambrai*, Valenciennes, 1866, blz. 130-131, art. *Flesquières*.

⁹⁵² KAMERIJK, *Bibliothèque municipale, Manuscrits*, nr. B 229, f° 1 v° (zie hoger, §6).

⁹⁵³ Zie hierna, voor een verantwoorde keuze.

Uit een oorkonde van 1118⁹⁵⁴ is al gebleken dat Hugo Abbas een geboren Kamerijker⁹⁵⁵ was die in de binnenstad op zijn minst één onroerend goed bezat, het *curtilium Hugonis cognomine Abbatis*, dat door de bisschop als richtbaken in het stadsplan werd aangewend en dat bijgevolg een tamelijk in het oog vallend eigendom moet geweest zijn. Uit een tweede document uit 1117⁹⁵⁶ blijkt dat hij in Kamerijk nog een mouterij, de *cambile*⁹⁵⁷ *quod dicitur Grimaldi* (met aanhorig graancijnsrecht), uitbaatte, die hij⁹⁵⁸ nu, door bemiddeling van de bisschop, aan de Sint-Lazaarsleprozerie overdroeg en, tegen betaling van een jaarrente, als vruchtgebruik in levenslang *precarium* terugkreeg. In de literatuur wordt hij, hoewel zonder achternaam, genoemd als een van de hooggeplaatsten die samen met Burchard van Aken⁹⁵⁹ aan de wieg stonden van het gekende Kamerijkse leprozenhuis⁹⁶⁰.

Wat zijn ambtsdata aangaat: wellicht was hij reeds in 1100⁹⁶¹ actief als Hugo [II]⁹⁶²; in maart 1122 was hij nog steeds kanunnik en droeg hij bestendig de roepnaam "Abbas", en dat ter gelegenheid van zijn optreden, te Marchiennes⁹⁶³, in het gevolg van de al genoemde bisschop Robert I van Atrecht. Min of meer kort daarop⁹⁶⁴, wellicht tegenaan zijn

⁹⁵⁴ Zie hoger, §7: 7.18.

⁹⁵⁵ Eigenlijk kon deze Hugo dus met meer recht en reden aanspraak maken op de toponymische familienaam "van Kamerijk".

⁹⁵⁶ Zie hoger, §7: 7.15.

⁹⁵⁷ Wij beschouwen de term als een Kamerijks synoniem voor "camba" (zie hoger, §5 vn.; zie verder, §15), liever dan als benaming voor een "akker voor hennep- of vlasteelt" (CH. DU FRESNE DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, dl. II, Niort, 1883 (Graz, 1954), blz. 42^c, s.v. *cambile*).

⁹⁵⁸ Dat Hugo Abbas door de bisschop met de eretitel "canonicus noster" wordt bedacht in de dispositio, heeft niet de betekenis die daar in het *Obituarium Cameracense*, in hoofde van de domleiding, aan toegekend moet worden (zie verder, §10 vn.).

⁹⁵⁹ Vgl. E. VAN MINGROOT, *Burchard van Aken* ..., kol. 200-201.

⁹⁶⁰ [] H[ÉMERY], *Notice sur les communautés de femmes établies à Cambrai avant la Révolution*, in *Mémoires de la Société d'émulation de Cambrai*, dl. X, 1826, blz. 172, art. *Hôpital de St-Lazare*: "Hugues, chanoine" (als geboren Kamerijker onmiddellijk na de bisschop gerangschikt in de lijst van weldoeners – die allen een herkomstnaam meekrijgen –, lijkt hij beduidend meer in aanmerking te komen dan zijn beide naamgenoten).

⁹⁶¹ Zie hoger, §7: 5.15.

⁹⁶² E. VAN MINGROOT, *Een keerpunt* ..., blz. 244^a, art. *Hugo "I"*; vgl. Id., *Woord en wederwoord* ..., blz. 17.

⁹⁶³ B. DELMAIRE, *L'histoire-polyptique* ..., blz. 99-101, nrs. 2 (repr.: *ibid.*, blz. 12/13, nr. 4: "S. Hugonis dicti Abbatis"), 3; B.-M. TOCK, *Les chartes des évêques* ..., blz. 47-49, 52-53, nrs. 32, 33, 36; J.-P. GERZAGUET, *Les chartes* ..., blz. 139-140, nr. 43. Vermoedelijk betrof het daar een seendvergadering. Zie hoger, §4.

⁹⁶⁴ J.-P. GERZAGUET, *Les chartes* ..., blz. 458^b, art. *Hugues l'Abbé [I]*, schijnt het jaar 1122 als het ultieme van zijn kathedrale ambtstermijn te aanzien.

levenseinde, is hij ingetreden in de Sint-Salvatorsabdij van Anchin⁹⁶⁵; het obituarium en de twaalfde-eeuwse schenkerslijst boekstaven enkel en alleen zijn monastieke status. Bij die laatste werkwijze moeten we, met uitzicht op het theoretisch min of meer analoge parcours van Hugo van Fosses, even stilstaan. Om deze onorthodoxe boeking te evalueren, moet men er zich rekenschap van geven dat ze uitgevoerd werd op het hoogtepunt van de pogingen van de Kamerijkse overheden om het deelbisdom Atrecht opnieuw in te lijven⁹⁶⁶. De benedictijnenabdij van Anchin, gelegen in de toentertijd al Atrechtse aartsdiakenij Oosterbant⁹⁶⁷, maar in 1079 nog gesticht vanuit Kamerijk⁹⁶⁸ en behept met latente Kamerijkse sympathieën⁹⁶⁹, was daarin een van de heikele twistpunten⁹⁷⁰. Ongetwijfeld was het oogmerk van de Kamerijkers om, ingeval de recuperatie van het bisdom Atrecht zou mislukken, tenminste de abdij Anchin als een soort enclave veilig te stellen⁹⁷¹. De vooraanstaande Kamerijkse domheer Hugo Abbas – hij was het dus wel degelijk –, die naderhand monnik was geworden in Anchin, wellicht dankzij de inspirerende persoonlijkheid van de reformistische abt Alvisus⁹⁷², moet in die campagne

⁹⁶⁵ Over die instelling: zie hoger, §4 vn.

⁹⁶⁶ P. ALLOSSERY, *La lutte entre le sacerdoce et l'empire jusqu'à la paix définitive au concordat de Worms (1107-1122)*, in *Annuaire de l'Université catholique de Louvain*, dl. LXVII, 1903, blz. 370, vn. 5; G. MEYER VON KNONAU, *Jahrbücher des deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.*, dl. VII, Leipzig, 1909 (Berlijn, 1965²), blz. 235, 264; L. KÉRY, *Die Errichtung ...*, blz. 415-417, art. *Unter Bischof Burchard von Cambrai*.

⁹⁶⁷ B. DELMAIRE, kaart "*Abbayes et chapitres du diocèse d'Arras*", in: Id., *Le diocèse d'Arras de 1093 au milieu du XIVe siècle*, dl. I, Atrecht, 1994, blz. 194, nr. 28.

⁹⁶⁸ E. ESCALLIER, *L'abbaye d'Anchin (1070-1792)*, Rijsel, 1852, blz. 16-19; J.-P. GERZAGUET, *L'abbaye d'Anchin ...*, blz. 60-61, 68-73; vgl. hierboven (domdeken Hugo I, "herstichter" van Anchin).

⁹⁶⁹ Van het honderdvijftigtal overgeleverde Kamerijkse charters uit 1105-1130 (E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, blz. 43-55) waren er twaalf aan Anchin gericht (J.-P. GERZAGUET, *op. cit.*, blz. 272, telt er, – we kennen niet zijn criteria – dertien), en dat was net evenveel als deze ten gunste van het eigen kathedraalkapittel. Het valt wel op dat het ultieme diploma voor Anchin uitgerekend uit 1122, het vermeende intredejaar van Hugo Abbas, dateert.

⁹⁷⁰ E. VAN MINGROOT, *Burchard van Aken ...*, kol. 200-201.

⁹⁷¹ Misschien wel met het voorbeeld voor ogen van de Sint-Pietersabdij van Lobbes, die een erfelijke Luikse enclave was in het bisdom Kamerijk (U. BERLIÈRE, *Monasticon ...*, dl. I-2, blz. 205). Veelzeggend is immers dat bisschop Burchard (E. VAN MINGROOT, *Burchard van Aken ...*, kol. 210), abt Alvisus en domproost Erlebold II tegen het jaar 1129 – ten dele met voorbijgaan van het gezag van de bisschop van Luik – tezamen een cluniacenser hervormingsproject in genoemd klooster zullen uitdokteren (H. SPROEMBERG, *Alvisus ...*, blz. 122-124).

⁹⁷² J.-P. GERZAGUET, *L'abbaye d'Anchin ...*, blz. 85-89.

een kostbare pion⁹⁷³ geweest zijn. Het kathedrale obituarium als politiek forum en drukmiddel!

Wat de overlijdensdatum van Hugo Abbas betreft: zijn obit behoort, qua schriftbeeld, niet tot het kerndeel (vanaf 1116) van de necrologische bron, maar moet daarentegen wel tot de eerste groep van, schriftkundig goed herkenbare, toevoegsels door hand ObiB⁹⁷⁴, gerekend worden. Daarom moet zijn sterfdatum (15 september)⁹⁷⁵, naar het getuigenis van het obituarium, veeleer in een latere fase van Burchards episcopaat, zo rond 1126/29⁹⁷⁶, gesitueerd worden. Dat komt volmaakt overeen met de aanduidingen van de bisschoppelijke charters, waar tussen 1126 en 1129 meestal één domheer Hugo onder de deelnemers voorkomt, en waar dat in 1129 bovendien een kanunnik-subdiaken blijkt te zijn⁹⁷⁷. We geven grif toe dat deze instrumentaire data weer geen uitsluitsel geven, aangezien precies bij het ingaan en aan het einde van de genoemde termijn nog een tweede kanunnik⁹⁷⁸ als ondertekenaar verschijnt. Desniettemin, mits men ze combineert met het grafologisch tijdssignaal van het *Obituarium Cameracense*, kan men uit al die gegevens alleen maar concluderen dat Hugo Abbas rond dezelfde tijd als Burchard van Aken moet gestorven zijn.

Het valt op dat er vanaf 1141⁹⁷⁹ al weerom een kanunnik *Hugo (cognomine) Abbas* opereerde in het Onze-Lieve-Vrouwkapittel. Omdat de familienaam van Hugo Abbas jr. in het vervolg niet meer genoemd werd in de charters, is het ondoenbaar, en in dit bestek ook overbodig, om zijn hele, lange ambtstermijn te reconstrueren. Blijkt dat hij nog na 1179, ten tijde van bisschop Roger van Wavrin (1078/79-1090), zijn kanonikale prebende bezette⁹⁸⁰, tenzij het in die jaren 1179-1190 zelfs al om een

⁹⁷³ We bedoelen: als een soort voorpost. Zijn kloosterroeping opgezet spel noemen, zou vooringenomen zijn en van slechte smaak getuigen. Integendeel, ze kadert in de typisch gregoriaanse hang naar een hogerstrevende levenswijze (waarvoor zijn confrater Hugo van Fosses de norbertijnse weg zal kiezen: zie §16, §22-23 en §25), die destijds onder de seculiere kanunniken leefde.

⁹⁷⁴ Zie hoger, §5.

⁹⁷⁵ *Obituarium* ..., f° 77 r°: "XVII kalendas Octobris".

⁹⁷⁶ Elders (E. VAN MINGOOT, *Woord en wederwoord* ..., blz. 17; ID., *Een keerpunt* ..., blz. 244*) hebben wij, voortgaande op de stratificatie van het obituarium, 1126 als jaar van zijn resignatie uit het domkapittel of, eerder nog, als sterfjaar van Hugo [Abbas] opgevoerd, maar dat kan zo nodig herberekend worden.

⁹⁷⁷ Zie hoger, §7: 7.96.

⁹⁷⁸ Zie hoger, §7: 7.80 en 7.98; zie ook verder, §9 en §23.

⁹⁷⁹ *Thesaurus diplomaticus*, W 07351/D 05740, W 12467; J.-P. GERZAGUET, *Les chartes* ..., blz. 169-170, nr. 76; vgl. *ibid.*, blz. 458^b, art. *Hugues l'Abbé* [III].

⁹⁸⁰ J.-P. GERZAGUET, *Les chartes* ..., blz. 352-353, nr. 274; *Thesaurus diplomaticus*, W 10907. Vgl. hoger, §6: matrikel III.

Hugo Abbas III ging⁹⁸¹. Deze bevinding wijst er ten overvloede op dat dit stedelijk patriciërs geslacht⁹⁸² gedurende de twaalfde eeuw een voortgezette, en essentiële, rol speelde in het Kamerijkse domkapittel.

Hoe dan ook, kanunnik Hugo Abbas sr. was de eerstaanwezende homologue collega van Hugo van Fosses in het Kamerijkse Onze-Lieve-Vrouwekapittel. Wat meer is, naar de biografie van Hugo van Fosses toe kan meteen de voorheen in aanmerking genomen hypothese, als zou deze iets te maken hebben gehad met de figuur van *Hugo Abbas*, die – toch wel intrigerend – oorkondelijk betuigd is nabij het scharniermoment in de overstap van de premonstratenzer in spe, voorgoed als een dwaalspoor gecatalogeerd worden.

§9. Hugo de Morchiees decanus

Hugo van Morchies was binnen de gestelde periode, vanuit chronologisch standpunt, de tweede naamdrager. In een chirograaf⁹⁸³ uit 1108 wordt al gesproken over “*Hugonem clericum nostrum de Morceis*”⁹⁸⁴, die allodiale goederen bezat te Récourt⁹⁸⁵, en, gelet op de context⁹⁸⁶, insgelijks als *persona*⁹⁸⁷ van de Sint-Vaastkerk⁹⁸⁸ van Morchies⁹⁸⁹ moet

⁹⁸¹ Dat vermoedt blijkbaar J.-P. GERZAGUET, *Les chartes ...*, *Index nominum*, blz. 458^b, art. *Hugues l'Abbé [II]*, art. *Hugues l'Abbé [III]*.

⁹⁸² Die toenaam kon vlot tot een familienaam uitgroeien: vgl. M.-Th. MORLET, *Répertoire des noms ...*, blz. 279, art. *Abbas*: “*Petrus dictus ...*”; en aansluitend F. DE BRABANDERE, *Verklarend woordenboek ...*, dl I, 1993, blz. 54^a, art. *Abbat(t)e*, *Abbat(e)*.

⁹⁸³ Zie hoger, §7: 6.09 (en 6.10); uitg.: E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. IV, blz. 31*-32*, nr. 8; repr.: E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, blz. 35, afb. III; vgl. an.: P. PIÉTRESSON DE SAINT-AUBIN, *Archives ... Série G*, dl. II-1, blz. 107^b: “*Hugues, clerc de Morchies*”.

⁹⁸⁴ Vgl. Id., *Archives ... Série G*, dl. II-1, blz. VIII^a: “*Hugues, clerc de Morchies*” (1108); dl. II-2, blz. 276^c (id.).

⁹⁸⁵ Fr., dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, kant. Vitry-en-Artois. Vgl. A. DE LOISNE, *Dictionnaire topographique ...*, blz. 319^a, art. *Récourt*; blz. 472^b, art. *Rahericurtis*.

⁹⁸⁶ J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes ...*, blz. 156, vn. 51: hij ontving in 1108 een rente als desservant van Morchies.

⁹⁸⁷ Dat kwam wel vaker voor bij de toenmalige domheren: J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes ...*, blz. 159; zie hoger, §7-8.

⁹⁸⁸ A. LE GLAY, *Cameracum ...*, blz. 496 (*Decanatus de Bellomanso*), art. *Morchies*, *S. Vedastus*.

⁹⁸⁹ Fr., dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, kant. Bertincourt. Vgl. L.-F. HARBAVILLE, *Mémorial historique et archéologique du département du Pas-de-Calais*, dl. I, Atrecht, 1842, blz. 191, art. *Morchies*; N. CAVROIS, *Canton de Bertincourt ...*, blz. 304-307, art. *Morchies*; A. DE LOISNE, *Dictionnaire ...*, blz. 264^a, art. *Morchies* (1108); M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek ...*, dl. I, blz. 713, art. *Morchies*.

gezien worden. Overeenkomstig het Kamerijkse ambtelijke jargon was de nominale vermelding, in een oorkondelijke narratio of dispositio, van een individuele geestelijke die als “*clericus*”⁹⁹⁰ geïdentificeerd wordt, vergezeld van het bezittelijk voornaamwoord van de eerste persoon enkelvoud of meervoud⁹⁹¹, niet zomaar een vrijblijvend cliché⁹⁹², geen holle frase, maar had zoiets een heel stringente betekenis: het was – evenzo als “*capellanus noster/meus*”⁹⁹³ – de geijkte uitdrukking om een bisschoppelijk klerk-kapelaan⁹⁹⁴ sensu stricto aan te duiden⁹⁹⁵. Op het Kamerijkse toneel betekende dat meteen dat het een lid van het domkapittel betrof⁹⁹⁶. Dat deze kapelaan⁹⁹⁷ van bisschop Odo derwijze expliciet op Morchies betrokken wordt, is perfect te begrijpen als men weet dat Odo van Doornik toenmaals enkel in het westen van het graafschap Cambrésis⁹⁹⁸

⁹⁹⁰ In minder specifieke omstandigheden was dat natuurlijk een algemene term om gelijk welk lid van de geestelijke stand aan te duiden: E. HABEL en F. GRÖBEL, *Mittelaltinisches ...*, kol. 64, s.v. *clericus*; A. BLAISE, *Lexicon ...*, blz. 188^b, s.v. *clericus*, nr. 1.

⁹⁹¹ Naar gelang van de constructie van de oorkonde of van het betroffen zinsdeel, in de eerste persoon enkelvoud of meervoud.

⁹⁹² In het meervoud en in het algemeen gebruikt, en dus zonder nominatieve aanduidingen, diende het woord in de Kamerijkse oorkonden van de bestudeerde periode ofwel als samenvattende benaming voor alle domheren (a° 1119, “*clericorum nostrorum consilio*”: 7.15, zie hoger, §7-8), als tegenhanger van het detachement leken uit het bisschoppelijk gevolg (a° 1046, “*fideliū nostrorum tam clericorum quam laicorum testimonio*”: E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 67, nr. 1.03; a° 1082, “*cum clericis meis necnon et laicis*”: *ibid.*, blz. 211, nr. 3.11), of als pendant van het aartsdiakenale college (a° 1090, “*consilio archidiaconorum et clericorum nostrorum*”: *ibid.*, blz. 286, nr. 3.32; a° 1092, “*precibus archidiaconorum et clericorum meorum*”: *ibid.*, blz. 306, nr. 3.38). Vgl. *Thesaurus diplomaticus*, achtereenvolgens W 03543 (1046), W 05572 (1082), W 08312 (1090), W 03839 (1092).

⁹⁹³ Een voorbeeld (1075): “*petitionem ... Airulfi capellani mei*” (E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 141, nr. 2.16; vgl. blz. 12; vgl. *Thesaurus diplomaticus*, W 03328, D 03618).

⁹⁹⁴ Zie hoger, §3.

⁹⁹⁵ Vgl. de Kamerijkse bisschopsoorkonde 2.13 (E. VAN MINGROOT, *Liste ...*, blz. 19; *Thesaurus diplomaticus*, W 03326, D 03616), uit 1074, waar “*Goiffridus clericus meus*” bij bisschop Lietbert van Lessen staat voor kapelaan-kanselarijkerk Josfried (E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 125-128; vgl. blz. 12).

⁹⁹⁶ Zie hoger, §3.

⁹⁹⁷ Tijdens de bewogen inlooptijden, vóór 1111, van het episcopaat van Odo van Orléans (zie verder, §11), is er weinig te merken van de werkzaamheid van een echte bisschoppelijke kanselarij (E. VAN MINGROOT, *Woord en wederwoord ...*, blz. 13; vgl. hoger, §7: 6.21, a° 1110). Wel bleef kanselier Werinbald III zelf, in moeizame omstandigheden, op post (ID., *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. III, blz. 725-726, charters van 1105-1110) en daarnaast is er, in 1109-1112, bij momenten enig spoor van een assisterende kanselarij-notaris (*ibid.*, blz. 730, art. *Scriptor OA*). Voor die betrekking was Hugo van Morchies ontegensprekelijk de voornaamste gegadigde.

⁹⁹⁸ Deze westelijke gebiedsstrook ging later verloren aan Artesië (H. PLATELLE, *Cambrai et le Cambrésis au XVe siècle*, in *Revue du Nord*, dl. LVIII, 1976, blz. 352-354).

ongehinderd bestuursdaden kon stellen⁹⁹⁹ en in de jaren 1107-1111¹⁰⁰⁰ vanuit Inchy-en-Artois¹⁰⁰¹, gelegen in diezelfde zone (ten noordoosten van Morchies) van het diocees, zijn jurisdictie uitoefende¹⁰⁰².

Het is ongetwijfeld dezelfde Hugo die figureert in een aanvullende passage in het *Obituarium Cameracense*. De vooraf bestaande inscriptie van 18 april werd als volgt vervolledigd: “[Obiit ...] et Hugo clericus, in cuius anniuersario habemus .XXX. solidos de altari de Morceiis”¹⁰⁰³. Voor de toewijzing van deze, in elk geval additionele, tekst aan de ene of de andere scriptor, zitten we uitgerekend hier met een twijfelgeval opgescheept. Was het in extremis nog ObitA¹⁰⁰⁴, of toch eerder ObitB met zijn ietwat groter en hoekiger schrift, of een van de andere vrijwilligers? Ondergetekende durft zich daar voorshands, zonder een meer door-gedreven schriftstudie, niet over uit te spreken.

Deze tekstregel van het obituarium wordt gewoontegetrouw herwerkt¹⁰⁰⁵ in de *Benefactorum series*: “Hugo clericus dedit nobis singulis annis .XXX.

⁹⁹⁹ E. VAN MINGROOT, *Woord en wederwoord* ..., blz. 12. A. CAUCHIE, *La querelle* ..., dl. II, blz. 205 en vn. 2, maakt zijn lezers wel attent op de medewerking van het complete Kamerijkse bestuursapparaat en leidt daaruit af dat hele bisdom aan Odo gehoorzaamde; dat belet echter niet dat hij alleen aan de westelijke kant van het Kamerijkse vrijuit zijn gang kon gaan.

¹⁰⁰⁰ CH. DE SMEDT (uitg.), *Gesta pontificum Cameracensium. Gestes des évêques de Cambrai*, Parijs, 1880, blz. 86, vn. 2.

¹⁰⁰¹ Fr., dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, kant. Marquion. Vgl. A. GODIN, *Canton de Marquion*, in *Dictionnaire historique et archéologique du département du Pas-de-Calais. Arrondissement d'Arras*, dl. II, Atrecht, 1874, blz. 147-150, art. Inchy; A. DE LOISNE, *Dictionnaire* ..., blz. 210^b-211^a, art. Inchy.

¹⁰⁰² Voor onze huidige opzet past het onder de aandacht te brengen dat Odo in dat jaar 1108 zijn diocees niet meer beheerde vanuit Anchin (É. AMANN, *Odon de Cambrai (Le Bienheureux)*, in *Dictionnaire de théologie catholique*, dl. XI, Parijs, 1931, kol. 932; G. MICHEL, *Odon de Cambrai (Bienheureux)*, in *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, dl. XI, Parijs, 1982, kol. 614; vgl. H. SPROEMBERG, *Alvisus* ..., blz. 120; L. KÉRY, *Die Errichtung* ..., blz. 306), dat trouwens in de Atrechtse aartsdiakenij Oosterbant lag, en evenmin vanuit Doornik (H. PLATELLE, *Oddone, vescovo di Cambrai*, in *Bibliotheca sanctorum*, dl. IX, Rome, 1967, kol. 1100; I. RESNICK (uitg.), *On Original Sin and A Disputation with the Jew, Leo, concerning the Advent of Christ, the Son of God. Two theological Treatises. Odo of Tournai*, Philadelphia, 1994, *Introduction*, blz. 20; vgl. C. GIORDANENGO (ed.), *Le registre de Lambert, évêque d'Arras (1093-1115)*, Parijs, 2007, blz. 465, vn. 1), zoals nochtans in de gespecialiseerde literatuur staande wordt gehouden. Zie verder, §11.

¹⁰⁰³ *Obituarium* ..., f° 66 v° (zie afb. 4^a, l. 8): “XIII kalendas Maii”. Zie hoger, §5.

¹⁰⁰⁴ Dat zou dan gebeurd zijn op een, voor zijn doen, weinig uitgebalanceerde manier en een schrift van iets groter formaat: dat kan desgevallend op een leeftijdsgebonden evolutie duiden en dwingt ons alvast deze aanvulling liever naar 1125 toe te dateren.

¹⁰⁰⁵ J.-M. DUVOUSQUEL, *Les chartes* ..., blz. 156.

solidos de altari de Morcheis”¹⁰⁰⁶. De ijverige secretaris heeft zijn naam echter aangevinkt en als apostille aangebracht: “*et Fulco frater ejus partem suam predicti altaris*”¹⁰⁰⁷. Hugo’s broer¹⁰⁰⁸ Fulco of Fulcho¹⁰⁰⁹, toen nog acoliet¹⁰¹⁰, is in 1126¹⁰¹¹ inderdaad met die graad als lid¹⁰¹² van het domkapittel betuigd¹⁰¹³. In 1111¹⁰¹⁴ heeft Odo van Doornik echter, zijn recentelijk¹⁰¹⁵ herbevestigde bisschoppelijke prerogatieven¹⁰¹⁶ aangrijpend,

¹⁰⁰⁶ *Benefactorum series* ..., f° 118 v° (zie afb. 6, l. 7-8); F. BRASSART, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 152; vgl. A. WAUTERS, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 152 of blz. 357 (“Marcheis”; vgl. vn. 2: toegepast op Maresches: Fr., dep. Nord, arr. Avesnes-sur-Helpe, kant. Le Quesnoy-Ouest).

¹⁰⁰⁷ Zie afb. 6, linkermarge.

¹⁰⁰⁸ F. BRASSART, *Liste* ..., *Table des noms de personne*, blz. 174, art. *Fulco, frater Hugonis clerici*; blz. 177, art. *Hugues, cleric, frère de Foulques*.

¹⁰⁰⁹ In de kathedrale ledenlijsten I (*ms. cit.*, f° 57 v°; door een jongere hand toegevoegd) en II (*ms. cit.*, f° 58 r°; hand ObiA) is er, in de momenteel geldende tekstversie, telkens een Fulcho opgenomen, onderscheidenlijk onder de cantores (eventueel Fulco IV: zie hierna) en onder de subdiakens (wellicht Fulco II: vgl. hoger, §7: 7.21; zie *Benefactorum series* ..., f° 119 r°; F. BRASSART, *Liste* ..., blz. 155). Nadere identificatie zou een, hier overbodig, afzonderlijk vooronderzoek vergen.

¹⁰¹⁰ KAMERDIJK, *Bibliothèque municipale, Manuscrits*, nr. 170: *Kalendarium-necrologium* van het O.-L.-Vrouwkapittel (13de eeuw), f° 8 r°, a.d. 18 april (geciteerd door J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes* ..., blz. 156, vn. 54). Men bemerke dat Fulco in dat handschrift herdacht werd op dezelfde datum als Hugo “van Morchies”.

¹⁰¹¹ Vgl. een oorkonde van Burchard voor de Sint-Otbertsabdij te Kamerijk uit het jaar 1126 (E. VAN MINGROOT, *Liste* ..., blz. 52, nr. 7.82; *Thesaurus diplomaticus*, W 00448, D 00452): “S. ... Fulchonis, acolitorum”.

¹⁰¹² E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. IV: *Lijst der domheren*, blz. 19*, art. *Fulco “II”* (deze nummering geldt enkel voor de, in genoemde dissertatie behandelde, periode vanaf 1057; gerekend van bij het aanbreken van de 11de eeuw, moet daar de kanunnik-kapelaan Fulco [I] van bisschop Gerard I van Florennes bijgeteld worden: E. VAN MINGROOT, *Gérard Ier, évêque de Cambrai († 1051)*, in *D.H.G.E.*, dl. XX, Parijs, 1984, kol. 743-744; Id., *Les chartes* ..., blz. 58-61, nr. 1.02).

¹⁰¹³ Zie hoger (§7: 7.21), voor een – weze het onder voorbehoud – eerdere vermelding (1118) van deze kanunnik-acoliet. Gewoon ter informatie: in 1124 wordt, bij een rechtshandeling namens het Sint-Gorikskapittel (zie hoger, §7: 7.67/68), een kanunnik Fulco genoemd als eerste afgevaardigde getuige uit die instelling.

¹⁰¹⁴ Zie hoger, §7: 6.35. Te noteren valt dat de bisschop onder meer deze schenking bestemde voor de stichting van een jaargetijde voor zijn ouders en, in het verschiet, voor hemzelf. Bij zijn obit in het *Obituarium Cameracense* (f° 71 r°; vgl. D. MUZERELLE, *Manuscrits* ..., dl. I, blz. 165, afb. 25) wordt over een en ander zedig gezwezen (*loc. cit.*: “Obiit domnus Odo episcopus, qui dedit nobis altare de Albentio”).

¹⁰¹⁵ Over de ontwikkeling van Odo’s bisschoppelijke carrière in deze jaren: zie verder, §11. Met het oog op de geldigheid van ons betoog moge hier reeds gemeld worden dat van een terugtrekken van de prelaat en verhuis naar de abdij van Anchin, vanaf 1110 (J. MADEY, *Odo (oder Odardus) von Cambrai*, in *Biografisch-bibliografisches Kirchenlexikon*, dl. XVI, Herzberg, 1999, kol. 1176), geen sprake kan zijn.

¹⁰¹⁶ J.-F. LEMARIGNIER, *Les institutions ecclésiastiques* ..., blz. 109-110 (en J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes* ..., blz. 162-163). Vgl. J. GAUDEMET, *Les institutions ecclésiastiques en France du milieu du XIIe au début du XIVe siècle*, in *Histoire des institutions*

de overdracht van het altaar van Morchies plus afhankelijkheid¹⁰¹⁷ Beaumetz¹⁰¹⁸ exclusief aan zich getrokken¹⁰¹⁹. J.-M. Duvosquel heeft aange- toond hoe, op die manier, in dit bewuste geval de familiaal gestuurde ope- ratie van de Morchies kwansuis onzichtbaar werd gemaakt¹⁰²⁰. Anderzijds dient gezegd dat, hoezeer men onbewust misschien het tegendeel zou ver- wachten, het bijlange niet zeker, neen, ronduit onwaarschijnlijk is dat de *Hugo acolitus*, die de tekst van 1111¹⁰²¹ ondertekende, iets met Morchies van doen had – en derhalve in onderhavige instructie over kanunnik Hugo van Morchies ter sprake zou hoeven te komen.

Om het vervolg van de loopbaan van Hugo [III] te reconstrueren, moe- ten we eens te meer onze toevlucht nemen tot het obituarium en com- plementair tot de schenkerslijst. J.-M. Duvosquel heeft terecht en uit- voerig gewezen op de complexe realiteit die aan de oppervlakte komt in dergelijke necrologische en logistieke aantekeningen¹⁰²². Daarenboven moet er, om volgende notitie te evalueren, rekening mee gehouden worden dat de redacteur van de *Benefactorum series*, met de ogen op

françaises au moyen âge, dl. III, blz. 183; G. LE BRAS, *Institutions ecclésiastiques de la chrétienté médiévale*, dl. I-2, Parijs, 1964, blz. 367: “il [l'évêque] a l'intendance de tous les biens ecclésiastiques du diocèse”, en vn. 15: “Il est procureur, non propriétaire du patrimoine ecclésiastique dans le diocèse”; H. FEINE, *Kirchliche Rechtsgeschichte. Die katholische Kirche*, Keulen-Wenen, 1972⁵, blz. 213-214 (algemeen richtsnoer): de bis- schop kreeg weleer in bepaalde streken en in sommige omstandigheden een monopolie- positie toegekend bij het beheer van de diocesane kerkgoederen.

¹⁰¹⁷ Beaumetz zal later aan belang winnen en de hoofdzetel van deze dekenij worden (J. DEHARVENG en A. DE GHELLINCK, *Tableau des circonscriptions ecclésiastiques*, in *Histoire de l'Église en Belgique*, aanv. dl., Brussel, 1948, blz. 101, art. *Doyenné de Beaumetz- lez-Cambrai*). Na de hertekening van de bisdomsgrenzen in 1559 zullen beide parochies de dekenale status verliezen en zal Havrincourt (zie hoger, §8), nu in het raam van het bis- dom Atrecht, zetel van de dekenij worden: *Dictionnaire historique ... Arrondissement d'Arras*, dl. II, blz. 338-339, art. *Doyenné actuel d'Havrincourt*.

¹⁰¹⁸ Beaumetz-lès-Cambrai: Fr., dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, kant. Bertincourt. Vgl. L.-F. HARBAVILLE, *Mémorial ...*, blz. 191, blz. 183, art. *Beaumetz-les-Cambrai*; N. CAVROIS, *Canton de Bertincourt ...*, blz. 272-273, art. *Beaumetz-lez-Cambrai*; A. DE LOISNE, *Dictionnaire ...*, blz. 36^{a-b}, art. *Beaumetz-lez-Cambrai*; M. GYSSELING, *Topony- misch woordenboek ...*, dl. I, blz. 109^a, art. *Beaumetz-lès-Cambrai*.

¹⁰¹⁹ J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes ...*, blz. 155. Zie ook hierna.

¹⁰²⁰ *Ibid.*, blz. 155-156.

¹⁰²¹ Zie hoger, §7: 6.35; zie verder, §11.

¹⁰²² J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes ...*, blz. 161-163. De werkelijke toedracht werd in de oorkonden van die tijd versluierd weergegeven: de bisschop wordt daar als, van rechts- wege, enige beheerder van de capitulaire goederen in het bisdom voorgesteld (vgl. de 9de- eeuwse toestand bij CH. DEREINE, *Chanoines ...*, kol. 368). Deze exclusieve rol van de diocesane bisschop werd door de 11de-eeuwse, gregoriaanse, concilies sterk onderstreept en gepropageerd (M. KOYEN, *De prae-gregoriaanse hervorming ...*, blz. 162-163, art. *Con- ciliaire maatregelen*).

het *Obituarium Cameracense* gericht, de al dan niet gecodificeerde schenkingen pleegde te boeken zoals ze in het patrimonium van het kathedraalkapittel terechtgekomen zijn¹⁰²³: eenzelfde weldoener/ster kan dus ook in dit register op verschillende plaatsen en met afwijkende kwalificaties voorkomen.

De genoemde Hugo¹⁰²⁴, inmiddels deken¹⁰²⁵ der christenheid¹⁰²⁶ van Morchies-Beaumetz¹⁰²⁷ geworden¹⁰²⁸, blijkt, volgens het getuigenis van de schenkerslijst¹⁰²⁹, later het voorbeeld van zijn broer gevolgd te hebben en zijn volle aandeel in het altaar van Morchies aan zijn medebroeders

¹⁰²³ Zie hoger, §5.

¹⁰²⁴ J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes ...*, blz. 156.

¹⁰²⁵ Niet te verwisselen met domdeken Hugo [III] van Morchies (zie hierna) of met die andere domdeken Hugo de Villa (vgl. de kathedrale ledenlijst, *ms. cit.*, f° 58 r°, waar een, trouwens herschreven, "Hugo de Uill" (hoger, §6) bij de acolieten gerangschikt wordt), vermeld door A. LE GLAY, *Cameracum ...*, blz. 96, onder nr. IV (Hugues de Villa), H. FISQUET, *Cambrai ...*, blz. 444, onder nr. 4 ("Hugues de Ville") en L. HUBERT, *Haut clergé ...*, blz. 62-63, art. *Hugues* ("Dit Hugues de Villa"), telkens op het einde van de 11de eeuw. Deze zou na zijn capitulaire loopbaan binnengetreden zijn (THOMAS VAN CANTIMPRÉ, *Bonum vniuersale de apibvs*, uitg. G. COLVENEERE, Douai, 1627, blz. 78-79, hst. I/20, nrs. 5-7) in de, pas in het jaar 1132 (J. BECQUET, *Abbayes ...*, dl. XV, blz. 68, art. Vaucelles. Notre-Dame) gestichte, cisterciënzer abdij van Vaucelles, maar dat kan enkel veel later in de 12de eeuw gebeurd zijn: in een oorkonde van de Kamerijkse elect-bisschop Pieter van de Elzas (1167-1174) uit 1171 (*Thesaurus diplomaticus*, W 05522, D 05256) signeert nog een "Hugo de Villa, clericus electus".

¹⁰²⁶ Dat er effectief aanleiding tot persoonsverwisseling tussen al deze Kamerijkse Hugones bestaat, moge blijken uit de moeite die G. COLVENEERE, *In duos libros Thomae Cantipratani Boni vniuersalis de apibvs annotationes theologicae, historicae, & grammaticae*, in *ed. cit.*, blz. 25-26, zich al geeft – de kandidatuur van Hugo van Morchies niet eens meegerekend – om deken Hugo de Villa (vgl. de in vorige voetnoot vermelde misrekeningen), deken Hugo I van Anchin (zie hoger, §8 vn.) en Hugo van Fosses uit elkaar te houden. Daar komt nog bij: Hugo de Villa is zogezegd gestorven op een 16de september, terwijl het *Obituarium Cameracense* op die plaats – men gelieve rekening te houden met de ingebouwde verschuiving van het Kamerijkse etmaal (E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 25-26) – alleen het overlijden van Hugo Abbas a.d. 15 september (zie hoger, §8) acteert (de op 16 september in het *Obituarium ...*, f° 77 r°, ingeschreven "Hugo grammaticus, Rothomagensis archidiaconus" (zie afb. 7^b, l. 5) komt al helemaal niet in aanmerking).

¹⁰²⁷ F. BRASSART, *Liste ...*, *Table des noms de personne*, blz. 177, art. *Hugues*, *doyen de Morchies*.

¹⁰²⁸ Ter vergelijking: ook de Kamerijkse domkanunnik (en tijdelijk aartsdiaken) Oilbald van Lobbes was, rond de eeuwwende, landdeken (van Lobbes-Binche): E. VAN MINGROOT, *De "stichtingsoorkonde" ...*, blz. 172-173; ID., *Een decennium ...*, blz. 725; ID., *Les chartes ...*, blz. 162).

¹⁰²⁹ Een doodgewone persoonsverwisseling met domdeken Hugo van Morchies jr. (zie hierna), begaan door de kanunnik-opsteller van de *Benefactorum series*, is ten enenmale onwaarschijnlijk, vermits de eerste nog net een tijdgenoot van de betrokken anonymus was.

overgedragen te hebben¹⁰³⁰: “*Hugo de Morcheies*¹⁰³¹ *decanus*¹⁰³² *et Haduinus presbiter dederunt nobis altare de Morcheijs ...*”. Hij deed dat dus in samenspraak met domheer-priester Hadwin, Hadewin of Hadewijn (1095/1102-1133)¹⁰³³, voormalig landdeken¹⁰³⁴ van Morchies-Beau-metz¹⁰³⁵. Die kanunnik had inderdaad, blijkens het *Obituarium Cameracense*, eveneens een belangrijk aandeel in de overdracht van bedoelde altaarrechten: “*Obiit Haduinus presbiter, qui dedit nobis altare de Morcheijs et de Herlencurt*¹⁰³⁶ *cum appenditiis suis*”¹⁰³⁷. Zijn rol in dezen, aan de zijde van Hugo III, wordt beaamd door de *Benefactorum series*¹⁰³⁸. Hun vrijgevigheid werd hier zelfs uitgebreid¹⁰³⁹ tot “*altare de Morcheijs*

¹⁰³⁰ *Benefactorum series ...*, f° 119 r° (zie afb. 8, l. 19-21); F. BRASSART, *Liste ...*, ed. cit., blz. 156; A. WAUTERS, *Liste ...*, ed. cit., blz. 154 of blz. 359.

¹⁰³¹ De vertaling “Morenchies, cant. de Cambrai” (thans: Fr., dep. Nord, arr., kant. en gem. Cambrai), naar A. WAUTERS, *Liste ...*, blz. 154 of blz. 359, vn. 5, is toponymisch onjuist (vgl. M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek ...*, dl. I, blz. 714^a, art. *Morenchies*).

¹⁰³² De woordorde (normaliter omgekeerd: M. BOURIN EN P. CHAREILLE, *Introduction ...*, blz. 47: voornaam, kerkelijk ambt, lokalisatie van de uitgeoefende functie) en de onverbogen vorm van de plaatsnaam verraden dat de opsteller hier, ten uitzonderlijke titel (en dus wetens en willens) de toponymisch-familiale en antroponymische band van de genoemde Hugo met Morchies wou weergeven, te gelijk met zijn ambtelijke status. Deze laatste kwalificatie behoeft dan geen nadere, in de praktijk pleonastische, omschrijving meer, zodat we nu eigenlijk kunnen lezen: “Hugo de Morcheies, decanus [de Morcheijs], et ...”.

¹⁰³³ E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. IV, blz. 19*, art. *Hadwin*; ID., *De oorkonden van bisschop Borchard ...*, blz. 46, 60; vgl. J.-P. GERZAGUET, *Les chartes ...*, *Index nominum*, blz. 452, art. *Haduinus, chanoine de Cambrai* (zonder ambtsjaren). Voor de einddatum: zie hierna.

¹⁰³⁴ Vgl. E. VAN MINGROOT, *De oorkonden van bisschop Borchard ...*, blz. 46 (“Kamerijk”); het onderzoek naar de dekenale organisatie van het bisdom Kamerijk, en naar de beschikbare mankracht, was toen nog niet afgelopen.

¹⁰³⁵ De 46 parochies van de dekenij (de hier besproken entiteiten inclusief) worden opgesomd bij A. DE LOISNE, *Dictionnaire topographique ...*, blz. LII, art. *Doyenné de Beau-metz-lez-Cambrai*.

¹⁰³⁶ Onbekend: M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek ...*, dl. I, blz. 481^b, art. “*Herlencurt*” (“inc. en Cambrésis”); de lokaliteit was gelegen nabij Hermies (zie hierna). Niet te verwarren met Herlincourt (Fr., dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, kant. Saint-Pol), noch met (vgl. nochtans A. WAUTERS, *Liste ...*, blz. 154 of blz. 359, vn. 5) Élincourt (Fr., dep. Nord, arr. Cambrai, kant. Clary).

¹⁰³⁷ *Obituarium ...*, f° 71 r° (22 juni); repr.: D. MUZERELLE, *Manuscripts ...*, dl. I, blz. 165, afb. 25. Het iets kleinere en lichtere schrift van “ObitC” (zie hoger, §5 vn.) en het uitgesproken fletsere timbre van de inkt (het verschil is bij reproductie minder frappant) wijzen op het toegevoegde karakter van deze inlage. Zie hierna, over de overlijdensdatum van kanunnik Hadwin (1133).

¹⁰³⁸ *Benefactorum series ...*, loc. cit.

¹⁰³⁹ J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes ...*, blz. 155-156. Men bemerkte het enkelvoudige “altare”: werd de oorspronkelijke tekstversie al doende aangepast?

119
 nā tēā i blahiercort. Godofrid' p'p' dēd' nob' opti-
 mā tēā arabile iuxta uillā sēc' alle. Freestend'
 dō dicata dēd' nob' bonā tēā iuxta benecort.
 Magist' ruallelm' redemit nobis de p'po suo tēam
 p'cē i molendino de nueuelis. 7 dēd' nob' in man-
 sō lōhaldis. xxxii. sol. 7 iij. den. 7 lviij. cap. Jo-
 hanues cantor dēd' nob'. xxi. sol. 7 lvi. cap. 7
 mansū unū. Sibilla comitissa dēd' nob' altare d'
 herene cū appendicio theldunc. Eustach' cācellari'
 7 rualter' fr' ei dēd' nob' dimidiā modiciā bone
 tēe en ribcort. Magist' Guard' dedit nob'. xxx.
 libras ad redimēdū iusticiā de iobis. Fulco
 subd. dēd' nob'. xl. lib. Alard' archid' 7 Robt' fr' ei d'
 derūt nob' hospitā infra ciuitatē. Rogard' diacon'
 dedit nob' alodū suū in resbercort. Guido archid'
 7 p'p' dēd' nob' p'cē alodij sui q' habuit apud Aers.
 Odo ep' dedit nob' altare de albengio. Voland' co-
 mitissa dedit nob' altare de rualdō 7 altare de leli-
 nys cū appendicio eorū. Hugo de morcheys decan'
 7 Hadyn' p'br dēd' nob' altare de morcheys. 7 de
 herlaincort et de rualcort cū appendicijs eorū. Lie-
 bt' sēc' memorat ep' dedit nob' altare de anderlet.
 cū appendicijs suis. 7 tēā p'cē inlestinis. 7 dimidiā
 uillam egi. 7 incamaco decimā monet. 7 matherā
 q' inultū p'diderant. Ermuco de paltiertrai.
 cambam unam. Et inbolenga furnū unū. 7
 inforo equalitū unum. Jmo de rualhiercort dēd'

*et de Herlaincourt et de Rualcourt*¹⁰⁴⁰ *cum appendicijs eorum*". Het *Liber distributionum* van het Kamerijkse domkapittel, uit de dertiende eeuw (vóór 1267)¹⁰⁴¹, herschikte de bewuste altaarschenken dan weer, naar de verschillende aandeelhouders toe, volgenderwijs¹⁰⁴²: Hugo en Fulco schonken het altaar van Morchies, en Hugo en Hadwin de altaren van "Herlencurt" en Ruyaulcourt (met aanhorigheden). De verantwoorde-lijkheden worden in deze bron herverdeeld, maar globaal wordt bevestigd dat hier drie elkaar na staande en – die stellige indruk wordt gewekt – verwante geestelijken in de weer zijn geweest. Hugo III, zijn broer Fulco III en (hun neef of kozijn?) Hadwin, zoals ze door de eigentijdse bronnen in enge samenhang worden gezien, maakten naar alle waarschijnlijkheid gedrieën deel uit van een vermogende, vermoedelijk heerlijk-landadellijke¹⁰⁴³ clan uit de regio ten westen van Kamerijk, die onder andere verscheidene personaten had bemachtigd en die deze nu naar gregoriaans recept¹⁰⁴⁴ wenste te regulariseren door ze over te dragen aan een kerkelijke instantie, en dat in casu niet aan om het even welk, maar aan een, in hoofde van de geestelijken uit de familie, vertrouwd gesticht.

Deze ganse, gecompliceerde, campagne was blijkbaar aan de gang tussen 1111 en 1116. We weten al dat Odo van Doornik zich in 1111¹⁰⁴⁵ van zeer nabij met de zaak gemoeid had. Dat was zelfs in die mate het geval dat hij de gift van het altaar van Morchies (met aanhangsel Beaumetz) aan het domkapittel op zijn persoonlijke conto had gezet¹⁰⁴⁶. Er is daar ter-

¹⁰⁴⁰ Ruyaulcourt: Fr., dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, kant. Bertincourt (vgl. N. CAVROIS, *Canton de Bertincourt* ..., blz. 312-314, art. *Ruyaulcourt*; A. DE LOISNE, *Dictionnaire* ..., blz. 335^b, art. *Ruyaulcourt*). Mag niet verwisseld worden (vgl. nochtans A. WAUTERS, *Liste* ..., blz. 154 of blz. 359, vn. 5) met Raucourt-au-Bois (Fr., dep. Nord, arr. Avesnes-sur-Helpe, kant. Le Quesnoy-Est).

¹⁰⁴¹ J. MOLINIER, *Manuscris* ..., blz. 448, nr. 1161 (olim 1039); J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire* ..., dl. II, blz. 793-794, nr. 1837.

¹⁰⁴² Zie J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes* ..., blz. 149 (KAMERIKJ, *Bibliothèque municipale*, *Manuscris*, nr. 1161, f° 27 r° en 42 r°).

¹⁰⁴³ Vgl., meer in algemeen, de opvatting terzake van J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes* ..., blz. 153. Let ook op Hugo's aanspraken, in de oorkonde van 1108, op allodiale bezittingen te Récourt (Fr., dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, kant. Vitry-en-Artois; ten noorden van Morchies en Inchy). Was de concurrerende Alelm van Bus (Fr., dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, kant. Bertincourt; ten zuiden van Morchies, en niet ver van Ramicourt en Ruyaulcourt: N. CAVROIS, *Canton de Bertincourt* ..., blz. 283-286, art. *Bus*; A. DE LOISNE, *Dictionnaire topographique* ..., blz. 78^a, art. *Bus*), die een gedeelte van het domein aan de abdij van Mont-Saint-Quentin vergeven had, misschien een lid of minstens een (verre) verwant van dezelfde familie?

¹⁰⁴⁴ M. KOYEN, *De prae-gregoriaanse hervorming* ..., blz. 175-176, art. *Restitutie*.

¹⁰⁴⁵ Zie hoger, §7: 6.35: "altare de Morceiis cum appenditio suo Bello Manso, et altare de Ramincurte cum suo adiacente Haricurth".

¹⁰⁴⁶ J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes* ..., blz. 155 (zie hierboven).

zelfdertijd sprake van het altaar van Ramicourt¹⁰⁴⁷, in de nabije omgeving (iets zuidelijker) gelegen, met zijn afhankelijkheid “Haricurth”¹⁰⁴⁸. Ofschoon die link in geen enkele andere bron gelegd wordt, kan, gezien de context, de eventualiteit zeker en vast niet uitgesloten worden dat ook beide laatstbedoelde personaten uit de bezittingen van de familie uit Morchies kwamen. Op zijn beurt “schonk” Burchard van Aken, in 1116¹⁰⁴⁹, in eigen naam de altaren van “Herlencurt” (met geaffilieerde kapellen) en Ruyaulcourt aan het kathedraalkapittel¹⁰⁵⁰. De daarbij aangeduide hulpkerken¹⁰⁵¹, die evident, net zoals de genoemde hoofdkerken, met de restitutie van personaatsrechten door de Morchies-familie van doen hadden¹⁰⁵², waren Hermies¹⁰⁵³, “Mons”¹⁰⁵⁴, allebei in de nabije omtrek gelegen, en het enigmatische “Gumincurth”, dat van cartografisch – maar veel lastiger van toponymisch – standpunt met het naburige Graincourt-lès-Havrincourt¹⁰⁵⁵ zou kunnen vereenzelvigd worden¹⁰⁵⁶.

Wanneer men deze diverse, elkaar overlappende en aanvullende, berichten, afkomstig uit uiteenlopende bronnen, met elkaar vergelijkt, moet men wel tot het besluit komen dat clericus¹⁰⁵⁷ Hugo van Morchies

¹⁰⁴⁷ Fr., dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, kant. en gem. Bertincourt. Vgl. A. DE LOISNE, *Dictionnaire topographique* ..., blz. 316^a, art. Ramicourt.

¹⁰⁴⁸ Onbekend (te Bertincourt): M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek* ..., dl. I, blz. 450^b, art. Haricurt.

¹⁰⁴⁹ E. VAN MINGROOT, *Liste* ..., blz. 43, nr. 7.01 (repr.: Id., *De oorkonden* ..., blz. 41); *Thesaurus* ..., W 03861/D 04167: “altare de Herlaincurth cum uillis ad idem pertinentibus, Gumincurth scilicet et Harmiis et Montibus, et altare de Riwalchurth”.

¹⁰⁵⁰ Dat staat, qua werkwijze, in contrast met het charter 7.47 van Burchard van 1121 (zie hoger, §8). Misschien waren de hier in het geding zijnde personaten, historisch gezien, minder erfrechtelijk belast, of waren ze van oorsprong op eigen gezag door een van de Kamerijkse bisschoppen verleend?

¹⁰⁵¹ Vgl. *Benefactorum series* ..., f° 119 r° (F. BRASSART, *Liste* ..., ed. cit., blz. 156; A. WAUTERS, *Liste* ..., ed. cit., blz. 154 of blz. 359): “cum appendicijs eorum”.

¹⁰⁵² Vgl. J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes* ..., blz. 160.

¹⁰⁵³ Fr., dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, kant. Bertincourt. Vgl. A. DE LOISNE, *Dictionnaire topographique* ..., blz. 197^a, art. Hermies.

¹⁰⁵⁴ Onbekend (te Hermies of Ruyaulcourt): M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek* ..., dl. I, blz. 707^a, art. Mons; vgl. A. DE LOISNE, *Dictionnaire topographique* ..., blz. 257^b, art. Mons.

¹⁰⁵⁵ Fr., dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, kant. Marquion. Vgl. [C.-B. DE RIDDER], in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, dl. II, 1865, blz. 13: Graincourt.

¹⁰⁵⁶ Gomiécourt (Fr., dep. Pas-de-Calais, arr. Arras, kant. Croisilles), voorgestaan door M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek* ..., dl. I, blz. 413^a, art. Gomiécourt, ligt te ver uit de buurt en op de koop toe buiten de Kamerijkgouw.

¹⁰⁵⁷ Dat Hugo van Morchies in Burchards tijd nergens met de functiegebonden titel “kanunnik” vernoemd wordt, kan, nog afgezien van de niet echt overvloedige documentatie, ofwel te wijten geweest zijn aan zijn extreem gregoriaanse opstelling uit Odo's beginjaren, of omgekeerd aan zijn participatie in de pro-keizerlijke wending tijdens de eindperiode

en deken Hugo van Morchies een en dezelfde persoon waren¹⁰⁵⁸. De *Hugo decanus* uit de aangevoerde niet-diplomatische teksten moet betekenen: deken¹⁰⁵⁹ Hugo, te weten van Morchies¹⁰⁶⁰. In principe zou Hugo van Morchies, als landdeken, op zeker ogenblik priester¹⁰⁶¹ moeten gewijd zijn¹⁰⁶². Ten einde de persoon biografisch in te lijsten, moet men zijn lidmaatschap van het huis van Morchies (met belangen in een heleboel lokaleiteiten rondom Morchies) samenvoegen met de tijdsaanduidingen over zijn broer Fulco (1126) en zijn bloedverwant Hadwin (gestorven in of omtrent 1133)¹⁰⁶³. Wat meer speciaal Hadwin aangaat: hun verwantschap, of althans hun lotsverbondenheid, wordt nog geïllustreerd door het feit dat

van Odo's episcopaat (zie verder, §11), en – in beide gevallen – de eventueel daaruit volgende spanningen in het Burchardianse domkapittel (ongeacht de steelse of onbewuste caesaristische sympathieën van Burchard zelf: E. VAN MINGROOT, *Burchard van Aken ...*, passim).

¹⁰⁵⁸ Het onderscheid dat gemaakt wordt door F. BRASSART, *Liste ..., Table des noms de personne*, blz. 177, tussen “*Hugues, clerc*” en “*Hugues, doyen [de Morchies]*”, is een gewone registermatige ingreep.

¹⁰⁵⁹ Zie, ter controle, verder, §15: uittredend domdeken van O.-L.-Vrouw-Kamerijk was Erlebold I (tot 1117), die opgevolgd werd door Oilard (tot 1133); kapitteldeken van Sint-Gorik-Kamerijk (zie hoger, §7: 6.32; §24) was Segard (tot 1108/11), daarna Heribert I (tot 1128/29). Het met de kathedraal geassocieerde (J. BECQUET, *Abbayes ...*, dl. XV, blz. 21, art. *Cambrai. Chapitre Sainte-Croix*) Heilig-Kruiskapittel te Kamerijk had blijkbaar geen eigen koordeken (E. VAN MINGROOT, *Gefaseerde actio en conscriptio in de diplomatische praktijk: drie voorbeelden uit Douai, Cambrai en Soignies (1076-1093)*, in *Recht in geschiedenis. Een bundel bijdragen over rechtsgeschiedenis van de middeleeuwen tot de hedendaagse tijd, aangeboden aan prof. dr. Fernand Vanhemelryck*, Leuven, 2005, blz. 433).

¹⁰⁶⁰ Vgl. F. BRASSART, *Liste ...*, blz. 177, art. *Hugues, doyen de Morchies*.

¹⁰⁶¹ A. AMANIEU, *Archiprêtre*, in *Dictionnaire de droit canonique*, dl. I, Parijs, 1935, kol. 1015 (voor de hier behandelde periode); F. TOUSSAINT, *Élection et sortie de charge du doyen de chrétienté dans les anciens diocèses de Liège et de Cambrai*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, dl. XLII, 1947, blz. 55-56; J. GAUDEMET, *Le gouvernement de l'Église à l'époque classique*, dl. II: *Le gouvernement local*, Parijs, 1979, blz. 308; vgl. J. LAENEN, *Notes sur l'organisation ecclésiastique du Brabant à l'époque de l'érection des nouveaux évêchés (1559)*, Antwerpen, 1904, blz. 39-40; W. NOLET en P. BOEREN, *Kerkelijke instellingen ...*, blz. 302. Theorie en praktijk konden toen echter wel verschillen.

¹⁰⁶² In de oudste twee Kamerijkse ledenlijsten is hij niet bij name onder de priesters ingeschreven (zie hoger, §6), maar dat zegt niet alles: uitgerekend de beide tabellen der “presbiteri” zijn daar te onwerkbaar (een voorbeeld: de priesterlijke staat van Hadwin, op dat eigenste ogenblik bronmatig gewaarborgd, wordt er niet gemeld) om er voor een gesteld jaartal een exacte bezetting uit op te maken.

¹⁰⁶³ Zie vijf Kamerijkse oorkonden van bisschop Lietard van Utrecht: *Thesaurus diplomaticus*, W 08732/D 06337 (1131), W 04907/D 04967 (1131), W 00875/D 01124 (1132), W 07660/D 05938 (1132), W 07285/D 05702 (1133). Op het einde van zijn leven (zie het tweede en derde charter) werd nog de naamsvariant “Harduinus” (Hardwin of Hardewijn) ingevoerd.

Hadwin zelf een tijdlang, minstens¹⁰⁶⁴ van 1095/1102¹⁰⁶⁵ tot ca. 1109¹⁰⁶⁶, deken van Morchies-Beaumetz is geweest.

Dat alles leidt tot de voor de hand liggende slotsom omtrent deze Hugo als de tweede collega-naamgenoot van Hugo van Fosses: hij was het die rechtstreeks met Morchies¹⁰⁶⁷ te stellen had (als *persona*, later als land-deken); hij was het die op diverse momenten (1111, 1116, en deels dicht bij 1130¹⁰⁶⁸) betrokken was bij de stuksgewijze overdracht van roerende goederen en kerkelijke rechten te Morchies en in de brede omgeving (Beaumetz, Hermies, Ramicourt (te Bertincourt), Ruyaulcourt, Graincourt (?) en Récourt, m.a.w. de hele zuidwestelijke kant van het graafschap Cambrésis¹⁰⁶⁹) aan het domkapittel; gestorven ergens vóór 1130, was hij het die in het obituarium, en explicieter nog in de schenkerslijst, in verband wordt gebracht met de aanzet van die gecoördineerde operatie, die de overdracht van Morchies toch was.

Maar wat dan te denken over de vrij dubbelzinnige formulering in het Kamerijkse obituarium, daar waar J.-M. Duvosquel met verve de stelling¹⁰⁷⁰ verdedigd heeft dat deze bronnen vollediger en eerlijker de

¹⁰⁶⁴ Zijn vermoedelijke voorganger, domkanunnik Werinfried, is betuigd in 1083 (E. VAN MINGROOT, *Les chartes* ..., blz. 271, vn. 1).

¹⁰⁶⁵ Zie een (herschreven) oorkonde van bisschop Manas van Kamerijk voor zijn domkapittel, met betrekking tot het altaar van Cantaing-sur-Escaut (zie verder, §10 vn.), uit 1095/1102: E. VAN MINGROOT, *Liste* ..., blz. 31, nr. 5.01 (pseudo-original); *Thesaurus diplomaticus*, W 03842, D 94148 (1095/1100; falsification); *A.R.T.E.M.*, *426 (1095; copie figurée).

¹⁰⁶⁶ Vgl. een oorkonde van bisschop Odo voor de Sint-Maartensabdij te Doornik (*Liste* ..., blz. 37, nr. 6.17; *Thesaurus diplomaticus*, W 00032, D 00032): "S. Hathewini decani". Uit de institutionele en prosopografische achtergrond van dit document, dat in 1109 afgekondigd werd te Inchy-en-Artois, de tijdelijke residentie van Odo van Doornik (zie hierboven), gelegen in de dekenij Morchies-Beaumetz (vgl. *Parochiae dioecesis Camerac. secundum antiquam taxam. Decanatus de Bellomanso*, uitg. A. LE GLAY, in *Cameracum* ..., blz. 496, art. *Inchy*), kan afgeleid worden dat alleen Hadwin van Morchies in aanmerking komt.

¹⁰⁶⁷ Als hij het niet is die in de basistekst van matrikel II van de hand van ObitA (zie hoger, §6), en dus een flink stuk voor 1126, onder de cantores geregistreerd werd als Hugo Morf[...] – om precies te zijn: de toenaam lijkt iets later aangevuld te zijn geweest –, en er nog steeds figureert (waarschijnlijk als gevolg van een boekhoudkundige vergetelheid van een der opeenvolgende secretarissen, want in de kolom der subdiakens is deze persoon verzwonden), wie kan dan wel in aanmerking komen?

¹⁰⁶⁸ We stippen aan: de boeking van zijn overlijden in de toevoegsels van 1126/29, zijn samenwerking met de pas na 1130 gestorven Hadwin, het sporadisch voorkomen van een tweede kanunnik Hugo in Burchards charters tot 1129 (zie hoger, §7).

¹⁰⁶⁹ Vgl. de kaart "*Le comté de Cambrésis*", in L. TRENARD (dir.), *Histoire de Cambrai*, Rijsel, 1982, blz. 96.

¹⁰⁷⁰ J.-M. DUVOQUEL, *Les chartes* ..., blz. 161 (zie hierboven).

realiteit vertolken dan de oorkonden (die konden, naar gregoriaans voorschrift¹⁰⁷¹, niets anders dan de restituties van altaren op naam van de diocesane bisschop zetten en de werkelijke donateur verzwijgen)? Het jaargetijdenboek biedt, ten name van klerk Hugo van Morchies – zonder acht te slaan op 's mans latere carrière –, in de gepaste rubriek een rechtstreeks verslag van de eerste juridische handeling, de reglementair geoorlonde gift van Hugo uit 1108, maar maakt slechts bij de herdenking van Hadwin van Morchies een toespeling op de tweede, gemeenschappelijke maar ongecharterde, schenking door o.m. deken Hugo (die verdonkeremaand werd in het bisschoppelijk diploma van 1111). Men moet wel aannemen dat deze ongerijmdheid aan de (opzettelijke) onoplettendheid van de bevoegde thesaurier/cantor van het Kamerijkse domkapittel te wijten is. Er is zelfs meer. In het geval van Hugo van Morchies lijkt er hard op dat een van beide hoofdredacteuren van het obituarium over 1116-1126/29¹⁰⁷², die vast en zeker vertrouwd was¹⁰⁷³ met de officiële versie van de oorkonden van 1111 en 1116, deze keer moedwillig¹⁰⁷⁴ meegewerkt heeft aan het verdoezelen¹⁰⁷⁵ van de werkelijke toedracht, en dat hij langs een omweg zijn medewerking¹⁰⁷⁶ verleend heeft aan het gearrangeerde relaas van de corresponderende oorkonden. Hij moet immers perfect geweten hebben dat Hugo mettertijd deken der christenheid was geworden¹⁰⁷⁷ en dat hij metterdaad te maken had met de eigenlijke overdracht van het hele altaar van Morchies.

¹⁰⁷¹ *Ibid.*, blz. 161-162 (zie hierboven).

¹⁰⁷² Zie hoger, §5.

¹⁰⁷³ Vgl. N. HUYGHEBAERT, *Les documents* ..., blz. 54.

¹⁰⁷⁴ Het lijkt nauwelijks waarschijnlijk dat de betrokken thesaurier of cantor misleid zou geweest zijn doordat Hugo van Morchies, ondanks zijn nieuwe taak en wijdingsgraad, ten tijde van de redactie van het obituarium in het domkapittel gemeenzaam bekend stond als de (gewezen) klerk van bisschop Odo (hierboven werd er wel al op gewezen dat Odo's kanselier, benevens de kanselier, slechts één clericus aan het werk heeft gezet).

¹⁰⁷⁵ Illustratief is ook volgend geval: scholaster-kanselier Werinbold I (1057-1091), die op professioneel vlak van lieverlee last kreeg (E. VAN MINGROOT, *Gefaseerde actio* ..., blz. 432, 434) door zijn vaderschap (vgl. J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes* ..., blz. 152, vn. 26; E. VAN MINGROOT, *Les chartes* ..., blz. 141-142, vn. 2) van bisschoppelijk kapelaan Airulf, wordt tweemaal vermeld (in het handschrift van Obita), eenmaal met en eenmaal zonder zijn zoon: *Obituarium* ..., f° 62 r°, 78 r° (E. VAN MINGROOT, *Les chartes* ..., blz. 142, vn. 8). De *Benefactorum series* ..., f° 117 v° (F. BRASSART, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 148-149; A. WAUTERS, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 149 of blz. 354) gaat het vervelende detail stilletjes uit de weg.

¹⁰⁷⁶ Dat werd pas na datum, ter gelegenheid van het obit van de "Hugoon" Hadwin (zie hierboven), goedgeemaakt door een andere hand.

¹⁰⁷⁷ Of moeten we – weinig waarschijnlijk – "Hugo clericus" met hoofdletter lezen ("Hugues Leclercq") en interpreteren als dé klerk bij uitstek in het domkapittel uit de periode van Odo van Doornik?

Blijft nog het vraagstuk van het tijdstip van overlijden of, desgevallend, aftreden van Hugo III. Zijn sterfjaar (tussen 1116 en 1129)¹⁰⁷⁸ is niet met precisie vast te stellen aan de hand van het, op initiatief van Burchard aangetrokken, obituarium. Alhoewel zijn gedachtenis in een vroege tekstlaag is ingeschreven, werd deze aantekening over Hugo clericus, op datum van 18 april, naderhand toegevoegd. Dat moet gebeurd zijn in een van de eerstvolgende jaren na 1116 en alvast een stuk na 's bisschops wijdingsdatum van juni 1116. Vooreerst dit: het is goed mogelijk dat het obituarium daadwerkelijk al in 1116 geopend werd, maar het hoeft niet per se zo gegaan te zijn. Alhoewel alles uiteraard afhangt van de schrijfbereikbaarheid en de werkwijze van de bevoegde domthesaurier of -cantor, kan niet geloofd worden dat we zodoende al ferm dicht bij het centrale jaar 1119 aanbeland zijn, of evengoed zelfs erna. Daar bovenop wordt Hugo, door de *Benefactorum series* én door het *Liber distributionum*, bij het hele schenkingsproces in nauw afgestemde, maar wisselende en als het ware kruiselingse samenwerking gezien met zijn (allicht jongere) broer Fulco II, aan wiens activiteit als acoliet expliciet het jaartal 1126¹⁰⁷⁹ meegegeven wordt, en met zijn andere, potentiële, familielid Hadwin, die – hoewel klaarblijkelijk ouder dan Hugo¹⁰⁸⁰ – nog tot 1133 te Kamerijk bedrijvig was. Komt daar nog bij dat een altaardonatie (in feite: restitutie) door kanunniken, zoals we pertinent weten uit het einde van de elfde eeuw¹⁰⁸¹, in wezen aanleiding gaf tot een nog langduriger proces. Dat zulke transactie een echte familieaangelegenheid was, blijkt namelijk uit de constatering dat de schenkers de afgestane altaren terugvorderden onder het bruikleenstatuut van een *precarium* en alzo voor zichzelf en voor enig familielid uit de geestelijke stand, als wezenlijk onderdeel van hun inkomen, een levenslange lijfrente in de wacht sleepten. Dat daar in het obituarium, na de dood van de drie betrokkenen ingevuld, begrijpelijkerwijze niet meer op gezinspeeld wordt – de officiële

¹⁰⁷⁸ Het eerste jaartal verwijst uiteraard naar het ingangsjaar van het *Obituarium Cameracense*, het tweede jaartal heeft zowel met het voorlopig afsluiten van dat register als met de signaturen van een tweede kanunnik Hugo in bisschoppelijke oorkonden van 1123-1126 en 1129 (zie hoger, §5) te maken. Over de identiteit van deze ondertekenaar wordt verder (§10 en §24) nog overlegd.

¹⁰⁷⁹ Zie hierboven.

¹⁰⁸⁰ Vgl. hierboven, nopens Hadwins ambtstermijn als landdeken van Morchies-Beaumont, nog voordat Hugo die taak overnam.

¹⁰⁸¹ J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes ...*, blz. 151. Voor een aantal typische voorbeelden van deze praktijk, zie E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 36, art. "Précarisation" *viagère de droit de personnat*.

brieven maken, onder gregoriaanse druk, vanzelfsprekend geen melding¹⁰⁸² van deze schenkingsmodaliteit uit de persoonlijk-familiale sfeer –, verhindert niet dat dit beproefde systeem onze drie familieleden in een nog enger samenwerkingsverband dwong en er zich tussen hen nog een intensere belangenvermenging voordeed. Op de keper beschouwd, ziet het er dus wel degelijk naar uit dat alle drie de actoren van deze schenkingsactiviteit, waarvan 1111, 1126 en 1116/33 richtdata zijn, kort voor (Hugo), tegenaan (Fulco) of kort na (Hadwin) 1129/30 overleden zijn. Anders gezegd: aangezien Hugo, Fulco en Hadwin, in aldoor wisselende combinaties, aansprakelijk waren voor de gemelde altaarschenkingen, kan men, in de wetenschap dat Fulco nog in 1126 leefde en Hadwin in 1133 stierf, rustig stellen dat de precarist Hugo, door de notulist naar waarheid toegevoegd in het obituarium van na 1116, een van de drie Hugo's uit 1119 moet geweest zijn.

In 1164¹⁰⁸³ is er trouwens vanher sprake van *Hugo de Morchies, Cameracensis decanus venerabilis*. De bewuste oorkonde handelt namelijk over horigen van de kerk van Morchies die hoofdcijns verschuldigd waren aan Hugo jr. Dat bevestigt dus dat er in de genoemde contreien een geslacht¹⁰⁸⁴ van Hugonen¹⁰⁸⁵, lokale prominenten, bestond dat zich vlot

¹⁰⁸² Terwijl soortgelijke donaties in de 11de eeuw nog expliciet uitgevoerd en uitgeschreven werden ter stichting van een jaardienst voor de schenker en zijn naaste familieleden (J.-M. DUVOISQUEL, *Les chartes ...*, blz. 151; E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 34, art. *Fondation d'obit*), moet, in het gewijzigde, laatgregoriaanse decor van de 12de eeuw, deze schriftelijke intentie in de officiële papieren als onderliggend begrepen worden.

¹⁰⁸³ P. BOEREN, *Étude sur les tributaires d'église dans le comté de Flandre du IXe au XIVe siècle*, Amsterdam-Parijs, 1936, blz. 83, art. *Saint-Vaast de Morchies*; *Appendice. Pièces inédites*, blz. 122-123, nr. 13; P. PIÉTRESSON DE SAINT-AUBIN, *Archives ... Série G*, dl. II-1, blz. XV^a; B.-M. TOCK, *Les chartes des évêques ...*, blz. 168-169, nr. 149; *Indices*, blz. 371^b, art. *Hugues de Morchies*.

¹⁰⁸⁴ De vraag kan gesteld worden of, en in hoeverre, de nicolaïtische, na 1119/23 focaristische, levenswijze die een deel van de Kamerijkse clerus er toentertijd op nahield (E. FRAUENKNECHT, *Die Verteidigung der Priesterehe in der Reformzeit*, Hannover, 1997, blz. 105-108; H. COWDREY, *Pope Gregory VII and the Chastity of the Clergy*, in *Medieval Purity and Piety: Essays on Medieval Clerical Celibacy and Religious Reform*, New York, 1998, blz. 289), minstens tot ver in de 11de eeuw (voor gevallen uit het Kamerijkse milieu: E. VAN MINGROOT, *Gefaseerde actio ...*, blz. 432-433) en zelfs over de eeuwwisseling heen (E. VAN MINGROOT, *Een decennium ...*, blz. 725; vgl. F. PETIT, *Norbert et l'origine ...*, blz. 163: in het algemeen over de periode rond 1124), nog een rol heeft gespeeld bij de uitbouw van deze kanonikale "dynastieën".

¹⁰⁸⁵ De naamgeving, die wel vaker toegepast wordt op hoogmiddeleeuwse huizen, is bv. geïnspireerd door E. MATTHIEU, *Les premiers châtelains de Mons et la famille des Gossuin de Mons*, Leuven, in *Mélanges d'histoire offerts à Charles Moeller*, dl. I, Leuven-Parijs, 1914, blz. 388-392.

in kerkelijke middens bewoog, een familie ook waar frequent de naam Hugo gedragen werd¹⁰⁸⁶. Dat huis moet trouwens in een vazallitische verhouding gestaan hebben tot de graaf van de Kamerijkouw¹⁰⁸⁷, de bisschop van Kamerijk¹⁰⁸⁸. Hugo van Morchies jr. heeft een lange carrière doorlopen in de Kamerijkse kathedraal, voor het grootste deel, te weten van 1146 tot – dat blijft vooralsnog onzeker¹⁰⁸⁹ – 1192¹⁰⁹⁰, als koordeken¹⁰⁹¹; hij heeft die carrière verder opgesmukt door het tijdelijk bekleden van de waardigheid van aartsdiaken van Henegouwen (1175-1180)¹⁰⁹² en van domthesaurier (1181/83)¹⁰⁹³. Op te merken valt dat paus Eugenius III

¹⁰⁸⁶ Ter illustratie: LAMBERT VAN WATERLOS, *Annales Cameracenses*, ed. cit., blz. 525-526, heeft het in 1153 over een slotvoogd Hugo van Beaumetz.

¹⁰⁸⁷ H. PLATELLE, *Naissance et essor des principautés (fin IXe siècle – fin XIIe siècle)*, in *Histoire des Pays-Bas français. Flandre, Artois, Hainaut, Boulonnais, Cambrésis, Toulouse*, 1972, blz. 84-85; P. PIERRARD, *Histoire du Nord. Flandre – Artois – Hainaut – Picardie*, Parijs, 1978, blz. 61; H. HOFFMANN, *Grafschaften in Bischofshand*, in *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, dl. XLVI, 1990, blz. 391-392, art. *Cambrai*.

¹⁰⁸⁸ Die langjarige leenheerlijke band moet trouwens, zij het niet in feite, dan toch in rechte opgeschort zijn geweest van 1122 tot 1127, toen de graaf van Vlaanderen de grafelijke waardigheid in de Cambrésis geïsurpeerd had (W. REINECKE, *Geschichte der Stadt Cambrai bis zur Erteilung der Lex Godefridi* (1227), Marburg, 1896, blz. 242-244).

¹⁰⁸⁹ Vgl. hierboven (over domdeken Hugo de “Villa”) en de hiernavolgende voetnoot (over de door sommige auteurs gepromote interim-dekens).

¹⁰⁹⁰ L. HUBERT, *Haut clergé ...*, blz. 65, art. *Hugues* (met een doorlopende ambtsperiode). Vgl. J.-B. CARPENTIER, *Histoire genealogique ...*, dl. I, blz. 432, art. *Hugues* (1185); D. DE SAINTE-MARTHE, *Gallia christiana ...*, dl. III, kol. 70, nrs. XV-XVI, art. *Hugo III* (1161-1162; “Idem forte que sequitur”), *Hugo IV* (1175-1190); H. DU TEMS, *Le clergé ...*, dl. IV, blz. 48, nr. XV, art. *Hugues III* (1161); nr. XVII, art. *Hugues IV* (1175, 1190); A. LE GLAY, *Recherches ...*, blz. 116, art. *Hugues* (1148-1195); A. LE GLAY, *Cameracum ...*, blz. 96, nrs. XV-XVI, art. *Hugues III* (1161-1162; “Il est peut-être le même que le suivant”), *Hugues IV* (1175-1190); H. FISQUET, *Cambrai ...*, blz. 445-446, nr. 15, art. *Hugues III* (1161-1162); blz. 445-446, nr. 17, art. *Hugues IV* (1175-1190); E. BERTEAUX, *Étude ...*, dl. I, blz. 407, nr. 15, art. *Hugues III* (1161); nr. 17, art. *Hugues IV* (1175); vgl. J.-P. GERZAGUET, *Les chartes ...*, blz. 459^b, art. *Hugues II de Morchies* (1148-1195). Du Tems, Fisquet en Berteaux lassen een cesuur in tussen de domdekens Hugo III en Hugo IV (volgens de door hen gehanteerde nummering) en schuiven tussen beiden een deken Anselm (nr. XVI, 1168); de Mauristen zetten een deken Adriaan (“après le milieu du siècle”) tussen Hugo III en IV (*Histoire littéraire de la France*, dl. IX, Parijs, 1750, blz. 37).

¹⁰⁹¹ In de kathedrale ledenlijst nr. III (*ms. cit.*, f° 1 v°) werd hij eerst onder de diakens gerangschikt, kreeg er naderhand de koordekenale waardigheid toegekend en werd bij die gelegenheid naar de kolom van de presbyteri overgeheveld onder de niet-gepersonaliseerde benaming “decanus”. Hij wordt nog niet als weldoener vermeld in de *Benefactorum series Cameracensis ecclesiae* van ca. 1190. Als domdeken hoort men hem als Hugo II te betitelen.

¹⁰⁹² L. HUBERT, *Haut clergé ...*, *Annexes*, blz. 29, nr. 37, art. *Hugo*; vgl. Ch. DUVIVIER, *Recherches sur le Hainaut (Pagus Hainoensis) du VIIe au XIIe siècle*, dl. I, Brussel, 1865, blz. 36, art. *Hugo* (1177).

¹⁰⁹³ L. HUBERT, *op. cit.*, blz. 65 (1183); vgl. J.-P. GERZAGUET, *Les chartes ...*, blz. 308, 460^a (1181).

(1145-1153) in 1148 het bezit van de (hoofd)altaren van Morchies, Ruyaulcourt en Ramicourt bekrachtigde in een algemene confirmatiebul¹⁰⁹⁴ voor het Kamerijkse domkapittel¹⁰⁹⁵, en wel ter attentie van deken Hugo. Maar even leerrijk is dat de paus deze bezittingen als “historische” schenkingen behandelt en nergens een individuele of oorzakelijke band legt met de geadresseerde kapitteldeken, die tegen dan trouwens nog in de aanloop van zijn dekenale ambtsperiode stond.

Met het oog op het lopende onderzoek is de voornaamste conclusie van deze tijdrovende uitweiding dat, in de behandelde periode, ene Hugo van Morchies, met professionele bezigheden in de parochie Morchies en de dekenij Morchies-Beaumetz, deel uitmaakte van het Kamerijkse Onze-Lieve-Vrouwekapittel, en met een van de drie kwestieuze domheren met de naam Hugo uit de Kamerijkse bisschopsoorkonden kan vereenzelvigd worden. Op die manier hebben we de tweede van de drie domheren van die naam, uit het cruciale tijdsgewricht 1119-1121, geïdentificeerd. De omslachtige vereenzelviging van deze, al bij al moeilijk grijpbare, kanunnik-deken, was onontbeerlijk om, binnen de gegeven tijd en ruimte, plaats te kunnen inruimen voor Hugo [IV] van Fosses: Hugo [III] was immers in geen geval de opgespoorde persoon, en meteen kunnen we in het vervolg van deze verkenningronde onze aandacht toespitsen op de volgende *Hugo canonicus* uit de Kamerijkse getuigenlijsten van het eerste kwart van de twaalfde eeuw.

§10. Obierunt Rogerus et Heribertus

Kort gezegd komt de strategie, die tot nog toe gevolgd werd bij onze speuractie naar Hugo van Fosses in de stad Kamerijk, hier op neer. Zoals bij de enquête in Fosses werd voortgebouwd op de vaststaande, maar beknopte en eenzijdige, inlichtingen die door de Norbertusvitae en de gespecialiseerde literatuur aangeboden worden. Eerst werd ingegaan op het, institutioneel gedocumenteerde, dienstverband tussen bisschoppelijk kapelaan en kanselarijbeambte, maar dat leverde slechts een matig

¹⁰⁹⁴ *Thesaurus diplomaticus*, W 03374, D 03664; reg.: PH. JAFFÉ en S. LOEWENFELD, *Regesta ...*, dl. II, Leipzig, 1888² (Graz, 1956³), blz. 54, nr. 9215.

¹⁰⁹⁵ Daaruit blijkt ook dat Récourt (met verschrijving Rahiercurt/Hahiercurt: M. GYSELING, *Toponymisch woordenboek ...*, dl. I, blz. 434^a, art. “Hahiercurt”, met vage lokalisering “inc., en Cambrésis?”), waar de Morchies immobiliaire belangen hadden (zie hierboven), bij het domein van het Kamerijkse domkapittel gerekend werd.

(hoewel hierachter nog nuttig) resultaat op. Als tweede stap werd de, eveneens voor de hand liggende, onderzoekslijn van bisschoppelijk kapelaan naar domkanunnik afgetast. Bij een voorlopige monsterring van de kandidaten op het einde van het eerste kwart van de twaalfde eeuw, kwamen zich in Kamerijk gaandeweg wel een vijftiental geestelijken met de naam Hugo aanmelden. Met als voorkennis de eigen verklaring van de gezochte Hugo – die historiografisch geregistreerd werd¹⁰⁹⁶ –, dat hij ginds inderdaad bisschoppelijk kapelaan was, en bijgevolg ook domheer, hielpen obituarium en schenkerslijst van de kathedraal ons vervolgens om acht à tien kanshebbers, met de gewenste voornaam, voor een positie in het domkapittel te schiften¹⁰⁹⁷. De oudste, en dus meest tijdsgelateerde, ledenlijst van diezelfde instelling liet ons daarna toe daaruit drie effectieven voor de openstaande functies in het domkapittel te selecteren. Als proef op de som bezorgden de Kamerijkse bisschopsoorkonden ons de bevestiging dat in de bekeken periode werkelijk slechts drie kanunniken van die naam in het lokale domkapittel fungeerden. De combinatie van alle relevante tijdingen samen stelde ons, na rijp beraad, in staat reeds twee van hen te identificeren en zodoende ruimte te scheppen voor de volgende Hugo.

Hoe staat het nu met die volgende¹⁰⁹⁸ naamdrager, de voorbestemde Hugo [IV] van Fosses? Nu we hem in de Kamerijkse kapittelbronnen opgespoord en afgezonderd hebben, moet zijn aanwezigheid daar toch ook ergens te traceren zijn? Het valt natuurlijk te voorzien dat hij, met zijn kortstondige loopbaan te Kamerijk, in de Scheldestad het minst van hun drieën uit de verf zal komen. Om tenminste toch iets meer te horen over zijn familiale achtergrond is nu het ogenblik aangebroken om terug te grijpen naar de uitdrukking “*Hugo canonicus noster*”¹⁰⁹⁹ uit het

¹⁰⁹⁶ Zie verder, §11.

¹⁰⁹⁷ De uitvallers komen verder nog in verspreide orde ter sprake (zie bv. §23).

¹⁰⁹⁸ Na Hugo Abbas en Hugo van Morchies weliswaar de derde titularis uit de 12de eeuwse subscriptiones, maar globaal gezien Hugo IV uit de personeelsformatie van het Kamerijkse domkapittel, zoals deze aan de hand van de oorkonden vorm krijgt: kanunnik-kapelaan, later deken Hugo I van Anchin (zie hoger, §8 vn.) mag daar immers niet vergeten worden.

¹⁰⁹⁹ De uitdrukking wordt nog maar bij een enkele andere gelegenheid gebezigd in het *Obituarium Cameracense*, f° 83 r° (vgl. de aangevulde “transcriptie” ervan in de *Bene-factorum series* ..., f° 121 v°; F. BRASSART, *Liste* ..., ed. cit., blz. 168; vgl. *ibid.*, blz. 144); dat wijst, in het geval van de Hugo in kwestie, klaar en duidelijk op een bijzondere situatie die naar het aanvoelen van de domthesaurier of -cantor een speciale vermelding vereiste of verdiende (zie hierna). Dat de draagwijdte ervan niet af te meten valt aan enige analoge uitdrukking in diplomatisch perspectief, werd hoger (§8) al aangestipt ten aanzien van Hugo Abbas.

*Obituarium Cameracense*¹¹⁰⁰, en concreet naar de integrale tekst, ingedragen op 3 november¹¹⁰¹: “*Obierunt Rogerus et Heribertus filius eius, et Silvester nepos eorum, pro quorum memoria Hugo canonicus noster huic ecclesie partem regeŕie acquisiuit, quam Erleboldus Martini tenebat apud molendinum de Cantinolo*”¹¹⁰².

Het vermelde banmolenrecht¹¹⁰³ werd dus ter beschikking gesteld door een, voorlopig nog anonieme, *Hugo canonicus*. Dat we deze schenking ten sterfhuize in geen enkele Kamerijkse oorkonde uit de bestudeerde periode aantreffen is, als men terdege beseft dat het jaargetijdenboek minstens evenveel ongecharterde giften registreerde¹¹⁰⁴, in de praktijk verwaarloosbaar voor de chronologische encscenering van deze aantekening. Om naar de identiteit van de hier acterende kanunnik te peilen, moeten we veeleer in een relatief oudere laag van het obituarium gaan speuren¹¹⁰⁵.

Een op het jaar af nauwkeurige schriftdatering van deze rubriek¹¹⁰⁶, die achteraf door “ObitC” in het register werd ingevoegd, is uiteraard niet doenbaar. Enige vormelijke analogie met de Hadwin-notitie¹¹⁰⁷

¹¹⁰⁰ *Obituarium* ..., f° 80 r° (III nonas Novembris).

¹¹⁰¹ Zie hoger, §5 vn.

¹¹⁰² Voor de bewerking van deze tekst, ten name van Hugo canonicus zelf, in de *Benefactorum series Cameracensis ecclesiae*, f° 121 r° (afb. 10, l. 15-16): zie hoger, §5 vn. De afhankelijkheid van dit *Liber traditionum* tegenover het *Obituarium Cameracense* wordt treffend geïllustreerd door het achteraf toevoegen van de medeklinker *c* in de eerste lettergreep van het werkwoord “acquisiuit”, die de redacteur in eerste instantie over het hoofd gezien had, in de war gebracht als hij was door de ontijdig aangebrachte afkorting met bovengeschreven *i* van de obituarius (zie afb. 9, l. 8: op de *c* in plaats van op de *q*).

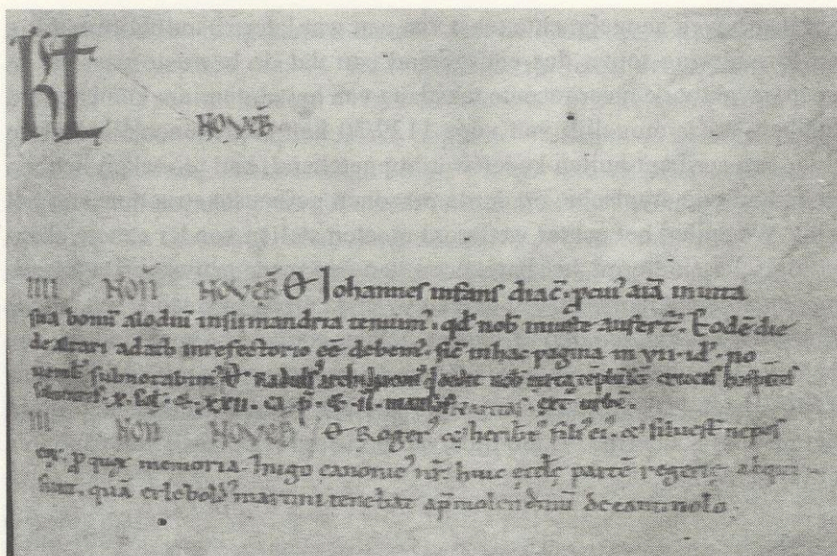
¹¹⁰³ CH. DU FRESNE DU CANGE, *Glossarium* ..., dl. VI, 1883/87 (1954), blz. 91^c, s.v. *regeria* (de term blijkt typisch Kamerijks te zijn).

¹¹⁰⁴ E. VAN MINGROOT, *Het middeleeuwse bronnenmateriaal* ..., blz. 414 (zie hoger, §9). Vgl., meer in het algemeen, N. HUYGHEBAERT, *Les documents* ..., blz. 54, die verwacht had dat in principe alle fundaties voor een bepaalde instelling in het chartarium of de cartularia zouden terug te vinden zijn, maar die moet toegeven dat “L’expérience prouve qu’il n’en est rien”.

¹¹⁰⁵ Vgl. daartegenover F. BRASSART, *Liste* ..., blz. 144, waar de uitgever van het register, niet op de hoogte van de afhankelijkheid (zie hoger, §5) ten overstaan van het *Obituarium Cameracense*, min of meer – ongewild misschien, maar alvast ten onrechte – de indruk wekt dat de bewuste domheer, die hij als een collega van de auteur van de *Benefactorum series* ... voorstelt, in de ontstaanstijd van die bron, eind 12de eeuw, te situeren zou zijn.

¹¹⁰⁶ Zie afb. 9, l. 7-9.

¹¹⁰⁷ Zie hoger, §9 vn. (met de aldaar vermelde reproductie). Een obit, opgevat in datzelfde, iets scherpere en lichtere schrift, ingevuld op f° 79 v° (en dus vlak tegenover f° 80 r°) en gewijd aan de overdracht van de altaren van Estinnes-au-Mont en Waudrez (beide: Belg., prov. Henegouwen, arr. Thuin, kant. Binche), voert als titularis een zekere Otbert die in 1120 nog “persona” van Waudrez was (E. VAN MINGROOT, *Liste* ..., blz. 47, nr. 7.40; *Thesaurus diplomaticus*, nrs. W 05625/D 05288).

Afb. 9. Obituarium ecclesiae Beatae Mariae Cameracensis, f° 80 r° (onderste helft).
Cliché: Médiathèque municipale de Cambrai, nr. B 229.

van 1133 kan ons inziens niet ontkend worden: dat verschaft ons meteen een redelijk stevige einddatum voor de inschrijving ervan. Voorts valt er onder de schriftkundige kenmerken (inzake alfabet, morfologie, structuur, modulus noch ductus) van het gehanteerde schrift¹¹⁰⁸ niets te ontdekken dat ons tegenhoudt de boeking eventueel vóór 1129/30 te dateren. Op inschrijving vóór dat jaar duidt daarentegen wel, benevens de abnormaal fel verbleekte inkttoon¹¹⁰⁹, het aanbrengen van de, in het originele obituarium gangbare¹¹¹⁰, clausele “*Karitas [fratribus]*”, samenhangend met de daaraan gekoppelde pitantie voor de domheren. Daarop wijst nog, ten overvloede, het probleem met de lay-out, waardoor de vermelde traditionele modaliteit ditmaal geprangd zit tussen de

¹¹⁰⁸ Het gaat om een van de niet-reguliere schrijfhanden, die we voorlopig onder het acroniem “ObitC” hebben samengebracht (zie hoger, §5), en waaromtrent enig voorstel over de identiteit ervan in de huidige stand van zaken nog niet hardgemaakt kan worden (evenmin als er op dit ogenblik voor ObItA, ObItB en ObItD al een volkomen veilige identificatie doenbaar is).

¹¹⁰⁹ Vgl. hoger, §9 (obit van Hadwin van Morchies).

¹¹¹⁰ Deze huishoudelijke rubricering (gevisualiseerd bij D. MUZERELLE, *Manuscripts* ..., dl. I, blz. 165, afb. 25) komt normaliter voor in het “klassieke”, zuiver Burchardiaanse deel van het obituarium (vgl. afb. 4^a, 4^b en 7^a).

net daarboven aangebrachte tekst van een wat latere hand. Formulering en formatering tonen dus eensgezind aan dat de bewuste passage in geen geval tot de meer recente tekstlaag van het obituarium kan behoord hebben, maar mogelijk van vóór 1129/30 kan dagtekenen¹¹¹¹. Dat ze door een scribe buiten kader werd opgetekend, kan te maken hebben gehad met de atypische, op derde personen gefocuste structuur van het obit. We zullen het echter wederom moeten stellen zonder exacte chronologische eindterm: het berekenen van een meer nauwkeurige *terminus ante quem*, namelijk aan de hand van de erboven staande tekst over *Radulfus archidiaconus*¹¹¹², wordt helaas gedwarsboomd doordat er, behalve aartsdiaken Radulf van Ronse (geresigneerd in 1126)¹¹¹³, vanaf 1146¹¹¹⁴ tot 1161¹¹¹⁵ een andere aartsdiaken Radulf werkzaam was in het bisdom Kamerijk¹¹¹⁶, ten tijde van bisschop Nicolaas I van Chièvres (1136-1167).

¹¹¹¹ Zelfs wanneer dat niet per se zou betekenen dat het artikel in 1119/21 (c.q.: 1123/26) werd ingeschreven, is er niets verloren: de tekst, die met zijn intrigerende verwijzing naar andermans memento ongetwijfeld enigszins uit de toon viel en wellicht deswege apart gehouden werd, kan in voorkomend geval, na een voorlopige registratie (vgl. verder, §17-18: kort bij de Floreffe-episode?), pas in een iets later stadium (bv. na een aantal jaren) woordelijk getranscribeerd zijn geweest in het capitulaire obituarium. Erg veel later kan dat, gelet op de geëigende zinsbouw van het obit en vooral op het zopas geschetste probleem met het gehalveerde “bestedingsbewijs” (“Karitas ...”), overigens niet volbracht zijn.

Ter vergelijking: het obit van domkanunnik en bisschoppelijk kapelaan Lanvijn (later monnik in de Heilig-Grafabdij: dus ook uitgetreden zoals Hugo van Fosses), gestorven in 1083/86 (E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 203, vn. 1), werd eigenaardig genoeg niet in de eerste versie van het jaargetijdenboek opgenomen, maar pas naderhand door ObiB toegevoegd (*Obituarium ...*, f° 66 r°).

¹¹¹² *Obituarium ...*, loc. cit.: “*III nonas Novembris ... Obiit Radulfus archidiaconus, qui dedit nobis iuxta templum Sancte [zonder gecedeerde e] Crucis hospites soluentes X. solidos et XXII. capones, et II^{os} mansos extra urbem*”.

¹¹¹³ Zie verder, §15.

¹¹¹⁴ L. HUBERT, *Haut clergé ... Annexes*, blz. 29, nr. 33, art. *Rodulfus* (aartsdiaken van Antwerpen, 1146-1159).

¹¹¹⁵ J.-P. GERZAGUET, *Les chartes ...*, blz. 485^b, art. *Raoul, archid. d'Anvers (vers 1130-1161)*. De beginterm “ca. 1130” is afgeleid van een notitia uit “1133” (*ibid.*, blz. 155-156, nr. 60), die in werkelijkheid uit ca. 1105/10 dateert (zie verder, §24 vn.) en klaarblijkelijk de signatuur van aartsdiaken Radulf van Ronse draagt.

¹¹¹⁶ Wanneer men, zonder veel hoop – zoals hoger uiteengezet, kwamen dergelijke stichtingen toen niet meer aan bod in de episcopale brieven –, nakijkt of er in genoemd tijdsbestek, breed genomen, door de bisschop van Kamerijk toch geen transactie rond de molen van Cantigneul geoorkund werd ten bate van het Kamerijkse domkapittel – documenten voor die instelling waren toen erg schaars geworden: *Thesaurus diplomaticus*, nrs. W 03368/D 03658, a° 1138; W 08240/D 06212, a° 1159; W 03381/D 03671, a° 1159 –, eventueel met ene “Hugo canonicus” als initiatiefnemer, dan is de uitkomst over de ganse lijn negatief.

Vermits alle vijftig kanunniken¹¹¹⁷ van de Kamerijkse kathedraal uit de beoogde periode (ca. 1119/21) gekend zijn langs de diplomatische bronnen¹¹¹⁸, vermits er daar welgeteld “slechts” drie de naam Hugo dragen en er dus, vanuit diplomatisch oogpunt¹¹¹⁹, helemaal geen ruimte is voor een andere, denkbeeldige Hugo¹¹²⁰, en vermits Hugo Abbas en Hugo van Morchies elders herdacht worden in het *Obituarium Cameracense* – in de marge dient aangetekend te worden dat Hugo V-VII, namelijk Hugo Magister, Hugo van Solesmes en Hugo van Mœuvres, die nog in leven waren in 1131 en/of 1141¹¹²¹, bezwaarlijk aan bod kunnen komen¹¹²² in de oorspronkelijke Burchardiaanse versie van deze lijst van anniversaria – en in de daarvan afhankelijke *Benefactorum series*, kan het feitelijk niet anders dan dat met de enige Hugo, die met zoveel

¹¹¹⁷ Vgl. E. VAN MINGROOT, *De oorkonden van bisschop Borchard ...*, blz. 60 (“rond de jaren 1120”).

¹¹¹⁸ De vijf kapitteldignitarissen en de vijf (in de praktijk: zes) kanunniken-aartsdiakenen worden verder (§15) behandeld; de acht domheren-kapelaans werden reeds ten tonele gevoerd (zie hoger, §3; vgl. aldaar, voor een tweetal minder gezeekerde startdata). De ledenlijst wordt verder (§15) gecompleteerd aan de hand van het oorkondelijk dossier. Om de resterende tweeëndertig domheren-proveniers te situeren, pogen we daar voor het eerst een jaargebonden nomenclatuur van het Kamerijkse domkapittel op te stellen (voor de globale ambtsdata van deze domheren, hun rangnummer en hun effectief mandaat in 1119-1121: zie E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. IV, blz. 18*-20*).

¹¹¹⁹ Nog even duidelijk gezegd: de andere naamdragers uit het *Obituarium Cameracense*, uit de *Benefactorum series Cameracensis ecclesiae* (overigens al dagtekenend van tegenaan 1190, maar toch ook met terugwerkende kracht te interpreteren) en uit de, moeilijk grijpbare, Kamerijkse ledenlijsten, zijn in globo niet repereerbaar in de kanonikale sectie van de gelijktijdige bisschoppelijke getuigenlijsten. Ze zijn, als we goed ingelicht zijn, evenmin langs andere wegen opspoorbaar.

¹¹²⁰ Het is mogelijk dat er te Kamerijk op dat moment nog minstens één andere volwaardig kanunnik Hugo verbleef, als lid van het Sint-Gorikskapittel, maar zoals al gezegd (zie §7: 6.32, 6.50, 7.04) kan het evengoed om een cumulfunctie ten bate van een van de drie domheren handelen. De mogelijkheid kan ook niet uitgesloten worden dat er tervelfdertijd twee Hugones in Sint-Goriks dienden, een die ook domheer was en een andere waarbij dat niet het geval was. Het zou goed kunnen dat die niet-domheer Hugo zich als weldoener opwierp in het obituarium (en vandaar in de schenkerslijst): lang niet alle geestelijke donateurs, we zegden het reeds, waren immers kathedraalkanunnik. De beste kandidaat, naar ons gevoelen, lijkt in dat geval Hugo van Carnières (zie hoger, §5 vn.) te zijn, wiens notitie in het obituarium paleografisch niet tot het kerngedeelte behoort, maar, op zijn minst een decennium na de eerste schrijfcampagne, door ObidD ingeschreven werd. Onnodig van te herhalen dat deze Hugo van Carnières, i.t.t. Hugo Abbas sr., Hugo van Morchies sr. en Hugo van Fosses, nergens als domheer kan geplaatst worden.

¹¹²¹ Voor Hugo V-VII: zie verder, §23; voor Hugo VII: zie ook hoger, §5 vn.

¹¹²² Domheren met de naam Hugo uit de volgende tijdsspanne (Magister, Solesmes, Mœuvres en a fortiori Abbas jr., Morchies jr.) kunnen trouwens evenmin gelinkt worden aan enige gunning omtrent Cantigneul in de nasleep van het afsterven, eind 1117, van domdeken Erlebold I (zie hierna).

woorden als kanunnik gekenschetst wordt, de vierde titularis van die naam, alias Hugo van Fosses, bedoeld is.

Wat nog dit “genealogisch” artikel betreft, moet absoluut de, in het *Obituarium Cameracense* volstrekt uitzonderlijke¹¹²³, invoeging van de uitdrukking “*canonicus noster*”¹¹²⁴ voor deze weldoener beklemtond worden. Bij de samenstelling van het obituarium, met als directe “doelgroep” een of meerdere dignitarissen of ingewijden uit het domkapittel, vertrouwde¹¹²⁵ men er, zoals elders, op dat de dagelijkse gebruiker van deze “agenda”, de zogenoemde obituarius¹¹²⁶, de eventuele institutionele band van de herdachte enkeling (uit de geestelijke stand) met dat kapittel kende. Dat aan de Hugo in kwestie alsnog de hoedanigheid van kanunnik meegegeven wordt, kan desnoods nog verantwoord worden vanuit de omstandigheid dat het obit zelf, zoals gezegd, over derde, niet gekwalificeerde, personen handelt. Maar het beperkend adjectief “*noster*” moet op een heel speciale toestand wijzen, die, naar het oordeel van de bevoegde beambte, uitdrukkelijk een nadere identificatie van deze geestelijke als medelid van het Onze-Lieve-Vrouwkapittel vergde.

Dergelijke uitzonderingssituatie deed zich in 1121-1123¹¹²⁷ voor in de persoon van Hugo van Fosses, die – zoals later nog zal blijken –

¹¹²³ Het enige andere geval is dat van “Fulco canonicus noster” (*Obituarium* ..., f° 83 r°), alias “Fulco ... concanonicus noster” (*Benefactorum series* ..., f° 121 v°; F. BRAS-SART, *Liste* ..., blz. 168; vgl. diens commentaar: *ibid.*, blz. 144). De tekst in het obituarium, die daar overduidelijk tot de later toegevoegde nota's moet gerekend worden (waarschijnlijk Fulco IV: vgl. hoger, §9), toont qua constructie (en achterliggende omstandigheden?) een opmerkelijke overeenkomst met de ter tafel liggende Fosses-notitie: “Obierunt ... Johannes subdiaconus et Cecilia uxor eius, pro quorum memoria Fulco filius eorum, canonicus noster, dedit nobis duos hospites in uico Sancte Crucis”. Ontstond dit artikel in analoge omstandigheden (er is wel geen pitantie-regeling voorzien) of heeft de oudere Fosses-notitie als model gediend?

¹¹²⁴ We vermelden voor de volledigheid nog eens de gelijkende kwalificatie van Hugo II Abbas in een oorkonde van bisschop Burchard uit 1117 (zie hoger, §7: 7.15; §8). Gene diplomatische aanspreektitel is echter van een heel andere orde: aangewend tegen een heel specifieke achtergrond, blijkt ze daar de private gevoelens van waardering en dankbaarheid te vertolken van de prelaat ten opzichte van deze curiale aanhanger, die hem bereidwillig ter hulp was gesprongen bij een van zijn caritatieve ondernemingen (de oprichting van een stedelijke leprozerij: zie hoger, §8), welke hem hogelijk ter harte ging (E. VAN MINGROOT, *Burchard van Aken* ..., kol. 200-201, 211). Dat is heel iets anders dan de geoficialiseerde en geïnstitutionaliseerde titulatuur van het kathedrale obituarium.

¹¹²⁵ Vgl. N. HUYGHEBAERT, *Les documents* ..., blz. 58 (“Il s'agit, en effet, d'identifier des personnes, parfois de simples noms, très communs, ...”), 64.

¹¹²⁶ A. BLAISE, *Lexicon* ..., blz. 625^b, art. *obituarius*.

¹¹²⁷ Desnoods – maar erg weinig waarschijnlijk – tot 1126 (zie verder, §17-19, §23-24).

destijds in een “overgangsfase” tussen Kamerijk en Prémontré verkeerde¹¹²⁸. Deze voorstelling van zaken wordt gestaafd, en tegelijk geconditioneerd en mogelijk gemaakt, door de omstandigheid dat het hier in – ten laatste – 1129¹¹²⁹ een domheer betrof die op dat tijdstip nog in leven was, en door de boodschap dat deze Hugo [IV] bij die gelegenheid op gerichte wijze inkomsten verwierf in de onmiddellijke nabijheid van de bisschopsstad, te Cantigneul¹¹³⁰. Bedoeld gehucht, palend aan Cantaing-sur-Escaut¹¹³¹, werd, ook van onomastisch standpunt¹¹³², tot laatstgenoemde dorp gerekend¹¹³³. De moederparochie¹¹³⁴, gelegen op de Schelde

¹¹²⁸ Indien men zich vragen stelt over het ontbreken, in de hier besproken necrologische notitie, van enige allusie op de, toentertijd nog recente, premonstratenzer binding van de bewuste kanunnik Hugo, moeten volgende bedenkingen in acht genomen worden. Zijn situatie was geenszins vergelijkbaar met het lidmaatschap van Hugo Abbas in de vermaarde abdij van Anchin, zoals het in het licht gesteld werd door ObitB (zie §5 en §8); trouwens, ook daar was zowel de opgave van een “familienaam” als, en vooral, van een “maatschappelijke positie”, dermate uitzonderlijk dat de verklaring reeds in de speciale kerkelijke en geopolitieke context moest gezocht worden. Daarom mag in onderhavig geval het mankeren van elke institutionele verwijzing naar een gloednieuwe, nog volop in de ontstaansfase verkerende en nog vrij onbekende instelling als Prémontré, niet verbazen. Bij Abbas ging het bovendien over de gedachtenis van de, bij voorrang te vereenzelvigen, kanunnik zelf, terwijl het in memoriam hier feitelijk toegespitst is op drie personages, die zelf rechtstreeks niets met het kapittel van doen hadden, zodat een nadere identificatie van de jaargetijdestichter voor “ObitC” minder prioritair was. Tenslotte, een afdoende repliek biedt juist de overweging dat de toetreding van Hugo van Fosses op dit kantelmoment in zijn leven, waarop de bewuste notitie initieel geformuleerd werd, nog niet definitief beklonken was.

¹¹²⁹ Zoals hierboven verklaard werd, is een lichtjes later gedagtekende optekening door “ObitC” wel altijd mogelijk, maar wijzigt dat niets fundamenteels aan de actio-chronologie zelf.

¹¹³⁰ Over Cantigneul (Fr., dep. Nord, arr. Cambrai, cant. Marcoing, gem. Cantaing-sur-Escaut): L. BONIFACE, *Études* ..., blz. 77, art. *Cantigneul*; vgl. P. PIÉTRESSON DE SAINT-AUBIN, *Archives ... Série G*, dl. II-2, *Index alphabétique*, blz. 87^a.

¹¹³¹ Over Cantaing-sur-l'Escaut (Fr., dep. Nord, arr. Cambrai, kant. Marcoing): A. LE GLAY, *Glossaire* ..., blz. XVII, art. *Cantaing*; E. MANNIER, *Études étymologiques* ..., blz. 267-268, art. *Cantaing*; A. BRUYELLE, *Dictionnaire topographique* ..., blz. 68-71, art. *Cantaing*; L. BONIFACE, *Études* ..., blz. 76-77, art. *Cantaing*; M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek* ..., dl. I, blz. 218^{a-b}, art. *Cantaing-sur-Escaut*.

¹¹³² M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek* ..., dl. I, blz. 219^a, art. *Cantigneul*: “Diminutif roman de Cantaing”.

¹¹³³ A. LE GLAY, *Glossaire* ..., blz. XVII-XVIII, art. *Cantigneul*; vgl. [J.] KERVYN DE LETTENHOVE, *Table analytique des noms historiques*, in: ID. (uitg.), *Oeuvres de Froissart*, dl. XX, Brussel, 1875, blz. 500, art. *Cantaing*.

¹¹³⁴ Het grondgebied zal achteraf (1146) grotendeels of helemaal aan het Kamerijkse domkapittel toebehoren; getuige daarvan de vercijnzing (vgl. hoger, §5), opgenomen in het *Obituarium Cameracense*, onder aan f° 82 v°: “facta est ad censura de Cantiniolo [M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek* ..., dl. I, blz. 219^a; vgl. J.-L. LEMAÎTRE, *Répertoire* ..., dl. II, blz. 793^b: Cantimolo] inter ecclesiam beate Marie et eiusdem canonicum Bartholomeum ...”.

121

inualle cū appendicijs suis. Berner' sacerdos ded' n. x. vii. volumina librorū. Guertibold' scola
 stic' ded' n. altare de angre. Guodo canonic' r
 hazeco fr' eius dedit n. altare de vuanbunt. Hen
 ric' canonic' negardis dedit nob' pte alodij sui apud fon
 tana. Radulfus r haimo filii ei dederunt nob' alodiu
 in bilcon. Isaac r Ido nepos ei dedit n. iii. sol. r
 xii. cap. iuxta portā pascherij. Hugo castellan' acq
 sivit nobis gualuū zpūmū de nueuells de ppo suo.
 Oba dedit n. altare de vualdret r de lestunij cū ap
 pendicijs suis. Ecclia s. sepulchri debet nob' gcamū
 p fulcone laico. vi. sol. Iohs infans dedit n. alodiu
 in sumandria. Radulfus archid' dedit n. iuxta replū
 sē crucis. x. sol. r xii. cap. r ii. mansos extra urbē.
 Hugo canonic' nre acqsiuit nob' pte regie q' tele
 bald' martini tenebat in molendino de cantingolo.
 Hugo dec. r Gostidus nepos eius acqsiert nob'
 altare de Ath. Alan' iuxta domū dedit nob' apud alod.
 colerū aduindiu modū anone. Iohs subdiacon' r
 Ansell' arch. dedit n. altare de bmering. Gosticus
 pbr dedit n. duos curtillos r tū adduindia cartū
 ei apud sancti iulij. Segard' fil' Thiesonis sē
 gangia dec. acqsiuit nob' diuindia pte altaris de
 terpines. Iohs fil' hostonis dedit n. pte pte alodij
 sui in helpmies. Drogo miles r Chereia iuxta ei
 dedit n. iiii. sol. r vii. cap. Ansell' pbr dedit n.
 diuindia pte domi sue. Haduadis dedit n. alod in
 Cameris

bezuiden Kamerijk, behoorde¹¹³⁵ dan weer¹¹³⁶ tot het patrimonium¹¹³⁷ van de Erleboldi¹¹³⁸, die op dat moment¹¹³⁹ de proost-aartsdiaken¹¹⁴⁰ en tot

¹¹³⁵ Het essentiële document uit "1095" (vgl. *La diplomatie française* ..., dl. I, blz. 258, nr. *426 (copie figurée), art. *Prévôt Cambrai Erleboldus*) is, ofschoon herschreven rond het midden van de 12de eeuw, en dus pseudo-origineel, inhoudelijk toch betrouwbaar: E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij* ..., dl. II, blz. 300-303, nr. 78; J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes* ..., blz. 151, vn. 19 ("Le dispositif de l'acte est utilisable ..., bien que ... le document ait été réécrit au XIIe s.").

¹¹³⁶ Vgl. *Obituarium* ..., f° 60 r° (14 januari): "Obiit Erleboldus prepositus, qui dedit ecclesie nostre altare de Canthen, pro anniversario suo et patris sui"; f° 76 v° (12 september; vgl. afb. 7^a, l. 10-11): "Obiit Alardus, Lietbrandi filius, pro cuius anima [deze zinswending komt wel meer voor in dit register] dedit nobis Erleboldus prepositus altare de Cantenc"; *Benefactorum series* ..., f° 117 r° en 120 v° (F. BRASSART, *Liste* ..., ed. cit., blz. 146, 163; A. WAUTERS, *Liste* ..., ed. cit., blz. 147, 158, of blz. 352, 361): "(H)erleboldus prepositus dedit nobis altare de Cantaig".

¹¹³⁷ Deze mening wordt, ofschoon zonder uitgewerkte bewijsvoering, volmondig gedeeld door L. HUBERT, *Haut clergé* ..., blz. 58, art. *Erlebold*. Zie verder, §15.

¹¹³⁸ Over deze casaten-ridders van Cantaing (zie hierna): E. VAN MINGROOT, *Les chartes* ..., blz. 254, vn. 1; vgl. Id., *Een decennium* ..., blz. 732. In 1141 is er alweer een ridder "Erleboldus de Cantain" (met zijn zoon Hugo) actief: J.-P. GERZAGUET, *Les chartes* ..., blz. 168-170, nrs. 75-76. Terloops: het voorstel van J.-P. GERZAGUET, ed. cit., blz. 422^a, art. *Cantin*; blz. 431^a, art. *Erleboldus*, om deze plaatsnaam te interpreteren als het Oosterbantse (en dus, op kerkelijk vlak, Artesische) Catin (Fr., dep. Nord, arr. Douai, cant. Arleux), is niet aanvaardbaar, noch onomastisch, noch contextueel: het getuigenis komt voor in twee Kamerijkse documenten (het ene van de bisschop, het andere van het domkapittel), handelend over een kavel gronds in de bisschopsstad en ondertekend door een hele reeks onvervalst Kamerijkse, zowel geestelijke als wereldlijke, getuigen.

¹¹³⁹ Dat er een familieband zou bestaan hebben met de gefortuneerde Kamerijkse poorter Erlebold *Rubeus* of de Rode, uit het derde kwart van de 11de eeuw (E. VAN MINGROOT, *Les chartes* ..., blz. 119, vn. 1), groot begiftiger van de Kamerijkse religieuze en caritatieve instellingen en o.m. stichter van het Sint-Juliaanshospitaal (A. BRUYELLE, *Dictionnaire topographique* ..., blz. 303; vgl. Id., *Éphémérides du Cambrésis*, Kamerijk, 1852, blz. 44), vertrouweling en zagezegd (zie M. KOYEN, *De prae-gregoriaanse hervorming* ..., blz. 211; de daar vermelde stichtingsoorkonde is echter, zoals M. Koyen reeds vermoedde, onecht) bloedverwant van de Kamerijkse bisschop Lietbert, is mogelijk, doch kan alleszins niet bewezen worden met behulp van de thans voorradige bronnen (vgl. reeds CH. DE SMEDT (uitg.), *Gesta pontificum Cameracensium* ..., blz. 5, vn. 2). Hetzelfde moet gezegd worden over Erlebold *Iudex* of de Rechter, andere vooraanstaande Kamerijkse persoonlijkheid uit het midden van de 11de eeuw (A. DIECKMEYER, *Die Stadt Cambrai. Verfassungsgeschichtliche Untersuchungen aus dem zehnten bis gegen Ende des zwölften Jahrhunderts*, Bielefeld, 1890², blz. 32, vn. 46), medesponsor bij de oprichting (1064) van de Heilig-Grafabdij in de bisschopsstad en eveneens intimus van de genoemde prelaat (W. REINECKE, *Geschichte* ..., blz. 70-171, 187-188; M. KOYEN, op. cit., blz. 55, vn. 74).

¹¹⁴⁰ Erlebold II (zie verder, §15). De familieband met de Cantaings valt niet te loochenen: Erlebold Alardi was de zoon van casaat en provoost Alard van Cantaing (E. VAN MINGROOT, *Een decennium* ..., blz. 728; Id., *Les chartes* ..., blz. 254, vn. 2). Hij bezat op zeker ogenblik ook een prebende in het Sint-Gorikskapittel (E. VAN MINGROOT, *Les chartes* ..., blz. 252-253, nr. 3.22, a° 1089; *Thesaurus diplomaticus*, W 03836, D 04142;

voor kort ook de deken¹¹⁴¹ van het domkapittel¹¹⁴² in hun rangen tellen¹¹⁴³.

Uit het *De pignoribus sanctorum*¹¹⁴⁴ van Guibert of Wibert van Nogent (1053-1121) weten we dat met name domdeken¹¹⁴⁵ Erlebold I,

A.R.T.E.M., 409), terwijl zijn vader en zijn moeder Richelde in deze collegiale kerk ter aarde besteld werden (volgens A. LE GLAY, *Glossaire ...*, *Annotations et remarques*, blz. 157 – verkeerdelijk – in Villers-en-Cauchies begraven).

¹¹⁴¹ Erlebold I (zie verder, §15). Over deken Erlebold of Erleboud I zegt het *Obituarium Cameracense*, f° 83 v°: “Obiit ... Erleboldus Decanus, qui nobis molendina de Cantiniolo, diu destructa, de proprio restauravit”; en de *Benefactorum series Cameracensis ecclesiae*, f° 121 v° (F. BRASSART, *Liste ...*, ed. cit., blz. 169; A. WAUTERS, *Liste ...*, ed. cit., blz. 162 of blz. 367): “Erleboldus decanus restauravit nobis molendina de Cantiniolo de proprio suo, diu ante destructa”.

¹¹⁴² De vermelding (vgl. reeds §2 vn.) dat ook het kapittel van Fosses in 1124 (m.a.w. tussen 1116 en 1130) bestuurd werd door een zekere proost Erlebold (É. BROUETTE, *Fosses-la-Ville. Liste ...*, kol. 1221, art. *Erlebold*, op basis van een handgeschreven proostenlijst van J. Crépin: NAMEN, *Archives de l'État, Archives ecclésiastiques*, nr. 6021) – hetgeen ons een welgekomen verband tussen Fosses en Kamerijk zou verschaffen – dient nodig rechtgezet te worden. Diezelfde J. CRÉPIN, *L'abbaye ...*, blz. 109 heeft namelijk proost Erlebold van Cantaing, geattesteerd als Kamerijkse getuige bij de stichtingsoorkonde van Le Rœulx (zie hoger, §7: 7.74; zie verder, §25), als het ware ontdubbeld, eigenmachtig overgeplaatst en aan het hoofd van het kapittel van Fosses gezet (dat wordt door geen enkele eigentijdse bron geconfirmeerd).

¹¹⁴³ Een, nergens gekatalogeerde (F. BRASSART, *Liste ...*, ed. cit., blz. 146, vn. 8) aartsdiaken Maio (lid van het Kamerijkse domkapittel: A. WAUTERS, *Liste ...*, ed. cit., blz. 145 of blz. 350, s.v. *Maïon*), naar alle waarschijnlijkheid een oudere telg van dezelfde familie der Erlebolds, had in de loop van de 11de eeuw reeds een aantal molens te Cantigneul overgedragen aan het O.-L.-Vrouwkapittel (*Obituarium ...*, f° 60 r°; *Benefactorum series ...*, f° 117 r°; F. BRASSART, *Liste ...*, ed. cit., blz. 146; A. WAUTERS, *Liste ...*, ed. cit., blz. 147 of blz. 352), samen met de kerk en het altaar van Fontaine-Notre-Dame (Fr., dep. Nord, arr. Cambrai, kant. Cambrai-Ouest; vgl. E. MANNIER, *Études étymologiques ...*, blz. 281, art. *Fontaine-Notre-Dame*; L. BONIFACE, *Études ...*, blz. 136, art. *Fontaine-Notre-Dame*), alias “villa Maionis” (*Gesta pontificum Cameracensium*, ed. cit., blz. 484, kap. III/49 (vóór 1054), l. 19-20; vgl. E. VAN MINGROOT, *Les chartes ...*, blz. 77-81, nr. 2.01, d.d. 1057, waarin de bezitsbevestiging van het altaar van Fontaine), gelegen op amper 2,5 km. van Cantaing.

¹¹⁴⁴ WIBERT VAN NOGENT, *De pignoribus sanctorum*, uitg. J.-P. MIGNE, in *Patrologia latina*, dl. CLVI, Parijs, 1853, kol. 619-620, rubr. 333, kap. II-4: *De Erlebaldo, Cameracensi decano, sanctitate et doctrina conspicuo*.

¹¹⁴⁵ Dezelfde auteur (op. cit, kol. 619C) vermeldt terecht dat Erlebold I voorheen ook als domthesaurier dienstgedaan had: “In Cameracensi Ecclesia ... decanus, qui et summus ædituus templi fuerat, cui Erleboldus nomen erat” (let op de consecutio temporum). Hij bekleedde/cumuleerde daadwerkelijk die functie vanaf een onbepaald jaar dicht bij 1092 tot in 1103/11 (E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke kanselarij ...*, dl. IV, blz. 11*), met name binnen de gregoriaansgezinde factie van de Kamerijkse curie, en had in die hoedanigheid (Id., *Een decennium ...*, blz. 728), als woordvoerder van de, zich stilaan formerende, gregoriaanse partij, in 1092-1093 een bepalende rol gespeeld in de opkomende investituurstrijd te Kamerijk (E. HOERES, *Das Bistum Cambrai. Seine politischen und kirchlichen Beziehungen zu Deutschland, Frankreich und Flandern und Entwicklung der Commune von Cambrai von 1092-1191*, Leipzig, 1882, blz. 19; A. CAUCHIE, *La querelle ...*, dl. II, blz. 122).

overleden op 24/25 december¹¹⁴⁶ 1117¹¹⁴⁷, te Kamerijk een zeer geziene en hogelijk gewaardeerde personaliteit was: hem werden alom erkende kwaliteiten als volkspredikant en als bijbelkenner¹¹⁴⁸ toegeschreven, en daarnaast was hij blijkbaar de biechtvader van bisschop Burchard¹¹⁴⁹.

¹¹⁴⁶ Voor de dagdatum: *Obituarium Cameracense*, f° 83 v°: "VIII kalendas Ianuarii" (24 december); WIBERT VAN NOGENT, *op. cit.*, kol. 620A: "In natali ... Domini" (vgl. G. VAN DEN ELSEN, *Kritische Untersuchung über die Lebensbeschreibungen des heiligen Norbert*, in *Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg*, dl. XXI, 1886, blz. 344); voor het jaartal: zie hierna; zie verder, §15.

Men vergelijk de biografie van bisschop Lietbert van Kamerijk (E. VAN MINGROOT, *Les chartes* ..., blz. 2, 155: met bronverwijzing), gestorven op 22 juni 1076, en 's anderendaags begraven (terwijl 23 juni in sommige bronnen als zijn sterfday vermeld staat: *ibid.*, blz. 26).

¹¹⁴⁷ Betreffende het jaar van overlijden kan genoteerd worden dat deken Erlebold I nog een zevental charters van Burchard (E. VAN MINGROOT, *Liste* ..., blz. 43-44, nrs. 7.05, 7.06, 7.07, 7.08, 7.10, 7.12 (zie aldaar, afb. 3), 7.13; *Thesaurus diplomaticus*, W 07689, W 7536, W 10394, W 01436, W 03917, W 00444, W 00858) signeerde binst het jaar 1117 (en geen enkel meer in 1118: vgl. L. HUBERT, *Haut clergé* ..., *Annexes*, blz. 10, tabel VII). G. VAN DEN ELSEN, *Kritische Untersuchung* ..., blz. 345, stelt terzake 1117 of 1118 voor; dat laatste jaar vervalt echter wegens het ogenblikkelijk aantreden van zijn opvolger. Inderdaad, het door de band genoemde benoemingsjaar 1118 van zijn opvolger Oilard (zie verder, §15), dat G. VAN DEN ELSEN, *loc. cit.*, consequent vertrekkend van de denkbeeldige Kamerijkse paasstijl (voorzitters van deze jaarstijl in Kamerijk worden opgegeven bij E. VAN MINGROOT, *Kerststijl en nieuwjaarsindicte in het bisdom Kamerijk (XI^{de} en begin XII^{de} eeuw)*, in *Bulletin de la Commission royale d'histoire. Handelingen van de Koninklijke commissie voor geschiedenis*, dl. CXLI, 1975, blz. 47-49), optrekt tot 1119, kan niet gebillijkt worden: deken Oilard, die al geattesteerd is in drie bisschopsoorkonden van eind 1117 (E. VAN MINGROOT, *Liste* ..., blz. 45, nrs. 7.15, 7.16, 7.17; *Thesaurus diplomaticus*, W 11533, W 01438, W 01437), gedateerd volgens de, destijds in de Kamerijkse kanselarij gangbare, kerststijl (E. VAN MINGROOT, *Indictio* ..., blz. 174-179, 204 (voor ter studie liggende periode); vgl. O. GUYOTJEANNIN en B.-M. TOCK, "Mos presentis patrie". *Les styles de changement du millésime dans les actes français (XIe-XVIe siècle)*, in *Bibliothèque de l'École des chartes*, dl. CLVII, 1999, blz. 67; A. MOLINIER, *Les obituaires* ..., blz. 207: ook het *Obituarium Cameracense* vangt aan op 25 december), moet al verkozen zijn geweest nadat deken Erlebold vroegtijdig zijn waardigheid had neergelegd, en aansluitend bij het overlijdensbericht (en nog vóór de uitvaartplechtigheid, vroeg in de kerstweek) in functie zijn getreden.

Terzijde: ook indien Wibert hier zelf de jaardatering 1118 bij de opgegeven feestdag had gevoegd, zou het kwestieuze kerstfeest, de eerste dag van het kerstjaar 1118, voor de heden-daagse toeschouwer in feite in 1117 gevallen zijn; maar zelfs die speelruimte is er niet, vermits het obituarium de dood van deken Erlebold nog op 24 december van het vorige jaar (vgl. hoger, §5 vn., voor de rekbare afbakening van het hoogmiddeleeuwse etmaal) dateert.

¹¹⁴⁸ WIBERT VAN NOGENT, *De pignoribus* ..., *ed. cit.*, kol. 619C; kol. 620C. Vgl. D. DE SAINTE-MARTHE, *Gallia christiana* ..., dl. III, kol. 69, nr. IV, art. *Erleboldus III*; RELIGIEUX BÉNÉDICTINS DE LA CONGRÉGATION DE S. MAUR, *Histoire littéraire* ..., dl. IX, Parijs, 1750, blz. 37, 180, [647], art. *Erlebode III, ou Erlebaud*; *Histoire littéraire* ..., uitg. P. PARIS, dl. X, 1868², blz. 270, 540^b, art. *Erlebolde*; A. LE GLAY, *Cameracum* ..., blz. 95, nr. X, art. *Erleboldus III*.

¹¹⁴⁹ WIBERT VAN NOGENT, *op. cit.*, kol. 620A. Over de persoonlijke, geheime biecht in de middeleeuwen: B. POSCHMANN, *Die abendländische Kirchenbuße im frühen Mittelalter*, Breslau, 1930, blz. 94, 104, 197, 235-236; W. NOLET en P. BOEREN, *Kerkelijke*

Zelf vermaard om zijn ascetische levenswijze¹¹⁵⁰ en gestorven¹¹⁵¹ in een geur van heiligheid¹¹⁵² was hij, vanuit zijn opdracht van koordeken¹¹⁵³, belast met het toezicht op de levenswandel van en de tucht onder de Kamerijkse domheren – een taak die hij zeer ter harte bleek te nemen¹¹⁵⁴. Reeds G. van den Elsen¹¹⁵⁵ heeft, ten aanzien van Hugo van Fosses, op spitsvondige manier¹¹⁵⁶ het verband blootgelegd met koordeken Erlebold I en heeft laten verstaan dat kanunnik Hugo inzonderheid door diens voorbeeld aangezet werd om naar een meer godgewijde levensstaat¹¹⁵⁷

instellingen ..., blz. 283-285. Was Erlebold I als koordeken (en dus spiritueel hoofd van het domkapittel, *ibid.*, blz. 193-194) ook de biechtvader van Hugo van Fosses? (Na diens overlijden zou dan wel domdeken Oilard (zie hierboven, zie verder, §15) in zijn plaats moeten getreden zijn).

¹¹⁵⁰ WIBERT VAN NOGENT, *op. cit.*, kol. 619C-D.

¹¹⁵¹ Deze passage, inclusief de juiste sterfdatum, is intussen ook leerrijk voor de literaire biografie van Wibert van Nogent zelf: ze helpt namelijk om het bewuste traktaat – dat wegens het ontbreken van de exacte overlijdensdatum, alleen circumstantieel kon gesitueerd worden in het oeuvre van Wibert – met grote zekerheid in het najaar van 1119 te dateren, aangezien de abt van Nogent deken Erlebold I, eind 1117 overleden, karakteriseert als “ante hoc ferme biennium decanus” (*op. cit.*, kol. 619C).

Vgl. bv. R. CEILLIER, *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques*, dl. XXI, Parijs, 1757, blz. 609, nr. XIV, blz. 197, die het werk “au plus tard en 1121” laat schrijven (ferme: ongeveer); G. VAN DEN ELSSEN, *De twee oude biographieën ... (Vervolg en slot)*, in *De katholieke*, dl. LXXXVII-1, 1885, blz. 158, vn. 2, die, voortgaande op Erlebolds vermeende sterfdatum op 25 december 1118, het essay “in den herfst van 1120” plaatst (ferme: bijna); ID., *Kritische Untersuchung ...*, blz. 345: “im Herbst 1119 oder 1120” (het tweede jaartal wordt “wahrscheinlicher” genoemd); K. GUTH, *Guibert von Nogent und die hochmittelalterliche Kritik an der Reliquienverehrung*, Ottobereuren, 1970, blz. 73: “um 1119” (op inhoudelijke gronden: *ibid.*, vn. 233); F.-R. LABANDE (uitg.), *Guibert de Nogent, Autobiographie*, Parijs, 1981, blz. XIII: “rédigé vers 1119/1120”.

¹¹⁵² WIBERT VAN NOGENT, *De pignoribus ...*, ed. cit., kol. 620C; K. GUTH, *Guibert ...*, blz. 81.

¹¹⁵³ W. NOLET en P. BOEREN, *Kerkelijke instellingen ...*, blz. 193-194, art. *Deken*; J. GAUDEMET, *Le gouvernement ...*, blz. 188-189; vgl. J.-F. LEMARIGNIER, *Les institutions ecclésiastiques ...*, blz. 189 (voor zover de deken niet, zoals in sommige kapitels het geval was, in de plaats van de proost getreden was).

¹¹⁵⁴ WIBERT VAN NOGENT, *op. cit.*, kol. 619D, waar Erlebold zichzelf verwijten maakt over zijn, naar eigen aanvoelen, nog ontoereikende gestrengheid jegens de aan hem ondergeschikte geestelijken.

¹¹⁵⁵ G. VAN DEN ELSSEN, *Beknopte levensgeschiedenis ...*, blz. 33.

¹¹⁵⁶ Voor zover wij in de gespecialiseerde literatuur konden nagaan, kende G. van den Elsen op dat punt geen voorloper.

¹¹⁵⁷ Vgl., voor die jeugdige toekomstplannen van Hugo (zonder dat daar de band met koordeken Erlebold gelegd wordt): *Vita B Norberti ...*, ed. cit., blz. 816B; HERIMAN VAN LAON, *Liber de miraculis ...*, ed. cit., blz. 659, kap. III/8, l. 55; A. DE RAISSE, *De beato Hugone ...*, f° 20 v°; M. DU PRÉ, *La vie ...*, blz. 20; J. LE PAIGE, *Bibliotheca ...*, dl. I-2, blz. 369^a; J. VAN CRAYWINCKEL, *Het leven ...*, blz. 217, hst. I; B. FISEN, *B. Hvgo ...*, blz. 111: “Iam pridem seuerius vitæ genus meditabatur Hugo”; L. HUGO, *La vie ...*, blz. 36; M. ILLANA, *La vida ...*, blz. 405^a; A. TENCKHOFF, *Der heilige ...*, blz. 36; J. COLLIN DE PLANCY en É.

uit te zien¹¹⁵⁸. Waar Burchard op persoonlijk vlak en Werinbald III op intellectueel niveau ankerpunten waren voor Hugo, zal Erlebold I een tijdlang zijn aanspreekpunt op het spirituele domein geweest zijn.

Het kan voorwaar geen verwondering wekken dat Hugo in Kamerijk met het huis¹¹⁵⁹ van de Erlebolds of Erlebouds omging: nadat hij zich in Fosses hand over hand ongemakkelijk en ongewenst was gaan voelen omwille van zijn groeiende sympathieën voor de kerkelijke hervormingsbeweging¹¹⁶⁰, lag het in de lijn der verwachtingen dat hij na zijn overkomst naar Kamerijk opgevangen zou worden door de overtuigd gregoriaanse¹¹⁶¹ formatie rond de Erleboldi. Dat hij met hen een geldelijke verbintenis, ter nagedachtenis van zijn verwanten en tegelijkertijd ten bate van de huishouding van het domkapittel, zou aangegaan zijn, kan niemand verbazen. Meer zelfs, het is niet ondenkbaar dat het banmolenrecht, waarvan sprake,

DARRAS, *Saint Norbert, archevêque de Magdebourg, fondateur de l'Ordre de Prémontré*, in *Grande vie des saints*, dl. XI, Parijs, 1873, blz. 273; A. PARIS, *Vie de saint Norbert ...*, blz. 58; H. LAMY, *Vie ...*, 1908, blz. 225 of blz. 30; B. WOZASEK, *Der hl. Norbert ...*, blz. 57; C. KIRKFLEET, *History ...*, blz. 45; H. LAMY, *Vie ...*, 1925, blz. 21; F. PETIT, *Saint Norbert, fondateur ...*, blz. 12; G. ADRIAANSEN, *Vida ...*, blz. 59; vgl. H. KROLL, *Zum Charakter ...*, blz. 24; F. PAILLART (ed.), *Vie de saint Norbert ...*, blz. 6; enz. B. ARDURA, *Hugues de Fosses ...*, blz. 48 (vgl. Id., E. HAGMAN en R. VANASSE, *Hugh of Fosses ...*, blz. 37), laat de vraag naar de reguliere bijklank van Hugo's plannen onbeantwoord: "Le jeune prêtre [sic] nourrissait-il déjà quelque projet de vie régulière? Nous ne saurions l'affirmer".

¹¹⁵⁸ Tot goed begrip van deze latente toekomstvisie van kanunnik-subdiaken Hugo moge er aan herinnerd worden dat het subdiakenaat, dat toen vaak voor het leven werd behouden (vgl., voor de bredere situering: G. MARCHAL, *Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter. Dom- und Kollegiatstifte: eine Einführung und eine neue Perspektive*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, dl. XCV, 2000, blz. 10), indertijd van de seculiere kanunnik nog geen gelofte van kuisheid vergde en nog minder deze van armoede (CH. DEREINE, *Vie commune, règle de saint Augustin et chanoines réguliers au XIe siècle*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, dl. XLI, 1946, blz. 387; F. PETIT, *Saint Norbert et les institutions de l'église carolingienne*, in *An. Praem.*, dl. XLII, 1966, blz. 15).

¹¹⁵⁹ Vgl. desgevallend de hoger (§7 vn.) gemelde oorkonde van proost Erlebold II, uit 1112/13 (uitg.: M. COURTOIS, *Chartes ...*, blz. 206, nr. 059.933, a° 1112), met het daarin verpakte getuigenis van een domheer Hugo (om deze inlichting op haar juiste waarde te kunnen schatten, moet wel eerst het tijdstip bepaald worden waarop Hugo van Fosses naar Kamerijk vertrokken is: zie verder, §11).

¹¹⁶⁰ Hier lopen we vooruit op het vervolg van het relaas (§11).

¹¹⁶¹ Tekenend voor de mentaliteit van deze kringen waarin Hugo zich te Kamerijk bewoog, was dat "Herleboldus quidem Cameracensis archidiaconus", alias proost-aartsdiaken Erlebold II, in goede doen was (*Gesta abbatum Lobbiensium [continuata]*, uitg. W. ARNDT, in *M.G.H., SS.*, dl. XXI, Hannover, 1869, blz. 321, kap. 19, l. 31-32); uitg. en vert. J.-L. WANKENNE, *Actes des abbés de Lobbes, continuation de ceux de Folcuin*, Lobbes, 1993, blz. CXVI of 116; vgl. H. SPROEMBERG, *Alvisus ...*, blz. 122, vn. 75) met Alvisus, abt van Anchin (zie hoger, §4 vn.) en nadien bisschop van Atrecht (1131-1147), waardoor men meteen volop in de resoluut hervormingsgezinde sfeer (H. SPROEMBERG, *op. cit.*, passim; B.-M. TOCK, *Les chartes des évêques ...*, blz. XXXVI-XXXVII, art. *Alvise*) beland is.

uit de erfgoederen van Erlebold I – zijn extreme leefstijl ten spijt, was deze laatste onbetwijfelbaar gefortuneerd van huize uit – stamde.

Men kan zich dus indenken dat men hier, gelukkig maar¹¹⁶², enig resultaat te aanschouwen krijgt van Hugo's bemoeienissen¹¹⁶³ als "testamentair executeur" van de nalatenschap van zijn familie¹¹⁶⁴, die in de Norbertusvitaet¹¹⁶⁵ al zulke doorslaggevende rol spelen ter verantwoording van het gedrag van Hugo in de jaren 1119-1121¹¹⁶⁶. Uit de, naar constructie manifest afwijkende, necrologische nota vernemen we, in voorkomend geval, de namen van die personen die de stichter van het anniversarium – Hugo – nauw aan het hart moesten liggen, en voor wier zielenheil hij een storting deed aan het domkapittel en gelijk een pitantie instelde. Alles gewikt en gewogen¹¹⁶⁷, wijzen alle omstandigheden erop dat het daar inderdaad gaat over de overlijdens van zijn vader Rogier (van Fosses? van Sart-Saint-Laurent?)¹¹⁶⁸, zijn (jonggestorven) broer Heribert¹¹⁶⁹, en zijn kozijn (vermoedelijk in de zin van: zoon van een oom of tante van vaderszijde) Sylvester.

¹¹⁶² Zoals hoger (§5 en §9) toegelicht werd, zal men een donatie voor een jaardienst normaliter niet meer in de charters van die tijd aantreffen.

¹¹⁶³ Over de achtergrond van die maatregelen, zie ook W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse* ..., kol. 412; Id., *Hugues de Fosses* ..., blz. 228*; voor een bespreking ten gronde: zie verder, §17 en §22.

¹¹⁶⁴ Ter vergelijking: ook Norbert beschikte in 1119, als (in rechte) seculier kanunnik, nog zelf over de eigendommen uit het patrimonium van de familie van Gennep (W. GRAUWEN, *Norbert doet afstand* ..., blz. 8-9; vgl. A. ALDERS, *Norbert von Xanten* ..., blz. 40).

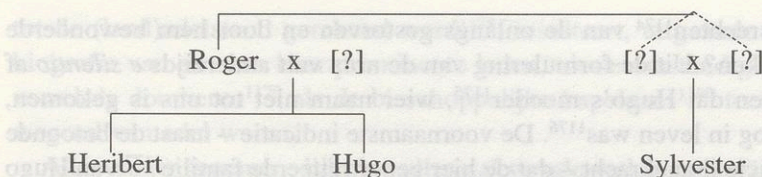
¹¹⁶⁵ *Vita B Norberti* ..., ed. cit., blz. 819F, kap. VII/39 (eind oktober 1119): "habebat enim ipse [= Hugo] de rebus suis, quas noviter reliquerat indiscussas, quædam disponere"; vgl. *Vita A Norberti* ..., ed. cit., blz. 678, kap. 9, l. 9-(11): "quasi de rebus et debitis suis aliquid dispositurus".

¹¹⁶⁶ Over de duiding van dat "incident": W. GRAUWEN, *De terugkeer* ..., blz. 189-190. Zie bovendien verder, §17.

¹¹⁶⁷ Ter overweging: voor de overige kandidaten zoals Hugo Magister, Hugo van Solesmes, Hugo van Mœuvres of Hugo van Carnières (en desnoods Hugo Abbas jr. en Hugo van Morchies jr.), die te Kamerijk pas een stuk later geseind zullen worden, is elke gissing over een vergelijkbare zakelijke afspraak met de Erleboldi al te riskant, omwille van het, per definitie tijdsgelateerd (ten laatste in de loop van 1117) en gecombineerd, karakter van het persoonlijk contact van de geviseerde Hugo met Erleboldus Decanus en tegelijk met Cantigneul (zie hierboven).

¹¹⁶⁸ Bedoeld is: in feodaal-heerlijke zin. Zeker ingeval Sart geen valabele site voor Hugo's familie zou blijken te zijn (zie verder, §19), zou, in een uiterste geval, het gecompliceerde "Hugo S[enior]" uit de eerste van de kathedrale ledenlijsten (zie hoger, §6) toch een feudale gedaante kunnen aannemen (maar dan wel onder de, daar opgestelde, exclusieve condities van tijdsgebonden en prosopografische kontekst).

¹¹⁶⁹ Uitkijken naar enig identiteitsbewijs voor deze familieleden bleek vruchteloos. Wat broer Heribert aanbelangt: het zal wel een toeval zijn dat het *Obituarium Cameracense* ..., f° 63 r°, de jaardiensten vermeldt van een zekere Heribert (een "Fosses"-naam, maar niet uit de passende generatie?), zijn echtgenote Richelde, en hun zoon Erlebold (desgevallend

Wat ligt er, per slot van rekening, meer voor de hand dan dat Hugo van “Fosses” de, ofschoon gecontesteerde – misschien wel ten gevolge van deze kortstondige, wellicht gewelddadige¹¹⁷⁰, overlijdens –, toch zopas vrijgekomen fondsen uit de nalatenschap van vaderszijde¹¹⁷¹ benutte om, in 1121-1123¹¹⁷², een donatie te verrichten ter stichting van een plechtige gedenkenisviering, en dat hij voor de practische uitvoering en afwikkeling ervan en voor de benodigde rentenvestiging aanklopte bij de proost van zijn eigen kapittel¹¹⁷³, en een beroep deed op

– maar weinig waarschijnlijk – uit een eerste huwelijk van Richelde met Alard van Cantaing?, die tezamen een niet-gelokaliseerde vroomhoeve inbrachten. (Dezelfde boodschap vangen we weliswaar ook op in de *Benefactorum series* ..., f° 117 v°; F. BRASSART, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 149; A. WAUTERS, *Liste* ..., *ed. cit.*, blz. 149-150 of blz. 354-354).

¹¹⁷⁰ Waren zijn vader, broer en neef, die kennelijk gevestigd waren in een gevaarlijk grensgebied tussen het prinsbisdom Luik en het graafschap Namen, misschien om het leven gekomen tijdens inleidende schermutselingen tussen Frederijnen (met de graaf van Namen) en Alexandrijnen (met de hertog van Brabant en de graaf van Montaigu), sedert november 1119 (F. MAGNETTE, *Saint Frédéric, évêque de Liège (1119-1121)*, in *Bulletin de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, dl. IX, 1895, blz. 238-244; zie verder, §18-19), en waren Hugo's familiale problemen daardoor eind 1119 in een stroomversnelling terechtgekomen? Niet onbelangrijk: Frederik van Namen werd door paus Calixtus II tot bisschop van Luik (1119-1121) gewijd tijdens het concilie van Reims (*ibid.*, blz. 239), op zondag 26 oktober 1119 (G. GRESSER, *Die Synoden* ..., blz. 459, 465). Dat gebeurde naar alle waarschijnlijkheid in tegenwoordigheid van de concilieangers Norbert van Gennep en Hugo van Fosses, die als “Luikenaar” dergelijke plechtigheid niet zal willen missen hebben.

¹¹⁷¹ Vgl. hoger, §1 vn.; en meer specifiek A. COLIGNON, *Bienheureux Hugues* ..., blz. 278: “Il ... provenait de Fosses-la-Ville”, waar hij geboren werd “dans une famille de propriétaires fonciers”.

¹¹⁷² Voorbereidende immobiliere besprekingen – toen nog in het bijzijn van zijn vader en broer – moeten al gaande geweest zijn vanaf mei 1119 (zie hoger, §4: tijdstafel) en voortgezet gedurende het jaar 1120 (vgl. H. LAMY, *Vie* ..., 1925, blz. 37, die Hugo in 1120 het hele jaar bezig ziet met zijn familiale aangelegenheden, hoofdzakelijk in Fosses). Over een, virtuele, andere transactie van Hugo uit 1121, ten gunste van de abdij van Floreffe: zie verder, §19.

¹¹⁷³ Vermeldenswaard is dat landdeken Hadwin van Morchies-Beaumetz (“S. Hadeuini, eiusdem altaris [de Cantengh] decani”), overeenkomstig de reeds vermelde Cantaing-oorkonde uit 1095/1102 (E. VAN MINGROOT, *Liste* ..., blz. 31, nr. 5.01; *Thesaurus diplomaticus*, W 03842, D 04148; zie hierboven), op kerkelijk vlak bevoegd was over het gewest waar Cantaing en Cantigneul bij ingedeeld waren: *Pouillé de l'ancien diocèse de Cambrai*, uitg. E. REUSENS, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, dl. XXVIII, 1900, blz. 30-32, art. *Decanatus Bellimansi: Cantaing*. (Zulks in de veronderstelling dat de

erfenisrechten¹¹⁷⁴ van de onlangs gestorven en door hem bewonderde domdeken? Uit de formulering van de nota valt anderzijds *e silentio* af te leiden dat Hugo's moeder¹¹⁷⁵, wier naam niet tot ons is gekomen, toen nog in leven was¹¹⁷⁶. De voornaamste indicatie – naast de betoonde financiële draagkracht – dat de hier geportretteerde familie¹¹⁷⁷ van Hugo

Kamerijkse dekenijgrenzen in de 12de eeuw dezelfde waren als in de 14de eeuw: dat wordt ex analogia gegarandeerd door het parallelisme met de dekenale districten van de aartsdiakenijen Henegouwen en Valenciën, waar de overeenkomst tussen de rangschikking van 1186 en deze van de 14de eeuw de visu kan vastgesteld worden: A.-J. MICHAUX, *Tableau général et nominatif*, in *Notice historique sur les circonscriptions ecclésiastiques, anciennes et modernes, du diocèse de Cambrai, Avesnes-Valenciennes*, 1867, blz. 20-71).

¹¹⁷⁴ Erlebold I mag dan wel een asceet geweest zijn, privé was hij allesbehalve onbemiddeld (zie hierboven). Had hij in zijn laatste levensjaren alle rijkdommen reeds afgestaan of weggeschonken en heeft Hugo het (postume) contract met de familie van Cantain afgesloten met Erlebolds erfgenaam, in casu de Erlebold Martini waarvan sprake in de bewuste notitie in het *Obituarium Cameracense*?

¹¹⁷⁵ Het mag hierbij niet onvermeld blijven dat sommige commentatoren (J. LE PAIGE, *Vita beati Hygonis* ..., blz. 416^a; J. VAN CRAYWINCKEL, *Het leven* ..., blz. 215, hst. I; B. FISEN, *Sancta Legia* ..., blz. 219^a, nr. XXV; M. ILLANA, *La vida* ..., blz. 404^b; B. L'ÉCUIY, *Hugues de Fosse* ..., blz. 135^b; H. LAMY, *Vie* ..., 1925, blz. 12; A. VICO en A. MARIANI, *Decretum* ..., blz. 316 of blz. 463; E. CHARDAVOINE, *B. Hugues de Fosses* ..., blz. 831^b; P. BAUDOT en C. CHAUSSIN, *Le bienheureux Hugues* ..., blz. 237; A. BUTLER en H. THURSTON, *BD. Hugh of Fosse* ..., blz. 153; J. DELANEY, *Hugh of Fosses* ..., blz. 292^a; J. LECOMTE, *Le Bienheureux* ..., blz. 314; enz.) enigszins overijld (vgl. W. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel* ..., blz. 21; vgl. Id., *Hugo van Fosse* ..., kol. 412; Id., *Hugues de Fosses* ..., blz. 228^a) de mening hebben geuit dat Hugo voortijdig wees was geworden (en zagezgd daardoor het beheer van zijn persoonlijke bezittingen niet aan zijn familie kon toevertrouwen). Vgl. daartegenover (over Hugo's kortstondige afwezigheid in april-mei 1119): G. MADELAINE, *Histoire* ..., blz. 98 of blz. 75: "à Fosse, ..., pour y revoir les siens"; Id. en M. TAKÁCS, *Szent Norbert* ..., blz. 50: "Fosseba, hogy övéit viisszontlássá"; C. KIRKFLEET, *History* ..., blz. 47: "to ... say farewell to his kinsfolk"; L. ANDERSON, *Saint Norbert* ..., blz. 17-18: "to ... take leave of his kinsfolk" (op te merken: deze auteurs specificeren nergens de graad van verwantschap).

¹¹⁷⁶ De vrouwelijke verwanten, die Hugo voor het jaar 1141 toegedicht krijgt door K. ELM, *Hugo von Fosses* ..., blz. 50 ("Anfang der vierziger Jahre des 12. Jahrhunderts ließ er [= Hugo] die in Prémontré lebenden Frauen, zu denen auch eigene Verwandten gehörten, ... umsiedeln"), kunnen ons inziens niet gelegitimeerd worden: immers, de formulering (naar de uitg. van J. LE PAIGE, *Vita beati Hygonis* ..., blz. 422^a) van het ingeroepen charter van Bartholomeus van Joux (uitg. A. DUFOUR, *Actes* ..., blz. 315, nr. 209: "... eidem visum est Hugoni, sorores suas, quę in eadem valle [Praemonstratensi] penes se morabantur, veluti nimis sibi propinquas remove et ad Deo serviendum longinquius relocate") moet klaarblijkelijk in institutionele (sorores suas) en geografische (nimis – ontbreekt: genere – sibi propinquas) zin begrepen worden (vgl. ook het regest van A. DUFOUR, *ed. cit.*, blz. 314).

¹¹⁷⁷ L. HUGO, *La vie* ..., blz. 58 (vgl. Id. en D. SCHINDLER, *Vita* ..., blz. 42, nr. XXXVII), meent te weten dat Hugo in 1119 nog een aantal "parens" had, onderverstaan nazaten van de familie van Fosses, die in afwachting "s'étoient partagé la succession" (vgl. G. ADRIAANSEN, *Vida* ..., blz. 75, die onmin bespeurt tussen die "vários parentes seus"). Het bronnenmateriaal bevat geen aanwijzingen in die richting.

tot de (land)adelstand gerekend werd¹¹⁷⁸, resulteert, uitgaande van de biografie van een van haar prominente leden, uit de omstandigheid dat zowel de domheren¹¹⁷⁹ als de bisschoppelijke kapelaans¹¹⁸⁰ toen overwegend van adel waren.

Alles samengenomen, lijkt het allemaal wonderwel in mekaar te passen: het ontijdig overlijden van enkele bloedverwanten van Hugo de kanunnik, Hugo (*filius Rogeri*) van “Fosses” die dientengevolge met erfenisproblemen – met hoogtepunt in 1119-1121, zoals blijkt uit de Norbertusbiografieën – worstelde¹¹⁸¹, het liquide maken van de nodige gelden uit het familiale vermogen in of omtrent Fosses, de inleidende gesprekken (al vanaf 1116?) met nastaaende en/of bevriende domdignitarissen¹¹⁸² uit het geslacht van de Erleboldi¹¹⁸³ uit Cantaing¹¹⁸⁴ en Cantigneul, het verwerven – uit de bezittingen van diezelfde Erlebolds –

¹¹⁷⁸ Vgl. hoger, §3 en §6.

¹¹⁷⁹ L. SANTIFALLER, *Zur Geschichte des ottonisch-salischen Reichskirchensystems*, Wenen, 1964, blz. 34, 134-135 (waar die stelling verhoudingsgewijs ingeperkt wordt); J. PYCKE, *Le chapitre ...*, blz. 87: tot 1180 behoorde zestig procent van de Doornikse domheren tot adel of ridderschap, de anderen kwamen uit patriciaat en burgerij. Vgl. H. FEINE, *Kirchliche ...*, blz. 386 (meer algemene beschouwingen). Voor de analogie met sommige Kamerijkse kapitteldignitarissen: zie hierboven.

¹¹⁸⁰ S. HAIDER, *Das bischöfliche ...*, dl. I, blz. 86-87, 115; vgl. W. GRAUWEN, *Hugo van Fosse ...*, kol. 413; ID., *Hugues de Fosses ...*, blz. 228^b. Zie verder, §19.

¹¹⁸¹ C. HANEGRAAF, *Un apostolo ...*, blz. 26 (“per regolare alcune differenze intorno ad una sua eredità”), aanvaardt stilzwijgend dat Hugo over een meer gediversifieerd grondbezit beschikte.

¹¹⁸² Volgens de stelling van J.-M. DUVOSQUEL, *Les chartes ...*, blz. 153, over de, in de Kamerijkse kathedraal fungerende “chanoines et chapelains, issus en majorité de l’aristocratie foncière du diocèse” (waarbij nu dus wel het grondheerlijke en feodale aspect benadrukt wordt), was Hugo van Fosses te Kamerijk eigenlijk een buitenbeentje. Het bestaan van een familieband met de Erlebouds zou in dat opzicht veel kunnen verklaren.

¹¹⁸³ De adellijke status van domdeken (1093) en domproost (1096) uit deze familie wordt, zij het anoniem, tabellarisch als waarschijnlijk voorgesteld door L. HUBERT, *Le recrutement du haut clergé cambrésien*, in: L. GENICOT, *Études sur les principautés lotharingiennes*, Leuven, 1975, blz. 170. Voor deken Erlebold wordt daarvoor, bij gebrek aan beter, gesteund (vgl. L. HUBERT, *Haut clergé ...*, blz. 64, art. *Erlebold*: “Dit Erlebold de Gonnelleu”) op de, overigens nietszeggende (vgl. hoger, §3 vn.), identificatie door J.-B. CARPENTIER, *Histoire genealogique ...*, dl. I, blz. 432.

¹¹⁸⁴ Verder in de 12de eeuw is er sprake van een “Seigneurie et Pairie de Cantaing” (E. BOULY, *Dictionnaire historique ...*, blz. 421^b; A. LE GLAY, *Glossaire ...*, blz. XVII, art. *Cantaing*); het verheferecht zal er in de loop van de tijd steeds door hoogadellijke families uitgeoefend worden (J. KERVYN DE LETTENHOVE, *Table analytique ...*, blz. 499-501, art. *Cantaing*). De oorsprong van de heerlijkheid is echter nog niet genoegzaam bestudeerd: volgens A. BRUYELLE, *Dictionnaire historique ...*, blz. 70, werd ze gecreëerd in 983, maar deze uitspraak steelt op erg twijfelachtige gronden; de 11de-eeuwse berichten over de toenmalige heerlijke familie, bij J. KERVYN DE LETTENHOVE, *op. cit.*, blz. 500, stammen uit diplomatische bronnen van bedenkelijk allooi (zie ook verder, §15).

van een geschikte en rendabele rentenbron¹¹⁸⁵ in de omtrek¹¹⁸⁶ van Kamerijk¹¹⁸⁷, de fundatie van een jaarlijks in memoriam voor de genoemde familieleden van Hugo (met aansluitende pitantie voor de kanunniken), de keuze van het vertrouwde domkapittel als organisator van de gedenkvingeringen én als ontvanger van de uitgekeerde bancijnzen, de optekening in het obituarium van deze instelling. Let wel: het laatste woord is daar nog niet over gezegd.

(wordt vervolgd)

Katholieke Universiteit Leuven

Prof. em. Erik VAN MINGROOT

¹¹⁸⁵ Vgl., voor deze procedure: R. FAVREAU, *Épigraphie médiévale*, Turnhout, 1997, blz. 170-171, art. *Fondations*.

¹¹⁸⁶ Vgl. E. VAN ERMEN, schetskaart "Het bisdom Kamerijk in 1092", in: E. VAN MINGROOT, *Een decennium ...*, blz. 734^a, s.v. *Cantaing*.

¹¹⁸⁷ Vgl. M. GRAUWEN, *Norbert als vredesapostel ...*, blz. 21, die eveneens betoogt dat Hugo mogelijkwerwijs "bezittingen te Kamerijk had verworven" (dat zou, indien deze transactie in 1119 zou plaatsgevonden hebben, inderdaad kunnen verklaren waarom hij in april 1119 vanuit Valenciën naar Kamerijk zou gereisd zijn, in stede van naar Fosses: zie hoger, §4).

Naar onze mening was dat aankooporder echter louter een onderdeel van een veel complexere juridische handeling, met verschillende belanghebbende partijen en met tot in 1121/23 aanslepende onderhandelingen, die gebeurlijk tot het verlijden van schriftelijke contracten heeft geleid (zie verder, §19, met betrekking tot Sart-Saint-Laurent en Floreffe).

Bibliografie bij §1-10

Onuitgegeven archivalische bronnen

- CAMBRAI, *Bibliothèque municipale, Manuscrits*, nr. B 229, f° 1 v°, 57 v°-58 r°: drie matrikels van het Onze-Lieve-Vrouwkapittel te Kamerijk.
- CAMBRAI, *Bibliothèque municipale, Manuscrits*, nr. B 229, f° 59 r°-83 v°: *Obituarium ecclesiae Beatae Mariae Cameracensis*.
- LILLE, *Archives départementales du Nord*, nrs. 1 H 36/398 (originele oorkonde voor de abdij van Anchin, a° 1116), B 1533/48bis (originele oorkonde voor de abdij van Saint-Nicolas-aux-Bois, a° 1117), 1 H 36/400 (originele oorkonde voor de abdij van Anchin, a° 1120).
- PARIS, *Bibliothèque nationale de France, Collection Moreau*, nr. 43, f° 34 r°-35 r° (afschriftelijke oorkonde voor het Onze-Lieve-Vrouwkapittel te Kamerijk, a° 1111).
- PARIS, *Bibliothèque nationale de France, Manuscrits latins*, nr. 10968, f° 117 r°-121 v°: *Benefactorum series Cameracensis ecclesiae*.
- PARIS, *Bibliothèque nationale de France, Manuscrits latins*, nr. 14239, f° XXIII v°: twee ledenlijsten van het Sint-Foillaanskapittel te Fosses-la-Ville.
- REIMS, *Bibliothèque municipale, Manuscrits*, nr. 1602: *Chartularium ecclesiae Sancti Theoderici prope Remos*, f° 201 r°-v° (afschriftelijke oorkonde voor de abdij van Saint-Thierry, a° 1119).

Uitgegeven narratieve bronnen

- LAMBERT VAN "WATERLOS", *Annales Cameracenses*, uitg. PERTZ G., in *Monumenta Germaniae historica, Scriptores*, dl XVI, Hannover, 1859, blz. 509-554.
- FRANÇOIS VINCHANT, *Annales de la province et comté de Hainaut*, dl. I, uitg. DESCHAMPS A., Brussel, 1848.
- Annales Fossenses*, uitg. PERTZ G., in *Monumenta Germaniae historica, Scriptores*, dl. IV, Hannover, 1841, blz. 30-32.
- Catalogus abbatum Praemonstratensis ecclesiae*, uitg. HAGIOGRAPHI BOLLANDIANI, in *Catalogus codicum hagiographicorum bibliothecae regiae Bruxellensis*, dl. I-1, Brussel, 1886, blz. 602.
- [Sigeberti Gemblacensis chronographiae] *Continuatio Praemonstratensis*, uitg. BETHMANN L., in *Monumenta Germaniae historica, Scriptores*, dl. VI, Hannover 1844, blz. 447-456.
- BURCHARD VAN URSBERG, *Chronicon*, uitg. HOLDER-EGGER O. en VON SIMSON B., in *Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum in*

- usum scholarum separatim editi*, dl. XVI, Hannover, 1916²; uitg. BECHER M., HARTMANN F. en PLASSMANN A., in *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters*, dl. XVIII-B, Darmstadt, 2007, blz. 100-310.
- GISELBERT VAN BERGEN, *Chronicon Hanoniense*, uitg. VANDERKINDERE L., *La chronique de Gislebert de Mons*, Brussel, 1904 (1950²).
- Chronique liégeoise pour les années 1117, 1118 et 1119*, uitg. QUICHERAT J., in *Bibliothèque de l'École des chartes*, dl. VIII (2de reeks, dl. III), 1846, blz. 214-232.
- Gesta abbatum Lobbiensium [continuata]*, uitg. ARNDT W., in *Monumenta Germaniae historica, Scriptores*, dl. XXI, Hannover, 1869, blz. 307-333.
- Gesta abbatum Lobbiensium continuata. Actes des abbés de Lobbes, continuation de ceux de Folcuin*, uitg. en vert. WANKENNE J.-L., Lobbes, 1993, blz. LXXX-CLVI en 80-156.
- Gesta pontificum Cameracensium*, uitg. BETHMANN L., in *Monumenta Germaniae historica, Scriptores*, dl. VII, Hannover, 1846, blz. 393-489.
- Gesta pontificum [Cameracensium] abbreviata per canonicum Cameracensem*, uitg. BETMANN L., in *Monumenta Germaniae historica, Scriptores*, dl. VII, Hannover, 1846, blz. 504-510.
- Gesta pontificum Cameracensium. Gestes des évêques de Cambrai*, uitg. DE SMEDT CH., Parijs, 1880.
- Leben des heiligen Norbert Erzbischofs von Magdeburg*, vert. HERTEL G., in *Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. Zwölftes Jahrhundert*, dl. XIII, Leipzig, 1881 (Berlijn, 1941²), blz. 1-88.
- Leben des heiligen Norbert von Magdeburg (nach einem zeitgenössischen Bericht)*, vrije vert. HRADSKY M. e.a., in *Heiliger Norbert von Magdeburg, 1582-1982. Festschrift zur Erhebung des heiligen Norbert zum Patron von Magdeburg aus Anlaß der 400. Wiederkehr des Jahres seiner Heiligsprechung*, [Maagdenburg, 1982], blz. 15-33.
- Het leven ende de vervoeringhe van den H. Norbertvs, sticht-vader van de witte Orde van Premonstreyt, arts-bisschop te Meydenburgh, apostel van Antwerpen, etc. verduytscht uyt oude schriften*, vrije vert. MUDZAERTS D., Antwerpen, 1630.
- Het leven van heer Norbert, aartsbisschop van Maagdenburg. Vita Norberti A*, vert. GRAUWEN W., in *Bibliotheca analectorum Praemonstratensium*, dl. XV, Averbode (Scherpenheuvel-Zichem), 1984.
- JOHN CAPGRAVE, *The Life of St. Norbert*, uitg. SMETANA C., Toronto, 1977.
- HERIMAN VAN LAON, *Liber de miraculis S. Mariae Laudunensis*, fragm. uitg. WILMANS R., in *Monumenta Germaniae historica, Scriptores*, dl. XII, Hannover, 1856, blz. 653-660.
- [HERIMAN VAN LAON], *Miracles of St. Mary of Laon (Excerpts)*, fragm. vert. ANTRY TH., in *Norbert and Early Norbertine Spirituality*, New York-Mahwah, 2007, blz. 69-84.

- HERIMAN VAN LAON, *De miraculis S. Mariæ Laudunensis, de gestis venerabilis Bartholomæi episcopi et S. Nortberti libri tres*, uitg. MIGNE J.-P., in *Patrologiæ cursus completus. Series secunda, in qua prodeunt patres, doctores scriptoresque ecclesiæ Latinæ*, dl. CLVI, Parijs, 1853, kol. 961-1018.
- HILLIJN VAN FOSSES, *Miracula S. Foillani*, uitg. D[E] B[UCK] R., in *Acta sanctorum Octobris*, dl. XIII, Parijs, 1883, blz. 417-426.
- HILLIJN VAN FOSSES, *Miracula S. Foillani*, fragm. uitg. HOLDER-EGGER O., in *Monumenta Germaniæ historica, Scriptores*, dl. XV-2, Hannover, 1888, blz. 924-928.
- Over het ontstaan en de groei van de Premonstratenzers. *Vita Norberti B*, vert. GRAUWEN W., in *Bibliotheca analectorum Praemonstratensium*, dl. XVIII, Averbode (Scherpenheuvel-Zichem), 1990.
- GUIBERT VAN NOGENT, *De pignoribus sanctorum*, uitg. MIGNE J.-P., in *Patrologia Latina*, dl. CLVI, Parijs, 1853, kol. 607-679.
- Series abbatum Praemonstratensium*, uitg. ARNDT W., in *Monumenta Germaniæ historica, Scriptores*, dl. XIII, Hannover, 1881, blz. 391.
- PIERRE ABÆLARD, *Sermo de sancto Joanne Baptista*, uitg. MIGNE J.-P., in *Patrologia Latina*, dl. CLXXVIII, 1855, kol. 582-607.
- De valsche stichtingskronijk der abdij Tongerlo*, uitg. ERENS A., in *Analecta Praemonstratensia*, dl. V, 1929, blz. 344-374.
- Version A: Life of Norbert, Archbishop of Magdeburg*, vert. ANTRY TH., in *Norbert and Early Norbertine Spirituality*, New York-Mahwah, 2007, blz. 126-174.
- A vida de são Norberto, Arcebispo de Magdeburgo e fundador da Ordem Premonstratense. Vita Norberti "A"*, vert. RIBEIRO A. en PEETERS D., Jaú, 1997.
- Vie de saint Norbert*, vert. [VAN DER VELDEN] G. en PETIT F., in *Saint Norbert. Traduction inédite d'un manuscrit du XIIe siècle* (overdruk uit *Le courrier de Mondaye*, september 1956, blz. 1-44), Caen, 1956.
- Vie de saint Norbert, fondateur des Prémontrés*, vert. WUILLÈME J., in *Vie de saint Norbert. Biographie latine du XIIe siècle*, Nantes, 2005, blz. 21-170.
- La "Vita di S. Norberto", vert. GRÉGOIRE R., in: ID., *La vocazione sacerdotale. I canonici regolari nel medioevo* (*La spiritualità cristiana: storia e testi*, dl. VII), Rome, 1982, blz. 147-204, 227-229.
- Vita Norberti archiepiscopi Magdeburgensis*, uitg. WILMANS R., in *Monumenta Germaniæ historica, Scriptores*, dl. XII, Hannover, 1856, blz. 670-704.
- Vita Norberti A. The Life of Norbert Archbishop of Magdeburg*, vert. ANTRY TH., in *Communicator. The English speaking Circary of the Order of Prémontré*, dl. XIV, 1996, blz. 5-58.
- Vita Nortberti, archiepiscopi Magdeburgensis, et primi avthoris ordinis Praemonstratensis*, uitg. SVRIVS [= SAUER] L., *De probatis sanctorvm historiis*, dl. III: *Complectens sanctos mensivm Maii et Ivnii*, Keulen, 1579², blz. 622-652.

Vita sancti Norberti archiepiscopi Magdeburgensis (Vita A). Das Leben des heiligen Norbert, Erzbischofs von Magdeburg (Fassung A), uitg. en vert. KALLFELZ H., in *Vitae quorundam episcoporum saeculorum X, XI, XII. Lebensbeschreibungen einiger Bischöfe des 10.-12. Jahrhunderts (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters, dl. XXII)*, Darmstadt, 1973, blz. 452-541.

Vita [sancti Norberti] auctore canonico Præmonstratensi coævo, uitg. PAPERBROCHUS [= VAN PAPENBROECK] D., in *Acta sanctorum Junii*, dl. I, Parijs, 1867³, blz. 807-845.

Vita S. Norberti auctore canonico Præmonstratensi coævo, uitg. MIGNE J.-P., in *Patrologia Latina*, dl. CLXX, Parijs, 1854 (1894²), kol. 1254-1344.

Vita S. Norberti canonicorum Præmonstratensium patriarchæ, Magdeburgensium archiepiscopi, totius Germaniæ primatis, Antverpiensium apostoli, uitg. VANDER STERRE J., Antwerpen, 1656, blz. 1-244.

HILLIJN VAN FOSSES, *Vita quarta S. Foillani*, uitg. D[É] B[UCK] R., in *Acta sanctorum Octobris*, dl. XIII, Parijs, 1883, blz. 395-408.

Von den Wundern der heiligen Maria von Laon. Buch III, vert. HERTEL G., in *Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. Zwölftes Jahrhundert*, dl. XIII, Leipzig, 1881 (1941²), blz. 97-118.

Život svatého Norberta, ingekorte uitg. STRÍŽ A., *Život svatého Norberta, arcibiskupa Magdeburského a zakladatele řádu Premonstrátského, bratrem téhož řádu a věku, jak se podobá, opatem Hugonem, jeho ve správě řádu nástupcem, věrně vypsany*, Praag, 1927, blz. 7-66.

Uitgegeven archivalische bronnen

Actes des évêques de Laon des origines à 1151, uitg. DUFOUR A., Parijs, 2001.
Actes et documents anciens intéressants la Belgique, uitg. DUVIVIER CH., dl. I, Brussel, 1898.

Acta pontificum Romanorum inedita. Urkunden der Päpste, 748-1198, uitg. von PFLUGK-HARTTUNG J., dl. I, Tübingen, 1881 (Graz, 1958²).

Bullaire du pape Calixte II, 1119-1124, uitg. ROBERT U., dl. I, Parijs, 1891.

Calendarium Ordinis Praemonstratensis, uitg. COMMISSIO HISTORICA ORDINIS PRAEMONSTRATENSIS, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LIII, 1977, blz. 194-204.

Cartulaire de l'abbaye d'Afflighem et des monastères qui en dépendaient, uitg. DE MARNEFFE E., Leuven, 1894/1901.

Les chartes de l'abbaye d'Anchin (1079-1201), uitg. GERZAGUET J.-P., Turnhout, 2005.

Les chartes de Gérard Ier, Liébert et Gérard II, évêques de Cambrai et d'Arras, comtes du Cambrésis (1012-1092/93). Introduction, édition, annotation, uitg. VAN MINGROOT E., Leuven, 2005.

- Les chartes des évêques d'Arras (1093-1203)*, uitg. TOCK B.-M., Parijs, 1991.
- Chartes originales antérieures à 1121 conservées dans le département du Nord*, uitg. COURTOIS M. [mémoire de maîtrise; gepolykopieerd], Nancy, 1981.
- VICO A., [*Decretum*] *confirmationis cultus ab immemorabili tempore praestiti servo Dei Hugoni Fossensi, ordinis Praemonstratensis abbati, beato nuncupato, super dubio*, uitg. MARIANI A., in *Acta apostolicae sedis. Commentarium officiale*, dl. XIX, 1927, blz. 316-319; in *Analecta Praemonstratensia*, dl. III, 1927, blz. 463-466.
- Documents extraits du cartulaire du chapitre de Fosses*, uitg. [BARBIER J.], in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, dl. IV, 1867, blz. 396-422.
- L'histoire-polyptique de l'abbaye de Marchiennes (1116/1121). Pièces justificatives*, uitg. DELMAIRE B., Louvain-la-Neuve (Ottignies), 1985, blz. 97-120.
- Liste des bienfaiteurs du chapitre de la cathédrale de Cambrai, dressée par un chanoine vers 1190*, uitg. BRASSART F., in *Souvenirs de la Flandre wallonne*, 2de reeks, dl. IV, 1884, blz. 131-191.
- Liste de donations faites au chapitre de Notre-Dame, de Cambrai*, uitg. WAUTERS A., in *Compte rendu de la Commission royale d'histoire, ou recueil de ses bulletins*, 4de reeks, dl. XIII, 1886, blz. 144-162; in *Analectes de diplomatique*, Brussel, [1880/1886], blz. 349-367.
- Monvmenta Arroasiensia*, uitg. TOCK B.-M. en MILIS L. (ass.), Turnhout, 2000.
- Necrologium ecclesiae B. M. V. de Tongerlo, ordinis Praemonstratensis*, uitg. VAN SPILBEECK W., Tongerlo, 1902.
- Necrologium Windbergense*, uitg. BAUMANN F., in *Monumenta Germaniae historica, Necrologia Germaniae*, dl. III, Berlijn, 1905, blz. 383-405.
- Obituaire de l'abbaye de Bonne-Espérance de l'Ordre de Prémontré*, uitg. BROUETTE É., in *Analecta Praemonstratensia*, dl. XXXVII, 1961, blz. 85-127.
- L'obituaire de l'abbaye de Prémontré (XIIe s. – Ms. 9 de Soissons)*, uitg. VAN WAEFELGHEM R., Leuven, 1913.
- L'obituaire de la cathédrale Saint-Lambert de Liège (XIe-XVe siècles)*, uitg. MAR-CHANDISE A., Brussel, 1991.
- L'obituaire primitif de l'abbaye de Saint-Paul de Verdun*, uitg. BROUETTE É., in *Analecta Praemonstratensia*, dl. XLIII, 1967, blz. 72-134.
- Obituarium ecclesiae S^{ti} Michaelis Antwerpiae*, uitg. GÉNARD P., *Verzameling der graf- en gedenkschriften van de provincie Antwerpen. Arrondissement Antwerpen (Inscriptions funéraires et monumentales de la province d'Anvers. Arrondissement d'Anvers)*, dl. IV-1: Antwerpen. – *Abdyen en kloosters. Anvers. – Abbayes et couvents*, Antwerpen, 1859, blz. 133-162.
- Oorkondenboek der Witheerenabdij van S.-Michiels te Antwerpen*, uitg. GOET-SCHALCKX P., dl. I, Ekeren-Donk (Antwerpen), 1909.
- Taxationes beneficiorum Cameracensis ciuitatis et diocesis secundum antiquam taxationem*, uitg. REUSENS E., *Pouillé de l'ancien diocèse de Cambrai*, in

Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique, dl. XXVIII, 1900, blz. 17-187.

Die Urkunden Lothars III. und der Kaiserin Richenza, uitg. VON OTTHENTAL E. en HIRSCH H., in *Monumenta Germaniae historica. Diplomata regum et imperatorum Germaniae*, dl. VIII, Berlijn, 1957².

OPMERKING: voor de handschriftelijke en de gedrukte tekstoverlevering van de lange reeks oorkonden van de bisschoppen van Kamerijk, waar in §7 een beroep op gedaan wordt, zij verwezen naar de *Thesaurus diplomaticus* [cd-rom], Turnhout, 1997; naar *La diplomatie française du haut moyen âge. Inventaire des chartes originales antérieures à 1121 conservées en France*, dln. I-II, Turnhout, 2001; en naar VAN MINGROOT E., *Liste provisoire des actes des évêques de Cambrai de 1031 à 1130*, in *Serta devota in memoriam Guillelmi Lourdaux. Pars posterior: Cultura mediaevalis*, Leuven, 1995, blz. 13-55.

Over Hugo: notities en artikelen

ARDURA B., *Hugues de Fosses, l'organisateur*, in: ID., *Prémontrés. Histoire et spiritualité*, Saint-Étienne, 1995, blz. 47-62.

ARDURA B., *Hugh of Fosses, the organizer*, in: ID. en HAGMAN E. (vert.), *The Order of Prémontré: History and Spirituality*, uitg. VANASSE R., De Pere, 2002, blz. 37-54.

ATTWATER D., *Hugh of Fosse*, in: ID., *A Dictionary of Saints*, Londen, 1942², blz. 141.

BACKMUND N., *Hugh of Fosse*, Bl., in *New Catholic Encyclopedia*, dl. VII, New York-Saint Louis-San Francisco-Toronto-Londen-Sydney, 1967, blz. 191^a.

BACKMUND N., *Hugo von Fosses*, in *Lexikon der christlichen Ikonographie*, dl. VI, Rome-Freiburg-Basel-Wenen, 1974 (1994³), kol. 552.

BADER H., *Hugo v. Fosses*, in: ID., *Alle Heiligen un Seligen der röm.-kath. Kirche*, München-Pasing, 1950, blz. 136.

BAUDOT [P.] en CHAUSSIN [C.], *Le bienheureux Hugues de Fosses*, in: ID., *Vies des saints et des bienheureux selon l'ordre du calendrier*, dl. II: *Février*, Parijs, 1936, blz. 237-238.

BAUTZ F. en T., *Hugo von Fosse(s), (Fossensis, H. v. Prémontré)*, in: ID., *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon*, dl. II, Hamm-Herzberg, 1990², kol. 1140.

BECK B. en WUILLÈME J., *Notes*, in: WUILLÈME J. (uitg.), *Vie de saint Norbert. Biographie latine du XIIe siècle*, Nantes, 2005, blz. (171-203) 182, art. *Hugues de Fosse*.

- THE BENEDICTINE MONKS OF ST AUGUSTINE'S ABBEY, RAMSGATE, *Hugh of Fosse* (Bl) O.Praem., in: ID., *The Book of Saints. A Dictionary of Servants of God canonized by the Catholic Church*, Londen, 1966⁵, blz. 350^b.
- BOLLANDUS [= BOLLAND] J. en HENSCHENIUS [= HENSCHEN] G., *Praetermissi et in alios dies reiecti*, in *Acta sanctorum Februarii*, dl. II, Antwerpen, 1658 (Venetië, 1735²; Parijs-Rome, 1864³), blz. (377-379) 378^b, art. *Hugo, primus S. Norberti discipulus*.
- BONDÉELLE L., *Hugues de Fosses*, in: ID., *Bibliothèques de l'Ordre de Prémontré dans la France d'ancien régime*, dl. I: *Répertoire des abbayes*, Parijs, 2000, blz. 230-231.
- BUTLER A. en THURSTON H., *BD. Hugh of Fosse, Conf.*, in: ID., *The Lives of the Saints*, dl. II, Londen, 1930, blz. 153-154.
- CHARDAVOINE E., *B. Hugues de Fosses, dont le culte immémorial a été confirmé le 13 juill. 1927*, in: ID., *Annuaire pontifical catholique*, dl. XXXI, 1928, blz. 831^b-832^b.
- CHEVALIER U., *Hugues (b*) de Fosses*, in: ID., *Répertoire des sources historiques du moyen âge. Bio-bibliographie*, dl. I, Parijs, 1904² (New York, 1960³), kol. 2213.
- COLIGNON A., *Bienheureux Hugues de Fosses*, in: ID., *Dictionnaire des saints et des cultes populaires de Wallonie*, Luik, 2003, blz. 278.
- COLLIN DE PLANCY J. en DARAS É., *Le bienheureux Hugues de Cambrai*, in: ID., *Grande vie des saints*, dl. III, Parijs, 1872, blz. 526.
- COLVENEERE G., *In duos libros Thomae Cantipratani Boni vniversalis de apibvs annotationes theologicae, historicae, & grammaticae*, in: THOMAS VAN CANTIMPÉRÉ, *Bonum vniversale de apibvs*, uitg. COLVENEERE G., Douai, 1627, blz. (1-176) 26, art. *De alio Hugone clerico Cameracensi*.
- COUNESON S.-G., *Hugues de Fosses*, in: ID., *Les saints, nos frères. Calendrier pour chaque jour de l'année*, dl. I: *Janvier-Mars*, Parijs, 1970, blz. 108, nr. 4.
- CRÉPIN J., *Notice historique sur le bienheureux Hugues de Fosses*, in *Les cloches de S' Feuillen. Bulletin paroissial de Fosses*, dl. III, 1925, blz. 382-384, 411-412, 437-441, 455-456, 464-466, 490-492, 507-508, 520-522, 637-638.
- DE CLERCK D. en WOLF G. (vert.), *Sel. Hugo von Fosses*, in: ID., *Hagiologion. Lebensbilder der Heiligen, Seligen und großen Gestalten des Prämonstratenser-Ordens*, Windberg, 1999, blz. 37-39.
- DE CLERCK D. en WOLF G. (ass.), *Zalige Hugo van Fosses*, in: ID., *Hagiologion. Levensbeelden van heiligen, zaligen en gedenkwaardige personen van de premonstratenzerorde*, Windberg, 2001, blz. 43-45.
- DE CLERCK D., WOLF G. (ass.) en DAUZET D.-M. (vert.), *Bienheureux Hugues de Fosses*, in: ID., *Hagiologe. Vie des saints, bienheureux et personnages considérables de l'Ordre de Prémontré*, Windberg, 2005, blz. 46-47.

- DE FELLER F.-X., WEISS CH. en BUSSON [], *Hugues de Fosse (le bienheureux)*, in: ID., *Biographie universelle ou dictionnaire historique des hommes qui se sont fait un nom*, dl. IV, Parijs-Rijsel-Besançon, 1848, blz. 465.
- DELANEY J., *Hugh of Fosses, Bl.*, in: ID., *Dictionary of Saints*, New York, 1980 (Londen, 1982²), blz. 292^{a-b}.
- DELANEY J. en TOBIN J., *Hugh of Fosses, Bl.*, in: ID., *Dictionary of Catholic Biography*, Garden City (New York), 1961, blz. 578^a.
- DE RAISSE A., *De beato Hugone Cameracensi sancti Norberti socio*, in: ID., *Ad natales sanctorum Belgii Ioannis Molani avctarivm*, Douai, 1626, f° 20 v°-21 v°.
- DUBOIS J., *Hugues (Bienheureux) de Prémontré*, in *Catholicisme, hier, aujourd'hui, demain*, dl. V, Parijs, 1962, kol. 1025-1026.
- DUFFY M., *Hugh of Fosse, Bl.*, in *Encyclopedic Dictionary of Religion*, dl. [III], Philadelphia-Washington (D.C.), 1879, blz. 1727^a.
- DU FRESNE DU CANGE CH. en FAVRE L., *Index seu nomenclator scriptorum mediae et infimae latinitatis*, in *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, dl. X, Niort, 1887 (Graz, 1954), blz. XXXVII^a, art. Hugo/41.
- ELM K., *Hugo von Fosses. Erster Abt von Prémontré und Organisator des Prämonstratenserordens*, in *Studien zum Prämonstratenserorden*, Göttingen, 2003, blz. 36-55.
- FABRICIUS J.-A. en SCHOETTGEN C., *Hugo Cameracensis; Hugo S. Norberti discipulus*, in: ID., *Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis*, dl. III, Padua, 1754², blz. 289^a en 297^b (Florence, 1858³; Graz, 1962⁴, blz. 269^a en 276^b).
- FISEN B., *B. Hvgō Fossensis*, in: ID., *Flores ecclesiae Leodiensis sive vitae vel elogia sanctorum & aliorum qui illustriori virtute hanc diœcesim exornarunt*, Rijsel, 1647, blz. 110-112, nr. I.
- GOOVAERTS L., *Hugues de Fosse (le Bienheureux)*, in: ID., *Écrivains, artistes et savants de l'Ordre de Prémontré. Dictionnaire bio-bibliographique*, dl. I, Brussel, 1899/1902 (Genève, 1971²), blz. 400^a-402^a; dl. IV-1, Brussel, 1909, blz. 110^b-111^b.
- GRASSL B., *Der selige Hugo*, in: ID., *Die Heiligen des Prämonstratenserordens in Betrachtungen*, Uznach, 1933², blz. 85-91.
- GRASSL B., *Le bienheureux Hugues de Fosses. Notice historique*, in: ID., *Méditations norbertines*, [Carpentras], 1938, blz. 42-46.
- GRAUWEN W., *De terugkeer van Hugo en de duiveluitdrijving door Norbert te Nijvel, 1121*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LXVII, 1991, blz. (187-197) 189-191, 196-197.
- GRAUWEN W., *Hugo van Fosse*, in *Nationaal biografisch woordenboek*, dl. III, Brussel, 1968, kol. 412-421.
- GRAUWEN W., *Hugues de Fosses*, in *Nouvelle biographie nationale*, dl. II, Brussel, 1990, blz. 228-232.

- GUÉRIN P., *Le bienheureux Hugues de Cambrai (1164)*, in: ID., *Les petits Bollandistes. Vies des saints de l'ancien et du nouveau testament*, dl. II: *Du 27 janvier au 23 février*, Parijs, 1888⁷, blz. 441-442.
- [HALKIN F.], *Hugo abbas Fossensis*, in: ID., *Analecta Bollandiana. Inventaire hagiographique des tomes 1 à 100 (1882-1982)*, Brussel, 1983, blz. 186.
- HANDGRÄTINGER T., *Ordensheilige*, in *Communicantes. Schriftenreihe zur Spiritualität des Prämonstratenserordens*, dl. XI, 1998, blz. (5-86) 20-21, art. *Hugo*.
- HEIJMAN H., *Hugo van Fosses, Zalige*, in *De katholieke encyclopaedie*, dl. XIII, Amsterdam-Antwerpen, 1952, kol. 718.
- HILLEGEER J., *Gelukzalige Hugo, eerste medegezel van den H. Norbertus*, in: ID., *België en zijne heiligen*, dl. III, Gent, 1870, blz. 26-31.
- HOFMANN K., *Hugo v. Fosse(s)*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl. V, Freiburg im Breisgau, 1933, kol. 180 (1960², kol. 514).
- HOLWECK F., *Hugh of Fosses*, in: ID., *A Biographical Dictionary of the Saints*, Saint Louis (Montana), 1924, blz. 494^b.
- HORSTKÖTTER L., *Hugo v. Fosse(s)*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl. V, Freiburg-München, 1996³, kol. 309.
- ILLANA M., *Vida, virtudes, y dichosa muerte del V. Hugo primer abad de Premonstré*, in: ID., *Historia del gran padre, y patriarcha san Norberto, fundador del Orden candido Premonstratense de canonigos reglares del gran padre, y doctor de la Iglesia San Agustin, y de los varones ilustres del mismo Orden*, dl. II: *Tomo segundo de los varones ilustres*, Salamanca, 1755, blz. 404^a-416^a.
- ISTITUTO STORICO ITALIANO PER IL MEDIO EVO, *Hugo Fossensis*, in *Repertorium fontium historiae medii aevi*, dl. V, Rome, 1984, blz. 585^b-586^a.
- JANSEN J. en JANSSENS H., *Hugo van Fosses*, in: ID., *Beeldhouwkunst in de premonstratenzerabdij van Averbode*, Brussel-Averbode, 1999, blz. 101-102.
- JÖCHER C., *Hugo Farsitus*, in: ID., *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, dl. II, Leipzig, 1759 (Hildesheim, 1961²), kol. 1759.
- KLEMM F., *H[ugo] de Fosses*, in *Kirchliches Handlexikon*, dl. I, München, 1907, kol. 2035, nr. 3.
- KOYEN M., *Hugo van Fosses O.Praem.*, in *Theologisch woordenboek*, dl. II, Roermond-Maaseik, 1957, kol. 2296.
- KROLL H., *Zum Charakter des Prämonstratenserordens in den ersten Jahrzehnten seines Bestehens*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LVI, 1980, blz. (21-40) 22-25, art. *Hugo von Fosses*.
- LAMY H., *La gloire posthume du bienheureux Hugues de Fosses*, in *La terre wallonne*, dl. XVIII, 1928, blz. 31-58 (overdruk met eigen paginering: Charleroi, 1928).
- LAMY H., *Le bienheureux Hugues de Fosses*, in *La terre wallonne*, dl. XIII, 1925/26, blz. 5-88.

- LAMY H., *Le bienheureux Hugues de Fosses, honneur de sa ville natale* [toespraak], Fosses-la-Ville, 1928.
- LAMY H., *Vie du bienheureux Hugues de Fosses, 1er abbé de Prémontré*, in *Revue de l'Ordre de Prémontré et de ses missions. "Bibliothèque norbertine"*, dl. X, 1908, blz. 156-169, 209-226, 292-303; dl. XI, 1909, blz. 90-98, 134-146, 183-199, 235-251, 298-318.
- LAMY H., *Vie du bienheureux Hugues de Fosses, premier abbé de Prémontré* [overdruk], Leuven, 1909.
- LAMY H., *Vie du bienheureux Hugues de Fosses, premier abbé de Prémontré* († 1164) [overdruk], Charleroi, 1925.
- LARUE R. en VINCENT G., *Hvgo de Fossis OPraem.*, in: ID., *Clavis scriptorum Graecorum et Latinorum*, dl. II, Trois-Rivières, 1985, blz. 1441.
- LECOMTE J., *Le Bienheureux Hugues de Fosses (v. 1090-1164)*, in *Introduction à l'histoire de Fosses-la-Ville de l'an mil à 1200*, Bouge (Namen), 1999, blz. 312-321.
- L'ÉCUY J.-B., *Hugues de Fosse*, in: MICHAUD [L.-G.], *Biographie universelle ancienne et moderne*, dl. XX, Parijs, 1858², blz. 135^b-136^a.
- LE MÉNIL [], *La glorification de saint Hugues de Fosses dans sa ville natale*, in *La terre wallonne*, dl. XVIII, 1928, blz. 82-85.
- LE PAIGE J., *Vita beati Hvgonis S. P. nostri Norberti primi discipuli, Præmonstratensis ecclesiae primi abbatis, & eiusdem Ordinis post S. Norberti prepositi generalis*, in: ID., *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, dl. I-2, Parijs, 1633 (Averbode, 1998²), blz. 416-435.
- [LIENHART] G., *B. Hugo, Fossensis*, in: ID., *Sylloge, in qua viri ex ordine Praemonstratensi, scriptis et doctrina celebres recensentur*, Augsburg, 1771, blz. 289-290; *Annotationes in vitam, & scripta B. P. Hugonis, ibid.*, blz. 290-294.
- LOHRMANN D., *Die Erwerbspolitik der Abtei Prémontré unter Norbert von Xanten und Hugo von Fosse (1120-1161)*, in *Erwerbspolitik und Wirtschaftsweise mittelalterlicher Orden und Klöster*, Berlin, 1992, blz. (31-50) 31-32, 40, 43, 48-49.
- [LUYKX B.], *Hugo, zalige*, in *Encyclopaedie van het katholicisme*, dl. II, Bussum, 1955, kol. 118.
- MONACHI CONGREGATIONIS S. MAURI ORDINIS S. BENEDICTI, *B. Hugo I*, in *Gallia christiana in provincias ecclesiasticas distributa*, dl. IX: *De provincia Remensi*, Parijs, 1751, blz. 644-645, nr. II.
- ODUIN C., *Hvgo Farsitvs, Praemonstrati primvs abbas*, in: ID., *Commentarijs de scriptoribus ecclesiae antiqvjs*, dl. II, Leipzig, 1722, kol. 1263-1267.
- PÉRENNÈS F., *Hugues de Fosse (le bienheureux)*, in: ID., *Dictionnaire de biographie chrétienne*, dl. II, Parijs, 1851, kol. 741-742.
- PÉTIN [L.-M.], *Hugues (le bienheureux)*, in: ID., *Dictionnaire hagiographique ou vies des saints et des bienheureux*, dl. II, Parijs, 1850, kol. 1460.

- PETIT F., *Hugues de Fosses (et Gauthier de Saint-Maurice)*, in: ID., *La spiritualité des Prémontrés aux XIIe et XIIIe siècles*, Parijs, 1947, blz. 44-49.
- PIERRARD P., *Hugues de Fosses*, in: ID., *Dictionnaire des prénoms et des saints*, Parijs, 1974, blz. 105^b.
- ŘÍHA T., *Blahoslavený Hugo de Fosses pokračovatel v díle Norbertově*, in: ID., *Svatý Norbert a jeho dílo*, Rome, 1971, blz. 127-143.
- SCHÜTTE A., *Hugo, sel.*, in: ID., *Handbuch der deutschen Heiligen. Alphabetisches Verzeichnis der deutschen Heiligen, Seligen, Ehrwürdigen und Gottseligen*, Keulen, 1941, blz. 176^a.
- STADLER J., *Hugo*, in: ID., *Vollständiges Heiligen-Lexikon*, dl. II, Augsburg, 1861 (Hildesheim-New York, 1975²), blz. 789^b-790^a, nr. 19.
- STRAUCH G. en PICHLER I., *Sl. Hugo von Fosses*, in: ID., *Liturgischer Kalender der Heiligen und Seligen des Prämonstratenserordens* [gepolykopieerd], Schlägl, 1982, blz. 7*.
- STROOBANTS M., *Hugues de Fosse*, in: ID., *Dix mille saints. Dictionnaire hagiographique*, Turnhout, 1991, blz. 253^a.
- TORSY J., LILL R. (ass.) en MITTLER P. (ass.), *Hugo von Fosses*, in: ID., *Lexikon der deutschen Heiligen, Seligen, Ehrwürdigen und Gottseligen*, Keulen, 1959, kol. 245.
- VALVEKENS J-B., *Hugues de Fosses (bienheureux)*, in *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, dl. VII, Parijs, 1969, kol. 879, nr. 6.
- VALVEKENS J-B., *Ugo di Fosses, beato*, in *Bibliotheca sanctorum*, dl. XII, Rome, 1969, kol. 756-758.
- VAN ARENBERGH É., *Hugues de Fosses (le Bienheureux)*, in *Biographie nationale de Belgique*, dl. IX, Brussel, 1886/87, kol. 664-666.
- VAN CRAYWINCKEL J., *Het leven vanden salighen Hygo, eersten discipel van den heylighen Norbertvs, eersten abt van de kercke van Praemonstreyt, eersten generael van de Witte Ordre*, in: ID., *Legende der H.H. van de Ordre vanden H. Norbertvs*, dl. I, Mechelen, 1664, blz. 215-250.
- VAN DEN HURK A., *De zalige Hugo van Fosses (17 februari)*, in *Met de heiligen het jaar rond*, dl. I, Hasselt, 1948, blz. 234-237.
- VAN DER AA A., *Hugo Farsitus*, in: ID., *Biographisch woordenboek der Nederlanden*, dl. III, Haarlem, 1852 (Amsterdam, 1969²), blz. 439^b.
- VAN DER LINDEN S., *Hugo van Fosses*, in: ID., *De heiligen*, Amsterdam-Antwerpen, 1999, blz. 403^b-404^a.
- VAN ROOYEN M., *Z. Hugo van Fosses*, in *Het groot voornamenboek*, dl. III, Jabbeke, 1987, blz. 1228^b.
- VOLLEBREGT G., *De zalige Hugo, getuige van ons leven*, in *Berne*, dl. XLVI, 1993, blz. 12-13.
- VOLMULLER H., *Hugo van Fosses*, in: ID., *Nijhoffs geschiedenislexicon. Nederland en België*, 's-Gravenhage-Antwerpen, 1981, blz. 270^a.

- VON SALES DOYÉ F., *Hugo de Fosses*, in: ID., *Heilige und Selige der römisch-katholischen Kirche*, dl. I, Leipzig, 1929, blz. 527.
- WATKINS J. en L'ÉCUY [J.-B.], *Hugues ou Hugo*, in: ID., *Nouveau dictionnaire universel, historique, biographique, bibliographique et portatif*, dl. II, Parijs, 1803, blz. 554^b-555^a, nr. IV.
- WILMET [CH.], *Hugues de Fosses*, in: ID., *Calendrier historique des saints personnalités de la Belgique*, Parijs-Leipzig-Doornik, 1877, blz. 19.
- WIMMER O. en MELTZER H., *Hugo von Fosses OPraem, Sel.*, in: ID., *Lexikon der Namen und Heiligen*, Innsbruck-Wenen-München, 1982, blz. 381^{a-b}.
- ŽÁK A., *Der selige Hugo von Fosses, erster Abt von Prémontré und Generalabt des Prämonstratenserordens*, Wenen, 1928.
- ZEDLER J., *Hugo, S. Norberti Schüler*, in: ID., *Grosses vollständiges Universal-Lexikon*, dl. XIII, Leipzig-Halle, 1735 (Graz, 1961²), kol. 1120.
- [], *Hugo van Fosses of Hugo van Prémontré*, in *Grote Winkler Prins encyclopedie*, dl. XI, Amsterdam-Antwerpen, 1991⁹, blz. 550^{b-c}.
- [], *Hugo van Fosses of van Prémontré*, in *Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie*, dl. XII, Hasselt-'s-Gravenhage, 1975, blz. 336^b.
- [], *Hugues de Fosses*, in: AUBERT R. en HENDRICKX J.-P. (dir.), *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. XXV, Parijs, 1995, kol. 229-230.
- [], *Hugues de Fosses*, in: CHIOVARO F. e.a. (dir.), *Histoire des saints et de la sainteté chrétienne*, dl. XI, Parijs, 1998, blz. 112^a.
- [], *Hugues de Fosses ou de Prémontré*, in *Grand dictionnaire encyclopédique Larousse*, dl. VIII, Parijs, 1983, blz. 5372^a.

Over Hugo: excerpten uit monografische en andere werken

- ADRIAANSEN G. [= W.], *Vida de são Norberto, fundador da Ordem Premonstratense, arcebispo de Magdeburgo*, Petrópolis-Rio de Janeiro-São Paulo, 1953², blz. 58-75, 92-94, 101, 117-118, 133.
- ALDERS A., *Das Leben des heiligen Norbert. Büsser, Ordensstifter, christlicher Staatsmann*, Steinbach, [1967] (Xanten, 1981²), blz. 6, 8, 16.
- ALDERS A., *Norbert von Xanten als rheinischer Adliger und Kanoniker an St. Viktor*, in *Norbert von Xanten. Adliger – Ordensstifter – Kirchenfürst*, Keulen, 1984, blz. 35.
- ALMIRA DE SAINT CLET J., *Saint Norbert, soldat de lumière, fondateur de l'Ordre de Prémontré, archevêque de Magdebourg*, Parijs, 1955, blz. 40, 58-65, 72-73, 89, 91, 109, 113, 151, 164, 220, 231.
- ANDERSON L., *Saint Norbert of Xanten, a Second St. Paul*, Dublin, 1955, blz. 16-20, 23-25, 33.
- ANDRÉ J., *Prince du Nord. Vie de saint Norbert, fondateur des Prémontrés, archevêque de Magdebourg*, Frigolet (Tarascon-sur-Rhône), 1953, blz. 36-43, 51, 53-54, 65-70, 154-155.

- ANTRY TH. en NEEL C., *Introduction*, in: ID. (uitg.), *Norbert and Early Norbertine Spirituality*, New York-Mahwah, 2007, blz. (21-28) 10, 12-13.
- ARDURA B., *Abbayes, prieurés et monastères de l'Ordre de Prémontré en France des origines à nos jours. Dictionnaire historique et bibliographique*, Nancy, 1993, blz. 24, 32 art. *Hugues de Fosses*, 432, 438 nr. 1.
- ARDURA B., *Prémontrés*, in *Dictionnaire encyclopédique du moyen âge*, dl. II, Cambridge-Parijs-Rome, 1997, blz. (1251^b-1252^a) 1251^b.
- ARDURA B., *Prémontrés. Histoire et spiritualité*, Saint-Étienne, 1995, blz. 26-27, 73, 75, 83.
- ARDURA B. en HAGMAN E. (vert.), *The Order of Prémontré: History and Spirituality*, uitg. VANASSE R., De Pere, 2002, blz. 12-13, 67, 69-70, 75.
- BACKMUND N., *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber des Prämonstratenserordens*, Averbode, 1972, blz. 100-101, 105, 313.
- BACKMUND N., *Gedanken zur "Vita sancti Norberti"*, in *Gedenboek Orde van Prémontré, 1121-1971*, Averbode, 1971, blz. (27-35) 31.
- BACKMUND N., *Geschichte des Prämonstratenserordens*, Grafenau, 1986, blz. 27-28, 42, 202 nr. 1.
- BACKMUND N., *Monasticon Praemonstratense*, dl. II, Straubing, 1952/55, blz. 526, nr. 1.
- BARBIER J. en V., *Histoire de l'abbaye de Floreffe de l'Ordre de Prémontré*, Namen, 1880, blz. 4-5.
- BARBIER V., *Histoire de l'abbaye de Floreffe de l'Ordre de Prémontré*, dl. I, Namen, 1892², blz. 13-15.
- BERNHEIM E., *Norbert von Prémontré und Magdeburg*, in *Historische Zeitschrift*, dl. XXXV, 1876, blz. (1-16) 8.
- BODNÁR R., *Szent Norbert*, in *Emlékkönyv. Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára (1134-1934), fejezetek a Magyar Premonstreiek nyolcszázéves múltjából*, Jászó-Gödöllő, 1934, blz. (5-21) 8-9, 13, 16.
- BOND J., *The Premonstratensian Order: a preliminary survey of its growth and distribution in medieval Europe*, in *In Search of Cult. Archaeological Investigations in Honour of Philip Rahtz*, Woodbridge, 1993, blz. (153-185) 154^a.
- BOSSIÈRE Y., *Les chanoines réguliers de Prémontré*, Juaye-Mondaye, 1945, bl. 62.
- BOURGEOIS A., *Burchard*, in: ID., *Histoire des évêques et archevêques de Cambrai*, Rome-Parijs-Doomnik-Leipzig-Villers-en-Cauchies, 1876, blz. (151-154) 153^a.
- BOURGEOIS A., *Burchard*, in: ID., *Histoire synchronologique des souverains pontifes et des évêques et archevêques de Cambrai*, Rome-Parijs-Doomnik-Leipzig-Villers-en-Cauchies, 1876, blz. (297-302) 299^b.
- BRANDL B., *Zum 800jährigen Todestag des hl. Norbert, des Gründers des Prämonstratenserordens*, Marienbad, 1934, blz. 6-8.
- BUTLER A., GODESCARD [J.-F.] (vert.) en LE GLAY [A.], *S. Norbert, archevêque de Magdebourg, fondateur de l'Ordre de Prémontré*, in: ID., *Vies des saints*, dl. III, Rijsel, 1855, blz. (16^b-22^b) 18^a.

- BUTLER A., THURSTON H. en LEESON N., *St Norbert, Abp. of Magdeburg*, in: ID., *The Lives of the Saints*, dl. VI, Londen, 1937, blz. (74-79) 75.
- CALMELS N., *Norbert of Xanten*, Monte Carlo, 1981, blz. 56.
- CALMELS N., *Saint Norbert, Rome et l'Ordre canonial de Prémontré*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. XLIX, 1973, blz. (145-160) 152.
- CAMPBELL H., *Saint Norbert, Founder of the Order of Prémontré, Apostle of Peace*, s.l., [1984], blz. 35-43, 47-48, 61, 85, 142.
- CAMPBELL H. en GÁBOR B. (vert.), *Szent Norbert a Premontre Rend alapítója a béke apostola*, Csorna, 1996, blz. 43-55, 58, 72, 97-98, 156-158.
- [CAMUS J.-P.], *L'homme apostolique, en la vie de S. Norbert archevesqve de Magdebovrg, primat d'Allemagne, fondateur de l'Ordre de Premonstré*, Caen, 1640, f° 73 v°-95 r°, 101 v°, 148 v°, 232 r°.
- ČERMÁK D., *Svatý Norbert, arcibiskup Magdeburský, patriarcha a zakladatel řádu premonstrátského, patron Český*, Praag, 1877, blz. 9-19, 40-41.
- CHAPELLE M., *Coup d'œil sur Fosses-la Ville, Mettet*, 1981, blz. 20.
- CLUNY R., *Les curés blancs*, Parijs, [1957], blz. 75, 103-104.
- COCHERIL M., *Prémontré*, in *Les ordres religieux. La vie et l'art*, dl. II: *Les ordres actifs*, Parijs, 1980, blz. (83-118) 86, 91.
- COLDEFY J., *Études sur l'Ordre sacré de Prémontré*, Périgueux, 1879, blz. 25-27, 32-33, 113, 122.
- COLLIN DE PLANCY J. en DARRAS É., *Saint Norbert, archevêque de Magdebourg, fondateur de l'Ordre de Prémontré*, in *Grande vie des saints*, dl. XI, Parijs, 1873, blz. (264-292) 273-277.
- COLVIN H., *The White Canons in England*, Oxford, 1951, blz. 5.
- CRÉPIN J., *L'abbaye de Saint-Feuillen du Rœulx & et le chapitre de Fosses*, in *La terre wallonne*, dl. XIII, 1925/26, blz. (101-119) 108-109.
- CRUSIUS I., ... *ut nulla fere provincia sit in partibus Occidentis, ubi ejusdem religionis congregationes non inveniantur ... Prämonstratenser als Forschungsaufgabe*, in *Studien zum Prämonstratenserorden*, Göttingen, 2003, blz. (11-33) 24.
- CZERMIN L., *Sv. Norbert, arcibiskup a zakladatel řádu Premonstrátů, narodil se r. 1085 zemřel 6. června r. 1134*, Praag, 1934, blz. 8-10, 14.
- DAUZET D.-M., *Petite vie de saint Norbert*, Parijs, 1995, blz. 64-73, 85, 103, 170-171.
- DAUZET D.-M., *Saint Norbert patron des Prémontrés*, in *Les cahiers de Beauport*, dl. IV, 1997, blz. (3-16) 7^a, 11^{a-b}.
- DECKERS H., *Die geschichtlichen Bedeutung der Prämonstratenser mit besonderer Berücksichtigung ihrer mittelalterlichen Niederlassungen im Rheinland*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. XXXVI, 1960, blz. (247-286) 250.
- DE CLERCK D. en WOLF G. (vert.), *Hl. Norbert von Xanten*, in: ID., *Hagiologion. Lebensbilder der Heiligen, Seligen und großen Gestalten des Prämonstratenser-Ordens*, Windberg, 1999, blz. (133-136) 134^b-135^a.

- DE CLERCK D. en WOLF G. (ass.), *Heilige Norbertus*, in: ID., *Hagiologion. Levensbeelden van heiligen, zaligen en gedenkwaardige personen van de premonstratenzerorde*, Windberg, 2001, blz. (155-157) 155^b, 156^b.
- DE CLERCK D., WOLF G. (ass.) en DAUZET D.-M. (vert.), *Saint Norbert de Xanten*, in: ID., *Hagiologie. Vie des saints, bienheureux et personnages considérables de l'Ordre de Prémontré*, Windberg, 2005, blz. (159-161) 160^{a-b}.
- DE GONZAGUE [= DARAS] L., *Nomenclature des écrivains de l'Ordre de Prémontré depuis sa fondation jusqu'à nos jours, 1120-1884*, in: ID., *Esquisse de l'histoire littéraire de l'Ordre de Prémontré*, Parijs-Londen-Wenen, 1890, blz. (1-51) 19.
- DE GONZAGUE [= DARAS] L., *S. Norbert et ses premiers disciples. Étude historique*, in *La cour d'honneur de Marie*, dl. X, 1873, blz. (1812-1818) 1814, nr. 1.
- DE HERTOGHE P., *Notationes in vitam S. Norberti*, in: VANDER STERRE J. (uitg.), *Vita S. Norberti canonicorum Præmonstratensium patriarchæ, Magdeburgensis archiepiscopi, totius Germaniæ primatis, Antverpiensium apostoli*, Antwerpen, 1656, blz. (273-450) 281, 336, 350, 352.
- DE LIGUORI [= PARIS] A., *Vie de saint Norbert, fondateur de l'Ordre des chanoines réguliers de Prémontré, apôtre de la ville d'Anvers et archevêque de Magdebourg*, Brussel, 1866, blz. 58-60, 70, 81-82, 87, 116-117, 137, 247-248.
- DE MOREAU É., *Histoire de l'Église en Belgique*, dl. III, Brussel, 1946, blz. 440, 443, 445, 450-458.
- DE NOVICEN VAN HET JAAR 1914-1915 [BRABANTSE CIRCARIE], *De Orde van Premonstreit in België*, Tongerlo, 1915, blz. 12.
- DE SERMAIZE J., *L'Ordre de Prémontré, son histoire littéraire – ses écrivains*, in *Revue du monde catholique. Recueil scientifique, historique et littéraire*, dl. LXXIX, 1884, blz. (729-746) 730.
- DE SMEDT CH., *Norbert (Saint)*, in *Biographie nationale de Belgique*, dl. XV, Brussel, 1899, kol. (885-891) 886-887.
- DESTOMBES C.-J., *Histoire de l'église de Cambrai*, dl. II, Rijsel, 1890, blz. 58-61, 65.
- [DE SWERT] J., *Vita metrica sancti patris Norberti*, Namen, 1886, blz. 27-31, 37.
- DE WAGHENARE P., *Sanctus Norbertus canonicorum Præmonstratensium patriarcha*, in *se, & suis voce solutâ celebratus*, Douai, 1651, blz. 13-20, 57, 85, 308.
- DIERCXSENS J., *Antverpia Christo nascens et crescens seu acta ecclesiam Antverpiensem ejusque apostolos ac viros pietate conspicuos concernentia usque ad seculum XVIII*, dl. I: *Usque ad annum 1300*, Antwerpen, 1773², blz. 124-125.
- DINO S., *La spiritualità di S. Norberto da Xanten*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. XXXV, 1959, blz. (15-55) 33, (198-226) 209.

- DUBAL F., *Vida apostolica, mverte, y translacion de N. P. y patriarca S. Norberto fundador del orden candido, y canonico Premonstratense, arçobispo de Magdeburg, primado de Alemania, apostol de Flandes, y patron de Bohemia*, Madrid, 1667, f° 26 r° -34 r°, 36 r°, 40 v°, 55 r°, 56 v°, 66 v°, 82 r°.
- DUCHET G. en SUCHAUX M., *Prémontrés*, in: ID., *Les ordres religieux. Guide historique*, Parijs, 1993, blz. (237-239) 238.
- DUGDALE W. en DODSWORTH R., *De natali solo, & admirabili conversione, sanctitate, doctrina, & elogiis S. Norberti*, in *Monasticon Anglicanum*, dl. II: *De canonicis regularibus Augustinianis, Hospitalariis, Templariis, Gilbertinis, Præmonstratensibus, Maturinis sive Trinitarianis*, Londen, 1661², blz. (579-587) 581-582.
- DU PRÉ M., *Annales breves ordinis Præmonstratensis* [Amiens, 1645], uitg. V[AN] S[PILBEECK] I., Namen, 1886², blz. 2.
- DU PRÉ M., *La vie du bienheureux Saint Norbert* [Parijs, 1627¹], uitg. VAN SPILBEECK I., Namen-Parijs, 1889², blz. 20-21.
- ELM K., *Norbert von Xanten (1080/85-1134)*, in *Rheinische Lebensbilder*, dl. XV, Keulen, 1995, blz. (7-21) 17, 19.
- ENGLEBERT O., *Saint Norbert*, in: ID., *La fleur des saints, ou vie des saints pour chaque jour de l'année*, Parijs, 1979², blz. (188-189) 189.
- ERENS A., *Prémontrés*, in *Dictionnaire de théologie catholique*, dl. XIII, Parijs, 1936, kol. (2-31) 3, 19.
- FELTEN F., *Norbert von Xanten. Reisen und Aufenthaltsorte*, in *Norbert von Xanten. Adliger – Ordensstifter – Kirchenfürst*, Keulen, 1984, blz. (210-215) 213.
- FELTEN F., *Norbert von Xanten und seine ersten Stifte. Beobachtungen zur rechtlichen Stellung und inneren Struktur*, in *Oberzell – Vom Prämonstratenserstift (bis 1803) zum Mutterhaus der Kongregation der Dienerinnen der heiligen Kindheit Jesu*, Würzburg, 2006, blz. (1-31) 1, 5-8, 23-24, 30-31.
- FELTEN F., *Norbert von Xanten. Vom Wanderprediger zum Kirchenfürsten*, in *Norbert von Xanten. Adliger – Ordensstifter – Kirchenfürst*, Keulen, 1984, blz. (69-157) 78, 81-83, 104, 133-135.
- FELTEN F., *Zwischen Berufung und Amt. Norbert von Xanten und seinesgleichen im ersten Viertel des 12. Jahrhunderts*, in *Charisma und religiöse Gemeinschaften im Mittelalter (Vita regularis. Ordnungen und Deutungen religiösen Lebens im Mittelalter, dl. XXVI)*, Münster, 2005, blz. (103-150) 113, 116-117, 134, 137, 139, 142.
- FISCHER B., *Vita et mors Sancti Norberti canonicorum regularium Præmonstratensium fundatoris, archiepiscopi Magdeburgensis, etc.*, Neurenberg, 1670, blz. 3, 49-60, 64, 69-70, 89, 103-104, 155.
- FISEN B., *Sancta Legia Romanæ ecclesiæ filia, sive historiarum ecclesiæ Leodiensis partes duæ*, Luik, 1696², dl. I [Luik, 1642¹], blz. 219, 226^b, 245^a.
- FISQUET H., *Prémontré (chef d'ordre)*, in: ID., *La France pontificale. Métropole de Reims. Soissons et Laon*, Parijs, [1870], blz. (359-371) 360-361, 364.

- FREDETTE R., *Norbert de Gennepe, pèlerin de l'espérance, conduit de l'Esprit, défenseur de l'église*, Saint-Constant, [ca. 1980], blz. 10-13, 23, 40.
- GEUDENS M., *The Life of S. Norbert, Founder of the Order of Prémontré*, Archbishop of Magdeburg, Londen, 1886, blz. 59-64, 70, 75-78, 102, 109-110.
- GILISSEN J., *Norbertus van de burcht Gennepe 1015-1115-1965. Gedenkboek*, Gennepe, 1965, blz. 20, 32-33, 35, 37, 46, 53.
- GOBENS B., *Norbert v. Xanten, Stifter des Prämonstratenser-Ordens*, Fribourg, 1938, blz. 21-23.
- [GOURNEAU N.], *S. Norbert, l'homme celeste, l'ange et l'apostre de la paix, le temple de la sagesse*, Parijs, 1671, blz. 101-102.
- GRASSL B., *Der Praemonstratenserorden, seine Geschichte und seine Ausbreitung bis zur Gegenwart*, Tongerlo, 1934, blz. 6, 12, 15-17.
- GRAUWEN W., *De vestiging te Prémontré, 1120-1121*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LXX, 1994, blz. (212-225) 217, 219-220.
- GRAUWEN W., *Heeft Norbert in 1113/1114 de bisschopszetel van Kamerijk geweigerd?*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LXVIII, 1992, blz. (196-208) 197-198.
- GRAUWEN W., *Het getuigenis van Abaelard over Norbert van Gennepe*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LXIII, 1987, blz. (5-25) 15-16, 24.
- GRAUWEN W., *Norbert als vredesapostel te Fosses, Moustier, Gembloers en Corroy-le-Château, 1119*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LXVIII, 1992, blz. (17-42) 18-19, 20-22, 24-30, 33, 41-42.
- GRAUWEN W., *Norbert op het concilie van Reims in oktober 1119*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LXVIII, 1992, blz. (209-223) 211, 217, 220-223.
- GRAUWEN W., *Norbertus aartsbisschop van Maagdenburg (1126-1134)*, Brussel, 1978, blz. 2, 20, 25-27, 41-43, 70, 92-93, 112-113, 151-152, 262, 432-433, 436.
- GRAUWEN W. en HORSTKÖTTER L. (vert. en ass.), *Norbert, Erzbischof von Magdeburg (1126-1134)*, Hamborn (Duisburg), 1986, blz. 5, 18, 23-24, 35-36, 71, 85-86, 114, 189, 303, 305-306.
- GRÜTZMACHER [G.], *Prämonstratenser*, in *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, dl. XV, Leipzig, 1904³, blz. (606-612) 607.
- GUÉRIN P., *Saint Norbert, archevêque de Magdebourg, fondateur de l'Ordre des Prémontrés*, in: ID., *Les petits Bollandistes. Vies des saints de l'ancien et du nouveau testament*, dl. VI: *Du 19 mai au 13 juin*, Parijs, 1888⁷, blz. (489-499) 491-493.
- HANEGRAVIUS [= HANEGRAAF] C., *Un apostolo del santissimo sacramento nel secolo XII. Compendio della vita del glorioso patriarca San Norberto* [Rome, 1632¹], uitg. [H. NOOTS], Rome, 1908², blz. 24, 26, 38, 58.
- HEIJMAN H., *De orde der Norbertijnen*, in *De werkende stilte. De oorsprong der grote kloosterorden*, Amsterdam-Brussel, 1957, blz. (122-138) 125-126, 130.

- HEIMBUCHER M., *Der Prämonstratenserorden*, in: ID., *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*, dl. I, Paderborn, 1933³ (München-Paderborn-Wenen, 1965⁴), blz. (432-448) 434-435.
- HÉLYOT [P.], *Prémontré (Ordre des chanoines réguliers de)*, in: ID., *Dictionnaire des ordres religieux*, dl. III, Parijs, 1850², blz. (266-297) 275^a.
- HERTEL G., *Zur Lebensbeschreibung des Erzbischofs Norbert von Magdeburg*, in *Forschungen zur deutschen Geschichte*, dl. XX, 1880, blz. (587-599) 592.
- HINNEBUSCH W., *Origins and Development of Religious Orders*, in *Review for Religious*, dl. XXIX, 1970, blz. (59-78) 62.
- HORSTKÖTTER L., *Wer war Norbert von Xanten? Legende und Wahrheit*, in *Geraser Hefte*, nr. 10, 1984, blz. (4-8) 5^b-6^a.
- HUBER A., *Die Prämonstratenser*, Baden-Baden, 1955, blz. 17, 36.
- HUGO (CH.-)L., *Sacri et canonici ordinis Praemonstratensis annales*, dl. I: *Monasterologiam historiam complectens*, Nancy, 1734 (Averbode, 1999²), kol. 5-11.
- [HUGO L.], *La vie de S. Norbert, archevêque de Magdebourg, & fondateur de l'Ordre des chanoines Prémontrés*, Luxemburg, 1704, blz. 34-49, 58, 68, 86, 90, 94, 483.
- HUGO L. en [SCHINDLER D.] (vert.), *Vita S. Norberti archi-episcopi Magdeburgensis, & Ordinis canonicorum regularium Praemonstratensium fundatoris*, Praag, 1732 (Parijs-Rome, 1867²), blz. 26-28, 32-37, 42-43, 70, 74-77.
- ILLANA M., *Historia del gran padre, y patriarcha san Norberto, fundador del Orden candido Premonstratense de canonigos reglares del gran padre, y doctor de la Iglesia San Agustin, y de los varones ilustres del mismo Orden*, dl. I, Salamanca, 1755, 28^b-31^b, 33^b-40^b, 42^a, 44^a-45^b, 51^b, 54^a, 59^b, 85^a, 88^a, [439].
- JANSEN JOZ., *La Belgique norbertine ou l'Ordre de Prémontré en Belgique à travers huit siècles d'existence, 1120-1920*, dl. I, Averbode, 1920, blz. 5-7, 17.
- [JANSSENS E., BROECKX P., VAN BOESSCHOTEN G. en GENIETS U.], *Norbertinesen en Norbertijnen*, Averbode (Scherpenheuvel-Zichem), 1981, blz. 9.
- JANSSENS H., *Geschiedenis van de Orde van Prémontré* [collegedictaat; gefotokopieerd], dl. I: *Norbert van Maagdenburg (Gennep, Xanten, Prémontré), circa 1080/85-1134*, Averbode (Scherpenheuvel-Zichem), 2003⁴, blz. 27, 31, 52.
- JANSSENS H., *Ontstaan en eerste uitbreiding van de premonstratenzer orde: grondinspiratie en concrete vormgeving*, in *Ideaal en werkelijkheid. Stichtingsplaatsen en ontginningsactiviteiten van premonstratenzers in de Nederlanden*, Tongerlo, 1993, blz. (4-21) 7, 9, 15.
- KAIRIS CH. [= STASSIN A.], *Notice historique sur la ville de Fosses*, Luik, 1858, blz. 21.
- KIRKFLEET C., *History of saint Norbert, Founder of the Norbertine (Premonstratensian) Order, Apostle of the Blessed Sacrament, Archbishop of Magdeburg*, Saint Louis-Londen, 1916, blz. 42-60, 76, 116-117, 128-129, 261-262.

- KLESSER O., *De oudste levensbeschrijving van sint Norbert*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. XXXIV, 1958, blz. (193-218) 196-197, 213-214.
- KNAPINSKI W., *Święty Norbert i jego zakon. Początki Norbertańskich klasztorów w cirkarji Polskiej i nieco z ich dziejów*, Warschau, 1884, blz. 13-15.
- KROLL H., *Expansion und Rekrutierung der Prämonstratenser 1120-1150*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LIV, 1978, blz. (36-56) 42.
- LAKY D., *Szent Norbert, született 1080., meghalt 1134.*, in *Ifjúsági Plutarch. Kiadja a Pápai Kath. Gymnasium néhány tanára*, dl. II-1, Pápa, 1859, blz. (84-101) 90-91.
- LAMBOT C., *Les membres du chapitre de Fosses dans le dernier quart du XIe siècle*, in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. XLVII, 1953/54, blz. (421-438) 423-424; in *Revue bénédictine*, dl. LXXIX (*Mémorial dom Cyrille Lambot*), 1969, blz. (288-303) 290.
- LAMY H., *L'abbaye de Tongerlo depuis sa fondation jusqu'en 1263*, Leuven-Parijs, 1914, blz. XII, XV-XVII.
- LAMY H., *Les chanoines prémontrés*, Brussel, 1924, blz. 13-14.
- LAMY H., *Saint Norbert et l'Ordre de Prémontré*, Brussel, 1920, blz. 9-13, 15-16, 27.
- LEBRUN G., *Hannonia Norbertina ou notes pour servir à l'histoire de l'Ordre de Prémontré dans le Hainaut*, Charleroi, 1907, blz. 38.
- LEFÈVRE PL., *Introduction*, in: ID. (uitg.), *L'ordinaire de Prémontré d'après des manuscrits du XIIe et du XIIIe siècle*, Leuven, 1941, blz. VI, XVIII.
- LEFÈVRE PL., *La liturgie de Prémontré. Histoire, formulaire, chant et cérémonial*, Leuven, 1957, blz. VI, 5, 7.
- LEFÈVRE PL., *Prémontré, ses origines, sa première liturgie, les relations de son codex législatif avec Cîteaux, et les chanoines du Saint-Sépulcre de Jérusalem*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. XXV, 1949, blz. (96-103) 100.
- [LEFORT L. (ed.)], *Saint Norbert, archevêque de Magdebourg et fondateur de l'Ordre des chanoines prémontrés*, Rijsel, 1854 (Rijsel-Parijs, [1860]²), blz. 20-35, 41, 43.
- LEJEUNE TH., *L'ancienne abbaye de Saint-Feuillien*, in *Annales du Cercle archéologique de Mons*, dl. V, 1864, blz. (129-172) 135-136.
- LENTZE H., *Die Verfassung des Prämonstratenserordens und die Wandlungen im weltlichen Bereich*, in *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht*, dl. X, 1959, blz. (80-121) 80-83.
- LE PAIGE J., *Bibliotheca Praemonstratensis Ordinis*, dl. I-1, Parijs, 1633 (Averbode, 1998²), blz. 304^b, 368^b-372^b, 374^b, 385^b, 396^b.
- LES BÉNÉDICTINS DE PARIS, *Saint Norbert, évêque et confesseur († 1134)*, in *Vies des saints et des bienheureux selon l'ordre du calendrier*, dl. VI: Juin, Parijs, 1948, blz. (108-117) 111.
- [LIENHART] G., *Ephemerides hagiologicae ordinis Praemonstratensis*, Augsburg, 1754, blz. 45-46.

- [LIENHART] G., *Spiritus literarius Norbertinus a scabiosis Casimiri Oudini calumniis vindicatus, seu sylloge viros ex ordine Praemonstratensi, scriptis et doctrina celebres, nec non eorundem vitas, res gestas, opera, et scripta tum edita, tum inedita perspicuo exhibens, animadversionibus, atque dissertationibus criticis non paucis ad historiae notitiam facientibus illustrata*, Augsburg, 1771, blz. 13-14.
- LOMBET J., *L'abbaye de Floreffe*, Gembloers, 1975, blz. 8.
- LUYKX [B.], *Norbertijnen*, in *Encyclopaedie van het katholicisme*, dl. III, Bussum, 1956, kol. (106-111) 110.
- MADELAINE G., *Histoire de saint Norbert, fondateur de l'Ordre de Prémontré et archevêque de Magdebourg*, Rijsel, 1886, blz. 94-100, 104-106, 113-115, 118, 149, 162-163, 207-208, 262-265, 267.
- MADELAINE G., *Histoire de saint Norbert, fondateur de l'Ordre de Prémontré, archevêque de Magdebourg*, dl. I, Tongerlo, 1928³, blz. 72-78, 82-84, 90-92, 95, 121, 132, 174; dl. II, 1928³, blz. 33-35, 166-167.
- [MADELAINE] G., *Vie illustrée de saint Norbert*, Parijs, 1900, blz. 56-61, 65-66, 72, 90, 118, 130.
- MADELAINE G. en TAKÁCS M. (vert.), *Szent Norbert élete*, Boedapest, 1905, blz. 46-51, 77, 85, 109, 112.
- MAIRE É., *Saint Norbert (1082-1134)*, Parijs, 1922, 26-27, 29-30
- MAIRE É., *San Norberto (1082-1134)*, Rome, 1949, blz. 34-35, 37.
- MALCORPIUS [= MALCORPS] M., *Divi Norberti archiepiscopi Magdeburgensis, Praemonstratensium fundatoris, vita*, Luik, 1599, f° D[i] v°.
- MAYER B., *Der heilige Norbert*, Saarbrücken, [1955], blz. 11-14, 18.
- MERZ M., *Norbertus triumphans in vita & translatione*, Ravensburg, [1628], blz. 22-25, 28-30, 33, 36-37, 129, 160, 182, 211, 317, 386.
- MIRAEVS [= LE MIRE] A., *Ordinis Praemonstratensis chronicon, in quo coenobiorum istius instituti per orbem christianum origines, viri item sanctitate scriptisque illustres fideliter recensentur*, Keulen, 1613, blz. 17, 76, 215; f° [Z2].
- NIEMEYER G., *Die Miracula S. Mariae Laudunensis des Abtes Hermann von Tournai. Verfasser und Entstehungszeit*, in *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, dl. XXVII-1, 1971, blz. (135-174) 169, 173-174.
- OCTAVIEN C., *Saint Norbert, archevêque de Magdebourg, fondateur de l'Ordre des Prémontrés (1080?-1134)*, in *La revue des saints. Actualités et récits*, dl. II, 1928, blz. (333-340) 334-336.
- [PAILLART F. (ed.)], *Vie de saint Norbert, fondateur de l'Ordre de Prémontré*, Abbeville, 1920, blz. 6-7, 10, 19.
- PECTOR J.-M., *Histoire de Floreffe*, Mettet, 1973, blz. 109.
- PETIT F., *L'Ordre de Prémontré*, Parijs, 1927, blz. 32.
- PETIT F., *L'Ordre de Prémontré de saint Norbert à Anselme de Havelberg*, in *La vita comune del clero nei secoli XI e XII*, Milaan, 1962, blz. (456-479) 464.

- PETIT F., *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 55-61, 66, 85, 94, 128, 131-132, 134, 235-237.
- PETIT F., *Saint Norbert, fondateur de l'Ordre de Prémontré*, Juaye-Mondaye, [1930], blz. 11-16, 18.
- PIFFIG A., *Die Prämonstratenser und die Augustinusregel*, in *Geraser Hefte*, afl. 10, 1984, blz. (8-10) 8^a.
- PHILIPPEN A., *Der hl. Norbert und der Praemonstratenser-Orden*, Averbode, 1913, blz. 27, 35.
- PIŘHA P., *Svatý Norbert*, Praag, 1990, blz. 20.
- PLATELLE H., *Les origines – Le moyen âge*, in *Histoire des diocèses de Cambrai et de Lille*, Parijs, 1978, blz. 49.
- PLATELLE H., *Les vraies joies. La religion, l'art et la culture*, in *Histoire des provinces françaises du Nord*, dl. II, [Duinkerke], 1989, blz. (77-100) 82-83.
- POULVIER M., *L'abbaye de Prémontré aux XVIIe et XVIIIe siècles. Histoire d'une reconstruction*, dl. I, Leuven, 1985, blz. 25, 29.
- PRIMS F., *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. I: *Jong Antwerpen*, Brussel, 1929, blz. 75-76.
- PRIMS F. en VAN ROEY J., *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. I, Brussel, 1977², blz. 52.
- PROHÁZKA K., *Norbert von Xanten und die Prämonstratenser*, in *Mönchsväter und Ordensgründer. Männer und Frauen in der Nachfolge Jesu*, Würzburg, 1991, blz. (119-133) 127.
- PROMNITZ E., *Der heilige Norbert, der Stifter des Prämonstratenserordens, Erzbischof von Magdeburg*, Praag, 1929, blz. 36-38, 43, 46, 52-53.
- RATY J.-B., *Norbert et l'Ordre de Prémontré*, in *L'ancienne abbaye de Floreffe, 1121-1996*, Namen, 1996, blz. (15-17) 17^{a-b}.
- ŘEHÁK Z., *Svatý Norbert*, in *Bohemia sancta. Životopisy Českých světců a přátel božích*, Praag, 1989, blz. (231-235) 234.
- RIBADÉNÉIRA [= DE RIBADANEYRA] [P.] en DARAS É. (vert.), *La vie de saint Norbert, archevêque de Magdebourg, fondateur de l'Ordre de Prémontré*, in: ID., *Les vies des saints et fêtes de toute l'année*, dl. [VI]: *Juin*, Parijs, 1862³, blz. (119-127) 121.
- RICHOU G., *Essai sur la vie claustrale & l'administration intérieure dans l'ordre et l'abbaye de Prémontré au XIIe et au XIIIe siècle*, in *Positions des thèses soutenues par les élèves <de l'> École nationale des chartes*, Parijs, 1875, blz. 27.
- ŘÍHA T., *Svatý Norbert a jeho dílo*, Rome, 1971, blz. 48-51, 56 58, 67.
- RINTELEN F., *Leben des heiligen Norbert*, in *Heiliger Norbert von Magdeburg, 1582-1982. Festschrift zur Erhebung des heiligen Norbert zum Patron von Magdeburg aus Anlaß der 400. Wiederkehr des Jahres seiner Heiligsprechung*, [Maagdenburg, 1982], blz. (37-44) 38-39.
- RISS F., *Der heilige Norbert*, Meitingen, 1937 (1938²), blz. 22.

- RIVIÈRE L. en SIGAUT M.-H., *Saint Norbert, prince, vagabond, archevêque, apôtre*, Parijs, 1982, blz. 30.
- ROMAIN J., *Fosses, son passé, son folklore*, Fosses-la-Ville, [1949], blz. 16.
- ROMAIN W.-P., *Saint Norbert, un européen*, Lyon-Parijs, 1960, blz. 62-65, 68, 102, 129-131, 174, 248, 254.
- ROSENMUND R., *Die ältesten Biographien des heiligen Norbert. Eine kritische Studie*, Berlijn, 1874, blz. 13-14, 56, 61, 67-69, 76-78, 124, 132.
- SALEWSKY D., *Norbert von Xanten/Magdeburg – eine vielschichtige Persönlichkeit des Mittelalters*, in *Prémontré des Ostens. Das Kloster Unser Lieben Frauen Magdeburg vom 11. bis 17. Jahrhundert*, Maagdenburg, 1996, blz. (29-42) 31^{a-b}, 40^a.
- SCHOLZ J., *Vita st. Norberti institutoris Ordinis Praemonstratensis, postea archiepiscopi Magdeburgensis*, dl. I, Breslau (Wrocław), 1859, blz. 18-19, 22-23, 28, [47].
- STICHEL D., *Wichtige Daten aus dem Leben Norberts von Xanten*, in *Norbert von Xanten. Ein heiliger deutscher Staatsmann*, Bonn, 1940, blz. 485-486.
- TAIÉE CH., *Prémontré. Étude sur l'abbaye de ce nom, sur l'Ordre qui y a pris naissance, ses progrès, ses épreuves et sa décadence*, in *Bulletin de la Société académique de Laon*, dl. XIX, 1868/1870 (uitg. 1872), blz. (93-261) 107-108, 111-112, 123, 126, 134-135, 142.
- TAILLIAR E.-F., *Chroniques de Douai*, Dowai, 1875, blz. 150-151.
- TENCKHOFF A., *Der heilige Norbert. Ein Lebensbild aus dem 12. Jahrhundert*, Münster, 1865, blz. 34-42, 53.
- TENCKHOFF A., *De S. Norberto, ordinis Praemonstratensium conditore et archiepiscopi Magdeburgensi*, Münster, 1855, blz. 3, 6.
- TIMMERMANS F., *Mémoire sur Prémontré et les autres abbayes de cet Ordre comprises dans l'enclave du département de l'Aisne*, in *La cour d'honneur de Marie*, dl. IX, 1872, blz. (1546-1553) 1547.
- VALVEKENS E., *Norbert van Gennep*, Brugge, 1943, blz. 28-32, 45, 49, 132.
- VALVEKENS J.-B., *L'Ordre de Prémontré*, in *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, dl. XI, Parijs, 1982, kol. (417-424) 422.
- VAN CRAYWINCKEL J., *Legende der levens ende gedanck-weerdige daden vande voor-naemste heylighe, salighe ende door-luchtige personen soo mans als vrouwen, die inde Witte Ordre vanden H. Norbertus in heyligheyt, deughden ende mirakelen uyt-geschenen hebben*, dl. I, Mechelen, 1664, blz. 9-10; dl. II, Antwerpen, 1665, blz. 223-224, 540.
- VAN DE MEERENDONK L. en VAN DE VOSSENBERG TH., *De geest die ons beweegt. Over Norbert en de norbertijnen*, Kampen, 2007, blz. 33, 46, 52.
- VAN DEN ELSSEN G., *Beknopte levensgeschiedenis van den H. Norbertus, stichter der orde van Premonstreit, apostel van Antwerpen, aartsbisschop van Maagdenburg*, Averbode, 1890, blz. 33-38, 49-50, 86, 94, 199, 232, 234-236.

- VAN DEN ELSEN G., *Kritische Untersuchung über die Lebensbeschreibungen des heiligen Norbert*, in *Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg*, dl. XXI, 1886, blz. (329-354) 339, 349.
- VAN DEN HURK A., *Analecta Praemonstratensia. Tabulae generales tomorum I* (1925) – XLIII (1967), Averbode, 1968, blz. 49.
- VAN DEN HURK A., *Norbert van Gennep en zijn Orde*, Averbode (Scherpenheuvel-Zichem)-Apeldoorn, 1984, blz. 26-28, 32, 50-51.
- VAN DEN HURK A., *Norbertus als vredestitchter*, in *Berne*, dl. XXXV, 1982, blz. (81-83) 82.
- VAN DEN HURK A. en GUZMAN DE TORRES C. (vert.), *Norberto de Gennep y su Orden*, [Lima], 1991, blz. 24-26, 31, 48.
- VAN DEN HURK A., SMEETS W. (vert.) en PASENSIE R. (vert.), *Norbert of Gennep and his Order (Norbert van Gennep en zijn Orde)*, Kommetjie, [1984/1987], 26-28, 35, 54.
- VAN DE PERRE D., *Die ältesten Klostersgesetzgebungen von Prémontré, Oigny, Cîteaux, Klosterrath und Arrouaise und ihre Beziehungen zueinander*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LXXVI, 2000, blz. (29-69) 31, 51-52.
- VANDER STERRE J., *Het leven vanden H. Norbertus sticht-vader der Ordre van Praemonstreyt ende apostel van Antwerpen*, Antwerpen, 1623, blz. 84-88, 100-105, 125, 141, 299-300.
- VAN DER STERRE J.-C., *Hagiologium Norbertinum seu natales sanctorum ordinis Praemonstratensis*, uitg. V[AN] S[PILBEECK] I., Namen, 1887², blz. 14.-15.
- VAN DIJCK L., *Les origines du pouvoir de l'abbé général de l'Ordre de Prémontré (1120-1177)*, Tongerlo, 1953, blz. 9-10.
- VAN LANGENDONCK A. en DE BISSCHOP A. (ass.), *Les origines des Prémontrés dans les diocèses de Liège et de Cambrai*, in *Annuaire de l'Université catholique de Louvain*, dl. LX, 1896, blz. (179-188) 180-182.
- VAN MINGROOT E., *Burchard van Aken, bisschop van Kamerijk en graaf van de Kamerijkouw*, in *Nationaal biografisch woordenboek*, dl. XVI, Brussel, 2002, kol. (197-220) 202.
- VAN MINGROOT E., *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden voor O.L.Vrouwkapittel en Sint-Michielsabdij te Antwerpen (1124)*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. XLVIII, 1972, blz. (43-64) 54.
- VAN MINGROOT E., *Indictio secundum stilum Cameracensem*, in *Bulletin de la Commission royale d'histoire. Handelingen van de Koninklijke commissie voor geschiedenis*, dl. CXLIII, 1977, blz. (139-205) 177-178.
- VAN SPILBEECK I., *Vie de saint Norbert, archevêque de Magdebourg, fondateur de l'Ordre de Prémontré. Tableaux historiques du XIIe siècle*, Brussel-Tamines, 1898, blz. 40-44, 46-47, 50, 117.
- VAN SPILBEECK I. en DE OLIVEIRA A. (vert.), *Vida de são Norberto, arcebispo de Magdeburgo e fundador da Ordem de Premonstrado*, Nictheroy, 1903, blz. 45-49, 51-52, 55, 109.

- VON WALTER J., *Bemerkungen zu Norbert von Xanten*, in: ID., *Die ersten Wanderprediger Frankreichs. Studien zur Geschichte des Mönchtums*, dl. II, Leipzig, 1906 (Aalen, 1972²), blz. (119-129) 125-126.
- WADDELL C., *Premonstratensians*, in *Dictionary of the Middle Ages*, dl. X, New York, 1988, blz. (84-87) 86^a.
- WEINFURTER S., *Norbert von Xanten – Ordensstifter und "Eigenkirchenherr"*, in *Archiv für Kulturgeschichte*, dl. LIX, 1977, blz. (66-98) 68.
- WEINFURTER S., *Norbert von Xanten und die Entstehung des Prämonstratensersordens*, in *Barbarossa und die Prämonstratenser*, Göppingen, 1989, blz. (67-100) 77, 92; in: ID., *Gelebte Ordnung – Gedachte Ordnung. Ausgewählte Beiträge zu König, Kirche und Reich*, Ostfildern, 2005, blz. (65-92) 76.
- WEINFURTER S., *Reformkanoniker und Reichsepiskopat im Hochmittelalter*, in *Historisches Jahrbuch*, dln. XCVII-XCVIII, 1978, blz. (158-193) 176; in: ID., *Gelebte Ordnung ...*, blz. (3-33) 19.
- [WENDELEN L.], *De heilige Norbertus en zijne Orde* [Aalst, 1903], Tongerlo, 1914² (1920³), blz. 9-10.
- WERNER E., *Pauperes Christi. Studien zu sozial-religiösen Bewegungen im Zeitalter des Reformpapsttums*, Leipzig, 1956, blz. 19, 48-49.
- WERNER E. en ERBSTÖSSER M., *Ketzer und Heilige. Das religiöse Leben im Hochmittelalter*, Berlin, 1958, blz. 169-170.
- WORELL S., *Der heilige Norbert, Prediger, Stifter des Prämonstratenser-Ordens und Erzbischof von Magdeburg*, Wenen, 1877, blz. 4-5.
- WOZASEK B. en MANNL O. (ass.), *Der hl. Norbert, Stifter des Prämonstratenser-Ordens und Erzbischof von Magdeburg*, Wenen, 1914, blz. 56-70, 81, 86, 88, 98, 103-104, 149, 168.
- WURM [F.], *Norbert, der hl.*, in *Kirchenlexikon*, dl. IX, Freiburg im Breisgau, 1895², kol. (448-453) 449.
- WURM [F.], *Prämonstratenserorden*, in *Kirchenlexikon*, dl. X, Freiburg im Breisgau, 1897², kol. (267-272) 268.
- WYMANS G., *L'abbaye de Saint-Feuillien du Rœulx, en Hainaut (1125-1300)*, Averbode, 1967, blz. 38-40.
- ŽÁK A., *Der heilige Norbert. Ein Lebensbild nach der Kirchen- und Profangeschichte*, Wenen, 1930, blz. 33-35, 37, 44, 46, 50, 98-99, 194, 207, 233.
- ŽÁK A., *St. Norbertus-Album. Festschrift zum Jubiläum des Prämonstratenser-Ordens (1120-1920)*, Lilienfeld, 1920, blz. 3, 58.
- ŽÁK A. en NOVOTNY A. (vert.), *Szent Norbert, Gennep ura, a Premontrei kano-nokrend alapítója és Magdeburg érseke*, Nagyvárad (Oradea), 1905, blz. 22-26, 28, 38-39, 42-43, 52, 54-55, 57-58, 86, 121-124.
- [], *Petit guide de la collégiale Saint-Feuillien à Fosses*, Gembloers, [1946], blz. 11.

Seculaire literatuur

- ALLOSSERY P., *La lutte entre le sacerdoce et l'empire jusqu'à la paix définitive au concordat de Worms (1107-1122)*, in *Annuaire de l'Université catholique de Louvain*, dl. LXVII, 1903, blz. 360-377.
- AMANIEU A., *Archiprêtre*, in *Dictionnaire de droit canonique*, dl. I, Parijs, 1935, kol. 1007-1026.
- AMANN É., *Odon de Cambrai (Le Bienheureux)*, in *Dictionnaire de théologie catholique*, dl. XI-1, Parijs, 1931, kol. 932-935.
- ARNOLD K., *Kind und Gesellschaft in Mittelalter und Renaissance. Beiträge und Texte zur Geschichte der Kindheit*, Paderborn, 1980.
- ARRAS J., *De abdij van Gemblours vanaf haar stichting tot in het begin der twaalfde eeuw*, in *Bijdragen tot de geschiedenis bijzonderlijk van het oud herzogdom Brabant*, dl. XXXVIII, 1955, blz. 31-54, 83-92.
- AVRIL J., *En marge du clergé paroissial: les chapelains de chapellenies (fin XIIe-XIIIe siècles)*, in *Le clerc séculier au moyen âge*, Parijs, 1993, blz. 121-133.
- BAELDE M.-M., *Stichting en vroegste organisatie van de Sint-Michielsabdij te Antwerpen (XIIe eeuw)* [licentiaatsverhandeling; gedactylografieerd], Leuven, 1960.
- BALAU S., *Étude critique des sources de l'histoire du pays de Liège au moyen âge*, Brussel, 1902/1903 (1982²).
- BAYART R., *Chantres*, in *Dictionnaire de droit canonique*, dl. III, Parijs, 1942, kol. 511-516.
- BEEKMAN A., *Geschiedkundige atlas van Nederland. De gewesten van Noord- en Zuid-Nederland in 1300*, 's-Gravenhage, 1932².
- BERLIÈRE U., *Alger de Liège*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. II, Parijs, 1914, kol. 423-424.
- BERLIÈRE U., *Monastère de Fosses*, in *Monasticon belge*, dl. I-1, Maredsous, 1890 (Luik, 1961²), blz. 57-58; *Abbaye de Saint-Ghislain*, in *Monasticon belge*, dl. I-2, Maredsous, 1897 (Luik, 1961²), blz. 244-270.
- BIJSTERVELD A.-J., *Een nieuwe orde? De politieke en religieuze ontwikkelingen in het Maas-Demer-Scheldegebied in de elfde en twaalfde eeuw en de stichting van de norbertijnenabdijen in het tweede kwart van de twaalfde eeuw*, in *Norbertijnen in de politiek* (gefotokopieerd), Brussel, 1997, blz. 10-38.
- BILFINGER G., *Der bürgerliche Tag. Untersuchungen über den Beginn des Kalendertages im classischen Altertums und im christlichen Mittelalters*, Stuttgart, 1888.
- BLAYO M.-G., *Anchin*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. II, Parijs, 1914, kol. 1516-1524.
- BOEREN P., *Étude sur les tributaires d'église dans le comté de Flandre du IXe au XIVe siècle*, Amsterdam-Parijs, 1936.

- BORNET J., *Introduction*, in: ID. (uitg.), *Cartulaire de la commune de Fosses*, Namen, 1867, blz. IX-LXIV.
- BORNHEIM W., *Die Familienbeziehungen des heiligen Norbert. Herbertiner und Norbertiner*, in *Jahrbuch für westdeutsche Landesgeschichte*, dl. IV, 1978, blz. 37-60.
- BOSSUYT I., *De Vlaamse polyfonie*, Leuven, 1994.
- BOUCHAT M.-S. en DUPONT P.-P., *Fosses-la-Ville*, in *Gemeenten van België. Geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek*, dl. III, Brussel, 1981, blz. 1904-1906; ID., *Sart-Saint-Laurent*, in *Gemeenten van België ...*, dl. IV, 1981, blz. 2768^a-2769^a.
- BOURGEOIS A., *Histoire des évêques et archevêques de Cambrai*, Rome-Parijs-Doornik-Leipzig-Villers-en-Cauchies, 1876.
- BOURIN M. en CHAREILLE P. (eds.), *L'anthroponymie des clercs*, in *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne*, dl. II-1: *Persistances du nom unique*, Tours, 1992, blz. 43-157.
- BRESSLAU H., *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*, dl. I, Berlijn, 1969⁴.
- BROUETTE É., *Feuillien*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. XVI, Parijs, 1967, kol. 1344-1351.
- BROUETTE É., *Fosses-la-Ville*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. XVII, Parijs, 1971, kol. 1217-1223.
- BROZE M., *Essai sur le développement de la ville de Fosse des origines à 1343 (premier établissement du tribunal des XXIII)* [licentiaatsverhandeling; gedactylografieerd], Luik, 1958.
- BRUNEL G., *Chartes et chancelleries épiscopales du nord de la France au XIe siècle*, in *À propos des actes d'évêques. Hommage à Lucie Fossier*, Nancy, 1991, blz. 227-244.
- BRUNNER G., *Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde*, dl. I, Berlijn, 1880.
- BUSSELS M., *Het kapittel van Fosses wil naar Hasselt verhuizen*, in *Mélanges Félix Rousseau. Études sur l'histoire du pays mosan au moyen âge*, Brusel, 1958, blz. 157-170.
- CARPENTIER J.-B., *Histoire genealogique des Païs-Bas, ou histoire de Cambray et du Cambresis*, dl. II, Leiden, 1664.
- CAUCHIE A., *La querelle des investitures dans les diocèses de Liège et de Cambrai*, dl. II, Leuven, 1891.
- CAUCHIE A., *Rupert de Saint-Laurent ou de Deutz*, in *Biographie nationale de Belgique*, dl. XX, Brussel, 1908/1910, kol. 426-458.
- CEILLIER R., *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques*, dl. XXI, Parijs, 1757.
- CHAPELLE M., *Coup d'œil sur Fosses-la Ville*, Mettet, 1981.
- CHARTIER M., *Burchard, évêque de Cambrai*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. X, Parijs, 1938, kol. 1230-1231, nr. 7.

- CHARTIER M., *Cambrai (Diocèse)*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. XI, Parijs, 1949, kol. 547-565.
- CHÂTILLON J., *La crise de l'église aux XIe et XIIe siècles et les origines des grandes fédérations canoniales*, in *Revue d'histoire de la spiritualité*, dl. LIII, 1977, blz. 3-45; in: ID., *Le mouvement canonial au moyen âge: réforme de l'église, spiritualité et culture*, Parijs, 1992, blz. 3-46.
- CHENEY C., *English Bishops' Chanceries, 1100-1250*, Manchester, 1950.
- CLAUSSET E. en MAUCLET G., *Histoire d'Auvelais*, Gemblours, 1930.
- COURTOY F., *Les reliquaires de saint Feuillen à Fosses*, in *Namurcum. Chronique de la Société archéologique de Namur*, dl. VII, 1930, blz. 49-59.
- COWDREY H., *Pope Gregory VII and the Chastity of the Clergy*, in *Medieval Purity and Piety: Essays on Medieval Clerical Celibacy and Religious Reform*, New York, 1998, blz. 269-302.
- CRÉPIN J., *Le monastère des Scots à Fosses*, in *La terre wallonne*, dl. VIII, 1923, blz. 357-385; dl. IX, 1923/1924, blz. 16-26.
- D[E] B[UCK] R., *De S. Foillano martyre Fossis in Belgio commentarius praevius*, in *Acta sanctorum Octobris*, dl. XIII, Parijs, 1883, blz. 370-383.
- DEJENTE J., *Prémontré. Histoire succincte*, Laon, 1905.
- DEKKER C., *De komst van de Norbertijnen in het bisdom Utrecht*, in *Ad fontes. Opstellen aangeboden aan prof. dr. C. van de Kieft*, Amsterdam, 1984, blz. 167-186.
- DELHAYE PH., *L'organisation scolaire au XIIe siècle*, in *Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion*, dl. V, 1947, blz. 211-268.
- DEMAILLE J., *Âge*, in *Dictionnaire de droit canonique*, dl. I, Parijs, 1935, kol. 315-348.
- DELORT R., *Introduction aux sciences auxiliaires de l'histoire*, Parijs, 1969.
- DE MARNEFFE E., *Styles et indictions suivis dans les anciens documents liégeois*, Brussel, 1896.
- DEMEULDRE A., *Le chapitre de Saint-Vincent à Soignies, ses dignitaires et ses chanoines*, Zinnik, 1902.
- DE MOREAU É., *Comment naquirent nos plus anciennes paroisses en Belgique*, in *Nouvelle revue théologique*, dl. LXV, 1938, blz. 925-946.
- DE MOREAU É., *Histoire de l'Église en Belgique*, dl. III, Brussel, 1946.
- DEMOUY P., *Les pueri chori de Notre-Dame de Reims. Contribution à l'histoire des clergeons au moyen âge*, in *Le clerc séculier au moyen âge*, Parijs, 1993, blz. 135-149.
- DEPREZ R., *La politique castrale dans la principauté épiscopale de Liège du Xe au XIVe siècle*, in *Le moyen âge. Revue d'histoire et de philologie*, dl. LXV, 1959, blz. 501-538.
- DEREINE CH., *Chanoines*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. XII, Parijs, 1953, kol. 354-405.
- DEREINE CH., *Clercs et moines au diocèse de Liège du Xe au XIIe siècle*, in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. XLV, 1950, blz. 183-203.

- DEREINE CH., *Les chanoines réguliers au diocèse de Liège avant saint Norbert*, Brussel, 1950/1952 (Leuven, 1952²).
- DEREINE CH., *Vie commune, règle de saint Augustin et chanoines réguliers au XIe siècle*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, dl. XLI, 1946, blz. 365-406.
- DEREINE CH., *Les origines de Prémontré*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, dl. XLII, 1947, blz. 352-378.
- DE RIDDER C.-B., *Historische mengelingen over de Kempen*, Turnhout, [1870].
- DERVILLE A., *Les chapelains de Saint-Géry de Cambrai au XIVe siècle*, in *Le moyen âge*, dl. XCV, 1989, blz. 255-278.
- DESPY G., *Naissance d'une nouvelle province: les origines du Brabant wallon*, in *Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques [de l'] Académie royale de Belgique*, 6de reeks, dl. V, 1994, blz. 501-531.
- DESPY G., *Tonlieu et marché à Fosses-la-Ville du Xe au XIIIe siècle*, in *Recherches sur l'histoire des finances publiques en Belgique*, dl. III, Brussel, 1974, blz. 85-100.
- DESTOMBES C.-J., *Le bienheureux Odon, évêque de Cambrai*, in: ID., *Les vies des saints et des personnes d'une éminente piété des diocèses de Cambrai et d'Arras*, dl. I, Rijsel, 1887³, blz. 308-317.
- DESTOMBES C.-J., *Histoire de l'église de Cambrai*, dl. II, Rijsel, 1890.
- DE STURLER J., *À propos des cloîtres orientaux des régions mosanes ... et d'ailleurs*, in *Mélanges Félix Rousseau*, Brussel, 1958, blz. 583-606.
- DE VENDEGIES CH., *Le Carpentier généalogiste*, in *Mémoires de la Société d'émulation de Cambrai*, dl. XXXIV, 1878, blz. 59-84.
- DIECKMEYER A., *Die Stadt Cambrai. Verfassungsgeschichtliche Untersuchungen aus dem zehnten bis gegen Ende des zwölften Jahrhunderts*, Bielefeld, 1890².
- DIERKENS A., *L'abbaye Saint-Pierre – puis chapitre Saint-Feuillen – de Fosses*, in: ID., *Abbayes et chapitres entre Sambre et Meuse (VIIe-XIe siècles). Contribution à l'histoire religieuse des campagnes du haut moyen âge*, Sigmaringen, 1985, blz. 70-90.
- DINTER P., *Rupert von Deutz*, in *Neue deutsche Biographie*, dl. XXII, Berlijn, 2005, blz. 273^a-274^a.
- DUFLOT L., *La restauration du siège épiscopal d'Arras. (Onzième siècle)*, in *La semaine religieuse du diocèse d'Arras, Boulogne & Saint-Omer*, jg. 1898, blz. 234-236.
- DUMAS A., *Étude sur le classement des formes des actes*, in *Le moyen âge*, dl. XLIII, 1933, blz. 81-97, 145-182, 251-264.
- DUVIVIER CH., *Recherches sur le Hainaut (Pagus Hainoensis) du VIIe au XIIe siècle*, dl. I, Brussel, 1865.
- DUVOSQUEL J.-M., *Les chartes de donation d'autels émanant des évêques de Cambrai aux XIe- XIIe siècles éclairées par les obituaires. À propos d'un usage grégorien de la chancellerie épiscopale*, in *Hommages à la Wallonie*.

- Mélanges offerts à Maurice A. Arnould et Pierre Ruelle*, Brussel, 1981, blz. 147-163.
- ESCALLIER E., *L'abbaye d'Anchin (1070-1792)*, Rijsel, 1852.
- EYBEN E., *De jonge Romein volgens de literaire bronnen der periode ca. 200 v. Chr. tot ca. 500 n. Chr.*, Brussel, 1977.
- EYBEN E. en DALY P., *Restless Youth in Ancient Rome*, Londen-New York, 1993.
- FANCHAMPS M.-L., *Étude sur les tonlieux de la Meuse moyenne du VIIIe au milieu du XIVe siècle*, in *Le moyen âge*, dl. LXX, 1964, blz. 205-264.
- FAVREAU R., *Épigraphie médiévale*, Turnhout, 1997.
- FEINE H., *Kirchliche Rechtsgeschichte. Die katholische Kirche*, Keulen-Wenen, 1972⁵.
- FICHTEAU H., *Forschungen über Urkundenformeln*, in *Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung*, dl. XCIV, 1986, blz. 285-339.
- FILIPPI F., *Einführung in die Urkundenlehre des deutschen Mittelalters*, Bonn-Leipzig, 1920.
- FISQUET H., *La France pontificale (Gallia christiana). Histoire chronologique et biographique des archevêques et évêques de tous les diocèses de France depuis l'établissement du christianisme jusqu'à nos jours. Métropole de Cambrai. Cambrai*, Parijs, [1869].
- FOURNIER É., *L'origine du vicaire général et des autres membres de la curie diocésaine*, Parijs, 1940.
- FRAENKEL B., *La signature. Genèse d'un signe*, Parijs, 1992.
- FRANSEN P. en MARAITE H., *Index scriptorum operumque Latino-Belgicorum medii aevi. Nouveau répertoire des œuvres médiolatines belges*, dl. II: XIe siècle, Brussel, 1976.
- FRAUENKNECHT E., *Die Verteidigung der Priesterehe in der Reformzeit*, Hannover, 1997.
- GAUDEMET J., *Le gouvernement de l'Église à l'époque classique. Le gouvernement local*, in *Histoire du droit et des institutions de l'Église en occident*, dl. VIII-2, Parijs, 1979.
- GAUDEMET J., *Les institutions ecclésiastiques en France du milieu du XIIe au début du XIVe siècle*, in *Histoire des institutions françaises au moyen âge*, dl. III, Parijs, 1962, blz. 141-335.
- GAUZE J., *Saint Feuillen, évêque irlandais, apôtre de la Gaule-Belgique, et ses trois bienheureux compagnons, martyrisés en haine de la foi l'an 655*, Nijvel, 1970.
- GENICOT L., *Le Namurois politique, économique et social au bas moyen âge*, Namen, 1964.
- GENICOT L.-F., *Fosses-la-Ville (Namur)*, in *Dictionnaire des églises de France*, dl. Vc: Belgique, Parijs, 1971, blz. 45^b-46^a.
- GENICOT L.-F., *Les églises mosanes du XIe siècle*, Leuven, 1972.

- GERWING M., *O. (Odoardus) v. Cambrai*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. VI, München-Zürich, 1993 (Stuttgart, 1999²), kol. 1138, nr. 10.
- GERZAGUET J.-P., *L'abbaye d'Anchin de sa fondation (1079) au XIVe siècle*, Villeneuve d'Ascq, 1997.
- GILISSEN L., *L'expertise des écritures médiévales. Recherche d'une méthode, avec application à un manuscrit du XIe siècle*, Gent, 1973.
- GINZEL F., *Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie*, dl. III, Leipzig, 1914 (1958²).
- GIORDANENGO C. (uitg.), *Le registre de Lambert, évêque d'Arras (1093-1115)*, Parijs, 2007.
- GIRY A., *Manuel de diplomatique*, Parijs, 1894 (New York, s.d.³).
- GORLIA J., *Histoire de Rameignies, village de la châtellenie d'Ath*, Fontaine-l'Évêque, 1933.
- GRAUWEN W., *De geschiedenis van Gennepe en de afstamming van Norbertus*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LIII, 1977, blz. 80-85.
- GRAUWEN W., *De regelkeuze en de eerste professie te Prémontré, Kerstmis 1121*, in *An. Praem.*, dl. LXXII, 1996, blz. 38-52.
- GRAUWEN W., *Lijst van oorkonden waarin Norbertus wordt genoemd*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LI, 1975, blz. 139-182.
- GRAUWEN W., *Norbert als kapelaan van Frederik I van Keulen, 1112*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LXVIII, 1992, blz. 185-195.
- GRAUWEN W., *Norbert doet afstand van zijn goederen. De stichting van Fürstenberg, aug.-sept. 1118*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LXXI, 1995, blz. 5-23.
- GRESSER G., *Die Synoden und Konzilien in der Zeit des Reformpapsttums in Deutschland und Italien von Leo IX. bis Calixt II., 1049-1123*, Paderborn-München-Wenen-Zürich, 2006.
- GROSJEAN P., *Notes d'hagiographie celtique*, in *Analecta Bollandiana*, dl. LXXV, 1957, blz. 373-420.
- GROTEFEND H., *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, dl. I, Hannover, 1891 (Aalen, 1970²).
- GUTH K., *Guibert von Nogent und die hochmittelalterliche Kritik an der Reliquienverehrung*, Ottobeuren, 1970.
- GUYOTJEANNIN O., *La seigneurie épiscopale dans le royaume de France (Xe-XIIIe siècles)*, in *Chiesa e mondo feudale nel secoli X-XII*, Milaan, 1995, blz. 151-188.
- HAARLÄNDER S., *Vitae episcoporum. Eine Quellengattung zwischen Hagiographie und Historiographie*, Stuttgart, 2000.
- HAIDER S., *Das bischöfliche Kapellanat*, dl. I: *Von den Anfängen bis in das 13. Jahrhundert*, Wenen-Keulen-Graz, 1977.
- HANSAY A., *L'inféodation du comté de Hainaut à l'église de Liège en 1071*, in *Bulletin de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, dl. XIII, 1902, blz. 45-58.

- HARDY J., *Onderzoek naar de kapitelfuncties in het Onze-Lieve-Vrouwkapittel te Antwerpen (1124-1257/58)* [licentiaatsverhandeling; gestencild], Leuven, 1965.
- HARTIG M., *Fosses (Saint-Maur-des-Fossés), ehem. OSB-Abtei*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl. IV, Freiburg im Breisgau, 1960², kol. 226.
- HAUCK A., *Kirchengeschichte Deutschlands*, dl. IV, Leipzig, 1925⁵ (Berlijn, 1954⁸).
- HAUSMANN F., *Reichskanzlei und Hofkapelle unter Heinrich V. und Konrad III.*, Stuttgart, 1956.
- HEFELE CH.-J. [= K.] en LECLERCQ H., *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, dl. V-1, Parijs, 1912.
- H[ÉMERY] [], *Notice sur les communautés de femmes établies à Cambrai avant la Révolution*, in *Mémoires de la Société d'émulation de Cambrai*, dl. X, 1826, blz. 141-183.
- HIRSCHMANN F., *Die Bischofssitze um 1000 – Bautätigkeit, Reform und Fürsorge vor dem Hintergrund des Investiturstreits*, in *Vom Umbruch zur Erneuerung? Das 11. und beginnende 12. Jahrhundert – Positionen der Forschung*, München, 2006, blz. 427-452.
- HODSON J., *Medieval Charters: the Last Witness*, in *Journal of the Society of Archivists*, dl. V, 1974, blz. 71-89.
- HOEBANX J., *L'abbaye de Nivelles des origines au XIVe siècle*, Brussel, 1950/1952.
- HOEBEKE M., *De stichting van de parochie Pamele*, in *Gedenboek 750 jaar Pamelekerk Oudenaarde, 1235-1985*, Oudenaarde, 1985, blz. 25-40.
- HOERES E., *Das Bistum Cambrai. Seine politischen und kirchlichen Beziehungen zu Deutschland, Frankreich und Flandern und Entwicklung der Commune von Cambrai von 1092-1191*, Leipzig, 1882.
- HOFFMANN H., *Grafschaften in Bischofshand*, in *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, dl. XLVI, 1990, blz. 375-480.
- HOFMEISTER A., *Puer, iuvenis, senex. Zum Verständnis der mittelalterlichen Altersbezeichnungen*, in *Papsttum und Kaisertum. Forschungen zur politischen Geschichte und Geisteskultur des Mittelalters*, Paul Kehr zum 65. Geburtstag dargebracht, München, 1926, blz. 287-316.
- HORSTKÖTTER L., *Prämonstratenser*, in *Kulturgeschichte der christlichen Orden in Einzeldarstellungen*, Stuttgart, 1997, blz. 313-328.
- HOUDOY J., *Histoire artistique de la cathédrale de Cambrai, ancienne église métropolitaine Notre-Dame*, Rijsel, 1880 (Genève, 1972²).
- HUBERT L., *Haut clergé et noblesse dans le diocèse de Cambrai de 887 à 1200* [licentiaatsverhandeling; gedactylografieerd], Leuven, 1972.
- HUBERT L., *Le recrutement du haut clergé cambrésien*, in: GENICOT L., *Études sur les principautés lotharingiennes*, Leuven, 1975, blz. 165-171.
- HUYGHEBAERT N., *Les documents nécrologiques*, Turnhout, 1972.

- HUYGHEBAERT N., *Quelques chartes épiscopales fausses pour Saint-Pierre au Mont-Blandin à Gand forgées aux XIIe et XIIIe siècles*, in *Bulletin de la Commission royale d'histoire. Handelingen van de Koninklijke commissie voor geschiedenis*, dl. CXLVIII, 1982, blz. 1-90.
- JACQUET PH. en LADRIER F. (eds.), *Floreffe / 850 ans d'histoire. Vie et destin d'une abbaye de Prémontrés*, Floreffe, 1973.
- JANSSENS H., *De stichtingsoorkonden van de abdij van Averbode (1133-1139), gevolgd door enkele verdachte oorkonden uit de twaalfde eeuw*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LXVI, 1990, blz. 5-47.
- JEANMART J., *Fosses-la-Ville: collégiale Saint-Feuillen*, in *Archeologie* (Instituut voor het archeologisch patrimonium), jg. 1975, blz. 81-82.
- [JEANMART J.], *Fosses-la-Ville. La collégiale Saint-Feuillen*, Fosses-la-Ville, 1970.
- JOHANEK P., *Die Frühzeit der Siegelurkunde im Bistum Würzburg*, Würzburg, 1969.
- JONCKHEERE J., *Les chemins antéromains de l'Entre-Sambre-et-Meuse*, in *Annales de la Fédération archéologique et historique de Belgique*, dl. XVII-1, 1904, blz. 458-486.
- KAEMMERER W., *Burchard, Bischof von Cambrai*, in *Neue deutsche Biographie*, dl. III, Berlijn, 1957, blz. 24^b-25^a.
- KAIRIS CH. [= STASSIN A.], *Notice historique sur la ville de Fosses*, Luik, 1858.
- KÉRY L., *Die Errichtung des Bistums Arras, 1093/1094*, Sigmaringen, 1994.
- KIRCHNER J., *Scriptura latina libraria a saeculo primo usque ad finem medii aevi*, Oldenburg, 1955.
- KLEWITZ H.-W., *Cancellaria. Ein Beitrag zur Geschichte des geistlichen Hofdienstes*, in *Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters*, dl. I, 1937, blz. 44-79.
- KOYEN M. en VAN DYCK L., *Abbaye de Tongerlo*, in *Monasticon belge*, dl. VIII-1, Luik, 1992, blz. 263-375.
- KRINGS B., *Zum Ordensrecht der Prämonstratenser bis zur Mitte des 12. Jahrhunderts*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. LXXVI, 2000, blz 9-28.
- KUPPER J.-L., *H[einrich] I. von Verdun*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. IV, München-Zürich, 1989 (1999²), kol. 2083, nr. 82.
- KUPPER J.-L., *Henri Ier, évêque de Liège*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. XXIII, 1990, kol. 1166-1167, nr. 117.
- KUPPER J.-L., *Le financement de la première croisade*, in *Le temps des croisades*, Brussel, 1996, blz. 7-23.
- KUPPER J.-L., *Liège et l'église impériale, XIe-XIIe siècles*, Parijs, 1981.
- KUPPER J.-L., *"Mulier nobilissima Ermengardis nomine"*. Contribution à l'histoire de la seigneurie rurale en Lotharingie, in *Publications de la section historique de l'Institut G.-D. de Luxembourg*, dl. CII, 1986, blz. 69-74.

- KUPPER J.-L., *Otbert de Liège: les manipulations monétaires d'un évêque d'empire à l'aube du XIIe siècle*, in *Le moyen âge*, dl. LXXXVI, 1980, blz. 353-385.
- KURTH G., *Notger de Liège et la civilisation au Xe siècle*, dl. I, Parijs-Brussel-Luik, 1905 (1982²).
- LABANDE F.-R. (uitg.), *Guibert de Nogent, Autobiographie*, Parijs, 1981.
- LAENEN J., *Histoire de l'église métropolitaine de Saint-Rombaut à Malines*, dl. II, Mechelen, 1920.
- LAENEN J., *Kerkelijk en godsdienstig Brabant vanaf het begin der IVe tot in de XVIe eeuw*, dl. I, Antwerpen, 1935.
- LAENEN J., *Notes sur l'organisation ecclésiastique du Brabant à l'époque de l'érection des nouveaux évêchés (1559)*, Antwerpen, 1904.
- LAMBIOTTE G. en DELCHAMBRE R., *Aisemont à travers les âges*, Mettet, 1971.
- LAMBOT C., *L'oratoire du martyrium de saint Feuillen à Fosses*, in *Revue bénédictine*, dl. LXXIX, 1969, blz. 281-287.
- LAMPO J., *De Antwerpse ketters. Een bijdrage tot de studie van de middeleeuwse ketterijen in de Nederlanden*, in *Tijdschrift voor de studie van de Verlichting*, dl. VII, 1979, blz. 161-264.
- LAMY H., *L'abbaye de Tongerlo depuis sa fondation jusqu'en 1263*, Leuven, 1914.
- LANCELIN H., *Histoire du diocèse de Cambrai*, Valencijs, 1946.
- [LANOTTE A. (dir.)], *Fosses-la-Ville*, in *Le patrimoine monumental de la Belgique*, dl. V-1, Luik, 1975 (Sprimont, 1998²), blz. 227-245.
- LE BRAS G., *Institutions ecclésiastiques de la chrétienté médiévale*, dl. I-2, Parijs, 1964.
- LECLERCQ H., *Chantres*, in *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, dl. III, Parijs, 1914, kol. 344-365.
- LECLERCQ H., *Obituaire*, in *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, dl. XII, Parijs, 1936, kol. 1834-1857.
- LECLERCQ H., *Oblat*, in *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, dl. XII, Parijs, 1936, kol. 1857-1877.
- LECOMTE J., *Introduction à l'histoire de Fosses-la-Ville des origines à l'an mil*, [= dl. I], Bouge (Namen), 1995.
- LECOMTE J., *Introduction à l'histoire de Fosses-la-Ville de l'an mil à 1200*, Bouge (Namen), [= dl. II], 1999.
- LECOMTE J., *Saint Feuillien et la fondation du monastère de Fosses*, Bouge (Namen), 1997².
- LE GLAY A., *Cameracum christianum ou histoire ecclésiastique du diocèse de Cambrai*, Rijsel-Parijs, 1849.
- LE GLAY A., *Recherches sur l'église métropolitaine de Cambrai*, Parijs, 1825.
- LEMAIRE J., *Introduction à la codicologie*, Louvain-la-Neuve (Ottignies), 1989.
- LEMAIRE R., *De Romaanse bouwkunst in de Nederlanden*, Brussel, 1952.

- LEMAÎTRE J.-L., *Mise à jour <de> N. Huyghebaert, Les documents nécrologiques*, Turnhout, 1985.
- LEMAN P., *Les voies romaines de la Belgique. Les carrefours occidentaux: Bavay, Cambrai, Arras, Tournai et Cassel*, in *Belgian Archaeology in a European Setting II*, Leuven, 2001, blz. 89-94.
- LEMARIGNIER J.-F., *Les institutions ecclésiastiques en France de la fin du Xe au milieu du XIIe siècle*, in *Histoire des institutions françaises au moyen âge*, dl. III, Parijs, 1962, blz. 1-139.
- LERSCH B., *Einleitung in die Chronologie*, Freiburg im Breisgau, 1899².
- LIEBENSTEIN U., *Fosses, ehem. OSB-Abtei*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl. III, Freiburg-München, 1995³, kol. 1369-1370.
- LINDEMANS J., *Toponymie van Bekkerzeel*, in *Eigen schoon en de Brabander*, dl. XXIII, 1940, blz. 321-343.
- LINDEMANS J., *Bekkerzeel*, in *Brabantsche plaatsnamen*, dl. VIII, Leuven-Brussel, 1940.
- MADEY J., *Odo (oder Odardus) von Cambrai*, in *Biografisch-bibliografisches Kirchenlexikon*, dl. XVI, Herzberg, 1999, kol. 1176-1177.
- MAERE R. en DELFÉRIÈRE L., *La tour de la collégiale de Fosses*, in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. XLIII, 1938/1939, blz. 198-226.
- MAGNETTE F., *Saint Frédéric, évêque de Liège (1119-1121)*, in *Bulletin de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, dl. IX, 1895, blz. 225-252.
- MAÎTRE L., *Les écoles épiscopales et monastiques en occident avant les universités (768-1180)*, Ligugé-Parijs, 1924².
- MARCHAL G., *Was war das weltliche Kanonikerinstitut im Mittelalter. Dom- und Kollegiatstifte: eine Einführung und eine neue Perspektive*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, dl. XCV, 2000, blz. 7-52.
- MARTON H., *Initia historico-juridica capituli generalis Ordinis Praemonstratensis*, Rome, 1964.
- MÉRIAUX CH., *Communautés de clercs et communautés de chanoines dans les diocèses d'Arras, Cambrai, Tournai et Thérouanne (VIIe-XIe siècles)*, in *Frühformen von Stiftskirchen in Europa. Funktion und Wandel religiöser Gemeinschaften vom 6. bis zum Ende des 11. Jahrhunderts. Festgabe für Dieter Mertens zum 65. Geburtstag*, Leinfelden-Echterdingen, 2005, blz. 251-286.
- MERTENS F. en TORFS K., *Geschiedenis van Antwerpen sedert de stichting der stad tot onze tyden*, dl. I, Antwerpen, 1845 (1975²).
- MERTENS J., *Recherches archéologiques dans la collégiale Saint-Feuillen*, in *Bulletin van de Koninklijke commissie voor monumenten en landschappen*, dl. IV, 1953, blz. 135-184 (overdruk in *Archaeologia Belgica*, dl. XIII, Brussel, 1953).
- METMAN Y., *Sigillographie et marques postales*, in *L'histoire et ses méthodes*, Parijs, 1961, blz. 393-446.

- MEYER A., *Abbaye de Grand-Bigard*, in *Monasticon belge*, dl. IV-1, Luik, 1964, blz. 219-242.
- MEYER VON KNONAU G., *Jahrbücher des deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.*, dl. VII: 1116 (Schluß) bis 1125, Leipzig, 1909 (Berlijn, 1965²).
- MICHIELS G., *Odon de Cambrai (Bienheureux)*, in *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, dl. XI, Parijs, 1982, kol. 614-617, nr. 2.
- NAMÈCHE L., *La ville et le comté de Gembloux. L'histoire et les institutions*, Gemblours, 1964².
- NAZET J., *Le Rœulx*, in *Gemeenten van België. Geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek*, dl. III, Brussel, 1981, blz. 2226-2228.
- NEWMAN W., *Les seigneurs de Nesle en Picardie (XIIe-XIIIe siècle), leurs chartes et leur histoire. Étude sur la noblesse régionale ecclésiastique et laïque*, dl. II, Philadelphia, 1971.
- NIERMEYER, *Lotharingen en Friesland onder Duitse koningsmacht, 925-1076*, in *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, dl. II, Utrecht-Antwerpen, 1950, blz. 1-51.
- NOËL J., *Grands seigneurs d'autrefois: les haut-voués et dames-avouereses de Fosse (ancienne bonne ville Liégeoise) de (vers) l'an 1087 à l'an 1792 [gestencil]*, Fosses-la-Ville, 1957.
- NOIR L., *Le chapitre de Saint-Feuillen de Fosses des origines à 1455*, in *Contributions à l'histoire économique et sociale*, dl. VI, Brussel, 1970/1971, blz. 195-197.
- NOLET W. en BOEREN P., *Kerkelijke instellingen in de middeleeuwen*, Amsterdam, 1951.
- OTT L., *Alger v. Lüttich*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl. I, Freiburg im Breisgau, 1957², kol. 336.
- PETIT F., *Saint Norbert et les institutions de l'église carolingienne*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. XLII, 1966, blz. 5-27.
- PETKE W., *Kanzlei, Kapelle und königliche Kurie unter Lothar III. (1125-1137)*, Keulen-Wenen, 1985.
- PETKE W., *Provenienz und Datierung des Evangeliiars von Averbode*, in *Scriptorium. Revue internationale des études relatives aux manuscrits*, dl. XXXIII, 1979, blz. 206-218.
- PHILIPPEN J., *De heilige Norbertus en de strijd tegen het Tanchelmisme te Antwerpen*, in *Bijdragen tot de geschiedenis*, dl. XXV, 1934, blz. 251-288.
- PIERRARD P. (dir.), *Histoire des diocèses de Cambrai et de Lille*, Parijs, 1978.
- PIERRARD P., *Histoire du Nord. Flandre – Artois – Hainaut – Picardie*, Parijs, 1978.
- PLATELLE H., *Cambrai et le Cambrésis au XVe siècle*, in *Revue du Nord*, dl. LVIII (Cambrai et le Cambrésis), 1976, blz. 349-381.
- PLATELLE H. (dir.), *Histoire de Valenciennes*, Rijsel, 1982.

- PLATELLE H., *Naissance et essor des principautés (fin IXe siècle – fin XIIe siècle)*, in *Histoire des Pays-Bas français. Flandre, Artois, Hainaut, Boulonnais, Cambrésis, Toulouse*, 1972, blz. 73-94.
- PLATELLE H., *Oddone, vescovo di Cambrai*, in *Bibliotheca sanctorum*, dl. IX, Rome, 1967, kol. 1100-1101.
- PLATELLE H., *Odon, évêque de Cambrai*, in *Catholicisme, hier, aujourd'hui, demain*, dl. IX, Parijs, 1980, kol. 1495-1496.
- PONTAL O., *Les conciles de la France capétienne jusqu'en 1215*, Parijs, 1995.
- POSCHMANN B., *Die abendländische Kirchenbuße im frühen Mittelalter*, Breslau, 1930.
- POSSE O., *Die Lehre von den Privaturkunden*, Leipzig, 1887.
- PRIMS F., *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. I: *Jong Antwerpen*, Brussel, 1929.
- PRIMS F., *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. II-4: "Fastes". *Regesten. Zegels. Munten*, Brussel, 1931.
- PRIMS F. en VAN ROEY J., *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. I, Brussel, 1977².
- PYCKE J., *Le chapitre cathédral Notre-Dame de Tournai de la fin du XIe à la fin du XIIIe siècle. Son organisation, sa vie, ses membres*, Ottignies-Louvain-la-Neuve-Brussel, 1986.
- REDLICH O., *Die Privaturkunden des Mittelalters*, München-Berlijn, 1911 (1969²).
- REINECKE W., *Geschichte der Stadt Cambrai bis zur Erteilung der Lex Godefridi (1227)*, Marburg, 1896.
- RENARDY CH., *Les écoles liégeoises du IXe au XIIe siècle: grandes lignes de leur évolution*, in *Revue belge de philologie et d'histoire. Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, dl. LVII, 1979, blz. 309-328.
- RESNICK I., *Introduction*, in: ID. (uitg.), *On Original Sin and A Disputation with the Jew, Leo, concerning the Advent of Christ, the Son of God. Two theological Treatises. Odo of Tournai*, Philadelphia, 1994, blz. 1-35.
- REUSENS E., *Les chancelleries inférieures en Belgique depuis leur origine jusqu'au commencement du XIIIe siècle*, Brussel, 2000².
- RICHE P., *Écoles et enseignement dans le haut moyen âge*, Parijs, 1979.
- RICHE T., *Bishop Gerard I of Cambrai-Arras, the Three Orders, and the Problem of Human Weakness*, in *The Bishop reformed. Studies of Episcopal Power and Culture in the Central Middle Ages*, Aldershot-Burlington, 2007, blz. 122-136.
- ROLAND C.-G., *Les plus anciens avoués de Fosses*, in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. XXIX, 1910, blz. 105-110.
- ROLAND C.-G., *Les seigneurs et comtes de Rochefort*, in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. XX, 1893, blz. 63-144.
- ROLAND J., *Histoire abrégée du comté et de la province de Namur*, Namen, 1959.
- ROMAIN J., *Fosses, son passé, son folklore*, Fosses-la-Ville, [1949] (Brussel, 1989²).
- ROUSSEAU F., *Introduction*, in: ID. (uitg.), *Actes des comtes de Namur de la première race, 946-1196*, Brussel, 1936, blz. XV-CXLIV.

- ROUSSEAU F., *La Meuse et le pays mosan en Belgique. Leur importance historique avant le XIIIe siècle*, in *Annales de la Société archéologique de Namur*, dl. XXXIX, 1930, blz. 1-247.
- ROUSSEAU F., *Les écoles liégeoises aux XIe & XIIe siècles*, in *La terre wallonne*, dl. XX, 1929, blz. 16-24.
- ROUSSEAU F. en COURTOY F., *Fosses. La collégiale de Fosses*, in *Annales de la Fédération archéologique et historique de Belgique*, dl. XXXI, 1938, blz. 93-97.
- SAINT-DENIS A., *Apogée d'une cité. Laon et le Laonnais aux XIIe et XIIIe siècles*, Nancy, 1994.
- SANTIFALLER L., *Urkundenforschung. Methoden, Ziele, Ergebnisse*, Keulen-Graz, 1968³.
- SANTIFALLER L., *Zur Geschichte des ottonisch-salischen Reichskirchensystems*, Wenen, 1964.
- SCELLENBERG J.-B., *Vita et res gestae S. Norberti archiepiscopi Magdeburgensis, sacrae canonicorum Praemonstratensis familiae conditoris*, Augsburg-Wenen, 1641.
- SCHILLING B., *Guido von Vienne – Papst Calixt II.*, Hannover, 1998.
- SCHULTZE J., *Die Urkunden Lothars III.*, Innsbruck, 1905.
- SHAHAR S., *Childhood in the Middle Ages*, Londen-New York, 1990.
- SIJEN G., *Philippe de Harveng, abbé de Bonne-Espérance. Sa biographie*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. XIV, 1938, blz. 37-52.
- SILVESTRE H., *Sur une des causes de la grande expansion de l'ordre canonial dans le diocèse de Liège aux Xe et XIe siècles*, in *Revue belge de philologie et d'histoire. Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, dl. XXXI, 1953, blz. 65-75.
- SNIEDERS I., *L'influence de l'hagiographie irlandaise sur les vitae des saints irlandais en Belgique*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, dl. XXIV, 1928, blz. 828-867.
- SOMERVILLE R., *The Councils of Pope Calixtus II: Reims 1119*, in *Proceedings of the Fifth International Congress of Medieval Canon Law*, Vaticaanstad, 1980, blz. 35-50.
- SPOEMBERG H., *Beiträge zur französisch-flandrischen Geschichte*, dl. I: *Alvisus, Abt von Anchin (1111-1131)*, Berlijn, 1931.
- SPOEMBERG H., *Niederlothringen, Flandern und Friesland*, in: W. WATTENBACH en R. HOLTZMANN, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Deutsche Kaiserzeit*, dl. I-4, Berlijn, 1943, blz. 633-764; in: WATTENBACH W., R. HOLTZMANN en SCHMALE F.-J., *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Die Zeit der Sachsen und Salier*, dl. II-3/4: *Das Zeitalter des Investiturstreites (1050-1125)*, Darmstadt, 1978, blz. 633-764.
- SPUNAR P., *Palaeographical difficulties in defining an individual script*, in *Litterae textuales. A Series on Manuscripts and their Texts*, dl. IV, Amsterdam, 1976, blz. 62-68.

- STIENNON J., *Étude sur le chartrier et le domaine de l'abbaye de Saint-Jacques de Liège (1015-1209)*, Parijs, 1951.
- STIENNON J., *L'écriture*, Turnhout, 1995.
- STRUBBE E., *Sfragistiek (zegelkunde)*, in *Historische W. P. encyclopedie*, Amsterdam-Brussel, 1957, blz. (23-80) 48-53.
- TOCK B.-M., *Le personnel de la chancellerie épiscopale d'Arras au XIIe siècle*, in *Conservare jura. Actes des journées internationales d'histoire du droit et des institutions*, Deventer-Antwerpen-Londen-Frankfurt-Boston-New York, 1988, blz. 186-197.
- TOCK B.-M., *Les chartes promulguées par le chapitre cathédral d'Arras au XIIe siècle*, in *Revue Mabillon. Revue internationale d'histoire et de littérature religieuses*, dl. LXIII, 1991, blz. 49-97.
- TOCK B.-M., *Les listes de témoins dans les chartes des évêques d'Arras (1093-1203)*, in *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde*, dl. XXXVII, 1991, blz. 85-118.
- TOCK B.-M., *Scribes, souscripteurs et témoins dans les actes privés en France (VIIe-début XIIe siècle)*, Turnhout, 2005.
- TOCK B.-M., *Une chancellerie épiscopale au XIIe siècle: le cas d'Arras*, Louvain-la-Neuve (Ottignies), 1991.
- TORFS L., *Nieuwe geschiedenis van Antwerpen*, dl. II, Antwerpen, 1866.
- TOUSSAINT F., *Élection et sortie de charge du doyen de chrétienté dans les anciens diocèses de Liège et de Cambrai*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, dl. XLII, 1947, blz. 50-80.
- TOUSSAINT J., *Gembloux. La ville et l'abbaye. Aperçu géographique, historique et artistique*, Gembloux, 1972.
- TRENARD L. (dir.), *Histoire de Cambrai*, Rijsel, 1982.
- VALISSANT A., *Histoire de Prémontré, précédée de la vie de saint Norbert, fondateur de l'abbaye de Prémontré*, Laon, 1876.
- VAN ACKER J., *Antwerpen van Romeins veer tot wereldhaven*, Antwerpen, 1975.
- VAN DAMME J. en AERTS W., *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal in Antwerpen*, Gent, 1993.
- VAN DEN BORREN CH., *Le moyen âge*, in *La musique en Belgique du moyen âge à nos jours*, Brussel, 1950, blz. 15-51.
- VAN DEN ELSEN G., *De twee oude biographieën van den H. Norbertus*, in *De katholiek. Godsdienslig, geschied- en letterkundig maandschrift*, dl. LXXXVI, 1884, blz. 310-322; dl. LXXXVII-1, 1885, blz. 147-172.
- VAN DEN NIEUWENHUIZEN J., *Abbaye de Saint-Michel à Anvers*, in *Monasticon belge*, dl. VIII-1, Luik, 1992, blz. 195-261.
- VAN DEN NIEUWENHUIZEN J., *De parochiale organisatie van Antwerpen tijdens de middeleeuwen*, in *Pascua mediaevalia. Studies voor Prof. Dr. J.M. De Smet*, Leuven, 1983, blz. 15-27.

- VAN DEN NIEUWENHUIZEN J., *Onder de geestelijke hoede van het Onze-Lieve-Vrouwe-kapittel*, in *Antwerpen. Twaalf eeuwen geschiedenis en cultuur*, Antwerpen, 1986, blz. 65-70.
- VAN DE PERRE D., *De datum van de bisschopswijding van Nikolaas van Chièvres (1136-1167) en de gevolgen voor de datering van zijn oorkonden*, in *Het Land van Aalst*, dl. XLVII, 1995, blz. 143-156.
- VAN DER ESSEN, *Étude critique et littéraire sur les vitæ des saints mérovingiens de l'ancienne Belgique*, Leuven-Parijs, 1907.
- VAN DER ESSEN L., *Études d'hagiographie médiévale*, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, dl. XXXII, 1906, blz. 113-143.
- VAN DE WIJNGAERT F., *Het ontstaan van het Sint-Romboutskapittel te Mechelen*, in *Handelingen van de Koninklijke kring voor oudheidkunde, letteren en kunst van Mechelen*, dl. LXXXIII, 1974, blz. 35-70.
- VAN DIJCK L., *Tongerlo – 850: Norbert, de ordeestichter*, in *Pro nostris. Contactblad van de Premonstratenzers uit de Brabantse circarie*, dl. XLV, 1980, blz. 17-32.
- VAN DYCK L., *De abdij van Tongerlo. Een kennismaking*, in *De abdij van Tongerlo. Gebundelde historische studies*, Averbode (Scherpenheuvel-Zichem), 1999, blz. (1-24) 17-18.
- VAN DURME L., *De Sint-Pietersabdij van Dikkelvenne (ca. 734(?)-1096)*, in *Naamkunde*, dl. XX, 1988, blz. 66-113.
- VAN ENGEN J., *Rupert of Deutz*, Berkeley-Los Angeles-Londen, 1983.
- VAN MINGROOT E., *Aperçu typologique des sources de l'histoire médiévale des XVII Provinces*, in *Archives et bibliothèques de Belgique. Archief- en bibliotheekwezen in België*, dl. LIII, 1982, blz. 175-306.
- VAN MINGROOT E., *B[urchard], B[ischoff] v. Cambrai*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. II, München-Zürich, 1983 (1999²), kol. 943, nr. 7.
- VAN MINGROOT E., *Chronologie, zegelkunde, heraldiek, metrologie* [collegedictaat; gefotokopieerd], Leuven, 1979.
- VAN MINGROOT E., *De bisschoppelijke kanselarij te Kamerijk, 1057-1130* [doctoraatsproefschrift; gestencild], dln. I-III, Leuven, 1969.
- VAN MINGROOT E., *De Kamerijkse stichtingsbrief voor de abdij Affligem (Novum Monasterium, 1086)*, in *Sacris erudiri. Jaarboek voor godsdienstwetenschappen*, dl. XXIV, 1980 (*Fasciculus S. Benedicti*), blz. 7-39.
- VAN MINGROOT E., *De oorkonden van bisschop Borchard van Kamerijk betreffende het altare van Mechelen (1116 en 1123). Twee diplomatische bronnen voor de kerkelijke geschiedenis van Mechelen*, in *Handelingen van de Koninklijke kring voor oudheidkunde, letteren en kunst van Mechelen*, dl. LXXXII, 1978, blz. 37-62.
- VAN MINGROOT E., *De stichtingsoorkonde van de abdij Tongerlo: echt of vals?*, in *Archives et bibliothèques de Belgique. Archief- en bibliotheekwezen in België*, dl. XLIII, 1972, blz. 615-654.

- VAN MINGROOT E., *De "stichtingsoorkonde" van de O.-L.-Vrouwepriorij te Aymeries (1088). Diplomatisch onderzoek*, in *Bulletin de la Commission royale d'histoire. Handelingen van de Koninklijke commissie voor geschiedenis*, dl. CLV, 1989, blz. 151-186.
- VAN MINGROOT E., *Een decennium uit de geschiedenis van de stad Kamerijk (1092-1102/3). De voornaamste acteurs*, in *Villes et campagnes au moyen âge. Mélanges Georges Despy*, Luik, 1991, blz. 713-745.
- VAN MINGROOT E., *Een keerpunt in de geschiedenis van Dikkelvenne: het Kamerijkse vonnis uit het jaar 1117*, in *Liber amicorum Achiel De Vos*, Ertvelde, 1989, blz. 241-247.
- VAN MINGROOT E., *Gefaseerde actio en conscriptio in de diplomatische praktijk: drie voorbeelden uit Douai, Cambrai en Soignies (1076-1093)*, in *Recht in geschiedenis. Een bundel bijdragen over rechtsgeschiedenis van de middeleeuwen tot de hedendaagse tijd, aangeboden aan prof. dr. Fernand Vanheemelryck*, Leuven, 2005, blz. 426-454.
- VAN MINGROOT E., *Gérard Ier, évêque de Cambrai*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, dl. XX, Parijs, 1984, kol. 742-751, nr. 16.
- VAN MINGROOT E., *Het middeleeuwse bronnenmateriaal uit de Nederlanden, 500-1500*, in *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, dl. III, Haarlem, 1982², blz. 393-446, 477-482.
- VAN MINGROOT E., *Het stichtingsdossier van de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen (1081-1096)*, in *Bulletin de la Commission royale d'histoire. Handelingen van de Koninklijke commissie voor geschiedenis*, dl. CLIII, 1987, blz. 1-64.
- VAN MINGROOT E., *Kanzlei, Jurisdiktion und Verwaltung im Bistum Kammerich (Cambrai, 1057-1130)*, in *Recht en instellingen in de Oude Nederlanden tijdens de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Liber amicorum Jan Buntinx*, Leuven, 1981, blz. 1-26.
- VAN MINGROOT E., *Kerststijl en nieuwjaarsindictie in het bisdom Kamerijk (XI^{de} en begin XII^{de} eeuw)*, in *Bulletin de la Commission royale d'histoire. Handelingen van de Koninklijke commissie voor geschiedenis*, dl. CXLI, 1975, blz. 47-132.
- VAN MINGROOT E., *Manassès d'Eu-Soissons, évêque de Cambrai, ensuite de Soissons*, in *Nouvelle biographie nationale*, dl. III, Brussel, 1994, blz. 247-254.
- VAN MINGROOT E., *Mechelen tussen Luik en Kamerijk*, in *De geschiedenis van Mechelen. Van heerlijkheid tot stadsgewest*, [Tielt], 1991, blz. 33-38.
- VAN MINGROOT E., *"Regni vero Heinrici regis anno ...". Politieke dateringen in de oorkonden van de bisschoppen van Kamerijk (1031-1112)*, in *In de voetsporen van Jacob van Maerlant. Liber amicorum Raf De Keyser. Verzameling opstellen over middeleeuwse geschiedenis en geschiedenisdidactiek*, Leuven, 2002, blz. 150-178.

- VAN MINGROOT E., *Woord en wederwoord over de oprichtingsakte van de parochie Pamele (1110)*, in *Gedenkboek 750 jaar Pamelekerk Oudenaarde, 1235-1985*, Oudenaarde, 1985, blz. 9-24.
- VAN MOOLENBROEK J., *Conflict en demonisering. De volksprediker Tanchelm in Zeeland en Antwerpen*, in *Jaarboek voor middeleeuwse geschiedenis*, dl. VII, 2004, blz. 84-133.
- VAN MOOLENBROEK J., *Een pastoraal offensief in Antwerpen. Norbertus, de volgelingen van Tanchelm, en de stichting van het Sint-Michielsklooster in 1124*, in *Norbertijnen en zielzorg* [gefotokopieerd], Averbode (Scherpenheuvel-Zichem), 2005, blz. 7-24; in: Id., *Wonderen voor alledag. Elf opstellen over godsdienst en samenleving in de middeleeuwen*, Hilversum, 2006, blz. 13-29.
- VAN SPILBEECK W., *De abdij van Tongerlo. Geschiedkundige navorschingen*, Lier-Geel, 1888 (Averbode, 1997²).
- VAN UYTVEN R. (dir.), *De geschiedenis van Mechelen. Van heerlijkheid tot stadsgewest*, Torhout, 1991.
- VERBESSELT J., *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*, dl. VI, s.l., 1967.
- VERCAUTEREN F., *Marchands et bourgeois dans le pays mosan aux XIe et XIIe siècles*, in *Mélanges Félix Rousseau*, blz. 655-672; in *Études d'histoire médiévale. Recueil d'articles du Professeur Vercauteren*, blz. 197-214.
- VERCAUTEREN F., *Une parentèle dans la France du nord aux XIe et XIIe siècles*, in *Le moyen âge*, dl. LXIX, 1963, blz. 223-245; in *Études d'histoire médiévale ...*, blz. 527-549.
- VERHULST A., *Het ontstaan en de vroege topografie van Antwerpen van de Romeinse tijd tot het begin van de 12de eeuw*, in *De stad Antwerpen van de Romeinse tijd tot de 17de eeuw. Topografische studie rond het plan van Virgilius Bononiensis 1565*, Brussel, 1978, blz. 13-42.
- VESZPRÉMY L., *On the margins of book and charter palaeography. The dating of some Hungarian manuscripts from the eleventh to the thirteenth century*, in *Dating Undated Medieval Charters*, Woodbridge-Boedapest, 2000, blz. 193-206.
- VOS J., *Les chanoines de l'ancienne collégiale de Saint-Vincent à Soignies*, in *Annales du Cercle archéologique d'Enghien*, dl. III, 1887, blz. 214-266.
- VROONEN E., *Les noms de personnes dans le monde. Anthroponymie universelle comparée*, Brussel, 1967.
- WEEMAES R., *Les actes privés en Belgique depuis le Xe jusqu'au commencement du XIIIe siècle*, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, dl. XXXIV, 1908, blz. 305-340.
- WEYNS N., *Een Antwerps missaal uit de 12de eeuw*, in *Bijdragen tot de geschiedenis inzonderheid van het oud hertogdom Brabant*, dl. XLIX, 1966, blz. 5-42.

- WEYNS N., *Filips van Harveng (van Bonne-Espérance), abt en geestelijk schrijver*, in *Nationaal biografisch woordenboek*, dl. IV, Brussel, 1970, kol. 329-340.
- WHITELOCK D., BRETT M. en BROOKE C., *Councils & Synods with other Documents relating to the English Church*, dl. I-2: 1066-1204, Oxford, 1981.
- WOLF G., *Trado meipsum Ecclesiae. Die Feiern der Eingliederung in den Prämonstratenser-Orden als Spiegel prämonstratensischer Spiritualität*, Windberg, 2005.
- WYMANS G., *Les circonstances de la mort de saint Feuillien*, in *Annales du Cercle archéologique et folklorique de la Louvière et du Centre*, dl. I, 1962/1963, blz. 107-121.

Repertoria en referentiewerken

- ARDURA B., *Abbayes, prieurés et monastères de l'Ordre de Prémontré en France des origines à nos jours. Dictionnaire historique et bibliographique*, Nancy, 1993.
- ARNALDI F. en SMIRAGLIA P., *Latinitatis Italicae medii aevi lexicon*, Florence, 2001².
- ARNDT W., *Reisebericht*, in *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, dl. II, 1877, blz. 233-299.
- BACKMUND N., *Monasticon Praemonstratense*, dl. II, Straubing, 1952/55.
- BECQUET J., *Abbayes et prieurés de l'ancienne France*, dl. XV: *Province ecclésiastique de Cambrai. Diocèses actuels de Cambrai et Lille*, Parijs-Turnhout, 1994; dl. XVII: *Province ecclésiastique de Reims. Diocèse actuel de Soissons*, Ligugé, 1985.
- BERTEAUX E., *Étude historique sur l'ancienne cathédrale, les évêques & les archevêques, les églises, les paroisses, les chapelles, les cloches, les sépultures dans les églises et les couvents, les cimetières, les caveaux, les épitaphes et les pierres tombales encore existantes de la ville de Cambrai de l'an 500 à l'an 1798*, dl. I, Kamerijk, 1908.
- BLAISE A., *Lexicon latinitatis medii aevi*, Turnhout, 1986.
- BLAISE A. en CHIRAT H., *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Turnhout, 1967².
- BONIFACE L., *Études sur la signification des noms topographiques de l'arrondissement de Cambrai*, Valencienn, 1866.
- BORMANS S. en HALKIN J., *Supplément général à la table chronologique des diplômes imprimés*, dl. XI-1, Brussel, 1907.
- BOULY E., *Dictionnaire historique de la ville de Cambrai*, Kamerijk-Parijs, 1854.
- BOVESSE J., *Inventaire général sommaire des archives ecclésiastiques de la province de Namur*, Brussel, 1962.

- BREUGELMANS J., DE KERPEL M. en MERCKAERT CH., *De Orde van Prémontré. Bibliografie*, in *Inleiding tot de geschiedenis van het kloosterwezen in de Nederlanden*, Brussel, 1987.
- BROUETTE É., *Table générale des abbés, prieurs conventuels et prévôts de l'Ordre de Prémontré des origines à la fin du XVe siècle*, in *Studia monastica*, dl. XXII, 1980, blz. 135-156.
- BROUETTE É., *Topo-bibliographie de la province de Namur*, Namen, 1947.
- BRUYELLE A., *Carte des anciennes voies romaines du Cambrésis et partie du Haynaut-Français*, in *Mémoires de la Société d'émulation de Cambrai*, dl. XXVI-1, 1859, blz. 196/197 (kaart).
- BRUYELLE A., *Dictionnaire topographique de l'arrondissement de Cambrai*, in *Mémoires de la Société d'émulation de Cambrai*, dl. XXVII-2, 1862, blz. V-XXI, 1-370.
- BRUYELLE A., *Notice sur les rues de Cambrai*, in *Mémoires de la Société d'émulation de Cambrai*, dl. XXII, 1850, blz. 379-491.
- BUCHWALD W., HOHLWEG A. en PRINZ O., *Tusculum-Lexikon griechischer und lateinischer Autoren des Altertums und des Mittelalters*, München, 1963².
- CAPPELLI A., *Cronologia, cronografia e calendario perpetuo dal principio dell'era cristiana ai nostri giorni*, Milaan, 1983⁵.
- CARCEL ORTI M. (ed.), *Vocabulaire international de la diplomatie*, Valencia, 1994.
- CARNOY A., *Origines des noms des communes de Belgique*, dln. I-II, Leuven, 1948.
- CHASSANT L.-A., *Dictionnaire des abréviations*, Parijs, 1884⁵ (Hildesheim-Zürich-New York, 1989⁸).
- CHEVALIER U., *Répertoire des sources historiques du moyen âge. Bio-bibliographie*, dl. I, Parijs, 1904² (New York, 1960³); *Topo-bibliographie*, dl. II, Montbéliard, 1903 (Millwood, 1975²).
- CHOTIN A.-G., *Études étymologiques et archéologiques sur les noms des villes, bourgs, villages, hameaux, forêts, lacs, rivières et ruisseaux de la province du Hainaut*, Parijs-Leipzig-Doomnik, 1867².
- CLAESSENS P., *Les chapitres séculiers en Belgique*, in *Précis historiques. Mélanges religieux, littéraires et scientifiques*, dl. XXXIII, 1884, blz. 225-244, 303-313.
- COMMISSION DÉPARTEMENTALE DES MONUMENTS HISTORIQUES, *Dictionnaire historique et archéologique du département du Pas-de-Calais. Arrondissement d'Arras*, dln. I-II, Atrecht, 1873-1874.
- COPPENS C., *Praktisch handboek van het liturgisch Latijn*, dl. II: *Beknopt woordenboek*, Turnhout, 1943.
- COTTINEAU L., *Répertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés*, dln. I-II, Mâcon, 1939 (Turnhout, 1995²).
- DAUZAT A., *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*, Parijs, 1951.

- DAUZAT A., *Les noms de personnes. Origine et évolution*, Parijs, 1946.
- DAUZAT A., *Les noms de lieux. Origine et évolution*, Parijs, 1926.
- DE BRABANDERE F., *Verklarend woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk*, dln. I-II, Brussel, 1993.
- DEHARVENG J. en DE GHELLINCK A., *Tableau des circonscriptions ecclésiastiques*, in: DE MOREAU É., *Histoire de l'Église en Belgique. Tome complémentaire I*, Brussel, 1948, blz. 91-102.
- DELISLE L., *Inventaire des manuscrits conservés à la bibliothèque impériale sous les nos 8823-11503 du fonds latin*, Paris, 1863 (Paris, 1871²; Hildesheim-New York, 1974³).
- DELISLE L., *Inventaire des manuscrits de l'abbaye de Saint-Victor conservés à la bibliothèque impériale, sous les numéros 14232-15175 du fonds latin*, Parijs, 1869 (Hildesheim-New York, 1974²).
- DELMAIRE B., *Liste provisoire des cartulaires du nord de la France*, in *Les cartulaires*, Genève-Parijs, 1993, blz. 301-323.
- DE MARNEFFE E., *Tableau chronologique des dignitaires du chapitre Saint-Lambert à Liège*, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, dl. XXV, 1895, blz. 433-485.
- DE MOREAU É. en DE GHELLINCK A., *Répertoire des chapitres, abbayes, prieurés et couvents*, in: DE MOREAU É., *Histoire de l'Église en Belgique, Tome complémentaire I*, Brussel, 1948, blz. 457-516.
- DE RYCKEL A., *Les communes de la province de Liège. Notices historiques*, Luik, 1892.
- DE SAINTE-MARTHE D., *Gallia christiana in provincias ecclesiasticas distributa*, dl. III: *Ecclesia Cameracensis*, Parijs, 1725 (1876²), kol. 1-206.
- DE SEYN E., *Geschied- en aardrijkskundig woordenboek der Belgische gemeenten*, dl. I, Turnhout, [1967²].
- DE THEUX DE MONTJARDIN J., *Le chapitre de Saint Lambert à Liège*, dl. I, Brussel, 1871.
- DEVILLERS L., *Aperçu des collections du dépôt des archives de l'état à Mons*, in *Annales du Cercle archéologique de Mons*, dl. XXVIII, 1898, blz. 257-329.
- DOUXCHAMPS J., *Paroisses de Wallonie et leurs patrons*, Wépion (Namen), 2001.
- DROSDOWSKI G., *Duden Lexikon der Vornamen*, München-Wenen-Zürich, 1974.
- DU FRESNE DU CANGE CH., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, dl. II, Niort, 1883 (Graz, 1954).
- DU TEMS H., *Le clergé de France ou tableau historique et chronologique des archevêques, évêques, abbés, abbesses & chefs des chapitres principaux du royaume, depuis la fondation des églises jusqu'à nos jours*, dl. IV, Parijs, 1775.
- EGGER K., *Lexicon nominum virorum et mulierum*, Rome, 1957.
- FAILLE R., *Liste des évêques et archevêques de Cambrai*, in *Mémoires de la Société d'émulation de Cambrai*, dl. XCIV, 1974, blz. 15-34.

- FLAMMERMONT J., *Album paléographique du nord de la France*, Rijsel, 1896.
- FROS H., *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis. Novum supplementum*, Brussel, 1886.
- GAMS P., *Series episcoporum ecclesiae catholicae*, Regensburg, 1873/1886 (Graz, 1957³).
- GERZAGUET J.-P., *Index nominum*, in: ID. (uitg.), *Les chartes de l'abbaye d'Anchin (1079-1201)*, Turnhout, 2005, blz. 399-510.
- GOETSCHALCKX P., *Index archivarum der abdij van Tongerlo*, in *Bijdragen tot de geschiedenis bijzonderlijk van het aloude hertogdom Brabant*, dl. VI, 1907, blz. 368-402.
- GRAESSE J., BENEDICT [F.], PLECHL H. en S.-CH., *Orbis latinus. Lexikon lateinischer geographischer Namen des Mittelalters und der Neuzeit*, dl. I, Bruns-
wijk, 1972⁵.
- GROTEFEND H. en ULRICH TH., *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mit-
telalters und der Neuzeit*, Hannover, 1971¹¹.
- [GUYOT E. (ed.)], *Dictionnaire des communes de Belgique*, Brussel, 1951.
- [GUYOT E. (ed.)], *Dictionnaire des communes de Belgique. Woordenboek der
Belgische gemeenten. Lexikon der Gemeinden Belgiens. Dictionary of the
Municipalities of Belgium*, Brussel, 1997.
- GUYOTJEANNIN O. en TOCK B.-M., "Mos presentis patrie". *Les styles de chan-
gement du millésime dans les actes français (XIe-XVIe siècle)*, in *Bibliothèque
de l'École des chartes*, dl. CLVII, 1999, blz. 41-109.
- GYSSELING M., *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg,
Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, dln. I-II, s.l., 1960.
- HABEL E. en GRÖBEL F., *Mittelateinisches Glossar*, Paderborn, 1931.
- HAGENMEYER J., *Chronologie de la première croisade (1094-1100)*, Parijs, 1902
(Hildesheim-New York, 1973²).
- HANKS P. en HODGES F., *A Concise Dictionary of First Names*, Oxford-New
York, 1997².
- HARBAVILLE L.-F., *Mémorial historique et archéologique du département du Pas-
de-Calais*, dl. I, Atrecht, 1842.
- HÉLIN M., *Index scriptorum operumque Latino-Belgicorum medii aevi*, in *Archi-
vum latinitatis medii aevi*, dl. VIII, 1933, blz. 77-163 (overdruk met eigen
paginerings: Parijs, 1933).
- HERBILLON J., *Les noms des communes de la Wallonie*, Brussel, 1986.
- HERBILLON J. en GERMAIN J., *Dictionnaire des noms de famille en Belgique
romane et dans les régions limitrophes (Flandre, France du Nord, Luxem-
bourg)*, dl. I, Brussel, 1996.
- HODEVAERE CH., *Le dépôt des archives de l'état à Mons. Aperçu des collections*,
in *Revue des bibliothèques et archives de Belgique*, dl. II, 1904, blz. 268-295.
- HOEFER F. (dir.), *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés
jusqu'à nos jours*, dl. XXV, Parijs, 1858.

- ISTITUTO STORICO ITALIANO PER IL MEDIO EVO, *Repertorium fontium historiae medii aevi*, dl. V, Rome, 1984.
- JAFFÉ PH., LOEWENFELD S., KALTENBRUNNER F. en EWALD P., *Regesta pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*, dl. I: A S. Petro ad MCXLIII, Leipzig, 1885² (Graz, 1956³).
- JOURDAIN A. en VAN STALLE L., *Dictionnaire encyclopédique de géographie historique du royaume de Belgique*, dl. I, Brussel, 1895.
- KERVYN DE LETTENHOVE [J.], *Table analytique des noms historiques*, in: Id. (uitg.), *Oeuvres de Froissart*, dl. XX, Brussel, 1875.
- [KOYEN M.], *De abdij van Tongerlo in schrift en beeld*, [Brussel], 1966.
- KOYEN M., *Kapittels te Kamerijk-Atrecht (1012-1076)*, in: Id., *De prae-gregoriaanse hervorming te Kamerijk (1012-1067)*, Tongerlo, 1953, blz. 193-228.
- KUPPER J.-L., *Leodium (Liège/Luik), antea Traiectum (Maastricht), antea Tungris (Tongeren/Tongres)*, in *Series episcoporum ecclesiae catholicae occidentalis ab initio usque ad annum MCXCVIII*, dl. V-1: *Archiepiscopatus Coloniensis*, Stuttgart, 1982, blz. 43-83.
- LAGNEAU PH. en ARBULEAU J., *Dictionnaire des noms de famille et des prénoms*, Vernoy, 1980.
- LARUE R. en VINCENT G., *Clavis scriptorum Graecorum et Latinorum*, dln. II-III, Trois-Rivières, 1985.
- LEBEL P. en ROSTAING CH., *Les noms de personnes en France*, Parijs, 1974⁷.
- LEDUQUE A., *Recherches topo-historiques sur l'Atrébatie* [doctoraatsproefschrift; gepolykopieerd], Rijsel, 1966.
- [LEFÈVRE PL.], *Essai de bibliographie de saint Norbert*, in: L. GOOVAERTS, *Écrivains, artistes et savants de l'Ordre de Prémontré. Dictionnaire bio-bibliographique*, dl. IV-4, Brussel, 1917, blz. 367-383.
- LE GLAY A., *Catalogue descriptif et raisonné des manuscrits de la bibliothèque de Cambrai*, Kamerijk, 1831.
- LE GLAY [A.], *Glossaire topographique de l'ancien Cambrésis*, Kamerijk, 1849.
- LEINSLE U., *Analecta Praemonstratensia. Index generalis tomorum XLIV (1968) – LXXV (1999)*, Averbode (Scherpenheuvel-Zichem), 2002.
- LEMAÎTRE J.-L., *Répertoire des documents nécrologiques français*, dl. II, Parijs, 1980.
- LIETZMANN H. en ALAND K., *Zeitrechnung der römischen Kaiserzeit, des Mittelalters und der Neuzeit für die Jahre 1-2000 nach Christus*, Berlijn, 1956³.
- LOCK P., *The Roudledge Companion to the Crusades*, Londen-New York, 2006.
- LOUANT A. (dir.), *Dictionnaire historique et géographique des communes du Hainaut*, dl. I, Bergen- Frameries, 1940.
- MALLEZ H. (ed.), *Plan de la ville de Cambrai*, Kamerijk, 1957.
- MANNIER E., *Études étymologiques, historiques et comparatives sur les noms des villes, bourgs et villages du département du Nord*, Parijs, 1861.
- MARTIN CH., *The Record Interpreter*, Hildesheim, 1969³.

- McCORMICK M. en FRANSEN P. (ass.), *Index scriptorum operumque Latino-Belgicorum medii aevi*, dl. III-1: XIIe siècle. *Œuvres hagiographiques*, Brussel, 1977.
- [MENCHE] DE LOISNE [A.], *Dictionnaire topographique du département du Pas-de-Calais*, Parijs, 1907.
- MICHAUX A.-J., *Notice historique sur les circonscriptions ecclésiastiques, anciennes et modernes, du diocèse de Cambrai, Avesnes-Valencijn*, 1867.
- [MICHEL A. (ed.)], *Dictionnaire national des communes de France*, Parijs, 1997.
- MICHEL É., *Abbayes et monastères de Belgique*, Brussel-Parijs, 1923.
- MOLINIER A., *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements*, dl. XVII: Cambrai, Parijs, 1891.
- MOLINIER A., *Les obituaires français au moyen âge*, Parijs, 1890.
- MOLINIER A., *Les sources de l'histoire de France des origines aux guerres d'Italie*, dl. II, Parijs, 1902 (New York, 1964²).
- MONACHI ABBATIAE PONTIFICIAE SANCTI HIERONYMI IN URBE, *Biblia sacra iuxta Latinam vulgatam versionem ad codicum fidem iussu Pii pp. XII edita*, dl. X: *Liber psalmorum ex recensione sancti Hieronymi*, Rome, 1953.
- MORBY J., *Dynasties of the World. A Chronological and Genealogical Handbook*, Oxford, 2002.
- MORLET M.-TH., *Dictionnaire étymologique des noms de famille*, Parijs, 1991².
- MORLET M.-TH., *Les noms de personne sur le territoire de l'ancienne Gaule du VIe au XIIe siècle*, dl. I: *Les noms issus du germanique continental et les créations gallo-germaniques*, Parijs, 1971.
- MORLET M.-TH., *Répertoire des noms de personne en Haute Picardie*, in *Étude d'anthroponymie picarde. Les noms de personne en Haute Picardie aux XIIIe, XIVe, XVe siècles*, Parijs, 1967, blz. 279-465.
- MOURRE M., *Dictionnaire encyclopédique d'histoire*, dl. [IV], Parijs, 1986².
- MUZERELLE D., GRAND G., LANOË G. en PEYRAFORT M., *Manuscrits datés des bibliothèques de France*, dl. I: Cambrai, Parijs, 2000.
- NIERMEYER J.-F. en VAN DE KIEFT C., *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden, 1954/1976.
- PALAZZINI P. (dir.), *Dizionario dei concili*, dl. IV, Rome, 1966.
- PERTZ G., *Handschriften-Verzeichnisse*, in *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, dl. VIII, 1843 (1979²), blz. 284-860.
- PIÉTRESSON DE SAINT-AUBIN P., *Archives départementales du Nord. Répertoire numérique. Série G*, dl. II-1, Rijsel, 1968; dl. II-2, *Index alphabétique*, Rijsel, 1971.
- [PIÉTRESSON] DE SAINT-AUBIN P., *Les cartulaires de l'église de Cambrai*, in *Revue du Nord*, dl. XL, 1958, blz. 363-373.
- POTTHAST A., *Bibliotheca historica medii aevi. Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters bis 1500*, dln. I-II, Berlijn, 1896² (Graz, 1957³).

- POUMON É., *Abbayes de Belgique*, Brussel, 1954.
- RELIGIEUX BÉNÉDICTINS DE LA CONGRÉGATION DE S. MAUR, *Histoire littéraire de la France*, dl. IX: *Qui comprend le commencement du douzième siècle de l'Église*, Parijs, 1750; uitg. P. PARIS, dl. X: *Qui comprend la suite du douzième siècle de l'Église jusqu'à l'an 1124*, Parijs, 1868².
- ROBERT U., *Inventaire des cartulaires conservés dans les bibliothèques de Paris et aux archives nationales*, Paris, 1878.
- ROLAND C.-G., *Toponymie namuroise*, Namen, 1899.
- ROSS M., *Rulers and Governments of the World*, dl. I, Londen-New York, 1978.
- SCHOOLMEESTERS É., *Tableau des archidiacres du diocèse de Liège pendant le XIIe siècle*, in *Leodium. Chronique mensuelle de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, dl. III, 1904, blz. 140-143.
- SOCII BOLLANDIANI, *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis*, dln. I-II, Brussel, 1899-1901 (1949²).
- STEIN H., *Bibliographie générale des cartulaires français ou relatifs à l'histoire de France*, Parijs, 1907 (Nendeln, 1967²).
- STRUBBE E. en VOET L., *De chronologie van de middeleeuwen en de moderne tijden in de Nederlanden*, Antwerpen-Amsterdam, 1960 (Brussel, 1991²).
- TANET CH. en HORDÉ T., *Dictionnaire des prénoms*, Parijs, 2000.
- VAN DEN HURK A., *Analecta Praemonstratensia. Tabulae generales tomorum I* (1925) – XLIII (1967), Averbode, 1968.
- VAN DEN NIEUWENHUIZEN J., *De archieven van het Onze-Lieve-Vrouw kapittel te Antwerpen (1124-1801) in het kathedraal en diocesaan archief* [gepolykopyeerd], Antwerpen, 1969.
- VAN DER SCHAAR J., *Woordenboek van voornamen. Inventarisatie van de doopen roepnamen met hun etymologie*, Utrecht-Antwerpen, 1970.
- VAN DER SCHAAR J., GERRITZEN D. en BERNS J., *Spectrum voornamenboek*, Utrecht, 1992.
- VAN ERMEN E., *Het bisdom Kamerijk in 1092*, in *Villes et campagnes au moyen âge. Mélanges Georges Despy*, Luik, 1991, blz. 734 (kaart).
- VAN MINGROOT E., *De bisschoppelijke kanselarij te Kamerijk, 1057-1130* [doctoraatsproefschrift; gestencild], dl. IV: *Bijlagen*, Leuven, 1969.
- VAN MINGROOT E., *Liste provisoire des actes des évêques de Cambrai de 1031 à 1130*, in *Serta devota in memoriam Guillelmi Lourdaux. Pars posterior: Cultura mediaevalis*, Leuven, 1995, blz. 13-55.
- VANNÉRUS J., *Inventaire des archives de l'abbaye de Saint-Michel à Anvers reposant aux Archives de l'état en cette ville*, Leuven, 1913.
- VAN WAEFELGHEM R., *Répertoire des sources imprimées et manuscrites relatives à l'histoire et à la liturgie des monastères de l'Ordre de Prémontré*, Brussel, 1930.
- WAUTERS A., *Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique*, dl. VII-1, Brussel, 1885.

WYMANS G., *Inventaire des archives de l'abbaye de Saint-Feuillien du Roelux*, Brussel, 1975.

[], *Guide des rues de Belgique. Stratenatlas van België*, Antwerpen, 1999², Namur-Namen, kaartblad 59 (Fosses-la-Ville).

[], *La diplomatie française du haut moyen âge. Inventaire des chartes originales antérieures à 1121 conservées en France*, dln. I-II, Turnhout, 2001.

[], *Thesaurus diplomaticus* [cd-rom], Turnhout, 1997.

Woord van dank

Ik stel er prijs op Kan. H. Janssens O.Praem. en Kan. S. Henkes O.Praem., respectievelijk archivaris en bibliothecaris van de abdij Averbode, en voorts Prelaat Th. Secuianu O.Praem. (abdij Frigolet), Pater Dr. L. Hortskötter O.Praem. (abdij Hamborn) en Kan. H. van Bavel O.Praem. (abdij Berne), te danken voor de bibliografische faciliteiten die mij – met name door het ter beschikking stellen van een aantal kostbare werken – verleend werden, en die het voltooiën van de heuristiek in belangrijke mate vergemakkelijkt hebben. Voor het opsporen en aantrekken van nog een aantal zeldzame werken heb ik daarnaast een beroep mogen doen op de know-how van de dienst Interbibliothecair Leenverkeer (de heren R. De Groot en S. Derouck) van de Universiteitsbibliotheek te Leuven.

Kan. H. Janssens, zelf alumnus van de Afdeling “Geschiedenis van de middeleeuwen” van de Katholieke Universiteit Leuven, ben ik bovendien erkentelijk voor de herhaalde, en keer op keer verhelderende, werkvergaderingen. Respectievelijk voor de hiernavolgende Franse en de Engelse vertaling van de samenvatting van voorliggend fascikel (§1-10) en van de vooruitblik op het vervolg van de bijdrage (§11-26), ben ik dan weer dank verschuldigd aan Prior Chr. Monsieur O.Praem. (priorij Bois-Seigneur-Isaac) en aan Kan. Dr. A.J. Gribbin O.Praem. (abdij Tongerlo); eventuele grammaticale of syntactische onvolkomenheden vallen volledig te mijnen laste.

Tenslotte neem ik de gelegenheid te baat om de Historische commissie van de Orde van Prémontré en haar voorzitter, Prof. DDr. U. Leinsle O.Praem. (abdij Schlägl en universiteit Regensburg), mijn erkentelijkheid te betuigen voor het opnemen van deze kopij in de *Analecta Praemonstratensia*.

Summary

It has repeatedly been stated that Hugh of Fosses (of Cambrai, of Prémontré), companion and collaborator of Norbert of Gennepe from the early days – and thus closely involved with the early development of the Premonstratensian Order – was unjustly neglected in both narrative sources and historical literature. In general he only appears there in the shadow of the order's founder, at least until his nomination as abbot. The purpose of this study therefore, is to learn more about the life of the younger Hugh, and, as far as possible, to follow the course of his life until he finally entered Prémontré.

(§1) Taking account explicitly of the achievements of historical research to date, the starting point has been the stereotypical image in which Hugh's youth is traditionally portrayed: born at Fosse(s) in the prince-bishopric of Liège in or about 1093 (1085/90 according to a more recent estimation), in a wealthy, possibly noble family, Hugh apparently entered the local chapter of Saint-Foillan, where he was educated, and presumably received priestly ordination; further studies in Liège or Gembloux remain uncertain. According to hagiographical sources he was nevertheless in the service of the bishop of Cambrai, when his name was first mentioned at Valenciennes on 26 March 1119. We will attempt to verify and supplement this hazy image, but it must be indicated from the beginning that the full evidential value of some of the new or revised components of Hugh's career is only arrived at in the final conclusion of this article.

(§2) Looking back in time, at Fosses-la-Ville, we came, so we think, across Hugh (without a surname) as a tonsured canon-oblate on a list of clerics of Saint-Foillan from the last quarter of the eleventh century. We consequently established the year of his birth (c.1087) and his entry in that secular chapter (c.1095) and we "visualised" his daily existence in the collegiate church – in course of reconstruction – and in the canonical precinct of Fosses. We found him there under the tutelage of cantor Hillin, a scholar of Sigebert of Gembloux, and, in a period of growing animosity between the imperial outlook of Liège and the Gregorian reform movement, serving under four successive provosts of the chapter.

(§3) Crossing over to Cambrai, we could ascertain from the 'job description' of his chaplaincy under the local Bishop Burchard of Aachen, that Hugh, in 1119, had received only ordination to the subdiaconate, and that he must have been a canon in the cathedral chapter of Our Lady. In addition to his ceremonial and auxiliary tasks, occasionally he must have functioned in the episcopal chancery, like the eight other members of the chapel college. A tentative link can be made on chronological grounds with the chancery-notary "BurA", who drafted and wrote some deeds for the Benedictine abbeys of Anchin and Saint-Nicolas-aux-Bois.

(§4) With the intention of making further inroads in this study, in order to have a provisional chronological table at one's disposal, it was necessary to compare the information from Cambrai, of a prosopographical nature, with the biographical and chronographical co-ordinates from Norbertine hagiographical sources, and to test, once more, the trustworthiness of these dates of reference for the period 1119-1121, with the help of existing literature.

(§5) With that chronological framework as the background, it was then possible to make a careful consultation of the twelfth-century obituary from the cathedral chapter of Cambrai. In order to use this source for the current study, we were, in the absence of preliminary studies, compelled to carry out previously the source-criticism of origin, as regards stratification, time of composition – for the primary text, between June 1116 and January 1126 – and authorship. Due to the frequency of the name "Hugh", especially around the cathedral of Cambrai, we had to take into consideration ten clerics with that forename, to see who is likely to have been Hugh of Fosses. These same individuals could also be traced in a list of benefactors of Cambrai cathedral – dependent on the obituary – from c.1190; in addition we shall meet five other candidates in the course of this study.

(§6) Focussing on all these candidates, we have next drawn upon a matriculation register from the cathedral chapter of Cambrai. We have dated this roll between 1116-1124/26 after a time-consuming dating procedure, mainly based on the enrolment of Radward, chaplain to the emperor and canon in the chapters of Antwerp and Cambrai, known from the foundation story of St. Michael's Abbey, Antwerp. We found there, in the column of subdeacons, three Hugh's: *Hugo A*, *Hugo M* and lastly *Hugo S*, to whom we have assigned – with caveats – the locative surname *de Sarto* or *Sartensis*. The latter, who is of particular interest for us, was, according to the aforesaid list of canons, also an active member of the famous cathedral choir.

(§7) In order to verify this evidence, we eventually called upon the allographic signatures of a large section of charters from the bishops of Cambrai from 1100 to 1133. It was established that the delegation of members of the cathedral chapter was changed very frequently, and that one or two canons with the name of "Hugo" regularly appeared as witnesses. It is apparent that over the passage of time – when taking statistics into account – in one of the three occurrences of the name, the signer must have been the Hugh we are searching for. Before 1121, in fact only on one occasion do all three of our candidates appear collectively, namely in a charter for the Benedictine abbey of Saint-Ghislain, exactly in the spring of 1119: one of them must certainly have been Hugh of 'Fosses'. We can conclude from this that our search must be confined to the three selected incumbents.

(§8-9) By an unavoidable process of elimination, we thereupon have identified two of Hugh's putative confrères: canon Hugh Abbas (Hugh A. – initially the foremost nominee for the current investigation) and, after laborious research, canon Hugh of Morchies (Hugh M.), whom we have both already encountered in the obituary, and incognito in the matriculation register of the cathedral chapter. Consequently, the way was at last made free for identifying Hugh of Fosses himself.

(§10) The third canon, Hugh S., must therefore have been Hugh of "Fosses". Taking account of his personal contacts with the cathedral dean Erlebold I († December 24/25, 1117), highly esteemed by Guibert of Nogent, and with the lineage of the Erleboldi or Erlebaud of Cantaing-Cantigneul – combined with his personal problems of a familial and financial nature from 1119-1121, attested in the *Vitae* of St. Norbert – we believe that he can be recognized in a notice from the obituary. This mentions a cathedral canon, by the name of Hugh, who conferred upon the cathedral chapter a share of the revenue of a seignorial mill – probably obtained from the estate of the dean – at Cantigneul, in the vicinity of the episcopal city, expressly for the foundation of an annual commemoration for the deceased members of his family: his father (Roger), brother and nephew.

It is absolutely necessary that the new data thus far obtained on the person of Bl. Hugh be further explored, checked, underpinned, and put into context. It is therefore our intention to examine when, and the precise circumstances in which Hugh arrived at Cambrai (§11); if, indeed, he had been active as a part-time scribe in the episcopal chancery (§12); how the providential meeting with Norbert at Valenciennes features in his assignment as episcopal chaplain (§13); if, and

at what stage he had really received holy orders in this period (§14); what his personal social environment and circle of acquaintances at Cambrai was like (§15). Next we intend to reconstruct, as much as possible, from Hugh's standpoint, his missionary journey of 1119 at the side of Norbert of Gennepe, until their arrival at Rheims (§16); to probe the circumstances and the duration of his return to Cambrai in 1119-1121 (§17); to go deeper into the foundation charter of the abbey of Floreffe from 1121 (§18), and into the role of Hugh, probably now as an archchaplain, in the genesis of that important document (§19); to reinterpret the well-known description of his native district in the *Vita A Norberti* (§20) and to outline its relationship to Floreffe and Namur (§21); to define the part taken by Hugh in the crucial decisions made by Norbert in this period (§22); to ascertain how he gradually entered Prémontré in 1121-1123 and was appointed prior there (§23); to return intentionally to the city of Cambrai, once again, on the occasion of the fire disaster of 1123, which St. Norbert "extinguished" (§24); and to determine if and how Prior Hugh intervened in the foundation of the oldest Premonstratensian abbeys in the diocese of Cambrai (§25).

By summarizing this complex investigation and judiciously combining the – sometimes surprising – results of the inquiry, we shall attempt, in conclusion, to sketch a new profile of the young Hugh (*filius Rogeri*?) of "Fosses" (§26). At the same time we shall strive to complete, and occasionally to adapt, the early history of the Order of Prémontré by better distinguishing Hugh's role in this regard.

Résumé

A plusieurs reprises, il a été constaté que Hugues de Fosses (de Cambrai, de Prémontré) a été injustement négligé aussi bien dans les sources narratives que dans la littérature historique. Hugues, compagnon et collaborateur de la première heure de Norbert de Gennepe, fut à ce titre très impliqué dans les premiers développements de l'Ordre de Prémontré. Or, au moins jusqu'à sa nomination abbatiale, il n'est mentionné que dans l'ombre du fondateur de l'Ordre. Cette étude vise à mieux connaître le jeune Hugues et à suivre le mieux possible son itinéraire jusqu'à son entrée définitive à Prémontré.

(§1) Afin de valoriser les acquis de la recherche historique menée jusqu'à ce jour, nous prenons pour point de départ l'image stéréotype véhiculée au sujet de sa jeunesse: Hugues est né à Fosse ou Fosses en principauté de Liège, en ou vers 1093 (selon une hypothèse plus récente: 1085/90), dans une famille aisée, peut-être noble. Il entre au chapitre local de Saint-Feuillen, et il reçoit sa formation ainsi que probablement l'ordination presbytérale (des études ultérieures à Liège ou Gembloux restant incertaines). Hugues est mentionné pour la première fois *nominatim* dans les sources hagiographiques le 26 mars 1119 à Valenciennes, au service de l'évêque de Cambrai. Nous tentons de vérifier et de compléter cette image floue (il convient de remarquer dès le départ que certains éléments neufs ou révisés ne prendront toute leur force que dans la conclusion finale).

(§2) Remontant dans le temps, nous pensons avoir trouvé Hugues à Fosses-la-Ville, bien que sans nom de famille, en tant que chanoine-oblat tonsuré dans une

liste des membres de Saint-Feuillen datant du dernier quart du onzième siècle. A partir de cette donnée, nous situons son année de naissance vers 1087 et son entrée au chapitre séculier vers 1095. Nous “visualisons” son quotidien dans la “ville des chanoines” et dans la collégiale de Fosses en reconstruction. Hugues est alors élève du chantré Hillin, de l’école de Sigebert de Gembloux, et en service sous quatre prévôts consécutifs du chapitre à une époque d’animosité grandissante entre la mouvance impériale liégeoise et les tenants de la réforme grégorienne.

(§3) Passant à Cambrai, la description théorique de sa fonction de chapelain auprès de l’évêque du lieu, Burchard d’Aix-la-Chapelle, nous permet de déduire qu’à cette époque, dans le courant de l’année 1119, Hugues ne peut qu’avoir été ordonné sous-diacre et qu’il est chanoine du chapitre de la cathédrale Notre-Dame. Outre ses fonctions cérémonielles d’assistance, il a normalement été, comme les huit autres membres du collège des chapelains, collaborateur occasionnel de la chancellerie épiscopale. Les données chronologiques permettent de faire un lien prudent avec le notaire “BurA” qui a rédigé et mis au net des chartes pour les abbayes bénédictines d’Anchin et de Saint-Nicolas-au-Bois.

(§4) Afin de disposer d’un tableau chronologique provisoire en vue de l’étape suivante de la recherche, il est nécessaire de confronter ces informations cambrésiennes de type prosopographique aux coordonnées biographiques et chronographiques des sources hagiographiques prémontrées. De plus, il convient également de vérifier encore une fois la valeur testimoniale de ces dates de référence sur les années 1119-1121 à l’aide de la littérature existante.

(§5) Sur l’arrière-fond de ce cadre chronologique, il est possible de consulter maintenant de manière ciblée l’obituaire du 12e siècle du chapitre cambrésien. (Les études préliminaires faisant défaut, nous nous sommes vu dans l’obligation de procéder à l’examen critique de la stratification, de l’époque d’origine – pour le texte de base : entre juin 1116 et janvier 1126 – et des auteurs, afin de rendre cette source utilisable pour l’examen en cours). Vu la parution fréquente du nom de Hugues autour de la cathédrale de Cambrai, dans le livre d’anniversaires une dizaine de clercs portant ce nom sont à prendre en considération. Ces mêmes candidats ont également pu être tracés dans la liste des donateurs de la cathédrale cambrésienne, dépendant de l’obituaire et datant d’environ 1190 (nous rencontrerons cinq autres possibles candidats durant notre étude).

(§6) Considérant ces candidatures, nous étudions une matricule du chapitre cathédral de Cambrai, qu’auparavant nous avons datée – grâce à une procédure de datation concentrée principalement sur l’immatriculation du chapelain aulique et chanoine anverso-cambrésien Raduard (connu de l’histoire des origines de l’abbaye Saint-Michel d’Anvers) – en 1116-1124/26. La colonne des sous-diacres mentionne trois Hugues : *Hugo A*, *Hugo M* et enfin *Hugo S*, à qui nous attribuons sous réserve le nom d’origine *de Sarto* ou *Sartensis*. Ce dernier, qui nous intéresse particulièrement, a d’ailleurs été, d’après la liste susdite des chanoines, un membre actif de la fameuse chorale de la cathédrale.

(§7) En guise de vérification, nous appelons finalement en aide les signatures allographiques d’une longue liste de chartes épiscopales cambrésiennes, datant de 1100 à 1133. Nous y constatons que la délégation du chapitre cathédral est com-

posée de manière très variable et que régulièrement un ou deux chanoines portant le nom "Hugo" y apparaissent (au fil du temps, un sur trois devrait être, statistiquement parlant, le Hugues que nous cherchons). Or, les trois titulaires portant ce nom avant 1121 ne signent conjointement qu'une seule fois, dans une charte pour l'abbaye bénédictine de Saint-Ghislain, précisément au printemps 1119: un des trois doit nécessairement avoir été Hugues de "Fosses". Nous pouvons donc limiter définitivement notre recherche aux trois candidats mentionnés.

(§8-9) Etant obligés de travailler par élimination, nous identifions ensuite ses deux collègues, c'est-à-dire le chanoine Hugues Abbas (Hughes A.; initialement, il était pourtant le candidat le plus évident) et, après de longues recherches, le chanoine Hugues de Morchies (Hughes M.), que nous avons déjà rencontré tous les deux dans l'obituaire et incognito dans la matricule du chapitre cathédral. La voie était ainsi ouverte pour Hugues de "Fosses" lui-même.

(§10) Le troisième chanoine, Hugues S., doit donc avoir été Hugues de "Fosses". Considérant ses contacts personnels avec le doyen du chapitre, Erlebold ou Erlebaud Ier (décédé le 24/25 décembre 1117), loué par Guibert de Nogent, et avec la maison des Erlebaud de Cantaing-Cantigneul, et combinant cette information avec ses problèmes privés, attestés par les *vitae* de St. Norbert, d'ordre familial et financier des années 1119-1121, nous estimons le reconnaître dans une notice de l'obituaire, où un chanoine capitulaire indéfini, appelé Hugues, cède à Cantigneul (dans les environs de la ville épiscopale) une quote-part des revenus d'un moulin banal, probablement acquise de l'héritage du doyen, pour la fondation d'un service annuel pour les membres défunts de sa famille (son père Roger, son frère et un cousin).

Toutes les données nouvelles, rassemblées jusqu'à présent sur la personne du Bx. Hugues doivent toutefois être nécessairement approfondies, vérifiées, étayées et encadrées. Notre projet est donc d'étudier le moment et les circonstances de l'arrivée d'Hugues à Cambrai (§11), de contrôler s'il a réellement été partiellement actif comme scripteur de la chancellerie épiscopale (§12), d'examiner comment la rencontre providentielle avec Norbert à Valenciennes se situe dans le cadre de sa fonction de chapelain de l'évêque (§13), quel était durant cette période le degré de son ordre (et éventuellement les dates d'ordination) (§14), et quels étaient son entourage et son cercle de connaissances à Cambrai (§15). Ensuite, nous tenterons de reconstituer le mieux possible, du point de vue de Hugues, l'expédition missionnaire de 1119 aux côtés de Norbert de Gennep, et ce, jusqu'à Reims (§16), nous sonderons les circonstances et la durée précise de son retour à Cambrai en 1119-1121 (§17), et nous nous approfondirons dans la charte de fondation de l'abbaye de Floreffe de 1121 (§18) et dans le rôle éventuel de l'archichapelain (?) Hugues dans la genèse de cet important document (§19). Nous tâcherons également de réinterpréter la célèbre description de sa région natale "liégeoise" (en termes du Moyen Âge) que l'on trouve dans la *Vita A Norberti* (§20), de préciser la relation à Floreffe, en terre namuroise (§21), et de déterminer la part tenue par Hugues dans les décisions cruciales de cette période (§22). Nous chercherons à savoir comment et quand il est entré à Prémontré et quand il en devint le prieur (§23). Nous retournerons délibérément en 1123 à

Cambrai, à l'occasion de la catastrophe incendiaire "éteinte" par Norbert (§24). Enfin, nous tenterons de définir si et comment Hugues, devenu prieur, est intervenu dans les premières fondations prémontrées du diocèse de Cambrai (§25).

Au moyen d'un aperçu de ce processus de recherche compliqué et d'un agencement judicieux des résultats parfois surprenants de cette enquête, nous tenterons finalement de tracer un nouveau profil du jeune Hugues (*filius Rogeri*?) de "Fosses" (§26). En même temps, nous essayerons de compléter l'histoire des origines de l'Ordre de Prémontré et de la nuancer, ça et là, quant au rôle tenu par Hugues dans ces événements.

Chronicon

GENERALIA

S. Norbertus

1. — Ludger HORSTKÖTTER, *Die Reliquien des heiligen Norbert im Dom zu Xanten. Ein Beitrag zur Geschichte der Norbertverehrung in Xanten*, in: *Xantener Vorträge. Zur Geschichte des Niederrheins*, Duisburg-Essen 2007, S. 205-234. (L.H.)

S. Hermannus Joseph

2. — Helmut J. KIRFEL, *Der heilige Chorherr Hermann Josef von Steinfeld. Sein Leben und seine Verehrung auf dem Hintergrund der Steinfeld-Geschichte*, in: *Geschichte des Bistums Aachen*, Beiheft 4: *Heilige im Bistum Aachen*, hrsg. vom Geschichtsverein für das Bistum Aachen, Neustadt a. d. Aisch 2005, S. 81-263. (L.H.)

Spiritualitas

3. — *Norbert and Early Norbertine Spirituality*, selected and introduced by Theodore J. ANTRY, o.praem., and Carol NEEL, Preface by Andrew D. CIFERNI, o.praem., New York-Mahwah, Paulist Press, 2007, "The Classics of Western Spirituality". ISBN 978-0-8091-4468-6; ISBN 978-0-8091-0577-9. pp. 305.

In his Preface, Fr. Andrew Ciferni writes about the religious studies prepared before and after the Second Vatican Council: "The discovery of lost or neglected fundamental texts, translation of ancient sources and research made available in publications dedicated to the spiritual heritage of religious orders facilitated this renewal of the vowed life and continues in our own times." The present book must be understood as a contribution to fill the lacuna of knowledge about the Canons Regular of Prémontré in the United States and in the other English speaking countries.

After an Introduction (p. 1-18) where the historic and spiritual context of the Order's foundation and early development are presented, a series of texts with notes is published in English. Every author is preceded by a large historical and spiritual introduction, proposed to facilitate the understanding of the selected texts.

The following texts or excerpts of texts are published: ANSELM OF HAVELBERG, *Apologetic Letter* (p. 29-62); HERMANN OF TOURNAI, *Miracles of St. Mary of Laon* (p. 63-84); *Life of Godfrey of Cappenberg* (p. 85-119); *The Hagiography of Norbert, The A and B Lives* (p. 121-191);

PHILIP OF HARVENGT, *On the Knowledge of Clerics* (p. 193-217); PHILIP OF HARVENGT, *Life of Oda* (p. 219-242).

Concluding their Foreword, the curators of the book dedicate this work "to the young people of the Norbertine Order in the hope that it may foster their vocations. We hope that the spirit of St. Norbert, who comes to life in the writings of his followers, may inspire them also to greater dedication and holiness of life, thereby rekindling for the modern world the vibrancy of his and his disciples' twelfth-century spirituality". (B.A)

Paræciae incorporatae

4. — Ignác Antonín HRDINA, *Kongregace pro klérus k incorporaci far-ností řeholním společností* (Die Kongregation für den Klerus zur Inkorporation der Pfarren durch Ordensinstitute), in: *Bibliotheca Strahoviensis* 8-9 (2007), S. 107-112 befasst sich mit den generellen Regelungen und der Situation in der Tschechischen Republik im besonderen. (U.G.L.)

PARTICULARIA

Abbecourt

5. — L'active association «Histoire d'Orgeval» (Orgeval est la commune des Yvelines (78) où se trouve l'ancienne abbaye d'Abbecourt) publie depuis 1996 un bulletin annuel où il est souvent question de l'abbaye d'Abbecourt. Le dernier bulletin (n° 12, 2007) contient une longue étude de Mmes Fabienne Duval et Jeannine Hubert intitulée «La ferme des Bergeries» (p. 43-82) qui étudie l'histoire – des origines à nos jours – d'une des quatre fermes de l'ancienne abbaye. L'étude comporte la publication de nombreux documents puisés au fonds conservé aux archives départementales des Yvelines (A.D. Yvelines, 46 H).

La liste des publications de cette Association est disponible sur le site internet: historgeval.free.fr. (D.M.D.)

Adelberg

6. — *Hohenstaufen/Helfenstein*. Historisches Jahrbuch für den Kreis Göppingen, Band 15 (2005). Darin S. 9-38: Konrad PLIENINGER, *Kloster Adelberg und seine Mühlen (12.-16. Jahrhundert)*, und S. 39-56: Bernhard THEIL, *Klosterschulen im Herzogtum Württemberg. Beobachtungen vor allem am Beispiel von Adelberg*. Beide Artikel sind bebildert. Der zweite Beitrag bezieht sich auf die Zeit nach der evangelische Reformation von vor 1550 bis 1630. (L.H.)

7. — Walter ZIEGLER, *Der Wechsel im Kanzleramt unter Philipp von Schwaben 1202*, in: *Archiv für Diplomatik*, 53. Band (2007), S. 205-212.

Es geht um eine Neudatierung einer nur abschriftlich überlieferten Adelberger Urkunde Philipps von Schwaben über ein Salzprivileg in Schwäbisch Hall. Das Dokument wird nun in das Jahr 1202 datiert statt bisher in das Jahr 1200. (L.H.)

Altenberg an der Lahn

8. — Dieter GROBMANN (†), Ulrich GROBMANN (Bearb.), *Altenberg an der Lahn*. Ehemaliges Prämonstratenserinnenstift St. Maria und Michael. Königsberger Diakonissen-Mutterhaus der Barmherzigkeit, (Schnell und Steiner, Kirchenführer Nr. 1482), 2. neu bearbeitete Auflage, Regensburg 2007. (B. Sch.)

9. — *Elisabeth von Thüringen – eine europäische Heilige*. Katalog- und Aufsatzband, hg. v. Dieter BLUME und Matthias WERNER, Petersberg 2007. Der Aufsatzband enthält S. 229-244 die Studie von Christian SCHUFFELS, „*Beata Gerdrudis, filia sancte Elyzabeth*“. *Gertrud, die Tochter der heiligen Elisabeth, und das Prämonstratenserinnenstift Altenberg an der Lahn*. Manche Aussagen dieses Aufsatzes müssten differenzierter dargestellt werden. (L.H.)

Arnsberg

10. — Mit einem Symposion wurde am 30. September 2007 im Kloster Wedinghausen der neu gestaltete Klosterhof mit einem „Lichthaus“ eröffnet. (L.H.)

Bayern

11. — Karin PRECHT-NUBBAUM, *Zwischen Augsburg und Rom. Der Pollinger Augustiner-Chorherr Eusebius Amort (1692-1775)*. Ein bedeutender Repräsentant katholischer Aufklärung, (Publikationen der Akademie der Augustiner-Chorherren von Windesheim, Bd. 7), Paring 2007, befasst sich S. 600-602 mit dem Plan Amorts für die vier Prälatenorden in Bayern (Benediktiner, Zisterzienser, Augustiner-Chorherren und Prämonstratenser) ein gemeinsames Studium in München einzurichten. (U.G.L.)

Belval

12. — Dans la revue *Les amis du Vieux-Mouzon*, on trouve, au n° 16, 2006, un article de Paul MOTTE, *Trois Mouzonnais peu connus qui méritent de l'être...* dont aux p. 11-13, quelques notations sur Benoît Joseph Colson, 1767-1831. Ce dernier, religieux sous-diacre au moment de la Révolution, devint après la tourmente révolutionnaire succursaliste de Villemonttry (Ardenne), où il mourut. Il figure parmi les souscripteurs des *Annales d'Ivois-Carignan et de Mouzon...*, de Delahaut, éditées en 1822 par l'ancien abbé général L'Ecuy. (X.L.O.)

Berne

13. — Het Heeswijkse exemplaar van de stamboom van de Orde van Prémontré, van 1120 tot 1727, is een zeldzame kopergravure, die alle ca. 700 kloosters uitbeeldt, ontworpen is door de norbertijn Arsène Fasseau van de abdij Thenailles (dép. Aisne) en die gegraveerd en gedrukt is door de gebr. Klauber te Augsburg en opgedragen aan de Duitse keizer Franz I.

De afmeting van de gravure is opvallend groot: de stamboom zelf meet 113 (h.) x 78 (b.) cm en het adres eronder met de legende van de vele attributen, die de 700 schildjes als bladen of vruchten dekken, meet 18 x 78 cm. Voorzien van een passe-partout van 8 cm en een nieuwe, zwarte, geprofileerde lijst van 11 cm meet het enorme plaatwerk 169 x 116 cm.

Slechts enkele exemplaren zijn bewaard. De gravure van Heeswijk is ca. 1840 overgedragen door de kerkhistoricus J.W. Coppens, die onderzoek deed in het archief van Berne, aan abt Nicolaus van den Braak, toen pastoor van Haarsteeg. De gravure geraakte aldus in Heeswijk. Blootgesteld aan vocht en zonlicht en verlijmd op een linnen drager, verweerde en verzuurde het papier. Het geheel werd in 2006-2007 gerestaureerd door de firma Hoogduin-papierrestauratoren te Delft.

Een uitvoerige studie over deze stamboom publiceerde I. VAN SPIL-BEECK, *Iconographie Norbertine*, dl. 2: *Arbre Généalogique de l'Ordre de Prémontré*, Gent, 1895, pp. 37-50, vermeerderd met een alfabetische lijst van de 711 genoemde vestigingen van de Orde van Prémontré, pp. 51-60, overdruk uit *Messenger des sciences historiques ou archives des arts et de la bibliographie de Belgique*, LXIX, 1895. (H.v.B.)

14. — Toen het eerste kerkhof met 63 graven binnen de muren van het abdijcomplex te Heeswijk van abt Van Laarhoven in 1966 vol was, werd besloten een nieuwe begraafplaats te zoeken. Na enige strubbeligen werd in samenspraak met het zusterklooster in Heeswijk een ruimte gevonden op het kerkhof achter de parochiekerk van Heeswijk. Een nadeel van deze fraaie rustplaats was wel de afstand, te voet af te leggen bij ongunstig weer, en de toch weer beperkte ruimte op lange termijn bij de vele sterfgevallen van de religieuzen van Huize Cunera en van de Abdij van Berne, beide gelegen aan de Abdijstraat.

In mei 1986 werd ten westen van het abdijcomplex ruimte genoeg gevonden om weer een eigen kerkhof op eigen terrein te hebben. Het uitgezette grondstuk van 20 x 30 m werd vrijgemaakt van bomen en struiken, met een meter zwarte grond opgehoogd, een thuja-heg rondom werd aangeplant en twee smeedijzeren toegangshekken – een bij het parkeerterrein en het Slotje en een bij het kerkhof – en een groot modern kerkhofkruis werden aan de noordzijde geplaatst. Met het oog op de metertijd te verwachten overbrenging van de 37 graven bij de parochiekerk naar het nieuwe abdijskerkhof werd alvast een grote hardstenen vlakke gedenkplaat aangebracht met al hun namen, inclusief geboorte- en sterfdata.

Op 5 juli 2006 vond de herbegraving plaats. De plechtigheid werd geleid door abt Piet Al, geassisteerd door prior Ward Cortvriendt en bijgewoond door een groep confraters, enige familieleden, belangstellenden en zusters van Huize Cunera, in totaal een 60-tal personen.

Een ruime en degelijke studie over “De Memorie van het Bernse voorgeslacht”, vooral betreffende necrologia en kerkhoven, publiceerde Alph. W. VAN DEN HURK in het tijdschrift *Berne*, 27 (1974), blz. 31-39. (H.v.B.)

Bohemia

15. — Petr VOIT, *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a přibuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století* [= Die Enzyklopädie des Buches. Älterer Buchdruck und verwandte Fächer zwischen der zweiten Hälfte des 15. und dem Anfang des 19. Jahrhunderts], Libri, Praha 2006, 1352 Seiten. Das umfangreiche Werk entstand nach 1990 zuerst als Studententext für Hochschulstudenten. Es wird aber den Forschern des Buchwesens und benachbarter Fächer noch lange Zeit dienen. Es gibt Auskunft über die Entwicklung des tschechischen und auswärtigen Buchdrucks. Man findet hier über 2500 Stichwörter, meist biographische. Die sachlichen Stichwörter beziehen sich auf die Herstellung des Buches, die geographischen auf die Entwicklung der Buchkultur in den böhmischen Ländern und in aller Welt. Eine wichtige Ergänzung bilden viele Illustrationen, dazu das Register sowie das Verzeichnis der Stichwörter und der Fachliteratur. (K.D.)

16. — Karel BERANEK und Věra BERANKOVÁ, *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 Dec. – 1419 Aug. 18)*, tom. V. *Fontes archivi Nationalis, pars I.: Litterae monasteriorum*, fasc. I (1378-1397), Scriptorium, Pragae 2006. In der Editionsreihe der Quellen aus der Zeit des böhmischen Königs Wenzel IV. werden nur jene Urkunden publiziert, die sich im Nationalarchiv in Prag befinden, und zwar sowohl aus den von Kaiser Josef II. aufgehobenen Klöstern als auch aus jenen, die von den Kommunisten im Jahre 1950 liquidiert wurden. Der zweite Teil, der die Jahre 1398 bis 1419 umfasst, soll gegen Ende des Jahres 2007 erscheinen. (K.D.)

Brandenburg

17. — Heinz-Dieter HEIMANN, Klaus NEITMANN, Winfried SCHICH (Hg.), *Brandenburgisches Klosterbuch*, 2 Bände, Verlag be.bra Wissenschaft Berlin 2007, 1104 Seiten, ISBN 3-937233-26-0, Preis: 128,00 Euro. — In Band 1 dieses Handbuches werden drei Prämonstratenser-Stifte in der Stadt Brandenburg/Havel mit Abbildungen, Lageplänen, Grundrissen und Literatur vorgestellt: Das Domkapitel St. Peter und Paul (S. 229ff.), das Stift St. Gotthardt (S. 274ff.) und das Stift St. Marien auf dem Harlungenberg (S. 307ff.). (L.H.)

Brieulles-sur-Meuse

18. — L'Association des vieilles demeures françaises, qui œuvre pour la sauvegarde du patrimoine ancien de la France, signale le fait suivant dans un numéro déjà ancien de sa revue éponyme (2005). La *French heritage society*, qui est une de ses homologues aux Etats-Unis, vient d'accorder un prix en récompense, aux restaurateurs de la façade nord de la résidence prémontrée de Brieulles-sur-Meuse. (X.L.O.)

19. — Jean-François MICHEL, «La résidence prémontrée de Brieulles-sur-Meuse, histoire et renaissance», *Pays Lorrain*, n° 2 (2006) p. 137-140. (B.A.)

Bytom

20. — Jan DRABINA, *Prepozytura premonstratensów w średniowiecznym Bytomiu* (Die Prämonstratenserpropstei im mitteralterlichen Bytom), in: Jerzy RAJMAN (red.), *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej* (Siehe Nr. 51), S. 171-182. (U.G.L.)

Chaumont-la-Piscine

21. — Robert BRONCHART, «Les prémontrés à Oignies en Thiérache», *Ardenne wallonne*, cahier 105 (2006) p. 43-45. (B.A.)

Chotěšov

22. — Die im Staatsarchiv Prag befindlichen Urkunden der Frauenkanonie Chotěšov sind digitalisiert abrufbar unter www.monasterium.net im Bestand: NCAR Národní archiv, Archiv českých kášterů zrušených za Josefa II. (U.G.L.)

Czarnowąsy

23. — Wojciech DOMINIAK, *Stosunek Piastów opolskich do klasztoru norbertanek w Rybniku/Czarnowasach w średniowieczu* (Die Beziehungen zwischen der Piasten-Dynastie von Oppeln und dem Prämonstratenserrinnenkloster in Rybnik/Czarnowanz), in: Jerzy RAJMAN (red.), *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej* (Siehe Nr. 51), S. 75-83. (U.G.L.)

Deutschland

24. — Johannes MEIER, *Die Prämonstratenser und Prämonstratenserinnen*, in: *Orden und Klöster im Zeitalter von Reformation und katholischer Reform 1500-1700*, hg. v. Friedhelm JÜRGENSMEIER und Regina Elisabeth SCHWERDTFEGGER, Bd. 3, Münster 2007 (Katholisches Leben und Kirchenreform im Zeitalter der Glaubensspaltung, Bd. 67), S. 11-38, behandelt den Gesamttraum des Hl. Römischen Reiches Deutscher Nation (mit statistischen Daten zu den einzelnen Klöstern und Karten). (U.G.L.)

Doksany

25. — Die im Staatsarchiv Prag befindlichen Urkunden der Frauenkanonie Doksany sind digitalisiert abrufbar unter www.monasterium.net im Bestand: NCAR Národní archiv, Archiv českých kásterů zrušených za Josefa II. (U.G.L)

Dünnwald (Köln)

26. — Die romanische Klosterkirche St. Nikolaus wies eine Vielzahl konstruktiver und bauphysikalischer Mängel auf. Sie wurde nach jahrelanger aufwändiger Restaurierung am 1. Dezember 2007 wiedereröffnet. (L.H.)

Frigolet

27. — «Le Blocus de Frigolet (1880). L'expulsion des prémontrés et sa mémoire écrite et iconographique», *Provence historique*, t. LVII (janvier-février-mars 2007) fasc. 227.

Cette livraison de *Provence historique* est entièrement consacrée aux Actes de la journée d'études organisée à l'abbaye Saint-Michel de Frigolet, le 15 octobre 2005, par le Centre d'Études d'Histoire Religieuse Méridionale (CEHRM) présidé par le Professeur Régis Bertrand. L'occasion de cette étude est le don fait à l'abbaye Saint-Michel de Frigolet, au cours de l'année 2004, par Monsieur André Giorgio, d'un tableau – gouache sur papier – intitulé: «Exécution des décrets du 29 mars 1880. Expulsion des religieux prémontrés de l'abbaye de Saint-Michel de Frigolet par Tarascon-sur-Rhône. Novembre 1880», dû à François Wenzel (1843-1913). La publication réunit les communications suivantes:

- Régis BERTRAND, «Comment faire l'histoire du blocus de Frigolet?», pp. 3-11;
- Daniel MOULINET, «Les mesures anti-congréganistes en 1880», pp. 13-27;
- Alain MAUREAU, «L'exécution des décrets de 1880 contre les congrégations d'après les journaux vauclusiens. Le blocus de Frigolet comparé aux autres expulsions dans le département de Vaucluse», pp. 29-36;
- Vincent FLAURAUD, «La construction d'un symbole? Le blocus de l'abbaye de Frigolet vu par la presse marseillaise (1880)», pp. 37-49;
- Christine BLANCHET-VAQUE, «Images du siège de Frigolet: histoire et iconographie du tableau de F. Wenzel, 1881», pp. 51-65;
- Nicole NIEL, «Us et coutumes vestimentaires en 1880 d'après le tableau de Wenzel», pp. 67-80;
- Rémi VENTURE, «Le blocus de Frigolet et sa représentation dans le Félibrige», pp. 81-91;
- Paul PAYAN, «D'autres cas de rapports tendus entre pouvoir civil et clercs: I – Un saint assiégé sur le retable de Thouzon (v. 1410)», pp. 93-100;

- Régis BERTRAND, «D'autres cas de rapports tendus entre pouvoir civil et clercs: II – Blocus de Frigolet (1880) et blocus de la Grande Chartreuse (1903)», pp. 101-108.

Cette publication constitue une très intéressante contribution non seulement à l'histoire du «Blocus de Frigolet», mais encore à la connaissance des relations conflictuelles de cette époque entre le clergé régulier qui ne bénéficiait pas de la «reconnaissance légale», et le pouvoir politique, notamment en Provence. Parmi ses nombreux mérites, cette Journée d'étude propose des considérations du plus grand intérêt sur les plans ethnographique, social et culturel, notamment grâce aux communications sur les us et coutumes vestimentaires, sur la presse vauclusienne et marseillaise, ainsi que sur l'attitude des membres du Félibrige lors de l'expulsion des Prémontrés.

Il faut savoir gré à la Fédération historique de Provence d'avoir bien voulu consacrer une entière livraison de *Provence historique* à ce blocus qui fut, en son temps, qualifié de *boufounado*, mais dont les conséquences furent sévères pour l'œuvre accomplie par le fondateur de la communauté prémontrée de Frigolet, le Père Edmond Boulbon, qui assista, impuissant, à la dispersion de ses religieux. (B.A. et C.M.)

28. — François BENAÏCHE, «Le chanoine André Benazech et le sauvetage du trésor de Conques durant la Révolution française», *Revue du Rouergue*, n° 85 (2006) p. 65-79. (B.A.)

29. — Marco PICCAT, «Une autre chanson occitane? La légende de sainte Foy représentée en peinture murale dans l'abbatiale de Conques», *Revue du Rouergue*, n° 87 (2006) p. 309-326. (B.A.)

Füssenich (Zülpich)

30. — Stefanie DE FABER, *Die Barockausstattung der ehemaligen Prämonstratenserinnenkirche in Zülpich-Füssenich*. Magisterarbeit zur Erlangung des Grades einer Magistra Artium, Phil. Fakultät der Universität Bonn 2003 (maschinenschriftlich), mit Abbildungen, 89 Seiten. (L.H.)

Geras

31. — Die Urkunden der Abtei Geras sind digitalisiert abrufbar auf www.monasterium.net. (U.G.L.)

Gottesstatt

32. — Heinz-Dieter HEIMANN u.a., *Brandenburgisches Klosterbuch* (Siehe Nr. 17), Band 2, S. 945ff.: das Prämonstratenserstift Gottesstatt. (L.H.)

Gramzow

33. — Heinz-Dieter HEIMANN u.a., *Brandenburgisches Klosterbuch* (Siehe Nr. 17), Band 1, S. 521ff.: das Prämonstratenserstift Gramzow. (L.H.)

Havelberg

34. — Heinz-Dieter HEIMANN u.a., *Brandenburgisches Klosterbuch* (Siehe Nr. 17), Band 1, Seite 573ff.: das Prämonstratenser-Domkapitel Havelberg. (L.H.)

Heinsberg

35. — Julia RÜCKER, *Von mittelalterlichen Handwerkern und adligen Damen*. Archäologische Ausgrabungen in der Heinsberger Innenstadt, in: Heimatkalender des Kreises Heinsberg 2007, S. 15-30. Nach der Zerstörung ihres Klosters vor der Stadt Heinsberg 1543 bauten sich die adligen Prämonstratenserinnen innerhalb der Stadt ein neues Kloster, das im Jahre 2005 teilweise ausgegraben und nach der Erforschung wieder verfüllt wurde. (L.H.)

Ilbenstadt

36. — Norbert BEWERUNGE, *Materialien zur Kunstgeschichte von Ilbenstadt/Wetterau*, in: *Archiv für mittelhessische Kirchengeschichte* 59 (2007), S. 229-250. Soweit bekannt, werden hier zunächst die Künstler und ihre Werke aufgelistet. Es folgt eine Untersuchung zur Geschichte der Gottfried-Tumba, dessen heutige Platte zwischen 1611 und 1613 datiert wird. Ein umfangreiches Literaturverzeichnis gibt dem interessierten Forscher die nötigen Hinweise zu Ilbenstadt. (L.H.)

37. — Norbert BEWERUNGE, *4000 Jahre Ilbenstadt*, in: *Streiflichter. Beiträge zur Geschichte und Volkskunde der Stadt Karben*, Bd. 5 (2007), S. 95-105. Der Beitrag schildert die Geschichte von Ilbenstadt und seinem Kloster, insbesondere die Beziehungen zur benachbarten Stadt Karben. (L.H.)

Jerichow

38. — *Lapidarium Jerichowense*, Heft 8 (2007), hrsg. von der Stiftung Kloster Jerichow, D-39139 Jerichow, 60 Seiten. Darin S. 1-21: Heike MAHLER, *Das Mittelalter und die kirchliche Auftraggeberschaft*; eine allgemeine Übersicht ohne Bezug zu Jerichow. — S. 22-35 mit Abbildungen auf S. 36-58: Wolfram BLEIS, *Neue Erkenntnisse zur Bausgeschichte im Kloster Jerichow*. Der Autor hat Kirche und Kloster Stein für Stein wirklich in Augenschein genommen und zeigt in Wort und Bild einige Auffälligkeiten: In der unteren Sockelzone wurden Bruchsteine und Ziegel verwendet, in der oberen nur Bruchsteine; die Ziegel

scheinen innerhalb der Bruchsteine nach einem System verteilt zu sein. Nachträglicher Einbau des Portals im Nordgiebel des Querschiffs oder ursprünglich? Beobachtung und Deutung der verschiedenen Gerüstlöcher. Materialwechsel bei den Ziegeln usw. Dadurch sind Bauabschnitte festzulegen. Dachsanierungsarbeiten ermöglichten 2003 die Untersuchung der sonst unzugänglichen Bereiche unter den Dächern der Hauptapsis und der Nebenchöre. Daraus ergeben sich Erkenntnisse über die ursprüngliche Dachkonstruktion und den Ziegelbelag usw. — S. 59-60: Wolfram BLEIS, *Inschriften am Südgiebel des Klausur-Westflügels...* Wohl um 1504 wurde hier mit Ziegeln (zwei Schichten hoch) gearbeitet, worin Buchstaben eingeschnitten sind, die hier gedeutet werden. (L.H.)

Joyenval

39. — Dans la *Chronique chamboricienne. Histoire de Chambourcy, Retz et Aigremont*, on trouve, dans le n° 5, paru en 2004, un article d'Alain VOLLET, p. 5-12. Même si la légende racontée est assez largement controuvée, elle concerne quand même le site où fut implantée plus tard l'abbaye de Joyenval: *Un poème latin sur l'origine des fleurs de lis, mettant en scène Clovis, Clotilde et l'ermite de Joyenval*. (X.L.O.)

Litomyšl

40. — Die im Staatsarchiv Prag befindlichen Urkunden des Stiftes Litomyšl/Leitomischl sind digitalisiert abrufbar unter www.monasterium.net im Bestand: NCAR Národní archiv, Archiv českých kásterů zrušených za Josefa II. (U.G.L.)

Longwé

41. — Un des prieurés-cures desservis jusqu'à la Révolution par un religieux de Longwé, Lametz, a droit à quelques notations dans l'article de Raymond HARDY sur *Les églises du Vouzinois*. On trouve ceci dans la revue *Le Curieux Vouzinois*, 2006, au n° 73, p. 32. (X.L.O.)

Louka

42. — Die im Moravský zemský archiv z Brně (Brünn) befindlichen Urkunden des Prämonstratenserstiftes Louka/Klosterbruck sind digitalisiert unter www.monasterium.net. (U.G.L.)

43. — Georg SCHROTT, „Blitzfang“ und „Electricier-Maschinen“. Zur klösterlichen Sach- und Wissenskultur in der Zeit der Aufklärung, in: Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige 118 (2007), S. 283-337, resümiert S. 295f. die einschlägigen Forschungen des Chorherren Prokop Diviš. (U.G.L.)

La Lucerne

44. — D. DUCOEUR, «Les moulins de l'abbaye de La Lucerne», dans *Revue de l'Avranchin et du pays de Granville*, t. 84, 2007, fasc. 412, p. 223-284. (X.L.O.)

Marchtal

45. — Michael Gerhard KAUFMANN, "... welche von der soliden Sez- und Spielart des geschikten Herrn Verfassers zeugt..." – Sixtus Backmann und seine *X Fugues célèbres* im Kontext der süddeutschen Orgelkultur, in: Ulrich SIEGELE (Hrsg.), *Oberschwäbische Klostermusik im europäischen Kontext*, Frankfurt am Main: Peter Lang-Verlag 2004, S. 155-169. (L.H.)

Meer (Meerbusch)

46. — Ludger HORSTKÖTTER, *Die selige Hildegunde, Stifterin des Klosters Meer in Meerbusch (ca. 1110/15 – ca. 1186). Ihr Leben und ihr Nachleben bis heute*, in: *Meerbuscher Geschichtshefte*, Heft 24 (2007), S. 75-101, mit 10 Abbildungen. (L.H.)

Mildenfurt (Wünschendorf)

47. — Herbert EICHHORN, *Zum Gartenbau des Prämonstratenserklusters Mildenfurth*, in: *Veröffentlichungen Museum für Naturkunde der Stadt Gera*, Naturwissenschaftliche Reihe, Heft 33/34 (2006/2007), S. 49-54. (L.H.)

Mondaye

48. — COMMUNAUTÉ DES PRÉMONTRÉS, *Photographies: Éric POUHIER, Abbaye Saint-Martin de Mondaye*, Rennes, Éditions Ouest-France Éditions S.A., 2007 (Coll. Monographie patrimoine), 32 p. + ill., ISBN: 978-2-7373-4332-2. € 5. (B.A.)

Pernegg

49. — Die Urkunden des ehemaligen Prämonstratenser(innen)-Stiftes Pernegg sind digitalisiert unter www.monasterium.net. (U.G.L.)

Płock

50. — Marek STAWSKI, *Początki klasztoru norbertanek w Płocku* (Die Anfänge des Prämonstratenserinnenklosters in Płock), in: Jerzy RAJMAN (red.), *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej* (Siehe Nr. 51), S. 36-51. (U.G.L.)

Polonia

51. — Jerzy RAJMAN (red.), *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej* (Annales Academiae Paedagogicae

Cracoviensis 40 – Sudia Historica V), Kraków 2007. Der Sammelband über die Prämonstratenser in den polnischen Ländern im Mittelalter und der Neuzeit vereinigt bedeutende Beiträge zur Geschichte der polnischen Prämonstratenser- und Prämonstratenserinnenklöster (siehe unter den einzelnen Häusern). Von Polen bzw. Schlesien insgesamt handeln: Józef DOBOSZ, *Piastowie wobec premonstratów i innych form kanonikatu regularnego w XII wieku* (Die Beziehungen der Piasten-Dynastie zu den Prämonstratensern und anderen Regularkanonikern im 12. Jahrhundert), S. 6-18; Grzegorz RYŚ, *Duchowość premonstratorska a reforma gregoriańska w Polsce* (Prämonstratensische Spiritualität und gregorianische Reform in Polen), S. 66-74; Roman STELMACH, *Dokumenty do dziejów śląskich premonstratów i premonstrantek zachowane w zasobie Archiwum Państwowego we Wrocławiu* (Dokumente zur Geschichte der schlesischen Prämonstratenser und Prämonstratenserinnen im Staatsarchiv Breslau), S. 110-134; Krzysztof KACZMAREK, *Związki norbertanów z Uniwersytetem Krakowskim na tle innych zakonów w okresie średniowiecza* (Die Beziehungen der Prämonstratenser zur Universität Krakau im Mittelalter im Vergleich zu anderen Orden), S. 159-170; Maciej MĄCZYŃSKI, *Rekonstrukcja stroju zakonnego na podstawie XVII-wiecznej kroniki siostr norbertanek* (Rekonstruktion der Ordenstracht auf Grund einer Prämonstratenserinnen-Chronik des 17. Jahrhunderts), S. 235-241. (U.G.L.)

Prémontré

52. — Martine PLOUVIER, *L'abbaye de Prémontré, du service de Dieu au soin des hommes*, Paris, Éditions AGIR-Pic, 2007, 168 p. + Ill., ISBN: 978-2-906340-68-8, prix: 14 €.

Dans cet ouvrage, magnifiquement édité, l'auteur, qui est à l'origine historienne de l'art, résume sa large connaissance sur le site de Prémontré, jusqu'à nos jours. L'attention est évidemment focalisée sur l'histoire de l'abbaye, en accentuant les premiers siècles et le 18e siècle. Mais la communauté religieuse féminine est également traitée, ainsi que les paroisses et les biens temporels de l'abbaye. Les pp. 74-75 présentent une liste des abbés de Prémontré, à comparer aux listes publiées antérieurement.

Ensuite l'auteur poursuit l'histoire du site après la suppression de l'abbaye et ses nouvelles destinations: de la verrerie (1793-1843), l'orphelinat (1855-1861) – avec le passage des prémontrés belges et de E. Boulbon, futur fondateur de Frigolet – et l'asile d'aliénés à l'actuel hôpital psychiatrique.

Le livre comprend de nombreuses photographies en couleur et d'autres illustrations choisies judicieusement dans la collection que l'auteur bâtit depuis de nombreuses années. En même temps, Prémontré est situé dans le cadre de l'ordre entier. (B.A., H.J. et C.M.)

53. — Jean Remacle Lissior, neveu du dernier abbé de Laval-Dieu, et avant-dernier profès de l'abbaye chef d'ordre de Prémontré, fut curé constitutionnel de Vendresse, dans les Ardennes, de messidor an III

jusqu'en l'an XII (1804). Deux articles de Françoise PARIZEL, dans la revue ardennaise *Le Petit Cassinois*, en 2006, parlent de l'église de Vendresse: au n° 31, p. 11-71, l'église de Vendresse jusqu'en l'an III; au n° 32, p. 4-95, de l'an III à 1950. (X.L.O.)

Reichenstein (Monschau)

54. — Benediktiner (nach der Prägung des von Rom exkommunizierten Erzbischofs Marcel Lefebvre) aus dem Kloster Unserer Lieben Frau in Bellaigue (Frankreich) werden im Jahre 2010 das ehemalige Kloster Reichenstein mit neuem Leben erfüllen. Die Priesterbruderschaft St. Pius X. hat das Klostergut mit der Kirche und den ehemaligen Klostergebäuden am 29. November 2007 von dem bisherigen privaten Eigentümer gekauft, um sie bis 2010 zu erweitern und umzugestalten. (L.H.)

Roggenburg

55. — Karin PRECHT-NUBBAUM, *Zwischen Augsburg und Rom* (Siehe Nr. 11). Die Münchner Dissertation geht S. 291-307 ausführlich auf die Kontroverse zwischen Eusebius Amort und Georg Lienhart ein, in deren Verlauf Lienharts Schrift *Ocdoas erotematum ex octonis Theosophiae Scholasticae tractatibus* (1746) wegen fehlender bischöflicher Approbation unter dem (unbegründeten) Vorwurf des Quietismus und Probabilismus indiziert wurde. (U.G.L.)

56. — Martina SPIES, *Feuerversicherung, Waisen- und Kreditkassen bei ostschwäbischen Reichsklöstern vor der Säkularisation und ihre Auflösung*, München: Beck 2007. Die Augsburger Dissertation, befasst sich S. 140-174 mit der Waisenkasse, den Heiligenkapitalien und der Armenkasse des Reichsstiftes Roggenburg und den sozialen Folgen ihrer Auflösung, S. 266 mit dem Beitritt Roggenburgs zu den Brandversicherungsanstalten von verschiedenen Reichsabteien in Schwaben (vgl. auch ausführlicher in AnPraem 75 (1999), S. 5-36). (U.G.L.)

Rot an der Rot

57. — Im reich bebilderten Sammelband *Haisterkirch. Beiträge zur Geschichte des Haistergaus 805-2005*, Haisterkirch 2005, gehen vor allem Karl BRUTSCHER, *Der Klosterhof Haisterkirch und die Geschichte der Pfarrei* (S. 27-44) und Otto BECK, *Ein Denkmal des Glaubens und der Frömmigkeit. Die Pfarrkirche St. Johannes Baptista in Haisterkirch* (S. 45-56) auf die engen historischen Beziehungen zwischen Haisterkirch und dem Reichsstift Rot ein, zu dessen bedeutendstem Pfarreien der Ort zählte. (U.G.L.)

Rybnik

58. — Monika KOPKA, *Jeszcze o początkach rybnickiej fundacji norbertanek* (Über die Anfänge der Prämonstratenserinnengründung in Rybnik),

in: Jerzy RAJMAN (red.), *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej* (Siehe Nr. 51), S. 52-57. (U.G.L.)

59. — Wojciech DOMINIAK, *Stosunek Piastów opolskich do klasztoru norbertanek w Rybniku/Czarnowasach w średniowieczu* (Die Beziehungen zwischen der Piasten-Dynastie von Oppeln und dem Prämonstratenserrinnenkloster in Rybnik/Czarnowanz), ebd., S. 75-83. (U.G.L.)

Saint-André-au-Bois

60. — Parmi les thèses soutenues à l'Ecole nationale des Chartes en 2007 pour l'obtention du diplôme d'archiviste-paléographe, signalons la thèse de Laure PROUST, consacrée à la Bible de Saint-André-au-Bois. Même légèrement incomplet, maintenant relié en deux volumes, ce précieux manuscrit est devenu, par suite des confiscations révolutionnaires, un des plus beaux de la bibliothèque municipale de Boulogne-sur-mer, où il porte la cote ms. 2. D'après les *Positions de thèses de l'Ecole des chartes...*, l'auteur attribue ce manuscrit à la production de Sens (Yonne), ou d'une abbaye des environs, à la fin du XIIe siècle. (X.L.O.)

Saint-Jean de la Castelle

61. — On trouvera un long article consacré à cette abbaye dans le *Bulletin de la Société de Borda*, 2003, n° 472, aux p. 429-452: *L'abbaye de Saint-Jean de la Castelle*, Duhort, Landes. (X.L.O.)

62. — La grange de Lanne, jadis diocèse de Condom, maintenant département de Lot-et-Garonne, dépendait de Saint-Jean de la Castelle. En 1791, trois profès de cette abbaye y résidaient. La commune de Mézin, sur le territoire de laquelle est située cette ancienne grange prémontrée, a fait appel à un historien britannique pour écrire son histoire, Stuart C.H. MUNRO-HAY, *A la recherche de l'histoire de Mézin*, et a édité en 2000 cette brochure de 89 pages (en vente à l'hôtel-de-ville de Mézin). (X.L.O. et H.J.)

Schussenried

63. — Die Geschichte der Reichsabtei Schussenried ist seit Kurzem durch eine Dauerausstellung im ehemaligen Kloster dokumentiert, in der auch zwei Klostermodelle des 18. Jahrhunderts zu sehen sind, darunter eines nach den Plänen von Johann Baptist Zimmermann (Bericht in: *Schwäbische Heimat* 58, 2007, S. 346). (U.G.L.)

64. — Michaela NEUBERT, *Franz Joseph Spiegler (1691-1757)*. Die künstlerische Entwicklung des Tafelbildmalers und Freskantens, Weißenhorn 2007, befasst sich S. 529 mit den Seitenaltarbildern der Kirche von Schussenried. (U.G.L.)

Speinshart

65. — Georg SCHROTT, „Blitzfang“ und „Electricier-Machinen“. Zur klösterlichen Sach- und Wissenskultur in der Zeit der Aufklärung, in: Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige 118 (2007), S. 283-337, geht S. 297 auf das Fehlen entsprechender Literatur in der Speinsharter Bibliothek (als Zeichen mangelnden Interesses an der Sache) ein. (U.G.L.)

66. — Rainer MEYER, *Kloster Speinshart: Wald und Jagd*, in: Heimat Eschenbach 28 (2005), S. 72-82. (U.G.L.)

Stade, St. Georg

67. — *Die Zeughausgrabung in Stade*, hg. von der Stadt Stade, Teil 1: Torsten LÜDECKE, *Die Grablage des Bremer Erzbischofs Gottfried von Arnsberg im Prämonstratenserstift St. Georg*, Stade 1998, 90 Seiten, reich bebildert, Preis 5 Euro, Bestellung: Stadtarchiv, Johannisstraße 5, D-21677 Stade. (L.H.)

Steinfeld (Kall)

68. — *Rheinische Glasmalerei. Meisterwerke der Renaissance*, hg. v. Dagmar TÄUBE u.a., 2 Bände, 22 x 30 cm, Schnell & Steiner Regensburg 2007, ISBN 3-7954-1944-8. Darin Esther MEIER, *Die Glasfenster des Steinfelder Kreuzganges und die Biblia pauperum*, Band 1 [Essays], S. 99-104. Der 2. Band ist der Katalog der Ausstellung im Museum Schnütgen Köln vom 3. Mai bis 29. Juli 2007. Darin als Einleitung zu den Fenstern des Steinfelder Kreuzganges: *Neue Ideen setzen sich durch* von Dagmar TÄUBE (S. 252-267) und der umfangreiche Katalog mit farbigen Abbildungen und ausführlicher Beschreibung (S. 268-419). (L.H.)

Steingaden

69. — Karin PRECHT-NUBBAUM, *Zwischen Augsburg und Rom* (Siehe Nr. 11) befasst sich S. 561-573 mit Eusebius Amorts Stellungnahme zur Wallfahrt zum geißelten Heiland auf der Wies. (B.Sch.)

Strahov

70. — Jan PAŘEZ, *Obnovení řádu skály petřínské a úřadu starších skalníků v r. 1587* (Re-establishment of the Rules of Petřín quarry and the Office of the Quarryman Masters in 1587), in: Bibliotheca Strahoviensis 8-9 (2007), S. 77-86. (U.G.L.)

71. — Die im Staatsarchiv Prag befindlichen Urkunden der Kanonie Strahov sind digitalisiert abrufbar unter www.monasterium.net im Bestand: NCAR Národní archiv. (U.G.L.)

Strzelno

72. — Krystyna SULKOWSKA-TUSZYŃSKA, *Rzecz o życiu i śmierci na wzgórzu klasztornym w Strzelnie (XII-XVI w.)* (Von Leben und Tod auf dem Klosterhügel in Strzelno, 12.-16. Jahrhundert), in: Jerzy RAJMAN (red.), *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej* (Siehe Nr. 51), S. 209-221. (U.G.L.)

Teplá

73. — Dagmar HEJDOVA, *Relikviář sv. Maura*, in: Bibliotheca Strahoviensis 8-9 (2007), S. 7-76. (U.G.L.)

74. — Jan T. ŠTEFAN, *Knihovna kláštera premonstrátů v Teplé a ryté knižní ilustrace konce 18. a začátku 19. století* (The Library of the Premonstratensian Monastery of Teplá and Engraved Book Illustrations of the End of the 18th and the Beginning of the 19th century), in: Bibliotheca Strahoviensis 8-9 (2007), S. 141-217. (U.G.L.)

Trostadt

75. — Günther WÖLFING, *Das Prämonstratenserinnenkloster Trostadt*, in: Jahrbuch 2007 des Hennebergisch-Fränkischen Geschichtsvereins, Kloster Veßra 2007, S. 33-40, bietet einen sehr informativen Überblick über die Geschichte des ehemaligen Frauenklosters Trostadt, Gem. Reurieth, Ldkr. Hildburghausen, Thüringen. (U.G.L.)

Ursberg

76. — Karin PRECHT-NUBBAUM, *Zwischen Augsburg und Rom* (Siehe Nr. 11) befasst sich S. 575-583 mit Eusebius Amorts Untersuchung der Wallfahrt zum wundertätigen Kreuz in Ursberg. S. 664f. ist der entsprechende Fragenkatalog abgedruckt. (B.Sch.)

77. — Martina SPIES, *Feuerversicherung* (siehe Nr. 56). Die Augsburger Dissertation, befasst sich S. 106-140 mit der Waisenkasse, den Heiligenkapitalien, den Hungersnotkapitalien und der Armenkasse des Reichsstiftes Ursberg und den sozialen Folgen von deren Auflösung durch die Säkularisation, S. 266 mit der Entwicklung der Feuerversicherung (vgl. auch ausführlicher in AnPraem 75 (1999), S. 5-36). (U.G.L.)

Veßra

78. — Günther WÖLFING, *Das ehemalige Prämonstratenser Kloster Veßra – Bedeutung und Forschungsstand*, in: Würzburger Diözesangeschichtsblätter 69 (2007), S. 327-343, bietet einen sehr informativen Überblick über Geschichte und Bedeutung des ehemaligen Prämonstratenserklosters und die laufenden Forschungsprojekte (vor allem die Herausgabe der Urkundenregesten). (U.G.L.)

Wadgassen

79. — La revue *Die alte Diözese Metz. L'ancien diocèse de Metz*, 1998, aux p. 293-303, comporte un article de Günther VOLZ, consacré à un religieux de Wadgassen: Anton Baur, *Prämonstratenser in Wadgassen, Pfarrer des konstitutionellen Kirchen in Saargemünd*. Cet ancien religieux prémontré décéda en 1840 à Ottweiler (Haut-Rhin). (X.L.O.)

Wien, Himmelpforte

80. — Die Urkunden des ehem. Prämonstratenserinnenstiftes Himmelpforte (ab 1586 Augustiner-Chorfrauen) sind digitalisiert unter www.monasterium.net. (U.G.L.)

Wilten

81. — Die Urkunden des Stiftes Wilten sind digitalisiert unter www.monasterium.net. (U.G.L.)

Windberg

82. — Die im Hauptstaatsarchiv München befindlichen Urkunden der Prämonstratenserabtei Windberg sind digitalisiert unter www.monasterium.net. (U.G.L.)

Wrocław, św. Wincenty

83. — Anna POBOG-LENARTOWICZ, *Nie tylko causa Vortret. O wzajemnych kontaktach wrocławskich premonstratów i kanoników regularnych w średniowieczu* (Nicht nur über *causa Vortret*. Über die Beziehungen zwischen den Breslauer Prämonstratern und Regularkanonikern im Mittelalter), in: Jerzy RAJMAN (red.), *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej* (Siehe Nr. 51), S. 98-109. (U.G.L.)

84. — Dariusz KARCEWSKI, *Wizytacje opackie klasztorów norbertańskich „grupy ołbińskiej“ (do połowy XVI wieku)* (Äbtliche Visitationen der Prämonstratenserinnenklöster der „Elbinger Gruppe“ bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts), ebd., S. 135-147. (U.G.L.)

85. — Dariusz MISIEJUK, *Późnośredniowieczne próby reform we wrocławskim opactwie św. Wincentego* (Spätmittelalterliche Reformversuche in der Abtei St. Vinzenz in Breslau), ebd., S. 148-158. (U.G.L.)

Želiv

86. — Pavla SEMERADOVA, *P. Heřman Antonín Jelínek, želivský premonstrát a hudebník* (Fr. Herman Antonín Jelínek (1709-1779), Premonstratensian and musician from Želiv Monastery), in: *Bibliotheca Strahoviensis* 8-9 (2007), S. 87-105. (U.G.L.)

Żuków

87. — Błażej ŚLIWIŃSKI, *Okoliczności fundacji klasztoru norbertanek w Stołpie-Żukowie pod Gdańskiem* (Die Umstände der Stiftung des Prämonstratenserinnenklosters in Stolpe-Zuckau bei Danzig), in: Jerzy RAJMAN (red.), *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej* (Siehe Nr. 51), S. 19-35. (U.G.L.)

88. — Marek SMOLIŃSKI, *Latyfundium klasztoru żukowskiego w średniowieczu. Próba periodyzacji dziejów gospodarczych* (Die Güter des Klosters Zuckau im Mittelalter. Ein Versuch der Periodisierung der Wirtschaftsgeschichte), ebd., S. 84-97. (U.G.L.)

89. — Beata MOŻEJKO, *Życie norbertanek żukowskich w wieku XV i na początku XVI stulecia* (Das Leben der Prämonstratenserinnen in Zuckau im 15. und zu Beginn des 16. Jahrhunderts), ebd., S. 197-208. (U.G.L.)

Zwierzyniec

90. — Jerzy RAJMAN, *Nowożytne relacje o początkach klasztoru na Zwierzyńcu* (Neuzeitliche Berichte über die Anfänge des Klosters in Zwierzyniec), in: Ders. (red.), *Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej* (Siehe Nr. 51), S. 58-65. (U.G.L.)

91. — Jolanta BYCZKOWSKA-SZTABA, *Tradycja liturgiczno-muzyczna norbertanek ze Zwierzyńca w świetle graduatu z 1527 roku* (Die liturgisch-musikalische Tradition der Prämonstratenserinnen von Zwierzyniec im Licht des Graduale von 1527), ebd., S. 183-198. (U.G.L.)

92. — Jolanta GWIOŹDZIK, *Norbertańscy święci i błogostawieni w Księdze żywotów świętych dedykowanej ksieni Dorocie Kąckiej z klasztoru na Zwierzyńcu* (Heilige und Selige des Prämonstratenserordens im „Buch der Heiligenlegenden“, gewidmet der Ehrw. Frau Dorota Kacka aus dem Kloster Zwierzyniec), ebd., S. 222-234. (U.G.L.)

Hisce chronicis conscribendis contribuere: B.A. (B. Ardura, Roma), B.Sch. (B. Schuster, Speinshart), C.M. (C. Monsieur, Bois-Seigneur-Isaac), D.M.D. (D.-M. Dauzet, Mondaye), H.J. (H. Janssens, Averbode), H.v.B. (H. van Bavel, Heeswijk), K.D. (K. Dolista, Praha), L.H. (L. Horstkötter, Hamborn), U.G.L. (U.G. Leinsle, Regensburg), X.L.O. (X. Lavagne d'Ortigue, Aix-en-Provence).

Index

(Numeri indicantur marginales)

<i>Aachen</i> : 2	<i>Brno</i> : 42
<i>Abbecourt</i> : 5	Bronchart, Robert: 21
<i>Adelberg</i> : 6, 7	Brutscher, Karl: 57
<i>Aigremont</i> : 39	Byczkowska-Sztaba, Jolanta: 91
<i>Al, Piet</i> : 14	<i>Bytom</i> : 20
<i>Altenberg</i> : 8, 9	
<i>Amort, Eusebius</i> : 11, 55, 69, 76	<i>Cappenberg</i> : 3, 36
<i>Anselm von Havelberg</i> : 3	<i>Čechy</i> : 15, 16
<i>Antry, Theodore J.</i> : 3	<i>Česká republika</i> : 4
<i>Arnsberg</i> : 10, 67	<i>Chambourcy</i> : 39
<i>Augsburg</i> : 11, 13, 56, 77	<i>Chartreuse, Grande</i> : 27
	<i>Chaumont-la-Piscine</i> : 21
<i>Backmann, Sixtus</i> : 45	<i>Chotěšov</i> : 22
<i>Baur, Anton</i> : 79	<i>Ciferni, Andrew D.</i> : 3
<i>Bayern</i> : 11	<i>Clotilde</i> : 39
<i>Beck, Otto</i> : 57	<i>Clovis</i> : 39
<i>Bellaigue</i> : 54	<i>Colson, Benoît Joseph</i> : 12
<i>Belval</i> : 12	<i>Condom</i> : 62
<i>Benazech, André</i> : 28	<i>Conques</i> : 28, 29
<i>Benazech, François</i> : 28	<i>Coppens, J.W.</i> : 13
<i>Beránek, Karel</i> : 16	<i>Cortvriendt, Ward</i> : 14
<i>Beránková, Věra</i> : 16	<i>Czarnowąsy</i> : 23
<i>Berne</i> : 13, 14	
<i>Bertrand, Régis</i> : 27	<i>Daylesford</i> : 3
<i>Bewerunge, Norbert</i> : 36, 37	<i>Delahaut, Charles-Joseph</i> : 12
<i>Blanchet-Vaquer, Christine</i> : 27	<i>Delft</i> : 13
<i>Bleis, Wolfram</i> : 38	<i>Deutschland</i> : 24
<i>Blume, Dieter</i> : 9	<i>Diviš, Prokop</i> : 43
<i>Bohemia</i> : 15, 16	<i>Dobosz, Józef</i> : 51
<i>Bonn</i> : 30	<i>Doksany</i> : 25
<i>Bonne-Espérance</i> : 3	<i>Dominiak, Wojciech</i> : 23, 59
<i>Boulbon, Edmond</i> : 27, 52	<i>Drabina, Jan</i> : 20
<i>Boulogne-sur-mer</i> : 60	<i>Ducoeur, D.</i> : 44
<i>Braak, Nicolaus van den</i> : 13	<i>Duhort</i> : 61
<i>Brandenburg</i> : 17	<i>Dünnwald</i> : 26
<i>Bremen</i> : 67	<i>Duval, Fabienne</i> : 5
<i>Brieulles-sur-Meuse</i> : 18, 19	

- Ecuy, Jean-Baptiste L': 12
 Eichhorn, Herbert: 47
 Elisabeth von Thüringen (S.): 9
 Faber, Stefanie de: 30
 Fasseau, Arsène: 13
 Flauraud, Vincent: 27
 Foy (S.): 29
 Franz I. (Kaiser): 13
 Frigolet: 27, 52
 Füssenich: 30
 Gdańsk: 87
 Geras: 31
 Gertrudis (B.): 9
 Giorgio, André: 27
 Godefridus (S.): 3, 36
 Göppingen: 6
 Gottesstatt: 32
 Gottfried von Arnsberg: 67
 Gramzow: 33
 Großmann, Dieter: 8
 Großmann, Ulrich: 8
 Gwioździk, Jolanta: 92
 Haarsteeg: 13
 Haistergau: 57
 Haisterkirch: 57
 Hamborn: 1, 46
 Hardy, Raymond: 41
 Harlungerberg: 17
 Havel: 17
 Havelberg: 3, 34
 Heeswijk: 13, 14
 Heimann, Heinz-Dieter: 17, 32-34
 Heinsberg: 35
 Hejdová, Dagmar: 73
 Helfenstein: 6
 Hermann de Tournai: 3
 Hermannus Joseph (S.): 2
 Hildburghausen: 75
 Hildegunde von Meer (B.): 46
 Hohenstaufen: 6
 Horstkötter, Ludger: 1, 46
 Hrdina, Ignác Antonín: 4
 Hubert, Jeannine: 5
 Hurk, Alph. W. van den: 14
 Ilbenstadt: 36, 37
 Ivois-Carignan: 12
 Jelínek, Heřman Antonín: 86
 Jerichow: 38
 Josef II. (Kaiser): 16
 Joyenval: 39
 Jürgensmeier, Friedhelm: 24
 Kačka, Dorota: 92
 Kaczmarek, Krzysztof: 51
 Kall: 68
 Karben: 37
 Karczewski, Dariusz: 84
 Kaufmann, Michael Gerhard: 45
 Kirfel, Helmut J.: 2
 Klauber: 13
 Köln: 26, 68
 Kopka, Monika: 58
 Kraków: 51
 Laarhoven, Andreas van: 14
 Lahn: 8, 9
 Lametz: 41
 Lanne: 62
 Laon: 3
 Lavalldieu: 53
 Lefebvre, Marcel: 54
 Lienhart, Georg: 55
 Lissoir, Jean Remacle: 53
 Litomyšl: 40
 Longwé: 41
 Louka: 42, 43
 Lucerne, La: 44
 Lüdecke, Torsten: 67
 Mączyński, Maciej: 51
 Mahler, Heike: 38
 Marchtal: 45
 Marseille: 27
 Maureau, Alain: 27
 Maurus (S.): 73
 Meer: 46
 Meerbusch: 46
 Meier, Esther: 68
 Meier, Johannes: 24
 Metz: 79

- Meyer, Rainer: 66
Mézin: 62
 Michel, Jean-François: 19
Mildenfurt: 47
 Misiejuk, Dariusz: 85
Mondaye: 48
Monschau: 54
 Motte, Paul: 12
 Moulinet, Daniel: 27
Mouzon: 12
 Mozejko, Beata: 89
München: 11, 55, 82
 Munro-Hay, Stuart C.H.: 62

 Neel, Carol: 3
 Neitmann, Klaus: 17
 Neubert, Michaela: 64
 Niel, Nicole: 27
 Norbertus (S.): 1, 3

Oda (Rivreulle): 3
Oignies-en-Thiérache: 21
Opole: 23, 59
Orgeval: 5
Ottweiler: 79

 Pařez, Jan: 70
Paris: 60
 Parizel, Françoise: 53
 Payan, Paul: 27
Pernegg: 49
 Philippe d'Harvengt: 3
 Philipp von Schwaben: 7
 Piccat, Marco: 29
 Plieninger, Konrad: 6
Płock: 50
 Plouvier, Martine: 52
 Pobóg-Lenartowicz, Anna: 83
Polling: 11
Polska: 51
 Pouchier, Éric: 48
Praha: 16, 22, 25, 40, 71
 Precht-Nußbaum, Karin: 11, 55, 69, 76
Prémontré: 52, 53
 Proust, Laure: 60
Provence: 27

 Rajman, Jerzy: 20, 23, 50, 51, 58, 59, 72, 83-85, 87-92
Reichenstein: 54
Retz: 39
Reurieth: 75
Rivreulle: 3
Roggenburg: 55, 56
Roma: 11
Rot an der Rot: 57
 Rücker, Julia: 35
Rybnik: 58, 59
 Ryś, Grzegorz: 51

Saargemünd: 79
Saint-André-au-Bois: 60
Saint-Jean de la Castelle: 61, 62
 Schich, Winfried: 17
 Schrott, Georg: 43, 65
 Schuffels, Christian: 9
Schussenried: 63, 64
Schwaben: 7, 45, 56
Schwäbisch Hall: 7
 Schwerdtfeger, Regina Elisabeth: 24
 Semerádová, Pavla: 86
Sens: 60
 Siegele, Ulrich: 45
Śląsk: 51
 Śliwiński, Błażej: 87
 Smoliński, Marek: 88
Speinshart: 65, 66
 Spiegler, Franz Joseph: 64
 Spies, Martina: 56, 77
 Spilbeeck, I. Van: 13
Stade, St. Georg: 67
 Stawski, Marek: 50
 Štefan, Jan T.: 74
Steinfeld: 2, 68
Steingaden: 69
 Stelmach, Roman: 51
Stołpie: 87
Strahov: 4, 70, 71
Strzelno: 72
 Sulkowska-Tuszyńska, Krystyna: 72

Tarascon-sur-Rhône: 27
 Täube, Dagmar: 68
Teplá: 73, 74

- Theil, Bernhard: 6
 Thenailles: 13
 Thouzon: 27
 Thüringen: 9
 Tournai: 3
 Trostadt: 75

 United States of America: 18
 Ursberg: 76, 77

 Václav IV (Čechy): 16
 Vacluse: 27
 Vendresse: 53
 Venture, Rémi: 27
 Veßra: 78
 Villemonty: 12
 Voit, Petr: 15
 Vollet, Alain: 39
 Volz, Günther: 79
 Vouzinois: 41

 Wadgassen: 79
 Wedinghausen: 10

 Wenzel, François: 27
 Werner, Matthias: 9
 Wetterau: 36
 Wien, Himmelpforte: 80
 Wies: 69
 Wilten: 81
 Windberg: 82
 Wölfling, Günther: 75, 78
 Wrocław: 51
 Wrocław, św. Wincenty: 83-85
 Wünschendorf: 47
 Württemberg: 6
 Xanten: 1

 Yvelines: 5

 Želiv: 86
 Ziegler, Walter: 7
 Zimmermann, Johann Baptist: 63
 Żuków: 87-89
 Zülpich: 30
 Zwierzyniec: 90-92

Index Tomi LXXXIV, 2008

ARTICULUS

- Erik VAN MINGROOT, Hugo van Fosses als kanunnik in Fosses-la-Ville en Cambrai (1087/95-1121/23). Bijdrage tot de ontstaansgeschiedenis van de Orde van Prémontré 250-477

EDITIO

- Dirk VAN DE PERRE, Het necrologium van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij van Ninove. Tekstuitgave van de oudste twee necrologia (1185/1188-1651 en 1652-1694) met inleiding en annotaties 5-249

- Chronicon 478-495
 Index 496-499
 Index tomi LXXXIV, 2008 500

